Bessarabia Memorial Book

Bisarabyah ha-Yehudit be-maʾarakhoteha

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

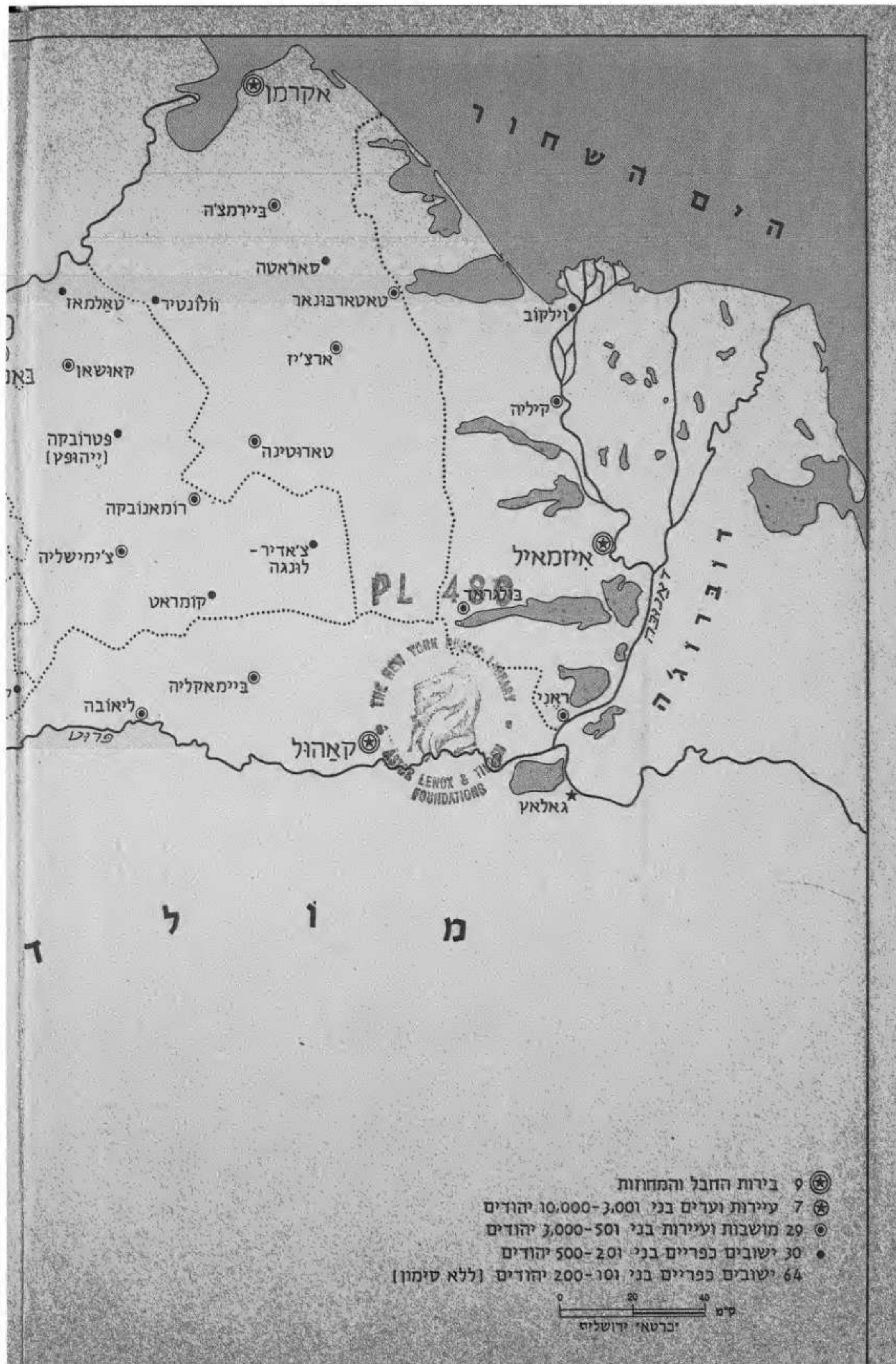
•

Original publication data

AUTHOR	Vinitzky, David.
TITLE	Bisarabyah ha-Yehudit be-ma'arakhoteha : ben shete milḥamot ha-'olam, 1914-1940.
DESCRIPT	2 v. (179 p.) : ill. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Bessarabia (Moldova and Ukraine) Bessarabia (Moldova and Ukraine) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Bessarabia (Moldova and Ukraine)
ADD'L TITLE	Jews in Bessarabia

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

הים השחור
אקרמן
ביירמצ'ה
סאראטה
טאטארבונאר
טאַלמאז
וולונטיר
וילקוב
ארצ'יז
קאושאו
קיליה
פטרובקה
טארוטינה
רומאנובקה
צ'ימישליה
צ'אדיר-לונגה
איזמאיל
בולגראד
קומראט
ביימאקליה
ראני
ליאובה
קאהול
פרוט
גאלאץ
דאנובה
דוברוג'ה
מולד
9 בירות החבל והמחוזות
7 עיירות וערים בני 3,001-10,000 יהודים
29 מושבות ועיירות בני 501-3,000 יהודים
30 ישובים כפריים בני 201-500 יהודים
64 ישובים כפריים בני 101-200 יהודים [ללא סימון]
0 20 40 ק"מ
"כרטא" ירושלים

ביסאראביה

האוכלוסיה היהודית לפי המיפקד ב-29.12.1930

המחוזות	מס. הישובים במחוז	המספר	האחוז מכלל יהודי החבל	האחוז מכלל האוכלוסיה במחוז
1 אורהיוב	25	19,566	9.5	7.0
2 איזמאיל	5	6,433	3.1	2.9
3 אקרמן	12	11,400	5.5	3.3
4 באֶלץ	24	31,916	15.4	8.3
5 באֶנדאֶר	12	16,954	8.2	5.5
6 חוטין	21	36,132	17.5	9.2
7 סורוקה	26	29,510	14.3	9.3
8 קאהול	3	4,444	2.1	2.3
9 קישינוב	11	50,603	24.4	12.1
סך הכל	139	206,958	100	7.2

73-950445

דוד ויניצקי : ביסאראביה היהודית במערכותיה

דוד ויניצקי

ביסאראביה היהודית במערכותיה

בין שתי מלחמות העולם
1914—1940

כרך ב׳

הוצאת
הספריה הציונית ירושלים
״גווילי ביסאראביה״ תל־אביב
תשל״ג—1973

"גווילי ביסאראביה", ועד ציבורי:

עו"ד צבי שווארץ, יושב ראש; מיכאל לנדאו, סגן יושב־ראש;
יששכר חיימוביץ', גזבר; דוד ויניצקי, מזכיר;
יוסף בארפאל; מרים ברנשטיין־כהן; ק.א. ברתיני;
אליעזר דראכליס; ב.י. מיכלי; השר נתן פלד

הספר הודפס על נייר מתוצרת מפעלי נייר חדרה ובעזרתם האדיבה

ת.ד. 25067, תל־אביב
נדפס בישראל, תשל"ג/1973
דפוס: מאיו, תל־אביב
אופסט: "אחדות", תל־אביב

לוח התצלומים

כרך א'

עמוד

עמוד

עמוד

כרך ב'

עמוד

האוכלוסיה
היהודית
במספרים

מיפקדים למיניהם

שיעור האוכלוסיה היהודית בביסאראביה, בשנים הראשונות לכינון השלטון הרומני, שימש נושא מתמיד לחילוקי־דיעות בין נציגי היהודים לבין ראשי האסכולה האנטישמית ברומניה. בעוד שהראשונים נהגו לנקוב נתונים סטאטיסטיים רשמיים, התמידו האחרונים לנקוב מספרים מדומים, על יסוד של ריבוי טבעי, מופרזים ביותר.

ד"ר פילדרמן, בספרו (ברומנית) "האמת על בעיית היהודים ברומניה", (בוקארשט, 1925), מביא דוגמאות מ"סטאטיסטיקאים" שונים על גודל מספר היהודים ברומניה, שהם פרי דמיונם בעלמא ועולים כדי פי שלושה וארבעה מהמספרים הרשמיים.[1] נסתפק כאן בהבאת דוגמה אחת משל אחד ה"מתונים" וה"זהירים" שבהם, ואסיליו, לפי הפירוט שלו לשנת 1919:

ביסאראביה —
לפי ואסיליו 381,000 נ', לעומת המספרים הרשמיים 267,000 נ'
בוקובינה —
לפי ואסיליו 155,364 נ', לעומת המספרים הרשמיים 89,000 נ'
טראנסילוואניה —
לפי ואסיליו 312,239 נ', לעומת המספרים הרשמיים 181,340 נ'
ריגאט —
לפי ואסיליו 742,321 נ', לעומת המספרים הרשמיים 230,000 נ'

בסך־הכל —
לפי ואסיליו 1,590,924 נ', לעומת המספרים הרשמיים 767,340 נ'

כוונת המחבר (ולא שלו בלבד) היתה ברורה למדי — להגביר את ההסתה נגד פלישת היהודים, כביכול, והשתלטותם על משק המדינה.

1. האסמכתא שלו: "מוניטורול אופיצ'יאל", (רשומות הממשלה), מס' 44, בוקארשט, 28 בפברואר 1924.

מתקופת שלטונה של רומניה בביסאראביה, במשך למעלה מעשרים ושתיים שנה (מינואר 1918 עד ל־28 ביוני 1940), נמצאים בידינו נתונים רשמיים על מספר היהודים בשלושה זמנים שונים. מהם, בשני הזמנים הראשונים — לפי אומדן אדמיניסטראטיבי, ובאחרון — לפי מיפקד רשמי ממשלתי:

א. בשנת 1919, מיד לאחר סיפוח התבלים החדשים לרומניה, מספר היהודים בביסאראביה נאמד אז ב־267,000 נפש — 138,000 בכפרים ו־129,000 בערים (פילדרמן, שם);

ב. בהתחלת 1924, בהנמקה להצעת־החוק "בדבר שלילה ורכישה של אזרחות רומנית", אשר הוגשה לפארלאמנט בפברואר אותה שנה (החוק היה ידוע אחר־כך בשם "חוק מירזאסקו", על־שם שר־המשפטים דאז), נאמד מספרם של היהודים ב־238,000 נפש (פילדרמן, שם);

ג. בסוף דצמבר 1930, בהתאם לתוצאות המיפקד הרשמי הכללי, שנערך אז ברומניה, מנה מספר היהודים, לפי ההשתייכות הדתית, 206,958 נפש. מזה: בערים[2] 99,392 (48.03%) ובסקטור הכפרי, הכולל גם את 34 המושבות החקלאיות והעיירות[3] — 107,566 (51.97%), לפי הטבלה הבאה:

2. מחוץ ל־9 ערי המחוז נמנו עם סקטור הערים: (1—4) בולגראד, וילקוב, קיליה, ראני — במחוז איזמאיל; (5) טוזלה — במחוז אקרמן; (6) קומראט — במחוז באנדאר; (7) ליאובה — במחוז קאהול; (8) קאלאראש — במחוז קישינוב. וביחד — 17 ערים.

3. עם העיירות נמנו: (1—2) טאלאנאשט, ראזינה — במחוז אורהיוב; (3—6) ארציז, ביירואמצ'ה, טאטארבונאר, טארוטינה — במחוז אקרמן; (7—13) אונגאן, אלכסנדראן, ואליה־לוי־חולאד, סקולאן, פאלאשט, פירליץ, רישקאן — במחוז באלץ; (14—18) צ'אגה (פאטרובקה), צ'אדיר־לונגה, צ'ימישליה, קאושאן, רומאנובקה — במחוז באנדאר; (19—23) בריצ'אן, יאדיניץ, ליפקאן, נובר־סאליץ, סיקוראן — במחוז חוטין; (24—32) אטאקי, בריצ'יבה, דומברובאן, ואד־ראשקוב, וארטוז'אן, זגוריצה, לובלין, מארקולאשט, קאפראשט — במחוז סורוקה; (33) ביימאקליה — במחוז קאהול; (34) האנצ'אשט — במחוז קישינוב.

האוכלוסיה היהודית

המחוז	ס"ה כללי	מספר הערים	בערים	אחוז	מספר העיירות	בעיירות	אחוז	בכפרים	אחוז	ס"ה כללי	ההפרש לעומת 1930
	לפי המיפקד בדצמבר 1930									בהשוואה למיפקד ב־1897	
אורהיוב	19,566	1	6,408	32.8	2	5,700	29.1	7,458	38.1	26,699	— 7,133
איזמאיל	6,433	5	6,248	97.1	—	—	—	185	2.9	11,753	— 876
										(ביחד עם קאהול)	
אקרמן	11,400	2	4,357	38.2	4	4,396	38.6	2,647	23.2	12,332	— 932
באָלץ	31,916	1	14,259	44.7	7	11,278	35.3	6,379	20.0	27,304	+ 4,612
באָנדאַר	16,954	2	8,686	51.2	5	5,735	33.8	2,533	15.0	16,625	+ 329
חוטין	36,132	1	5,786	16.0	5	23,771	65.8	6,575	18.2	47,888	—11,756
סורוקה	29,510	1	5,452	18.5	9	17,185	58.2	6,873	23.3	31,017	— 1,507
קאהול	4,444	2	3,129	70.4	1	509	11.5	806	18.1	(ביחד עם איזמאיל)	
קישינוב (לאפושנה)	50,603	2	45,067	89.1	1	1,523	3.0	4,013	7.9	54,910	— 4,307
סך־הכל	206,958	17	99,392	48.03	34	70,097	33.87	37,469	18.1	228,528	—21,570

לפי כל שהובא למעלה מצטיירת התמונה הבאה, המעידה על תנודת האוכלוסיה היהודית בין השנים 1930—1919 גם בכל אחד מהחבלים של רומניה רבתי:

ביסאראביה —
ב־1919 267,000⁴, ב־1924 238,000, ב־1930 206,958 נ׳;
בוקובינה —
ב־1919 89,000, ב־1924 128,056, ב־1930 93,101 נ׳;
טראנסילוואניה —
ב־1919 181,340, ב־1924 200,000, ב־1930 192,833 נ׳;
ריגאט —
ב־1919 230,000, ב־1924 230,000, ב־1930 264,038 נ׳.

בסך־הכל —
ב־1919 767,340, ב־1924 796,056, ב־1930 756,930 נ׳.

ברור, שעלינו להטיל ספק כלשהו ביחס למהימנותם המוחלטת של נתוני המיפקדים בשנות 1919 וב־1924, אשר נערכו באופן אדמיניסטרא־טיבי בלבד, על סמך אומדנים וחישובים בלתי ידועים לנו, אבל אי־אפשר לנו להתעלם מהם. על־כל־פנים, הללו הם המקורות היחידים העומדים לרשותנו, מלבדם אין.

על יסוד הנתונים דלעיל ניתן להסיק את המסקנות הבאות:

א. גידול מועט של האוכלוסיה היהודית בביסאראביה בתקופת 22 השנים, מאז המיפקד הרשמי שנערך על־ידי השלטון הצארי ב־1897 (228,528 נפש) עד המיפקד בהתחלת השלטון הרומני, ב־1919 (267,000 נפש), במספר של 38,472 נפשות בלבד.

4. לפי האנציקלופדיה־זוטא של ברית־המועצות משנת 1928, כרך א׳, עמ׳ 703, היוותה האוכלוסיה היהודית בביסאראביה בשנת 1920 כ־11.8% מכלל האוכ־לוסיה של 2,957,000, היינו — קרוב ל־349,000 נפש. אך לא סומן כלל על יסוד מה הגיעו למספרים אלה. ייתכן, שהחישוב נערך לפי אומדן התוספת המקובלת של הריבוי הטבעי בלבד, בלי להביא בחשבון את האסונות הדימו־גראפיים בתקופה ההיא, אשר גרמו להפחתת האוכלוסיה היהודית, כגון: ההגירה אל מעבר לימים שלאחר הפוגרומים ב־1903 וב־1905, קרבנות מלחמת־העולם הראשונה, עובדת סיפוחו של החבל לרומניה שהביא לידי נהירת האוכלוסיה לעבר חבלי הארץ החדשים, וכן ההגירה בשנות 20—1918.

ב. הפחתה מתמדת של האוכלוסיה היהודית בתקופת 11 השנים הרא־שונות לשלטון הרומני, מ־1919 עד לסוף שנת 1930: ב־1924 לעומת 1919 — ב־29,000 נפש וב־1930 לעומת 1924 — ב־31,042 נפשות, וביחד — לכדי 60,042 נפשות. וזאת — על אף העובדה, שבקרב הפליטים מאוקראינה היו הרבה ילידי ביסאראביה, אשר חזרו באופן חוקי לארץ הולדתם, ועל אף הריבוי הטבעי, שחרף ירידתו המתמדת בכל אותה תקופה, עלה על התמותה.

אף לאחר ניכוי הגידול בתקופה הראשונה של 22 השנים במספר של 38,472 נפשות, נמצא שיעור ההפחתה מ־1897 (228,528 נ׳) עד ל־1930 (206,958 נ׳) לכדי 21,570 נפש. אכן, 33 השנים האלה, למן 1897 עד ל־1930, היו גדושות זעזועים חמורים ומאורעות מרשימים בחיי הקיבוץ היהודי בביסאראביה, ובכך, בעיקר, מוסברת עקומת גידולו.

מצד אחד, הביאו שני הפוגרומים, ב־1903 וב־1905, אשר פקדו את קישי־נוב והסביבה, לידי הגירה רבת־ממדים לארצות־חוץ. מצד שני, גרמה מלחמת־העולם הראשונה משנות 1914—1918, מלבד קרבנות־המלחמה עצמם, גם לתנודה מוגברת של האוכלוסיה מכאן לעבר הצד השמאלי של הדניאֶסטר. בשנות 1918—1920, לאחר סיפוח החבל לרומניה שוב נתחדשה ההגירה לארצות שמעבר לים.

ההפחתה המתמדת של האוכלוסיה היהודית משנת 1919 ואילך נתהוותה, בעיקר, עקב בולמוס ההגירה ל ש נ י כיוונים שונים שאחז את האוכלוסיה לאחר הינתקה של ביסאראביה מרוסיה והיספחה לרומניה, והם: לארצות־חוץ — לרבות העליה לארץ־ישראל — והנהירה לפנים רומניה. בתקופה הראשונה, עד לשנת 1924, ניכרת הנהירה לבוקובינה, אשר עלתה על ביסא־ראביה בפיתוחה הכלכלי והתעשייתי. הנהירה לערי הריגאט בתקופה ראשונה זו אינה משתקפת במספרים דלעיל, המאוזנים לכאורה, מאחר שזו היתה מעין תהליך דו־סטרי, כלומר: השתלבותם של אלמנטים מסויימים מן הריגאט — בעלי מקצועות חפשיים, אנשי־סחר ואחרים — בחיי החבלים הנספחים.

תנודת האוכלוסיה היהודית מביסאראביה לערי הריגאט גברה והלכה כל השנים, ככל שגברה המצוקה הכלכלית בביסאראביה. שהרי בריגאט קיימות היו אפשרויות תעסוקה נוחות יותר, הן בתחום הפקידות והאומנות והן בתעשייה, שכמעט לא היתה קיימת בביסאראביה. מוסדות ההשכלה הגבו־הים, שכולם מרוכזים היו מחוץ לביסאראביה, שימשו אף הם גורם מושך.

ובדרך אגב: את הפחתת האוכלוסיה בבוקובינה ובטראנסילוואניה בתקופה

שבין 1924 לבין 1930 ניתן להסביר חלקית בתהליך העזיבה של ארץ מגו־ריהם החדשה ועקירה לארצות מכורתם הקודמות, אוסטריה והונגריה.

היו שהטילו ספק באמיתות המספרים של המיפקד האחרון ב־1930. אלא שבידנו הוכחה מהימנה, כי המספרים הרשמיים של הממשלה קרובים מאד למציאות. כוונתי לתוצאות ה"קאדאסטר" (הרישום) של האוכלוסיה היהודית בקישינוב, שנערך מטעם הוועד הזמני של הקהילה, בראשית 1929, לקראת עריכת הבחירות לקהילה הדימוקראטית הראשונה. הרישום העלה את המס־פרים הבאים:[5]

ילדים עד גיל 5 שנים —	זכרים 1,337,	נשים 1,353,	סה"כ 2,690 נ';
מ־5 שנים עד 21 שנה —	זכרים 6,464,	נשים 7,305,	סה"כ 13,769 נ';
מ־21 ומעלה (כלומר בעלי זכות בחירה)	זכרים 10,933,	נשים 12,173,	סה"כ 23,106 נ';
בסך־הכל	זכרים 18,734,	נשים 20,831,	סה"כ 39,565 נ'.

נתונים אלה יש בהם משום אסמכתא לאמיתת הנתונים של המיפקד הרשמי, הממשלתי, בסוף דצמבר 1930, על 41,405 נפשות יהודים בקישי־נוב.[6] את ההפרש של 1,840 נפשות ניתן לזקוף — אם על 300 משפחות, בערך, עניות מרודות ביותר, אשר הושמטו על־ידי פוקדי הקהילה היהודית, ואם על ההפרש בזמן של שנה וחצי שבין הרישום הציבורי לבין המיפקד הממשלתי.

המיפקד הרשמי ב־1930 נותן לנו מספרים על האוכלוסיה היהודית לפי סימני־היכר שונים: לפי השתייכות לאומית, לפי השתייכות דתית ולפי שי־מוש בשפת־האם (יידיש).

להלן אנו מביאים נתונים מפורטים על האוכלוסיה היהודית בביסאראביה בהשוואה לשאר אזורי הארץ. כן מובאות רשימות מפורטות של היישובים, לפי המחוזות, החל מ מ א ה נפשות ומעלה. ניתן לשער, כי המספרים האלה

5. "אונזער צייט", מספר 1937, 28 בפברואר 1929.
6. ב"אוניברסל דז'ואיש אנציקלופדיה", נ.י. כרך ב', עמ' 46—47, מובא, משם י. לשצ'ינסקי, מספר יהודי קישינוב ב־1930 בסך 80,000(!); אין למספר זה כל יסוד, וכנראה היתה זו השערה בעלמא.

משנת 1930 הם רלוואנטיים, גם לגבי סוף שנות השלושים, כלומר: זמן מועט לפני סיפוחו של החבל מחדש לרוסיה. הרי הסטאטיסטיקה הרשמית, הממשלתית, ליום האחד בינואר 1938 מצביעה, שעל אף שכל האוכלוסיה ברומניה גדלה ב־8.1%, נשאר גודל האוכלוסיה היהודית כמעט בעינו.

כראיה לדבר נביא להלן, בשתי טבלאות מרוכזות,* נתונים מתוך השנתו־נים הסטאטיסטיים הממשלתיים על הילודה והתמותה, וכן על הגירת האוכ־לוסיה היהודית בשנים 1937—1931. מהן אנו למדים, כי עודף הילודה על התמותה בשנים הללו הגיע לכלל 9,023 נפש. ואם נוריד מזה את מספר היהודים, אשר עזבו בזמנים הללו את הארץ (בניכוי החוזרים אליה) במספר של 5,903 נפש— הרי לנו העודף הנקי בסך־הכל של 3,120 נפש לסוף תקופת שבע השנים האלה.

האנטישמים לא חדלו מלפרסם מספרים מנופחים על היקף האוכלוסיה היהודית ברומניה, עד כדי מיליון וחצי נפשות — כ פ ל י י ם ממה שהעלה המיפקד הרשמי בדצמבר 1930. אוקטאוויאן ג ו ג ה, אשר הגיע לראשות הממשלה בסוף דצמבר 1937, החרה־החזיק בדעה זו, על אף הנתונים הרשמיים שהוא עצמו העלה באורח אדמיניסטראטיבי, בהיותו שר־הפנים ב־27—1926, על גודל האוכלוסיה היהודית; המספר היה קרוב מאד לזה של המיפקד ב־1930. בכך רצה להצדיק את טיעונו, שהכרח הוא לבדוק שוב את זכויותיו של כל אחד ואחד מהיהודים להחזיק באזרחות רומנית.

ונוסיף עוד טבלה שלישית, על הילודה והתמותה בשנות 35—1934 בקרב היהודים, לפי אזורי מגוריהם ברומניה, שמגמתה העיקרית — להורות על שיעור הילודה בקרב יהודים, אשר חיו במשך דורות בתחומי ארצות שונות, באווירה תרבותית שונה וברמה כלכלית שונה. שכן לא הרי הווי־חייהם של יהודי מארמוראָש, שומרי־מצוות אדוקים, כהרי הווי־חייהם של יהודי ביסא־ראביה, שומרי מסורת בלבד, הנתונים במצוקה כלכלית מתמדת, או של אלה מטראנסילוואניה גופא ואף של אלה ממולדובה, אשר חיו בנוחות יחסית. ואין צורך לומר, שאת כל אלה אין להשוות לשאר האזורים שבריגאט, אשר לרוב נהנו מחיי־שפע.

* הנתונים שבטבלה מס׳ 1 הם: בשנות 1935—1931 — לפי השתייכות דתית; בשנות 1937—1936 — לפי השתייכות לאומית.

טבלה 1

הילודה והתמותה בקרב האוכלוסיה היהודית ברומניה לאחר המיפקד ב־1930
(לפי השתייכות דתית)

בשנים	הילודה: בכל רומניה	הילודה: מכלל זה בבסאראביה	התמותה: בכל רומניה	התמותה: מכלל זה בבסאראביה	ההפרש: בכל רומניה	ההפרש: מכלל זה בבסאראביה
1931	12,586	3,227	9,891	2,652	+2,695	+ 575
1932	12,307	3,237	10,440	2,770	+1,867	+ 467
1933	11,650	3,084	9,655	2,579	+ 1,995	+ 505
1934	11,238	2,876	9,656	2,541	+1,582	+ 335
1935	10,815	2,825	10,551	2,850	+ 264	— 25
1936	10,563	2,698	10,111	2,711	+ 452	— 13
1937	10,510	2,657	10,048	2,622	+ 462	+ 35
בסך־הכל	79,669	20,604	70,352	18,725	+9,317	+1,879

טבלה 2

הגירת יהודים מרומניה לאחר המיפקד ב־1930

בשנים	כלל מהגרים	מהם יהודים (מזה מא"י)	כלל מהגרים חוזרים	מהם יהודים (מזה לא"י)	עודף מהגרים: כל הארץ	עודף מהגרים: יהודים (מזה לא"י)
1931	2,690	1,463 (46)	2,627	418 (9)	63	1,045 (37)
1932	1,377	803 (13)	1,997	375 (6)	— 620	428 (7)
1933	1,179	706 (16)	1,448	307 (8)	— 269	399 (8)
1934	1,371	863 (71)	962	178 (3)	409	685 (68)
1935	2,423	1,836 (1,157)	718	130 (3)	1,705	1,706 (1,154)
1936	1,617	1,251 (691)	366	115 (35)	1,251	1,136 (656)
1937	1,337	658 (187)	630	154 (58)	707	504 (129)
בסך־הכל	11,994	7,580 (2,181)	8,748	1,677 (122)	3,246	5,903 (2,059)

טבלה 3

שיעור הילודה והתמותה בקרב האוכלוסיה היהודית ברומניה בשנות 1934 ו־1935
(לפי השתייכות דתית)

האזור	כלל האוכלוסיה במספר מעוגל	1934 ילודה	1934 תמותה	1934 ההפרש	1935 ילודה	1935 תמותה	1935 ההפרש	ס"ה ההפרש
ביסאראביה	207 אלף	2,876	2,541	+ 335	2,825	2,850	— 25	+ 310
בוקובינה	93 "	907	1,118	— 211	881	1,270	—389	— 600
טראנסילוואניה	82 "	1,432	967	+ 465	1,313	1,054	+ 259	+ 724
באנאט	14 "	125	208	— 83	141	233	— 92	— 175
קרישנה־מאראמורש	97 "	1,918	1,213	+ 705	1,852	1,320	+ 532	+1,237
אולטניה	4 "	26	40	— 14	25	43	— 18	— 32
מונטניה	94 "	1,124	1,177	— 53	1,078	1,364	—286	— 339
דוברוג'ה	4 "	44	54	— 10	48	50	— 2	— 12
מולדובה	162 "	2,786	2,338	+ 448	2,652	2,367	+ 285	+ 733
סך־הכל	757 "	11,238	9,656	+1,582	10,815	10,551	+ 264	+1,846

מיפקד האוכלוסיה ברומניה, דצמבר 1930

א. מספר היהודים לאזוריהם לפי סימני־ההיכר השונים

בחבל	השתייכות דתית	האחוז מכלל האוכלוסיה	השתייכות לאומית	ידיעת שפת־האם (יידיש)
ביסאראביה	206,958 (100%)	7.2	204,858 (99%)	201,278 נ' (97.3%)
בוקובינה	93,101 (100%)	10.9	92,492 (99.3%)	74,288 נ' (80%)
טראנסילוואניה:				
1. באנאט	14,043 (100%)	1.5	11,248 (80%)	757 נ' (5.4%)
2. טראנסילוואניה	81,503 (100%)	2.5	78,626 (96.5%)	52,008 נ' (63.8%)
3. קרישאנה־מאראמוראש	97,287 (100%)	7.0	88,825 (91.5%)	58,510 נ' (60.1%)
בסך־הכל טראנסילוואניה	192,833 (100%)	3.5	178,699 (92.7%)	111,275 נ' (57.7%)
ריגאט:				
1. אולטאניה	3,523 (100%)	0.2	3,305 (94%)	601 נ' (17%)
2. דוברוג'ה	4,031 (100%)	0.5	3,795 (94%)	1,816 נ' (45%)
3. מולדובה	162,268 (100%)	6.7	158,421 (97.6%)	109,654 נ' (67.6%)
4. מונטאניה	94,216 (100%)	2.3	86,545 (92%)	19,842 נ' (21%)
ס"ה ריגאט	264,038 (100%)	3.0	252,066 (96%)	131,913 נ' (50%)
ס"ה כללי רומניה	756,930 (100%)	4.2	728,115 (96.2%)	518,754 נ' (68.5%)

מתוך לוח־ההשוואה דלעיל אנו למדים:

א. רק אחוז אחד מכלל האוכלוסיה היהודית בביסאראביה — 2,100 נפש העלים את לאומיותו. יכול, שתופעה זו של העלמת לאומיותם היהודית והצבעה על לאומיות רומנית, יסודה בכוונת אי־אלו מצהירים, להדגיש את מהימנותם לארץ הולדתם, ביסאראביה, שמבחינת השפה היתה קרובה יותר לרומניה מאשר לרוסיה.

ב. 97.3% מכלל האוכלוסיה היהודית הצהירו על יידיש כעל שפת־אמם, ורק 2.7%, שהם 5,680 נפשות, לא ידעו את שפת־אמם. מזה — 3,665 מכל האוכלוסיה היהודית בערים, שהם 3.8% מהם, ו־2,015 מכלל האוכלוסיה היהודית בכפרים, שהם 1.9% מהם. מתוך כך גם מסתבר, שתהליך ההתבוללות (אם אפשר בכלל להשתמש בכגון דא במונח זה) פגע יותר בתושבי העיר מאשר בתושבי הכפר.

לוח־ההשוואה דלעיל מצביע גם על המצב בכל חבלי רומניה לאזוריהם השונים, כדלהלן:

	העלמת הלאום	אי־ידיעת שפת־האם (יידיש)
ביסאראביה —	1.0%	2.7%
בוקובינה —	0.7%	20.0%
טראנסילוואניה —	7.3%	42.3%
ריגאט —	3.8%	50.0%

העלמת הלאום אצל יהודי טראנסילוואניה עד כדי 7.3%, שהוא כמעט כפליים מאשר אצל יהודי ריגאט, מלמדנו עד כמה העמיק שם תהליך ההתבוללות. וזאת — מעבר למיתרס של אדיקות מושרשת, מלווה בקנאות דתית, של יהודי מארמורא̤ש.

אי־ידיעת שפת יידיש אצל יהודי טראנסילוואניה, בשיעור כה גבוה של 42.3%, נובעת מזיקתם לשפה ההונגרית, אשר היתה להם שפת־האם. אשר ליהודי הריגאט, שמחציתם לא ידעו יידיש, הרי ניתן להסביר את התוצאות בכך, שבאיזור מונטא̤ניה, אשר בו כלולה בוקארשט הבירה על 76 אלף תושביה היהודיים, אחוז ניכר השתייך לבני העדה הספרדית, ששפת יידיש אינה שפתם. לפיכך, אי־ידיעת יידיש אצל יהודי מונטא̤ניה בלבד מגיעה לכדי 79.0%!

ב. כלל האוכלוסיה ברומניה, לפי השתייכות לאומית, בעיר ובכפר
18,057,028 נפש

מזה:

רומנים	12,981,324 נפש	—	71.9%
הונגרים	1,425,507 נפש	—	7.9%
גרמנים	745,421 נפש	—	4.1%
י ה ו ד י ם	728,115 נפש	—	4.0%
רותנים	582,115 נפש	—	3.2%
רוסים	409,150 נפש	—	2.3%
בולגרים	366,384 נפש	—	2.0%
צוענים	262,501 נפש	—	1.5%
שונים	556,511 נפש	—	3.1%
בסך־הכל	18,057,028 נפש	—	100.0%

ג. כלל האוכלוסיה בביסאראביה, לפי השתייכות לאומית, בעיר ובכפר
2,864,402 נפש

מזה:

רומנים	1,610,757 נפש	—	56.2%
רוסים	351,912 נפש	—	12.3%
רותנים	314,211 נפש	—	11.0%
י ה ו ד י ם	204,858 נפש	—	7.2%
בולגרים	163,726 נפש	—	5.7%
גרמנים	81,089 נפש	—	2.8%
שונים	137,849 נפש	—	4.8%
בסך־הכל	2,864,402 נפש	—	100.0%

ד. כלל האוכלוסיה ברומניה ומספר היהודים לאזוריהם
לפי השתייכות דתית:

	כלל האוכלוסיה	מספר היהודים	האחוז	האחוז מכלל האוכלוסיה היהודית ברומניה
ביסאראביה	2,864,402	206,958	7.2	27.34
בוקובינה	853,009	93,101	10.9	12.3
טראנסילוואניה	5,548,363	192,833	3.5	25.48
ריגאט	8,791,254	264,038	3.0	34.88
בסך־הכל	18,057,028	756,930	4.2	100.00

ה. מספר היהודים בביסאראביה, לפי השתייכות דתית,
(לעומת האוכלוסיה הכללית)

המחוז	כלל האוכלוסיה	מספר היהודים	האחוז	האחוז מכלל האוכלוסיה היהודית בביסאראביה
אורהיוב	279,292	19,566	7.0	9.46
איזמאיל	225,509	6,433	2.9	3.10
אַקרמאַן	341,176	11,400	3.3	5.50
באַלץ	386,721	31,916	8.3	15.42
באַנדאַר	306,592	16,954	5.5	8.20
חוטין	392,430	36,132	9.2	17.46
לאַפּושנה (קישינוב)	419,621	50,603	12.1	24.45
סורוקה	316,368	29,510	9.3	14.26
קאַהול	196,693	4,444	2.3	2.15
בסך־הכל	2,864,402	206,958	7.2	100.00

ז. האוכלוסיה היהודית בביסאראביה למחוזותיה ולישוביה — מ־100 נפשות ומעלה

1. מחוז אורהיוב

				לפי המיפקד ב־1897			לפי המיפקד בדצמבר 1930		
				כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז	כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז
.1	אורהיוב	Orhei)	(Оргеев,	12,336	7,144	57.9	15,279	6,408	41.9
.2	ראַזינה	Rezina)	(Резина,	3,652	3,182	87.1	3,767	2,889	76.6
.3	טאַלאַנאַשט	Teleneşti)	(Теленешты,	4,379	3,876	88.5	3,803	2,811	73.9
.4	צ׳ינישאַוץ	Cinişeuţi)	(Чинишеуцы,				4,360	486	11.1
.5	בראַוויצ׳ה	Bravicea)	(Бравича,	3,626	300	8.3	4,827	413	8.6
.6	אולישקאַן	Olişcani)	(Олишканы,	2,943	341	11.6	3,857	266	6.9
.7	פאַראַסאַצ׳ינה	Peresecina)	(Пересечина,				5,192	241	4.6
.8	קריאולאן	Criuleni)	(Крыуляны,	2,054	338	16.5	2,663	240	9.0
.9	מאַשקאוץ	Maşcăuţi)	(Машкауцы,				4,117	239	5.9
.10	קיפאַרצ׳אַן	Chiperceni)	(Киперчены,				2,987	208	7.0
.11	אַלצ׳אַדאר	Alcedar)					1,672	174	10.4
.12	ראַספופאַן	Răspopeni)	(Распопены,					158	
.13	אונישקאַן	Onişcani)						153	
.14	קובילקה	Cobâlca)	(Кобылка,					151	
.15	שולדאַנאַשט	Şoldăneşti)						150	
.16	קויזובקה	Culzovca)						127	
.17	חאַרטופ־מארה	Hârtop-Mare)						125	
.18	איזבאַשט	Izbeştea)						117	
.19	דאַראַנאו	Dereneu)						110	
.20	סוסלאַן	Susleni)	(Суслены,					110	
.21	סקורצאַן	Scorţeni)						108	
.22	קישטאַלניצה	Chişteln iţa)	(Киштельница,					105	
.23	מולוואַטה	Molovata)						103	
.24	איסאַקובה	Isacova)						102	
.25	פאַצ׳אַשטיה	Peceştea)						102	

בסך־הכל 16,096 נפשות
בשאר הכפרים שבהם למטה מ־100 נפשות 3,470 נפשות
בסך־הכל במחוז 19,566 נפשות

2. מחוז איזמאיל			לפי המיפקד ב־1897 כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז	לפי המיפקד בדצמבר 1930 כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז
1. איזמאיל	Ismail)	(Измаил,	22,000	2,781	12.6	24,998	1,680	6.7
2. קיליה	Chilia-Nouă)	(Килия,	11,618	2,152	18.5	17,245	1,969	11.4
3. בולגראד	Bolgrad)	(Болград,	12,300	1,196	9.7	14,280	1,222	8.6
4. ראני	Reni)	(Рени,	6,941	730	10.5	11,923	1,201	10.1
5. וילקוב	Vâlcov)	(Вилково,				7,414	176	2.4

בסך־הכל 6,248 נפשות
בשאר הכפרים שבהם למטה מ־100 נפשות 185
בסך־הכל במחוז 6,433 נפשות

3. מחוז אקרמאן

			לפי המיפקד ב־1897			לפי המיפקד בדצמבר 1930		
			כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז	כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז
.1 אַקרמאַן	Cetatea-Albă)	(Аккерман*,	28,258	5,613	19.9	34,485	4,239	12.3
.2 טאַרוּטינה	Tarutino)	(Тарутино,	5,200	1,873	36.0	5,795	1,546	26.7
.3 טאַטאַרבּוּנאַר	Tatar-Bunar)	(Татар-Бунар,	6,023	999	16.6	7,628	1,202	15.8
.4 אַרציז	Arciz)	(Арциз,	1,827	337	18.4	2,951	842	28.5
.5 בּייראַמצ׳ה	Bairamcea)	(Вайрамча,	2,718	980	36.1	2,784	806	29.0
.6 וולונטיר	Volintiri)	(Волонтировка,				6,370	420	6.6
.7 סאַראַטה	Sărata)	(Сарата,				2,661	316	11.9
.8 שאַבּה	Şaba)						159	
.9 קאַזאַץ׳	Cazaci)	(Староказачье,					136	
.10 בּאַראַזינה	Berezina)						125	
.11 טוּזלה	Tuzla)	(Тузлы,				3,146	118	3.0
.12 אולאַנאַשט	Olaneşti)						110	

בסך־הכל 10,019 נפשות
בשאר הכפרים שבהם למטה מ־100 נפשות 1,381 נפשות
בסך־הכל במחוז 11,400 נפשות

* Белгород - Днестровск

4. מחוז בּאַלץ

				לפי המיפקד ב־1897			לפי המיפקד בדצמבר 1930		
				כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז	כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז
1.	בּאַלץ	Bălţi)	(Бельцы,	18,478	10,348	56.0	30,570	14,259	46.6
2.	פאַלאַשט	Făleşti)	(Фалешты,	6,672	4,518	67.7	6,278	3,258	51.9
3.	רישקאַן	Răşcani)	(Рышканы,	3,246	2,247	69.2	3,117	2,060	66.1
4.	אונגאַן	Ungheni)	(Унгены,	1,693	997	58.9	3,523	1,390	39.5
5.	ואַליה־לוי־ולאַד	Valea-Lui-Vlad)	(Валя-Луй-Владъ,	1,349	1,318	97.7	1,355	1,281	94.5
6.	סקולאַן	Sculeni)	(Скуляны,	3,375	1,555	46.1	3,237	1,207	37.3
7.	פירליץ	Pârliţa)	(Пырлица,	792	494	62.4	2,297	1,064	46.3
8.	אַלכסאַנדראַן	Alexandreni)	(Александрены,	1,253	1,190	95.0	1,524	1,018	66.8
9.	קורנאַשט	Corneşti)		2,689	552	20.5	2,469	338	13.7
10.	גלודאַן	Glodeni)	(Глодяны,				2,860	214	7.5
11.	סלובודזיה־בּאַלץ	Slobozia-Bălţi)	(Слободзея,					190	
12.	פּאַפּאַן	Pepeni)						180	
13.	סינג׳ריי	Sângerei)	(Сынжерея,					144	
14.	חיז׳דיאַן	Hâjdeni)						137	
15.	מיכאַליאַן	Mihăileni)						143	
16.	סירבּאַשט	Sârbeşti)						136	
17.	בּאַלאַטינה	Balatina)	(Болотино,					131	
18.	פּאַליניה	Pelinia)	(Пеления,					121	
19.	צ׳יאוצ׳וליה	Ciuciulea)						120	
20.	שאַפטי־באַן	Şapte-Bani)						117	
21.	סינאַשט	Sineşti)						117	
22.	סופיה	Sofia)						108	
23.	דאַנול־וואַקי	Danul-Vechi)	(Данул-Векь,					104	
24.	בּראַנישטיה	Braniştea)						101	

בסך־הכל 27,938 נפשות
בשאר הכפרים שבהם למטה מ־100 נפשות 3,978 נפשות
בסך־הכל במחוז 31,916 נפשות

5. מחוז באַנדאַר			לפי המיפקד ב־1897 כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז	לפי המיפקד בדצמבר 1930 כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז
.1 באַנדאַר	Tighina)	(Бендеры,	31,797	10,644	33.5	31,384	8,294	26.4
.2 רומאַנובקה	Românești)	(Романовка,	1,662	1,142	68.7	4,696	1,995	42.5
.3 קאַושאַן	Căușani)	(Каушаны,	3,729	1,675	44.9	5,330	1,870	35.1
.4 צ׳ימישליה	Cimișlia)	(Чимишлия,	4,355	752	17.3	6,582	925	14.1
.5 צ׳אַדיר־לונגה	Ceadâr-Lunga)	(Чадыр-лунга,				7,365	524	7.1
.6 צ׳אַגאַ (פטרובקה)*	Ceaga)	(Петровка*,	1,470	611	41.6	1,915	421	22.0
.7 קומראַט	Comrat)	(Комрат,				12,331	392	3.2
.8 טאַלמאַז	Talmaz)					6,240	308	4.9
.9 מאַנזיר	Manzâr)	(Манзырь	1,079	310	28.7	2,017	193	9.6
.10 טאַראַקליה	Taraclia)	(Тараклия,					151	
.11 קופאַנקה	Copanca)						149	
.12 גורה־גאַלבינה	Gura-Galbenă)	(Гура-Галбена,					111	

בסך־הכל — 15,333 נפשות
בשאר הכפרים שבהם למטה מ־100 נפשות — 1,621 נפשות
בסך־הכל במחוז — 16,954 נפשות

* היא גם ״יהופאַץ״ — Игупецъ *

	6. מחוז חוטין			לפי המיפקד ב־1897 כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז	לפי המיפקד בדצמבר 1930 כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז
.1	חוטין	Hotin)	(Хотин,	18,000	9,227	51.3	15,334	5,786	37.7
.2	בריצ'אן	Briceni)	(Бричаны,	7,446	7,184	96.5	5,625	5,354	95.2
.3	יאדיניץ	Edineți)	(Единцы,	10,211	7,379	72.3	5,910	5,349	91.0
.4	ליפקאן	Lipcani)	(Липканы,	6,865	4,410	64.2	5,880	4,698	79.9
.5	סיקוראן	Secureni)	(Секиряны,	8,982	5,042	56.2	5,759	4,216	73.2
.6	נובוסאליץ	Sulița-Târg)	(Новоселицы,	5,891	3,898	66.2	4,818	4,154	86.2
.7	קלישקאוץ	Clișcăuți)	(Клишковцы,	7,707	1,000	13.0	7,184	452	6.3
.8	יאדיניץ־כפר	Edineți-Sat)					5,260	401	7.6
.9	קאלמאניץ	Chelmenți)	(Кельменцы,				4,519	318	7.0
.10	יאנאוץ	Janăuți)					3,728	267	7.2
.11	קורז'אוץ	Corjeuți)	(Коржеуцы,				4,371	209	4.8
.12	רומאנקאוץ	Romancăuți)	(Романковцы,				5,671	180	3.2
.13	צ'אפלאוץ	Cepeleuți)	(Чепулиуцы,	1,555	163	10.5	2,828	175	6.2
.14	מאליניץ	Malinți)						169	
.15	ליפקאן־כפר	Lipcani-Sat)						153	
.16	קומארובה	Comarova)						151	
.17	נאפורוטובה	Neprotova)	(Непоротово,	1,631	268	16.4	1,819	135	7.4
.18	לאנקאוץ	Lencăuți)						134	
.19	סוליצה־כפר	Sulița-Sat)						126	
.20	באבין	Babin)						112	
.21	קולאנקאוץ	Colencăuți)						103	

בסך־הכל 32,642 נפשות
בשאר הכפרים שבהם למטה מ־100 נפשות 3,490 נפשות
בסך־הכל במחוז 36,132 נפשות

7. מחוז סורוקה

			לפי המיפקד ב־1897			לפי המיפקד בדצמבר 1930		
			כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז	כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז
.1	סורוקה	(Сороки, Soroca)	15,351	8,783	57.2	15,001	5,452	36.3
.2	אטאקי	(Атаки, Otaci)	6,976	4,690	67.2	3,503	2,785	79.5
.3	זגוריצה	(Згурица, Zgurița)	2,107	1,802	85.5	3,028	2,541	83.9
.4	בריצ׳בה	(Бричева, Briceva)	1,697	1,598	94.2	2,735	2,431	88.9
.5	מארקולאשט	(Маркулешты, Mărculești)	1,339	1,336	99.8	2,645	2,337	88.4
.6	ואד־ראשקוב	(Рашков, Vadu-Rașcu)	4,641	3,237	70.0	3,976	1,970	49.5
.7	וארטוז׳אן	(Вертюжаны, Vârtejeni)	1,057	1,047	99.0	2,015	1,834	91.0
.8	קאפראשט	(Капрешты, Căprești)	1,002	866	86.4	1,998	1,815	90.8
.9	דומברובאן	(Домбровены, Dumbrăveni)	1,815	1,726	95.0	1,373	1,198	87.3
.10	פלוראשט	(Флорешты, Florești)				1,133	380	35.5
.11	קוטוז׳אן	(Котюжаны, Cotiugenii-Mari)				4,740	367	7.7
.12	דונדושאן	Dondușani-Gară)				953	277	29.0
.13	לובלין	(Люблин, Liublin)	517	512	99.0	300	274	91.3
.14	אוקניצה	(Окница, Ocnița)				2,676	241	9.0
.15	טירנובה	(Тырново, Târnova)				3,366	201	6.0
.16	פלוראשט־כפר	Florești-Sat)					149	
.17	אוטאץ׳־כפר	Otaci-Sat)					145	
.18	קאטרוס	(Кетросы, Chetrosu)					140	
.19	נאדושיטה	(Надушита, Nădușita)					126	
.20	שור	Șuri)					113	
.21	דרוקיה	(Дрокия, Drochia)					113	
.22	מארא־נויה	Moara-Nouă)					111	
.23	פראז׳ילה	(Пражила, Prajila)					109	
.24	סאנאטובקה	Sănătăuca)					106	
.25	קראמאנצ׳וג	(Кременчуг, Cremenciuc)	985	291	29.5	1,149	105	9 1
.26	קוביליה־וואקי	Cobâlea-Veche)					103	

בסך־הכל	25,423 נפשות
בשאר הכפרים שבהם למטה מ־100 נפשות	4,087 נפשות
בסך־הכל במחוז	29,510 נפשות

8. מחוז קאהול

			לפי המיפקד ב־1897			לפי המיפקד בדצמבר 1930		
			כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז	כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז
1.	ליאובה	(Леово, Leova)	4,877	2,773	56.9	6,539	2,326	35.6
2.	קאהול	(Кагул, Cahul)	7,077	800	11.3	11,370	803	7.1
3.	באימאקליה	(Баймаклия, Baimaclia)	1,821	397	21.8	2,639	509	19.3

בסך־הכל 3,638 נפשות

בשאר הכפרים שבהם למטה מ־100 נפשות 806 נפשות

בסך־הכל במחוז 4,444 נפשות

9. מחוז קישינוב

			לפי המיפקד ב־1897			לפי המיפקד בדצמבר 1930		
			כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז	כלל האוכלוסיה	יהודים	האחוז
1.	קישינוב	(Кишинев, Chişinău)	108,843	50,237	46.3	114,896	41,405	36.05
2.	קאלאראש	(Калараш, Călăraşi)	5,153	4,593	89.1	4,776	3,662	76.7
3.	האנצ'אשט	(Ганчешты, Hânceşti)	5,044	2,278	45.2	6,338	1,523	24.0
4.	ניספוראן	(Ниспорены, Nisporeni)				5,975	380	6.4
5.	צ'יוצ'ולאן	(Чучулены, Ciuciuleni)				6,203	291	4.7
6.	קארפינאן	(Карпинены, Cârpineni)				5,678	271	4.8
7.	וארזאראשט	(Vărzăreşti)				3,831	205	5.4
8.	לאפושנה	(Лапушна, Lăpuşna)					165	
9.	וולצ'ינאץ	(Vălcineţi)					162	
10.	קאלאראש־כפר	(Călăraşi-Sat)					113	
11.	שיפוטאן	(Şipoteni)					104	

בסך־הכל 48,281 נפשות

בשאר הכפרים שבהם למטה מ־100 נפשות 2,322 נפשות

בסך־הכל במחוז 50,603 נפשות

ז. האוכלוסיה היהודית בביסאראביה לפי סימני־ההיכר לפי המחוזות:

	השתייכות דתית נפשות	ידיעת שפת יידיש נפשות	האחוז
1. איזמאַיל	6,433	5,832	90.7
2. אורהיוב	19,566	19,017	97.0
3. אַקרמאַן	11,400	11,051	97.0
4. באַלץ	31,916	31,200	98.0
5. באַנדאַר	16,954	16,633	98.1
6. חוטין	36,132	35,936	99.5
7. סורוקה	29,510	29,127	98.7
8. קאַהול	4,444	4,334	97.5
9. לאַפושנה (קישינוב)	50,603	48,148	95.1
בסך־הכל	206,958	201,278	97.3

ח. מספר הישובים בביסאראביה לפי שיעור האוכלוסיה היהודית שבהם:

במחוזות	מ־101 נ' עד 300	מ־301 עד 500	מ־501 עד 1,000	מ־1,001 עד 2,000	מ־2,001 עד 3,000	מ־3,001 עד 5,000	מ־5,001 עד 10,000	מ־10,001 עד 20,000	מ־20,001 עד 50,000	ס"ה
1 אורהיוב	20	2	—	—	2	—	1	—	—	25
2. איזמאַיל	1	—	—	4	—	—	—	—	—	5
3. אַקרמאַן	5	2	2	2	—	1	—	—	—	12
4. באַלץ	15	1	—	5	1	1	—	1	—	24
5. באַנדאַר	4	3	2	2	—	—	1	—	—	12
6. חוטין	12	3	—	—	—	3	3	—	—	21
7. סורוקה	15	2	—	4	4	—	1	—	—	26
8. קאַהול	—	—	2	—	1	—	—	—	—	3
9. לאַפושנה (קישינוב)	7	1	—	1	—	1	—	—	1	11
בסך־הכל	79	14	6	18	8	6	6	1	1	139

המאבק
למען זכויות
המיעוט הלאומי

אירגון הקהילות

לאחר מהפיכת 1917, שהכריזה על שוויון זכויות לכל עמי רוסיה, ניתן היה לקיבוץ היהודי בביסאראביה, לראשונה בתולדותיו, להשתמש בזכויותיו אלו לשם אירגון חייו הלאומיים ולשם השתתפותו במועצות העירוניות ובבתי־המחוקקים. התנועה הציונית, אשר יצאה מהמחתרת שבזמן המלחמה והרימה את דגלה בכל היישובים היהודיים, עברה את שלב ההתארגנות תוך זמן קצר מאוד והטביעה את חותמה על החיים הציבוריים בגילוייהם השונים. ועל כל אלה ידובר להלן.

ראשית התארגנות

הצעד הראשון של הקיבוץ היהודי היה — אירגון חייו העצמאיים בתחומיה של קהילה מקומית נבחרת. אכן, בכמה מקומות הוקמה הקהילה ללא השהיות על יסודות חופשיים, דימוקראטיים וללא התערבות זרה. פרט לקישינוב, שבה נערכו הבחירות הראשונות באיחור־מה, ביולי 1918, לפי אישור מיוחד מטעם השלטונות החדשים, הרומנים.[1]

הבחירות בקישינוב נערכו לפי כל כללי הדימוקראטיה — כלליות, ישירות, חשאיות ופרופורציונאליות. התוצאות היו כדלקמן: א) הציונים קיבלו 22 מקומות, ב) ה״בונד״ — 12, ג) האינטליגנציה הדימוקראטית (קרובה ל״בונד״) — 3, ד) האורתודוכסים — 4, ה) המזרחי — 3 ו־ו) רשימות שונות בלתי מפלגתיות, לרוב בעלות אופי פרסונאלי צר, — 15. בסך־הכל — 69 נבחרים.

מכלל 20 אלף בעלי זכות־בחירה השתתפו בהן 12 אלף בוחרים בלבד, כלומר: 60%. אדישות זו מצד הציבור ניתן להסביר במצב הדיכאון, אי־השקט וחוסר האמונה ביום המחרת, ששרר בקרב התושבים בראשית השתלטותה של רומניה על החבל. המצב המעורפל מן הדין היה שיטביע את חותמו על התפתחותם של חיי הקהילה. ועוד: רומניה חסרה היתה תחוקה הנוגעת לאוטונומיה הלאומית. ומצד שני, התעצמה חתירת האמידים מתחת ליסודות הקהילה הצעירה, גזירה שמא תביא האוטונומיה הלאומית

1. האישור ניתן מטעם הדירקטוראט האזורי לענייני פנים, מס׳ 1186, מיום 18 במאי 1918.

לדחיקת רגליהם מהשפעה ולהטלת מסים יחסיים. ולכן השתדלו בכל כוחו־תיהם לבלום את פעולותיה.

בידוע, שנגע ההתבוללות לא היכה, בדרך כלל, שורשים עמוקים בקרב היהודים בביסאראביה. וביחוד אמור הדבר לגבי העיירות, שמספרן, מ־300 נפש ומעלה, הגיע מעל לשישים נקודות ובהן למעלה ממאת אלף נפש, כמחצית מכלל האוכלוסיה היהודית בביסאראביה. חייו הרוחניים של היהודי הביסאראבאי מושתתים היו על מסורת יהודית לאומית, פרי החינוך המסורתי, הן ב"חדר", הן ב"בית־המדרש" והן ב"חדר המתוקן". מעטים מאוד היו המתנכרים לערכים הלאומיים של האומה, ומעטה היתה השפעתם ברחוב. ולכן טבעי היה, שנבחרי הקהילה במרבית המקומות היו אם מבין חברי התנועה הציונית ואם מבין אוהדיה. הם ניגשו בתנופה ומתוך רוממות־רוח להקמת הבניין החדש של האוטונומיה הלאומית במקומות מגוריהם.

אולם עד אשר הספיקה הקהילה הצעירה להתבסס ולהשתית את דרכי פעולותיה, נשתנה מצבו המדיני של החבל, והוא נספח לרומניה. הקהילות שהיו אז קיימות, לרבות זו של קישינוב, פוזרו כעבור זמן מועט והכל חזר לקדמותו. "הקורובקה",[2] על גבאיה וראשיה הבלתי נבחרים, שוב נעשתה חולשת יחידת על המוסדות הסוציאליים במקומות. רק בעיית החינוך הלאומי מצאה את פתרונה. חברת "תרבות" המרכזית וסניפיה, שנוסדו ברוב ישובי החבל, ניגשו במרץ ובעוז להקמת בית־הספר העברי. אבל בכל יתר השטחים הציבוריים נשאר המצב עגום כמקודם.

והנה הגיח מעין שביב של רווח והצלה ממקום אחר: ממשלת רומניה התחייבה, לפי חוזי־השלום, שנחתמו על־ידה בשנות 1919—20, להעניק "זכויות מלאות לכל היהודים היושבים בשטחים הישנים והחדשים שאינם נתיני ארצות אחרות". הממשלה חזרה ואישרה את התחייבויותיה אלה ב־28 במארס 1923, בעת אישור הנוסח החדש של חוקת־היסוד (הקונסטי־טוציה).

אמנם, גם קודם לכן נראתה השעה כשרה בעיני נציגיה האמיתיים של הקיבוץ היהודי לתבוע מאת הממשלה, את המחשת זכויותיו כמיעוט לאומי, ולגשת להקמת האוטונומיה הלאומית. את היוזמה לכך הטיל על עצמו הוועד האוקראיני המרכזי בקישינוב, שבו היו מיוצגים כל חלקי הציבור היהודי. ועד־היסוד של באי־כוח ועדי הקהילות וועדי העזרה שנקרא לימי 17—19 באוקטובר 1920, בחרה "לשכה פועלת זמנית", בת שבעה חברים, והטילה עליה לעבד הצעת־חוק בדבר האוטונומיה היהודית ברומניה. חברי הלשכה

2. על משמעותה ראה כרך א' בפרק "עיתונות לאומית", עמ' 59, הערה מס' 2.

היו: ד"ר יעקב ברנשטיין־כהן (יו"ר), המהנדס מרדכי א. גוטליב, נחום מ. רויטמן — מטעם ההסתדרות הציונית; הרב י. ל. צירלסון — מטעם האורתודוכסים; א. רבינוביץ' מטעם היידישיסטים; לייב טראכטנברג ושמואל יאסקי (מזכיר) — מטעם "צעירי־ציון"; בן־ציון באלצאן — קנדידאט ראשון (נכנס לוועד לאחר התפטרותו של הרב צירלסון); אשר קוראלניק, אחד העורכים של "ערד און ארבעט" נתמנה מזכיר־בפועל של הלשכה.

תוך חדשיים עובדה ונערכה הצעת־חוק בדבר שלטון עצמאי שהגדירה מפורשות את פעולותיהם של ועדי הקהילות המקומיות, של הוועדים הגליליים ושל הוועד הכל־רומני. הצעת־החוק נשלחה לכל המקומות לעיון ולדיון.

ПРОЕКТЪ

общихъ законоположенiй о Еврейскомъ самоуправленiи и нормальнаго устава еврейскихъ общинныхъ самоуправленiй въ объединенной Румынiи,

выработанный исполнительнымъ бюро Бессарабскихъ еврейскихъ общинъ и принятый на 2-мъ съѣздѣ представителей вышеназванныхъ общинъ въ Кишиневѣ (22-го Янв. 1921 г.).

КИШИНЕВЪ,
Типографiя „ТЕХНИКЪ" Екатерининская № 6.
1921 г.

מס' 34. הצעת־החוק לאירגון הקהילות.

לאחר גמר עבודת ההכנה התכנסה בקישינוב, 22 בינואר 1921, ועידה שנייה של באי־כוח הקהילות בביסאראביה, שאישרה סופית את הצעת־החוק,[3] כדי להגישה אחר־כך לאישור באי־כוח שאר החבלים — בוקובינה, טראנסילוואניה ורומניה־הישנה, ורק לאחר זה להגישה על דעת הכול לאישור בבית־הנבחרים.

3. ראה קטעים ממנה להלן, במדור "נספחות", עמ' 619—617.

המאבק עם האורתודוכסים

אולם פעולה לאומית חשובה זו נתקבלה כבר בראשיתה בהתנגדותה התקיפה של קבוצה אורתודוכסית שכללה עשירים־מתבוללים ואפיקורסים גמורים, אשר נהפכו בין־לילה יראי־שמים. זו הכריזה על עצמה כעל סניף של "אגודת ישראל" בראשותו של הרב הראשי י. ל. צירלסון. קבוצה זו, שידעה את הלך־הרוח בקרב המוני העם, היתה מדגישה בכל מקרה את חיבתה לארץ־ישראל, אך עם זאת הכריזה מלחמה גלויה במחנה הציוני ובאוהדיו באשר לניהול החיים היהודיים המקומיים ואופן אירגונן של הקהילות בביסאראביה.[4]

הרב צירלסון, שמתחילה נתן את הסכמתו להשתתף ב"לשכה הפועלת הזמנית" חזר בו לאחר מכן. הוא הקים לשכה מקבילה מטעם "אגודת ישראל" וכינס ועידה של באי־כוח בתי־הכנסת, לשם עיבוד הצעת־חוק, שתבטיח את השתלטותם של החוגים הדתיים על חיי הציבור.

הלשכה הדימוקראטית הגיבה על כך מיד בפירסום גילוי־דעת[5] בעיתונות אל ועדי הקהילות, אל מוסדות הציבור ואל האוכלוסיה היהודית, בו הוקעה פעולתו הבדלנית של הרב. במכתב־החוזר, מספר 8, מיום כ"ד בכסלו תרפ"א (5.12.20), בחתימתם של ברנשטיין־כהן וקוראלניק, שנשלח לאישי הציבור במדינה, אנו קוראים:

———הרב ל. צירלסון, שנבחר בוועידה הנ"ל, 19.10—17, (בהסכמתו) אל הלשכה הפועלת, לא רק שלא סייע בידינו למלא עבודתנו, אלא שגם, בלי שום טעם מספיק לזה, התפטר מהיות חבר הלשכה. בנה במה לעצמו והוא עובד על אחריותו הפרטית וקורא לאיזו ועידה בשביל להגיש לאישור הפארלאמנט הרומני תקנון הקהילה היהודית, שיערוך בעצמו או בעזרת עוד מניין אנשים. הרב ל. צירלסון, יחד עם עוד אנשים מספר, שאין להם שום יפוי־כוח, שלחו בשם "הוועד המרכזי לארגון הקהילות" חוזר, שלפי דעתנו, מטרתו, להרוס את עבודת אירגון הקהילות המתנהלת על־ידי מוסדות היהודים שנבחרו על־ידי הציבור. הננו קוראים אתכם למלחמה נמרצת עם האלימנטים בלתי־האחראים, המכניסים הרס בעבודתנו הלאומית. בררו להמונים היהודים הנכונים ללכת אחרי מתעיהם הללו, את עצם כוונת הזיוף הגדול, המעמיד בסכנה את בניין שלטוננו העצמי!

4. "העולם" כ', 1921 — כתבה מאת מ. פוסטאן.
5. ראה להלן במדור "נספחות", עמ' 616—615.

ברור לעם את גודל הסכנה הנשקפת לנו מהתפוררות הכוחות, אם כל אחד יאמר להגיש בשם מפלגתו תקנון מיוחד של שלטונו העצמי !.
מחוץ לציבוריות העברית המאורגנת אי־אפשרית היא קביעת צורותיה של האוטונומיה העברית ואסור לכל מפלגה שהיא לתפוס בידה את העבודה החשובה הזאת ולשים חותמת עליה.

הלשכה שומרת את צעדיהם של אותם האגודות והיחידים נושאי ההרס, ונכונה ברגע המכריע לשים לאל את פעולותיהם. הלשכה תתחיל בקרוב לפרסם את פעולותיה ופעולותיהם של אחרים המכוונות לבניין או לסתירת האוטונומיה היהודית ברומניה.

עם זאת המשיכה הלשכה הפועלת לפעול בשליחות שהוטל עליה מטעם הציבור והביאה את הצעת־החוק לדיון בוועידת באי־כוח הקהילות, שהתקיימה בקישינוב ב־22 בינואר 1921. לאחר שהוכנסו בה אי־אילו תיקונים, הוטל על הלשכה להמשיך בעבודתה למען תיאומה ואישורה של הצעת־החוקה על־ידי באי־כוח הקהילות מיתר הגלילות.

כך נמשך המאבק בין הציבוריות הדימוקראטית, שהרוח החיה בה היו הנציגים הציוניים, לבין קבוצת הרב צירלסון, אשר נשענה בעיקר על גבאי בתי־הכנסת ועל כת מתבוללים. מאבק זה נגד אלה שרצו להפוך את השלטון העצמאי לשלטון אוליגארכי בעל אופי דתי־קיצוני, לא פסק עד סוף 1928.

ולא זו בלבד: יריבים חזקים לרעיון האוטונומיה הלאומית קמו לו מקרב איגוד הקהילות ברומניה הישנה (ריגאט), בראשותו של הער"ד וילהלם פ י ל ד ר מ ן — מתבולל מובהק ומתנגד חריף לעצם הרעיון על אוטונומיה. בהיותו "קרוב למלכות", היה בידו להפר כל יוזמה שלא נראתה לו. עצם הרעיון של אוטונומיה לאומית הדור היה, לדעתו, ריח של "מהפכנות", רחמנא ליצלן, שכאילו נדבקה בגופה של יהדות ביסאראביה.

אף הפדראציה הציונית בריגאט פנתה עורף לבעייה זו, מתוך גישה שלילית עקרונית ל"געגנווארטס־ארבעט" (פעולת־ההווה) תחת הדגל הציוני. הדבר בא לידי ביטוי בוועידה הציונית הכל־רומנית, שהתקיימה בגאלאץ בקיץ תרפ"א, ושאליה הוזמנו, בזכות דיעה מייעצת, באי־כוח מרכז "צעירי־ציון" בקישינוב.[6] חברי המשלחת נטלו חלק בדיונים בשאלות עלייה והתיישבות, הביעו דעתם על הצורך לקדש את עקרון ה"מעשר" לקרן־היסוד — וכן על הכרח המאבק למען אוטונומיה לאומית. ברם, הנשיאות אף נמנעה מלהציג את ההצעה האחרונה להצבעה, והודיעה, כי משיקולים

6. במשלחת השתתפו: לייב גלאנץ, י.ד. זילבר, מיכאל לנדאו, יוסף לרנר (לרון) וחיים שורר.

פוליטיים אין לקבל החלטה כלשהי בעניין זה. אז עזבה המשלחת את הוועידה לקול מחיאות כפיים של הרבה מן הצירים הפעילים, ובמיוחד של חברי אגודת הסטודנטים "חשמונאיה".

ברם, ציוני ביסאראביה לא נסוגו ממאבקם. ש. ברליאנד, מ. גוטליב ובמיוחד ל. גלאנץ, י. ואסרמן, מ. לנדאו וי. סקווירסקי פעלו מתוך עקשנות יוצאת מהכלל בשטח זה במשך שנים. בסופו של דבר אף עלה בידם לכונן "התאחדות דימוקראטית" מקיר אל קיר, מכל האירגונים הציבוריים בקישינוב, לשם מאבק על אירגון הקהילה על בסיס דימוקראטי. התאחדות זו נשאה ונתנה כל העת עם קבוצת הרב צירלסון בדבר עריכת תקנון אחיד לקהילה. המו"מ נסתיים רק בסוף 1928, תוך ויתור על שני עקרונות יסוד: על זכות בחירה אקטיבית לנשים ועל זכות הבחירה של גילאי 20—18. כן הובלטה בתקנון מהותה הדתית של הקהילה.[7]

סטאטוט
פון דער
אידישער קהלה.
צוגעשטעלט דעם בעסאראבער צענטראל קאמיטעט
אויף צו ארגאניזירן די אידישע קהלות.

אויסגאבע פון צענטראל קאמיטעט
אויף צו ארגאניזירן די אידישע קהלות אין בעסאראביע.
קעשענעוו, אויגוסט 1923.

מס' 35. הצעת־תקנון של ה"התאחדות הדימוקראטית" לאירגון הקהילות, 1928.

סטאטוט
פון דער
אידישער קהלה אין קעשענעוו.

דרוקעריי "טעכניק", מ. דעקטאר, קעשענעוו.
1 9 3 0

מס' 36. הנוסח הסופי של תקנון הקהי־לה היהודית בקישינוב, 1930.

שר הדתות מתנקש באחידות הקהילה

בינתיים נתקל הקיבוץ היהודי בדעתו התקיפה של שר־הדתות בממשלת "האיכרים הלאומיים", אאורל ולאד, לשנות בחוק הקיים את הסעיף

7. את נוסחאות הקטעים המהותיים של התקנון לפי הצעת המערך הדימוקראטי ושל נוסחת־הפשרה בין המערך לבין האורתודוכסים, ראה להלן במדור "נס־פחות, עמ' 620.

המגדיר את הקהילה היהודית כהתאחדות כללית של היהודים. כיליד טראנסילוואניה הושפע השר מהחוגים הדתיים הקיצוניים ביותר אשר במאראמורש ופעל לפי רצונם. "התיקון" שהוצע על־ידו גרס, מצד אחד, שיש להגביל את סמכויותיה של הקהילה לעניינים דתיים בלבד, ומצד שני, שיש לתת אפשרות להקים, בכל מקום שקבוצה כלשהי שתרצה בכך, שתי קהילות נפרדות — דתית וניאולוגית (מתקדמת). לכך התנגד אף הרב צירלסון, שבתכניתו היתה השתלטותם של "כלי־הקודש" והדתיים על חיי הקהילה האחידה.

כוונתו של שר־הדתות היתה ברורה: לפורר את האירגון היהודי, לשבור את אחדותו, ועל־ידי כך להשתלט עליו. הדבר עורר התנגדות עצומה בכל חלקי הארץ, שבאה לידי ביטוי באסיפות־מחאה המוניות. המשלחת המאוחדת של נציגי היהודים, ביניהם נבחרי היהודים בפארלאמנט, שהתייצבה לפני השר יצאה ריקם מלפניו, והמאבק הועבר לבמת הפארלאמנט ביולי 1929. הציר מיכאל לנדאו, נציג ציוני ביסאראביה, שנבחר לפי הסכם בחירות ברשימת מפלגת־האיכרים, תקף בנאום מבוסס[8] את השר על כוונתו זו. אחריו מילאו שאר חברי הסיעה הפארלאמנטארית — הציונים ד"ר תיאודור פישר וד"ר יוסף פישר מטראנסילוואניה, וכן צירי מפלגת השלטון מביסאראביה — שמואל רוזנברג מקישינוב והירש הופמן מבאֶלץ. וכן עשה הד"ר מאיר אֶבּנר בסינאט.[9] נציג הגרמנים, תושבי דרום ביסאראביה, הכומר האַנאַש הצטרף אף הוא למחנה המגינים על זכויותיו של המיעוט היהודי והודיע, כי יצביע עם באי־כוח היהודים נגד הצעת־החוק של שר הדתות. היו גם מבין צירי מפלגת השלטון עצמה שהתייצבו לימין היהודים, אך כל אלה היו במיעוט.

לבסוף הובאה מצד הרוב של מפלגת השלטון הצעת־פשרה, בצורת תוספת לסעיף 4, המחייבת את הממשלה, בזמן הכנת הריגולאמנט לחוק, לקיים התייעצויות עם באי־כוח הקהילות היהודיות האוטונומיות. והיא נתקבלה ב־216 קולות נגד 32.

מייד לאחר זה הוצא מטעם כל האירגונים היהודיים, השותפים למאבק, כרוז ליהודים, לבל ישתמשו בזכות הניתנת להקים במקום אחד שתי קהילות שונות, אלא לחתור לאיחוד הזרמים השונים בחייה של קהילה אחת ויחידה. ביטוי הולם ביותר לדעתו ולרצונו של רוב הציבור היהודי ברומניה ניתן כעבור זמן בוועידת הקהילות והאירגונים השונים, שהתקיימה בבוקארשט ב־23 ביולי 1930, כמסופר להלן.

8. קטעים מהנאום ראה להלן במדור "נספחות", עמ' 623.
9. שם, עמ' 621.

מאבק ארגון הקהילות באנטישמיות

הוועידה המיוחדת של הקהילות נתכנסה לפי הזמנת המועדון הפארלאמנטארי היהודי בקשר להתפרעויות של הסטודנטים האנטישמיים במדינה. השתתפו בה:

מביסאראביה	43[10] צירים מ־26 ערים;
מבּוּקוֹבינה	19 צירים 9 ערים;
מטראנסילוואניה	24 צירים 15 ערים;
מהריגאט	89 צירים 16 ערים.
בסך־הכל	175 צירים מ־66 ערים

הוועידה נפתחה על־ידי הרב הראשי לביסאראביה, י. ל. צירלסון, בדברים הבאים:

צר מאוד, שבמאה העשרים ובמדינה קונסטיטוציונית כמדינתנו, נהיה נאלצים לכנס אנשים, אף בני גזע נחות, כביכול, לא לשם דיון בשאלות תרבות, אלא כדי לבקש אמצעי התגוננות מפני אש, התעללויות ושוד — פרי מעלליהם של יצורים בצלם אנוש, שלב חיות להם. וצר מאוד, שהביקוש אחרי אמצעי התגוננות אלה נפל בחלקם של אותם בני־אדם הנזכרים ב״ספר־הספרים״ כעם נבחר; העם שהעשיר את האנושות בספר התנ״ך, והביא עזר ותושיה

10. מהמחוזות:
אורהיוב — אפ. פאגיס, ג. ויינשטוק;
איזמאיל — המהנדס וקסלר, קארל לוונטון (קיליה), גולדנטאל (בולגראד);
אקרמאן — משה הלמן, מישונדז׳ (סאטארבּונאר), וייסנרבוי (בייראמצ׳ה); גרשנזון וּוולפנזון (צ׳אדיר־לונגה);
באלץ — עו״ד צבי הייניכס, אליעזר היק, עו״ד וייסבוך, ד״ר סויבלמן (פירליץ), בוריס דינר (פאלאשט); שטרנטאל (רישקאן);
באנדאר — עו״ד פולונסקי, ד. אבּלמאן, הרב דרבּרמדיקר, זיידל טוריאנסקי (רומאנובקה), הרב יתום (קאושאן);
חוטין — נ. דיאמנד ומ. זלדין (סיקוראן), ד״ר שרייבר (נובוסאליץ), עו״ד רוזנר, ודוד קושניר (ליפקאן), פיליפמן, באראג וראובן ברנשטיין (בריצ׳אן);
סורוקה — עו״ד פיסאראווסקי (זגוריצה), פליישמאן (בריצ׳יבה);
קאהול — עו״ד הויכמן, ש. סלובודסקי, משה קאנטור (ליאובה), ד״ר ויינשל־בוים (ביימאקליה);
קישינוב — הרב י.ל. צירלסון, המהנדס יוסף בייגלמן, שלמה ברליאנד, המהנדס אלכסנדר זילברמן, יוסף סודיט, ישראל סקווירסקי והציר ש. רוזנברג; גבריאל כהן (קאלאראש). (״רינאשטריה״, גל׳ 306, 26.7.1930).

לכול: בשטח ההשכלה, במסחר, במרץ ובפעילות בכל שטחי החיים.
הדבר המעודד, היחידי ברגעים טראגיים אלה לגבינו, היא העובדה, שלא נתכנסנו הפעם כדי לבקש דרכים איך להתחבא, לאן לברוח או לעבור בשתיקה ולקבל את הדין של מהלומות הקוזיסטים, באופן שאנקותינו לא ייראו, חלילה, בעיניהם כדברי־הסתה. נתכנסנו כדי לטכס עצה, שלא נהיה נתונים עוד להתעללות; להרים קול אדיר ונמרץ להגנה על זכויותינו, כבודנו וקיומנו כאזרחים שווי־זכויות.

ידעו־נא האנטישמים, כי דרכי ההתקפה שלהם אינם מקוריים כלל ועיקר. זהים הם לאלה שבעבר, של העמלקים, של הצלבנים ודומיהם: הרס, ביזה, מכות, חילול ערכי קדושה וכיוצא באלה. ברם, בינתיים התחולל שינוי יסודי באופיו של הקרבן גופא. אין הקרבן בזמן הזה דומה כלל לקודמו — חדש הוא לגמרי, נעשה מודרני יותר. כיום איננו עוד משולל־זכויות, איננו עוד נטול אומץ־לב, ואיננו מוכן לקבל עליו את הדין מתוך ש'אין רע ללא טוב'. — — —
היהודים של המאה הנוכחית דורשים, כי מעברו השני של ה"טוב", לא יהיה עוד כל מקום גם ל"רע", אלא ה"טוב" בלבד, בשלמותו. הם תובעים לעצמם חיים שליווים, כלכל שאר האזרחים. לשון אחר: היהודים תובעים, כי הממשלה תנקוט באמצעים נמרצים וראדיקאליים לשם בלימת ההשמצה הקוזיסטית, הדברת ההשתוללות והתעמולה הדימאגוגית בכתב ובעל־פה. יחד עם זאת על הממשלה להבהיר, הבהר היטב, להמוני העם המוסתים, עד כמה ההאשמות נגד היהודים מזיקות למדינה עצמה.
מתפקידי הוועידה הזאת להביא, איפוא, בפני הממשלה את תביעותיהם הנחרצות של מיליון היהודים במדינה.

לפני משתתפי הוועידה נגולה בהרחבה פרשת ההתפרעויות שאירעו בערים: קישינוב, באֶלץ, טירגו־פרומוס, יאסי, פוקשאן, גאלאץ, סוצ'אווה וקימפולונג. במחאה, שנתקבלה נגד אדישותה של הממשלה לריסון המסע האנטישמי, היא נדרשה: לתבוע מאת הפקידות והשופטים למלא את חובותיהם לשם הגנה על האזרחים, לעצור את הנאשמים, וכן לפצות את הניזוקים.
ואלו הן ההחלטות שנתקבלו בסיום הוועידה:[11]

מחאה

ועידת באי־כוח הקהילות והאירגונים היהודיים, שהתכנסה ב־23 ביולי 1930 בבוקארשט, בקשר עם ההתקפות האנטישמיות וחידוש ההתפרעויות בטירגו־פרומוס, בבאֶלץ, בזואמה, בקימפולונג, בבורשה, בסוצ'אבה, בבאֲלאֲצ'אֲנה, בקישינוב, ביאסי, בפוקשאן ובגאלאץ,

11. לפי "רינאשטריה נואסטרה", בוקארשט, גל' 306 מיום 26 ביולי 1930.

מרימה את קול־מחאתה הנועז נגד האדישות ללא־כפרה מצד הממשלה והשלטונות המקומיים — על אף האזהרות והאזעקות, הן מצד נציגינו, הן מצד עצם האוכלוסיה שנפגעה והן מעל דפי העיתונות.

האוכלוסיה היהודית רואה את כל כובד הפשע הזה בכך, שהשלטונות המוסמכים לא נקטו באמצעים כלשהם, היפים לאותה שעה, נוכח ההתקפות הברוטאליות על הכלל היהודי ועל חיי הפרט, רכושו וכבודו. יתירה מזו: באי־אלו כפרים וערים ביצעו המסיתים וההמונים שנמשכו אחריהם, את מעשיהם לעיני השלטונות גופא.

בשים אל לב, שהתעמולה הפרועה התנהלה בחלקה על־ידי פקידי הממשלה, מורים וכמרים, וכי הממשלה התייחסה בסובלנות לכך, שההתמרמרות בעקב המשבר הכלכלי השורר בארץ הופנתה לעבר האוכלוסיה היהודית, שאף היא נפגעה ממשבר זה; ובשים אל לב, כי לנוכח כל האמור לעיל לא ננקטו אמצעים רציניים כלשהם נגד האשמים האמיתיים — הן במדים רשמיים והן במדים אזרחיים — דבר העלול לעודד מעשים כאלה גם בעתיד, אנו מוחים מתוך כאב־לב צורב נגד השיטה הנפשעת הזאת. אנו פונים וחוזרים אל הממשלה, הפארלאמנט וכל השלטונות החוקיים של המדינה, לנקוט בגלוי באמצעים יעילים כנדרש לאור המצב החמור העובר עלינו.

אנו דורשים בראש וראשונה: א) להוקיע באופן מוחלט ובצורה חד־משמעית את התנועה האנטישמית; ב) לפנות לאלה מפקידי הממשלה והשופטים שלא מילאו את חובותיהם, שישנו מעכשיו את דרכם; ג) לעצור ולהגיש למשפט את כל המסיתים לפשע, לשוד ולהרס של האוכלוסיה היהודית; ד) לשלם פיצויי־אמת לכל נפגעי התעמולה; ה) לאחוז באמצעי הסברה להמוני העם בדבר הנזק הצפון בתעמולה האנטישמית.

קריאה לדעת הקהל

הוועידה פונה לדעת הקהל במדינה, ובתור הראשון לאנשי־הרוח, שיתערבו לטובת העניין בכושר חכמתם וכבעלי־סמכא מקובלים, כדי להסביר להמוני העם הנרחבים, כי התנועות האנטישמיות והאכזריות השפלה פוגעות לא רק באוכלוסיה היהודית השליווה, אלא במידה רבה אף ביוקרתה של המדינה עצמה ובאינטרסים החיוניים שלה. היהדות מקווה, כי דברי־הטעם של משכילי העם ונציגיו עשויים לשים קץ במוקדם לסבלותינו ולהסיר את הצל המעיב על שמה הטוב של המדינה.

קריאה ליהדות המדינה ומחוצה לה

הוועידה פונה בקריאה נרגשת לכל הקהילות והאירגונים היהודיים במדינה ומחוצה לה — לבוא לעזרת נפגעי בורשה ולכל שאר היהודים, בין שנהרסו ממעמדם ובין שרכושם נשמד על־ידי כנופיות החוליגאנים. הוועידה מבקשת מאת כל אחינו היהודים לתת פירסום רב לדברי הקריאה הנוכחית בעיתונות היהודית והלא־יהודית, וכן

להעביר את תרומותיהם האישיות לעזרת נפגעי הפרעות כדי לקומם את בתיהם הנהרסים.

הקמת מועצה עליונה

ועידת באי־כוח הקהילות והאירגונים היהודיים, שכונסה על־ידי המועדון הפארלאמנטארי היהודי ביום 23 ביולי 1930 בבוקארשט בקשר לתעמולה, להתנפלויות ולהריסות הבלתי־פוסקות, שאירעו בנקודות שונות במדינה, לאחר ששמעו הרצאות וסקירות מאת צירי הפארלאמנט וצירי המועצה, באה לידי המסקנות שלהלן: א) הוועידה מחשיבה את הפעולה העניפה שנעשתה על־ידי חברי המועדון הפארלאמנטארי היהודי ועל־ידי כל שעזרו לידם, והיא מאשרת אותה תוך הבעת תודה רבה; ב) בשים אל לב כי בוועידה הנוכחית משתתפים 175 צירים בעלי סמכות מלאה מכל חבלי הארץ, היא רואה את עצמה כנציגות מאוחדת ומלוכדת בעלת סמכות משפטית של כל האוכלוסיה היהודית ברומניה הגדולה לפעול בבעיותיה החשובות, והיא מחליטה: להקים מועצה עליונה של היהדות הכל־רומנית בעלת סמכויות רחבות, שתייצג מכאן ואילך באופן בלעדי את האוכלוסיה היהודית ותנהל בשמה את כל הפעולות, שלהן תהא נזקקת, לשם הגנה על זכויותיה ושמירה על ענייניה, פרט לעניינים בעלי אופי דתי.

המועצה היהודית העליונה תהיה מורכבת מ־: א) המועדון הפארלאמנטארי היהודי, ב) שמונה נבחרים מביסאראביה, ג) שבעה נבחרים מטראנסילוואניה, ד) 5 נבחרים מבוקובינה, ה) תשעה נבחרים מהריגאט. המועצה מוסמכת לספח אליה, לפי הצורך, חברים נוספים. המועצה בוחרת מבין חבריה הנהלה בת 10 חברים: 3 צירי פארלאמנט, 4 חברים מהריגאט, ולפי חבר אחד מבוקובינה, מטראנסילוואניה ומביסאראביה.

מיברק אל המלך

באי־כוח הקהילות והאירגונים היהודים מכל הארץ, שנתכנסו היום, 23 ביולי 1930, בבוקארשט, באולם תומיס, לשם דיון במצב הקשה ביותר, שבו נתונה האוכלוסיה היהודית, כשסכנת־מוות מרחפת מעל ראשה, והרס צפוי לרכושה מצד התנועה האנטישמית ההולכת ומגבירה את תוקפנותה, מרימים את עיניהם, תוך דאבון־נפש נוכח הבעייה החמורה שהועמדו בפניה, לכס אדונם האהוב, שאהבתו האבהית ורגשות הצדק המקננים בליבו משמשים לנו בשעת־צרה זו משען בלעדי ומבטח איתן לעתיד יותר מאושר.

הוועידה הנוכחית, המשקפת את הלך־רוחה של היהדות כולה, מביעה להוד מלכותו רגשי נאמנות עמוקה של האוכלוסיה שאותה היא מייצגת, הממלאת את חובותיה האזרחיות, תוך מסירות נאמנה, לכתר המלכות ולמדינה, והצמאה למשטר, שיבטיח לה שוויון אזרחי ככתוב בחוקת־היסוד של רומניה הגדולה.

הבעייה השנייה בדבר אירגון הקהילות — מה דמות ואופי לתת לקהילה הנמצאת בשלב ראשון של ההתארגנות, נדונה בקיצור, שכן המגמה ברורה היתה לכול. ההחלטות נתקבלו כמעט פה־אחד — לדחות את המכשלה שבחוק, המתירה להקים בכל מקום ש ת י קהילות שונות, דתית וניאולוגית (מתקדמת).

למאבק זה היה הד גם בקרב נציגי היהודים בחו"ל. ועד המשלחות היהודיות בפאריס פירסם מחאה נגד חוק הדתות ברומניה, שהיה בו משום פגיעה בזכויות היהודים, והביע את תקוותו, כי הממשלה הרומנית תשנה בעתיד את דעתה בנידון זה.

עם התקרב מועד הבחירות לקהילה בקישינוב ניגשה הוועדה הזמנית, בפברואר 1929, לעריכת "קאדאסטר" (רישום) של האוכלוסיה היהודית בעיר. התוצאות היו כדלקמן:[12]

	זכרים	נשים	בסך־הכל
ילדים עד גיל 5 שנים	1,337	1,353	2,690
מגיל 5 עד 21 שנה	6,464	7,305	13,769
מגיל 21 שנה ומעלה (בעלי זכות בחירה)	10,933	12,173	23,106
בסך־הכל	18,734	20,831	39,565

אגב, מספר זה קרוב למספר הרשמי של 41,405 נפשות יהודים בקישינוב, לפי תוצאות המיפקד בסוף דצמבר 1930.

את ההבדל ב־2,000 נפש, שבין מיפקד למיפקד, ניתן להסביר מכמה טעמים: א) בהפרש זמן של כשנה וחצי אשר בין שני המיפקדים; ב) בצירוף לעיר אי־אילו כפרים סמוכים שחל בינתיים; ג) בשל השמטת הפוקדים. בכל־אופן, בכך ניתן אישור לאמיתת המיפקד הרשמי של השלטון הרומני.

הבחירות הראשונות

לבחירות הקהילה הראשונה, שהתקיימו ב־3 לנובמבר 1929, הגישה ההסתדרות הציונית על כל זרמיה רשימה אחידה. קבוצת הרב צירלסון התפרסה לשתיים — "אגודת ישראל" לחוד וה"אורתודוכסים" — בחלקם

12. "אונזער צייט", קישינוב, גל' 1937, 26 בפברואר 1929.

המכריע מתבוללים, מבין פרנסי־הקהל לשעבר הבלתי קרואים, בשם "זאז׳יטוֹצ׳ניה אי אוֹסאָדליה" ("התאחדות האמידים ותושבי־קבע") — לחוד.

תעמולת הבחירות נוהלה מטעם ההסתדרות הציונית על רמה גבוהה, מתוך עקרונות היסוד, שעליהם צריכים לבסס חיי הקהילה. היא היתה היחידה, שהכניסה למלחמה זו נימת הסברה נכונה ומעשית על ייעודה של הקהילה ועל המשימות העומדות לפניה.

לשם בחירת 71 חברי מועצת הקהילה (כמניין הסנהדרין) הוגשו 14 רשימות. חלוקת המאנדאטים לפי תוצאות הבחירות היו: א) ההסתדרות הציונית — 12, ב) אירגון בעלי המלאכה — 13, ג) האורתודוכסים — 10, ד) הדימוקראטיה העובדת (קרי: אנשי "בונד" לשעבר ובלתי מפלגתיים) — 8, ה) "אגודת ישראל" — 5, ויתר הרשימות קיבלו כל אחת מ־3—2 מאנדאטים.

האורתודוכסיה בכללה נחלה תבוסה מבהילה, אף אם נצרף אליה את 5 המאנדאטים שעלו בחלקה של "אגודת ישראל". שכן מאז ומתמיד טענו, כי 70% מיהודי קישינוב הם אוהדיה הנאמנים, והוא שהעניק להם, כביכול, את הרשות לשלוט על ה"קוֹרוֹבקה". כעת התנחמו בכך, שהגרוש שלהם, מונה יחד עם נבחרי הרשימות הקטנות, למעלה מ־20 איש. ברם, העובדה, שכוחו של אגף המתקדמים היה הרבה יותר חזק, הצדיקה את התקווה, כי תקופת שלטונם של אנשי ה"קוֹרוֹבקה" בחיי הציבור היהודי מסתיימת, ומעכשיו תחל תקופה של פעולה אקטיבית ופוריה לשם הבראת חיי הציבור.

נצחונה של הרשימה הציונית היה די ניכר, כי לפחות 10 מבין הציונים המאורגנים נבחרו גם לפי יתר הרשימות. אלה היו מצטרפים לעמדת הציונים בכל השאלות החשובות.

ואלה שמות 16 הנציגים הראשונים, שפעלו במשך הזמן בקהילה הנבחרת: ד"ר יחזקאל מוּצ׳ניק, שלמה ברליאנד, נחום רויטמן, הרב אברהם פּוֹלינקובסקי, ישראל סקווירסקי, העו"ד בּוֹריס דוּבּינסקי, הלנה באביץ׳, המהנדס יוסף בייגלמן, העו"ד מיכאל לנדאו (ציר בית־הנבחרים), ר׳ שמואל באלצאן, שמשון שכטר, ד"ר אליהו אֶפשטיין, שלמה גרינברג, שמעון אוֹרטנברג, הרב זאב רוזנפלד וישראל ברמן.

ליושב־ראש הקהילה נבחר ד"ר משה סלוצקי (רשימה מס׳ 13 — בלתי מפלגתיים ואגודת הסוחרים), יושב־ראש ההנהלה והרופא הראשי של בית־החולים היהודי, עסקן ציבורי ותיק, שקיבל 35 קולות בעד ו־32 נגד. לעומתו קיבל הרב צירלסון רק 31 קולות בעד ו־36 נגד. מועמד הציונים לנשיאות הקהילה בת 5 חברים, המהנדס יוסף בייגלמן, קיבל מכסימום הקולות — 55 מבין 65 נוכחים, לעומת 51—41 שקיבלו שאר הנציגים. ישראל סקווירסקי ,ראש מפלגת צ"צ, נבחר למזכיר ראשי ושימש בתפקיד

זה עד עלותו ארצה בשנת 1932. הרב צירלסון נבחר פה אחד ליושב־ראש הכבוד.

עברו 11 שנה מאז פיזר השלטון הרומני החדש, ב־1918, את הקהילה החוקית הראשונה בקישינוב ואת הקהילות בשאר ערי ביסאראביה, שנבחרו לאחר המהפיכה ב־1917, — עד שניתן היה להתגבר על המכשולים החיצוניים ולגשר על חילוקי הדיעות הפנימיים, כדי להגיע להקמת הבניין הקהילתי המקווה. עם כל ההגבלות, שנערמו בדרך התפתחותה של האוטונומיה הלאומית המצומצמת, הן מצד חוקי המדינה והן מצד התקנות הפנימיות, שיעשעה בכל זאת התקווה, כי ניתן יהיה במרוצת הזמן להגיע לידי התקדמות נוספת; בראש וראשונה — לקבל סמכות של הטלת מס־חובה על הציבור היהודי, למען תוכל הקהילה לכסות את תקציבי כל המוסדות הכפופים לה, החינוכיים והסוציאליים. בנידון זה אף הוגשה תביעה לבית־המשפט האזורי בקישינוב, אך ללא הצלחה כלשהי. עם כל אהדת הציבור לקהילה הנבחרת לא הגיע המס־מרצון לכדי ממדים רצויים, והקופה יכלה רק להגדיל במידת־מה את תמיכתה במוסדות הקיימים.

לא עלה לו לוועד הקהילה להוציא את מועדו, וגורלו נחתך בטרם עת. הפלת ממשלת "האיכרים הלאומיים" בראשותו של ואידה־וויאָבוד והחלפתה בממשלת הליבראלים בראשותו של דוקה, הביאה בדצמבר 1933 לבחירות חדשות אל הפארלאמנט (ולפי הנוהג בתולדות רומניה, כל מפלגה — אף הקטנה שבקטנות — אשר היתה נקראת לשלטון כדי להעביר את הבחירות החדשות, ידעה את הדרכים הנלוות של אלימות וגניבת־קלפי, ובלבד שתבטיח לעצמה את הרוב בבחירות). החלפת המפלגות ליד הגה השלטון גרם מאז ומתמיד לפירוק המוסדות הנבחרים במדינה, מתקופת השלטון הקודם, ולמינוי ועדות־קרואות מבין אוהדי השלטון החדש. הפעם פגע נוהג זה אף בקהילות קישינוב וערי־השדה.

הבחירות ב־1934

בראשית ינואר 1934 נתמנתה מועצה קרואה של הקהילה בקישינוב, בראשותו של העו"ד קארול שטיינברג — יו"ר ה"מכבי" בביסאראביה וחבר מפלגת הליבראלים — בלי השתתפותם של נציגי ההסתדרות הציונית. שכן ידוע היה יחסם השלילי של הציונים להתערבות השלטונות בחיים הפנימיים של הקהילה בניגוד לתקנות הקיימות. לזכותה של ועדה קרואה זו ייאמר, שלא רצתה כלל וכלל להשתלט על הקהל ומיהרה לקבוע מועד לבחירות הבאות — ב־22 באפריל 1934.

בחירות אלה עברו בסימן של ריבוי מספר הרשימות — 16 לעומת 14 ב־1929 — והעיקר בהיעדר קו אידיאולוגי מבדיל כלשהו בין רוב הרשימות המתחרות. כך הופיעו, למשל, 2 רשימות של "אגודת ישראל", 3 של גושי בתי־כנסת, 2 פלגים מקרב אירגון בעלי־המלאכה, 3 רשימות נפרדות של ההסתדרות הציונית ו־3 רשימות נפרדות מטעם שני בתי־יתומים וקופת "גמילת־חסדים". יותר משהיתה זאת התחרות בין גושים ובין מוסדות, שכאילו היו להם אינטרסים מיוחדים בקהילה, היתה זו התחרות בין־אישים, שרצו להיבחר אליה. התעמולה התנהלה ברמה נמוכה ביותר, כשריח "גבאות" ו"משפחתיות" נודף הימנה.

למרבה הצער, פקד בולמוס הפירוד גם את המחנה הציוני. ציונים, שהיו פעילים במוסדות שונים בעיר, נתפסו לבולמוס של הופעה ברשימות נפרדות מטעם אותם המוסדות, אף אם לא היוו משקל ניכר כנגד גורמים חשובים אחרים במערכת הבחירות. הפזילה של הציונים־הכלליים לעבר האורתודוכסים, אשר כללו הפעם ברשימתם את העו"ד קארל שטיינברג — אישיות מתקדמת ומקובלת מאד על הציבור — כמיועד לראשות הקהילה, שימשה נימוק מספיק לכך ש"צעירי־ציון" יחליטו להופיע ברשימה עצמאית. אולם הגורם העיקרי לפירוד היווה דבר "הפטיציה" הידועה של הרוויזיוניסטים, אשר היכתה גלים אותה שעה ברחוב היהודי. ראשי הציונים־הרוויזיוניסטים, שחתרו לקראת תמיכתו של הרב י. ל. צירלסון וסיעתו במיפעל "הפטיציה", עשו אתו קנוניה תמורת תמיכתם ברשימה האורתודוכסית, אף מבלי לדרוש לעצמם נציגות ברשימה. גילוי דבר ההסכם היכה את הציונים־הכלליים בתדהמה רבה, אך ההתפכחות באה כבר במאוחר. הציונים כבר היו מפולגים והופיעו בשלוש רשימות נפרדות: ציונים־כלליים, צעירי־ציון והמזרחי.

כל שלוש הרשימות העבירו רק 7 צירים (4 צ"כ, 2 צ"צ ו־1 מזרחי) מבין 71 הנבחרים; רשימת "אגודת ישראל" הרשמית העבירה רק 3 צירים, והרשימה האורתודוכסית של הרב צירלסון בשיתוף עם מתבוללים מ"פרנסי הקהל" בימי ה"קורובקה" — 6 צירים; "המתקדמים" (שרידי "הבונד" וה"קולטור ליגע") — 5. להצלחה גדולה ביותר זכתה התאחדות בעלי־המלאכה על שני פלגיה, אשר הופיעו בצורה ממושמעת ומאורגנת ביותר, כשהאחד נאבק במשנהו. שני הפלגים צברו כאלפיים קול והעבירו 22 צירים.

הציונים התנחמו אמנם בכך, שהרבה מחבריהם בחרו לפי הרשימות השונות, אך היו שראו בכך גם מעין כישלון. צ"צ לא הישלו את עצמם מתחילה בניצחון כלשהו, בשל גיל המצביעים, החל מ־21 שנה ומעלה, באופן שהסתדרויות הנוער לא השתתפו בבחירות כלל.

נבחרו, איפוא: שלמה ברליאנד, העו״ד שמואל רוזנהאופט, שלמה גרינברג וישראל ברמן (צ״כ), שמעון אורטנברג ויחזקאל לאנדוי (צ״צ) והרב אברהם פולינקובסקי (מזרחי).

בבחירת יושב־הראש נמנעו הציונים להצביע בעד מועמדותו של העו״ד ק. שטיינברג, בשל היותו מועמד הרשימה האורתודוכסית ובשל ההסכם בינה לבין הצה״ר בעניין ״הפטיציה״. אף־על־פי־כן נבחר מועמד הציונים לסגנות יושב־הראש, העו״ד ש. רוזנהאופט, היוריסקונסול של ״תרבות״, ברוב עצום. וכן הדין ביחס למועמדי הציונים, ש. ברליאנד וש. אורטנברג, שנבחרו לראשות שתי מחלקות חשובות: הראשון — למחלקת החינוך והתרבות, והשני — לוועדת הביקורת.

בשל המצב החמרי הקשה ביותר, שבו שקעה הקהילה כל העת, לא היה קל לשאת באחריות מחלקת החינוך. מצד אחד, נחוץ היה להיאבק באופן מתמיד עם מחלקת הכספים של הקהילה, ומצד שני — עם ציבור המורים, אשר תבע, אם לא דרגת משכורת נאותה בדומה לזו שהיתה נהוגה בבתי־הספר שבערי השדה, לפחות תשלום המשכורת במועדה, ולא באיחור של כמה חדשים. אף־על־פי־כן לא נרתעו הציונים מלהירתם בעגלה כבדה זו.[13]

הציונים בעיר באַלץ, אשר הופיעו בשתי רשימות נפרדות, נחלו ניצחון ניכר למדי בבחירות, שהתקיימו בסתיו 1934: א) הרשימה המאוחדת של צ״צ ו״העובד״ קיבלה 10 מאנדטים — 25% מכלל המאנדטים, ו־ב) הרשימה הציונית המאוחדת לצ״כ, מזרחי והצה״ר קיבלה 7 מאנדטים — 17.5% מכלל המאנדטים, וביחד — 42.5% מכל הקולות.

תוצאות אלו לא נראו בעיני אחדים מפרנסי הקהל הוותיקים, אשר היו ״קרובים למלכות״. הם פעלו לביטול הבחירות ולמינויה של ועדה זמנית מטעם השלטון,[14] וכנראה אף הצליחו בכך. בידיעה יותר מאוחרת, מנובמבר 1937, נאמר[15] על בחירת נשיאות חדשה לקהילה, אך ללא ציון כלשהו אם היתה זו לאחרי בחירות מן המניין, או לרגל מ י נ ו י חדש מטעם השלטון.

13. מאז 1934 עד ל־1940 עוד התקיימו בקישינוב, בפעם השלישית, בחירות לקהילה המקומית, אך טרם עלה בידנו לגלות חומר כלשהו עליהן. העלון (ברומנית) ורשימת המועמדים לבחירות מטעם ״צעירי־ציון״ אשר נתפרסם בספרו של ד״ר פ. באלצאן, ״העולם שנחרב״ — ספר ג׳ ״משעבוד לגאולה״, עמ׳ 61, איננו נושא עליו תאריך כלשהו. יש בו איפוא, משום אסמכתא על עצם עריכת הבחירות בלבד. ברם, תוצאותיהן נשארו, לפי שעה סתומות לפנינו.
14. ״ערד און ארבעט״, מס׳ 13, 19.10.1934.
15. ״אונזער צייט״, קישינוב, גל׳ 4516, 1.12.1937.

ההרכב היה: המהנדס ירחמיאל יפה — יושב־ראש, ל. הויכמן וא. גאפטר — סגנים; ב. שיינברג — מזכיר ראשי ופרימרמן — גזבר; לראשי המחלקות נבחרו: איצקוביץ — אדמיניסטראציה, גרובוקופאטל — סוציא־לית, קרימסקי — תרבות, קאליכמן — מיסוי והערכה, קארק — ענייני־דת ושניאורסון — ביקורת.

לעומת שתי אלה נראו תוצאות הבחירות בעיר באֶנדאָר (6.5.34) כניצחון יוצא מהכלל של הציונים, וביחוד של "צעירי־ציון". מתוך כלל 60 המאנדאטים לקהילה קיבלו הרשימות הציוניות 42. (ואגב, בבחירות שהתקיימו שנה קודם לכן, ביולי 1933, קיבלה הרשימה בראשותו של משה זיפשטיין, מפעילי מפלגת ה"נאציונאל־צאראניסטים" — 36 מאנדאטים; הרשימה הציונית, בראשותו של העו"ד יאָפים רובאשאָווסקי — 14 מאנדאטים ורשימת הדימוקראטים, בראשותו של י. מ. שלייאן — 10 מאנדאטים. אך מאחר שהבחירות מלוות היו הרבה זיופים, הוגש עליהן עירעור, שהביא כנראה, לידי ביטולן).

הפעם, כמאי 1934, הועברו הבחירות בבאֶנדאָר בתום־לב ובטהרה, ללא עירעור כלשהו, ונתקבלה התמונה הבאה:

רשימה א' —
צעירי־ציון ו"העובד", בראשותו של דוד פיסטרוב — 16 מאנדאטים 26.7%
רשימה ב' —
קולטור־ליגע, בראשותו של ב. טיטינר — 8 מאנדאטים 13.3%
רשימה ג' —
בעלי־מלאכה, בראשותו של פ. לאנדווירט — 10 מאנדאטים 16.7%
רשימה ד' —
מאוחדת לציונים־כלליים (12 מ'), הצה"ר (8 מ')
ובלתי מפלגתיים (6 מ') בראשותו של א. נוטוב
(ציוני כללי) — 26 מאנדאטים 43.3%

וכיאות למשטר דימוקראטי אמיתי, הורכבו מוסדות הקהילה לפי הסכם הדדי — ולכן אף ראתה ברכה רבה במעשי ידיה —, כמובא למטה:

א. אשר נוטוב (צ"כ) — יו"ר הקהילה;
ב. העו"ד יאָפים רובאשאָווסקי (הצה"ר) — סגן יו"ר;
ג. דוד פיסטרוב (צ"צ) — יו"ר ועדת החינוך והתרבות;
ד. לאנדווירט פישל (בעלי־מלאכה) — יו"ר ועדת הכספים;
ה. יוסף בנדרסקי (בלתי מפלגתי) — יו"ר חברה־קדישא;
ו. ישראל בלאנק (צ"כ) — יו"ר הוועדה לענייני דת ויהדות;
ז. העו"ד בוריס טיטינר (קולטור־ליגע) — מזכיר.

החמרת מצבם הפוליטי והכלכלי של היהודים מאמצע שנות השלושים הביא לידי שינוי ערכים גם בחייה הפנימיים של הקהילה בבאַנדאַר. הפליית היהודים חברי המפלגות המדיניות השונות ודחיקת רגליהם אף במסגרת פעולתם בתוך אותן המפלגות, הסבה אותם יותר ויותר לפעולה לאומית. בכך יש להסביר את ההסכם הבין־מפלגתי לחלוקת המאנדאטים לוועד הקהילה, אשר הושג באוקטובר 1937. הרשימה האחידה לבחירות כללה 60 נבחרים לפי החלוקה שלהלן:[16] קבוצת זיפשטיין — 13; קבוצת ה"ליברא־לים" — 8; קבוצת ה"צאראניסטים" — 8; בעלי־מלאכה — 7; דימוקראטים — 7; המפלגה הציונית המאוחדת (צ"צ, פוע"צ, העובד) — 7; ציונים כלליים — 5; הצה"ר — 5.

הקהילה בצל ה"קורובקה"

צעירה ורכה היתה לעת ההיא הקהילה היהודית בביסאראביה בתור גוף ציבורי חוקי, אשר נולד בחבלי לידה קשים במקום ה"קוֹרוֹבקה". הקהילה המאורגנת, בתולדות ימיה הקצרים תחת השלטון הרומני טרם הספיקה לבסס את מצבה החמרי, הן מחוסר סמכות חוקית להטיל מס־חובה על חבריה והן בשל ירידה מתמדת של ההכנסות ממכס־הבשר. בערים הגדולות גדל והלך מספר צרכני הבשר, הלא־כשר. לדוגמה ישמש לנו היקף ההקצבות של ה"קוֹרוֹבקה" למוסדות בקישינוב לשנת 1929, לעומת הקצבות הקהילה בשנת 1935. בעוד שההקצבה לשנת 1929 (כולל כמה מאות אלפי ליי מחובותיה למוסדות בעד השנה הקודמת) מתבטא בסך של 4,707,239 ליי, קיבלו המוסדות מקופת הקהילה בשנת 1935 רק 2,968,009 ליי. היינו — כ־63%, ובניכיון החובות ב־1929 — כ־70% מכלל ההקצבה ב־1929. ירידה זו באה על חשבון הפחתת שיעור ההקצבות, וכן משום שכמה מוסדות חילוניים הוצאו לחלוטין מרשימת המוסדות הנתמכים. וזאת בזמן שערך דמטבע במדינה ירד והלך, והוצאות המוסדות נתרבו.

מצבה הכלכלי של ביסאראביה בכלל, ושל היהודים בפרט, היה בשנים אלו בשפל המדרגה. ולכן אין להימנע מהמסקנה, שמבחינה חמרית היתה הקהילה רק מעין מהדורה חדשה של ה"קוֹרוֹבקה" הקודמת. כך בקישינוב הבירה, וכן בערי השדה. לפיכך אף לא ניתן להקים מייד אירגון־גג חוקי לכל הקהילות הקיימות. ועד אז הכרחי היה לערוך מדי פעם כנסים לצורך השעה בלבד, לרגל שאלה שטעונה היתה תגובה ופיתרון כללי.

16. "אונזער צייט", קישינוב, גל' 4475, 14 באוקטובר 1937.

איגוד הקהילות

כנס ראשון מסוג זה התקיים בבוקארשט ב־23 ביולי 1930, לרגל השינויים הבלתי רצויים בחוק הדתות שהכניסה הממשלה (פרטים ראה לעיל בעמוד ....). השתתפו בו 43 צירים נציגי 26 ערים מביסאראביה. כן נערכה באמצע אוקטובר 1935 ועידה אזורית של הקהילות בדרום ביסאראביה, ברומאנובקה. על הפרק עמדו: א) הכפן הכבד שירד על האיזור, בשל הבצורת בקיץ שלפני הוועידה, צריך היה לעורר את דעת הקהל היהודית לפעולת סעד ועזר ו־ב) החרפת היחסים בין האוכלוסיה הגרמנית והיהודית שבאותו איזור, שתבעה התערבותם של גורמים מדיניים בארץ ומחוצה לה.

כמה ימים קודם לכן נאלצה משלחת של יו״ר קהילת קישינוב, העו״ד קארול שטיינברג, יו״ר קהילת אקרמן, משה הלמן, וב״כ קהילת ארצ־ז (מחוז אקרמן) להתייצב בדחיפות לפני שר־הפנים, אינקולאָץ, ולתבוע ממנו תגבורת־שמירה לארציז, כדי להגן על תושביה היהודים בפני איומי הגרמנים. השר נענה לבקשה, ויהודי ארציז נשמו לרווחה.

לאחר זמן קצר, ב־3 בנובמבר 1935, נערכה בקישינוב הוועידה הכל־ביסאראבאית הראשונה. נוכחו בה, מחוץ לצירי קישינוב, 72 צירים מ־39 מקומות.[17]

17. אורהיוב — יעקב וולובסקי, עו״ד יוסף פאגיס, אברהם לאָוואָרטוב, מאיר גולדנברג, יוסף אָלקין; אונגאָן — יששכר רויטמן, א. פולאר; אטאקי — יעקב לרנר; איזמאיל — יעקב מוטניאק; אלכסנדראָן — חיים כץ, שלמה שרגורודסקי; אקרמאן — משה הלמן, יוסף סרפר, ישעיה ברודסקי, סירוטסקי, יארוסלבסקי; ארציז — י. שוסטרמן, ל. הלמן; באָלץ — גדליה ליפסון, ירחמיאל יפה, ד״ר פיינבליט, לייב קליינר; באָנדאָר — הרב יוסף ורטהיים, אשר נוטוב, ישראל בלאנק, יוסף באָנדאָרסקי, קושניר, עו״ד רובאשאָווסקי, עו״ד טיטינר, אוצ׳אקובסקי; בולגראד — ד״ר ב. זילברג; ביימאקליה — ישראל גוברמן; בייראמצ׳ה — מ. שוחט; ואָרטיז׳אָן־לובלין — ד״ר יתום; וולונטירובקה — שלום קאָסלר; חוטין — ד״ר ליפא זיידמאן; טאָלאָנאשט — — גאלבינסקי; טאטארבונאר — קוגן, אפיל, גראנדאנצ׳יק; טאראקליה — זוסיה ברודסקי; טארוטינה — יהושע מוטניאק, קאפילוביץ׳; טאלמאז — יעקב אפלבוים; יאָדיניץ — אקסלרוד; ליאובה — מארקוס שאפיר; ליפקאן — אברהם אורנשטיין; מאנזיר — יוסף יתום; סאראטה — גרמן חסיד; סורוקה — עו״ד מ. פלקסור, עו״ד פרידמן, יחזקאל פראָכטמאן, קיטרוסר; סיקוראָן — ד״ר שור, מאיר שטיינברג; פלוראָשט — שלמה גאנדלמן; צ׳אַדיר־לונגה — ש. שיכמן; צ׳ימישליה — הרב אלתר קוטנר; קאושאן — משה וולודארסקי, אהרן שאפושניק, ש. נתנזון; קאהול — ש. סלובודסקי; קאפראָשט — ד״ר נחום פידלמן; קומראט — קרייזל רייזר; קיליה — רפאל ספרוס, פ. וייסמן; קריאולאן — מנדל קוגן; ראָני — עו״ד אימאס, גינגולד; רומאנובקה — זיידל טוריאנסקי, יחיאל פרפר, מנדל קליינמן.

קדם לפתיחתה טכס חגיגי בבית־הכנסת הכוראלי, בו נשא את דברו הרב הראשי י. ל. צירלסון. בציינו את חשיבותה המרובה של הצהרת באלפור הדגיש שכמוה כעלה־הזית שהביאה היונה לנוח בתיבה. בדומה לעלה, שבטעמה יש מעין מרירות כלשהי — כך גם ההצהרה לקויה בסתומות ונעלמות. ואף־על־פי־כן רב הוא האור הצפון בה, שהרי היא מעין זרקור שעל החוף, אשר לאורו נמשכות ומגיעות לחוף סירות עולים, משמאל ומימין. אור הזרקור מחדיר בליבנו את הביטחון, כי ייבש ים־הדם־והדמע, אשר אנו שוחים בו מאז ומקדם, והעם היהודי יקום לתחיה בארץ מולדתו.

בפתיחת הוועידה ציינו היו״ר, העו״ד ק. שטיינברג ואחריו הרב י. ל. צירלסון, את המשימות הקשות העומדות לפני ועידה ראשונה במינה זו. מטרתה העיקרית — הקמת אירגון־גג לכל הקהילות הקיימות בחבל זה, וכן דיון יסודי בשתי השאלות המשוועות לפיתרון: הרעב באיזור הדרומי, אשר פגע בכחמישים אלף נפש יהודים, ואיומי האנטישמיות מצד הגרמנים תושבי אותו איזור.

הוחלט להקים ועד עזרה מיוחד לשם טיפול בנפגעי הרעב, והופנתה קריאה נרגשת לציבור היהודי בכל רחבי רומניה ולמוסדות חוץ, להושיט יד נדיבה למיפעל העזרה. אישור הצעת־התקנון לאיגוד הקהילות נדחה לכמה חודשים, עד לאחר שיובא לדיון במקומות.

נבחר ועד מרכזי מ־25 אנשים[18] והוטל עליו לאחוז באמצעים נמרצים בפני הגורמים הממשלתיים העליונים, לשם בלימת ההסתה הגזעית המתפשטת ומחריפה מיום ליום.

שיתוף פעולה מוחלט בין גוף ציבורי חדש זה לבין הנהלת המפלגה היהודית ולבין איחוד הקהילות בריגאט, הקל בהרבה את סבלם הקשה של היהודים באיזור הדרומי של ביסאראביה. לא אחת עלה למנוע מזימות קשות נגדם ולהסיר פגעים רעים, אשר התרגשו ובאו עליהם.

נציגי קהילת באַלץ, העיר השנייה בגודלה לאחר קישינוב, לא מצאו סיפוק בהצטמצמות הדיונים בשני הסעיפים בלבד, לכן התיימרו ״למרוד״ בקישינוב

18. לוועד המרכזי הזמני נבחרו: מחוז אורהיוב — עו״ד יוסף פאגיס, וולודארסקי; מחוז איזמאיל — עו״ד אימאס, יעקב מוטניאק; מחוז אקרמאן — משה הלמן, ישעיה ברודסקי; מחוז באַלץ — יששכר רויטמן וב״כ העיר באַלץ; מחוז באַנדאַר — אשר נוטוב, זיידל טוריאנסקי; מחוז חוטין — ד״ר זיידמן; מחוז סורוקה — עו״ד מ. פלקסור, ד״ר יתום; מחוז קישינוב (לאפושנה) — הרב הראשי י.ל. צירלסון, יוסף בראט, המהנדס גליקמן, ר זומן, המהנדס אלכסנדר זילברמן, ד״ר יאקיר, ג. סוכוֹי, ז. פינצ׳בסקי, יצחק פינקלשטיין, עו״ד ס. רוזנברג, עו״ד ריפסמן, עו״ד קארול שטיינברג.

ולקרוא ועידה נוספת בבאלץ. ויכוח נוקב וחריף ניטש מעל דפי העיתונות, ויד קישינוב היתה על העליונה. שכן הרוב המכריע של הקהילות שהשתתפו בוועידת קישינוב לא רצו לתת יד לפעולה בדלנית בשעת חירום כזו.

הוועידה שלאחר זו, השנייה, התכנסה בקישינוב כעבור 6 חודשים — ב־3 למאי 1936 — בנוכחות 57 צירים מ־32 מקומות ו־10 רבנים מטעם מועצת הרבנים.[19]

קדמה לוועידה התייעצות, במרכז הציוני, של הצירים הציונים עם חברי הוועדים המרכזיים, לשם תיאום הפעולה להכנסת תיקונים רצויים בתקנון המוצע, בקשר לפעילות למען ארץ־ישראל.

הרב י. ל. צירלסון הקדיש את דברי הפתיחה למאורעות הדמים בארץ ולזכר הקרבנות שנפלו, והביע את מחאתו החריפה של הקיבוץ היהודי נגד מדיניותה הנפשעת של ממשלת המאנדאט. המחאה הועברה טלגרפית לשגריר בריטניה בבוקארשט. בהמשך הדיונים על התיקונים בהצעת־התקנון, אשר הוצעו על־ידי הצירים, הועלתה הצעת הציונים לפרש בתקנון, כי על איגוד הקהילות לתמוך בכל המוסדות הקשורים בבניין הארץ וכן בתנועה החלוצית. נציגי ה"קולטור־ליגע" התקיפו בלהט רב את ההצעה ושללוה מתוך נימוק, שעל הקהילות לדאוג לעניינים לוקאליים בלבד ולהתנזר מטיפול בעניינים פוליטיים. ברם, רוב המתווכחים תמכו בהצעת

19. אורהיוב — יעקב וולובסקי, דוד דוכובני, עו"ד יוסף פאגיס; אונגאן — משה טייטלמן; איזמאיל — יעקב מוטניאק, אהרן אופשטיין; אקרמאן — הרב משה צוקרמן, יעקב ברגר, משה הלמן, יוסף סרפר, ל. טראכטנברויט; ארציז — י. שוסטרמן; באלץ — הרב לייב לאנדמן, פנחס לבטוב. לייב קליינר, זליג ברדיטשעווער, ישעיה פוקס; באנדאר — הרב יוסף ורטהיים, אשר גוטוב, ישראל בלאנק, דוד פיסטרוב, פישל לאנדווירט, וולף הלפרין; ביימאקליה — עו"ד שווארצמן; בייראמצ'ה — משה שוחט; בריצ'אן — עו"ד גרוזמן, עו"ד ש. צ'רקיס; האנצ'אשט — הרב שמואל סמוליאר; וארטוז'אן — יחיאל שלאפמן; זגוריצה — זליג נאקים; חוטין — ד"ר ל. זיידמן; טאטארבונאר — עזריאל קוגן; טאלאנאשט — הרב ב. צוקרמן; טארוטינה — יהושע מוטניאק; מאנזיר — יהושע סברדליק; סאראטה — גרמן חסיד; סורוקה — עו"ד פרידמן; פירליץ — לייב קוטליאר; פטרובקה — הרב ב. מייטיס; צ'אדיר־לונגה — ש. שיכמן; קאושאן — הרב יתום, ז. גארשטיין, משה וולודארסקי; קאלא־ראש — — גבריאל כהן, ישעיה ארליכמן; קאפראשט — הרב דוד קאפליבצקי, ד"ר נחום פידלמן; קיליה — רפאל ספרוס, פ. וייסמן; קומראט — יוסף לאווצ'ניק; קישינוב — הרב י.ל. צירלסון, הרב משה הינשפרג, עו"ד שטיינברג קארול, יצחק פינקלשטיין, עו"ד ריפסמן, ז. פינצ'בסקי, שלמה גרינברג, שמעון אורטנברג, ג. סוכוי, ד"ר יאקיר, המהנדס אלכסנדר זילברמן, ב. באלוצרקובסקי, ד. גליקמן; ראני — עו"ד ז. אימאס; רומאנובקה — זיידל טוריאנסקי, אברהם יארוסלבסקי; רישקאן — ד"ר ש. ברויטמן.

הציונים, שכן דבר ארץ־ישראל נעשה מכבר עניין לכל בית־ישראל. הרב צירלסון הוכיח מצידו, שכל יהודי באשר הוא, ליבו נתון לציון, דוגמת ר׳ יהודה הלוי, ואין על הקהילה היהודית להתעלם מכך. הצעת הציונים נתקבלה ברוב מכריע, נגד 4 בלבד.

בגמר סדר התיקונים שהוצעו ואישורו הסופי של התקנון, השמיעו נציגי קהילת באֶלץ, פנחס לבטוב (צ״כ) ולייב קליינר (צ״צ), דברי הסבר ביחס לסכסוך, שפרץ בינם לבין קישינוב בוועידה הקודמת, כדי לגול מעליהם אשמת־זדון כלשהי. הוועידה רשמה לפניה, כי היא ״מקבלת בשביעות רצון את השתתפותם של נציגי באֶלץ בוועידה הנוכחית ורואה בכך את הסכסוך כבטל ומבוטל״.

לוועד המרכזי נבחרו שניים־שניים מכל מחוז, בנוסף לביאת־כוח מוגדלת מצד קהילת קישינוב. כן נבחרו ועדת ביקורת וועדת בוררים.[20]

בסיום הוועידה התייצבה משלחת של אגודת הסטודנטים היהודים ותיארה את מצבם הקשה נוכח מעשי האלימות נגדם מצד הסטודנטים האנטישמיים. נתקבלה החלטה לעורר השתדלות מיוחדת בפני השלטונות העליונים לשם הגנה על הסטודנטים היהודיים וכן לחייב כל קהילה וקהילה לכלול בתקציבה השנתי הקצבה מיוחדת לתמיכה באיגוד הסטודנטים היהודיים.

מאז ואילך ועד לסיפוחה של ביסאראביה לברית־המועצות, יוני 1940, נטולה היתה הקהילה הצעירה, בעקב המצוקה החמרית ובשל מדיניות האפלייה החמורה אשר נקטה הממשלה כלפי היהודים, אפשרות כלשהי לפתח את פעולותיה בכיוון הרצוי. לאחר פירוק המפלגות הפוליטיות במדינה, ביניהן המפלגה היהודית, מן ההכרח היה שהקהילה, בתור המוסד הלאומי המייצג את ענייני הציבור היהודי, תעמיס על שכמה את הדאגה לגורלו ולצרכיו, וזאת על אף מיגבלותיה החוקיות. בידיה עלה לעשות אך

20. הבחירות למוסדות המרכזיים:
א. למועצה: ממחוז אורהיוב — עו״ד יוסף פאגיס, יעקב וולובסקי; ממחוז איזמאיל — יעקב מוטניאק, עו״ד אימאס; ממחוז אקרמאן — משה הלמן, י. שוסטרמן; ממחוז באֶלץ — ירחמיאל יפה, לייב קוטליאר; ממחוז באֶנ־דאֶר — אשר גוטוב, זיידל טוריאנסקי; ממחוז חוטין — ד״ר זיידמן, עו״ד פרפר; ממחוז סורוקה — עו״ד פרידמן, ד״ר נ. פידלמן; ממחוז קאהול — עו״ד שווארצמן, וב״כ קהילת קאהול.
ב. לוועדת הביקורת: י. מרגלית, דוד פיסטרוב, גרמן חסיד, אֶרליכמן, ב. ביאֶלוצרקובסקי.
ג. לוועדת בוררים: הרב משה הינשפארג, הרב יוסף ורטהיים, הרב דוד קאפליבצקי, ז. פינצ׳בסקי, ישראל בלאנק, פנחס לבטוב.

ורק למען המשך קיומו של ה״יש״, מתוך תקווה לזמנים טובים יותר. ברם, למרבה הכאב, תקווה זו גורלה היה להתבדות כליל. מצב היהודים החמיר והלך מיום ליום, ואימת השואה נראתה כבר באופק.

תהליך אירגון הקהילות במרבית ערי ביסאראביה, על יסוד בחירות דימוקראטיות נמשך כמה שנים — למן אישור חוק הדתות ב־1928 ועד ל־1934/35. תקופה זו ניתן לציין כשלב אחרון וסופי בחיי ה״קורובקה״ ובשליטת ״תקיפי״ העיר — עד לחיסולה המוחלט. הנוהג שהיה מקובל על השלטונות למנות ועדות קרואות מבין אוהדי המפלגות הפוליטיות, אשר התחלפו תכופות ליד הגה השלטון, לא יכול לשנות את המצב בכללותו: ה״קורובקה״, בתור מוסד שתלטן עצמאי, נעלמה. היא נעשתה לחלק מאגף־המסים של הקהילה היהודית. מאבק זה בין הישן לבין החדש הסתיים בכך, שבשנת 1939 היו בביסאראביה 39 קהילות מאורגנות.

משהו על כמה קהילות בערי־השדה

להלן מובאים נתונים וסקירות על כמה מהקהילות שבערי־השדה. פרט לדברי־הערכה כלליים, לקוחים הדברים קצתם מתוך הרשימות שנתפרסמו באלמאנאך השבועון "טריבונה ייברייאסקה" משנת 1938, שהופיע ביאסי, עמ' 7—280; חלקם — מתוך ספרי "יזכור" מוקדשים לזכר העיירות, ויתרם — מתוך עדויותיהם של יוצאי המקום הנמצאים איתנו כאן בארץ. מובן, אין בזה אלא מעין אשנב קטן לתוך החיים הציבוריים שבמקומות הללו.

אונגאַן

(1,390 יהודים ב־1930 — 39,5% מכלל האוכלוסיה — לעומת 997 יהודים ב־1897).

הקהילה באונגאַן קיבלה מעמד רשמי באוקטובר 1934. הרכב ההנהלה היה: חיים נפתלוביץ — יו"ר כבוד, ישכר רויטמן — יו"ר, משה ואלדמן — גזבר, חיים פולאק — מזכיר ראשי, ונתן גאַרצמן — מזכיר־משנה.

הקהילה העבירה לרשותה את כל מוסדות הציבור שבעיר, התרבותיים — בית־ספר "תרבות" בן 5 מחלקות וספריה עממית, — הדתיים והסוציאליים, ריכזה בידיה את הפיקוח עליהם והדאגה לקיומם הנורמאלי, בהעניקה להם את תמיכתה הכספית. הכנסותיה של הקהילה הורכבו ממיסי־עקיפין (מכס־הבשר, אפיית־המצות, חברה־קדישא) וממס־חברים מרצון, שהכניסו לקופתה למעלה מ־300 חבריה.

בריצ'אן

(5,354 יהודים — 95.2% מכלל האוכלוסיה — לעומת 7,184 יהודים ב־1897, 96.5% מכלל האוכלוסיה).

הקהילה נוסדה ב־1934. ועד הקהילה הראשון שנבחר היה מורכב: מהציונים הכלליים — 5, מצעירי־ציון — 4, ממזרחי — 2 ונציגי־ציבור אחרים — 6. בסך הכל 17 איש. מבין מתנגדי הציונות לא נבחר אף נציג. הנבחרים היו: ד"ר א. טראכטנברויט — יו"ר, איזיק בר"ג ומ. טיליפמן — סגנים, הרב שמשון אפרתי, ישעיהו אפלבוים, זלמן ברוידא, בנימין ביצ'וץ', נוח דוקצר, שרה ורטיקובסקי, זוסיא זילבר, משה ליקרמן, פייבל מלכזון, משה ניסנבוים, פישל פרנקל, שלום צ'רקיס, אברהם רויטר ויוסף־לייב שילר.

מאז 1934 ועד ל־1940, כששלטון הקהילה נפסק עם היספח החבל לברית־המועצות, עוד התקיימו 3 פעמים בחירות לוועד הקהילה. בפעם השנייה נבחרו 25, ובפעם השלישית — 27 נציגים. מבחינת האופי הציבורי והצביון הלאומי לא היה כמעט שינוי בהרכב הוועד, והגדלת מספר הנציגים בו היתה בחלקה הגדול על חשבון אירגון בעלי המלאכה.

תכניתו של הוועד לרכז בידיו את פעולותיהם של כל מוסדות הציבור בעיר לא נתגשמה אלא בחלקה. מאחר שלא ניתן בבת אחת לאזן את התקציב, מן ההכרח היה לתת יד חפשית לעומדים בראש המוסדות השונים בעיר לגייס כספים מחוץ לקהילה, עד אשר יעלה בידה לבסס את מצבה החמרי. שכן הכנסותיה של הקהילה בשנת 1936 לגבי עיר בת 1,300 משפחות, שבה התקיימו למעלה מתריסר מוסדות עזרה וחינוך, נראו זעומות ביותר, כמוכח מהמספרים שלהלן:

ממס ישיר	200,000	ליי —	17.7%
ממוסדות השלטון	67,000	ליי —	6.0%
ממכס הבשר	540,000	ליי —	47.8%
מאפיית מצות	20,000	ליי —	8.0%
ממקורות שונים	232,000	ליי —	20.5%
בסך־הכל	1,129,000	ליי —	100.0%

שש השנים הראשונות לקיומה של הקהילה הדימוקראטית נראו כפרק־זמן קצר למדי לשם הגשמת המטרה העיקרית — ריכוז כל מוסדות הציבור תחת חסותה של הקהילה וכיסוי תקציבם המלא.

חוטין

(5,786 יהודים ב־1930 — 37.7% מכלל האוכלוסיה — לעומת 9,291 יהודים ב־1897).

חוטין היתה בין הערים הראשונות בביסאראביה, שבהן הוקמה קהילה דימוקראטית מייד לאחר המהפיכה הפברוארית ברוסיה הצארית, ב־1917. ההנהלה שנבחרה כללה: אלחנן רייס (יו"ר), מ. שור, י. גרינברג, יוסף אֶפלבוים, אייזיק בר"ג וא. שיינברג. תנאי המקום המיוחדים באותו זמן מנעו מוועד הקהילה לפתח את פעולתו עד לשנת 1924. רק אז זכתה הקהילה לקבל רשמית מעמד של אישיות יורידית, על סמך התקנון שעובד ואושר בכינוס הכל־ביסאראבאי. אך, כנראה, לאחר ויתור על זכות הצבעה לנשים (בקישינוב גופא לא הסתייע הדבר, בשל ההתמודדות בין המערך הדימוקראטי לבין אנשי ה"קוּרוֹבקה" וראשי האורתודוכסים).

התשתית הציבורית לקהילה הצעירה הוצקה רק באפריל 1927, כאשר האוכלוסיה נקראה לבחור את מועצתה הראשונה. אהדתם העצומה של תושבי העיר לשינויים הצפויים בחיי הקהילה התבטאה בהשתתפותם הערה בבחירות. 92% מכלל האוכלוסיה באו להצביע בקלפי, שמו קץ למימשל־ה״קורובקה״ והעבירו את כל הסמכויות למימשל היהודי העצמאי הדימו־קראטי. חלוקת הקולות לפי הרשימות השונות, שהתמודדו לבחירות, היתה: א) ״הבלוק הדימוקראטי״, ובראשו ליבוש גלמאן — 3 מאנדאטים; ב) אירגון בעלי־המלאכה, ובראשם אבא רזשאוונסקי — 10 מאנאדטים; ג) הדתיים והמזרחי, ובראשם זוסיא ברוינשטיין — 5 מאנדאטים; ד) איגוד הסוחרים, ובראשו מארכוס גולדשטייך — 3 מאנדאטים; ה) המערך הציוני, ובראשו יוסף אָפלבוים — 10 מאנדאטים; ו) בלתי תלויים (כלומר: בלתי מפלגתיים), ובראשם מיכאל שור — 9 מאנדאטים, וביחד — 40 חברי מועצה. מהם נבחרה הנהלה בת 15 איש, ובראשה מיכאל שור.

ראשית מעשיה של הקהילה היתה לבטל את חברות־העזרה השונות, שהיו קיימות בעיר, ולהעביר את תפקידיהן לסמכותה שלה. במקביל לכך היא העבירה לרשותה את ניהול ״מכס־הבשר״ (״קורובקה״), ענייני החברה קדישא ואפיית המצות. ועל כל אלה — הנהיגה מס פרוגרסיבי־מרצון על חבריה, תוך חתירה לצמצם ככל האפשר את היקף מס־העקיפין על השחיטה ומכירת־הבשר.

לא קלה היתה דרכה של הקהילה בשנים הראשונות להכריע את תקיפי־העיר, שחלשו על כמה ממוסדותיה החשובים ללא ביקורת ציבורית כלשהי על מעשיהם, עד שלבסוף נאלצו להסתגל למצב החדש. ענייני הקהילה נכנסו מאז למסלול, וחייה נעשו יותר ויותר תקינים. על־ידי־כך זכתה הקהילה להכרה מלאה מצד האוכלוסיה היהודית, כבא־כוחה היחיד כלפי פנים וכלפי חוץ.

לבחירות שלאחר מכן, בינואר 1932, הוגשו שתי רשימות: א) מערך של כל המפלגות הציוניות, אירגון בעלי המלאכה ואיגוד אנשי ציבור בלתי מפלגתיים, ב) מערך עובדים ו״סתם בעלי־בתים״. ומאחר שרשימה זו כללה מספר רב של תושבים, שלא מילאו עד כה את התחייבויותיהם לגבי הקהילה — היא נפסלה, בהתאם לתקנון המאושר, על־ידי ועדת הבחירות. והרשימה הראשונה הוכרה כנבחרת.

הנשיאות הורכבה כשלהלן: א) מיכאל שור — יו״ר, יוסף אָפלבוים, מירון דאַרזי׳ והעו״ד י. בורדנייק — סגנים, משה רויזמן וליבוש לודמיר — מזכירים; להנהלה נבחרו: הרב נחום סטראקובסקי, זוסיא ברוינשטיין,

ב. ווייסאדלר, ד"ר ל. זיידמן, ש. חת, מ. יפה, ד. פאסטאָלניק, ש. פלדמן, י. רויטמן ואבא רזשאווסקי.

לצערנו, חסרים אנו נתונים רשמיים נוספים על המשך ההתפתחות של החיים הקהילתיים בחוטין, פרט למה שנתפרסם באלמאנאך "טריבונה ייבראסקה" ביאסי משנת 1938, כי נשיאות הקהילה באותו הזמן היתה מורכבת: ד"ר ליפא זיידמן — יו"ר, מארכוס גולדשטיין והעו"ד וולף רויטמן — סגנים, ז. שטיינברג — מזכיר, וסגנו י. גורנשטיק.

נוֹבוֹסאָליץ

(4,154 יהודים ב־1930 — 86,2% מכלל האוכלוסיה — לעומת 3,898 יהודים ב־1897).

הקהילה היהודית בנוֹבוֹסאָליץ קיבלה מעמד רשמי לאחר הבחירות הראשונות שהתקיימו בפברואר 1936. הרכב הנשיאות היה: העו"ד חיים שטיינברג — יו"ר־כבוד, אשר פלדמן — יו"ר, מ. פוליקמן ומ. רוֹזנבּוֹרן — סגנים, נ. צ'אָרטנוס — גזבר וחיים דיזיצר — מזכיר ראשי.

הקהילה הוציאה את הרישום מרשותו של "הרב מטעם" וריכזה בידיה את רישום הילודה, הנישואין והתמותה. העבירה לפיקוחה את מוסדות הציבור שבעיר והעניקה להם את תמיכתה הכספית. נעשו הכנות להטיל מס־פרוגרסיבי על חברי הקהילה, אך, לא הספיקו כנראה, לבצע את התכנית בשנים המעטות עד בוא השואה.

סוֹרוֹקה

(5,452 יהודים ב־1930 — 36,3% מכלל האוכלוסיה — לעומת 8,783 יהודים ב־1897).

המעבר משלטון ה"קוֹרוֹבקה" לשלטונה של הקהילה הנבחרת התחיל מיוני 1934, כשמטעם המינסטריון לדת מונתה ועדה זמנית כדי להכין ולערוך את הבחירות לקהילה. הרכב הוועדה היה: העו"ד מ. פלאָקסור — יו"ר, עו"ד ז. פרידמן — סגן, יוסף קיטרוסר — מזכיר, וכן י. פראָכטמן ונ. שאטאן.

ואמנם, במארס 1935, לאחר שתקנון הקהילה אושר על־ידי המיניסטריון, נערכו הבחירות הדימוקראטיות הראשונות. העו"ד מ. פלאָקסור נבחר לראש הקהילה.

הקהילה העבירה לרשותה את הארכיון של פנקסי הרישום ואת הסמכות לרישום הילודה, הנישואין והתמותה. הכנסות הקהילה היו מעכשיו, מלבד ההיטלים על השחיטה ומכירת הבשר, ממיסי חברי הקהילה (הערכה חופשית) ומאפיית מצות. היא הקציבה תמיכה למוסדות הסוציאליים (בית־חולים, עזרת־חולים, עזרת עניים, מושב זקנים, לינת־הצדק) ולמוסדות התרבות שבעיר (בית־הספר "תרבות", "תלמוד־תורה", הגימנסיה "תרבות" והספריה).

בבחירות שלאחר מכן, בפברואר 1938, נבחרו להנהלה: העו״ד מ. פלאַקסור — יו״ר, דוד זיסר, ד. גיטלמן ואברהם הלמן — סגנים; כחברי ההנהלה — מ. בארון, פ. קומפאן, חיים פריזאנט, מ. ראביי, י. פראַכטמן, ש. בילאַנקי, ז. ואַקסלר, ב. באקסאנסקי וא. שטרנברג. אך כעבור חמישה חדשים, בקיץ 1938, נשתנה הרכב ההנהלה כדלהלן: מ. ראביי — יו״ר, בילנקי, ד. גיטלמן ואברהם הלמן — סגנים; גזבר — מ. שטיינברג, מזכיר — י. קיטרוֹסר, ומנהל החשבונות — י. קוֹלקר; ראשי המחלקות היו — עו״ד ז. פרידמן, מ. בארון, חיים פריזאנט, נ. שאטאן, י. פראַטמן, ז. וקסלר, וב. באקסאנסקי.

סיקוּראַן

(4,216 יהודים ב־1930 — 73.2% מכלל האוכלוסיה — לעומת 5,042 יהודים ב־1897).

עיירה זו, שמבחינה לאומית־ציונית נמנתה בין עיירות־הפאר בביסאראביה, רבצה עליה כמעט בכל השנים קיללת המריבות והסיכסוכים בקרב המחנה הציוני, מסביב לשאלת אירגון הקהילה בשנות השלושים. המעט לה המאבק עם ״תקיפי־העיר״ מקדמת דנא, שלא רצו לוותר מרצונם על שלטונם במוסדות הציבור, ועם אוהדי מפלגת ״הליבראלים״, ששאפו להשתלט על הקהילה בדרך של ועדת־מינויים — עוד נתוסף עליה המאבק החריף בין הציונים הכלליים לבין צעירי־ציון ואגודת הנשים ויצ״ו, שהיוו גוש רעיוני מלוכד במקום.

כתוצאה מכך לא ניתן כלל להגיע לידי עריכת בחירות דימוקראטיות. חיי הקהילה, החדשים, כביכול, על סמך תקנון מאושר לפי חוק הדתות, לא נתחדשו כלל. הם המשיכו לשקוע בעבר החשוך.

קאַלאַראַש

(3,662 יהודים ב־1930 — 67.7% מכלל האוכלוסיה — לעומת 4,593 יהודים ב־1897).

לא נמצא חומר כלשהו שיעיד על זמן היווסדה של הקהלה הנבחרת בקאַלאַראַש, שבאה לשים קץ לשלטונה של ה״קוֹרוֹבקה״ ברחוב היהודי, בתקופת השלטון הרומני לפני מלחמת העולם השניה. ידוע רק, שב־1938 עמדו בראש המועצה: גבריאל כהן — יו״ר, זכריה אָרליכמן ופנחס שווארץ — סגנים, מאיר אלברט ויואל ברוינשטיין — מזכירים. מסופר גם, שהקהילה היתה פעילה למדי והיתה מקציבה מאמצעיה הכספיים להחזקת מוסדות הציבור התרבותיים, הדתיים והסוציאליים שבעיר.

כנראה, השתנו פני הקהילה בקאַלאַראַש רק בכך, שראשי המוסדות השונים בעיר הועמדו מאז לפיקוחו של מוסד ציבורי עליון המגשים את זכותו לביקורת על מעשיהם. בעצם, כזו היתה תדמיתן של רוב הקהילות

בביסאראביה, שלפי הנסיבות המיוחדות שקיימות היו ברומניה החלו להפעיל את שלטונן רק מאמצע שנות השלושים. טבעי איפוא, שלא הספיקו לפתח את פעולתן בשנים המועטות אשר על סף השואה.

קיליה

(1,969 יהודים ב־1930 — 11.4% מכלל האוכלוסיה — לעומת 2,153 יהודים ב־1897).

הקהילה היהודית בקיליה (החדשה) קיבלה מעמד של אישיות יורידית ב־1927. בראשה הועמדו פנחס גיציס, הירש גאמשיאביץ וד"ר נח רבינוביץ, וכן נחום דוידוביץ בראש ה"חברה קדישא". מתחילה היתה פעולת הקהילה מוגבלת מאוד, ורק לאחר שקיבלה ב־1934 מעמד חדש, על סמך חוק הדתות, חל מיפנה מהותי בהתפתחות חייה. לנשיאות הקהילה נבחרו: רפאל ספרוס — יו"ר, מרדכי גרצוביץ ופנחס וייסמן — סגנים, יוסף כץ — גזבר, ורפאל דוידוביץ — מזכיר. המועצה הורכבה מ־25 איש (חברי ההנהלה בתוכם). מאז הוצאו כל מוסדות הציבור שבעיר מרשות בעליהם הקודמים הבלתי נבחרים, שפעלו כל העת על דעת עצמם, והועברו לרשותה של הקהילה הנבחרת.

הרעב החמור, שפקד את דרום ביסאראביה ב־36—1935, העמיד את מועצת הקהילה בפני משימה קשה מאוד — לקיים כמאתיים משפחות במשך חודשים רבים. ואף אם הושטה לנפגעים עזרה מן החוץ, רבה היתה התמיכה שהקהילה גייסה בין חבריה היא.

הקיבוץ היהודי בקישינוב, אשר היווה בזמן המהפיכה, ב־1917, כמחצית מאוכלוסיית העיר, שמנתה למעלה מ־100 אלף תושבים, היה פעיל במיוחד לקראת הבחירות העירוניות ל״דומה״[1] בקיץ 1917. הרשימה הציונית, מספר 2, בשיתוף עם הפראקציה ״צעירי־ציון״, בראשותם של ד״ר יעקב ברנשטיק־כהן והמהנדס מארק (מרדכי) גוטליב, נחלה ניצחון לא מבוטל בבחירות, לעומת הגוש היהודי־סוציאליסטי בראשם של ״פועלי־ציון״, שלא זכה אף במאנדאט אחד. הרשימה הציונית זכתה ב־12 מאנדאטים (ביניהם 4 לחברי ״צעירי־ציון״), ואילו גוש המפלגות הסוציאליסטיות, ה־ס.ד., ס.ר. וה״בונד״, קיבל רוב מכריע של 59 מכלל 105 המאנדאטים. ״איגוד הנוצרים״, שניהל תעמולה ארסנית נגד היהודים והסוציאליסטים כאחד (אף הסית בגלוי לערוך בהם טבח), זכה רק ב־13 מאנדאטים. על סמך זה נבחר ברנשטיק־כהן סגן נשיא ה״דומה״, וגוטליב — סגן יו״ר הוועד הפועל.[2]

מצב דומה היה כמעט ברוב הערים המחוזיות והעיירות החשובות.

גילוי־הדעת, אשר השמיעו נציגי הרשימה הציונית בישיבה הראשונה, החגיגית (19.9.1917), של מועצת ה״דומה״, התייחס לא רק לשאלות כלל־מדיניות, שתפסו אותה שעה מקום בראש, אלא גם לשאלות מעשיות, שפתרונן נראה ראשון במעלה. מהן — לטובת כלל האוכלוסיה, כגון: אספקה סדירה של מיצרכי־מזון, אבטחת עזרה רפואית ומשפטית ללא תשלום למעוטי־יכולת, הסדרת התחבורה והמאור בעיר, וכיוצא באלה שירותים חיוניים ביותר. דרך פעילותם של הציונים בכל השאלות הבוערות הנ״ל עשויה להתנהל בשיתוף מלא עם הדימוקראטיה המתקדמת. אך לא זו בלבד. דעת הציונים תהא נתונה גם לשאלות בעלות אופי יהודי־לאומי מיוחד, והן: מנוחת יום־השבת, לכל הרוצה בכך, במקום יום א׳ בשבוע; מושב מועצת העיר לא יוזמן לימי חג ומועד ליהודים, כשאלה עשויים לבקר

1. ״דומה״ — שם כולל למוסדות מייעצים ומחוקקים ברוסיה הצארית.
2. ״ראזסוויאֶט״ מס׳ 17/18, 22 בנובמבר 1917.

בבתי־הכנסת (לרגל סמיכות החגים, הוכרה שאלה זו כדחופה ונפתרה בו במקום בחיוב); חתירה לקראת הקצבת סכומים להחזקת בתי־ספר ומוסדות

СПИСОКЪ № 2.

СПИСОКЪ КАНДИДАТОВЪ ВЪ ГЛАСНЫЕ КИШИН. ГОР. ДУМЫ, ПРЕДЛОЖЕННЫЙ

Кишиневской Сіонистской Организаціей

1 Беренштейнъ—Когонъ Я. М.—врачъ.
2 Готлибъ, М. И.—инженеръ.
3 Ройтманъ, Н. М.—бухгалтеръ.
4 Моргулисъ, П. М.—Завѣдующій посредн. опер. Мел. Тор. Тов.
5 Дайлисъ Л. М.—частный повѣренный.
6 Трахтенбергъ, Л. С.- служащій Мелк. Тор. Тов.
7 Стратіевскій, Л. I.—врачъ.
8 Квитко, I. М.—журналистъ
9 Кулинъ, Л. С.--директоръ гимназіи.
10 Боверманъ, Д. I.—приказчикъ.
11 Кублановъ, М. З.—учитель.
12 Шойхетманъ, З. Б.--учитель.
13 Радзивиловскій, Ш. Х.—приказчикъ
14 Брикеръ, А. М.—касиръ 2-го Общ. Вз. Кр.
15 Дорфъ К. Г.—бухгалтеръ.
16 Гринбергъ, Ш. С.—торговецъ.
17 Собельманъ, Х. А.—провизоръ.
18 Френкъ. Ш. П.--служащій Тов. Проводникъ.
16 Вайнбергъ С. I.—приказчикъ.
20 Найстетръ, М. I.—служащій Тор. Проводникъ.
21 Рабиновичъ, С. Ш.—торговецъ.
22 Учитель, Я. М.—провизоръ.
23 Вайсудлеръ, Х. Э.—рабочій.
24 Розенцвейгъ Л. Ш.—бухгалтеръ.
25 Когонъ. Б. И.—приказчикъ.
26 Слѣпой Г. А.—торговецъ.
27 Левъ, Х. Ш.—торговецъ.
28 Зильберманъ И. Г.—служащая Прод. Управы.

СПИСОКЪ № 2.

«Тип. Бес. Ж.»

מס׳ 37. רשימת המועמדים של ההסתדרות הציונית בקישינוב לבחירות אל מועצת העיר ב־1917.

סוציאליים יהודיים במידה יחסית לגודל האוכלוסיה; חובת הפירסום של תקנות והוראות מטעם מוסדות העיריה גם בשפת יידיש והענקת זכות ליהודים לפנות למוסדות הנ"ל בשפה הרצויה להם, בעברית וביידיש; שילוב בתי־הספר היסודיים של היהודים ברשת בתי־הספר העירוניים; הוראת התנ"ך, ספרות היהודים ותולדות עם ישראל, לפי תכנית מעובדת על־ידי מומחים, לתלמידים יהודים בבתי־הספר הכלליים, הנתונים לפיקוחה של העיריה.[3]

כבר נאמר במקום אחר, כי בגלל היעדרו של היו"ר מן העיר עלה בגורלו של ברנשטיין־כהן כסגן יו"ר המועצה, לנהל את הישיבה ההיסטורית ב־15 בינואר 1918 ולקבל את האולטימאטום מצד ממשלת רומניה, שצבאותיה הגיעו בינתיים לעיר: לפנות את העיר מ"מועצת צירי החיילים והפועלים".

פיזור המועצות על־ידי השלטון הרומני

ברם, קיומן של המועצות הנבחרות לא ארך. עם היספח ביסאראביה לרומניה (27 במארס 1918) הוגבל תחילה חופש פעולתן, ולבסוף פוזרו המועצות, ובמקומן נתמנו "ועדות זמניות" מבין "חסידי" השלטון החדש.

מתחילה הוטל על ההסתדרות הציונית להתגבר על קשיי ההסתגלות לשלטון הרומני החדש, אבל לאחר זמן קצר נתנה דעתה לגורל חיי ההווה של הציבור היהודי, ואחת הבעיות החשובות שהעסיקה אותה היתה — השתתפות בהנהלות העירוניות. כאמור לעיל, בטלו המועצות העירוניות, ובמקומן שלטו "ועדות זמניות", שנתמנו על־ידי המפלגות הרומניות שנתחלפו תכופות ליד הגה השלטון. בערים הגדולות — קישינוב והערים המחוזיות — נהגו לכלול במועצות נציגים יהודים בודדים, אם מה"זאֵשיטוּצ'ניה־אי־אוֹסאֶדליה", אם מאנשי ה"קוֹרוּבקה" ואם מ"אגודת הסוחרים", כלומר, מאלה שרגילים היו מאז ומתמיד להתאבק בעפר־רגליהם של הקרובים למפלגה השלטת. ואף אם נערכו אי־פעם, למראית־עין בחירות למועצות העיר, הרי למעשה לא השתנתה השיטה, ונציגים יהודיים היו נכללים שוב ובאורח מקובל. ואילו ההסתדרות הציונית בקישינוב לא סמכה ידיה על נציגות מעין זו, לא הסכימה שנציגיה יוכללו ב"ועדה זמנית" כלשהי, בלי שתינתן לקיבוץ היהודי האפשרות לבחור את נציגיו באורח חוקי.

3. ראזסוויאֶט" מס' 16, 25 באוקטובר 1917.

„הבלוק היהודי" ו„הדימוקראטיה המאוחדת"

שנות 1925/26 היו שנות הסתערות על הרחוב היהודי מצד ההסתדרות הציונית, לשם מימוש זכויותיו האזרחיות של הקיבוץ היהודי. כשלב ראשון הציגה לעצמה את המטרה לאחד לקראת הבחירות הבאות למועצת העיר את כל האירגונים היהודיים השונים, אשר פעלו באותו זמן בעיר. לבסוף נבחרה מליאה בת 63 איש, אשר עסקה בעיבוד תכנית־פעולה של "הבלוק היהודי הדימוקראטי" ומציאת מפתח נאות להרכבת רשימה אחידה. הפעילים מבין הציונים היו: שלמה ברליאנד, המהנדס מרדכי גוטליב, יעקב ואסרמן (צ"כ), לייב גלאנץ וישראל סקווירסקי (צ"צ). ביחוד נשמע קולם ודעתם של שלושת האחרונים, ועל גלאנץ וסקווירסקי אף הוטל התפקיד להכנת המצע לבחירות מטעם "הבלוק". קרנה של ההסתדרות הציונית ברחוב היהודי היתה אז בשיאה. גרם בהרבה לכך מסע־הניצחון ברומניה של יו"ר ההנהלה הציונית העולמית נ. סוקולוב, כפי שהוכתר בעתונות הרומנית: "Duce al evreilor" ("נסיך היהודים").

המפלגה הליבראלית, שעמדה אותו זמן בראש השלטון, הסתאבה מאד בעיני התושבים בכלל ובעיני הציבור היהודי בפרט, בשל התנקשותה במיפעל החינוך הלאומי והתכחשותה לזכויותיו של המיעוט היהודי, בניגוד להתחייבויותיה המפורשות של רומניה לפי חוזי־השלום. אהדת הקהל נתונה היתה אותה שעה בעיקר ל"צאראניסטים" (מפלגת האיכרים) בראשותם של הפרופיסור קונסטאנטין סטאֶרה (יליד ביסאראביה, בן־אצילים שנעשה מהפכן וגורש על־ידי משטרת ה"צאר" לסיביר, ומשם ברח למולדובה וכיהן פרופיסור למשפט בין־לאומי באוניברסיטת יאסי), ומשנהו פאַן כאליפה. מפלגה זו, שהיתה כל הזמן באופוזיציה, העריכה מאד את אחדותו של הקיבוץ היהודי והציעה להקים "התאחדות דימוקראטית" של יהודים ונוצרים, מכל האירגונים המתקדמים שבעיר, לשם הופעה לקראת הבחירות ברשימה אחידה, מורכבת מחציתה יהודים ומחציתה נוצרים.

ואכן, היו אלה מעשי־מרכבה מוגיעים למדי. כי לא קל היה ליישר את ההדורים, לקרב את הקצוות ולהקים את הרשימה האחידה, בת 36 אנשים, מסלתה ומשמנה של הציבוריות — חציה יהודים וחציה נוצרים. המועמדים הציונים ברשימה היו: המהנדס מרדכי גוטליב (יו"ר ההסתדרות הציונית והקומיסר הראשי של קהק"ל) — השני ברשימה, (לאחר ראש הרשימה, נציג "מפלגת האיכרים"), העו"ד שמואל רוזנהאופט (ציוני־רדיקאלי והיועץ המשפטי של "תרבות", שהוצע ע"י צ"צ) — במקום ה־8, שלמה ברליאנד (צ"כ, יו"ר קהי"ס, מותיקי התנועה ופעיליה) — במקום ה־17, שמואל

באלצאן (מראשי ה"מזרחי" ומוותיקי התנועה) — במקום ה־19, והעו"ד בוריס דובינסקי (הצה"ר) — במקום ה־23; יעקב ואסרמן ((צ"כ ומנהל קהי"ס) נכלל בין ראשוני ממלאי־המקום.

דאס צעטל פון דער פאראייניגטער דעמאקראטיע, (נומער 1 מיטן סימן ■)

ד־ר ווארזאר, אינזש. מ. גאטליב, אדוו. ס. טעאדארעסקו, ד־ר מ סלוצקי, וו. קריסטי, ש. ליכטמאן, ד־ר ל. טומארקין, אדוו. ש. ראזענ־הויפט, דעפ. וו. קאזאקליו, אינזש. א. זילבערמאן, י. באבימש, מ. בערנ־שטיין, מ. פרייגער, ק. קאנסטאנטינאוו, אדוו. י. קעניגשאץ, אינזש בוטשינשקאן, ש. גאלדענשטיין, ש. בערליאנד, פ. פיריקא, ש. באלצאן אדוו. ק. טאדאראוווסקי, ב. בעלאצערקאווסקי, אדוו. א. געארגיו, אדוו. ב דובונסכי, י. פאגים, א. גענדריך, מ. עפשטיין, נ. פאפאווסקי, ר. לייבא־וויטש, אדוו. ט. סטאנעוויטש, אדוו. מ. סורוטשאני, י נעגרעסקו, אדוו. א. דראגאנאוו, ד־ר ס. בארכאדאראוו, וו. סוויאטקאווסקי, דעפוטאט, פ. כאליפא.

פארטרעטער.

אינזש. קופטשא, אינזש. ד. פעאדאטשען, י. וואסערמאן (פעדאגאג), י. שאץ, דיאקאנעסקו, מ. ליבערזאן, אדוו. ט. נעבעסאוו, י. בראט, א צאראניסט, ליפאוועצקי, אודריטש, י. לאפשוק.

מס' 38. רשימת "הדימוקראטיה המאוחדת" בקישינוב לבחירות אל מועצת העיר פברואר 1926.

באי־כוח "צעירי־ציון" לא תבעו מועמדים משל חברי מפלגתם. במאמר שפורסם ב"ערד און ארבעט" בחתימת בן־צדקי [ל. גלאנץ] ניתן הסבר לכך: "מאחר שחוק הבחירות אינו מאפשר הופעותיהן של קבוצות קטנות בפרצופן המיוחד, אין על קבוצות פוליטיות ואירגונים סוציאליים קטנים אלא ללכת בדרך של יצירת "בלוקים" (גושים) שונים, אם לא למען ניצחון הקידמה — לפחות כדי להנחיל תבוסה לשלטון הריאקציה"... ו"בידיעתנו שבמצב הנוכחי אין להציג לפנינו משימות חיוביות ריאליות כלשהן, החלטנו לוותר על מקומותינו ברשימה לטובתם של מועמדים רדיקאל־דימוקראטים מבין הציונים הכלליים".

המערך הדימוקראטי כובש את העיריה

ההצלחה לא איחרה לבוא, ובבחירות למועצת העיר, ב־19 בפברואר 1926, ניצחה הרשימה של "הדימוקראטיה המאוחדת" והנחילה תבוסה מוחצת

לרשימת "מפלגת הליבראלים" וגרוריה, אשר אחזה עד כה בהגה של ההנהלה המוניציפאלית. מפלגת הליבראלים לא עברה את אחוז החסימה של 20% מקולות המצביעים ולא זכתה בנציגות כלשהי, בעוד שרשימת "הדימוקראטיה המאוחדת" העבירה את כל 36 נציגיה.

ההסתדרויות הציוניות בערים המחוזיות אורהיוב, באֶלץ וסורוקה פעלו אף הן לכינון רשימה דימוקראטית מאוחדת מנוצרים ויהודים לבחירת המועצות העירוניות — וזכו בהצלחה. מספר היהודים אשר נבחרו לפי רשימות אלו — מלבד אלה שנכללו בשאר הרשימות — היה: בבאֶלץ — 11 יהודים, באורהיוב — 7, ובסורוקה — 7 מתוך 24 כלל הנבחרים.

הנהלת המועצה בקישינוב הורכבה מ־9 חברים — ראש־העיר וארבעה־ארבעה נוצרים ויהודים. בין הארבעה היו שניים מבאי־כוח הציונים — העו"ד שמואל רוזנהאופט והעו"ד בוריס דובינסקי — ושניים אחרים מבין באי־כוח שאר האירגונים היהודיים: המהנדס אלכסנדר זילברמן, סגן קבוע של ראש־העיר, ושמואל ליכטמן, ראש מחלקת הכספים. ליו"ר נבחר העו"ד סבסטיאן תיאודורסקו, מאוהדי הציונות. הוא בא להשתתף בפתיחה החגיגית של ועידת קהק"ל ובהזדמנות זו אף הרים תרומה הגונה.

על העו"ד ש. רוזנהאופט הוטל התפקיד לעמוד בראש המחלקה להתאזרחות. שכן חוק בדיקת הזכויות לאזרחות המדינה היה מכוון בעיקר לרעת היהודים, ביניהם רבים שזה מקרוב חזרו מאוקראינה בתור פליטים. רוזנהאופט שקע ראשו ורובו בעבודה זו וגילה מסירות להפליא. למעלה מ־11 אלף ראשי משפחה, יהודים ובלתי יהודים, אשר עברו את הבדיקה במשך שלוש השנים ומחצה, שהמחלקה עמדה תחת הנהלתו של רוזנהאופט, קיבלו תעודות מתאימות בחתימתו. הרב הראשי י. ל. צירלסון, שהעריך את פעלו המבורך של רוזנהאופט, קרא לו בשם "גואל הצדק", והרחוב היהודי ראה בכך הישג של ההסתדרות הציונית, אשר ידעה לעמוד בפרץ ביום פקודה.

פיזור המועצה וקביעת בחירות חדשות

למועצה נבחרה זו, אשר החוקה העניקה לה סמכות של 8 שנים רצופות (תקנה מתקדמת, לכאורה, אך, כנראה, כלפי חוץ בלבד), לא ניתן לסיים את תקופת שלטונה עד תום. אף מפלגת "האיכרים הלאומיים" ("נאציונאל־צאראניסטים"), אשר התיימרה בדימוקראטיה, לא יכלה לעמוד בפני הפיתוין להרכיב את מועצת העיר על טהרת חבריה שלה. לא הסתפקה בכך, שבמקום ראש העיר הקודם, העו"ד סבסטיאן תיאודוראָסקו, נבחר כעת

על־ידי מליאת המועצה, כמעט פה אחד, הנציג שלה — המורה הצעיר יון נאֶגראֶסקו. בספטמבר 1929, לאחר שלוש שנים ומחצה לקיומה, פוזרה המועצה אשר נבחרה בשעתה על טהרת בחירות דימוקראטיות, ובמקומה מונתה ועדה קרואה. וכאמור, לא נהגה ההסתדרות הציונית להשתתף במוסדות אנטי־דימוקראטיים כגון אלה.

הבחירות הבאות נקבעו ל־14 במארס 1930, ובהן קיוותה הממשלה להשיג רוב מוחלט לחברי מפלגתה. אלא שעל אף העמל הרב וטכסיסי הדיפלומטיה המרובים לא הצליחה הפעם להקים "בלוק" עם היהודים. כי בינתיים הספיקה גם מפלגה זו להסתאב בעיני הציבור היהודי. בסיכום פעולת הממשלה בשנה הראשונה לקיומה, ובעיקר ביחס למילוי הבטחותיה לגבי המיעוט היהודי, — מרובה היתה השלילה על החיוב, ורבו האכזבה והמרירות.

מסע־הצייד אחרי קולות היהודים שוב מלווה היה הכרזות והבטחות מכל הצדדים להטבת מצבו של המיעוט היהודי. אך הפעם לא נתפתה הציבור היהודי — ובראש וראשונה ההסתדרות הציונית — לדבריו ושידוליו של מנהיג מפלגת "האיכרים הלאומיים", הפרופיסור ס ט אֶ ר ה המכובד, ולדברי המיניסטר הליבראלי לשעבר אינקוּלאֶץ — לא כל שכן! ומשלא עלה להטות את נציגי ההסתדרות הציונית להקמת בלוק כלשהו איתם, התחילו להפעיל לחץ על ועד הקהילה הצעירה, אשר קמה זה מקרוב. שני היריבים, סטאֶרה ואינקוּלאֶץ, הופיעו בפני מליאת הקהילה, ואחרי דיון של יומיים נתקבלה החלטה ברוב של קול אחד בלבד, 29 מול 28, להתקשר ברשימה של "האיכרים הלאומיים".

הצלחת הרשימה העצמאית יהודית־לאומית

הנציגים הציונים במועצת הקהילה לא ראו את עצמם כפופים כל עיקר להחלטה בשאלה, החורגת מגדר הסמכות הנובעת מתקנונה. שאר חברי המועצה, שנשארו במיעוט, לא ייחסו תוקף מוסרי לרוב זעום כזה. כתוצאה מכך נתפרדה החבורה, ומעטים נשארו נאמנים להחלטה זו, מתוך אינטרסים אישיים גרידא: אחדים מנציגי האורתודוכסים — סולומון שור ויצחק פינקלשטיין — וחלק מנציגי בעלי־המלאכה.

אז הוקמה, ביזמת ההסתדרות הציונית המאוחדת, רשימה עצמאית, יהודית־לאומית, וסימנה: "מגן־דוד". בראשה — יו"ר ההסתדרות הציונית, שלמה ברליאנד, ומסיימיה היו שלמה גרינברג וחיים כהן, — עסקנים

ציוניים ידועים. אליה הצטרפו "אגודת הסוחרים היהודים", חלקים מאגודת בעלי־המלאכה, מהאורתודוכסים ומאגודת גבאי בתי־הכנסת.[4]

בכרוז של הרשימה היהודית העצמאית נאמר:

אם יקרה בעיניכם אחדותו של העם המפוזר והמפורד בגלות, — — — אם קרוב ללבכם הרעיון של מדיניות יהודית לאומית, — — — אם רוצים אתם שהעניינים שלכם במועצת העיר יוגנו לא על־ידי מלככי־פינכא ואופורטוניסטים, אשר הסתננו לשם על כתפי מפלגה פוליטית, אלא על־ידי אלה שהם ערים תמיד להגנה על כבודנו הלאומי ועל האינטרסים הלאומיים שלנו — הצביעו בעד הרשימה מספר 3 שבראשה "מגן־דוד".[5]

רשימה זו נחלה ניצחון יוצא מהכלל, כשהרוב המכריע של התושבים היהודים הצביע בעדה, והיא קיבלה 13 מאנדאטים[6] מבין 36, כלומר 36% מכל המאנדאטים,[7] ומהם 7 ציונים: שלמה ברליאנד, שמואל באלצאן, ד"ר אליהו אפשטיין, משה אפשטיין, עו"ד בוריס דובינסקי, משה פארפל והעו"ד שמואל רוזנהאופט. בנוסף לזה נבחרו עוד 11 יהודים לפי הרשימה של מפלגת "האיכרים הלאומיים", אשר קיבלה כל שאר 23 המאנדאטים למועצה (מפלגת הליבראלים, אירגון הרוסים ואחרים לא עברו את אחוז החסימה של 20% ולא קיבלו אף מאנדאט אחד). נמצא, מספר הצירים היהודים שנבחרו הגיע ל־24 מכלל 36 (!).[8]

למרבה הצער, נתפלגו הציונים בכמה מערי־השדה, תוך התקשרות עם אחת מהמפלגות הכלליות (באַנדאֶר, קאַלאַראַש ועוד), ורעיון הרשימה היהודית העצמאית במקומות אלה נכשל. בליאובה, סורוקה וקיליה לא עברו הרשימות העצמאיות את אחוז החסימה ולא העבירו אף ציר אחד משלהן (נציגים יהודים אחרים נבחרו לפי שאר הרשימות), אבל בעצם

4. ביזמת המפלגה היהודית הוקמו רשימות יהודיות לאומיות עצמאיות גם בכמה מערי הריגאט, ואף בבוקארשט גופא, בראשה של יו"ר "האוניאוניה" לשעבר — הלוחם האמיץ אדולף שטרן. "האוניאוניה" עצמה גינתה את יוצרי הרשימה היהודית, התקשרה עם המפלגה הליבראלית, וברשימתה נכלל העסקן הציוני הידוע הוריה קארפ. אמנם, הרשימה העצמאית בבוקארשט לא קיבלה את המינימום של 20% מכלל הקולות, אך היה בזה משום הפגנה לאומית חשובה.
5. ארכיון "בית־דוד", מיסודו של מנדל דודזון.
6. "העולם" י"ד, 1 ביוני 1930, מכתב מרומניה — א.ר.
7. בהתאם למיפקד האוכלוסיה בסוף 1930 היוותה האוכלוסיה היהודית בקישינוב (על כפריה הסמוכים שנצטרפו אליה כפרברים) 36% מכלל האוכלוסיה.
8. "רינאשטריה נואסטרה", בוקארשט, מ־22 במארס 1930.

הצגת רשימה יהודית נפרדת היה משום הפגנה לאומית חשובה. לעומת זאת הצליחו הרשימות היהודיות העצמאיות בבאַלץ ובאקרמן להעביר את המועמדים שלהן — לפי 11 מכלל 24.

מדיניות לאומית עקבית זו של ההסתדרות הציונית בביסאראביה שימשה לקח טוב לכל הפוסחים על שתי הסעיפים גם בשאר חלקי הארץ.

נטילת יסוד לייצוג לאומי

בשנים שלאחר מכן, 1933—1931, התחלפו מידי שנה המפלגות ליד הגה השלטון, וכל אחת נקטה שיטה שהיתה מקובלת ברומניה — למנות כל פעם בכל מקום ועדות זמניות להנהלת העיר מבין חבריה ואוהדיה לשעה זו. ואילו ההסתדרות הציונית לא נתנה יד, כאמור, למשחק פוליטי זה ולא נטלה בו כל חלק. היא הסתפקה בפירסום כרוז אל האוכלוסיה היהודית להשתתפות מאכּסימלית בבחירות המלאכותיות שנערכו מידי פעם כאילו למראית עין, אך ורק לשם הגדלת המודד הכללי, ועל־ידי־כך לסייע בחסימת הדרך בפני אנשי הריאקציה והקוזיסטים. אופן ההצבעה נתון היה למצפונו היהודי של כל אחד ואחד תוך העדפת האינטרסים הלאומיים. מאז ואילך התעצמו והלכו המפלגות האנטישמיות, עד שלבסוף פורקו כל המפלגות הפוליטיות, ולפי צו־מלכותי הוקמה מפלגה אחידה של "ריכוז לאומי", וניטלה האפשרות לייצוג לאומי כלשהו.

ייצוג בבית־הנבחרים

הבדלי תפיסה של יהודי רומניה לאזוריהם

אחרי מלחמת העולם הראשונה, עם סיפוחם של חבלים חדשים לרומניה — ביסאראביה, בוקובינה וטראנסילוואניה — זימנה ההיסטוריה לקיבוצים היהודים אשר חיו עד כה בארצות בעלי משטרים שונים ובתנאים מדיניים נבדלים, להתקיים בתנאי־חיים אחידים, כאזרחים וכיהודים. אבל השוני בהכרתם הלאומית ובתפיסתם המדינית ניכר היה למדי, ולא ניתן היה לגשר עליו בין־לילה בתוקף הוראה מגבוה, מלבד בעניינים שטיפלו ישירות בפעולות למען בניין הארץ.

לקראת הבחירות הראשונות

משנקראו האזרחים מהחבלים הנספחים להשתתף בפעם הראשונה בבחירות לפארלאמנט הרומני, ב־1920, התחיל הצייד של המפלגות המדיניות השונות, אשר התחלפו תכופות ליד הגה השלטון, אחרי קולות היהודים. במחוזות של ריכוז־יהודים גדול מקובל היה עליהן, לרוב, להעמיד ברשימת המועמדים לבחירה "יהודי משלהן". על־פי־הרוב — ללא משקל ציבורי וללא צביון לאומי כלשהו — המוכן לסגוד לאדוניו, בעל האחוזה, בעל בית־החרושת או בדומה לזה, ולרקוד לפניו על־ארבע את ה"מה־יפית". הלה היה עוזר להן ברכישת קולות הבוחרים, על־ידי הופעות בבתי־כנסת, פיזור הבטחות לכל קהל עדת ישראל, ועד כדי הענקת הטבות ממשיות למכביר לעוזרים לו במלאכה זו. במצב כזה פטורות היו המפלגות מהתחייבויות כלשהן לגבי הקיבוץ היהודי כמיעוט לאומי. בדומה לכך היה המצב לבחירות בשנת 1922.[1]

---

1. על שיטת־הצייד אחרי קולות היהודים מצד המפלגות הפוליטיות יכולני להביא הרבה והרבה קוריוזים מתעמולת הבחירות. אולם אסתפק באחד, ואף אם אירע הדבר לא בתחומי ביסאראביה, אלא במולדובה, שכנתה, ביאסי העיר:
אישים יהודים מתומכי הרשימה של מפלגת הליבראלים, בראשותו של י. בראטיאנו, פנו אל ציבור היהודים בכרוז בשפת יידיש, שחצייה ארכאית וחצייה לועזית, בזו הלשון: "שמע ישראל... הצבע בעד הצלב, שהוא סימנה של

בשנים שלאחר־מכן היתה ה״אוניאוניה״ (התאגדות היהודים) ברומניה הישנה, שבראשה עמדו אנשי־ציבור חשובים כד״ר ו. פילדרמן והוריה קארפ (עסקן ציוני מובהק), משתפת פעולה בעיקר עם מפלגות ה״ליבראלים״ וה״אֲוֶארֶאֶסקאנים״. אף להם לא ניתן להופיע בפני הבוחרים במצע־בחירות כלשהו, שיהיה בו משום הגנה על זכויותיו של המיעוט היהודי, הן בתחום החינוך הלאומי והן בתחום האוטונומיה הלאומית. שכן כל שאיפתם היתה להתערות בחיים התרבותיים והמדיניים של העם הרומני. הקהילה הדתית היתה מספקת, לדעתם, את כל צרכיה של עדת בני־ישראל. ליותר מזה אף לא שאפו. זה מצד אחד, ומצד שני — כפופים היו להנחיותיה של אותה מפלגה, שממנה עמדו לקבל את המאנדאט.

למן היספחה של ביסאראביה לרומניה עמדה ההסתדרות הציונית על הליקוי, שבחוסר ייצוג כלשהו מצד המיעוט היהודי בבית־הנבחרים הרומני. ולכן החלה לחתור להקמת גוף פוליטי אחיד לכל חבלי הארץ, אשר ירים את דגל הלאומיות היהודית ויעמוד על משמר הזכויות שהוענקו ליהודים בתוקף חוזי־השלום.

ניסיון ראשון לתת ביטוי לייצוג יהודי־לאומי נעשה לקראת הבחירות בסוף מאי 1920, בשיתוף עם הפדראציה הציונית וגם עם ה״אוניאוניה״ מהריגאט. במחוז קישינוב (לאפושנה) הוגשה רשימה יהודית עצמאית, שבראשה — ד״ר יעקב ברנשטיין־כהן לפארלאמנט,[2] והרב י. ל. צירלסון לסינאט. בבאֶלץ — בראשותו של העו״ד משה שכטר (מישר),[3] עסקן ציוני מתקדם מיאסי. כן הוגשה רשימה יהודית עצמאית ביאסי, בראשותם של ד״ר אדולף שטרן מבוקארשט והעו״ד משה שכטר.

המפלגה הליבראלית הלאומית בבחירות לפארלמנט״. רק לאחר שנתפרסמו תגובות חריפות על עצם חילול־הקודש, בעיתונות היהודית (״ערד און ארבעט״, קישינוב, מיסודו של ״צעירי־ציון״, מס׳ 23 מיום 26.2.22 ו״מינטואיריה״, בוקארשט, מיסודו של אב. ל. זיסו, מס׳ 947 מיום 3.3.22), הודבק על הכרוזים, במקום הסימן המפורש, הצלב, מעין טלאי במלים לבד: וואטירטץ דעם פילען קראיץ — דער סימן פאן נאציאנאל ליבעראלען פארטיי (הצביעו בעד הצלב השלם — סימנה של המפלגה הליבראלית הלאומית).

2. שאר המועמדים היו: ד״ר ואָסטרמן — באֶלץ, ד״ר אדולף שטרן — בוקארשט, עו״ד משה שכטר (מישר) — יאסי, עו״ד פישר — באָנדאָר, אוסיפ באביטש — קישינוב, עו״ד מישו וייסמן (מיכאל עמיר) — בוקארשט, הרב יוסף פאגיס — אורהיוב, י. סאנילאָביץ — קישינוב, משה מילשטיין — אקרמאן, ואברהם ל. זיסו — בוקארשט.

3. ב־1928 הקים משק חקלאי בפרדס־חנה ונפטר ב־1966. רעייתו קלארה הירשנזון — השריד היחידי ממשתתפי הקונגרס הציוני הראשון, אשר ליוותה את אחיה בתור ציר מיאסי.

נאסף מספר ניכר של קולות. ברם, מפאת חוק הבחירות המסולף, שהיה מבוסס על עקרון היחסיות והקניית זכות מיוחדת לרשימה שקיבלה רוב יחסי, לרעת רשימות־המיעוט — לא נבחר אף יהודי אחד. אך עצם העובדה של הגשת רשימה יהודית־לאומית עצמאית, היה בה משום הפגנה ציונית חשובה והדרכה פוליטית לקיבוץ היהודי לקראת הבאות.

הבחירות ב־1922

הניסיון השני להופיע ברשימה יהודית דימוקראטית ובהיקף כל־ביסאראבאי נעשה לקראת הבחירות שבתחילת מארס 1922. היוזם לכך היה מרכז "צעירי־ציון". בנוסף לקישינוב היו גם מחוזות של ריכוזי־יהודים ניכרים: אורהיוב, באלץ, חוטין וסורוקה, בהם הוצגו רשימות אלו. בראש הרשימות הופיעו: ד"ר יעקב ברנשטיין־כהן, העו"ד מיכאל לנדאו (צ"צ) והעו"ד משה שכטר מיאסי. סימנה של הרשימה וסמלה היו — שתי אבוקות משולבות בתוך "מגן־דוד".

אולם אז קרה דבר משונה. בעוד שברנשטיין־כהן הסכים מתחילה להופיע ב"רשימה היהודית הדימוקראטית", אשר הוצגה במחוזות, נתן לאחר מכן את הסכמתו להופיע בקישינוב גם ב"רשימה יהודית לאומית" בראשותו של הרב י. ל. צירלסון וביחד... עם ד"ר פילדרמן, ראש ה"אוניאוניה" מבוקארשט. והרי שני אלה היו יריבים חריפים ביותר בשאלת אירגון האוטונומיה הלאומית, כפי שחזוה ודגלו בשמה ראשי ההסתדרות הציונית בביסאראביה. הציונים הכלליים בראשותו של ד"ר ברנשטיין־כהן גופא ו"צעירי־ציון", נאבקו למען הגשמתה ואף הקימו "לשכה פועלת" (בלשונם) למטרה זו (ראה לעיל בפרק "אירגון הקהילות" עמ' 414). הרב צירלסון עשה זאת מתוך רצון להשליט את הדת על חיי הקהילה, ואילו פילדרמן — מתוך נטיה מובהקת לטמיעה ולהתבוללות. יתירה מזו, ד"ר פילדרמן אף התקשר בעת ובעונה אחת עם ראש מפלגת הקונסרבטיבים, טאקה יונסקו, אשר התמיד בסירובו להכיר ביהודים כמיעוט לאומי, וכלל אותו ברשימתו בעיר גאלאץ. היכללותו של ד"ר פילדרמן ברשימה יהודית לאומית נראתה בעיני רבים כצביעות גסה מצידו. האם לשכזה תינתן הסמכות והאימון לבוא ולהציג את תביעותיו האמיתיות של המיעוט היהודי הלאומי? והעיקר, האם רשאי היה ברנשטיין־כהן לתת "כיסוי" לשני יריבים אלה, תוך ויתור על "הרשימה היהודית הדימוקראטית"? מידה רבה כזאת של חוסר שיקול־הדעת והיעדר זהירות מצד המנהיג הוותיק הרתיעו את טובי הציונים אף בקישינוב, שלא לדבר כבר על ההתמרמרות ששררה בערי־השדה.

-אידיש נאציאנאל צעטל.-

אין סענאט № 7

הרב צירעלסאָן.
אין סענאט ד״ר י. מ. בערנשטיין־כהן
№ 7 ד״ר מ. ב. סלוצקי

אין פאר־לאמענט № 11

אין פארלאמענט No. 11

הרב צירעלסאָן ❀ י. ס. באבּיטש
ד״ר י. מ. בערנשטיין־כהן ❀ מ. א. גאטליב
ד״ר יוריסט מ. פילדערמאַן ❀ פ. מארגולים
ד״ר מ. ב סלוצקי ❀ ל. טראכטענבערג

אידן, שטימט פאר דעם אידישן נאציאנאלן צעטל

אין סענאט No. 7 צייכן „מגן דוד" אין פארל. No. 11

מס׳ 39. הרשימה היהודית־לאומית בקישינוב לבחירות אל הסינאט (מס׳ 7) ואל הפארלאמנט (מס׳ 11), מארס 1922.

פרץ סיכסוך פומבי והתנהל פולמוס בעיתונות — "ערד און ארבעט" מזה, ו"דער איד" מזה; "קוריאֶרול איזראאֶליט" (שבועון ה"אוניאוניה" בבוקארשט) מזה, ו"מינטואיריה" (יומון הציונים המתקדמים בבוקארשט) מזה. שכן ברנשטיין־כהן אישר קודם לכן את מצע הבחירות, שנערך על־ידי מרכז "צעירי־ציון", ושליחיו כבר יצאו למקומות לשם טיפול בהגשת "רשימה יהודית דימוקראטית".

מובן, שכל זה גרם לבלבול המוחות ולתסבוכת עצומה בקרב האוכלוסיה. ובעיקר סערו הרוחות, כשנודע על מעין הסכם חשאי בין הרב צירלסון והד"ר ברנשטיין־כהן לבין ד"ר פילדרמן, שלפיו יוותרו למען פילדרמן על מקומם בפארלאמנט, לכשייבחרו.

בינתיים זכתה "הרשימה היהודית הדימוקראטית", שהוצגה במחוזות, לאהדה רבה בקרב הציבור, על אף הטירור הכבד מצד השלטונות: בסורוקה יצאה במקום השני, אחרי מפלגת האיכרים בראשו של הפרופ׳ ק. סטאֶרה, שזכתה ברוב יחסי; בחוטין — גם־כן במקום השני, אחרי מפלגת השלטון בראשו של המיניסטר אינקולאֶץ, שזכה ברוב מכריע; בבאֶלץ — במקום

השלישי, לאחר רשימות סטארה ואינקולאץ, שחילקו ביניהם את המקומות [4] (בעקב הסכסוך עם ברנשטיין־כהן משכו הציונים באורהיוב את ידם לגמרי מהרשימה וביטלוה).[5]

שיטת הבחירות דאז, שלפיה היה אחוז החסימה גבוה מאד, לא איפשרה לרשימות היהודיות לזכות אף במאנדאט אחד. אך היו שתלו את הקולר לא רק בסדרי הבחירות הפגומים, שהיו נהוגים אז ברומניה, אלא גם בסכסוך הפנימי ובעירעור אמונו של הציבור. לפיכך, גרם ניהול ענייני הבחירות לפילוג זמני אף בין חברי מרכז צ״צ, וכתוצאה מזה עזבו אחדים את המרכז. הדבר נגע בנפש המפלגה ועבר זמן רב עד שחזרו העניינים לתיקנם, וסערת הבחירות שככה.

סוף דבר היה, שלאחר בחירתו של הרב צירלסון בקישינוב הופעל עליו לחץ, הן מצד נציגי היהודים והן מצד נציגי השלטון, לבל יוותר על מקומו בפארלאמנט לטובת ד״ר פילדרמן. הרב דחה את ויתורו רק עד למושב השני, ואמנם, 5 ימים עוד לפני מושב החורף, שנפתח ב־28 בנובמבר 1922, הגיש את התפטרותו ליו״ר הפארלאמנט. ברם, הפארלאמנט דחה פה־אחד את בקשתו של הרב. פילדרמן לא שקט ולא נח ואף שלח שליח מיוחד לרב בדרישה, להגיש לפארלאמנט את בקשת התפטרותו בשנייה. לכך כבר לא יכול הרב להסכים, וחלף זה זכה להשמצה מצד עיתונה של ה״אוניאוניה״, ״קוריארול איזראאליט״. הרב נאלץ להגן על כבודו ופירסם מכתב גלוי בעיתונות הקישינובית על השתלשלות המשא־ומתן הממושך עם פילדרמן. בין יתר דבריו המשכנעים של הרב אנו קוראים:[6]

— — — ב־23 לנובמבר חתמתי מתוך חפץ־לב על בקשת ההתפטרות שנערכה על־ידי הד״ר פילדרמן, כשהיא מנומקת באי־אפשרות מוחלטת מצידי למלאות את תפקידי. חתימתי על המיסמך אושרה על־ידי הנוטריון והוא הועבר לרשותו של פילדרמן למען יגישו לתעודתו. מאז אף לא חלמתי עוד על הפארלאמנט. אולם הדבר יצא כך, שמבחינה יורידית ואף מנקודת השקפה תכליתית אי־אפשר היה לראותו מראש. ב״מוניטורול אופיציאל״ [׳רשומות הממשלה׳] מיום 8 לדצמבר נתפרסמה ידיעה כי ׳בקשת ההתפטרות הועמדה להצבעת הפארלאמנט ביום 6 לחודש והיא נדחתה פה אחד׳. ועוד: ב־9 לדצמבר אני מקבל, שלא כרגיל, מכתב מאת יו״ר הפארלאמנט, הא׳ אורליאנו, המבקש ממני להשתתף בישיבות המליאה של הפארלאמנט. — — — ושוב מקבל אני מברק מאת

4. ״ערד און ארבעט״, קישינוב, גל׳ 26, 19 במארס 1922.
5. שם, גל׳ 22, 19 בפברואר 1922.
6. הנוסח המלא, במקורו, נמצא בארכיון מ. בית־דוד אשר בספריית ״בית התפוצות״ ליד האוניברסיטה בתל־אביב.

הא׳ פילדרמן ומכתב מאת מר מאגדר, שלאחר מכן אף בא במיוחד אלי לקישינוב הדרש ממני לחדש את בקשת ההתפטרות. על כך עניתי בהחלטיות גמורה, כי אין לי יותר חובה מוסרית כלשהי לגבי הא׳ פילדרמן. בשום פנים לא ניתן לירוק בפניו של כל הפארלאמנט, אשר הביע לגבי רגשי כבוד ואהדה בלתי רגילים, ולפיכך לא אבוא להתחצף ולהגיש בשנייה את בקשת ההתפטרות.

(ובדרך אגב, נשיא ה״אוניאוניה״, הד״ר אדולף שטרן, נבחר לסינאט לפי רשימת ה״אגראריים״ בבוקארשט).

כתוצאה ישירה מהאנדרלמוסיה במלחמת בחירות זו, נחרץ גורל קיומו של היומון ״דער איד״ (״היהודי״), אשר נוסד בסוף אפריל 1920.[7]

המפלגה היהודית — מכשיר לייצוג לאומי

תוך כדי כך בשלה ההכרה, כי בליכוד־יתר של כחות היהודים בכל אזורי המדינה ניתן יהיה, בקונסטלאציה שהיתה עשויה להשתנות, לזכות בייצוג לאומי פחות או יותר נאות. המגעים בין נציגי הזרמים הציוניים שבשאר האזורים, אשר עמדו על בסיס עבודת־ההוה כחלק בלתי נפרד של תכנית התחייה הלאומית, נשאו פרי, ובפברואר 1926 נוסד בבוקארשט ״המועדון היהודי הלאומי״, כגרעין לגוף הפוליטי האחיד בעתיד — ״המפלגה היהודית״.

מכשיר חדש זה היוה משקל־נגד ל״אוניאוניה״ אשר התנגדה לגילוי מדיניות יהודית־לאומית בענייני פנים ודגלה בהתערותו של הקיבוץ היהודי בחיי העם הרומני. ראשי ה״אוניאוניה״ מקורבים היו לאישים בצמרת המפלגות, ונראו בעיני עצמם כ״שאור שבעיסה״ ביהדות הרומנית ואף יורשים טבעיים של כס־המנהיגות. לעומת זאת היתה בעיניהם — ואף בעיני השלטונות — יהדות ביסאראביה, התוססת והערה לכל עניין יהודי, כדוגלת בשיטות פסולות, מהפכניות, אשר ריח ה״בולשביזם״ נודף מהן. קרובה יותר ליהדות הביסאראבית היתה קבוצת הסטודנטים ״חשמוניאה״ מרומניה־הישנה, אשר הקימה לאחר מכן את ה״רינאשטריה״ (״התחייה״), וכן יהדות בוקובינה, בעלת מסורת יהודית־לאומית וניסיון בשטח הפעולה המדינית. גם הנציגים הלאומיים שבטרנסילוואניה קרובים היו יותר ברוחם לזו של בוקובינה וביסאראביה. ולכן נוצר הבסיס בין ארבעת הגורמים האלה לפעולה מדינית משותפת בשם היהדות הלאומית שברומניה.

בעצם התחילה המפלגה היהודית לפעול, באופן חלקי, רק ב־1928. ואילו

7. פרטים ראה בכרך א׳, פרק ״עיתונות לאומית״, עמ׳ 57.

לקראת הבחירות שבסוף מאי 1926 עוד לא הבשיל די צרכו רעיון הקמתה של מפלגה יהודית כל־רומנית. לעומת זאת התעצמה והלכה המפלגה האנטישמית. התפתחה מאוד הפעילות האנטישמית הארסנית, אשר יצאה מבית־מדרשו של הפרופיסור קוזה וחסידו הנלהב זאֶליה קודריאנו.

התנועה הציונית בבוקובינה, בראשותו של מנהיגה הוותיק ד"ר מאיר אֶבנר, אשר עמד אותה שעה בראש הקהילה היהודית בצ'רנוביץ, גרסה "ריאל־פוליטיק" (מדיניות מעשית) והחליטה לנצל לעת כזאת את כל האפשרויות הקיימות ובלבד להכניס נציגות יהודית לבתי המחוקקים, אשר תהווה משקל־נגדי כלשהו לאנשי קוזה, שעמדו להיבחר. כזאת היתה גם דעת הרב הראשי של יהודי ביסאראביה, יהודה־לייב צירלסון. ההסתדרות הציונית בבוקובינה, כאחת הצלעות החשובות של "הבלוק האופוזיציוני", אשר התארגן לאחרונה בצ'רנוביץ והצליח להפיל את שלטון "הליבראלים" במועצת העיר, מצאה לנכון להמשיך בשיתוף־פעולה זה גם לקראת הבחירות הכלליות. ולכן, משקיבלו השותפים ל"בלוק", ביניהם באי־כוח שאר המיעוטים, את הצעת "מפלגת העם" של גנראל אַוואֶראֶסקו — מפלגת הצללים של מפלגת "הליבראלים" —, אשר נקראה להחליפם בשלטון, לכרות איתה הסכם־בחירות, נצטרפה להסכם זה גם ההסתדרות הציונית. (אגב, הסכם־הבחירות היה טכני בלבד, כלומר: נציגי "הבלוק האופוזיציוני" נכללו ברשימת המועמדים לבחירות מטעם המפלגה השלטת, ללא כל תלות בה לאחר הבחירות). וזאת על אף העובדה שבתפקיד שר־הפנים שימש תיאוריטיקן אנטישמי ידוע, המשורר אוקטאוויאן ג ו ג ה, שבניהולו ובפיקוחו הועברו הבחירות. כתוצאה מההסכם נבחר ד"ר אֶבנר בתור ציר לפארלאמנט, ועמיתו ד"ר קארל קליגר מצ'רנוביץ — לסינאט. בדרך זו נבחר גם בקישינוב הרב יהודה־לייב צירלסון — לסינאט.[8]

שונה מזו היתה עמדתה של ההסתדרות הציונית בביסאראביה. היא מיאנה לתת את ידה למפלגת־העם, מפלגת אוואֶרסקו, ששר־הפנים שלה היה אנטישמי מובהק, קנאי בעל־כושר ביטוי חריף. ההסתדרות הציונית היתה מקיימת מאז יחסים ידידותיים הדוקים עם ראשי מפלגת ה"נאציונאל־צאראניסטים" (האיכרים הלאומיים): הפרופ' הנודע קונסטאנטין סטאֶרה, פאן כאליפה ואחרים. מפלגה זו נחשבה למתקדמת, ובשורותיה שררה

8. ראה להלן, עמודים 458 ו־459, קטעים מדברי־התשובה לנאום־הכתר, בפתיחת מושב בתי־המחוקקים, מאת ד"ר מאיר אבנר — במליאת הפארלאמנט מיום 13 ביולי 1926, ומאת הרב י.ל. צירלסון — במליאת הסינאט, בערך באותו זמן, עמודים 654—651.

אוזירה של דימוקראטיה. שיתוף הציונים עם מפלגה זו בבחירות האחרונות למועצת העיר בקישינוב הביא, כאמור לעיל ניצחון מכריע לרשימת ה״בלוק־הדימוקראטי״ ותבוסה ניצחת למפלגת הליבראלים.

אולם בשל הקשיים שנוצרו לניהול תעמולת־בחירות חפשית, החליטו כל המרכזים הציונים (צ״כ, צ״צ־התאחדות והמזרחי) פה אחד: א) לא להופיע בבחירות בתור גוף מאורגן, בשיתוף עם מפלגה פוליטית כלשהי; ב) לקרוא לציבור היהודי לסייע במערכת הבחירות לכל אלה ״שמוכרים כפרוגרסיבים ודימוקראטים ושלא הכתימו את עצמם בשינאה ליהודים, הן במעשים והן בנטייה למעשים כאלה״. במובן זה אף נתפרסם ״קול קורא״ לציבור היהודי בעיתונות היהודית.[9] בכך נקטה ההסתדרות הציונית לשון נקיה, וברמז בלבד, איך להתנהג. עם זאת לא נמנעו הצ״כ והמזרחי לאשר לאחר מכן את מועמדותו של העו״ד מיכאל לנדאו ברשימת ה״נאציונאל־צאראניסטים״ שבמחוז חוטין, בלי להתחייב, כמובן, לנהל תעמולת־בחירות רשמית וגלויה. ואם כי קלושים למדי היו הסיכויים לרשימה זו בבחירות אלה, בניצחו של שר הפנים גוגה ובמצב של טירור, שהיה מקובל על כל המפלגות אשר שלטו בארץ עד כה, לא משכה ההסתדרות הציונית את ידיה משיתוף־פעולה חלקי זה עם הנאציונאל־צאראניסטים. שיקולים מדיניים לקראת העתיד, עת תגיע סוף סוף מפלגה זו להגה השלטון, עמדו לנגד עיניה והדריכוה במעשיה. ואמנם לנדאו לא נבחר הפעם; בהצבעת היהודים היה רק ערך כביטוי לרגשותיהם נגד שלטון הריאקציה השחורה ושינאתה ליהודים.

בנאום־הבכורה במושב הפארלאמנט, ב־13 ביולי 1926, בתשובה לנאום הכתר, מופיע ד״ר מאיר אֶבנר בהצהרה ברורה על הבעייה היהודית במדינה. שכן

> אין די בפתרונות בתחום התחוקתי בלבד, רק להלכה, דרושים פתרונות למעשה. — — —
>
> ולכן
>
> נראית שאלת היהודים ברומניה כמכה טריה. — — — אנו תובעים מאת המלוכה שוויון־זכויות כלכל שאר האזרחים. ולא רק לשם הגנה על רכושנו והבטחת חיינו, מתוך יחס כבוד לתחוקת הארץ, אלא גם מפני ערכה של אומתנו וכבודה שלעצמה. לכך אנו רגישים מאוד, בדומה לשאר האזרחים והעמים השוכנים בארץ זו. — — — עמדתי מתוך צער עמוק על כך, שלעיתים תכופות יצויין בבית הזה שמו של היהודי במילת־גנאי ועלבון ׳ז׳ידאן׳ [יהודון]. יהודים אנחנו ולא ׳ז׳ידאנים׳, ואני מוחה בשמי אני ובשם בוחרי היהודים נגד יחס

9. ״ערד און ארבעט״, גל׳ (109) 18, 7.5.1926.

מעליב זה, אני פונה לכבוד היושב בראש, וכן לכל צירי הבית, בבקשת יחס כבוד אישי אלינו וכן לכלל האומה היהודית.

את נאומו מיום 15.12.26 מקדיש אַבּנר לאנטישמיות המתפשטת וחודרת לכל תחומי החיים שבארץ. וכנציג נאמן של יהודי בוקובינה, אשר נראו בעיני האנטישמים "זרים" שחדרו לכאן כאורחים בלתי קרואים, בא אַבּנר ללמד זכות עליהם. ובדרך אגב — גם ללמד לכל המתעלם מן האמת פרק בתולדותיהם של היהודים האלה, אשר עוד בשנים קודמות הוזמנו על־ידי ראשי השלטונות לבוא ולפתח את הסחר, ובמיוחד — את תעשיית־העץ המיוחדת והאופיינית לחבל־ארץ זה למרגלות הרי הקארפאטים.[10]

עם כל רצונו של המחבר להגביל את עצמו בנושאים השייכים לחבל ביסאראביה בלבד, או בנושאים על היהדות הכל־רומנית, אי אפשר היה להימנע מלהתעכב על המקרה הטראגי שקרה בצ׳רנוביץ, אשר הביא לידי דיון נוקב בפארלאמנט הרומני במצבה של היהדות הרומנית בכלל.

רצח התלמיד דוד פאליק והשאילתות בסינאט ובפארלאמנט

עד מהרה יכלו גם הד״ר אַבּנר וגם הרב צירלסון לעמוד על פרצופו האמיתי של שותפם במערכת הבחירות. היה זה לרגל המאורע הטראגי של רצח התלמיד היהודי דוד פאליק ביום 10.11.26 בבית־המשפט בצ׳רנוביץ, בידי ניקולאי טוטו, מבריוני קוזה.

לרגל התעללות הבוחנים הקוזיסטים בתלמידים שניגשו לבחינות־הבגרות נכשלו למעלה משני שלישים של הנבחנים (124 מבין 184), ובעיקר מבני היהודים ומבני שאר המיעוטים. את התמרמרותם כי רבה שפכו התלמידים הנכשלים יהודים ולא־יהודים, לפני ראש הבוחנים, אשר הזדמן להם בחוצות העיר. התערבות המשטרה הביאה לעצירתם של 15 בחורים יהודים בלבד, אשר נתבעו לדין על העלבת הפרופיסור. העיתונות הלאומית ניצלה את המקרה לשם הסתה נגד היהודים בתואנה, שכאילו היה במעשה זה משום עלבון לאומה הרומנית כולה. דוד פאליק הופיע בבית־המשפט כאחד הנתבעים ומצא כאן את מותו האכזרי.

העיתונות היהודית הרימה קול מחאה עזה נגד האלימות, בראותה בנרצח קדוש־מעונה של האומה כולה, ויהודי צ׳רנוביץ השתתפו בהמוניהם בהלווייתו. כפועל־יוצא ישיר מכך התפתח פולמוס חריף בין העיתונות

10. את הנאום המלא ראה להלן במדור "נספחות", עמודים 633—628.

היהודית והעיתונות הרומנית המתקדמת לבין העיתונות הלאומית, שהמשיכה בגירסת הקוזיסטים כאילו היהודים עצמם אשמים בכל אלה, ואילו במניע לרצח יש לראות הגנה על כבודה של האומה הרומנית, אשר חוללה בראש חוצות. מובן, שד״ר אַבּנר, הן כמנהיגה של יהדות בוקובינה והן כעורך ועיתונאי פולמוסן עז־הביטוי, שימש ראש־מטרה בכל מסע־השיסוי לשילוח חיצי־רעל נגדו. וכדי למחות את הרושם שנוצר בדעת־הקהל העולמית לגנותה של רומניה בעקב מאורע זה, ובעקב השאילתות אשר הוגשו על ידי הצירים היהודיים — ד״ר אַבּנר בפארלאמנט, הרב צירלסון וקרל קליגר בסינאט — יזם גוגה דיון מקיף בפארלאמנט בשאלת היהודים ליום 2.12.1926, בכוונה תחילה לגולל עליהם עצמם את ההאשמה על כל שהתרחש. גוגה אף הזהיר את הד״ר אַבּנר, באמצעות השר לענייני בוקובינה דורי פּופּוביץ׳, לבל יופיע בעת הדיון בפארלאמנט, שכן לפי ידיעות מהמשטרה מתוכננת הפגנת־סטודנטים עצומה בסביבת הפארלאמנט וקיים חשש להתנקשות בחייו.

על כך ענה הד״ר אַבּנר, כי בתור נציגו של העם היהודי חייב הוא על־אף־הכל למלאות את שליחותו, ואילו על שר־הפנים לשאת באחריות לתוצאות ההפגנה. ואכן, הצירים הקוזיסטים, שמספרם הגיע לכלל 10, ביחד עם צירי הרוב, הפריעו תכופות ובתקיפות רבה לד״ר אַבּנר בהופעתו. אך הוא עמד י ח י ד י בעוז ובגאווה מול ההתקפה העזה, אשר ניתכה על ראשם של היהודים, בעוד ששאר חמשת הצירים היהודים האחרים, שנבחרו לפי רשימות הממשלה באזורים שונים בתור בודדים, בזכות קשריהם האישיים עם אנשי השלטון, לא נשא בהם ליבם להגיב תגובה כלשהי, ולו פאסיבית בלבד. ד״ר אַבּנר הפריך את הכזבים וההאשמות נטולי יסוד כלשהו ותבע מאת הממשלה ריסון תעמולת הארס נגד המיעוט היהודי והגנה על חייו. תשובתו של שר הפנים היתה, כי ״היהודים הם הפרובוקאטורים והסטודנטים — מה אפשר לומר נגד הצעירים כשהיך תוסס ?!״[10*]

ובדרך אגב, בתשובה לאחת מקריאות־הביניים של קוזה, שגם היהודי שלום שווארצבּורד עשה כמעשה טוטו, בירותו, בפטליורה בראש חוצות ושוחרר מעונש — התריס אַבּנר נגדו: ״פטליורה הרי הואשם על רצח כ מ א ה א ל ף יהודים, ואין בכך דמיון כלשהו למקרה פאליק!״ וכשייחד אַבּנר בהמשך דבריו על התקפת הסטודנטים היהודים מצד הסטודנטים האנטישמיים, בדרשם ״נומרוס נולוס״ — הכחיש אחד הסינאטורים את עצם העובדה. אַבּנר חזר על דבריו והדגיש, כי גם שר ההשכלה יכול לאשר

10* ״מאבק חיי״ למיכאל לנדאו, הוצאת ״מסדה״, תל־אביב, 1970, עמ׳ 188.

את דבריו אלה, ותוך כדי־כך הכריז: "באוניברסיטה העברית בירושלים לא יונהג 'נומרוס קלאוזוס'!"

הרב צירלסון מוותר על המאנדאט

ליחס דומה זכה גם הרב י. ל. צירלסון בשעת נאומו בסינאט, בהתחלת דצמבר 1926, בתשובתו לנאום־הכתר. הוא ייחד את דברו בגנותה של התנועה האנטישמית (בלי להזכיר במפורש את שמותיהם של המשטינים המקטרגים מבין הנואמים שבקרב צירי בתי־המחוקקים), שיסודה לא בשינאת היהודים בלבד, אלא אף בשינאת הבריות, ועוד זוכה לעידוד מצד השלטונות. הרב תבע מאת חברי הסינאט להוקיע את ליבוי־היצרים ומסע־השיסוי של התנועה האנטישמית, הנוגדת בעצם את חוקי המדינה ומזיקה לאינטרסים העילאיים שלה.

אם עוד אפשר היה להם לשונאי ישראל בסינאט לשאת את נאומו של הרב במושב הראשון, ביולי של אותה שנה, כשבא לתבוע בתוקף את זכות הקיום לבית־הספר של היהודים בשפתו הלאומית ולתקן את אשר פגם שר ההשכלה הקודם ד"ר ק. אנגלסקו[11] — הרי לא כן היה הפעם. קריאות־ביניים ניתכו בזו אחר זו: "ההיסטוריה של העם הנבחר אינה מעניינת אותנו", "נאום יפה כזה מקומו היה בפלשתינה". החרה־החזיק אחריהם וביתר־שאת הארכיבישוף המולדאבי, בהתריסו נגדו: ""מכהן אני את העם שמעבר לנהר מילקוב, ואני מוצא שהוא שקט מאוד ותמים למדי. יתירה מזו — מטבעו הוא נתון להכנעת־יתר, עד כדי כך שהגיע למדריגה של זר במולדתו שלו. מה שנאמר על־ידי הרב צירלסון אינו אלא חוצפה". על־כן תבע הארכיבישוף, ש"להבא בל ירשה הסינאט לשאת דברים מרגיזים כאלה, העלולים רק להזיק למדינה." ואז באה הצעתו של יו"ר הסינאט הגנרל קואנדה, לגנוז את נאומו של הרב ולהשמיטו מתוך פירסומי הממשלה.[12]

וכשנתקבלה הצעת־פיגולים זו במחיאות־כפיים סוערות מצד הסינאטורים המכובדים, שוב לא יכול החכם הישיש, נציגו של עם עתיק־יומין, שבא לדרוש את זכותו לחיות על פני האדמה שהוא יושב עליה, לעצור בעד התרגשותו ולשאת את הפגיעה הקשה. ולאות מחאה והתרסה בחר בדרך של התפטרות מהסינאט. ההתפטרות אמנם לא הוצדקה על־ידי אילו חוגים מהציבור היהודי, אשר חשבוה למעין בריחה מהחזית.

11. את הנאום המלא ראה במדור "נספחות", עמודים 654—651.
12. את הנאום שנפסל ונגנז ראה במדור "נספחות", עמ' 628—625.

בהודעה בכתב על שם יו״ר הסינאט, הגנראל קואנדה, שהוקראה על־ידו בישיבת המליאה ביום 29 לחודש, הסביר הרב, שהוא מצטער מאוד על כך שדבריו נתפרשו במזיד שלא כהלכה. שכן הוא לא בא להאשים את העם הרומני באי־סובלנות, אלא לגנות את מעשי־האלימות של האנטישמיים בלבד. היחס העויין אליו מצד חברי הסינאט מאלץ אותו לוותר על המאנדאט שקיבל. ההתפטרות נתקבלה ברוב מכריע של 80 קול נגד 17 בלבד.

ההופעות הנועזות של הצירים היהודים לא הביאו, אמנם, לידי שינוי יחס מצד ראשי השלטון כלפי היהודים, אך לעומת זאת זכו להדים חזקים בחוץ־לארץ. הממשלה נאלצה איפוא להורות על סגירת התיק של 15 התלמידים שנעצרו בצ׳רנוביץ ולשחררם.

המפלגה היהודית בחיתוליה

בהתחלת נובמבר 1928 נקראה לשלטון, לראשונה בתולדותיה, מפלגת ״האיכרים־הלאומיים״ (״נאציונאל־צאראניסטים״). על סמך הסכמי־בחירות, שנערכו איתה מטעם ההסתדרות הציונית בביסאראביה, בבוקובינה ובטראנ־סילוואניה, נכללו: העו״ד מ. לנדאו — מראשי התנועה הציונית ומנהלו של היומון היחידי ברומניה ״אונזער צייט״ — ברשימת המועמדים בקישינוב; ד״ר מאיר אֶבנר — בבוקובינה; ד״ר תיאודור פישר וד״ר יוסף פישר — בטראנסילוואניה. מ. לנדאו, ד״ר תיאודור פישר וד״ר יוסף פישר נבחרו לפארלאמנט וד״ר מאיר אֶבנר — לסינאט. ההסכם הכיר בזכותם של המועמדים היהודיים להשתייך למועדון הפארלאמנטארי היהודי, אשר יוקם ושיהיו חפשיים בפעולותיהם בכל הנוגע להגנה על זכויותיהם של היהודים כמיעוט לאומי.

ה״אוניאוניה״ בריגאט עשתה הסכם בחירות עם מפלגת ה״ליבראלים״. אולם שני נציגיה — ד״ר ו. פילדרמן ברשימה לפארלאמנט בבוקארשט והוריה קארפ ברשימה לסינאט בעיר באֶלץ — נחלו כישלון ולא נבחרו.

באסיפת־עם ענקית בקישינוב, באולם הקירקס ״אכספרס״ הופיעו, לצידם של מנהיגי ה״צאראניסטים״, בראשותו של פאן כאליפה — שר החקלאות לעתיד — יו״ר ההסתדרות הציונית שלמה ברליאנד, המועמד העו״ד מ. לנדאו, וחבר המרכז הציוני העו״ד בוריס דובינסקי. ברליאנד הביא לידיעת הקהל את המצע הפוליטי של הציונים לקראת הבחירות, אשר אושר על־ידי שותפי הבלוק (המערך).

הכרוז מטעם ההסתדרות הציונית, שנתפרסם ערב הבחירות אשר התקיימו ב־12 בדצמבר, מונה במפורט את כל הבעיות המיוחדות העומדות לפני

המיעוט היהודי, שעל מילויין יאבקו חברי המועדון הפארלאמנטארי בתוך בית הנבחרים.

בתמיכתה של ההסתדרות הציונית בביסאראביה נבחר לסינאט, מטעם לשכת המסחר, גם המהנדס קורז'נר מקישינוב, שהיה מן המועמדים לסוכנות היהודית.

בנוסף לנציגי הציונים בפארלאמנט, נבחרו לפי רשימות "האיכרים הלאומיים" מספר יהודים מחבריהם במפלגה. ואם כי אלה לא היו כפופים למועדון הפארלאמנטארי היהודי, היתה הנציגות היהודית מרשימה במידה ניכרת.

מייד לאחר הבחירות נתקיימה בביתר של יו"ר הפדראציה הציונית בבוקארשט, אדולף ברנהארדט, פגישת 4 הצירים הנבחרים עם פעילי הפדראציה בריגאט. תוצאת הפגישה היתה — הקמת הסיעה הפארלאמנ־טארית ברומניה. הד"ר מאיר אֶבּנר נבחר ליו"ר הסיעה, והעו"ד מישו וייסמן (מיכאל עמיר) — למזכירה.

גם בקישינוב הוקמה מזכירות אזורית מורכבת משלוש המפלגות הציוניות: המהנדס יוסף בייגלמן (צ"כ), העו"ד בוריס דובינסקי (הצה"ר), ישראל סקווירסקי (צ"צ) והעו"ד שמואל רוזנהאופט (צ"כ).

גוף לאומי־מדיני חדש זה נשען איפוא על חברי ההסתדרויות הציוניות בביסאראביה, בבוקובינה ובטראנסילוואניה, וכן על קבוצת "רינאשטריה" בריגאט ועל החוג הרעיוני אשר התרכז בשעתו מסביב למערכת העיתון המתקדם "מינטואיריה" ועורכו הראשי א.ל. זיסו.

פעולת חברי הסיעה הפארלאמנטארית היתה לא רק לטובת המיעוט היהודי הלאומי בארץ גלותו, ברומניה, אלא אף לזכותה של התנועה הציונית בכללה ולרעיון בניין הארץ בפרט. היא באה לידי ביטוי הולם ונאות בהשתתפותם הערה של הצירים בוויכוחים על התחוקה, שהיתה לה נגיעה כלשהי בחיי היהודים כמיעוט לאומי.

בדברי־התשובה של ד"ר תיאודור פישר לנאום־הכתר בפתיחת מושב בתי־המחוקקים, במליאת הפארלאמנט מיום 28 לדצמבר 1928, ושל ד"ר מאיר אֶבּנר במליאת הסינאט מיום 29 לדצמבר אותה שנה — צויין לאמור:[13]

> רוב גדול של האזרחים היהודים, אשר השתתפו בבחירות החופשיות האלה, הוכיחו את התייחסותם לעם, אשר לא זו בלבד שידע לשמור על קיומו במשך אלפי שנה, אלא דאג לטפח את נאמנותו לאידיאלים

13. "אוסט־יודישע צייטונג", צ'רנוביץ, גל' 1154, 2 בינואר 1929.

הלאומיים שלו בתור מיעוט אתני מיוחד בקרב שאר האוכלוסיה של המדינה.

רצונו זה בא לידי ביטוי מלא ובולט בכך ששלח לבתי־המחוקקים את הנציגים הידועים מאז בחיי הציבור כעומדים בראש התנועה היהודית הלאומית.

בתשובה לקריאות־ביניים בשעת הופעתו של ד"ר אבנר בסינאט, 5.3.1929, בשאלת זכותם של היהודים כמיעוט לאומי וההתפרעויות התכופות של האנטישמיים, ענה:

ההתפרעויות שכיחות בכל חלקי העולם. לא חשובה העובדה, אם הן הוקעו או לא על־ידי אנשי־הרוח שבאותה ארץ. חשובה מכול — מהי תגובתה של הממשלה על התפרעויות אלו.

מעולם לא חדל העולם לראות אותנו כאומה. כשבא חבר־הלאומים לפעול, מכוח חוזה סאן־רימו, לשם הקמת ביתנו הלאומי בפלשתינה, הוא פעל מתוך נקודת־ראות שהאומה הישראלית עדיין חייה וקיימת בעולם. נקודת־ראות זו באה לידי ביטוי מצד ממשלתנו אנו לפני זמן מועט בשהות כאן בבוקארשט יושב־ראש ההנהלה הציונית, האדון נחום סוקולוב, אשר זכה לקבלת־פנים חמה וידידותית. סוקולוב זכה לכבוד זה לא בתור נציגה של כת דתית שהיא, אלא כנציגו של עם הנפוץ בכל רחבי תבל.

ברם, בשום מקום אין עמנו מהווה רוב כלשהו. בכל מקום אנחנו נחשבים למיעוט אתני בלבד.

הסיעה הפארלאמנטארית היהודית בפעולה

בתחום הנושא המוגדר שלנו לא ניתן לפרט פרשת פעולותיהם של חברי הסיעה ולמנות אחת לאחת את הופעותיהם בנושאים השונים. נסתפק איפוא בהארת אספקטים יהודיים מיוחדים, כגון: זכות קיומו של בית־הספר הלאומי, אירגון הקהילות והתפרעויות אנטישמיות.

מאורע שהזמן גרמו היה הרעב, שפקד את האוכלוסיה בדרום־ביסאראביה עקב הבצורת בקיץ 1928, ואילץ את הממשלה לתכנן פעולת עזרה מיוחדת. בקשר לכך פנה הציר מ. לנדאו בשאילתה לממשלה והסב את תשומת לבה על ההכרח להביא בחשבון את הצרכים החיוניים גם של היהודים, תושבי המקום.

אחת הבעיות החמורות, שהיתה תלויה ועומדת בפני המיעוט היהודי כל אותה תקופה של השלטון הרומני, היתה — זכות קיומו היורידי של בית־הספר "הפרטי" (לפי ההגדרה בחוק כונו כך כל בתי־הספר הלא־ממשלתיים,

שהוחזקו הן על חשבון הציבור והן על חשבון הפרט). דבר־המלך מ־14 באוגוסט 1918, מייד לאחר סיפוחה של ביסאראביה ל"רומניה־אמא", הכיר בזכויותיהם של המיעוטים הלאומיים השוכנים בתוכה, לרבות המיעוט היהודי, לחנך את ילדיהם בבתי־ספר ששפת־ההוראה בהם תהיה שפתם הלאומית. בזכות זו ועל סמך התחייבותה של רומניה לפי חוזי־השלום לכבד את זכויותיהם של המיעוטים, החלה בנייתו של ביה"ס העברי השלם שנמשכה והלכה במלוא הקצב, עד סוף שנת־הלימודים 1921/22. וכמעט שלא היה יישוב יהודי כלשהו בביסאראביה, אשר לא קיים בי"ס עברי משלו.

ברם, משנת הלימודים 1922/23 ואילך, עם התמנותו של הד"ר אנגלסקו כשר החינוך, החלה התקופה העגומה של הצרת צעדי ביה"ס העברי וגזירת הרומאניזאציה. ולא זו בלבד. בחוק החדש על בתיה"ס הפרטיים אשר הוכנס לפארלאמנט ב־1925, זמם השר לסתום את הגולל על ביה"ס של המיעוט היהודי בקבעו בסעיף 35 המיוחד לכך, כי "בשביל התלמידים היהודים — שפת האם היא שפת המדינה".

בספר זה מוקדש להלן פרק מיוחד לפרשת המאבק הקשה של הציבור היהודי, שהתחולל מסביב שאלת־חיים זו מאז 1922, ואם נדרשתי לכך גם כאן — הרי רק למה שפעולת צירי הפארלאמנט היתה כרוכה בהם. מן הראוי גם לציין, שהודות לגל המחאות האדיר, שצף ועלה במדינה ומחוצה לה, נאלץ השר למשוך בחזרה את הצעת החוק שלו. אך עם כל הניצחון, שנחל הציבור היהודי במאבקו זה, יצא החוק בגירסתו החדשה, שנתקבל ב־1925, פגום מאוד, כשטמונים בו מוקשים רבים בדרך להתפתחותו הנורמאלית של בית־הספר. הכל ציפו למועד, שבו ניתן יהיה להכניס בחוק את התיקונים הדרושים ולהחזיר לבית־הספר את זכויותיו המלאות. חיכו לבואה של מפלגת "האיכרים הלאומיים" לשלטון, שלא חדלה מלהתריע ולהכריז על עצמה כעל מפלגה ראדיקאל־דימוקראטית. עלייתה של מפלגה זו לשלטון בסוף 1928, שיתוף הפעולה בין נציגי היהודים לבין נציגי מפלגה זו במשך שנים, הקירבה הרעיונית שביניהם, וכן הסכם הבחירות שבינה לבין ההסתדרות הציונית, הפריחו כנפיים לחולמי החלומות, כי אכן הגיע העת להגשימם.

ההישג הראשון של הסיעה היהודית היה: הכללת מענק שנתי בתקציב המדינה — אף כי בסכום מצומצם — לבית־הספר הלאומי. לאחר מכן הועלתה שאלת מצבו היורידי של בית־הספר. החלטות הוועידה השלישית של "תרבות" (ינואר 1930) שימשו עילה לציר מיכאל לנדאו להגיש במארס של אותה שנה שאילתה בנידון זה לשר החינוך הפרופ' קוסטאקסקו. פיתוח השאילתה נתאפשר רק בסוף ספטמבר. לנדאו פרש בפני הפארלאמנט את

"מגילת־האיכה" של ביה"ס, מאבקו עם המכשולים, שנערמו במסגרת חוק החינוך הפרטי, ועם נחשולי הגזירות הרעות המציפות אותו מיום ליום — מאז תקופת השר העויין הד"ר אנגלסקו, שכל עיקרן היה לקפחו ולהחניקו. לדוגמה הביא את שאלת מס־הבחינות, שבתי־הספר הציבוריים חייבים בו. בעוד שבעצם קיומם של בתי־ספר אלה, בכל המדינה, יש משום חיסכון בתקציב הממשלה בסך של 80—70 מיליון ליי בשנה, אין הממשלה רוצה לשאת, לפחות, בעול הוצאות הביקורת שלה על מוסדות־חינוך אלה. מס־הבחינות בביסאראביה בלבד מגיע לכדי קרוב למיליון ליי בשנה, והוא משתווה כמעט לאותו הסכום שקיבלנו הפעם, לראשונה, בתור מענק שנתי. שכרו הרי יוצא בהפסדו! עניין לעצמו הוא עצם חובת הבחינות בשלוש הכיתות הראשונות — האם אין די בבחינות־גמר בסוף השנה הרביעית? הרי אנגלסקו עצמו, ואחריו כל שרי החינוך, נעתרו לבקשותיה של "תרבות" בדבר ביטולן הזמני של בחינות אלה, מדוע איפוא לא יתוקן החוק בכיוון זה, ולמה נהיה צפויים מידי שנה בשנה להפתעות?

כשהעלה הנואם את עניין שפת־ההוראה ושפת הבחינות, שוסע כמה פעמים על־ידי הצירים: על שום מה רוצה הוא למנוע התקרבות, ולו תרבותית, בין ילדי יהודים לבין ילדי עם הארץ, שהרי היהודים אינם כלל בגדר מיעוט לאומי, אלא רומנים. על כך החזיר להם הנואם, שברצוננו להיות אזרחים רומנים נאמנים, אך להישאר יהודים. לא רומנים אנחנו, אלא יהודים, ואין לכפות עלינו את המזיגה. הכפייה שלעצמה מזיקה להתקרבות. הפולמוס הסתיים בכך, שהיושב ראש, צ׳יצ׳יאר־פופ, הכריז, כי לא ניתן להתווכח על כך, ואם הציר לנדאו מכריז על עצמו כעל יהודי — תיתי לו!

לנדאו אף הוכיח, בפרטות יתירה, עד מה רחוקים מעשי־הממשלה לגבי המיעוט היהודי מן ההלכה שנקבעה בחוק בתי־הספר הממלכתיים. בסיום נאומו המקיף מנה השואל אחת לאחת את התביעות לממשלה בניסוחן המלא, כפי שנתקבלו בוועידת "תרבות" ונערכו על־ידי היוריסקונסול שמואל רוזנהאופט.[13*]

בתשובה לשאילתה הודה השר קוסטאקסקו, מתוך אהדה לציר לנדאו, בצידקת רוב התביעות והבטיח לשנות בעתיד את פני הדברים, פרט לשאלות הכרוכות בהקצבת אמצעים כספיים נוספים, בשל מצבו החמור של האוצר. תוך כדי כך הצביע השר על שיעור האנאלפביתיות במדינה, המגיע עד לכדי 600 אלף ילדי איכרים שנשארים מחוץ לכותלי בית־הספר, אך ורק

13*. תצלום נוסח ההחלטות של "תרבות" בשפה הרומנית, כפי שנתפרסמו במסגרת נאומו של לנדאו ב"מוניטורול אופיצ׳יאל" מספר 76 מיום 24 בספטמבר 1930, ראה להלן במדור "נספחות", עמ׳ 666.

בשל מצוקתו של אוצר המדינה. בהפנותו שאלה ללנדאו "מהו האחוז של האוכלוסיה היהודית שאינו מבקר בבית־הספר?" — ענה הוא בעצמו: "על אף מצוקתכם ועניותכם, ולמרות כל הקשיים שאתם צריכים להתגבר עליהם, הנכם נמצאים במצב טוב מאוד. אחוז הביקור של ילדיכם בבית־הספר גבוה מאוד, ומשאלתי היא, שאף העם הרומני יגיע לידי מצב דומה".

וכדי להמריץ את הממשלה למעשים קונקרטיים להטבת מצבו היורידי של ביה"ס, הוגשה מתוך יזמה פארלאמנטארית הצעת־תיקון לחוק על בתיה"ס הפרטיים, כפי שעובדה ונוסחה על־ידי מרכז "תרבות". אמנם, מפני קוצר ימי חייה של ממשלת האיכרים הלאומיים, ואף בשל יחסה הבלתי אוהד ליזמה פרטית זו, לא הגיעה הצעת־התיקונים לדוכן הדיונים. אך עצם העלאת שאלה כאובה זו בפני הפורום הגבוה ביותר במדינה, והפירסומת שנתלוותה לכך, היה בהם משום תרומה נכבדה לזכות קיומו של ביה"ס העברי ולביסוס מעמדו בעיני שלטונות ההשכלה. אלה נאלצו לנהוג בו מפעם לפעם יוצא מהכלל, לפי שיקול־דעת הגיוני, בניגוד למפורש בחוק שרבו בו הסתירות בין הסיפא לרישא.

הציר מ. לנדאו לא נרתע מלהתקיף את שר־הדתות אאורל ולאד, בבואו להציע שינויים בחוק הדתות, ביחס לשאלת אירגון חיי הקהילה היהודית. לפי הצעת־החוק יותן היתר לכל קבוצת־יהודים שתרצה בכך, להקים במקום אחד שני סוגי קהילות נפרדות — דתית וניאולוגית (מתקדמת). לנדאו הוכיח בנאום מבוסס ומקיף בפארלאמנט, כי בכך יש יותר משום הכנסת פירוד בקרב הקיבוץ היהודי מאשר אירגון חיי הקהילה, שאליו התכוון השר.[14]

בקונגרס של המיעוטים הלאומיים

הסיעה הפארלאמנטרית היהודית קיימה מגע הדוק עם אירגון המיעוטים הלאומיים ברומניה — ההונגרים והגרמנים — ועם הקונגרס של המיעוטים הלאומיים בחו"ל, כדי לעמוד על משמר האינטרסים של המיעוט היהודי בהתאם לחוזי־השלום. משנת 1929 עד ל־1933 השתתפו באי־כוחה בוועידות השנתיות בג'יניבה, בפאריס ובלונדון. בוועידה השביעית של הקונגרס בג'יניבה (ספטמבר 1931) נבחר ד"ר מאיר אֶבנר לסגן יו"ר הקונגרס והשתתף באופן פעיל מאוד בדיוניו. ואם למעשה אי־אפשר היה לרשום הישגים גדולים לטובת המיעוט היהודי ברומניה — השלישי בגודלו לאחר

14. פרטים נוספים ראה לעיל בפרק "אירגון הקהילות", עמ' 419—418 קטעים מנאומו של לנדאו ראה להלן, עמ' 24—623.

ההונגרים והגרמנים[15] — הרי היה זה, ראשית כל מפני היותו חסר־גיבוי של "ארץ מולדת", ובמידה רבה — בשל היותו הוא עצמו מפורד מבפנים ובלתי מלוכד כלפי חוץ.

הקיבוץ היהודי ברומניה, שמנה למעלה משלושה רבעי מיליון נפש, היווה למעשה, מבחינה רעיונית, שלוש חטיבות נפרדות — ביסאראביה ובוקובינה בצד אחד, טראנסילוואניה לחוד, ורומניה הישנה לחוד. מחולקות היו בדיעותיהן, הן בשטח אירגון חיי הקהילה והן בשטח החינוך, שלא כגושים המלוכדים של ההונגרים ושל הגרמנים. שונות היו תביעותיהן של החטיבות האלה כלפי הממשלה, והיא, הממשלה, ניצלה זאת לרעתן ולא העניקה להן את המעמד של שאר המיעוטים. לא היה קיים איפוא אף בית־ספר אחד בשפת הוראה עברית או יידיש, אשר יקבל את תקציבו מכספי הממשלה, או אפילו בית־ספר ממשלתי אחד בשפת הוראה רומנית, אשר בו תילמד גם שפת המיעוט היהודי. כולם נחשבו ל"בתי־ספר פרטיים", אשר הוחזקו על חשבון קופת הקהילה, בעוד שתקציבי בתי־הספר של ההונגרים בטראנסילוואניה ושל הגרמנים בביסאראביה, בוקובינה וטראנסילוואניה כוסו כליל מכספי הממשלה.

אין כל תימה, שפעולת הסיעה הפארלאמנטארית להטבת מצבו ומעמדו של המיעוט היהודי ברומניה, לאור המציאות הזאת, מוגבלת היתה מלכתחילה וללא הצלחה ממשית רבה.

קיפוח העלייה ואופן הגשמת המאנדאט — לפני הפארלאמנט הרומני

התמרמרותו של הקיבוץ היהודי ברומניה על גזירת העלייה לארץ־ישראל בקיץ 1930 השתקפה בתנועת־מחאה עצומה בכל רחבי המדינה. אותה הביא לידיעת דעת־הקהל הרומנית הציר מ. לנדאו בשאילתה שלו מיום 18 ביוני למיניסטר לענייני חוץ, הפרופ' מירונֶאסקו, ואלו חבריו (לפי "העולם" כ"ז 1 ביולי 1930):

> בשעת כריתת השלום, ככלות המלחמה העולמית, נתהוו במזרח הקרוב ארצות אחדות שנמסרו תחת חסותה של אגודת־העמים. זו האחרונה מילאה את ידי המעצמות הגדולות — ע"י מאנדאטים מסויימים — לשלוט בהן. רומניה היתה אחת מאותן 52 המלוכות, שחתמו על המאנדאטים האלה, בתוכם גם על המאנדאט הארצישראלי שנמסר לאנגליה, שצריכה היתה לנהל את הארץ ברוח הכרזת באלפור. בשים לב לאמור אין רומניה יכולה להתיחס בשוויון־נפש לאפני הגשת המאנדאט הזה. רומניה זכאית, איפוא, ועליה גם החובה

15. עיין לעיל בפרק "האוכלוסיה היהודית במספרים", עמ' 400.

לבקר ולהשגיח על מילוי המאנדאט במלואו. זהו אחד התפקידים הנשגבים של כל המלוכות, שעליהן להבטיח את יחסי האחווה ושלום בין כל העמים. וידוע לכל, שהאיסור שיצא מטעם ממשלת אנגליה על עליית החלוצים לארץ־ישראל עורר בתוך היהודים שבכל העולם — וגם בתוך דעת הקהל העולמי הכללי — תימהון גדול והתמרמרות כבירה. התמרמרות זו באה לידי ביטוי בכל העיתונות ובאסיפות פומביות במדינתנו ובכל העולם. בכל המקומות צויין, כי גזירה זו מתנגדת ניגוד גמור ליסודות ורוח המאנדאט הארצישראלי. ברם, רומניה מעוניינת בשאלה זו לא רק בתור מדינה שחתמה על המאנדאט, כי אם גם בשל קשרי המסחר החזקים בינה ובין ארץ־ישראל, הודות לטמפ המהיר של התפתחות הארץ בעקב העלייה ומפעל ההתיישבות של היהודים. במשך השנים האחרונות הגיע האכספורט לארץ־ישראל מתוצרת רומניה (חמרי־בניין וכו׳) לסכום של 250 מיליון ליי מדי שנה, וזה מקיל בהרבה את הסבל האקונומי במדינה. בהתחשב עם העמדה הפוליטית של רומניה כלפי חוץ שהתבטאה ע״י הצהרות־אהדה לבניין ארץ־ישראל על־ידי היהודים וההודעות מעין זה של ב״כ המדינה באגודת־העמים טיטולסקו וסטויקה, אחרי המאורעות באוגוסט 1929 בארץ־ישראל, מתכבד אנוכי לשאול את המיניסטר לענייני חוץ אם אינו מוצא לנחוץ לקבל אינפורמציה מלאה על התנהגותה של ממשלת אנגליה בשאלה זו ולהביע בישיבות הקרובות של אגודת־העמים את חוות־דעתה של רומניה בדבר אפני הגשמת המאנדאט הארצישראלי?!

תשובתו של המיניסטר היתה, כי:

אכן גם לרומניה ישנה הזכות המלאה והחובה להתעניין באילו תנאים מתגשם המאנדאט הארצישראלי, ורומניה תשתמש בזכויותיה אלה. אולם — — — יש לנו הביטחון המלא, שאנגליה ממלאה ותמלא את המאנדאט הארצישראלי על־פי אותם התנאים, שיש בהם כדי להשביע רצון כולם.

בסיום דבריו הודיע המיניסטר מירונאַסקי, שאם יקרה דבר־מה חדש בנידון זה, יביאהו לתשומת לב הפארלאמנט בלי דיחוי כלשהו.

בפרוע הסטודנטים

עד שטיפלו בענייני־חוץ, קפצו רוגזם של ענייני־פנים — התעצמות ההשתוללות מצד הסטודנטים ויחסו האדיש של השלטון לכל אלה. בעיקר רבתה ההשתוללות בקישינוב, בטירגול־פרומוס (בשוב הסטודנטים במאי 1930 משיכורי־ניצחון ממסע־בחירות־חלקיות, שלפיהן ניצח רבם הוותיק, קוזה, את יריביו ברוב עצום), סוצ׳אווה ובורשה. ההשתוללות בבורשה עלתה על כולן. בה הועלה באש (4.7.30), על־ידי אנשי ״משמר־הברזל״, הרובע

היהודי על 242 בתיו, בהם התגוררו למעלה מאלפיים נפש. מאות משפחות נשארו בחוסר־כל וללא קורת־גג. הנזק נאמד ב־50 מיליון ליי, בערך.

אז ניעורה הציבוריות היהודית על חטיבותיה הנבדלות בארבעת חבלי המדינה ואירגוניה המפורדים, והוסכם לכנס בבוקארשט קונגרס יהודי מיוחד, כל־רומני, ב־23 ביולי 1930. המאורעות האחרונים כפו על הקונגרס לעבד תכנית לפעולה שיטתית למען הגנה לא רק על זכויותיו של המיעוט היהודי, אלא על הגנת עצם חייו אשר נעשו הפקר.

ועידה ביסאראבאית מיוחדת התכנסה לאחר־מכן, בימי 10—11 בספטמבר, גם בקישינוב. שאלת איחוד הכוחות בביסאראביה, אשר בה לא היו, כבשאר חלקי הארץ, ניגודים כה חריפים בין האירגונים השונים, נראה קל, טבעי ופשוט ביותר. ואם כי ברוב המקומות עדיין לא היו קהילות מאורגנות, נבחרו הצירים לוועידה מטעם המוסדות הסוציאליים, התרבותיים ובתי־הכנסת. השתתפו בה 125 ציר, באי־כוח 41 ערים ועיירות.

לאחר דברי הפתיחה של הציר מיכאל לנדאו הירצו: הרב י. ל. צירלסון (על צו־השעה להקמת המועצה הלאומית), מ. לנדאו (על המצב הפוליטי של יהודי רומניה — לאור העובדות, שכל המפלגות הפוליטיות, לרבות מפלגת האיכרים, נושאות בחובן ארס האנטישמיות), ישראל סקווירסקי (על תכנית פעולה של המפלגה היהודית), המהנדס אלכסנדר זילברמן, מן המתבוללים לשעבר (על הצורך להעביר מיפקד יהודי במקביל למיפקד הממשלתי, איסוף חומר סטאטיסטי על מצבנו הסוציאלי לשם עיבוד תכנית להבראת חיי עמנו, "שהוא מיעוט לאומי, וכל התאמצות להפכנו לסתם אזרחים בני דת משה תעלה בתוהו"), המהנדס יוסף בייגלמן (על חוק הדתות והתקנות המיוחדות המצורפות אליו, שהן לרעת עצם הקמת הקהילות היהודיות והגבלת פעולותיהן).

בא־כוח המיעוט הרוסי, שבא לברך את הוועידה, הדגיש את הצורך ביצירת חזית מאוחדת של כל המיעוטים הלאומיים ברומניה, לשם מאבק על הזכויות האלמנטאריות, האזרחיות והלאומיות.

מן ההחלטות החשובות שנתקבלו בסיום הוועידה היו: הבעת אימון למועדון הפארלאמנטארי היהודי בפעולתו הפוליטית; המשכת המאבק למילוי הדרישות הלאומיות והאזרחיות; הצורך באיחוד כל חלקי יהדות רומניה על יסוד מדיניות יהודית־לאומית אחידה; דרישה מאת השלטון לרסן את פעולותיה של התנועה האנטישמית, להעניש את הפורעים ולתת פיצוי לניזוקים היהודים; ולבסוף — ברכת עידוד ועזה ליהודי בורשה, והתחייבות להגיש להם עזרה חמרית דחופה.

לוועד המרכזי נבחרו: הרב הראשי י.ל. צירלסון, שלמה ברליאנד, ישראל

סקווירסקי והער"ד שמואל רוזנהופט (קישינוב), יוסף אפלבוים (תוטין), משה הלמן (אקרמן), הרב לוי שטרנברג (דומברובאָן — מחוז סורוקה) והרב דוד קאַפליבצקי (קאַפראַשט).

המפלגה היהודית ברשימות עצמאיות

שלטונה של מפלגת "האיכרים הלאומיים" במשך שנתיים ומחצה גרם לאכזבה בקרב הציבור היהודי. בעבר חתרה מפלגה מתקדמת זו לקראת שיתוף פעולה עם הנציגים היהודים. ראשי המפלגה הביסאראבאים, הפרופיסור ק. סטאָרה, פאן כאליפה ועמיתיהם, זכו כל העת לאהדה רבה מצד האוכלוסיה היהודית ורכשו את תמיכתה בכל עת בחירות. וכעת, לאחר עלותם לשלטון — כאילו הסתאבו מעצמם, או שהושפעו על־ידי עמיתיהם — ראשי המפלגה בריגאט, ובעיקר בטראנסילוואניה — ולא גילו רצון כלשהו להילחם בפגע האנטישמיות. בפתאום נתגלתה מידה גדושה של ארס אנטישמי אף בשורותיה היא. לא זו בלבד, שהממשלה לא ריסנה את ההתפרעויות האנטישמיות, אלא אף לא הוקיעה את מעשי הפקידים הממשלתיים אשר קיימו קשר הדוק עם מחוללי הפרעות.

הבחירות ב־1931

ולכן גמלה ההכרה בקרב הציבור הלאומי, כי אין לסמוך עוד על מפלגה פוליטית כללית במדינה ולצפות לחסדיה. כורח המציאות היה להופיע לבחירות הבאות ב־1 ביוני 1931, ברשימות עצמאיות בשם "המפלגה היהודית", אשר הוקמה באותו זמן (4.5.31) בנשיאותם של ד"ר אדולף שטרן ואברהם ל. זיסו מבוקארשט וד"ר תיאודור פישר מקלוז'. על אף שיטת הבחירות הפראָמיאליות, אשר גזלה למעשה 50% מכלל הקולות לטובת אותה מפלגה שזכתה ב־40% מכלל הקולות וקביעת אחוז חסימה בגודל של 2% מכלל המצביעים, היו סיכויים "למפלגה היהודית" לזכות במינימום של 5—4 צירים. הכוח העיקרי בביסאראביה, אשר פעל במסגרת המפלגה היהודית החדשה, היתה ההסתדרות הציונית על כל פלגיה, ואליה נצטרפו לאחר־מכן "אגודת ישראל" ויהודים לאומיים מאירגונים אחרים.

"האוניאוניה" — התאחדות היהודים ברומניה הישנה — שאפה כל הזמן לפרוש את כנפיה גם על שאר חלקי הארץ, ובעיקר על ביסאראביה, אך לא היתה לה כאן השפעה כלשהי. נוהגת היתה לשתף פעולה בסירוגין עם מפלגות ה"ליבראלים" וה"אוואַראַסקאנים" ולעזור להן במלחמת הבחירות,

לאחר שנציגיה נכללו ברשימת המועמדים לבחירות במחוזות מאוכלסי יהודים. ברם, לרוב נחלה כישלון, והמועמד שלה לא נבחר.

בנפול ממשלת האיכרים הלאומיים, באפריל 1931, נמסר השלטון לידי הפרופיסור ניקולאי יורגה. ק. ארג'אטויאנו, חבר המפלגה הליבראלית לשעבר, נתמנה לשר הפנים. איתו ערכה עכשיו ה"אוניאוניה" הסכם לקראת הבחירות החדשות שהקציב לה 8 מאנדאטים. כסבורים היו, שעל־ידי־כך יצליחו להוריד את יוקרתם של הדוגלים בהקמת רשימה יהודית עצמאית. ולא כן היה. רשימות המפלגה היהודית הוצגו ב־49 מחוזות (מתוך 71). פרט למחוז החשוב בּאֶלץ, שבו נפסלה מלכתחילה הרשימה בראשותו של הרב י.ל. צירלסון — ולא הגיעה לכלל רישום.[16] בינתיים ביטלה הממשלה את ההסכם שבינה לבין ה"אוניאוניה", וזו האחרונה גייסה את כל כוחותיה וצינורות ההסברה שלה כדי להכות את ה"ולד" החדש — המפלגה היהודית שוק על ירך.[17] ברם, היא החטיאה את המטרה. בעד הרשימה היהודית[18] הצביעו 64,193 איש — 2.38% מכלל המצביעים, כלומר — למעלה מאחוז החסימה.

לאחר החלוקה הסופית עלו בחשבונה של המפלגה היהודית 5 מאנדאטים. בשל ביטול הרשימה היהודית בבּאֶלץ ומעשי־אלימות קשים במחוז חוטין (המועמד בראש הרשימה, מיכאל לנדאו, אף הוכה באכזריות באחד ממסעי התעמולה שלו), שבהם נמצאו ריכוזי יהודים ניכרים, זכה בביסאראביה מחוז סורוקה בלבד בציר אחד. בבוקובינה, שהטירור מצד מפלגת השלטון לא

16. "עריכת" הבחירות ידועה היתה לרוב המפלגות שנקראו לשלטון כדי לפקח עליהן. מעשי־אלימות במועמדים היריבים וגניבת הקלפי והחלפתה באחרת — היו דברים שבשיגרה. שיטה זו לא פסחה, כמובן, גם על הרשימה היהודית. וכך אירע הדבר: עם הגשת הרשימה לטריבונאל בבּאֶלץ נתגלה שיבוש קל בשמו הפרטי של הרב — יהודה־לייב במקום לייב, כפי שהיה רשום בתעודת הזיהוי. השיבוש תוקן כעבור שעה קלה, וכשעמדו להגיש את הרשימה המתוקנת בשנייה, נעצרו הנציגים, בדרכם לטריבונאל, על־ידי המשטרה, והוחזקו עד עבור המועד החוקי להגשתה. וכך בטלה הרשימה במחוז שבו נמצאו כ־7,000 בוחרים יהודים, שמהם כמחציתם בוחרים פוטנציאליים ברשימה היהודית.

17. כנימוק "מכריע" נגד הרשימה היהודית העצמאית הביא "קוריארול איזראֶליט", עיתונה של "האוניאוניה", ציטוט מדברי שר הפנים ארג'אטויאנו: "ליהודים ישנן כל הזכויות כמו לעם הרומני. לפי החוק אין שום הבדל בין אזרחי רומניה. דרוש איפוא רק להחיש את הפרוצס של מזיגה בין הנוצרים והיהודים. אלה שיוצרים, או שחושבים ליצור, מפלגות יהודיות בודדות — לא רק שהם עושים מישגה, אלא גם פועלים בניגוד לשכל הישר" (לפי "העולם" כ', מ־26 במאי 1931).

18. סימנה של הרשימה, מתוך סימני־ההיכר אשר אושרו בתקנות הבחירות, היה)(שמשמעותו: אחדות.

פאלקס־עקזאמען!

די אידישע ליסטע צו די פארלאמענטס־וואלן וועלכע עס איז צוזאמענשטעלט געווארן דורך דער „רומענישער אידישער פארטיי" האט פאר זיך פאלגענדע דריי אויפגאבען:

ערשטענס צו פראקלאמירן, אז דאס פאלק ישראל עקזיסטירט אויך אין רומעניע, גלייך ווי אין אלע אנדערע לענדער, אלס א נאציאנאלע מינדערהייט. און אז דער רומענישער איד, וועלכער מאסקירט זיך אלס א זין פון אן אנדער פאלק, שטעלט מיט זיך פאר נישט א לעבעדיגע קארפער, נאר א געמיינעם אונטערגייענדע [illegible] אונמעגליך: די נאמען איז שטארקער פון יעדער פוליטיק, ווי אזוי מיר דאס שוין לאנג געזאגט ווערן;

אידן ווינען אין אלט־ייונגע צווייליזירטע נאציע אין אלס איינע בירגער זיי, נאר מיר זיינען אידן פארשטעהער אין פארלאמענט דורך אייגענער ליסטע.

צווייטענס: אידן אלס א לאיאלע מינדערהייט, אלס א פאלק, וואס זיין רעליגיע איז פון אייביג אן: „דרשו את שלום העיר" [illegible] קאן נישט און טאר נישט פארדרייען זיך מיט אירע מיטבירגער. דעריבער בראכט זי נישט צושטעהן אין דעם שארפן קאמפף פון דער וואל־קאמפאניע צו א וועלכער ס'איז פארטיי, נאר צו דער רעגירונגס פארטיי, און ארויסרופן דערמיט פעהלער אין אנטאגאניזם פון די אלע איבעריגע פארטייען וועלכע זי איגנארירט.

גאנץ אנדערש איז, ווען אידן גיהען אין פארלאמענט דורך זייער אייגענער ליסטע דאן הייסט עס, אז די גיבן נישט פארדרעכט איין פארטיי רעגן דער צווייטער, נאר זיי גיהען, אלס נישט קיין אפגעשטארבענע נאציע, וועלכע ניצט אויס איר בירגערליכע, נאטירליכע רעכט.

קיין פארטיי איז דער זע, ז. אויבער, געוועלט, דער אנטיסעמיטישער, קאן נישט זאגן, אז אידן זאלן זיך נאכיאגן קרליבן ארייגטרעטן אין פארלאמענט. —

דריטענס: די אידישע מינדערהייט דאט גראדע זעהר פיל און זעהר וויכטיגע רעליגיעזע, קולטורעלע און עקאנאמישע פראבלעמען, וועלכע מוזן, מעהר אדער וועניגער, אויפגעלעזט ווערן דורך דעם פארלאמענט. **פאלקאמען פארטיידיגן אזעלכע לעבענס־פראגן קאן נאר יענער אידישער דעפוטירטער, וועלכער קאן שטאלץ רעדן אין דעם נאמען פון דער גאנצער אידישער באפעלקערונג, וועלכע האט איס זעלבסטשטענדיג דעלעגירט אין פארלאמענט.**

אזא שטימע, וועלן זי הילכן אין פארלאמענט, הייסט זי איין שטימע פון צירקא א מיליאן אידן־בירגער — צו איר וועט מען זיך מוזן צוהערן און מען וועט זיך צ הערן.

•••

די דאזיגע וויכטיגע דריי פאקטן, זיינען גאנץ גענוג פאר יעדן איד, וועלכנס האדן איז נישט אטראפירט דורך דער אסימיליאציאנס גיפט. אז ער זאל פארשטעהן, דאס פונם רעזולטאט פון דער אידישער ליסטע העננט אפ די עהרע מיט דער וואוילשטענדיגער צוקונפט פון זיין פאלק.

אונזער פאלקס־עהרע, אונזער בירגערליכע לאגע, אונזערע הייליגסטע אידישע פראבלעמען אין אלגעמיין רופן אונז און ווארנען אונז: **זעט אידן, ווייזט אייער מוטה, אייער ווילענס־קראפט, אייער נאציאנאלע ענטוויקלונג און שטימט אלע**

ווי איין מענטש פאר דער אידישער ליסטע אונטער דעם צייכן: Ӿ

יא, ברידער־אידן, געדענקט, אז איר ווערט איצט עקזאמענירט אויף צו באקומען אייו רייפע־אטעסטאט – זעט האלט אויס אייער עקזאמען גלענצנד, אזוי ווי עס פאסט פאר ישראל סבא!

יהודא־ליב צירלסאהן

אב״ד דק׳ קישינוב ורב הכולל דבסרביא

דרוקערי „פעניקס" ס. רעכטמאן, קעשענעף, פושקינסקאיא, 25.

מס׳ 40. „העם במיבחן!" — כרוז מאת הרב י.ל. צירלסון, לקראת הבחירות ביוני 1931.

הגיע לידי ממדים ניכרים, זכו כל אחד מהמחוזות: צ׳רנוביץ, סטורוז׳יניץ וקימפולונג לציר אחד. בציר החמישי זכה מחוז מאראמורש שבטראנסילוואניה.

הנהלת המפלגה היהודית חישבה מראש חלוקה צודקת של המאנדאטים באופן, שאף אחד מארבעת החבלים לא יקופח, אלא יזכה, לפחות, בציר אחד. לפי עקרון זה הורכבו מלכתחילה הרשימות במחוזות שבהם קיימים היו סיכויים לבחירתו של ציר אחד. ברם, הטירור המוגבר ביחוד בביסאראביה, שיבש כל תחזית, והנהלת המפלגה, בהיותה נאמנה לעקרונותיה, נזדקקה לניתוח נועז לשם הגשמתן. ד״ר מאיר אֶבנר ויתר על מקומו במחוז צ׳רנוביץ לטובת המועמד השני ברשימה, ד״ר סמי (שמואל) זינגר מבוקארשט, נציג המפלגה ברומניה הישנה; ד״ר תיאודור פישר ויתר על מקומו במחוז סורוקה לטובת המועמד השני ברשימה.

אידישער וואל קאמיטעט, בעלצי

מיר זענען מודיע דער אידישער באפעלקערונג
אז אין הויגן טריבונאל איז ביינגעלעגט געווארן

דאס אידישע צעטל

וועלכעס האט דעם נומר **8**

מיטן צייכן H

די קאנדידאטן זענען:

1) מהר״יל צירעלסאן (רב הכולל פון בעסאראביע)
2) ד״ר מאיר עבנער (געוועזענער סענאטאר, פון טשערנאוויץ)
3) אדוו. מיכאל לאנדאו (געוועזענער רעפוטאט, רעדאקטאר פון „אונזער צייט״)
4) אדוו. יוסף לערנער (מיטגליד פון דער עקזעקוטיווע פון „צעירי-ציון״ אין רומעניע)
5) ד״ר אליעזר גורפיעל (פארזיצער פון די ציוניסטן-רעוויזיאניסטן אין בעלץ)
6) גדליה ליפסון (פארזיצער פון די ציונים כללים אין קאמיטאר פון „קרן-קימת״ אין בעלץ)

אידן!

נעמט אף אייערע וואל־בולעטינען!
געדענקט דעם אידישן צייכן H !!!

קאמיטעט

מס׳ 41. רשימת המועמדים לבחירות במחוז בֶּאלץ שנפסלה.

צו דער גאנצער אידישער באפעלקערונג אין בענדערער
קרייז.

דערמיט זענען מיר מודיע דער אידישער באפעלקערונג, אז אין היגען
טריבונאל איז פארערעגיסטרירט געווארען דאס אידישע קאנדידאטן-ליסטע

H

צו די פארלאמענטס-וואלן
סימן צייכן

די קאנדידאטן זענען:

1) הרב הגדול מ'ה'ר לייב צירעלסאן (קעשענעוו).

2) אדוואקאט יוסף לערנער (בענדער), פיצע-פרעזידענט, מיטגליד פון דער אידישער אגענטור, מיטגליד פון דער צענטראל-קאמיטעט פון צעירי-ציון אין רומעניע

3) ישראל בלאנק (בענדער) כוהר. געוו. קאנדידאט צום ציוניסטישען קאנגרעס.

4) בנימין בעלאצערקאווסקי (קעשענעוו) מיטגליד פון צענטראל-קאמיטעט פון בעלי מלאכה פאראיין אין בעסאראביע

5) ד"ר מיכל בארטוצקי (בענדער).

אידן, נעמט אפ אייערע וואל-בולעטינען.

H
געדענקט דעם
אידישען צייכן

אידן! איר וועמט עם קלאפט א אידיש
הארץ דער מוז שטימען פארן אידישן
צעטל No. 9 צענטראלער וואל-קאמיטעט פאר בענדערער קרייז.

מס' 42. רשימת המועמדים לבחירות במחוז באַנדאַר.

העו"ד מיכאל לנדאו, נציג המפלגה בביסאראביה. גם ד"ר אַבּנר וגם הד"ר פישר נשארו חברים בעלי זכות דיעה מכרעת בסיעה הפארלאמנ־טארית. הד"ר פישר עוד השתתף במושב הראשון של הפארלאמנט, השמיע את דברי המפלגה החדשה, כתשובה לנאום־הכתר, במושב הראשון ובמושב השני. בסוף דצמבר התפטר מהמאנדאט לטובת לנדאו.

הרכב צירי המפלגה היה איפוא כלהלן: א) העו"ד מיכאל לנדאו (מחוז סורוקה), ב) ד"ר סמי זינגר (מחוז צ'רנוביץ), ג) ד"ר מאכס דיאמאנט

(מחוז סטורוז'יניץ), ד) ד"ר מאנפרד רייפר (מחוז קימפולונג) ו־ה) ד"ר יוסף פישר (מחוז מאראמורש). הפעם שימש האחרון כראש הסיעה.[19]

הבחירות ב־1932

לבחירות ביולי 1932, תחת ממשלת "הנאציונאל־צאראניסטים" בראשותו של וײדה־ווֹיאֶבוד, הוצגה הרשימה היהודית ב־52 מחוזות. הצביעו בעדה — 67,582 איש, כלומר — 2.48% מכלל המצביעים. גם הפעם נבחרו 5 צירים — שניים לפי המחוזות בביסאראביה: א) העו"ד מיכאל לנדאו — בסורוקה, ב) העו"ד מישו וייסמן (מיכאל עמיר) מבוקארשט — בחוטין; — שניים לפי המחוזות בבוקובינה: א) ד"ר מאיר אֶבנר — בצ'רנוביץ ו־ב) ד"ר ארנסט מארטון מקלוז' — בסטורוז'יניץ; אחד לפי המחוז מאראמורש בטראנסילוואניה — ד"ר יוסף פישר. הפעם שוב שימש ד"ר אֶבנר ראש הסיעה.

יש לציין, כי חלוקת המאנדאטים בין חבלי הארץ — אף היא בהתאם לעקרונותיה של המפלגה: במקום שני מאנדאטים לבוקובינה בפעם הקודמת, ניתנו הפעם שני מאנדאטים לטראנסילוואניה. המאנדאט השני של ביסאראביה ניתן לנציג הריגאט.

ועוד: כל הנבחרים נמנו עם ראשי התנועה הציונית ברומניה. בכל הופעותיהם מעל במת הפארלאמנט טבוע היה חותם של נאמנות אזרחית למדינה, אבל דאגתם העיקרית היתה נתונה להגנה על זכויותיו של הקיבוץ היהודי, כמיעוט לאומי, הן בתחום החברתי והן בתחום הרוחני־תרבותי. לא אחת באו ללמד בפורום גבוה זה של המדינה פרק במישנת הציונות ואף הדגישו את הכורח ההיסטורי לבוא לעזרת עמנו בהקמת ביתו הלאומי בארץ מולדתו.

הרב הראשי לביסאראביה, יהודה־לייב צירלסון, הושיט את מלוא תמיכתו וסיועו למפלגה לאומית זו. ברוב הבחירות היה מופיע בראש רשימתה במחוזות קישינוב, באֶלץ, אורהיוב ובאֶנדאֶר, ומשתתף באופן פעיל מאוד בכל הכינוסים וההתייעצויות החשובות.

בדרך כלל ניתן היה לרשימה היהודית לזכות במאנדאט רק באותם המחוזות אשר בהם גדול היה ריכוז היהודים, ואפשר היה לזכות באחוז גבוה מכלל המצביעים. ואילו בקישינוב, שבה גבר הצייד אחרי קולות

19. "העולם" ל', מיום 4.8.1931 מביא כתבה מקישינוב מאת א.ר. [איכר רבינוביץ'] על דבר תוצאות הבחירות — מספר הקולות ושמות הצירים הנבחרים — שהיא כולה מ ש ו ב ש ת. כנראה, הקדים הכותב להסיק את מסקנותיו עוד בטרם שנודעו התוצאות הסופיות.

היהודים, והמפלגות הפוליטיות שקדו על התקשרות עם אירגונים יהודיים כלכליים שונים, מורגש היה אז היעדר ליכוד יהודי־לאומי חזק, דוגמת העיר צ׳רנוביץ בראשותו של מנהיג ותיק פופולארי מאוד כד״ר מאיר אֶבנר.

שטימט פארן צעטל

מיטן צייכן

אידן! זונטאג, דעם 17־טן יולי ווערט איר גערופן ערפילן אייער בירגער פליכט.

זונטאג דארפט איר אפגעבן אייער שטימע בא די וואלן צום פארלאמענט.

פאר וועמען זאלט איר שטימען?

פון אלע זייטן רעדט מען צו אייך, מ׳רעדט מיט בייזן און מיט גוטע ווערטער, מיט ליגן און פארשטעלטע כונות.

וועמען זשע זאלט איר וועהלן?

וועמען זאלט איר שענקען אייער צוטרוי?

מיר, די „אידישע פארטיי אין רומעניע" פאר־לאנגען אייערע שטימען פאר אונז, פאר אונזערע קאנדידאטן,

פאר אונזער ליסטע מיטן צייכן

ווייל מיר שטעלן מיט זיך פאר:
ניט קיין מאנדאטן כאפער,
ניט קיין אידלאך' וואס דינען דעם פריץ פאר געלט און פריצישע לאסקע.
מיר פארלאנגען אייערע שטימען,
ווייל מיר רעפרעזענטירן דאס גאנצע רומענישע אידנטום,
ווייל מיר פאראייניגן דעם מיליאן רומענישע אידן,
ווייל מיר בויגן ניט דעם קאפ פאר קיינעם,
ווייל מיר פאדערן שטאלץ און ווירדיג אונזער רעכט,
ווייל מיר קעמפן אן מורא פאר אידישע אינטערעסן,
ווייל אונזער טרייב קראפט איז איינע, א שטארקע און מעכטיגע,
אז מ׳זאל אנערקענען אונזער רעכט אויף

לעבן און פרייער ענטוויקלונג

אט דערפאר דארף אייער ענטשיידונג זיין ענטשלאסן און פעסט:
קיין איין שטימע ניט פאר אפענע און פארשטעלטע געגנער;
קיין איין שטימע ניט פארן פריצ׳ס דינער;
קיין איין שטימע ניט פאר שעהן רעדענדע און פארפירערי
נאר אלע אידישע שטימען פאר דער פארטיי, וועלכע דריקט אויס אונזער ווילן צו באפרייאונג, אונזער גרייטקייט צום קאמף פאר אונזערע רעכט.

אידן! מיר זיינען זיכער:

אין יום הדין, אין טאג פון די וואלן, וועט איר בלייבן טריי זיך און דעם פאלק,

איר וועט אייערע שטימען אפגעבן פאר דער

אידישער ליסטע מיטן צייכן

מס׳ 43. כרוז המפלגה היהודית לבחירות ביולי 1932.

ГОЛОСУЙТЕ ЗА СПИСОКЪ № 6 СО ЗНАКОМЪ

ЕВРЕИ!

ГОЛОСУЙТЕ ЗА ЕВРЕЙСКІЙ СПИСОКЪ

Въ день выборовъ пусть каждый еврей вспомнитъ, что кромѣ нашихъ еврейскихъ депутатовъ никто не выступилъ въ парламентѣ по вопросамъ:

о десяткахъ тысячахъ евреевъ, лишенныхъ подданства,
объ увеличивающейся еврейской нуждѣ,
о злодѣйскихъ убійствахъ, совершенныхъ въ Сорокахъ,
о замученномъ Шимшонѣ Бронштейнѣ въ Единцахъ.

ТОЛЬКО ЕВРЕЙСКИЙ ПАРЛАМЕНТСКИЙ КЛУБЪ ЗАЩИЩАЕТЪ ВАШИ ИНТЕРЕСЫ;
ТОЛЬКО МЫ НЕСЕМЪ ВСЕ БРЕМЯ БОРЬБЫ ЗА ПРАВА РУМЫНСКАГО ЕВРЕЙСТВА.

Поэтому каждый еврей долженъ въ день выборовъ голосовать за тѣхъ, кто отстаиваетъ его насущные интересы и борется за его лучшее будущее.

ЕВРЕИ БУДУЩЕЕ РУМЫНСКАГО ЕВРЕЙСТВА ВЪ ВАШИХЪ РУКАХЪ; НЕ БОЙТЕСЬ НИКАКИХЪ УГРОЗЪ и ГОЛОСУЙТЕ СМѢЛО ЗА ЕВРЕЙСКІЙ СПИСОКЪ

Голосуйте за списокъ No. 6 со знакомъ
во главѣ съ адв. I. ЛЕРНЕРОМЪ!

מס׳ 44. כרוז המפלגה היהודית במחוז אקרמן לבחירות ביולי 1932.

לעומת זה היו מחוזות כגון סורוקה וחוטין בביסאראביה, צ׳רנוביץ וסטורוז׳יניץ בבוקובינה ומאראמורש בטראנסילוואניה, שהרשימה היהודית היתה בהם טבעית, כיותר. תוצאות הבחירות ב־1931, שלפיהן לא זכה מחוז חוטין במאנדאט, יש להסביר, כאמור לעיל, בטירור המוגבר, ורק בדרך מקרה ניתן היה לרשימה היהודית לזכות במעין ״פיצוי״ במאנדאט בלתי צפוי כלל בקימפולונג.

הטבלה המפורטת המובאה להלן נותנת תמונה ברורה על תוצאות הבחירות בשנים 1931 ו־1932, לפי המחוזות לחבליהם.[20]

20. ״מוניטורול אופיציאל״ (״רשומות הממשלה״) מספר 131, מיום 10 ביוני 1931, ומספר 173 מיום 26 ביולי 1932.

	אחוז היהודים מכלל האוכלוסיה	מספר הקולות בעד הרשימה היהודית ביוני 1931	אחוז הקולות מכלל המצביעים	מספר הקולות בעד הרשימה היהודית ביולי 1932	אחוז הקולות מכלל המצביעים
ביסאראביה[21]					
1. אורהיוב	7.0	1,778	4.12	2,739	6.20
2. איזמאיל	2.9	1,151	3.36	829	2.55
3. אקרמן	3.3	2,575	2.50	2,474	4.43
4. באֶלץ	8.3	הרשימה	נפסלה	3,571	6.31
5. באָנדאָר	5.5	1,475	3.43	951	2.58
6. חוטין	9.2	2,925	4.41	4,364	7.09
7. סורוקה	9.3	3,688	7.20	4,203	7.97
8. קאָהול	2.3	837	3.33	546	2.29
9. קישינוב	12.1	2,112	4.31	2,559	5.12
סך־הכל	7.2	16,541	—	22,236	—

21. הרכב הרשימות המחוזיות בביסאראביה לבחירות ב־1932 היה כדלהלן:
1. אורהיוב — הרב יהודה־לייב צירלסון, יוסף לרנר (לרון), ד״ר יוסף־נחום ברקוביץ׳, אברהם ליפשין, משה־יוסף גויכמן ואידל־מאיר יאגולניצר;
2. איזמאיל — משה הלמן, מיכל ויינברג, אשר זוסאָביץ׳ והרב ישעיהו רייכר;
3. אקרמן — יוסף לרנר (לרון), מוניס וולמאן, איסאק פלדשטיין, נחום סירוטה, שטולברוט נחמן, משה שוחט ואייזיק שפירא;
4. באֶלץ — שמואל (סמי) זינגר, יוסף לרנר (לרון), ישעיהו תומרקין, פנחס וולאך, מנדל מאסיס ואייזיק רוט;
5. באָנדאָר — מיכאל לנדאו, יאָפים רובאשאָווסקי, ישראל בלאנק, זיידל טוריאנסקי ומיכל בורסוצקי;
6. חוטין — מיכאל לנדאו, מישו וייסמן (מיכאל עמיר), צבי בראונשטיין, אברהם מילגרום, ד״ר יענקל לרנר;
7. סורוקה — מיכאל לנדאו, מישו וייסמן (עמיר), סולומון פוקס, מנשה צוקרמן, יחזקאל קומארוב וחיים קרופניק;
8. קאָהול — נחמן אקרמן, אברהם חיט, מתתיהו גוטמן ושמעיה רובינגר;
9. קישינוב — הרב יהודה־לייב צירלסון, יוסף לרנר (לרון), יוסף באביטש, חיים כהן, ישראל ברוינשטיין, משה קאשנסקי, נתנאל אוורבוך ושלמה ברליאנד.

	אחוז היהודים מכלל האוכלוסיה	מספר הקולות בעד הרשימה היהודית ביוני 1931	אחוז הקולות מכלל המצביעים	מספר הקולות בעד הרשימה היהודית ביולי 1932	אחוז הקולות מכלל המצביעים
בוקובינה					
10. סוצ׳בה	5.5	1,368	6.25	1,275	5.77
11. סטורוז׳יניץ	9.1	3,033	9.98	2,533	8.44
12. צ׳רנוביץ	16.9	4,570	10.80	4,940	10.26
13. קימפולונג	8.2	1,236	6.91	1,423	8.07
14. ראדאוץ	7.2	1,814	6.41	1,821	6.62
סך־הכל	10.9	12,021	—	11,992	—
טראנסילוואניה					
15. אלבא	1.5	623	1.62	546	1.44
16. אראד	2.4	1,378	1.36	1,387	1.37
17. ביכור	5.4	2,575	3.31	2,083	2.79
18. הונאדורה	1.5	707	1.09	726	1.14
19. טימיש־טורונטאל	2.2	1,912	1.83	2,017	1.91
20. מאראמוראש	21.1	2,641	11.59	3,750	16.35
21. מוראש	3.6	1,549	3.23	1,414	3.18
22. נאסאוד	4.4	1,037	3.99	859	3.31
23. סאוואֶרין	1.0	650	1.26	578	1.10
24. סאטו־מארה	8.6	3,270	6.27	3,243	6.26
25. סאלאז׳	4.0	2,422	3.87	2,302	3.63
26. סומאֶז׳	4.8	1,605	4.26	1,602	4.40
27. קלוז׳	5.3	1,715	3.81	1,514	3.78
28—35[22] במחוזות שצברו למטה מ־500 קולות כל אחד		2,096	—	2,303	—
סך־הכל	3.5	24,180	—	24,324	—

22. בשנת 1931 — 28—33.

ריגאט

36. באקאו	5.5	571	1.39	536	1.26
37. בוטושאן	9.2	1,820	5.30	1,514	4.06
38. בוקארשט	7.7	1,237	1.33	1,273	1.11
39. דורוהוי	7.0	1,611	4.50	1,260	3.41
40. יאסי	14.9	1,771	4.40	844	2.15
41. ניאמץ	6.7	856	2.61	353	1.32
42. קובורלוי	9.8	642	2.21	410	1.32
43. רומאן	4.9	116	0.46	522	1.90
44—52 במחוזות שצברו למטה מ־500 קולות כל אחד		2,827	—	2,318	—
סך־הכל	3.0	11,451	—	9,030	—
סך־הכל כללי	4.2	64,193	2.38	67,582	2.48

מתוך הטבלה שלעיל ניתן להסיק מסקנה נוספת כוללת, והיא:

החבל	מספר הקולות בעד הרשימה היהודית ב־1931	האחוז מכלל הקולות בעד הרשימה היהודית	מספר הקולות בעד הרשימה היהודית ב־1932	האחוז מכלל הקולות בעד הרשימה היהודית	לעומת האחוז מכלל האוכלוסיה היהודית ברומניה
א. ביסאראביה	[23]16,541	25.77	22,236	32.90	27.34
ב. בוקובינה	12,021	18.72	11,992	17.75	12.30
ג. טראנסילוואניה	24,180	37.67	24,324	35.99	25.48
ד. ריגאט	11,451	17.84	9,030	13.36	34.88
סך־הכל	64,193	100.0%	67,582	100.0%	100.0%

נמצא, שמבחינת הליכוד היהודי־לאומי תפס מקום בראש חבל בוקובינה ולאחריו — טראנסילוואניה, ביסאראביה והריגאט.

את המצב בבוקובינה יש לזקוף במידה רבה להשפעת העיתון "אוסט־יודישע צייטונג" בצ'רנוביץ, ובטראנסילוואניה ל"אוי־קלט". מה שאין כן ביחס ל"אונזער צייט" בקישינוב, שעיקר השפעתו היתה בערי־השדה. ובריגאט — הרי שלטה ה"אוניאוניה"!

עם זאת מן הראוי לציין, שהבחירות בשנת 1932, אשר עליהן חלשה

23. הפחתת מספר המצביעים — בשל פסילת הרשימה במחוז באלץ.

מפלגת "האיכרים הלאומיים", היו חפשיות לגמרי, ללא אלימות כלשהי. לפיכך יש לראות אותן כביטוי נאמן של קהל המצביעים היהודים. עובדה זו אף הודגשה על־די הציר מישו וייסמן בתשובתו לנאום־הכתר בפארלאמנט.[24]

הטבלה שלהלן באה ללמדנו על מידת הזיקה למפלגה היהודית מצד האוכלוסיה היהודית בביסאראביה, לפי המחוזות:

המחוז	מספר היהודים לפי השתייכות דתית	אחוז היהודים מכלל האוכלוסיה היהודית בביסאראביה	מספר הקולות בעד הרשימה היהודית בשנת 1932	האחוז מכלל המצביעים בעד הרשימה היהודית בשנת 1932
אורהיוב	19,566	9.46	2,739	12.3
איזמאיל	6,433	3.10	829	3.7
אקרמן	11,400	5.50	2,474	11.1
באֶלץ	31,916	15.42	3,571	16.1
באֶנדאר	16,954	8.20	951	4.3
חוטין	36,132	17.46	4,364	19.7
סורוקה	29,510	14.26	4,203	18.8
קאהול	4,444	2.15	546	5.2
קישינוב	50,603	24.45	2,559	11.5
סך־הכל	206,958	100.00%	22,236	100.0%

שלשלת יסורים

בהתחלת 1932 קרו שני מקרים מזעזעים: בעיר המחוזית סורוקה ובעיר יאֶדיניץ מחוז חוטין. אלה שימשו נושא לשאילתות בפארלאמנט מצד לנדאו, עוררו הד עצום בחו"ל, וגרמו לשאילתות מקבילות בבית־הנבחרים הבריטי.

המקרה הראשון: אנשי משמר־הגבול בסורוקה באו בדברים עם 4 צעירים ו־2 צעירות להתיר להם לחצות את הגבול, על גבי הדניאֶסטר הקפוא, לעבר ברית־המועצות. אך בהגיע הצעירים לנקודת המעבר בכפר סמוך, בליל 8—9 לינואר, קידמה אותם חטיבת־משמר רומנית כבדה ביריות — וכולם נרצחו. קשה לתאר את הזעזוע המחריד, אשר תקף את האוכלוסיה היהודית, ובמיוחד את תושבי סורוקה ומשפחות הנרצחים. המאורע האיום

24. "מיכאל עמיר — במלאות שלש־עשרה שנה למותו" — הוצאת ידידים, ת"א־יפו, 1967, עמ' 62.

כשלעצמו, השאילתות בפארלאמנט ודו"חות ועדת החקירה המיוחדת עוררו פולמוס רב־ממדים בעיתונות הארץ על כל גווניה, כשהעיתונים האנטישמיים מנצחים על כל אלה. הסינאטור ד. י ו ב — סופר לפי מקצועו — מושל מחוז סורוקה לשעבר, לא נרתע מלהאשים את שירות הביטחון בכוונת־זדון וברצח מתוכנן, במקום לעצור את הנרצחים ולמסרם לדין. הצייר מ. לנדאו ביקש מצידו ראיון אצל המלך בקשר למקרה נפשע זה. העזתם של הצייר היהודי והסינאטור הנוצרי העלו את קצפם של הסטודנטים האנטישמיים. הללו איימו מעל דפי עיתונם בזו הלשון: "ידאגו־נא, כי לששת הכתמים [כתמי־הדם] על פני רומניה לא נוסיף עוד את ה ש נ י י ם ש ל ה ם"...

על אזהרה זו וכן על כרוז מאיים ומסית מצד "חוג הסטודנטים בקישינוב", אשר הודבק ברחובות סורוקה, הגיב העיתון "אונזער צייט" (מנהלו היה מ. לנדאו, ועורכו — הסופר זלמן רוזנטאל) במאמר ראשי: "ל א ת פ ח י ד ו נ ו!" בעל המאמר גילה אומץ־לב מיוחד, בהודיעו:

> כל קשיים אינם מרתיעים אותנו. לא נפסיק את מלחמתנו. ה'פאט־ריוטים' יכולים לשבור ראשים יהודיים, להרוס בתים, רק מתוך ביטחון שאיש לא יפריע אותם, אולם ימי השלווה שלהם חלפו. מאז היריות בשדרות סן־מישל בפאריס יודעים כל ה'פאטליורים', כקטנים וכגדולים, כי הרוצח יהודים אינו נשאר לבסוף בלי עונש.

ובעל־המאמר מסיים: לא נהיה קרבן לכל המרים ידו עלינו!

עינוייו של שמשון ברונשטיין

המקרה השני: לקראת האחד במאי 1932 הכביד שירות הבטחון ("סיגור־ראנצה") והז'אנדארמריה בכל רחבי המדינה את ידם על כל מי שנראה בעיניהם חשוד באהדה לקומוניסטים, ובביסאראביה — ביתר שאת! ביאַדיניץ נאסרו אחדים מראשי הציונים, ולאחר שהתעוללו בהם, שוחררו. אך את כל זעמו שפך קאפיטאן הז'אנדארמריה על חבר הוועד של "פועלי־ציון", ש מ ש ו ן ב ר ו נ ש ט י י ן. הוא נסחב וגולל ברחוב עד כדי עילפון, כשהוא כפות לסוס, כבול־ידיים־ורגליים; פצעיו חובשו תחבושות־מלח, ובמצב של גסיסה הובל לבית־החולים הסמוך בכפר טרינקי להמשך החקירה. הצייר מ. לנדאו, שהוזעק למקום ועמד על מעשי־האינקוויזיציה, לא שקט עד שהמעונה הועבר לבית־חולים בצ'רנוביץ לשם ניתוחים דחופים. משנוכחה המשטרה עד כמה הרחיקה לכת באיוולתה ובאכזריותה ניסתה לשחד את המעונה, לבל יגלה לוועדת החקירה המיוחדת את פרטי העינויים, אך היה זה נסיון שווא. הקדימו הצירים ד"ר מאיר אֶבנר וד"ר מאנפרד רייפר

מצ׳רנוביץ, שביקרו אצל ברונשטיין בבית־החולים, נרתמו יחד עם לנדאו לפעולה, כדי לעורר את דעת הקהל נגד שרירותו של ראש הז׳אנדארמריה.

על סמך השאילתא של הציר מ. לנדאו בפארלאמנט, וכן הודות לגורמים מיוחדים מחו״ל — הנהלת ההסתדרות הציונית בלונדון, הקולונל ואג׳ווד בשאילתא בבית־הנבחרים והשגריר הרומני בארצות הברית — נסתיימה החקירה במהירות יתרה, וברונשטיין הוצא מהמאסר כל עוד נשימתו בקרבו.

לנדאו סופג מכות בפארלאמנט

בעקבות אחת ההופעות הנועזות של מ. לנדאו מעל במת הפארלאמנט, הוא אף ספג מכות עד זוב דם מידי שניים מצירי האנטישמיים. סיעת הרוב סירבה מתחילה להצביע בעד ההצעה להרחיק את הבריונים מאולם הישיבות. רק למחרת היום, בהצבעה שנייה, הורחק אחד מהם בלבד — ניקיפור רובו ציר מבאֶלץ — לשלושים יום מישיבות מליאת הפארלאמנט.

הצירים האנטישמיים ניסו לתקוף גם את הציר השני מביסאראביה (ממחוז חוטין), העו״ד מישו וייסמן בעת תשובתו לנאום הכתר באוגוסט 1932 — אך הודות לזריזותם של חבריו־מגיניו הוא ניצל ממכות.

מ. וייסמן בפולמוס עם אנשי קוזה

וייסמן עמד בהצטלבות־דברים חמורה ביותר מצד אנשי קוזה ואוהדיהם, אך הודות לרמתו התרבותית הגבוהה, חריפות שכלו ושנינות לשונו יצא מתוך ״הכבשן״, כשידו על העליונה. וייסמן הקדיש בנאומו זה, נאום הבכורה שלו במליאת הפארלאמנט, כמה משפטים בוטים על מהותו של העם היהודי ועל צרכיו המיוחדים של המיעוט היהודי בתוך אוכלוסיית הארץ. בין יתר דבריו הכריז:

> קיימת אצל היהודים הזדהות היסטורית עם הקהילה היהודית עתיקת־היומין, אשר הטביעה את חותמה על ההיסטוריה האנושית. לא היה זה יהודי אשר הגדיר את התרבות בת־זמננו כמורכבת משתי ריקמות: ריקמה יהודית וריקמת יוון העתיקה. היהודים, שהתנ״ך הוא מורשתם ושהעניקו לעולם ספר אוניברסאלי; היהודים, אשר הדת שלהם הפכה דת־עולם — יהודים אלה, ללא התחשבות כלשהי בחוות־דעתו המוסמכת של מר רובו, נפשנו קשורה בנפשם. טבעי, איפוא, הדבר, שיתעורר בנו רגש של גאווה על פעלו של העם היהודי בהיסטוריה הבין־לאומית, ויורשה־נא לנו לטפח רגש זה אצל היהודים אשר בקרב האוכלוסיה הרומנית. — — — ליהודים אלה יש בארץ הזאת צרכים מיוחדים מרובים, מלבד הצרכים בעלי אופי כללי,

אֲלמנטריים ומוסכמים. עליהם לארגן את ענייני הדת שלהם ולהקים בתי־ספר משלהם, שבנוסף לתרבות הרומנית, אשר היהודים מסגלים לעצמם מתוך התלהבות, יטפחו בהם את התרבות היהודית.[25]

להישגיה אלה של המפלגה היהודית בשנות 1931—32 יש להוסיף ולמנות: הקצבת משרד הדתות לצרכי הקהילות היהודיות בסך של 4.5 מיליון ליי, שמהם 1,490 אלף לביסאראביה;[26] הקצבה למעונות הסטודנטים היהודיים, היתר־עלייה לחברי "החלוץ", אשר הגיעו לגיל חובת־גיוס לצבא, והענקת הנחה מיוחדת של 75% ממס הדרכונים בשבילם, הקלה להתארגנות תנועות־נוער ציוניות, ועוד).[27]

דחיקת רגלי הנציגות הלאומית

עצם קיומה של המפלגה היהודית כגוף פוליטי מיוחד לא נראה אף בעיני המפלגות הדימוקראטיות, והופעותיה ברשימות עצמאיות — לא כל שכן. כולן היו להוטות אחרי ציד קולות הבוחרים היהודים, ולכן החלו לדחוק את רגליה של המפלגה היהודית. לקראת הגשת הרשימות הופעלו מעשי טירור, איומים ולחץ על הבוחרים.

בפעם השלישית, לקראת הבחירות ב־20 לדצמבר 1933, גבר הטירור. בהחלטתה מ־9 לדצמבר, פירקה הממשלה את אירגון האנטישמים הצעירים "משמר הברזל", בראשותו של קורנאֶל זאֶליה קודריאַנוּ ומנעה ממנו את האפשרות להופיע בבחירות (כתגובה על כך נרצח לאחר מכן בסינאיה, ב־30 לדצמבר, ראש הממשלה דוקה). וכנראה לשם איזון הפעולה, הוגברו אמצעי הדיכוי ביחס לרשימה היהודית.[28] בעשרה מחוזות חשובים של ריכוזי יהודים גדולים וביניהם: אקרמן, באֶנדאֶר, קאהול, באַקאוּ וגאַלאַץ נמנעה האפשרות אף להגיש את הרשימה. בשאר המחוזות נעצרו המועמדים היהודים על־ידי המשטרה, ולא ניתן להם להופיע בפומבי ולקיים מגע עם נציגיהם ובוחריהם.

25. "מיכאל עמיר — במלאות שלש־עשרה שנה למותו" — הוצאת ידידים, ת"א־יפו, 1967, עמ' 70.
26. "העולם" כ"ה, 30 ביוני 1931.
27. מ. לנדאו — "התנועה הלאומית היהודית ברומניה במאה העשרים", "גשר" מס' (12) 3, תשי"ז, עמודים 111—110.
28. על ממדי הטירור תעיד שאלת העיתון הפרוגרסיבי "אדאֶוארוּל": "הייתכן שבסיגאֶט, שמספר האוכלוסיה היהודית בה מגיע לכדי 22% מכלל האוכלוסיה, יצביעו בעד היהודים 567 אנשים בלבד?" (בבחירות 1931 קיבלה שם הרשימה היהודית 2,641 קולות, ובבחירות 1932, שהיו חפשיות ביותר, 3,750 קולות).

אגב, הפעם לא השתתפה מפלגת "צעירי־ציון" באופן אקטיבי בבחירות, ונציגיה לא הופיעו ברשימה היהודית. בקומוניקאט, שנתפרסם על כך ב"ערד און ארבעט" מ־15 בדצמבר 1933, נאמר, כי, ההחלטה נובעת מכך, שבינתיים נתגלה, כי המפלגה היהודית חיפשה דרכים להקמת מערך עם ה"אוניאוניה", וביחד לשתף פעולה עם המפלגה השלטת, הליבראלית. הדבר נראה בעיני צ"צ כהתכחשות המפלגה היהודית לייעודה העיקרי, התכחשות העלולה להביא אותה לידי הסתאבות גמורה. ואילו המשא־ומתן עם המפלגה הסוציאל־דימוקראטית בדבר שיתוף פעולה לא הצליח בגלל סירובה, כתוצאה מהשפעת ה"בונד", להצהיר על הזדהותה עם ארץ־ישראל העובדת.

מספר הקולות שצברה הרשימה ב־40 מחוזות הגיע רק לכדי 38,565 קול (57% בלבד ביחס למספר הקולות שקיבלה בבחירות הקודמות), שהם 1 29% מכלל הקולות, היינו — פחות מאחוז החסימה, ולא העבירה אף ציר אחד. לדוגמה נביא את רשימת־ההשוואה הבאה:

מספר הקולות שניתנו בעד הרשימה היהודית

המחוז	בשנת 1932	בשנת 1933
אורהיוב	2,739	1,751
איזמאיל	829	597
באלץ	3,571	2,901
חוטין	4,364	1,513
סורוקה	4,203	2,211
קישינוב	2,955	1,309
(מחוץ למחוזות אקרמן, באנדאר וקאהול, שבהם לא ניתן כלל להגיש את הרשימות)		
בסך־הכל	18,256	10,282

ומאחר שהפעם גם לא נבחרו יהודים ברשימות המפלגות הרומניות, נשאר המיעוט הלאומי היהודי ללא נציגות כלשהי. ואילו המפלגה האנטי־שמית של גוגה־קוזה קיבלה כעשרים מאנדאטים.

פרט אופייני: נוכח המצב המתוח, שהתגבר והלך עוד מלפני הבחירות, הוצע לראש הממשלה דוקה להועיד ברשימות מפלגת השלטון, לפחות, שני מקומות לנציגי המפלגה היהודית — ולא הסכים. לעומת זאת עשה הסכם עם המיעוט הגרמני, שהפך לאוהד הנאציזם, והועיד להם שנים־עשר מקומות.

אף־על־פי־כן לא קיפלה המפלגה היהודית את דגלה, ולהיפך — נוכח התפשטות תורת־הגזע מבית מדרשה של נירנברג, שמצאה לה קרקע כשרה בקרב העם הרומני, עוד העמיקה את ההסברה בעם, התריעה על הסכנה האורבת לו והדריכתהו לקראת התגוננות.

בהנץ השואה

עם עלות הנאצים לשלטון בגרמניה, ב־1933, נעשה דרומה של ביסאראביה — המחוזות באָנדאַר, קאהול, איזמאיל, ובעיקר אקרמאן — מוקד מוגבר לתעמולה האנטישמית. המעט לה תעמולת דארס השיגרתית, ובמיוחד זו שמצד "משמר הברזל", והנה עוד באו להוסיף כהנה וכהנה המדריכים־המסיתים הגרמנים. הם החלו להציף את החבל ולהחדיר באוכלוסיה — ולאו דווקא הגרמנית — ובעיקר בנוער, את התודעה הנאצית ואת תורת הגזע שלהם. למרות יחסי הידידות הטובה שבין הגרמנים לבין היהודים שכניהם, שהיו קיימים עד אז, מצאה לה "התורה" החדשה אזניים קשובות. זרע השינאה ליהודים הנץ ניצנים ואף נתן גידולי־פרי. הוכרז חרם כלכלי נגד היהודים תושבי המקום ונישולם מעבודה, אשר הוגשם בקפדנות ובכל הדייקנות האפיינית לגרמנים.

עד מה היתה פגיעתו לרעה יעידו הנתונים הסטאטיסטיים על גודל האוכלוסיה היהודית שבהם, לפי המיפקד הרשמי ב־1930:

א. כלל האוכלוסיה הגרמנית בביסאראביה	81,089 נ'	100.0%
מזה —		
עירונית	3,336 נ'	4.0%
כפרית	77,753 נ'	96 0%

אמנם, רבה היתה המתיחות ביחסים שבין הגרמנים היהודים גם בערים כקישינוב ואקרמאן, אך מן הדין לשים את הדגש על האוכלוסיה הכפרית, אשר היוותה 96% מכלל האוכלוסיה הגרמנית בביסארביה, והתרכזה בדרומו של החבל, כדלקמן:

	יהודים	גרמנים
ב. כלל האוכלוסיה הכפרית במחוז אקרמאן	7,043 נ'	54,457 נ'
כלל האוכלוסיה הכפרית במחוז באָנדאַר	8,268 נ'	10,268 נ'
כלל האוכלוסיה הכפרית במחוז קאהול	1,315 נ'	8,557 נ'
כלל האוכלוסיה הכפרית בשאר 6 המחוזות[29]	90,940 נ'	4,471 נ'
בסך־הכל	107,566 נ'	77,753 נ'

29. הרוב המכריע של העיירות בביסאראביה — למעלה מארבעים במספר — בעלות אוכלוסיה יהודית מלוכדת, היו בסקטור הכפרי.

אלא שתשומת־לב מיוחדת עלינו להקדיש למחוזות אקרמאן ובאֶנדאֶר, אשר היוו מוקד עיקרי להחרפת היחסים בין הגרמנים והיהודים. והרי לפנינו הנתונים הבאים:

	יהודים	גרמנים
ג. מחוז אקרמאן —		
באיזור הכפרי טארוטינה	1,942 נ'	25,760 נ'*
באיזור הכפרי טאֶטאֶרבּונאר	2,575 נ'	18,974 נ'**
בשאר האזורים הכפריים	2,526 נ'	9,723 נ'
בסך־הכל	7,043 נ'	54,457 נ'
ד. מחוז באֶנדאֶר —		
באיזור הכפרי קאושאן	3,715 נ'	4,217 נ'
באיזור הכפרי צ׳ימישליה	3,344 נ'	3,890 נ'
בשאר האזורים הכפריים	1,209 נ'	2,161 נ'
בסך־הכל	8,268 נ'	10,268 נ'
בשני המחוזות יחד	15,311 נ'	64,725 נ'

בשני המחוזות הנ״ל גרמו הרדיפות לעירעור משענת פרנסתם של היהודים. ולא זו בלבד, אלא שהתנהל נגדם מסע־הסתה בלתי מרוסן, שלעתים היה גובל עם סכנה ממשית לחייהם.[30] ואמנם, קרו מקרים

* 55.8% מכלל האוכלוסיה באיזור; ** 32.4% מכלל האוכלוסיה באיזור.

30. מתעלוליה של ההיסטוריה: עם היכנס הצבא האדום לביסאראביה, בסוף יוני 1940, נכנס, כנראה, לתקפו אחד הסעיפים החשאיים של הסכם מולוטוב—ריבנטרופ, לפיו הועברו בדרך הדאנובה לגרמניה כל המתיישבים הגרמנים בביסאראביה, כשברשותם לקחת רכוש ומשא בהיקף של עגלה אחת רתוכה לזוג סוסים. את תמורת שאר הרכוש, קיבלו במטבע־זהב מאת הממשלה הסובייטית. ולא זו בלבד: בעוד שרבבות־רבבות אזרחים חפים מפשע כלשהו, הושמו על־ידי ה״מ.ג.ב.״ במעצר, נחקרו קשות, נשפטו בפניהם ושלא בפניהם והוגלו למחנות־עבודה מרוחקים, התהלכו המפונים הגרמנים חפשיים בראש חוצות. שרוולי בגדיהם ענודים היו סרטים מיוחדים, עליהם התנוססו המלים: ״מהגרים״ — למען לא תיגע בהם, חלילה, ״עין־רעה״... בשנים שלאחר גמר המלחמה זימן הגורל לכותב שורות אלה, ולחבריו לצרה, להיפגש במחנות העבודה שבירכתי הצפון, עם מפונים אלה לשעבר, אשר נעצרו במקומות השתכנותם ה ח ד ש ה, בסביבת קאֶניגסברג שבמזרח פרוסיה, בכוון... עזיבתם את ביסאראביה ב־1940! אלה — כולם כאחד — היו משמיעים באזנינו רחשי ״ידידות״ עמוקה לשכניהם ״היהודים הטובים מאד לשעבר״ בעיירות ארציז, טאטארבונאר וסארוטינה שבמחוז אקרמאן, ולא התביישו כלל לבקש מאתנו עצה וסיוע בהמר להם הגורל...

תמורים של אלימות, אשר נשארו ללא תגובה מצד השלטונות. דעת הקהל היהודית, ובראשה חברי הנהלת המפלגה היהודית, התריעה נגד הסכנה הגוברת והולכת לפני השלטונות הגבוהים, הגישו תזכירים ועוררו השתדלויות כלליות ואינדיבידואליות. ברם, השלטונות נשארו אדישים לכל אלה ולא נקטו אמצעים ממשיים כלשהם, לרסן את פעולת ההסתה והעלילה.

בקיץ 1935 ניתוספה לקללת החרם הגרמני, אשר רבצה על יהודי דרום־ביסאראביה, מכת הבצורת האיומה. היא גרמה לדלדול איום של כלל האוכלוסיה, ומצבם של היהודים הוחמר שבעתיים.

נוכח כל אלה נרתמה המפלגה היהודית לפעולה מידית. בסוף אוקטובר נערכה ביאסי ועידה אזורית מבאי־כוח ביסאראביה ובוקובינה, שגם בה התעצמה לאחרונה תעמולת השיסוי נגד היהודים, בנוכחות 94 צירים. מטעם ועד העזרה המרכזי בקישינוב השתתף בה ז. רוזנטאל. נוכח הדו״חות על המצב במקומות, עובדה תכנית לפעולה מוגברת לשם בלימת ההסתה האנטישמית והגדלת העזרה לרעבי ביסאראביה, וכן להגברת החרם על תוצרת גרמנית. הנהלת המפלגה נתבעה לכנס ועידה מיוחדת בקישינוב, כדי שלא להניח לראשי השלטון ולהניעם לשים קץ למעשי־תעתועיהם של הגרמנים בדרום־ביסאראביה, העלולים להמיט שואה על יהודי האיזור. כעבור זמן קצר התקיימה ועידה כל־ביסאראבאית של הקהילות (3.11.35) בהשתתפותם של 96 צירים, וכן ועידה מחוזית באקרמן (17.11.35) בהשתתפות שליח המפלגה, העו״ד ב. קלפנר.

המפלגה היהודית, שלא היתה לה נציגות בפארלאמנט, התקשתה בעבודתה אך היא עמדה על משמרתה בפני כל פרץ ומילאה חובתה מתוך נאמנות ומסירות רבה.

מאמץ נועז אחרון

בשנות 1936/37 הלך מצב היהודים ונידרדר בכל חבלי הארץ: השלטונות התנכלו באופן מתמיד לזכויותיהם הלאומיות והאזרחיות; היהודים נושלו ממקומות עבודתם ומעמדותיהם הכלכליות; השערים ננעלו בפני יהודים בעלי מקצועות חופשיים.

באווירה קשה ומדכאה זו הגיע בינתיים תור הבחירות החדשות לפארלאמנט — 20 בדצמבר 1937. על אף הכישלון בבחירות הקודמות

בשנת 1933 ולמרות הקשיים העצומים והסכנות הצפויות לדוגלים בשמה של רשימה יהודית־לאומית עצמאית, ועל אף הסיכוי הקלוש לזכות הפעם בבחירות, נרתמה כל התנועה הלאומית במלחמת־בחירות קדושה זו.

ד״ר מאיר אֶבנר, מנהיגה הוותיק של התנועה הציונית בבוקובינה ואחד מראשי המפלגה היהודית, יצא בקריאה נרגשה: ״מוטב לנפול בכבוד, מאשר לחיות בביזיון!״ בקול־קורא שהתפרסם בערב הבחירות נאמר:

> המפלגה היהודית קוראת אתכם למאבק, קוראת אתכם למלא את חובתכם בשם אמונה עתיקה, בשם מסורת העשויה לשמור ללא סטיה על רוחנו, על זכויותינו לחיים ולעבודה. הבחירות ב־20 לדצמבר תהיינה אבן־בוחן למצפונכם ולהכרתכם, ואף אחד מאתנו אינו מסופק, שבנפש כל יהודי מפעם הצו המוסרי הקורא בקול: כל יהודי מצביע בעד הרשימה היהודית.[31]

הרב י. ל. צירלסון פנה מעל דפי ״אונזער צייט״ לציבור היהודי בקריאה נלהבת: ״אחים, שקלו היטב בדעתכם! העוד עלינו להתקיים במובן הפוליטי, **או לא?**״

חברי הוועד המרכזי של המפלגה המאוחדת (פוע״צ — צ״צ) התגייסו כולם כאחד למלחמת הבחירות — פירסמו מאמרים ב״אונזער צייט״ שבקישינוב וב״טריבונה״ שבבוקארשט, הופיעו באסיפות־עם ויצאו למסע־ביקורים בערי השדה. בראש הרשימות במחוזות ביסאראביה הופיעו: הרב י. ל. צירלסון, ד״ר ת. פישר, ד״ר מאיר אֶבנר, ד״ר ש. זינגר, עו״ד ויינברג, פ. רוזנשטיין ואחרים. מן הציונים הרשמיים הופיעו ברשימות: ש. ברליאנד, ד״ר מ. קוטיק, עוה״ד י. קורן, ש. רוזנהאופט, ז. רוזנטאל, מ. בראזר, אל. ויניצקי, ד״ר נ. פידלמן, עוה״ד פלדמן, א. קראסיוק ואחרים.

והתוצאה היתה: במקים 50 מחוזות־בחירה (מתוך 71), שבהם עמדו להגיש רשימות, ניתן היה להגיש רק ב־45 מהם. בשל מעשי־הטירור שנהגו, הן לגבי המועמדים והן לגבי הבוחרים עצמם, צברו הרשימות היהודיות קרוב ל־44 אלף קולות בלבד, בהתאם לטבלה המובאה להלן,[32] — פחות מאחוז החסימה של 2% מכלל המצביעים, כנדרש לפי החוק, ושוב יצאה המפלגה כשידה על התחתונה, בלי נציגות יהודית כלשהי.

31. ״רינאשטריה נואסטרה״, גל׳ 604 מיום 18.12.1937.
32. שם, גל׳ 605 מיום 25.12.1937.

№ 8

שטימט אלע
פאר דער אידישער ליסטע

H

צו דער אידישער באפעלקערונג
פון סיגעטער קרייז
ברידער אידן!

[illegible]

[illegible]

[illegible]

רעכט פון פארטיידיגונג.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

H מיט ציכן № 8

[illegible]

אונזערע קאנדידאטן:
1) [illegible]
2) [illegible]
3) ש. [illegible]
4) ב. [illegible]
5) ז. [illegible]

מס׳ 45. כרוז המפלגה היהודית במחוז באָנדאָר (סיגינה) אל הבחירות בדצמבר 1937.

לעוצמת האחוז מכלל האיכלוסיה היהודית ברומניה	האחוז מכלל המצביעים בעד הרשימה	מספר הקולות שצברה הרשימה היהודית	מספר המחוזות	ה ח ב ל
27.34	29.5	12.923	9	ביסאראביה
12.3	18.7	8.174	5	בוקובינה
25.48	44.7	19.551	21	טראנסילוואניה
34.88	7.1	3.133	10	ריגאט
100.00%	100.0%	43.781	45	בסך־הכל

אף המפלגה הליבראלית, אשר חלשה על הבחירות, לא הצליחה לצבור את המינימום של 40% מכלל הקולות, למען תוכל, בתוספת ה"פראמיה" אשר בה זיכה אותה החוק הקיים, לאחוז בשלטון. המלך קארול היה אובד עצות, כי נפל עליו פחדה של מפלגת "משמר הברזל", וביחוד של מנהיגה — ה"קאפיטאן" קורנאל זאליה קודריאנו (נורה למוות ב־30.11.38, כאילו אגב ניסיון בריחה בדרכו מכלא לכלא), אשר עלתה מאוד בבחירות וקיבלה 15.6% מכלל הקולות — 70 צירים מתוך 378. לבסוף נמצא הפיתרון: למסור את השלטון למפלגה האנטישמית השנייה בגודלה — "חזית הנוצרים הלאומיים", מיסודם של זקן־האנטישמים קוזה ועמיתו גוגה (בזכות 9.8% מכלל הקולות שצברה בבחירות!), בשיתוף עם פלגנים ממפלגות אחרות, כדי "שתפקח" על בחירות חדשות במועד מאוחר יותר.

כבר בראשית דבריו אל העם השמיע ראש הממשלה, גוגה, את סיסמתו: "רומניה בשביל הרומנים!" זו היתה ראש־תואנה לשלח את חרון־אפו ב"זרים", שפלשו לתחומי הכלכלה ומשק המדינה. לא עבר זמן רב והוצאו צווים למימוש קו־יסודי זה: בדיקה חוזרת של זכויות היהודים להתאזרחות, שמרביתם "פלשו" לרומניה לאחר המלחמה במספרים עצומים של מאות אלפים; ביטול הרשיונות למכירת משקאות חריפים שניתנו ליהודים; מינוי קומיסארים ממשלתיים על עסקיהם של הזרים, למען הבטיח עבודה לרומנים; רומאניזאציה של בתי־העסק והחברות המעסיקות זרים וכו'. גם קבוצות ההכשרה החלוצית נעשו יעד להתנקשויות ולהתעלליות מצד אנשי השלטון החדשים.

מחלקת העליה של הסוכנות היהודית מילאה את ידי ד"ר נ. גולדמן לכלול את שאלת העליה וההכשרה[32*] ברומניה במכלול הבעיות, בהן טיפל בג'יניבה, בקשר למו"מ על זכויותיו וגורלו של המיעוט היהודי ברומניה, אשר ניהלו באי־כוח המעצמות הגדולות, שחתמו ב־1920 על חוזה השלום עם רומניה, עם שר החוץ דאז איסטראטי מיצ'אסקו — ולא הסתייע הדבר.

"פורונקה וראמי" (צו הזמן), עיתונה של מפלגת גוגה־קוזה, יצא במאמר תחת הכותרת: "יהודה מבולבל!" ודרש מאת הממשלה למלא אחרי תביעותיהם של האנטישמים, ובמיוחד — לערוך מיפקד חדש של האוכלוסיה, שכן המיפקד האחרון גילה רק כ־800 אלף יהודים, "בעוד שלמעשה מגיע מספרם לכדי שני מיליונים!" וקוזה הצהיר: "לא נוותר אף על סנטימטר אחד מהתכנית שלנו. נשבענו לאלוהים, אני וגוגה, כי נגשים את הסיסמה

32.* על המשא־ומתן של ד"ר גולדמן בשאלת היתר ההכשרה, ראה בכרך א', עמ' 278.

׳רומניה למען הרומנים׳. נישאר איתנים על הבאריקאדה, שמעליה אני נאבק זה 50 שנה!״[33]

אזעקה עברה ברחוב היהודי, ולקול קריאתה התאחדו כל הכוחות שפעלו בעם. הוקם הגשר אף בין האירגונים הפוליטיים היריבים מאז ומתמיד — ״המפלגה היהודית״ מזה ו״האוניאוניה״ מזה. הורכבה ״מועצה מרכזית״ משותפת למען הגנה על הקיבוץ היהודי המעונה. אלא שהמועצה לא ראתה כל ברכה במעשיה, וגם ימיה לא ארכו.

לא ארכו גם ימי שלטונם של גוגה־קוזה — 44 ימים בלבד, מ־28.12.37 עד ל־10.2.1938. במשך זמן קצר זה הספיקו לערער את יסודותיה המדיניים והכלכליים של המדינה[34] ואין צריך לומר — את מצבם של היהודים. מצד שני, הביא השלטון הקצר לידי ליבוי היצרים האפלים של אנשי ״משמר הברזל״, אשר עלו במשקלם הציבורי ונתמכו בחשאי ע״י המחלקה לענייני חוץ של המפלגה הנאצית בגרמניה.[35]

לאחר שנשמט השלטון מידי גוגה־קוזה, הם התנחמו בכך:

> אמנם הצליחו לסלקנו מהגה השלטון, אך מה שזרענו במשך שבועות מספר, יביא את פריו (קוזה). כתבתי דף בדברי הימים של רומניה. מה שכתוב שם על היהודים, לא יימחה עוד (גוגה).

בנפול ממשלתם זו, הוקמה במקומה ממשלה חדשה של ״ריכוז לאומי״ (ביניהם — חברי ממשלה לשעבר), בראשותו של דפאטריארך מירון כריסטיה,[36] אשר סללה את הדרך להגשמת שאיפתו של המלך. השעה נראתה כשרה בעיני קארול, להנהיג משטר אבטוקראטי ולפרק את המפלגות הפוליטיות. תחילה (24.2.38) הונהגה חוקה חדשה, ולאחר מכן (20.3.38) פורקו כל המפלגות הפוליטיות. ועוד קודם לכן (18.2.38) הוצאה פקודה

33. ״אונזער צייט״, גל׳ 4549 מ־7 בינואר ו־4550 מ־9 בינואר, 1938.
34. ב״קול־קורא״ לעם, אשר פירסם המלך קארול לאחר הדחתו את הממשלה, נאמר בין השאר: ״בזמן קצר הספיקה ממשלת גוגה, להכניס את הארץ לתוהו ובוהו. כן עשתה פעולות שהן בניגוד לקונסטיטוציה הרומנית, דבר שעלול היה להביא את המדינה לידי הרס״ (״דבר״, 11 בפברואר 1938).
35. ״ציון״ — רבעון לחקר תולדות ישראל, ירושלים, תשכ״ד, חוב׳ א׳—ב׳, עמודים 152—133.
36. הפאטריארך לא נמנע מלהביע בפומבי את אהדתו ל״משמר הברזל״ ולראשה ״הקאפיטאן״ קודריאנו. בתשובה לשאלון של אחד העיתונים על יחסו ליהודים, ענה במאמר גדוש שינאה ושיסוי נגד היהודים. אף הכנסיה האורתודוכסית כולה סמכה לאחר מכן את ידיה על תוכן המאמר (״העולם״ ה׳, מרחשון תרצ״ח, 7.10.1937).

לסגור את כל העיתונים והבטאונים בשפות המיעוטים — יידיש, עברית, רוסית, גרמנית, אוקראינית ועוד.

נתפרקה גם המפלגה היהודית, ונסתיימה פרשת־חייו של מכשיר לאומי להגנה על זכויותיו של המיעוט היהודי. ויש לציין, שעם כל היחס הלא־אוהד למפלגה היהודית בתור שכזו, אשר שרר בבית־הנבחרים הרומני, התייחסו הצירים בכבוד לנציגיה הרשמיים, שכולם כאחד היו בעלי שיעור־קומה, הן מבחינת רמתם ההשכלתית־תרבותית והן מבחינת תפיסתם המדינית.

בעצם הונחו הופעותיה של הסיעה הפארלאמנטארית היהודית על־ידי שלוש אסכולות של מדיניות שונה, מדיניות מדיניות ודרכיה: האסכולה האוסטרי־הונגרית מעודנת־הביטוי, בדרך הנימוסין, נוהגת כבוד אף ביריב, כפי שהיטיבו להפגין ד״ר מאיר אֶבנר וד״ר תיאודור פישר; האסכולה הרוסית — ביחוד זו שלאחר פרוץ המהפיכה — המתקיפה והתובענית, שייצגוה הרב י. ל. צירלסון וגם מ. לנדאו, לאחר שהתאקלם שנים רבות באווירת ביסאראביה (בשל כך חשודים היו בעיני הרומנים, שרוח המרד והמהפיכה כאילו מדברת מגרונם); האסכולה הרומנית בסגנונה החריף ובשנינות־לשונה, הפוגענית ביריב־מתגרה בשחצנות־יתר, מבית־מדרשו של הפרופ׳ קוזה, כשם שנהגו בשעת הצורך הצירים ס. זינגר ומישו וייסמן. ואכן, יפה עלתה התמזגותן של שלש האסכולות האלו בכפיפה אחת, כשהן משלימות זו את זו.

חברי הסיעה הפארלאמנטארית היהודית, שנבחרו באופן חופשי לפי רשימות לאומיות מיוחדות, ייצגו בכבוד ובגאווה לאומית, שלא כדרך ה״שתדלנים״ למיניהם, קבל דעת־הקהל הרומנית והעולמית, את הקיבוץ היהודי, שמנה למעלה משלושה רבעי מיליון נפש — השני בגודלו באירופה לאחר פולין. הם שירתוהו באמונה, הגנו על זכויותיו ותבעו את מילויין.

נתפרקה גם ה״אוניאוניה״, ונבצרה השתתפות יהודית כלשהי בחיים המדיניים. האירגונים היחידים, שבאפשרותם עוד היה לפעול משהו, היו אירגון הקהילות היהודיות וההסתדרות הציונית.

לסיום דברינו אלה ניתן להסיק, כי: עם כל עירנותה של ההסתדרות הציונית לבעיות ההווה של העם היהודי בתפוצות, רבו שטחי־הפעולה, שדווקא הגושפנקה של גוף לאומי מ י ו ח ד, כמפלגה היהודית, יפה היה להם. היעדרו של גוף חי ער זה בסוף שנות השלושים, שנות הרות־סכנה וגורליות לקיבוץ היהודי ברומניה, מורגש היה ביותר.

מעטות היו שנות פעולתה של דמפלגה היהודית, אך בידה עלה לרשום דף חשוב ומזהיר בתולדות יהדות רומניה במאה העשרים.

החינוך הלאומי

אפתח בדברי התנצלות: בנוהג שבעולם לגלות בפני הקורא את המקורות, שלהם הזדקק המחבר לצורך העבודה המוגשת על ידו. אך מאחר שמחברי העבודות החשובות והמקיפות ביותר לחקר תולדות בית־הספר העברי בביסאראביה (אברהם לוינסון, שלמה הללס ופרופ צבי שארפשטיין) הסתמכו, ברוב דבריהם, על פרי עבודות שונות של כותב טורים אלה, מזכיר "תרבות" לשעבר, שנתפרסמו בקבצים ומאמרים בעיתונות, רואה המחבר את עצמי פטור מלהביא תימוכין לדברי מהסופרים הנ"ל. יתר־על־כן, הרבה מהדברים המובאים כאן הם בחינת זכרונות מהימים ההם, בהם היה המחבר מצוי בתוך תוכן של ההתרחשויות, שהיו כרוכות בבית־הספר העברי במשך עשרים שנה. כל אלה נשתמרו, לאשרו הרב, חרותים ואצורים בזכרונו. אבל ברור, שעל המחבר היה לפנות גם למקורות רבים שבדפוס, כדי להאיר הארה נכונה את השתלשלות הדברים.

לפני המהפיכה

עד לפרוץ מהפיכת פברואר, ב־1917, קיימים היו ברוב הערים והעיירות בביסאראביה, לצידם של ה"חדרים המתוקנים", בתי־ספר מיוחדים לילדי ישראל בשפת הוראה רוסית (בערים הגדולות נתקבלו בני היהודים גם לבתי־הספר היסודיים, הכלליים, של הממשלה). בעיקר היו אלה בתי־ספר יסודיים בני ארבע שנות־לימוד, לפי תכנית הלימודים שבבתי־הספר הממלכתיים, ונתונים לפיקוחם של שלטונות החינוך: מהם שנוסדו על־ידי "יק"א" (במושבות החקלאיות: דומברובאֶן, ואַרטוז'אָן, לובלין, מארקולאֶשט ועוד) והועברו לאחר מכן לבעלותה של חברת "מפיצי השכלה" שבפטרבורג, שקיימה גם רשת חינוך בביסאראביה; מהם גם בשם "תלמוד תורה", דהיינו שבנוסף לתכנית הלימודים הרשמית נלמדו בהם גם לימודי־קודש. תקציבם היה מתמלא מקרן מיוחדת שנוצרה מהכנסות "מס־הנרות" (היטל מיוחד על האוכלוסיה היהודית בעד הדלקת הנרות בשבת) ומהכנסות ה"טאקסה", כלומר מכס־הבשר, הידועה גם בשמה הרוסי "קורובקה"[1], שהיתה נמסרת בחכירה על־ידי מיכרז ממשלתי לקבלנים.

1. פירושה המילולי — קופסה, ומשמעותה — קרן מיוחדת של היהודים, משלמי מיסים אלה בשביל צרכיהם התרבותיים (ראה גם הערה בכרך א׳, עמ׳ 60—59.

קרן זו, שהכנסותיה בערים הגדולות מרובות היו מהצרכים, שימשה מקור לשלטון המקומי להקים מיבני־פאר לבתי־ספר על־יסודיים, כאילו בשביל ילדי ישראל עצמם, אשר התקיימו מתשלומי שכר לימוד. אולם ברבות הימים סטו מוסדות אלה מייעודם הראשוני, נהפכו לבתי־ספר כלליים והיו לעיתים קיני־שיסוי מצד מוריהם... נגד היהודים.

ריב הלשונות והשתלטות היידישאים

מהפיכת פברואר ניתקה את כבלי הרוסיפיקאציה, שנכפתה על הלאומים השונים, ועוררה גם את המיעוט היהודי לקיים מעכשיו את מוסדות החינוך שלו על טהרת שפתו הלאומית. יסוד ראשון לכך הונח בוועידת המורים הראשונה, בהשתתפות קומץ קטן של עסקני ציבור, אשר כונסה בקישינוב באוגוסט 1917, ביזמת השלטון החדש שהוקם לאחר המהפיכה. לאחר מאבק קשה וחריף בין שני המחנות, היידישאי והעברי, בשאלת לשון ההוראה — ידם של הראשונים היתה על העליונה. ההחלטה שנתקבלה ברוב דיעות של שני שליש נגד שליש אחד, אומרת:[2]

> מתוך הכרה שההוראה בבית־הספר העממי צריכה להתנהל בשפת־האם של הילדים מוצאת הוועידה, כי גם בבית־הספר היהודי בארץ החופש הכרחי להורות בשפת־האם של התלמידים, ביידיש. הוראת לשון הקודש וספרות עברית, כאלמנט השוב של התרבות היהודית, צריכה לתפוס מקום מכובד בבית־הספר היהודי על כל דרגותיו.

את השתלטותם של המורים היידישאים על הוועידה ניתן להסביר בכך, שרוב המורים במוסדות החינוך לשעבר בשפת הוראה רוסית, לא היו מאוהדי התנועה הלאומית. מהם גם מתבוללים גמורים, שהתנכרו לשפה העברית. לעומתם, חלק ניכר מהמורים אוהדי־עברית לא נמשך במיוחד מלכתחילה להשתלב ברשת בתי־ספר אלה והעדיף להרביץ תורה בעברית, אם בקבוצות מיוחדות ואם בשיעורים פרטיים. ומאחר שבית־הספר העברי החדש, של "תרבות", נמצא אותה שעה רק במצב אתחלתי, בתיכנון בלבד, לא ניתן עדיין למוריו להופיע בשמו. באופן כזה מצא המחנה היידישאי את עצמו, בשחר התקופה, כאפוטרופס על החינוך היהודי. הוא שחרץ את גורל פרצופם הלאומי של 37 בתי־הספר היסודיים הממלכתיים, ושני בתי־הספר

2. "צענטראלער אמעריקאנער קאמיטעט (דזוינט) אין בעסאראביע, קעשענעוו — טעטיגקייטס־באריכט (מאי 1919—אוגוסט 1921)"; "פאר אונדזער שול", ביילאגע צו "דאס נייע לעבען" 30, ארגאן פונם אלגעמיינעם יידישן ארבעטער־בונד אין רומעניען, טשערנאוויץ 1924.

הציבוריים העל־יסודיים אשר התקיימו אותו זמן בביסאראביה (בהם התחנכו כ־7,000 ילדים מתוך 33 אלף שבגיל בית־הספר), ושפת יידיש היתה לשפת ההוראה.

מחוץ להחלטה בשאלת הלשון נתקבלה בוועידה גם החלטה על הצורך להקים בעתיד מוסד מיוחד להכשרת מורים, ובינתיים פתחו בשיעורי־קיץ קצרי־מועד. כן נבחרה הנהלה עליונה בשם "אידישע שול־קאָמיסיע", ובעברית — "הוועדה האסכולתית העברית". לוועדה זו ניתנה לאחר־מכן גושפנקה ממלכתית, כמחלקה מיוחדת ליד הדירקטוראט להשכלת העם (מוסד ממלכתי אזורי, שריד האוטונומיה הביסאראבאית) לפיקוח על מערכת החינוך. ההנהלה הורכבה מ־12 חברים: 8 מבין חברי המחנה היידישאי (מהם 6 בונדאים) ו־4 מבין חברי המחנה העברי.

לא ארכו הימים וביסאראביה סופחה לרומניה. השלטון החדש הביט מלכתחילה בעין יפה על התפתחות בתי־הספר בשפתם הלאומית של המיעוטים, שהרי בכך תידחק מאליה השפה הרוסית. יתר־על־כן, ממשלת רומניה ראתה לנכון, לצורך השעה כמובן, לפרסם ב־14 לאוגוסט 1918 דבר־מלכות, שהכיר בין היתר אף בזכותו של המיעוט היהודי לחנך את ילדיו בבתי־ספר ממלכתיים בשפתם הלאומית. על יסוד זה הוכרה מחדש הלאמת 37 בתי־הספר היסודיים של היהודים מהשנה הקודמת, תחת שלטונות רוסיה המהפכנית. בית־הספר הריאלי בבאָנדאָר, שבו היוו התלמידים היהודיים את הרוב המכריע, הנהיג את העברית כשפת הוראה רשמית, ואילו הגימנסיה הרביעית הממלכתית בקישינוב — את היידיש.[3]

ועידת המורים השנייה, שזומנה על־ידי הוועדה האסכולתית באוגוסט 1918, הביאה לידי קרע בין היידישאים לבין העבריים. האחרונים דרשו מהוועידה לדון מחדש בשאלת שפת־ההוראה, אך דעתם זו לא נתקבלה על הרוב. העבריים עזבו את הוועידה ולא השתתפו בוועדה האסכולתית עד ליולי 1921 — מועד כינוסה של הוועידה השלישית. היידישאים היו שיכורי ניצחון והמשיכו לפעול בוועדה לבדם.

הוועדה האסכולתית המשיכה לקיים שיעורי־קיץ קצרי־מועד להשתלמות בשפת יידיש, שבהם החלה כבר בקיץ 1917. שכן רוב המורים, ובמיוחד המורות, מהם מתבוללים גמורים, השכלתם היתה רוסית ושפת יידיש היתה עלובה מאוד בפיהם, כשפת הרחוב בלבד, ולא כדי ללמד בה, ואשר לידיעותיהם בהיסטוריה היהודית הרי הן היו קלושות ביותר. עצם הצטרפותם

3. באי־אלו מקורות נזכרה כמולאמת גם הגימנסיה לבנות בבאָנדאָר. ברם, חסרה אסמכתא כלשהי, כי אכן בוצע הדבר.

למחנה היידישאי והעדפת יידיש על־פני העברית לא באה להם מתוך זיקה נאמנה והכרה פנימית, אלא מתוך בחירת הרע במיעוטו: מאחר שבין כה וכה לא יכלו לעבור מיד להוראה ברומנית, השתדלו לקיים את בית־הספר באופן מלאכותי. כל נאמנותם ליידיש התפוגגה תחת הלחץ הראשון מצד השלטון. הנה דבריו של י. באראז, חבר הוועד המרכזי של ה"קולטור־ליגע",[4] בהרצאתו בוועידת־התרבות השנתית ה־3 "על מצבם של בתה"ס היידישאים בביסאראביה" (צ'רנוביץ, 8 באפריל 1923): "מדיניות זו [של הרומאניזאציה] מצד הממשלה לא נתקלה במניעות כלשהן בבית־הספר הממלכתי גופא, שבו רבו הפקידים לשעבר, אשר לא הבינו שהשפה היהודית היא האמצעי הטוב ביותר בידי המורה לחנך את התלמיד היהודי. המורים המתבוללים האלה היו מאויבי היידיש ומהדרכים החדשות בפידאגוגיה. אחר היה המצב בבתי־הספר הציבוריים, שעמדו על גובה מסויים".[5]

לדבריו אלה עלינו רק להוסיף, שנחמתו האחרונה של באראז, אף היא לא נמשכה זמן רב; הציבור היהודי לא נתן את אימונו בבית־הספר היידישאי, כפי שפורט להלן, והוא נתחסל ברובו הגדול לאחר שנה־שנתיים.

שקיעת בית־הספר היידישאי ועליית בית־הספר העברי

לא עברו ימים מרובים עד שהתברר לכול, כי בית־הספר היידישאי נטול אחיזה כלשהי במציאות הביסאראבאית. יהודי ביסאראביה, שרובם דבקים היו במסורת היהודית וחדורי הכרה לאומית, לא עשו לשלוח את ילדיהם לבית־הספר בעל תוכן לאומי דל ביותר ותלוש ממקורות היצירה של האומה. בית־ספר זה נעשה איפוא מהר עניינם של קומץ מורים בלבד.

ההורים רצו לראות בבית־הספר החדש — בית־ספר מודרני, כתמורה ל"חדר הישן" ול"חדר המתוקן", אשר ישמש מעין מבצר למסורת היהודית ויקנה לחניכיו תורה והשכלה כאחת ברוח לאומי ובשפה הקרובה יותר לליבו. קסם להם מאוד בית־הספר העברי של "תרבות", אשר הציבור העברי, בכל עיר ועיירה, ניגש להקמתו בלהט ובתנופה רבה. קסמו להם המורים, שהתמסרו בכל ליבם ונפשם לפריחתו ולשגשוגו של בית־הספר החדש ושהיה לנוי ולתפארת המקום. ואחרון אחרון — בעיני רבים מההורים היה זה שלב מוחשי ומבטיח לקראת תחייה ותקומה לאומית, העומדת להתגשם בקרוב.

אך בינתיים גברה ההתמודדות ברחוב היהודי בין שני הזרמים. מצד אחד

4. "ארבעטער צייטונג", טשערנאוויץ, נ' 53, 13.4.1923.
5. ביילאגע צו "די פרייהייט", נומער 153, 28־טן אפריל 1923, זייט 1.

— היידישאים, אשר תפסו בתחילה את השלטון בוועדה האסכולתית היהודית שליד הדירקטוראט להשכלת העם, הפכו את כל בתי־הספר היסודיים הממלכתיים למוסדות בשפת־הוראה יידיש והקימו כתריסר בתי־ספר יסודיים על חשבון הציבור. מצד שני — "תרבות", שהחלה לבנות מן המסד ממש, ובתנופה רבה, את בית־הספר העברי. עם כל זאת יש לציין, כי ריב הלשונות לא החריף כאן ביותר ולא הגיע לממדים גדולים כביתר הארצות. הוא היה כאן לעניין פנימי בלבד. שכן גם "תרבות" וגם ה"צענטראלע שול־ביורא" נדחקו לקו־פעולה משותף כלפי חוץ, הן בתחום סמכותה של הוועדה האסכולתית והן מחוצה לה.

בתי־הספר התיכוניים של היהודים, שהתקיימו עוד מלפני המהפיכה, החלו להחליף את דמותם ולקבל צביון עברי־לאומי מובהק. הגימנסיה בבֶּנדֶר, מיסודו של צבי שווארצמן ב־1912 ובהנהלתו, שהלימודים העבריים תפסו בה עוד קודם לכן מקום נכבד למדי (במובן זה היתה, דומני, היחידה בדרום־רוסיה), החלה להנהיג בהדרגה את העברית כשפת־הוראה ללימודים כלליים. בשל היעדר ספרי־לימוד מתאימים התנהלו כאן הלימודים לפי תקצירים מתורגמים על־ידי המורים גופא. חלקם שימשו לאחר מכן יסוד להוצאת ספרי־לימוד בדפוס.

וכן היה בבֶּאלץ. ב"העם" (הופיע במוסקבה) מ־30 ביוני 1917, אנו מוצאים מודעה מאת ועד ההורים בבֶּאלץ (על החתום יוזם המיפעל א. גאפטר), הכתובה אמנם רוסית, על ביקוש מורים מיוחדים להוראת השפה והספרות העברית בגימנסיות לנערים ולנערות. מתחילה נפתחו הגימנסיות כדו־לשוניות — עברית במחלקות הנמוכות ורוסית במחלקות הגבוהות — בהנהלתו של פידאגוג מקומי לא־יהודי. המורים הראשונים לעברית ולמקצועות הכלליים בעברית היו: פ. לאנגרמן, יעקב רידל ושמואל־נחום כהנובסקי, שעבר לכאן מוורשה. כעבור 3 שנים הוזמן כמנהל בוריס סולומונוביץ דובינסקי, בן למשפחה ציונית ותיקה בקישינוב, אשר שימש קודם לכן מנהל הגימנסיה לנערים של חברת "עוזרי המסחר" בקישינוב.

בשנת הלימודים 1919/20, הוקמה רשת שלימה של בתי־ספר תיכוניים של "תרבות": באקרמן — בהנהלתו של יעקב ברגר, בליאובה — בהנהלתו של ד. חזק־אורבוך ולאחר־מכן בהנהלת רפאל פּץ, במארקולאשט — בהנהלתו של ישעיהו תומרקין ובסורוקה — בהנהלתו של המשורר אליהו מייטוס. גם הגימנסיה לנערים בקישינוב מיסודו של קולין, שעברה לרשותה של חברת "עוזרי המסחר" בהנהלתו של ב. ס. דובינסקי עלתה בהדרגה בדרך ההתעבררות. בתרפ"א נוסדה בקישינוב, על־ידי "אגודת ישראל" הגימנסיה הידועה "מגן־דוד" בעלת צביון דתי־לאומי — בנשיאותו של הרב הראשי לביסאראביה יהודה־לייב צירלסון ובהנהלתו של נחום ליבון.

אותה שנה נוסדה גם הגימנסיה בסיקוראן, בהנהלתו של שמואל גורין. בשתי השנים הראשונות נלמדו רוב המקצועות בעברית והחל משנת תרפ"ג בגד המנהל בתפקידו ונכנע ללא התנגדות ללחץ הרומאניזאציה. הוא אמנם פוטר מעבודתו אך המוסד לא שב לקדמותו. חלף זה תפשו בו הלימודים העבריים מקום נכבד שהיו נתונים בידי מורים מעולים: זאב איגרת, הלל דוברוב, קלמן ספקטור, נחמן פולישצ'וק והאחרון — מרדכי גולדנברג. כן הוקמו מספר פרוגימנסיות עבריות בעיירות טאלאָנאשט, טאטארבונאר טארוטינה, פאלאשט ופירליץ. ברם, אלה האחרונות לא יכלו להחזיק מעמד בפני הרומאניזאציה ועד ל־1925 נסגרו. מחוץ לטארוטינה, שנפתחה שוב ב־1926 בשפת הוראה רומנית ללימודים הכלליים, בהנהלת ג. רוזנטאל.

ועל כל אלה נוסדו בתי־ספר יסודיים בכל רחבי ביסאראביה, שקיומם החמרי היה על חשבון ההורים בתמיכת ציבור העברים. בתי־ספר אלה היו מלאי תלמידים עד אפס מקום; מפאת חוסר־מורים אי־אפשר היה למלא את כל הדרישות לפתיחת בתי־ספר עבריים חדשים — ואותה שעה היו בתי־ספר של היידישאים, וביחוד אלה שבערי־השדה, ריקים כמעט מתלמידים. עובדה אופיינית: הרוב המכריע של המתלמדים בבתי־ספר אלו היו בנות, ואילו הורי הבנים, רובם ככולם, העדיפו את בתי־הספר העבריים. הגיע הדבר לידי כך, שהמורים היידישאים נאלצו לחזור על פתחי ההורים ולשכנעם כי ישלחו, לפחות, את הבנות לבתי־ספריהם, כשהן פטורות לגמרי מתשלום שכר־לימוד. והרי בבתי־הספר העבריים היה על ההורים, פרט למעוטי יכולת, לשלם שכר־לימוד גבוה למדי.

קמה תסיסה אף בקרב הורי הגימנסיה הממלכתית המולאמת (מספר 4) בקישינוב, שבה היתה נהוגה בשתי השנים הראשונות, ב־1918/19 ו־1919/20, יידיש כשפת ההוראה. גברה והלכה התביעה לעביר לעברית.

מודעה **מיט'ן ערלויבניש פונ'ם גענעראל־סעקרעטאריאט פאר פאלקס־בילדונג איז באשטימט**

צו העבראאיזירן די 4־טע רעגירונגס מענער גימנאזיע אין קעשענעוו

פון היינטיגנס לערניאר וועלן אלע למודים אין די ערשטע 3 קלאס פון דער 4 טער גימנאזיע געפירט ווערן אין העבראיש. אין די איבעריגע קלאסן וועלן איינגעפירט ווערן די העבראישע שפראך און אויך אידישע געשיכטע.

די שפראכן: רומעניש, פראנצויזיש און דייטש וועלן אונטערריכטעט ווערן לויט'ן נאטיראלן מעטאד. אין ערשטן קלאס ווערן אויפגענומען תלמידים, וועלכע פארשטעהען צו לייענען און שרייבן העבראיש און רומעניש און קענען די ערשטע פיר אריטמעטישע אפעראציעס (ריעסטויעס). פרטים וועגן דער פראגראם קען מען באקומען יעדן טאג פון 4־5 נאך מיטאג בא ה. פ. שענקמאן, ניקאלאיעווסקאיא 60. די עקזאמענעס פיר אלע קלאסן וועלן זיך אנהויבן דעם 29 סענטיאבר. פרעזידיום פונ'ם עלטערן־קאמיטעט בא דער 4־טער קעשענעווער גימנאזיע.

מס' 46. מודעה ב"דער איד", גל' 114, 23.9.1920, בדבר עיברור הגימנסיה הממלכתית מס' 4.

ברם, הוועדה האסכולתית, שרוב חבריה באותה תקופה היו יידישאים קנאים, סירבה להיכנע לדרישה זו מצד אסיפת ההורים, עד שלבסוף הכריעה בדבר האסיפה השנייה של ההורים, שבתוקף החלטתה הנמרצת ותוצאות המישאל שנערך לאחר מכן מטעם הדירקטוראט להשכלה בקרב ההורים, נאלצה הוועדה לסגת מעמדתה הראשונה. הדירקטוראט אישר את החלטת ההורים, ואז נמנו המורים ישראל ברמן ופנחס מיאסטקובסקי ללימודים העבריים, והמורה גלייבמן — למאתימאטיקה.[6]

מאלפות הן תוצאות המישאל שנערך בקרב הורי התלמידים (מאי 1920), מטעם הדירקטוראט להשכלה, בדבר שפת ההוראה הרצויה להם. מתוך 103 הנשאלים הצביעו 9 2 (96%) בעד השפה העברית, ורק 2 (1.9%) בעד יידיש. ליתר תוקף מצא לנכון מנהל הגימנסיה קוליאָב לפנות אל הרב צירלסון בנדון זה.[7] להלן תשובתו של הרב:

> לאחר אבדן מולדתנו נאלצנו, תוך נדודינו על פני ארצות תבל, להשתמש בשתי שפות לאומיות: העברית — שהיא גם כיום, על אף 1852 שנות גלותנו, כקניינה של ארצנו, האבות הקדושים, הנביאים והגיבורים, — ושפת יידיש, כתוצאה מחיי החולין שלנו באי־אלו ארצות. ההבדל בין שתי השפות הוא בכך, שהראשונה היא טבעית והשנייה — מלאכותית; זה, בדומה לאותו ההבדל שקיים בין האמת לבין הזיוף. לכן, כשיש ברצון ההורים לדרוש את האמת למען בניהם, מחובתנו הנעימה למלא את דרישתם הצודקת.[8]

שונה לגמרי היה גורלה של הגימנסיה הריאלית בבאַנדאָר. לפי כתבה שהופיעה ב"דער איד" הקישינובי, מיום 31 באוגוסט 1920, סירבו המורים להישבע שבועת־אמונים למלכות החדשה. משום כך הועברה הגימנסיה על־ידי השלטון המקומי למעמד של בית־ספר פרטי, ללא זכויות פומביות. הדבר גרם הפחתה ניכרת של מספר התלמידים ושימש עילה בידי האריסטוקראטיה המתבוללת שבעיר לעורר השתדלות בדבר הפיכת הגימנסיה למוסד בשפת הוראה רוסית. ההשתדלות לא נשאה פרי, כנראה, ובינתיים נשמט מידי היהודים מוסד חינוכי חשוב.

גם לאחר שה"קולטור־קאנפערענץ" (ועידת התרבות) בצ'רנוביץ הכריזה בחגיגיות רבה, כי יידיש היא השפה הלאומית היחידה של העם היהודי[9]

6. "דער איד", קישינוב, גל' 123, 6.10.1920.
7. ראה תצלום מהפנייה הנ"ל בצרפתית (נמצאת במקורה בספריה הלאומית בירושלים) להלן, במדור "נספחות", עמ' 662.
8. "דער איד", קישינוב, גל' 30, 4 ביוני 1920.
9. הוועידה התקיימה בימי 9—7 לינואר 1921, בצ'רנוביץ. בהחלטה המקורית שהוצעה ע"י הרץ גילישאָנסקי, מראשי ה"בונד" ומפעילי הוועדה האסכולתית

לא נתערער כלל מצבו של בית־הספר העברי. מצבו של בית־הספר הידישאי לא נשתפר במאום על־ידי־כך, ואף לא נמנעה ההידרדרות העצומה, שהיתה צפויה לו בשל יחסו האדיש של הציבור אליו.

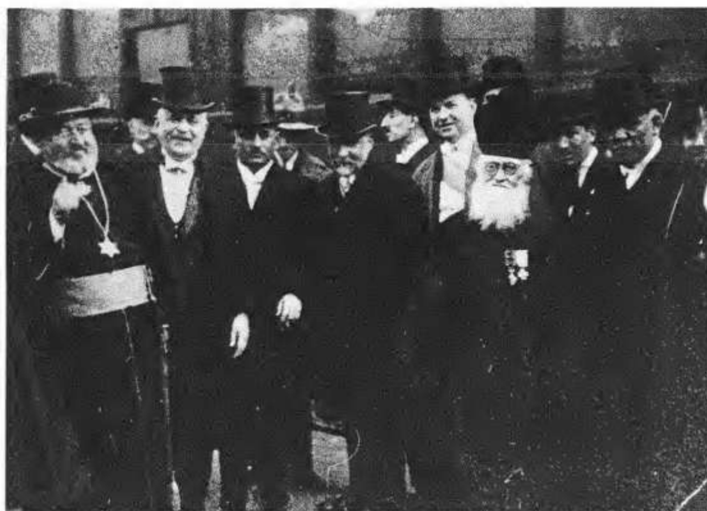
אך משנוכחו הידישאים לבסוף, שההורים אינם מרוצים מבית־הספר הממלכתי הידישאי והם מעדיפים עליו את בית־הספר הציבורי העברי, על אף מעמסתו החומרית, רפתה התלהבותם. לאחר משא־ומתן ממושך בין שני המחנות נתקבלה סוף־סוף דעתם של העבריים, כי צביונם של בתי־הספר ייקבע לפי רצון ההורים למקומותיהם, ולא לפי צו מגבוה. כן הוסכם על הרכב פאריטאֶטי של הוועדה האסכולתית. פרטי ההסכם באו לידי ביטוי בהחלטות ועידת המורים ה־3 שהתקיימה בימי 9—5 ביולי 1921 בקישינוב. להלן, במדור "נספחות", נביא במקור את החלטות הוועידה (אגב, בעברית לקויה למדי; המיסמך הנדיר הזה כשלעצמו, שהיה בהישג ידנו, פגום אף הוא למדי), המלמדות גם על מהלך העבודה בוועידה. איש לא פילל, כמובן, אותה שעה, כי כעבור שנה יהיה כל ההסכם הזה בחינת "ברכה לבטלה", ומכל מערכת החינוך הלאומי הממלכתי לא יישאר זכר כלשהו.

משנת הלימודים 1921/22 הרחיבה הוועדה האסכולתית את פעולתה על ידי ייסוד קורסים להכשרת מורים ועל־ידי הקמת אינסטרוקטוראט מיוחד לפיקוח על בתי־הספר, על חשבון הדירקטוראט האזורי לחינוך ולהשכלה. האינסטרוקטורים נבחרו מבין יודעי עברית ויידיש גם יחד, ותחום עבודתם נקבע לא לפי צביונם של בתי־הספר, אלא לפי האזורים. מצד הזרם הידישאי נחבר המורה י. שאַרמן מאורהיוב, ומצד הזרם העברי — המורה שלמה הללס.

עם כל ההגבלות בזכויות, שלפניהם הועמדו מפעם לפעם מוסדות החינוך, עוד יכלו העומדים בראש מערכת החינוך העברי להתבשם מהתפתחותה הנאוה ומהישגיה בחזית הפנימית.[10] הקשיים העיקריים שבהם נתקלו בדרך

בביסאראביה לשעבר, שנתקבלה פה אחד, נאמר: "הפדראציה התרבותית היהודית מכירה בלשון יידיש כשפה הלאומית היחידה של העם היהודי, ובתור שכזו היא צריכה להיות שפת־ההוראה היחידה בבית־הספר החדש" (הקובץ "קולטור", צ'רנוביץ, 1921, עמ' 94).

10. שתי עיירות קטנות שימשו מופת לאחרים בהיערכותן לשאת בעול תקציבו של בית־הספר ובתשלום שכר־מורים הגון למדי, על אף מיעוט התלמידים בהם. אלה ארציז שבמחוז אקרמן וראָני במחוז איזמאיל. הראשונה, ארציז, בת 170 משפחות, בערך, יכלה לקיים כל השנים גן־ילדים ובית־ספר יסודי מקיף, בן 7 כיתות־לימוד, אך ורק הודות לנכונות ההורים בעלי־היכולת (משפחות ינקלביץ', פריינק ואחרים) לשלם שכר־לימוד בעד בניהם פי־שניים ושלושה מאשר היה מקובל בשאר העיירות. השנייה, ראָני, בת 250 משפחות, בערך,

מס׳ 130. הרב י. ל. צירלסון, ציר בית־הנבחרים (מימין) והרב ד״ר יעקב נמירובר, חבר הסינאט (משמאל) בקרב שרי הממשלה (ממפלגת הליבראלים) בשנות 26—923.

מס׳ 3—131. חותמי המינשר על ייסוד המפלגה היהודית ברומניה, 4.5.1931
מימין — ד״ר אדולף שטרן[1]), במרכז — אברהם ל. זיסו[1]), משמאל — ד״ר תיאודור פישר.

מס' 42—134. צירי המפלגה היהודית, שנבחרו לבית הנבחרים הרומני ביוני 1931 וביולי 1932
מימין לשמאל שורה 1, עליונה: ד"ר מאיר אבנר[1]) ד"ר מאכס דיאמאנט[2]), עוה"ד מישו וייסמן[1]) (עמיר); שורה 2: ד"ר שמואל זינגר[1]), עוה"ד מיכאל לנדאו, ד"ר ארנסט מארטון; שורה 3: ד"ר יוסף פישר, ד"ר תיאודור פישר, ד"ר מאנפרד רייפר[2]).

מס' 5—143. צירים יהודים מטעם מפלגות שונות שטיפלו בבית־נבחרים בבעיית היהודים
מימין לשמאל: נתן לרנר[3]), ד"ר יעקב פיסטינר[2]), הוריה קארפ[1]).

[1]) מתוך "פנקס הקהילות, רומניה", הוצאת "יד־ושם", ירושלים תש"ל.
[2]) מתוך "תולדות היהודים בבוקובינה" (גרמנית), הוצאת "עולמנו", ת"א 1962.
[3]) מתוך ספר "בריטשאן", הוצאת אירגון יוצאי בריטשאן, ת"א תשכ"ד.

— המחסור במורים מקצועיים ובספרי־לימוד — נראו בעיניהם כזמניים בלבד, שבמאמצים מסוימים ניתן יהיה להתגבר עליהם.

כעבור זמן־מה הקימה "תרבות" אינסטרוקטוראט פידאגוגי ואירגוני מיוחד, שאליו נספחו כוחות־הוראה חשובים אשר הגיעו מאודיסה: יעקב ואסרמן ודוד רבלסקי. הם עברו את ביסאראביה לאורכה ולרוחבה, ומלבד פעולתם בתחום ההדרכה הפידאגוגית עשו הרבה למען הרחבת בסיסו הציבורי של בית־הספר העברי. שכזאת לא הצליחו לעשות היידישאים בערי־השדה. פרט לעיר הבירה, קישינוב — למען שני בתי־הספר למלאכה לנערות (אחד מהם — פרי יזמתו של ד"ר ברנשטיין־כהן עוד בסוף המאה הקודמת) ובית־ספר עממי אחד. שכן לא הרי בית־הספר העברי החדש אשר הוקם זה עתה ולא נהנה כלל ועיקר מקופת המלוכה — כהרי בית־הספר בשפת הוראה יידיש, אשר התנחל במקומו של בית־הספר הרוסי וזכה על־ידי־כך לתקציב מאוצר הממשלה הרומנית.

אף־על־פי־כן היה על המחנה היידישאי לעשות מאמצים כדי להמשיך את קיומם של המוסדות האלה (על ייסוד מוסדות חדשים אף לא העזו לחלום), וללא הצלחה כלשהי. וכאמור כבר לעיל, התנוונו והלכו המוסדות האלה, נתרוקנו מתלמידיהם, והמעט שנשאר — רובו המכריע היה נערות בלבד.

על המצב לאשורו באותם שני בתי־הספר ניתן לעמוד לפי זכרונותיו של הסופר היידי־עברי שלמה הללס, אשר פעל באותו זמן בתור מדריך פידאגוגי מטעם "הוועדה האסכולתית" המשותפת לשני המחנות. מפאת יחסו הנפשי החם ביותר של הללס לשפת יידיש נראים לנו דבריו נאמנים ביותר. נסתפק באי־אלו מובאות, ככתבן וכלשונן, ממאמרו "סקירה על התפתחות החנוך העברי בביסאראביה", שנתפרסם בחוברות א' וב' של "שבילי החינוך", ניו־יורק, משנת תש"ג (דצמבר 1942—מארס 1943).

העיירה הראשונה שביקרתי היתה קאלאראש, הסמוכה לקישינוב. בה היה בית־ספר אידי, היחידי כמעט, שהיתה לו קבוצת עסקנים שהתעניינו בו ועזרו להתפתחותו. גם מוריו היו פחות או יותר מומחים ומסורים למקצועם. בישיבה שהיתה לי עמהם דיברו על הצורך

בחרה לעצמה דרך מקורית להבטיח את קיומו של הגן ובית־הספר. בגלל היותה שוכנת בקיצה הדרומי של ביסאראביה, בצומת הנהרות פרוט ודאנובה, התפתח בה סחר־החוץ ביבולים, והיתה מקובלת בפי העם כ"האמבורג דביסאראביה". בה עגנו אניות־משא ענקיות, נושאות דגנים במעלה הדאנובה ובמורדותיה, לעבר הים השחור. ראש הקהילה המקומית, יצחק אגנט, יליד בראילה ומפעיליה הראשונים של התנועה הציונית ברומניה הישנה, שעמד בראש סוכנות־סחר גדולה, הנהיג על דעת קהל הסוכנים, מכס פנימי, בלתי רשמי, לטובת בית־הספר בשיעור של 10 ליי לקרון תבואה שהובא לנמל. על־ידי כך הובטח קיומו של בית־הספר כמעט ללא מעמסה על שכם ההורים.

החיוני להרחיב את מסגרת הלימודים העברים. לא כן היה ביתר הערים והעיירות שביקרתי. השתוממתי ראשית כל לראות את העניות המנוולת בבתי־הספר של ה"קולטור־ליגה" ואת דכאונם של מוריהם ומורותיהם. הזמן היה סוף הסתיו. הבוץ עד הברכים וקור לח השובר את העצמות ועוכר את הרוח. הממשלה קימצה בתקציבה, ולא היו עצי־הסקה לתנורים בבתי־הספר. לא ניקו גם את החדרים כראוי, ויהיו בהם קור, טחב ולכלוך. הצבור המקומי היה אדיש לבית־הספר ולא מהר לרשום את ילדיו לשלחם שמה, ואלה שנרשמו היו ברובם הגדול מבני העניים, שלא היו לבושים ונעולים כראוי, ויתרשלו לבקר את בית־ספרם בימי בוץ וקור. בבית־ספר אחד היה המנהל גלוי־לב עמי וישפוך לפני את מרי־שיחו על גורלו. התאונן על ההורים המזלזלים בכבוד בית־ספרם ואינם שולחים אליו את בניהם ללמוד. הם אומרים, שבשביל "טייטש־חומש" ושירים מעין "אויף דעם הויכען בארג" וכו', או לדעת ש"שתי פעמים שתים הן ארבע", מה שהם יכולים ללמוד גם בבית, לא כדאי להם לשלוח את ילדיהם לבית־הספר לשלש־ארבע שנים.

— מארבעים וחמשה תלמידים, שנרשמו אצלי, מבקרים יום־יום באופן ממוצע רק שנים עשר, — גמר המנהל את תלונתו. — רק בימי־שמש חמים באים מעט יותר. וכפי הנראה, סופו של בית־ספרנו סגירה, והילדים יעברו לבית־הספר המולדאבי.

ברוב בתי־ספר מכיוון זה מצאתי מורות. בתורות צעירות, שגמרו בעוד ה"צאר" חי גימנסיות ממשלתיות. לא היה להן כל מושג מהספרות האידית או מההיסטוריה שלנו. אף לכתוב כן באידיש לא ידעו. הדיבור בשפת־האם שהביאו מבתיהן היה המוני, שוקי ומוגבל במלים ובכח הביטוי. את ידיעותיהן על הלימודים האלה שאבו בשיעורי־הקיץ בקישינוב, שנמשכו שבועות אחדים. ומה יכלו מורות כאלה לתת לתלמידיהן? מכאן הזלזול מצד ההורים והתלמידים לבית־הספר ולתורותיו. מעוררות חמלה היו המורות המסכנות הללו. רגש הנחיתות בפני המורה הרומנית לפף ודיכא אותן. בעיירה אחת שמעתי רעש התלמידים וגערות המורה עוד בהיותי רחוק מבית־הספר, שהלכתי לבקרו. נכנסתי לתוכו והספקתי לראות עוד את המורה המסכנה מתלבטת ומתרוצצת מחדר לחדר בגערות: הסו רוצחים! הסו, מנוולים! היו לה שלש מחלקות בבת־אחת בשלשה חדרים מפולשים זה לתוך זה, וכשנתנה שיעור באחת מהן לא ידעה במה להעסיק את שאר שתי הכתות.

בעיירה אחרת מצאתי גם כן צעירה, שלימדה את תלמידיה היסטוריה על־פי איזה ספר־לימוד באידיש, שהתחיל מ"בראשית", ואחר כל פרק היו שאלות לתלמידים. גם זו נבוכה מאד, כשנודע לה מי אני. משאלותיה, שהציעה לתלמידים בפני ומתשובותיהם בענין שלמדו הבנתי, שהיא שיננה את השאלות, כמו שבאו בספר, על־פה. וגם התשובות היו שנונות על־פה, מבלי שהבינו כראוי את התוכן.

ניסיתי לנסח את השאלה קצת באופן אחר, ונתבלבלו. גם המורה וגם התלמידים... בשיחה עמה לאחר השיעור, שלא בפני התלמידים, הודתה לפני המורה בתמימותה, שמעולם לא למדה את ההיסטוריה של עמה וגם לא את יסודות הלשון האידית. רק בשיעורי־הקיץ שמעה בפעם הראשונה את שמותיהם של מנדלי מוכר־ספרים, פרץ ושלום עליכם, ושהם יצרו יצירות ספרותיות נפלאות.

— בגימנסיה הרוסית למדתי רק מה ששייך לעם הרוסי, שאותו אהבתי, וגם מדעים כלליים, והגיתי תמיד בספרות הרוסית הרחבה והעשירה. ומאין לי לדעת את ההיסטוריה שלנו ואת ספרותנו? לקקתי מעט בקצה המזלג ורוצה עתה להוסיף על ידיעותי המעטות. אך איני יודעת אם ישנם ספרי־לימוד באידית ואיך אפשר להשיגם. אין לי גם מי שידאג להמציאם לי.

משביע רצון בהרבה היה המצב בבתי־הספר מיסודה של "תרבות". בהם היו המורים במקומם הנכון. התכנית וספרי־הלימוד ערוכים ומתוקנים, וברורה היתה המטרה. המחלקות היו מלאות. והיו מקומות שדרשו, שיפתחו להם עוד מחלקות. האוירה בתוך כתלי בית־הספר היתה נקיה וחמה. מסביב לכל בית־ספר התרכזה קבוצת אנשים מסורים, שדאגו לקיומו ולנחיותו.

אם בתי־הספר של ה"קולטור־ליגה" עוררו חמלה ושל "תרבות" נתנו סיפוק רוח ונחמה, מצאתי את הגימנסיות העבריות של "תרבות" במצב של פריחה ושגשוג, והן עוררו שמחה בלב. ההורים והעסקנים, שהיו ברובם הגדול מהמעמד הבינוני ויהודים טובים, הראו הבנה, יחס ער ולבבי ומסירות למוסד חנוכי זה, ועשו הכל להרחבתו ולפתוחו. המנהלים ורוב המורים היו בעלי השכלה גבוהה ומוסמכים להוראת הלימודים הכלליים והעבריים, שקבלו עליהם להורות, חדורים ומסורים בלב ונפש לקניני הרוח של אומתנו ולתנועת התחיה. גימנסיות שכולן עבריות מצאתי בבנדרי בהנהלתו של הפדגוג שווארצמאן, שהשפעתה היתה רבה על הנוער. הגימנסיה בבילצי בהנהלתו של עורך־הדין דובינסקי, אדם בעל מרץ, פעיל וזריז. חבר דירקטורים מטובי הציונים בעיר עזרו לו לשאת את המשא הכבד. בסורוקי עמד בראש הגימנסיה אחד מבני העיר, צעיר נלבב, ניידיץ שמו,* ואחר כך נתמנה למנהלה המשורר אליהו מייטוס. גם במושבה הקטנה מארקולשטי מצאתי במקום בית־הספר העממי של יק"א גימנסיה עברית בהנהלתו של מר כתבן, צעיר ציוני מצ'רנוביץ, מסור לרעיון הציוני ולתרבות העברית. ועוד כאלה. רבים מחניכי הגימנסיות הללו מצאתי בשנים האחרונות בין שורות החלוצים, הבנים והבנות, הטובים והנאמנים לעמנו, והם עובדים בארצנו בכל שטחי החיים החדשים שם. הם יוצרים, בונים, עובדים ומגנים עליה

* כאן טעה הללס, שכן ניידיץ נתמנה במקומו של המנהל הקודם, המשורר אליהו מייטוס. — המחבר.

בגופם וברוחם ומוסרים עליה את נפשם. הן הקימו גם שורה שלמה של משוררים, סופרים ועסקני תרבות צעירים. — — —

גם פה בארצות־הברית פגשתי אחדים מיוצאי מוסדות החנוך. הם עוסקים גם כאן בהוראה בבתי־ספר עברים ומסורים לשפתנו, לספרותנו ולקניני הרוח שלנו. אות הוא, שהזרע אשר מוסדות ה״תרבות״ בביסאראביה ומוריה זרעו על תלמי לבותיהם הרבים והערים של בני הדור הצעיר, שנמסר לידם, היה זרע בריא וטוב. והוא נבט, צמח ועשה פרי הלולים.

הוצאת ספרי־לימוד

בראשית 1920 התארגנה ״תרבות״ כחברה מרכזית ואישיות משפטית, בעלת 30 סניפים בערי השדה. עם מייסדיה נמנו: אליהו אורטנברג, בן־ציון באלצאן, שלמה ברליאנד, ישראל ברמן, אשר־זליג שוחטמן (אל־יגון) ויצחק שרייבמן (שרי). ״תרבות״ נתנה דעתה על כמה מבעיות היסוד, אשר עמדו בדרך להתפתחותה הנורמאלית של בית־הספר ודרשו את פתרונן המיידי: המחסור בספרי־לימוד מתאימים, ובמיוחד למקצועות הכלליים, והיעדר הכשרה מותאמת למורי המקצועות האלה. למטרה זו נערך על־ידה כינוס פידאגוגי מיוחד, בימי 2 ו־3 למאי 1920, בהשתתפות 25 מורים מהערים החשובות, לשם עיבוד תכנית־פעולה בתחומים אלה. בראש הכינוס ישב צבי שווארצמן (באַנדאַר) ולמזכירים נבחרו: יצחק שווארץ (קישינוב) וי. ריידל (באַלץ). בהשראת הכנס ניגשו אחדים מן המורים לחיבור ראשוני הספרים הדרושים, על יסוד התקצירים העבריים שלפיהם לימדו עד כה. מונתה ועדה פידאגוגית מיוחדת, שתפקח על פעולה זו, ובראשה הפידאגוג יצחק רזניקוב וחיים בורודיאנסקי (בר־דיין) כמזכיר. הספרים הוצאו לאחר מכן על־ידי מו״לים מקישינוב[11] ומבאַלץ[12].

11. א. בהוצאת ״מדע״ ו״שכטר״:
1. חריסטומטיה לאטינית — מאת ליובומורדוב ס. ופלמר נ. עם מילון לאטיני—עברי מעובד על־ידי נ. אוירבוך, תר״פ;
2. גיאוגרפיה — מאת צבי שווארצמן, 1921;
3. תורת הצמחים (בוטאניקה למתחילים) — מאת נתנאל אוירבוך, תרפ״א;
4—5. עולם החי (זואולוגיה למתחילים), חלק א׳ וב׳ — מאת הנ״ל, תרפ״ב;
6—8. היסטוריה כללית, 3 חלקים — מאת שמואל גורין ויצחק רזניקוב (מתורגם על־ידי ש. וייסמן), 1922;
9. ספר חשבון לעברית — מאת י. רזניקוב, 1922;
10. גיאומטריה — מאת מ. שייקאָביץ׳, א. רבינוביץ׳, 1922;
11. דקדוק שפת לאטין — מאת י. ריס, נ. אוירבוך, 1922;

הכשרת מורים

א. שיעורי השתלמות למורים בקישינוב

פרט מעניין: כשהועלתה הצעה בכינוס הפידאגוגי הנזכר לעיל לפנות להסתדרות הציונית הארצית בבקשת הקצבה להגשמת התכנית בדבר אירגון שיעורי־קיץ להשתלמות המורים, התריס כנגדה המורה שפטל וייסמן, שהיה ידוע כיידישאי קנאי. הוא דרש כי "תרבות" תישאר כחברה בלתי מפלגתית, שעיניה לחינוך ולתרבות בלבד. לא היה לבעלי ההצעה אלא להעמיד את המיתמם וייסמן על מהותה של "תרבות", כפי שהוגדרה בוועידה השביעית של ציוני רוסיה בפטרוגראד (6 ביוני 1917):

> הוועידה הציונית השביעית מצהירה, שעבודת החינוך והתרבות היא אחת מתעודותיה העיקריות של ההסתדרות הציונית. עבודה זו צריכה להתבצע באמצעות גוף מיוחד, הכפוף למרות ההסתדרות הציונית. מבחינה ארגונית אוטונומי גוף זה בפעולתו הפנימית. הוועידה מוצאת, כי גוף זה הוא החברה 'תרבות'.[13]

הכנס לא קיבל, כמובן, את ההצעה המסולפת של וייסמן, ושיעורי ההשתלמות נפתחו כמתוכנן, ב־14 ביולי בקישינוב. השתתפו בהם 42 משתלמים. בין המורים היו פידאגוגים ומרצים ידועים: אורלוב, שמואל גורין, ג'וריני, ישראל וינשטיין, שפטל וייסמן, נפתלי זיגלבוים, משה פוסטאן, יצחק רזניקוב, יצחק שווארץ וצבי שווארצמן.

ב. בהוצאת "מוריה" [י. ברמן]:
1—3. הסתוריה עתיקה, 3 חוברות — מאת ישראל ברמן, 1921—תרפ"ג.

12. בהוצאת פנחס לבטוב:
1. נצנים, ספר ראשון לאחר הא"ב — מאת י. ריידל וי ואסרמן, תרפ"ג;
2. נצנים, ספר שני לשנות הלמוד השלישית והרביעית — מאת הנ"ל, תרפ"ג;
3—5. ספורי החומש, בשלושה ספרים, מסודרים ומבוארים על־ידי י. ואסרמן וי. ריידל;
6—7. ידיעת הטבע, לבתי־הספר העממיים — מאת י. ריידל, תרפ"ב.

13. לפי "המאבק לגאולה" לאריה רפאלי (צנציפר), הוצאת "דבר" ו"עיינות", ת"א, תשט"ז, עמ' 24.

בשנים שלאחר מכן לא הצליחה "תרבות", על אף מאמציה המרובים, לקיים שיעורי השתלמות מיוחדים למורים, פרט לסמינריונים זמניים, שאורגנו על־ידה במסגרת מושבות־הקיץ למורים.

ב. הסמינר ביאסי

בחורף תרפ"א נעשה ניסיון מצד הפדראציה הציונית בריגאט להקים סמינריון להכשרת מורים ביאסי. ד"ר אפרים פורת והמשורר אליהו מייטוס החזמנו כמנהלים. נרשמו בו כמה עשרות תלמידים, רובם המכריע צעירים מביסאראביה,[14] אשר רצו להקדיש את עצמם להוראה. ברם, קשיים יורידיים הביאו לסגירתו של המוסד באמצע שנת־הלימודים השנייה. רבים מכלל 60 חניכי המוסד המשיכו בכל־זאת לאחר מכן בהוראה. הבולטים מביניהם היו: ד"ר ש. ז. איצקוביץ־יצחקי (בּולגראד), בצלאל גלוזמן (קאלאראש), אפרים דודזון (דומבּרוֹבאַן), ישראל ורטהיים (באֶנדאֶר), ישעיהו חזין (קאלאראש), ד"ר יוחנן קאפליוואצקי (קאפּראַשט) ועוד.

ג. קורסים לגננות ולמורים בצ'רנוביץ

ניסיון דומה לזה שביאסי נעשה גם בצ'רנוביץ על־ידי "שפה עבריה". לראשונה נוסדו ב־1920 קורסים לגננות, ליד הקורסים ללימוד השפה העברית. ברם, כפי שמעיד ד"ר ד. קימלפלד, מחשובי המורים העבריים בצ'רנוביץ, בסקירתו "התנועה העברית ומוסדות החינוך בבוקובינה ובטרנסילבניה"[15]: "החוסר בטרדיציה ובתכנית־למודים מסוימה, המחסור במורים מתאימים, ובעיקר עונת הלימודים הקצרה — המחזור הראשון למד 6 חדשים בערך — גרמו שהגננות הראשונות שיצאו ממוסד זה לא היו מוכשרות לתפקידן לא במובן הפדגוגי ולא בידיעת השפה".

המחבר הנ"ל לא הביא ידיעות כלשהן על גורלם של הקורסים האלה — רציפותם ומספר החניכות שהתכשרו בהם — בשנים שלאחר־מכן. הוא הקפיץ אותנו מיד לעבר שנת תרצ"ד, בסכמו כי "על־ידי שכלול תכנית הלימודים ועל־ידי סדור קונטרולה דידקטית רצינית יהיה אפשר לתת ב ע ת י ד (הפיזור של המצטט) למוסד זה את הצורה הדרושה". עם זאת אנו מוצאים בספר הזיכרון ליהדות בוקובינה[16] אי־אלו פרטים נוספים, אך

14. "העולם" מ"ד, 25.8.1921 — מכתבים מרומניה מאת מ. יואלסון.
15. "פרודות", קישינוב, הוצאת "תרבות", תרצ"ד, עמוד רל"ה.
16. "Geschichte der Juden in der Bukowina Vol. II" בעריכת ד"ר נ. מ.

מקוטעים ביותר, על הקורסים האלה: א) נוסד קורס לשם הכשרת גננות, בהתחלה בהנהלתו של פרופ' ד"ר הרמן שטרנברג, ולאחר מכן בהנהלתו של ד"ר אפרים פורת, ב) בשנות השלושים התחנכו בסמינר לגננות 30 תלמידות.

קורסים אלה, אם התקיימו ברציפות ואם לסירוגין שימשו אמצעי חשוב להנחלת השפה למספר ניכר של מבוגרות. וידוע, אף ידוע, כי רוב חניכות הקורסים הללו, בכל אופן בשנות השלושים — לאחר שמשפחת הגננות הגדולה מבית־מדרשו של אלתרמן בקישינוב נתמעטה והלכה — היו ילידות ביסאראביה. זאת ועוד — חניכות הקורסים האלה כלל היה נקוט בידיהן: לקנות מידע וניסיון בגני־הילדים שהתנהלו על־ידי חניכות האינסטיטוט של אלתרמן. ואמנם, ניסיון זה הבשיל פירות משובחים, שהיו לאחר־מכן לברכה, הן ברומניה גופא והן כאן, במדינתנו.

ועכשיו נמשיך בעניין הקורסים למורים עברים, כפי שמסופר עליהם על־ידי ד"ר קימלפלד הנ"ל:[17]

> באוקטובר 1926 נתארגנו תחת הנהלתם של הרב הראשי, ד"ר יוסף [אברהם] מרק והד"ר ב. [בנדיט] גוטליב קורסים למורים עברים. התברר מיד שיש צורך גדול במוסד ממין זה. מכל פנות בסרביה נהרו לצ'רנוביץ צעירים וצעירות שהתעתדו לקבל משרות בבתי־הספר העברים בבסרביה. אולם בבוקובינה עצמה לא מצא המוסד החדש את ההד הדרוש. למיסדי המוסד לא נתנה כמעט כל עזרה צבורית ולחניכיו לא דאג איש. חלק גדול מהתלמידים רעב ללחם והתגורר במעונות אי־היגיינים ורק מעטים מצאו ע"י עבודה בבית־חרושת אפשרות של קיום. — — — אילו התענין הצבור העברי יותר בגורלו, היה יכול המוסד הזה לשמש מקור ברכה לתנועה העברית כולה.

מכל המובא לעיל ניתן, לדעתי, ללמוד כי לא רק היהודי־הביסאראבאי־מכל־השנה היה משולהב מהקמת בית־הספר העברי החדש. הנוער הלאומי, שהתחנך משחר ילדותו על המסורת העברית, ראה את ייעודו בחיים בהמשכת מסורת זו. לפיכך ניסה לנצל כל סדק נראה לעין, בין שזה היה בקישינוב, ובין שזה נתגלה ביאסי שבמולדובה או בצ'רנוביץ שבבוקובינה, כדי להתכשר לחינוך ולהוראה למען הדור ההולך וגדל.

גלבר, ד"ר הוגו גולד ופרופ' ד"ר הרמן שטרנברג, הוצאת "עולמנו", תל־אביב, 1962, עמ' 164.

17. "פרודות", קישינוב, הוצאת "תרבות", תרצ"ד, עמ' רל"ו.

ד. האינסטיטוט להכשרת מורות ומחנכות בקישינוב

על אף הדאגה הרבה, שקיננה בלב עסקני "תרבות" כבר מראשית תרפ"א, וחרף החרדה לעתידו של בית־הספר העברי תחת השלטון הרומני, לא נחלש הדחף הפנימי להרחבת הגבולין, לבנייה נוספת. הבשיל הרעיון בדבר הקמת אינסטיטוט (מכון) להכשרת מורות ומחנכות. המחנך הנודע, חלוץ גן־הילדים העברי, יצחק אלתרמן, שיצאו לו מוניטין בתחום החינוך העברי ברוסיה, הוא שפעל בשם הוועד המרכזי של "תרבות" ועניין בהקמת המיפעל מוסדות־חוץ חשובים ואישי ציבור שמחוץ למסגרת התנועה הלאומית — והמוסד החדש נפתח בראשית שנת תרפ"ג. המוסד התקיים שלוש שנים — תרפ"ג תרפ"ד ותרפ"ה — והכשיר בשני מחזורים 72 גננות ומורות בשביל ילדים בגיל הרך. לא היה סיכוי כלשהו לקבלת רשיון מהשלטונות להקמת המוסד, ועל־כן הוחלט ללכת בדרך ההסוואה: מאחר שבתכנית המוסד היה להקים לידו בתי־מלאכה שונים — לגזירה ורקימה, לציור וכיור, לכריכה ולנגרות מיניאטורית — עלה בידי "תרבות" להשיג רשיון לשיעורי ערב ללימוד השפה הרומנית ומקצועות־מלאכה שונים, על שם המנהלת, הגברת מרים לנדאו (רעיית יו"ר "מפעל הפיס" בארץ).

מחוץ למנהל, יצחק אלתרמן, והמנהלת הרשמית, הוזמנו לאינסטיטוט כוחות־הוראה חשובים, כגון הסופר אברהם אפשטיין, נתנאל אוירבוך (מחבר ספרי הלימוד "תורת הצמחים" ו"זואולוגיה"), ד"ר יעקב ברנשטיין־כהן, לייב גלאנץ, נחום טולצ'ינסקי (טל) ואחרים. בפרקי זמן מסויימים הורו גם הסופרים שלמה הללס ויעקב פיכמן. ונוספו עליהם מורים מעולים ללימוד נגינה בפסנתר, ריתמיקה, משחקים ותזמורת ילדים; וכן מורים למקצועות המיוחדים בבתי־המלאכה ועבודה בגינת הירקות והפרחים.

האינסטיטוט קיים גם שני גני־ילדים לדוגמה, אחד בהנהלתה של הגברת בלה אלתרמן ואחד — מתחילה בהנהלת הגננת קרצ'בסקאיה, ולאחר־מכן בהנהלת הגננת חנה גארצנשטיין (טברסקי) — בהם התמחו החניכות במשך זמן לימודיהן.

בתי־המלאכה היו מצויידים בכלי־מלאכה חדישים ונועדו בששת החודשים הראשונים של שנת־הלימוד לאימון, להסתגלות ולהכשרת הידיים לעבודה גסה, ליגיעת־כפיים ממש; ובשלושת החדשים האחרונים — להתמחות בהתקנת הכלים אשר ידרשו לגננת העתידה בעבודתה היומיומית: רהיטי־בית זעירים, דברי הלבשה לבובות, ציור וכיור חפצים ודמויות מעולם הדומם והחי, קליעה בקש, גזירה בנייר וכריכה ועוד ועוד.

קרנו של החינוך העברי עלתה הודות למוסד נפלא זה, אשר היה מעין גולת־הכותרת של כל מוסדות החינוך. על אף הקשיים היורידיים הוכפל

ואף שולש מספר גני־הילדים למן השנים 1924/25 ו־1925,26. בביסאראביה בלבד התקיימו באותו זמן 36 גנים, וחמישה בערי מולדובה והריגאט, שבהם הועסקו 52 גננות ועוזרות והתחנכו למעלה מ־1,100 ילדים.

הגן העברי, היה מעין אבן־שואבת ושבה אף את ליבם של אלו אשר היססו לשלוח את בניהם לבית־הספר העברי המוגבל בזכויותיו והמטיל עומס חמרי כבד על ההורים. הגן העברי החדיש הביא תמיד לידי התפעלות את המפקחים הרשמיים מטעם השלטונות. העידו על כך עשרות הפרוטוקולים מהביקורים האלה. לא אחת הביאו המפקחים לגן העברי את מנהלות הגנים הרומניים הממלכתיים, שרובן המכריע היו חסרות השכלה מקצועית כלשהי, כדי ללמוד מן הגננות העבריות. מוניטין יצאו לו לאינסטיטוט גם מעבר לגבולותיה של ביסאראביה; הוא אף זכה לאהדה ולתמיכה הגונה מצד יהודי רומניה. גן־הילדים העברי קנה לו מקום נכבד בתחום פעולותיה של אגודת הנשים הציוניות ("ויצו") בהרבה ערים ועיירות שבריגאט, כי היה בו גם משום אתגר לכל הפעולה הלאומית. בזכותו של הגן עלתה אף רמתו של בית־הספר מהטיפוס "איזראאליטה־רומינה" שמתחילתו נוצר לא לשם מתן חינוך עברי שלם, אלא לשם הקניית השכלה כללית בתוספת קריאה ב"סידור" ופרקי־דת.

המחזור הראשון של האינסטיטוט, בקיץ תרפ"ד, כלל עשרים ושלוש גננות מוסמכות, כולן בעלות השכלה תיכונית, לפחות. מספר זה לא הספיק כדי למלא את הביקוש, שהגיע ל"תרבות" בקישינוב גם מעבר לגבולותיה של ביסאראביה. המחזור השני, בתרפ"ה, מנה עשרים וארבע גננות ועשרים וחמש מחנכות, שלא הספיקו לגמור את הקורס בשלימותו, כיוון שהמכון נסגר.

אלתרמן וחבריו המורים הצליחו להחדיר לליבות הבחורות התלהבות למקצוען. הודות למסירותו האבהית של אלתרמן לכל אחת מהחניכות, אף בשאלות אישיות, נקשר ביניהן קשר נפשי אמיץ כמעט לכל ימי חייהן. עם כל עיסוקו הרב בהנהלת האינסטיטוט, מבחינה חומרית כמבחינה פידאגוגית, היה אלתרמן נוהג "לקפוץ" ביני וביני למקום נידח כלשהו בביסאראביה, שם התקשתה הגננת בצעדיה הראשונים, עומד על בעיותיה ומדריכה. היחס החברי והחם לחניכות האינסטיטוט מצד אלתרמן ומצד חבריו המורים, במיוחד של אברהם אפשטיין ונחום טולצ'ינסקי (טל), נהפך למעין ברית־ידידות עזה. יחסים דומים שררו אף בין החניכות לבין עצמן, שנתהדקו ונשתמרו לאורך ימים.

הוועידה הראשונה של אירגון הגננות נתכנסה בימי 22—26 בספטמבר 1925, כשעל סדר־יומה שאלות פידאגוגיות ואירגוניות. השתתפו בה ארבעים

גננות והרבה מורים־אורחים מקישינוב ומחוצה לה. יושבת־ראש הוועד, מרים דינר־גולדשטיין, פתחה את הוועידה בסקירה קצרה על מצב האירגון בתקופה הראשונה לפעולתו. ראשית דבר היה — משלוח מברקי ברכה אל אלתרמן וטולצ׳ינסקי (שכבר היו אז בארץ ישראל) ואל אברהם אפשטיין (באמריקה). לאחר מכן הביא לייב גלאנץ (מורה לשעבר באינסטיטוט) את דבריו לוועידה, מטעם מרכז ״תרבות״.

לנשיאות הוועידה נבחרו: חנה גארצנשטיין (טברסקי), מאניה שור, ומרים דינר־גולדשטיין — כמזכירה; לוועדה המתמדת — רחל ברון, רבקה ברקוביץ׳, חנה גארצנשטיין, רחל לב, ברכה מסרמן, מאניה שור ובליומה שניאורסון.

דו״ח מפורט על פעולות הוועד והעניינים המיוחדים של האירגון הוגש על־ידי מרים דינר־גולדשטיין. כן נמסרו דו״חות ורשמים על העבודה במקומות מאת הגננות: גארצנשטיין (הגן לדוגמא של האינסטיטוט), גרינברג זלב (״יבנה״, קישינוב), מושנזון־רבין (יאסי), שניאורסון (אורהיוב), הרשאנוק (ארציז), קיז׳נר (ליאובה), מסרמן (סאוואן, מולדובה) ועוד.

הרצאות הושמעו על־ידי חנה גארצנשטיין (המומנט הדתי בחינוך), מרים שור (שיטת מונטסורי) וכן על־ידי מרצים אורחים לייב גלאנץ (צלילים מוסיקאליים בגן) וד״ר משה וינשלבוים (תנאי־בריאות של הילד). בנוסף להחלטות בשאלות אירגוניות נתקבלה החלטת־מחאה חריפה נגד רדיפות הממשלה על מוסדות החינוך של המיעוטים ברומניה.

לוועד המרכזי החדש נבחרו: מקישינוב — גרינברג, מ. דינר־גולדשטיין, ר. לב, ש. ספאדד, ג. קיליסקי (דראכליס); מערי השדה — ח. גארצנשטיין, מ. מושנזון־רבין, ב. מסרמן ומ. שור.

גיאותו של בית־הספר העברי

ארבע השנים הראשונות לשלטונם של הרומנים, מתרע״ט (1918/19) עד לסוף תרפ״ב (1921/22), היו שנות־יצירה ברוכות לתנועת ״תרבות״ בבי־סאראביה. בראשית 1920 נרשמה החברה, שבעצם פעלה עוד מ־1917, בטריבונאל הקישינובי כאישיות יורידית מרכזית, בעלת 30 סניפים בערי־השדה. עם הוועד הזמני נמנו: ש. מ. ברליאנד (יו״ר) אליהו אורטנברג, בן־ציון באלצאן, ישראל ברמן, אהרון פיינברון, יצחק שווארץ, אשר־זליג שוחטמן (אל־יגון) ויצחק שרייבמן (שרי).

זרם הפליטים מעבר לנהר הדניאֶסטר הביא עמו לביסאראביה, כוחות תרבותיים חשובים, מורים ומחנכים. מהם השתקעו בקישינוב הבירה, אשר נעשתה מקום־ריכוז לפליטים ומבחינה מסויימת אף אכסניה של תורה

ותרבות. אלה נתנו מכוחם ומפרי־רוחם לביצורה של רשת החינוך החדשה, אשר הוקמה תוך בהילות וחיפזון, כדי להמחיש את הזכויות הלאומיות שממשלת רומניה העניקה למיעוט היהודי.

בסוף 1920 הגיע לקישינוב ראש מחלקת התרבות של המרכז הציוני ברוסיה, חיים גרינברג, בדרכו לברלין לשם הגשמת התכנית על הקמת אירגון עולמי של התנועה העברית. לאחר שגוייס בינתיים לפעולה בתחום מגבית־הבראשית של "קרן־היסוד", נתעכב כאן לכמה חודשים. הוועד המרכזי של "תרבות" ניצל את שהותו כאן לשם פעולת הסברה נרחבת ולעריכת סידרת הרצאות בנושאים תרבותיים. ההכנסות מכמה הרצאות, שנערכו באולם האפארכיאלי הנהדר (רק כעבור שנים הפך האולם למצודת הסטודנטים האנטישמיים, חובשי הפאקולטה לתיאולוגיה) ומשכו קהל רב של משכילים, היו קודש לתנועת "החלוץ".

מבין הפליטים שהשתקעו לזמן־מה בקישינוב ראויים להיזכר: הפידאגוג הנודע יצחק אלתרמן, הסופרים־המורים — אברהם אפשטיין ושלמה הללס, המורים יעקב ואסרמן ונחום טל; וכן העסקנים: לייב גלאנץ, לאה וידרוביץ, צדוק ויינשטיין, יחזקאל מאנזון, ישראל סקווירסקי ואחרון אחרון — הסופר יעקב פיכמן, יליד ביסאראביה, שפקד מידי פעם את קישינוב לפרקי־זמן ארוכים והאציל מרוחו והדרו לנוף התרבותי של ארץ הולדתו.

רשת בתי־הספר העבריים הציבוריים, מחוץ לגימנסיה הרביעית הממלכ־תית, הקיפה לסוף תקופה זו (תרפ"ב) 75 מוסדות־חינוך, בנוסף למספר רב של שיעורי־ערב לעברית: 20 גני־ילדים, 40 בתי־ספר עממיים ו־15 בתי־ספר תיכוניים (מהם שהוקמו רק החל מ־1918 ומהם שהתקיימו מקודם והנהיגו בהדרגה את הוראת המקצועות הכלליים בעברית). במוסדות אלה התלמדו כעשרת אלפים תלמידים ותלמידות מפי 450 מורים ומורות.[18]

18. מספרים אלה שהיו מצויים בארכיון "תרבות" בקישינוב, נתפרסמו לראשונה על־ידי המחבר, בקובץ לדברי ספרות "פרודות", הוצאת "תרבות" בקישינוב, תרצ"ד. המספרים האלה מובאים גם על־ידי שלמה הללס ב"שבילי החינוך", ניו־יורק, חוברות א׳ רב׳, דצמבר 1942 ומארס 1943, וגם על־ידי הפרופ׳ צבי שארפשטיין בספרו "תולדות החינוך בישראל", כרך ב׳, הוצאת ראובן מס, ירושלים, תש"ך, עמ׳ 247, שהסתמכו, לדבריהם, על מאמרו של ד. ויניצקי.

עם זאת נראים תמוהים הנתונים הסטאטיסטיים שהביא זאב איגרת במאמרו "לדמותו של החינוך העברי בביסאראביה" ב"על אדמת ביסאראביה" קובץ א׳ (עמ׳ 110), בעריכת ק.א. ברתיני, מתוך הסתמכות על מאמרו הנ"ל של ש. הללס, והרי במאמר הנ"ל אינם מובאים נתונים כלשהם!

איגרת טעה גם בהודעתו (עמ׳ 109), שהסופר ש. הללס היה פעיל בשדה החינוך העברי בביסאראביה בשנות 1918—1922, בעוד שהללס גופא, במאמר הנ"ל ב"שבילי החינוך", מעיד על עצמו, כי עבר לאוקראינה ב־1918 וחזר לביסאראביה רק לשנת הלימודים 1921/22.

נוספו עליהם כמה בתי־ספר תיכוניים פרטיים לתלמידים יהודים, שבהם הונהגה הוראת היסטוריה ישראלית (לפעמים בשפה הרוסית) והשפה העברית לבד: בקישינוב — 2 בתי־הספר לבנים ולבנות מיסודה של חברת "עוזרי המסחר", הגימנסיה של גולדנברג, שיעורי ערב לנערים בתכנית לימודים תיכונית, מיסודו של א. וייסמן, וכן בעיירות בריצ'אן ויאדיניץ שבמחוז חוטין.

בהזדמנות זו מן הראוי להביא לידיעת הקורא נתונים סטאטיסטיים כלשהם גם על מצבם של בתי־הספר בשפת־הוראה יידיש. נתונים אלה על שנת־הלימודים 1921/22, הובאו ב"ארבעטער צייטונג", מיסודו של "פועלי־ציון" בצ'רנוביץ, מס' 4, מיום 15 בינואר 1922. בדו"ח על ה"קולטור קאנפערענץ" (ועידת התרבות) הכל־רומנית השנייה, שהתכנסה בצ'רנוביץ בימי 6—9 בינואר 1922, נאמר:

> מעניין ביותר בשבילנו, הבוקובינאים, הדו"ח של המפקח על בתי־הספר הממלכתיים בביסאראביה, הח' שארמן: שם קיימים כיום 52 בתי־ספר עממיים בשפת־הוראה יידיש. 38 מהם מוחזקים על־ידי הממשלה ו־14 — על־ידי הציבור. בבתי־ספר אלה — 147 כיתות, שבהם מבקרים 5,757 ילדים. ברם, אין מספר בתי־הספר עומד ביחס לגודל האוכלוסיה היהודית בביסאראביה. הוא מהווה 12 אחוז בלבד, ומן הדין היה לקיים שם פי־שלושה מאלה. הממשלה התחייבה להקים את המוסדות החסרים תוך חמש השנים הבאות. מורגש חוסר גדול במורים, בעיקר בערי השדה. אך עם כל זאת מאורגנים בתי־הספר כהלכה, ותכנית־הלימודים עומדת על רמה גבוהה. העתיד בביסאראביה שייך לבית־הספר היידישאי (הדגשת המצטט), על־אף המניעות הגדולות והשונאים שעליו להיאבק עימם. הניצחון הגדול של הוועדה האסכולתית היהודית הוא — פתיחת הסמינר הממלכתי למורים בקישינוב.

ברם, אופטימיות מירבית זו שאפפה את ראשי בית־הספר היידישאי, נתפוגגה מהר: כל בתי־הספר היידישאים הממלכתיים היו הראשונים שנכנעו לרומאניזאציה הכפויה, שכן חסרים היו כל תקווה לקיימם על חשבון הציבור, דוגמת בית־הספר העברי. על כך אנו למדים גם מתוך הדו"ח שנמסר ע"י באראז, יו"ר הוועד המרכזי של ה"קולטור־ליגע" בביסאראביה, בוועידת־התרבות השלישית, שהתכנסה בצ'רנוביץ בימי 6 ו־7

ועוד: בהתייחסו לאינסטיטוט לגננות, שהתקיים בקישינוב בהנהלתו של י. אלתרמן (עמ' 113), מביע איגרת את צערו על אשר "התקיים אך שנה אחת 1923—1924". והרי מן המפורסמות הוא, שהאינסטיטוט התקיים שלוש שנים: בשנות 1922/23, 1923/24 ו־1924/25 והספיק להוציא שלושה מחזורים, שניים — של גננות מוסמכות (47 במספר) ואחד — של עוזרות (25 במספר).

באפריל 1923. ב״ארבעטער צייטונג״ גל׳ 53 מיום 23 באפריל 1923 אנו קוראים:

הוא [באראז] מתאר את דבר הקמתו של בית־ספר היידישאי, מאבקו ברוסיפיקאציה וברומאניזאציה ובמכשולים החמורים אשר הונחו בדרכו מצד הבורגנות [?]. אף היעדרו של חבר מורים מנוסים הביא לידי כך, שבית־הספר היידישאי נמצא במצב של גסיסה (הדגשת המצטט). לימוד יידיש נמצא במצב רע ביותר. בתי־הספר הממלכתיים מקדישים מעט מזעיר מקום לשפת־האם של הילדים.

משנת־הלימודים 1923/24 ואילך לא נשאר בעיירות ביסאראביה כל זכר וסימן לבתי־הספר הממלכתיים בשפת יידיש. נשארו רק 3 בתי־הספר הפרטיים בקישינוב: 2 בתי־ספר ״פרופסיונאליים״ לנערות ובית־ספר יסודי אחד (בהנהלתו של שפטל וייסמן).[19]

הבסיס המשפטי לקיומו של בית־הספר הלאומי

כבר נזכר לעיל, שזכות ראשונה לבית־הספר הלאומי בביסאראביה, לאחר סיפוחה לרומניה, קמה לו בתוקף דבר־המלך מ־14 באוגוסט 1918. זכות זו קיבלה מישנה־תוקף, תוקף בין־לאומי, בצורת התחייבות מפורשת מצד רומניה, לפי חוזי־השלום בפאריס, מ־9 בדצמבר 1919 ומ־28 באוקטובר 1920, לכבד את זכויותיהם של המיעוטים הלאומיים השוכנים בתוך גבולותיה. על התחייבות זו חזרה הממשלה ביום 26 במארס 1923 תוך הצהרה מפורשת, בעת הדיון בפארלאמנט על ניסוח חוקת־היסוד. להלן כמה סעיפים מחוזה־השלום ב־9 לדצמבר 1919:[20]

סעיף 1. הממשלה הרומנית מתחייבת, כי התנאים המפורשים בסעיפים 2—8 של פרק זה יהיו מוכרים כחוקי־יסוד; כי שום חוק, תקנה או פעולה רשמית כלשהם לא יהוו ניגוד או סתירה לתנאים הללו וכי לא תינתן זכות־העדפה כלשהי לשום חוק, תקנה או פעולה רשמית.

סעיף 2. הממשלה הרומנית מתחייבת להעניק לכל תושביה חסות מליאה ושלימה לחיים ולחירויות, בלי הבדל מקום הולדת, לאום, שפה, גזע ודת. כל תושבי רומניה יהיו זכאים, הן בחיי הכלל

19. אכן נשמטה עובדה זו מזכרונו של המשורר אליעזר שטיינברג מטשרנוביץ, ובמכתבו לשלמה ביקל מיום 10 בספטמבר 1931 הוא מתאונן (ראה ״שרייבער פון מיין דור״ לשלמה ביקל, כרך ג׳, עמ׳ 243, הוצאת י.ל. פרץ, ת״א, 1970) כי, ״אין בכל המדינה אף בית־ספר אחד ואף לא גן־ילדים אחד ביידיש״.
20. ״קוריארול איזראאליט״, בוקארשט, גל׳ 20, 28.1.1920.

והן בחיי הפרט, לבחור לעצמם לפי ראות עיניהם באמונה, בפולחן דתי או כיתתי — אם אלה לא יעמדו בסתירה לסדר הציבורי ולנוהג הטוב.

סעיף 7. רומניה מתחייבת להעניק אזרחות רומנית בזכויות מלאות, וללא מילוי צד פורמאלי כלשהו, לכל היהודים השוכנים בכל חבלי רומניה, אשר לא יעדיפו לקבל אזרחות כלשהי אחרת.

סעיף 8. כל נתיני רומניה יהיו שווי־זכויות לגבי החוק ויהנו מכל הזכויות האזרחיות והמדיניות, ללא הגבלת גזע, שפה או דת. הבדלי אמונה, דת או השקפה לא יהוו גורם להפליית הנתין הרומני, בבואו להגשים את זכויותיו האזרחיות והמדיניות, ובמיוחד בנוגע לשירות המדינה, לקבלת תוארים כלשהם, לעיסוק אומנותי או תעשייתי. לא תוגבל חופשתו של אזרח כלשהו לגבי בחירת הלשון, הן ביחסיו הפרטיים או המסחריים, הן בנוגע לענייני דת, עיתונות או לפירסומים כלשהם והן בנוגע לאסיפות פומביות.

עם זאת, לכשתונהג על־ידי הממשלה הרומנית השפה הרשמית, יש למצוא את הדרך לתת הקלות הגיוניות לכל נתיני רומניה השולטים בשפה אחרת, להשתמש בשפתם הם, בעל־פה ובכתב, בהופעתם בפני בתי־המשפט.

סעיף 9. אזרחי רומניה השייכים למיעוטים האתניים, מבחינת הדת והשפה, ייהנו מאותו הטיפול ומאותן הערובות, להלכה ולמעשה, ככל שאר נתיני רומניה. הם יהיו רשאים לייסד, לנהל או לפקח, על חשבונם הם, מוסדות־צדקה ועזרה, בתי־ספר או מוסדות־חינוך כלשהם ויהיו זכאים להשתמש בשפתם הם ולקיים את פולחן הדת באורח חופשי.

סעיף 10. הממשלה הרומנית תעניק בתחום החינוך הציבורי, בערים ובאזורים המאוכלסים במידה ניכרת נתינים רומנים ששפתם שונה מהשפה הרומנית, הקלות מתאימות בבתי־הספר היסודיים לשם הוראת הלימודים לילדיהם בשפתם הם. תנאי זה אין בו כדי להגביל את הממשלה הרומנית, מלהנהיג בבתי־ספר אלה חובת הלימוד של השפה הרומנית.

בערים ובאזורים הגדולים המאוכלסים במידה ניכרת נתינים רומנים השייכים למיעוט אתני כלשהו, מבחינת הדת או השפה, יובטח חלק צודק מהסכומים שנועדו לקרנות הציבוריות, לתקציבי הממשלה והמועצות העירוניות, למטרת החינוך, הדת והעזרה הסוציאלית של אותו מיעוט.

סעיף זה, האחרון, שנו וחזרו כמעט בלשונו המקורי בסעיף 7 של חוק החינוך הממלכתי היסודי ובסעיף 11 על החינוך הממלכתי העל־יסודי, אולם זה היה מעין אקט פורמאלי, כי מימושו נדחה לימות המשיח.

כמה גורמים — גורמי חוץ ופנים — הניעו את ממשלת רומניה בארבע השנים הראשונות לביסוס שלטונה בביסאראביה לנהל מדיניות ליבראלית כלפי המיעוט היהודי, תוך הכרה בשפתו הלאומית כשפת־הוראה רשמית

בבית־הספר. מצד אחד, חייבו אותה לכך חוזי־השלום, אשר נחתמו על־ידה לאחר מלחמת־העולם הראשונה בינה לבין שתיים מ״מדינות־ההסכמה״ (בריטניה וצרפת) וארצות־הברית, לפיהם הובטחו זכויותיהם של המיעוטים הלאומיים השוכנים בארצה. מצד שני, מצאה ממשלת רומניה על־ידי מתן זכויות אלו, אמצעי הוגן ומכשיר נאמן, כדי לבלום את התפשטותה של התרבות הרוסית ולהצר את צעדי הרוסיפיקאציה (כן גם ביחס לשפה הגרמנית בבוקובינה) בחבל זה של רוסיה הדרומית. מה גם שהשפה הרומנית עדיין היתה זרה לרוחה של האוכלוסיה, ובין כה וכה לא הספיקו לשלטון החדש, בשנים הראשונות לסיפוח החבלים החדשים, כוחות ההוראה שהיו דרושים לו. שהרי במקום אוכלוסיה בת 7,771 מיליון נפש שמלפני המלחמה, הגיעה רומניה לאחר הסיפוחים לכדי 17,5 מיליון נפש.

״הגם היהודים במיעוטים ?״

לא ארכו הימים ושליטי רומניה החלו להתכחש לאשר נטלו על עצמם, בהמטירם משנת 1922 ואילך, גזירות והגבלות על מוסדות־החינוך הלאומיים. כל עצם כוונתם היתה להשליט במלואה את השפה הרומנית במוסדות, לחתור תחת עצם קיומם ולהביא עליהם כלייה. יתר־על־כן — הקיבוץ היהודי בביסאראביה בכללו נראה בעיני השלטונות ״פגום״ מבחינה רעיונית־מדינית, שכן ״נגוע״ הוא בחיידק של שוויון וחירות־לאומית — נחלת המהפיכה ברוסיה — ולפיכך דין הוא להכריחו שיתנער מכל ההזיות האלה.

ראשון הצלפים היה שר־החינוך ד״ר ק. אנגאֶלאֶסקו, מממשלת מפלגת הליבראלים (כביכול!) שהחליפה בשלטון בראשית 1922 את ממשלת הגנראל אַוואֶראֶסקו. הוא הביא לשינוי־יחס מוחלט אל זכויותינו הלאומיות, ובכך הנציח את שמו לשימצה, הן בשינאתו ליהודים והן בגסות־רוחו. במחי־עט אחד ציווה (ביולי 1922) לסגור את הקורסים הפידאגוגיים, אשר קיימה הוועדה האסכולתית שליד הדירקטוראט האזורי לחינוך; סגר בקישינוב את הגימנסיה הרביעית הממלכתית, היחידה בכל ביסאראביה בשפת־ההוראה עברית, בתואנה שמספר מתלמדיה הוא פחות מזה שבבית־ספר רומני ותקציבה מהווה עומס מיותר על אוצר המלוכה; בדצמבר 1922 חיסל גם את הוועדה האסכולתית גופא. בראיון שהעניק השר למשלחת ״תרבות״, בראשותם של ד״ר ברנשטיין־כהן והיועץ המשפטי שמואל רוזנהאופט, התכחש השר אף לעצם חובתו לקיים את החוזה בדבר זכויותיהם של המיעוטים, מאחר... שהוא לא חתם עליו (כוונתו היתה לעובדה, שמפלגת הליבראלים סירבה בשעתה לחתום עליו, ועל החתימה באה לאחר־מכן

ממשלת־מעבר בראשותו של וידה־ווֹיאֶווֹד). בסופה של השיחה הוסיף אנגלסקו להפריך: "הגם היהודים במיעוטים?"...

מאז ברורה היתה כוונתו האמיתית של שר החינוך אנגלסקו, נחשפה זרועו הנטויה לקראת רומאניזאציה כפויה בכל התחומים. לכן נכנסה היערכותו של המחנה היהודי למצב של כוננות, לקראת מאבק מתמיד בינו לבין השר הכול־יכול וממלאי רצונו.

מן הגזירות, שפגעו אותה שעה באופן חמור ביותר בבית־הספר היסודי, ניתן להזכיר:

א. חובת הבחינות בפני "דיפוטאטים" (נציגים) מטעם שלטונות החינוך לסוף כל שנה, החל מכיתה א';

ב. הנהגת שיטת־הכיתות, המחייבת לכלול גם את הלימודים הרומניים — מה שהמורים העברים לא היו מסוגלים וכשירים להטיל על עצמם.

ג. שלילת עריכת הבחינות שנועדו בשביל מורים מחוסרי תעודות השכלה מספיקות — ביניהם גם אוטודידאקטים בעלי ותק רב בהוראה — כמו שהובטח מקודם;

ד. תחולתה של תכנית־הלימודים הממשלתית, שהיתה נהוגה ברומניה הישנה, אשר לא התאימה למציאות הקיימת באזורים החדשים, שזה מקרוב הוכנסו תחת כנפי חסותה של רומניה.

הקמת היוריסקונסולאט

המציאות הרת־הסכנות לגורל בית־הספר העברי גרמה לכך שליד הוועד המרכזי הזמני של "תרבות", הוקם יוריסקונסולאט מיוחד לשם ייעוץ והדרכה יורידית. עיקר תפקידו היה להגן על הזכויות אשר הוענקו על־ידי הממשלה למיעוט היהודי מייד לאחר סיפוחה של ביסאראביה לרומניה, שלאחר מכן החלה להתכחש להן. היוריסקונסולאט קיים קשר מתמיד והדוק עם ראשי משרד החינוך בעיר הבירה ועם האינספקטוראטים האזוריים, ולזכותו נזקפו הרבה הישגים ממשיים. פעולתו המתמדת והפוריה עוברת כחוט השני בכל שנות קיומה של לשכת "תרבות" המרכזית. היוריסקונסולאט פעל לא לטובת בית־הספר העברי בלבד, אלא לטובת בית־הספר הלאומי בכללו, על כל שאר זרמיו — היידישאי והדתי. בכל ההשתדלויות בעלות אופי כללי בפני השלטונות נהג היה לנקוט לשון דו־משמעית: בית־הספר היהודי, ולא העברי. על שום כך היה נראה היוריסקונסול שמואל רוזנהאופט בעיני השלטונות כדוברם ומגינם של כ ל בתי־הספר של היהודים בביסאראביה. אף הקצבת הממשלה לבתי־הספר של המיעוט היהודי בביסאראביה היתה מועברת לרשותה של "תרבות", על מנת שהיא תחלק אותה בין כל מוסדות

מס׳ 146. הוועד המרכזי של ״תרבות״ בביסאראביה, קישינוב תרפ״ד/1924
מימין לשמאל, שורה 1, יושבים: גב׳ הללס, ד. שווארצמן, יצחק אלתרמן, יחזקאל מאנזון, דוד רבלסקי, ד״ר יעקב ברנשטיין־כהן, לאה וידרוביץ׳; שורה 2, עומדים: עוה״ד שמיאל רוזנהאופט, יהודה חריטון, יעקב ואסרמן, ישראל ברמן, נחום טולצ׳ינסקי (טל), שלמה הללס, אל. גרשאנוק, צדוק ויינשטיין, אברהם אפשטיין; שורה 3, עליונה: צבי טורקאנובסקי, דוד ויניצקי, מ. קובלנוב, א. מלמוד.

מס׳ 147. הוועד המרכזי של ״תרבות״ לעלייתם של אלתרמן וטולצ׳ינסקי, קישינוב, ניסן תרפ״ד/1925
מימין לשמאל, שורה 1, יושבים: שלמה ברליאנד, יעקב פיכמן, נחום טולצ׳ינסקי, יצחק אלתרמן, המהנדס מרדכי גוטליב, ישראל ברמן; שורה 2, עומדים: ישראל סקווירסקי, שמואל רוזנהאופט, יעקב ואסרמן, יחזקאל מאנזון, זלמן רוזנטאל, לייב גלאנץ, יוסף דוליצקי; שורה 3, עליונה: הרץ ויינברג, צבי טורקאנובסקי, דוד ויניצקי.

הכתה העליונה והמורים
של בית המדרש למורים
ביאס. תרפ״א.

Cursul superior şi profesorii
seminarului pedagogic ebraic
din Iaşi 1921.

מס׳ 148. מלמטה למעלה, מימין לשמאל, שורה 1, יושבים: 1) ללא זיהוי, 2) יוחנן קאפליבצקי, 3) ד״ר אלכסנדר שור, 4) ד״ר אפרים פורת, 5) אליהו מייטוס, 6) ללא זיהוי, 7) יצחק יאשאן, 8) ללא זיהוי, שורה 2, עומדים: 3—1) ללא זיהוי, 4) שמעון הורביץ, 5) ללא זיהוי, 6) ישראל גלייזר, 11—7) ללא זיהוי, 12) ד״ר ש. ז. איצקוביץ׳ (יצחקי); שורה 3, עומדים: 2—1) ללא זיהוי, 3) זאב בארי, 4) יהודה ויינברג, 5) ללא זיהוי.

(חלק ניכר של התלמידים לא ניתן, לצערנו, לזהות על אף אשר הם חתומים על התצלום המשותף שהוגש למורם הנערץ, המשורר אליהו מייטוס, והם: דוד איצקוביץ׳, דוד הלמן, ב. שבע ספרא, אנה גלייזר, רחל רויטמן, נתנאל סורוקר, צבי וייסמן, חיה ליפסון, הדסה צ׳גורנית).

המורים ותלמידי הקורס העליון של בית־המדרש למורים ביאס – תרפ״ב.
Cursul superior şi Profesorii Seminarului Pedagogic Ebraic din Iaşi 1922.

מס׳ 149. מלמטה למעלה, מימין לשמאל, שורה 1, יושבים: 1) נחום קיז׳נר, 2) מגנזין 3) דוד הרשקוביץ׳, 4) ד״ר אפרים פורת 5) ד״ר אלכס. שור, 6) אליהו מייטוס, 7) נחום פידלמן; שורה 2, עומדים: 1) ש. הוקובסקי, 2) אותיליה פלר, 3) ללא זיהוי, 4) רוזנבאוך, 5) בת־שבע שכטר, 6) יעקב גלוזמן, 7) ז׳אנטה שכטר, 8) זאב וינברג, 9) ללא זיהוי, 10) אפרים דודזון, שורה 3, עומדים: 1) ישעיהו חזין, 2) שרגא רייכר, 3) סורצ׳ין, 4) בריך . . ., 5) ללא זיהוי, 6) אברהם גרינברג, 7) פ רויטמן, 8) יוסף קליגר.

מס' 150. האינסטיטוט להכשרת מורות ומחנכות, בהנהלת יצחק אלתרמן, קישינוב תרפ"ב—תרפ"ה
1925 — 1922

1) רחל צוקרמן, 2) לאה שטיינר, 3) יעל דראכליס, 4) ברכה מסרמן, 5) שרה סטאראָץ, 6) בוזיה פרידמן, 7) נאוה גורנשטיין, 8) דאשה פוסק, 9) מלכה פלום. 10) פוליה פישמן, 11) ללא זיהוי, 12) אסתר ראדושובצקי, 13) שפרה טאבצ'ניק, 14) גוניה גרשאנוק, 15) בליומה שפאן, 16) ללא זיהוי, 17) הייסינר, 18) יהודית ברקוביץ, 19) טובה הייסינר, 20) חוה רכטר, 21) ללא זיהוי, 22) הנה ווגמן. 23) מלכה שטיינברג, 24) לאה סברסקי, 25) מורה לנגרות, 26) טאראבוקין, 27) סופיה גריג, מורה לריתמיקה, 28) שץ, מורה לנגינה בפסנתר, 29) ד"ר י. ברנשטיין־כהן, מורה להיגיינה, 30) יצחק אלתרמן, 31) אברהם אפשטיין, 32) פסנתרנית, 33) נחום טולצ'ינסקי, 34) בלה אלתרמן, 35) מארניאנסקי. 36) ליוסיה לוונטאל, 37) רחל לב, 38) קיילה גרינברג, 39) גב' דנישנסקי.

40) חנה פיסר. 41) רחל קירז'נר, 42) דבורה ברמן, 43) אסל ברויטמן, 44) חינקה סובלמן, 45) רבקה ברקוביץ', 46) הייסינר, 47) סרויב, 48) רחל ברון, 49) ללא זיהוי, 50) עדינה חרד, 51) מניה שור, 52) גב' שטיינברג, 53) יפה ינקלביץ'. 54) חנה גארצנשטיין, 55) מרים מושנזון, 56) חנה גלמן, 57) גב' ליברזון. 58) גב' בוגדאנובסקי, 59) גוסיה קיליסקי (דראכליס), 60) שושנה איידלמן. 61) שושנה גירנשטיין, 62) ללא זיהוי, 63) מרים ברון, 64) בליומה שניאורסון. 65) חנה־סימקה סברסקי, 66) גב' שינדר, 67) ללא זיהוי, 68) גב' יאדלין, 69) חיה ברשטיין (צוקרמן), 70) גב' ברוכוביץ', 71) ללא זיהוי, 72) גב' ראבובר, 73) חנה ברגר, 74) גב' פאקאלמן, 75) שרה ספארד.

מס' 151.

המחזור הראשון של האינסטיטוט, קישינוב תרפ"ד/1924

1) גב' שץ, מורה לנגינה בפסנתר, 2) יצחק אלתרמן, מנהל האינסטיטוט, 3) סופיה גריג., מורה לריתמיקה, 4) טאראבוקין, מנהל הנגריה, 5) פסנתרנית, 6) מורה לנגרות, 7) בלה אלתרמן, מנהלת הגן לדוגמה, 8) נחום טולצ'ינסקי, מורה לעברית ותנ"ך, 9) ד"ר יעקב ברנשטיין־כהן, מרצה להיגיינה, 10) אברהם אפשטיין, מורה לספרות, 11) מרים לנדאו, מנהלת רשמית ומורה לרומנית, 12) פרופ' פוז'וגה, מרצה לפסיכולוגיה, 13) מרים מושנזון (רבין), 14) יאדלין, 15) פוז'וגה, אגרונום, 16) מארניאנסקי, מורה לציור, 17) מורה ללא זיהוי. 18) שרה ספארד, 19) מנהל הכריכיה, 20) רחל צוקרמן, 21) גוניה גרשאנוק, 22) יפה ינקלביץ', 23) ברכה מסרמן, 24) יעל דראכליס (יעקובי), 25) ללא זיהוי, 26) בליומה שניאורסון, 27) רחל קירז'נר (נוטה), 28) מלכה פלום, 29) בוזיה פרידמן (צוקרמן), 30) חנה סימקה סברסקי, 31) חנה גארצנשטיין (סברסקי), 32) לאה שטיינר, 33) חנה פיטר, 34) מלכה שטיינברג, 35) רחל לב, 36) קיילה גרינברג (שמואלביץ'). 37) לאה סברסקי, 38) פוליה פישמן, 39) ליוסיה לוונטאל.

החינוך. תועלתה המרובה של הפעולה היורידית המרוכזת והנמרצת הביאה גם לידי ביצורה של החזית הפנימית. למטרה זו נערכו מידי פעם כינוסי הורים, מורים ומנהלים, שבהם נתלבנו הבעיות וסומנו דרכי המאבק עם השלטונות.

ועידת "תרבות" הראשונה

לאחר ארבע שנות בניין וקיום של בית־הספר העברי על כל דרגותיו נתכנסה "תרבות" לוועידתה הראשונה, שהתקיימה בקישינוב בימי י"ב—ט"ז אלול תרפ"ב (5—9.9.1922).

כחודש ימים לפני כן (10.8.1922), זומנה לברלין, על־ידי הוועד הפועל של ה"התאחדות", ועידת מומחים לדיון על בעיות היסוד של פעולת התרבות והחינוך בארצות הגולה, בהתאם לשאיפות החינוכיות־ציבוריות של תנועת העבודה הציונית. מביסאראביה השתתף בוועידה יצחק אלתרמן, שהירצה על "החינוך שלפני בית הספר".[21]

הוועידה הראשונה של "תרבות" נפתחה בקישינוב באולם "אוניון" על־ידי יצחק אלתרמן במעמד 60 צירים מ־31 נקודות ואורחים רבים. ביניהם: בא־כוח הפדראציה הציונית בבוקראשט — מוטי רבינוביץ, בא־כוח בית־הספר בבוטושאן — הסופר ישראל זמורה, באי־כוח מוסדות החינוך בבראילה, בגאלאץ, ביאסי ועוד.

בדברי הפתיחה הצביע אלתרמן, כי תנועת "תרבות" נכנסה כעת לתקופה השניה בהתפתחותה. נסתיימה התקופה של השרשת הלשון בבית־הספר שלנו. שאלת הלשון כבר נתלבנה דיה, נפתרה לטובתנו, ואין הזמן בידינו לויכוחים עם יריבינו. למי כעת הסבלנות לוויכוחים תיאורטיים, כשכל התנועה שקועה בעבודה מעשית וקונקרטית? אין הפראזות המצלצלות יפות לשעה זו. לאור כובד האחריות ההיסטורית, שמוטלת כעת על שכמנו, הננו נתבעים למאמצים נוספים ולקרבנות, בחומר וברוח, כדי לזוז מהעמדות שכבר רכשנו לעצמנו ולהגן על הזכות להתפתחותנו הלאומית.

לאחר סדר הברכות מצד גורמים ציבוריים שונים, כנהוג, נבחרה נשיאות הוועידה בהרכב: יצחק אלתרמן ושלמה הללס (קישינוב), י. באראץ (טארוטינה), הלל דוברוב (יאַדיניץ), יעקב ריידל (באָלץ), צבי שווארצמן (באָנדאַר) וד"ר אלכסנדר שור (יאסי).

21. בוועידת "תרבות" מהסתדרויות ארצות מזרח־אירופה, שהתקיימה בצופוס כעבור שנים, בראשית יולי 1928, השתתפו מביסאראביה: צדוק ויינשטיין (נבחר לנשיאות), זלמן רוזנטאל ויצחק שווארץ (מסר סקירה על המצב).

הועידה הראשונה של „תרבות" בבסרביה

שהיתה בקישינוב בימי יב–טו אדר ש. ז.

סדר היום של הועידה:

ישיבה א:
1) נאום הפתיחה: [illegible] — **ח. גרינברג.**
2) ברכות.
3) בחירת ועדה לבקרת המנדטים ומזכירות.

ישיבה ב:
1) בחירת פרזידיום.
2) קריאת הרגלמנט של הועידה.
3) דין־וחשבון של המרכז — **נ. פילצ'ינסקי.**
4) ויכוחים וסקירות על מצב העבודה בסניפים.

ישיבה ג:
1) החנוך התרבותי הסוציאלי — **י. אלטרמן.**
2) הזרמים החדשים בתרבות העולמית — **ח. גרינברג.**
3) מצב התרבות בבסרביה — **ד. רבלסקי.**
4) ויכוחים.

ישיבה ד:
1) בית־הספר לסוגותיו — **א. אפשטין.**
2) השכלה מחוץ לבית־הספר — ד"ר **א. שיר.**
3) הכשרת מורים וגננות — ד"ר **פירת.**
4) ויכוחים.

ישיבה ה:
1) המצב הפוליטי והיורידי של מוסדותינו התרבותיים בבסרביה **ע"י ד"ר רוזנהיפט.**
2) הוצאת ספרים ועתונות — **י. ברמן.**
3) אורגניזציה — **ד. רבלסקי.**
4) התקציב לשנת תרפ"ב — **י. מנזון.**
5) ויכוחים.

ישיבה ו:
1) הצבעת הרזולוציות.
2) בחירת מרכז ופלנום; בחירת ועדה לבקרת.
3) נעילה.

Tip. „Tehnic Chişinău. Mihailovsc. 53. — דפוס „טעכניק" קישינוב, מיכאילאווסקי 53

מס' 47. סדר־היום של ועידת "תרבות" הראשונה (מסיבות בלתי נראות מראש נבצר מאת ח. גרינברג להשתתף בוועידה. במקומו פתח את הוועידה י. אלתרמן).

בין הברכות המרשימות ביותר, אשר הובאו לוועידה, היו דבריו הנלבבים של בא־כוח הפדראציה הציונית בבוקארשט מוטי רבינוביץ, אשר סיים בקריאה: "הארץ לפניכם היא — עלו ורשו!"... הכוונה היתה לרומניה הגדולה כולה. בכך נתן ביטוי עז לכאבו, כאב החינוך העברי אשר פיגר בארץ הולדתו וציפה לגואליו.

הפתיחה החגיגית ננעלה בהרצאתו של דוד רבלסקי על תעודותיה של תנועת "תרבות" העולמית. הוא ייחד את הדיבור על העקרונות אשר

עליהם יש להשתית את בית־הספר החדש, והם — עבודה יוצרת, שלימות רוחנית ומסורת לאומית.

המזכיר נחום טולצ׳ינסקי (טל) והיועץ המשפטי שמואל רוזנהאופט, בדו״חות שלהם על פעולת הוועד המרכזי הזמני, מנו את כל הקשיים שנתגלו מידי פעם בעבודה, הן בשל המחסור במורים מוסמכים ובספרי־לימוד והן בשל ההגבלות מצד שלטונות ההשכלה. רק הודות לפעולתו הנמרצת של המרכז ניתן היה להביא לידי ביטולן של ההגבלות או איכשהו להתגבר עליהן. בין ההישגים החשובים של המרכז היו: עצם הקמת היוריסקונסולאט, אשר קיים קשר מתמיד עם הדירקטוראט האזורי להשכלה ועם משרד החינוך בבירה והדריך את המוסדות בפעולותיהם; אירגון האינסטרוקטוראט האירגוני והפידאגוגי; ליכוד העברים שהביעו את נכוונתם לשאת בעול החזקתו של בית־הספר; ייסוד האינסטיטוט הפראֶבאֶלי להכשרת מורות ומחנכות, ועוד ועוד.

כן נמנו הכשלונות הרציניים: סגירת הקורסים הפידאגוגיים הממלכתיים והגימנסיה הרביעית הממלכתית בקישינוב; הזלזול מצד הדירקטוראט להשכלה בוועדה האסכולתית היהודית שלידו, אשר חדל להתחשב בדעתה ובהוראותיה. כבר בראשית מעשיו אלה של השר אנגלסקו נראה היה אות וסימן רע לבאות, שחייבו דריכות וכוננות.

לאחר קבלת החלטות בשאלות שבהן דנה הוועידה (חלקן מתפרסמות להלן), נבחר ועד מרכזי, שעם הרחבתו מייד לאחר הוועידה היה מורכב מהחברים: יצחק אלתרמן, אברהם אפשטיין, שלמה ברליאנד, ישראל ברמן, המהנדס מארק א. גוטליב, לאה וידרוביץ׳, צדוק ויינשטיין, יעקב ואסרמן, נחום טולצ׳ינסקי (טל), צבי טורקאנובסקי, יחזקאל מאנזון, פודולסקי, ד״ר קיסליובה, דוד רבלסקי, שמואל רוזנהאופט, ולפי שני נציגים מכל מחוז — אחד אחד מוועדי המפקחים ומוועדי המורים, וכן 3 מקומות לנציגים מבוקארשט, מגאלאץ ומבוטושאן.

הוועידה ננעלה בדברי־סיכום של אלתרמן, הללס ורבלסקי, שהביעו תקווה וביטחון כי דבר החינוך העברי הופקד בידיים נאמנות, במערכה למען זכויותינו הלאומיות.

מהחלטות הוועידה הראשונה של ״תרבות״ בביסאראביה
(קישינוב, י״ב—ט״ו אלול תרפ״ב/5—9.9.1922)[22]

א. לדו״ח של הוועד המרכזי —

1. הוועידה... מקבלת בסיפוק רב את יזמת המרכז לפתוח אינ־

22. לפי ״אונזער צייט״, קישינוב, גל׳ 32 ו־36 מ־21 ומ־27 בספטמבר 1922.

סטיטוט פראַבּאַלי להכשרת גננות ומורות ומחייבת את הצירים למלא את התחייבויותיהם הכספיות להחזקת המוסד.

ב. למצבו היורידי של בית־הספר —

1. הוועידה... מוחה, תוך התמרמרות רבה, נגד הרדיפות על בית־הספר הלאומי בשנת הלימודים האחרונה, אשר באו לידי ביטוי בשורה שלימה של גזירות וחומרות מצד משרד ההשכלה, הדירקטו־ראט האזורי והמפקחים שלו.

2. הוועידה מביעה את מחאתה הנמרצת על הזלזול מצד מנהל הדירקטוראט בוועדה האסכולתית, שעליה מוטלת הדאגה לקיומו של בית־הספר הלאומי; על אשר אינו נוהג להתייעץ עימה בשאלות הנוגעות למוסדות הנתונים בתחום שיפוטה.

3. הוועידה... לאחר דיוניה במצבו הפוליטי־יורידי של בית־ספרנו הלאומי בביסאראביה, פונה בקריאה אל האוכלוסיה היהודית, לעשות מאמצים מוגברים לשם הגנה על קיומם של מוסדות החינוך והתרבות, שהוקמו על־ידי הציבור היהודי בעמל רב ובמסירות־נפש, וכן לשם הקמת מוסדות־חינוך חדשים שאנו זקוקים להם.

הוועידה תובעת מכל יהודי לזכור כי, בהיעדר בית־ספר עברי שלם ניטל היסוד של שאיפתנו לתחיית האומה. כן פונה הוועידה למר־ז "תרבות" העולמי לעמוד על המִשמר כדי לעזור לנו במאבק ע זכויותינו.

ג. לאירגונו של בית־הספר —

כדי לקרב את בית־הספר העברי בביסאראביה לשיטות החדישות של הפידאגוגיה וכן כדי להתאימו לדרישותינו הלאומיות ותנאי המקום, מכירה הוועידה בצורך להנהיג את השינויים שלהלן:

1. לשוות לגן־הילדים אופי של "מעון ילדים";

2. ילדי הגן יימצאו תחת פיקוח פידאגוגי במשך כל השנה. למטרה זו יש לארגן בשבילם מוסדות־קיץ;

3. לגן יתקבלו ילדים בגיל 4—5 שנים ויימצאו שם עד לגיל חינוך־חובה. כבר בשנה האחרונה להימצאו של הילד בגן, מן הרצוי להניח את היסודות לקריאה וכתיבה, כדי להכשירו לכניסה אל בית־הספר;

4. החינוך בבית־הספר יהיה מושתת על רעיון העבודה;

5. הוראת הלימודים בבית־הספר היסודי תהיה לא ע"י מורים לפי המקצועות, אלא לפי הכיתות.

6. לייסד מועדוני־ילדים, שבו יתכנסו התלמידים בשעות שלאחר הלימודים.

7. לא לעזוב את התלמידים לנפשם בחודשי החופש, אלא להעסיקם בעבודת־גינה, בטיולים ובריכוז במועדונים

הערה: הוועידה מחייבת את בתי־הספר להנהיג ככל האפשר, כבר משנת־הלימודים הבאה, את לימוד המלאכה ובעיקר בבתי־ספר לבנות.

קדם לוועידת "תרבות" ביום אחד (4.9.22) כינוס משותף למורי יידיש ועברית במסגרת "הוועדה האסכולתית". הכינוס דן במצב המשפטי של מוסדות־החינוך הלאומיים שנתערער מיום ליום וקיבל שורה שלימה של החלטות המובאות להלן:[23]

הפקודות האחרונות של משרד החינוך, ביחס למוסדות החינוך הלאומיים של היהודים ובית־הספר העממי היידי, מפקיעות למעשה את זכותה של האוכלוסיה היהודית בביסאראביה לאוטונומיה תרבותית־לאומית, — אוטונומיה אשר הושגה לאחר מאבק ממושך של המוני העם ושהוכרה על־ידי השלטון הרומני, שעה שביסאראביה נעשתה חלק מהמלכות הרומנית. סגירת הקורסים הפידאגוגיים של היהודים, שמתעודתם היה להכשיר מורים בשביל בית־הספר העממי, מעמידה בסכנה את עצם מערכת החינוך שלהם. סגירתו של בית־הספר התיכוני הממלכתי היחידי בכל ביסאראביה — הגימנסיה הרביעית — גוזלת את זכותה של האוכלוסיה היהודית לבתי־ספר תיכוניים ממלכתיים, אשר הוכרו בדבר המלך מ־1918.

בית־הספר הפרטי, המתקיים על חשבון הציבור היהודי והממלא במידה מסוימת את חסרונם של המוסדות שהממשלה חייבת היתה להקים יחסית לאוכלוסיה היהודית, סמכותו מתערערת וקיומו מוטל בסכנה לאור חובת הבחינות בכל המחלקות מידי שנה והיטל מס־בחינות בשיעור של 120—80 ליי.

בשים אל לב כל העובדות המנויות לעיל, המעמידות בסכנה את קיומו של בית־הספר הלאומי, דורש כינוס המורים:

1. לבטל את הפקודה בדבר סגירת הקורסים הפידאגוגיים;
2. להקים מחדש את בית־הספר התיכוני הממלכתי — את הגימנסיה הרביעית;
3. להכיר בסמכותם ובחופש פעולתם של בתי־הספר הפרטיים, תוך הטלת חובת הבחינות בפני ועדות־בוחנים בכיתה ד׳ בלבד;
4. להורות לרביזיראט (משרד אזורי לפיקוח), כי את מס־הבחינות מאת תלמידי בתי־הספר הפרטיים, המוחזקים על חשבון הציבור, יש לגבות בהתאם לסעיף 29 של התקנון [כלומר: לא להפריז בהטלת המס].

מאירועי "תרבות"
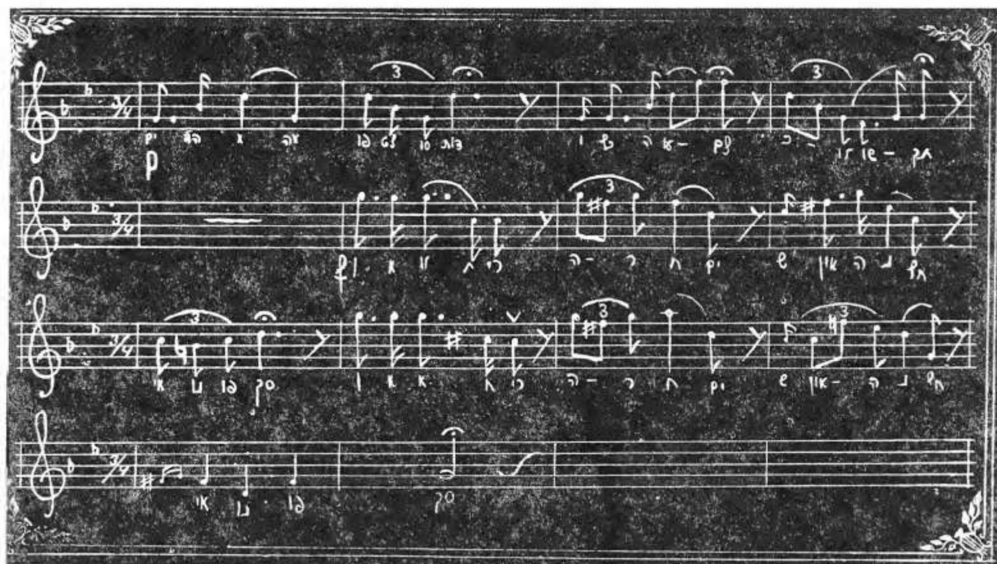
א. מראשוני האירועים שהשאירו את רישומם החזק על הציבור העברי בקישינוב היתה ללא ספק העצרת החגיגית בטבת תרפ"ג ליום הולדתו החמישים של משוררנו הלאומי ח. נ. ביאליק. בחלק הספרותי של העצרת הופיעו יצחק אלתרמן, אברהם אפשטיין (ביצירתו המיוחדת

23. לפי "אונזער צייט", קישינוב, גל׳ 21, 8 בספטמבר 1922.

יַם הַדְּמָמָה פּוֹלֵט סוֹדוֹת.

שירו של ח. נ. ביאליק.

המנגינה־מאת ל. גלנץ.

* . *

יַם־הַדְּמָמָה פּוֹלֵט סוֹדוֹת,
וְכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ שׁוֹתֵק,
וּמֵאַחֲרֵי הָרֵחַיִם
שְׁאוֹן הַנַּחַל אֵינוֹ פּוֹסֵק.

שְׁחוֹר הַלַּיְלָה הוֹלֵךְ כּוֹבֵשׁ,
מַרְכִּיב צֵל עַל צֵל וְכוֹפֵל
דּוֹמֵם אֶל־יַם הַמַּחֲשַׁכִּים
כּוֹכָב אַחַר כּוֹכָב נוֹפֵל.

וּבְהִשְׁתַּתֵּק כָּל־הָעוֹלָם,
אַרְגִּישׁ: לִבִּי עֵר וּמְדַבֵּר...
אַרְגִּישׁ: מַעְיָן טָהוֹר אֶחָד
הוֹמֶה אַט שָׁם וּמִתְגַּבֵּר.

אוֹמֵר לִבִּי לִי בְּהֶשָּׁאִי:
„בְּנִי! חֲלוֹמוֹתֶיךָ בָּאוּ...
נָפַל כּוֹכָב מֵרָקִיעַ —
הַאֲמִינָה — לֹא שֶׁלְּךָ הוּא...

עוֹד שֶׁלְּךָ רָבוּעַ אֵיתָן
וּבְמִשְׁבַּצְתּוֹ יִזְרַח שָׁמָּה;
שָׂא עֵינְךָ — הִנֵּה שָׁם הוּא
קוֹרֵץ, רוֹמֵז לְךָ נֶחָמָה...”

וּבְהִשְׁתַּתֵּק כָּל־הָעוֹלָם,
אֵשֵׁב אַבִּיט אֶל־כּוֹכָבִי;
לִי אֵין עוֹלָם אֶלָּא אֶחָד —
הוּא הָעוֹלָם שֶׁבִּלְבָבִי.

* מסבות טכניות אין אנו מדפיסים את האקומפנימנט למנגינה זו.

כ״ס׳ 48. ״ים הדממה״ במנגינתו של ל. גלאנץ (מתוך גל׳ ״תרבות״, ינואר 1923, ע׳ 5)

"ביאליק היה לנו!"), שלמה הללס, יעקב ואסרמן ודוד רבלסקי. כל אלה הכירו אישית את ביאליק עוד מימי אודיסה ואף היו מבאי ביתו. הזכרונות המעניינים, האפיזודות החיות וכן האימרות השנונות מפיו של ביאליק, שהועלו בדבריהם, ריתקו את הקהל החוגג והלהיבוהו.

בחלק המוסיקאלי, שהיה מוקדש כולו ליצירותיו של ביאליק, הופיעו: הזמר פרידמן־לבוב — במנגינות מפורסמות לשירי ביאליק, המנגן־המלחין הצעיר לייב גלאַנץ — בלחן מיוחד שחיבר לשירו של ביאליק "ים הדממה פולט סודות" ובהשתתפותו בשלישיה "איך" של הקומפוזיטור הנודע ד. נוֹוואקובסקי, בלווי נכדתו של הקומפוזיטור, הפסנתרנית, הגברת ארביטמן, והצ׳ילאן מ. שילדקראָט. השחקנית כהן־ברנשטין (יאנטארנה) קראה את השירים "הכניסיני" ו"הצור והגל".

ולא קישינוב בלבד חגגה את החג הלאומי הזה. בכל עיר ועיירה נערכו אסיפות, נשפי תלמידים ונשפים למבוגרים. מרכז "תרבות" הוציא גליון מיוחד של בטאונו לציון מאורע זה; היומון "אונזער צייט" הקדיש לו גליון מיוחד, וכל העיתונות הרוסית המקומית הקדישה מאמרי הערכה על בעל היובל והאירה בהרחבה את העצרת החגיגית.

ב. בתחילת תרפ״ה הזדמנה לקישינוב, לביקור בבית הוריה, השחקנית מרים ברנשטיין־כהן מן הארץ. היא נעתרה לבקשת "תרבות" לערוך סידרת קונצרטים של קריאה אמנותית מתוך השירה העתיקה שלנו וכן משל גדולי המשוררים בני זמננו, בליווי חליל וכינור.

שני הנשפים הראשונים נערכו בקישינוב (אחד באולם המרכז הציוני למוזמנים בלבד, והשני בתיאטרון "קולוזיאום"). המודעות על גבי נייר כחול־לבן נשאו כותרת־ענק: נשף תנ״כי. לאחר מכן בא תורה של ה"פרובינציה". השחקנית לא נלאתה לחרוש את ביסאראביה אף בימי ביצות וסגריר והביאה את העברית האמנותית לפינות מרוחקות ממסילת הברזל.

ג. ליובלה השישים של ח. נ. ביאליק, בתרצ״ג, נערך בקישינוב נשף חגיגי גדול לתלמידים ולהורים, בתיאטרון הגדול "אכספרס" (כ־3,000 מקומות). המורה ישעיהו ויניצקי ביים והציג את יצירותיו של המשורר "מעשה ילדות", "המתמיד" ו"גדוד בעיר" אף חיבר להן מנגינות בעיבוד של מורה בקונסרבטוריון. כן הוכנה תפאורה מיוחדת על־ידי ציירים. הנפשות הפועלות היו מחברי הסניף של "השומר הצעיר". כן הופיעו זמרים בליווי מקהלה בשירי ביאליק עם מנגינותיהם של: י. אנגל, ש. אלמן ולייב גלאנץ. דברי פתיחה קצרים השמיעו חברי הנשיאות של מרכז "תרבות" — המשורר יעקב קוטשר, הסופר זלמן רוזנטאל וצבי טורקאנובסקי.

התכנית הצליחה ביותר והוצגה פעמיים באולמות מפה לפזה. היה

PROGRAM

I.

Cuvântare: I. Cucer Z. Rozental, G. Tarcanovschi

1) Binecuvântarerea popor. (Tehsakna) muz. populară		Cor
2) Zi de vară, zi caldă — — — „	Idelson	Cor
3) Către voluntarii neamului — — „	Rabinovici	Cor

4) Copilării (opera de copii) — muzica de Ş. Viniţchi

Participanţi: Copilul, ceasornicul, uşa, ciutura, strada cânele, pisica, iedul, autorul. — Haşomer Haţair

II.

1) Hamathmid, — muzica de S Viniţchi

Participanţi: Hamathmid, autorul, vântul, genele, ierburile, stelele, evrei. — Haşomer Haţair

2) Cuvântul cel din urmă — Inscenară în massă

3) Regimentul în târg — Punere în scenă — Muz. de Enghel

III.

1) Cântece de mare — Muz de Rabincov	D-l Gold
2) Marea liniştei — „ Glantz	D-l Gold
3) Orientală de I. Cucer (in onoare lui Bialik) muzica de Ş. Viniţchi	D-ra Averbuh
4) Pe râul Prath baladă populară arabă de Bensman	D-ra Averbuh
5) Arunc în vânt suspinul meu — de Glantz	D-l Z. Moşneagăr
6) N'am găsit talentul meu în drum — de Ş. Viniţchi	D-l Z. Moşneagăr
7) Ia-mă sub aripa ta — de Ş. Alman	D-ra Ş. Sifer
8) A ieşit o modă nouă „ „	D-ra Ş. Sifer
9) Vino iubita mea — de Engel	D-ra Ş. Sifer

La pian: D-na V. Nebesova — Regia: Ş. Viniţchi

Aranjament pentru pian: D-na Cantarovici

Dirijor şi aranjament pentru orchestra: V. Iuşchevici

Décoruri: D-nii Nesvedov şi Şugailov

I

פתיחה: — — יעקב קוטשר

נאומים: — — ז. רזנטל, צ׳ טורקנובסקי

המוסיקה:

1) ברכת עם (תחוקנה)	עממית		המקהלה
2) ביום קיץ יום חום	אידלסון		המקהלה
3) למתנדבים בעם	מ. רבינוביץ		המקהלה
4) מעשה ילדות (אופרה לילדים)	המוסיקה	יש. ויניצקי	

הנפשות: הילד, השעון הדלת הדלי, הרחוב, נבחז (כלב) לקש (חתול), הגדי, המחבר. — השומר־הצעיר

II

1) המתמיד במוי המוסיקה — יש׳ ויניצקי

הנפשות: המתמיד, המחבר, הרוח, השמורות, ראשים ועשבים, כוכבים, יהודים. — השומר־הצעיר

2) דאס לעצטע ווארט — מאסע־אינסצעניר ונג

3) גרוד בעיר (בימוי) — המוסיקה י׳ אנגל — המקהלה

III

המוסיקה:

1) ים לידער	רבינקאוו	ה׳ גאלד
2) ים הדממה	ל. גלאנץ	ה׳ גאלד
3) מזרחית - יעקב קוטשער (לכבוד ביאליק) המנגינה מאת יש׳ ויניצקי		הגב אוירבוך
4) בין נהר פרת — נעימה ערבית עממית — ע״י בנסמן		הגב אוירבוך
5) זריתי לרוח אנחתי	י. גלאנץ	ה׳ ז׳ מושניאגר
6) לא זכיתי באור מן ההפקר — יש׳ ויניצקי		ה׳ ז׳ מושניאגר
7) הכניסיני תחת כנפך	ש. אלמן	הגב ש׳ שיפר
8) ס׳איז ארויס א נייע מאדע	ש. אלמן	הגב ש׳ שיפר
9) קום אריס	י׳ ענגעל	הגב ש׳ שיפר

הוראה — יש. ויניצקי

הדריכה לפסנתר הגב ט. קנטרוביץ׳ — על יד הפסנתר — הגב וו׳ נבסובה

העריכה לתזמרת והנצוח בה — ה׳ וו׳ יושקביץ

הציורים ה׳ נסבידוב, ו׳ שוגלוב

תיאטרון „אקספרס"

חג ח. נ. ביאליק / יובל הששים /

תרל״ג — תרצ״ג

פרוגרמה

JUBILEUL LX PCETULUI

H. N. BIALIK

דפוס „טבניק מ דקאר, קישינוב

מס׳ 49. התכניה של הנשף ליובל הששים של ביאליק.

זה אירוע תרבותי וחינוכי מלא פאר ותוכן לאומי לתלמידי בתי־הספר ולציבור העברי.

התבונה לחג היובל הציפה את כל בתי־הספר שבערי השדה, והתגיגות נהפכו להפגנות נהדרות לדיבור העברי החי וליצירה העברית.

רומאניזאציה ביד חזקה

כאמור, התחילה ממשלת מפלגת הליבראלים, מייד לאחר שהגיעה לשלטון בראשית 1922, להתכחש להתחייבויותיה של רומניה בפני חבר הלאומים, בדבר זכויותיהם של המיעוטים הלאומיים, ולדחוק את רגליהם מכל העמדות המדיניות שרכשו להם עד כה. משלחות מיוחדות, מטעם "תרבות" לחוד ומטעם כל המיעוטים הלאומיים בביסאראביה ביחד (בהשתתפותו של העו"ד מיכאל לנדאו), ניסו לשכנע את השר בצידקת דרישותיהם החוקיות — אך נתקלו בקיר אטום. שר החינוך ד"ר אנגלסקו והמנהל הכללי של משרדו, נאיה דומיטראָסקו, המשיכו להתנכל לבית־הספר הלאומי של המיעוט היהודי. השר אף הסתער בשצף־קצף על חברי המשלחת בשל דרישותיהם המופרזות, שכאילו "ריח הבולשביזם נודף מהן".

בתי־הספר הממלכתיים בשפת הוראה יידיש רומנו במחי־עט אחד. הכניסו לתוכם מורים נוצרים ותלמידים בני לשון עם־הארץ (ביחוד בערים המחוזיות ובקישינוב שבה התקיימו שמונה בתי־ספר ממלכתיים יהודים). הסירו את השם "אָוּריאסקה" (יהודי) מעל גבי שלטי המוסדות — והם הפכו לבתי־ספר רומניים, ללא צביון לאומי כלשהו; ההורים, שמלכתחילה היו אדישים לבית־ספר ידישאי זה, עברו בשתיקה על מעשה זה, אבל גם המורים היידישאים, אשר היו מראשי המדברים בשנים הראשונות לשלטון הרומני, לא גילו התנגדות מפורשת לכך; קנאתם לשפת יידיש התנפצה כליל תחת הלחץ הראשון של השלטונות. ודאי, שגם האינטרס האישי עשה את שלו — מתוך פחד שמא יגורשו לגמרי מתוך כתלי בית־הספר הממשלתי. ואילו באו להעבירו מרשות הממשלה לרשות הציבור, דוגמת בית־הספר העברי, לא היו מוצאים לו גואלים.

זה היה השלב הראשון. בשלב השני, החל משנת הלימודים 1924/25, הודחו רוב המנהלים היהודים ממשרותיהם בבתי־ספר אלה, ובמקומם התמנו מורים נוצרים; בכך הסתיימה הפרשה המכאיבה והעגומה של בית־הספר הלאומי הממלכתי בביסאראביה. כזכר לחורבן האיום הזה, החזיקו מעמד, מכל בתי־הספר היידישאים שלשה בתי־ספר ציבוריים בלבד, כולם בקישינוב, מהם — שניים מקצועיים לבנות.

אם בית־הספר הלאומי הממלכתי נהרס ונחרב ביד חזקה ובמכה אחת, בלי חבלי גסיסה יתירים — הרי אין ערוך ושיעור לתעלולים שנעשו בנפשו של בית־הספר העברי הציבורי, מתוך כוונה להביאו לידי גסיסה איטית ממושכת. ברם, יד המיניסטר החזקה נתקלה בקשי עורפו של הציבור העברי (כמורה, כעסקן — כן גם ההורה), שלא נרתע מפני הגזירות החמורות שניתכו מאז יומיום על בית־הספר שלו. לא נכנע ולא עזב את המערכה, שבה היתה המלחמה נטושה על פני כל החזית משך שלש שנים רצופות עד לסוף 1925. בית־הספר העברי הציבורי יצא אמנם מרוסק איברים מן הטלטלה העזה שניטלטל, אבל זכה לאחר מכן ליצירת תנאי־קיום חוקיים, פחות או יותר נורמאליים. החוק החדש בדבר החינוך הפרטי, שלאחר מאבק חריף נתקבל בבית־המחוקקים הרומני, שם קץ לתעלוליו של שר־החינוך ועושי רצונו. על כל פרשת המאבק הזה יסופר להלן בפירוט־יתר.

הרומאניזאציה הכפוייה פגעה גם בנטע הרך, בגן־הילדים. והרי לא היה אבסורד גדול מזה, לדרוש שהפעוטות יקבלו ראשית חינוכם בשפה הרומנית, שעה שלא היה בביסאראביה אף בית יהודי שהשפה הרומנית תשלוט בו.

השר אנגלסקו לא הירפה בשאלת הבחינות והוסיף להטיל חובת הבחינות בכל הלימודים בשפה הרומנית, אם כי שנה לפני כן נאלץ לוותר בנידון זה ולהסכים שהתלמידים ייבחנו רק על־ידי מורים "דיפומאטים" יודעי־עברית. הוראה חמורה אסרה לאשר פתיחת מוסדות חינוך חדשים, שיעורי ערב ואף ספריות.

אמצעי הכפייה, וביד חזקה שלעיתים אף גבלו במעשי־אלימות מצד שלטונות ההשכלה הנמוכים, עוררו תגובות נמרצות גם בעיתונות הרומנית המתקדמת. וכן נאמר ב"אדאוארול":

> הלשון הרומנית צריכה להיות נלמדת בבתי־הספר של המועטים, לא רק מתוך צורך ממלכתי אלא גם לצורך הילדים עצמם. — — — הילד מוכרח לדעת את לשון המדינה. ואולם זכות היא, זכות טבעית שאין לגזלה הימנו, לקנות את ידיעותיו בשפתו, ולשון ההוראה בבית־ספרו תהיה לשונו הלאומית. אנחנו, הרומנים, דרשנו זאת מאת ההונגרים. חלילה לנו מחזור על טעותם של אלה, אשר טעו להאמין כי אפשר להטמיע עם שלם על־ידי מעשי אלימות וכפייה בנשמות הילדים. שיטה זו מעולם לא השיגה את מטרתה ולא הועילה אלא ליצור תהום עמוקה בין המרובים והמועטים.[24]

24. לפי "העולם", גליון י"ז, 11 במאי 1923 — כתבה מאת אבא אריכא [אברהם אפשטיין].

המועצה המיוחדת

בצל ההתנקשויות שרגשו ובאו תכופות ופגעו קשות במערכת החינוך הלאומי למאז הועידה הראשונה בראשית שנת־לימודים זו, נתכנסה מועצת "תרבות" מיוחדת ("הפלינום" במקור) בימי כ"ד—כ"ו תרפ"ג.[25] לאחר דברי פתיחה של היושב־ראש, יחזקאל מאנזון, נקראו דוחו"ת מפורטים על־ידי המזכיר צ. ויינשטיין, היועץ המשפטי ש. רוזנהאופט, המפקחים, הפידאגוגי והאירגוני, יעקב ואסרמן ודוד רבלסקי, שהספיקו לבקר בשנת לימודים זו ברוב המוסדות טעוני־טיפוח והדרכה, וכן מנהל האינסטיטוט להכשרת מורות ומחנכות, יצחק אלתרמן.

הדיונים היו ממושכים למדי, תוך השתתפות ערה מצד כל חברי המועצה, ובמיוחד של הנציגים מערי־השדה. אלה חזו מבשרם את תעלולי השלטונות מצד אחד, ואת הפגיעה הרעה אשר החלה להתגלות בקרב אי־אלו חוגי הורים, מצד שני. הורים אלה היו מודאגים מעתיד בניהם ומוכנים לוותר על עקרון העברית למען הזכויות והתעודות. לכן תקפה דרישת חברי המועצה להחיש עזרה חמרית למוסדות, לבל יהיו תלויים בהורים בעלי־היכולת בלבד. ואם לאור המצוקה הכלכלית לא ניתן להשיג תמיכה בפנים הארץ — לפנות למוסדות העזרה בחוץ־לארץ, שדאגתם עד כה היתה בעיקר לדברים שבחומר. ורע מזה — מוסדות־סעד אלה היפלו לרעה את בית־הספר העברי, בהשוואה לבית־הספר הידישאי, שלמענו הוקצבה בכל זאת תמיכה קבועה.

לאחר דיון נוקב בכל השאלות שהועלו על הפרק נתקבלו החלטות מתאימות, שאת עיקרן אנו מביאים להלן:[26]

א. למצבו המדיני־יורידי של בית־הספר —

1. הפקודות האחרונות חותרות תחת קיומו של בית־הספר העברי ומעמידות בסכנה את הזכות לחינוך עברי־לאומי, שרכשו להם יהודי ביסאראביה בעמל רב ושהממשלה הכירה בה;

2. הפלינום של "תרבות" מוחה בכל תוקף נגד הטנדנציה הברורה לחתור תחת החינוך העברי ומטיל על הוועד המרכזי, לעורר את דעת נבחרי העם הרומני והממשלה המרכזית על העוול הנעשה לעמנו בהריסת בית־ספרו ולהגן בכל המרץ הדרוש על קיומו של החינוך העברי הלאומי;

3. אם הממשלה לא תוותר על דרישותיה, אין בתי־הספר של "תרבות" מגישים את תלמידיהם לבחינות ומוותרים על הזכויות.

25. לפי "תרבות", קישינוב, גל' שלישי, טבת תרפ"ג.
26. שם.

ב. למצבו הפנימי של בית־הספר —

1. הפלינום מכיר בצורך לחזק את האינסטרוקטוראט הפידאגוגי, בציינו את התועלת הכרוכה בעבודה זו בשביל שיפורם ושיכלולם של בתי־הספר שלנו;

2. הפלינום מזרז את הוועד המרכזי לגשם את החלטות הוועידה בדבר הוצאת ספרי־לימוד על פי שיטת האנאליטיקה הנהוגה במדינה ובדבר סידור תכנית־לימודים בבתי־הספר שלנו;

3. הפלינום פונה אל ההורים ומזכיר להם את חובתם לבניהם ולעמם ומזהירם מנהות אחרי הזכויות והתעודות שינתנו להם במחיר נפש בניהם שהם קובעים לעד;

4. הפלינום מאמץ את ידי המורים והחברים במלחמתם העקשנית הקשה בעד החינוך הלאומי וקורא אותם לעבודה מתוך מסירות בשעת סכנה זו.

הפלינום הכיר בזכותה המוסרית הגמורה של "תרבות" ובסמכותה לפנות בבקשת עזרה מן החוץ, מאת כל אלה שהתרבות העברית יקרה להם. כן הדגיש את הנחיצות לשגר משלחת לחוץ־לארץ, כדי להעמיד את העברים על מצבה של "תרבות" ומוסדותיה לשם הבטחת ביסוסם החמרי. הפלינום חייב את המרכז לאחוז באמצעים הדרושים כדי להחיש דבר שיגור המשלחת.

הפלינום עמד גם על הצורך לחתור לאיחוד פעולת התרבות בארבעת חבלי רומניה. י. אלתרמן, בסקירתו על המצב בחבלים הללו והלך־הרוחות השורר שם בקשר לכך בקרב הגורמים הציבוריים, מצא:

א. בבוקובינה מתקיימת חברת "שפה עבריה". מטרתה — הפצת הלשון העברית בעם ובין בני־הנעורים. היא משתדלת להכניס את לימוד השפה העברית בכל בתי־הספר. פותחת שיעורי ערב בשביל תלמידי בתי־הספר הכללים. השנה נפתח שם גם בית־ספר עברי מודרני, שהוא חשוב לנו בתור ניסיון ראשון ובתור הוכחה לרוחות החדשות שהתחילו מנשבות גם שם. בצ'רנוביץ מתקיימים חמישה גני ילדים וכן גם באחדות מערי השדה. בצ'רנוביץ מתקיים גם מוסד להכשרת גננות, הזקוק אמנם לשיפור ולשיכלול.

בוקובינה הביעה את הסכמתה להתאחד בעבודה. היא מוכנה אף בשעה זו להשתתף בהוצאות המרכז, על מנת שנשלח להם אינסטרוקטורים לסידור העבודה בסניפים ובבתי־הספר.

ב. ברומניה הישנה — אין עד היום חברה מיוחדת ל"תרבות". עד היום היתה כל העבודה התרבותית נעשית על ידי הפדראציה הציונית שם. בזמן האחרון קיים על־ידי הפדראציה משרד מיוחד לענייני תרבות. המורים שבאו מאוקראינה ורוסיה הכניסו זרם עברי חדש. במאמצים מסויימים ניתן היה, אולי, אף להכניס אי־אילו לימודים כלליים בעברית — אפילו בבית־הספר הקיים. יש גם קבוצה של אנשים המסורים לרעיוננו, שהיכולת בידם לפעול הרבה. הניסיון שנעשה לקרוא ועידת מורים ביאסי בימי החופש בינואר — לא

הצליח מסיבות ארציות. ואף שם מתיחסים בחיבה לרעיון איחוד העבודה.

ג. על טראנסילוואניה — אין לנו עד היום ידיעות מספיקות, אך מכל שהגיע אלינו ברי לנו, כי דחיפה אחת תקים גם שם הסתדרות חיה.

לאור כל אלה החליט הפלינום לקבוע את זמן הועידה הכל־רומנית לחדשי יוני—יולי ביאסי.

סוף דבר היה, ששיגור משלחת מיוחדת לחוץ־לארץ לא יצא לפועל. בא־כוחה של "תרבות", דוד רבלסקי, השתלב ב־1924 בתוך המשלחת של "ברית עברית עולמית" לאמריקה, בהרכב הד"ר יהושע טהון וחיים גרינברג, לשם איסוף כספים בעיקר למען בתי־הספר העבריים בפולין. בדרך כלל, קטנה היתה ההצלחה למגבית, ול"תרבות" בביסאראביה הוקצבו סכומים קטנים למדי, שבקושי הספיקו לכסות את חובותיו של הוועד המרכזי והאינסטיטוט לגננות בקישינוב.

גם האיחוד המקווה לפעולת התרבות בכל ארבעת החבלים, לא יצא לפועל. חוסר כוחות הוראה מעולים מורגש היה כל העת אף בביסאראביה, ואי אפשר היה לייחד הרבה כוחות למען הפעולה החינוכית שמחוצה לה. ניתן היה איפוא להסתפק בשיתוף פעולה בתחומים שונים, כגון: הזמנת בוגרי בתי־הספר התיכוניים העבריים בביסאראביה להוראת הלימודים העבריים במוסדות החינוך שבריגאט; הפניית גננות מתוך בוגרות האינסטיטוט הפראָבאָלי בקישינוב לפתיחת גני־ילדים בריגאט ובטראנ־סילוואניה; סידור מושבות־קיץ למורים; שילוב מורי בוקובינה, בעלי השכלה גבוהה, בוועדות הבחינות בשביל בתי־הספר התיכוניים, ועוד.

שיתוף פעולה הדוק ביותר היה קיים בשטח המדיני־משפטי, בשנות העשרים הראשונות, בין באי־כוח "תרבות" לבין: ציר הפארלאמנט מהריגאט — ד"ר אדולף שטרן, הסינאטור הרב ד"ר יעקב נמירובר, ד"ר וילהלם פילדרמן (האחרון — מתוך יחס חיובי לבית־הספר העברי בלבד), הסינאטור הוריה קארפ, העו"ד מישו וייסמן, ד"ר אברהם מבשן, קבוצות "צעירי־ציון" ו"רינאשטריה" בבוקארשט; ד"ר מאיר אָבנר מצ'רנוביץ וכן הצירים מביסאראביה — הרב יהודה לייב צירלסון ונתן לרנר. החל מסוף שנת 1928 עם היווסד המפלגה היהודית ברומניה, בנשיאותו של תיאודור פישר מקלוז' והד"ר מאיר אָבנר כיושב ראש הסיעה הפרלאמנטארית, נרתמו לשאת בעול הפעולה המדינית למען בתי־הספר כל שאר חברי הסיעה: מאכס דיאמנד, העו"ד מישו וייסמן (מיכאל עמיר), ד"ר ש. זינגר, העו"ד מיכאל לנדאו, אָרנסט מארטון, ד"ר יוסף פישר ומאנפרד רייפר. מאמצים משותפים אלה, תוך הישענות

על הידע הרב והניסיון המאלף שצברה בשאלה זו הלשכה המרכזית של "תרבות" בקישינוב, הם שעמדו לה במאבקה הקשה עם שלטונות ההשכלה לרפיית כבלי הרומאניזאציה.

ממועצה — למועצה

שנת הלימודים החדשה בתרפ"ד (1923/24) העמידה בפני שורה שלימה של גזירות חדשות וחמורות כגון: חובת הוראת הלימודים הכלליים ברומנית, סגירת כמה בתי־ספר בעוון אי־הגשת תלמידיהם לבחינות סוף השנה לפני בוחנים רומניים בלבד, חובת מנוחת יום הראשון.

מפאת דוחק השעה ולחץ העבודה של הלשכה לא נראתה אפשרות לכנס ועידת "תרבות" שלא מן המניין. במקומה נערכו שתי מועצות נפרדות של באי־כוח הקהילות, ההורים והמורים — אחת לצפונה של ביסאראביה — בבאַלץ, והשנייה לדרומה ולמרכזה — בקישינוב. המועצות נפתחו בצניעות, ללא טכסים מיוחדים, והמתכנסים ניגשו מייד לדיונים. המועצה בקישינוב נפתחה בכ"ב באלול תרפ"ג (3.9.1923) בנשיאותם של חבר המרכז יעקב ואסרמן, הרב מטעם דרברמדיגר (רחום) והעו"ד שלמה (סולומון איסאקוביץ') פישר מבאַנדאַר.

בסקירתו המפורטת מנה פישר אחת לאחת את הפקודות השרירותיות האחרונות, שכל מגמתן למחוק לגמרי את צביונו הלאומי של בית־הספר שלנו ולהוציא מן הלב אשליה כלשהי על דבר אפשרות קיומו להבא. נוכח התנקשות זדונית זו, בניגוד לזכויותינו החוקיות שהממשלה הכירה בהן עד כה, אין, לדעתו, אלא לצאת בדחיפות במחאה חריפה ביותר, אשר הד קולה יישמע בכל מקום. זוהי הדרך היחידה שמלפנינו ואף הסיכוי היחיד לקרוע את גזר־הדין.

בדוחו"ת מהמקומות השתקף המצב במלוא עגמתו. מצד אחד, הצביעו כולם כאחד על גידולו של בית־הספר והתפתחותו, על נכונות ההורים והמורים לקרבנות; מצד שני, נתפסו אי־אלו חוגים ליאוש, בשל המתיחות המתמדת השוררת מסביב לבית־הספר, שנאבק יום ביומו גם עם הרומא־ניזאציה וגם עם מצבו החמרי המתערער והולך.

בתוך כלל ההצעות שהוגשו על־ידי המשתתפים הועלתה הצעה מקורית מצד נ. טולצ'ינסקי (טל): לפתוח במסע הסברה בקרב הורי בתי־הספר שנסגרו להימנע, בתור מחאה, מלשלוח את ילדיהם לבית־הספר כלשהו אחר.

הרב י. ל. צירלסון, שבא להשתתף בישיבה השנייה של המועצה, העלה כמה פרטים מהשתדליותיו המרובות לפני שר החינוך והבטחותיו לכבד את זכותה של השפה הלאומית. ברם, השר הוא בבחינת "אומר ואינו

עושה" — אין הוא בא לקיים את דברו. אכן נוצר מצב משונה למדי, שאין לעבור עליו בשתיקה. לאחר שבכתב ניתנו לנו זכויות נרחבות, לא ניתן לנו כעת ליהנות אף מהזכויות האלמנטאריות — ללמד את בנינו בשפתנו הלאומית וברוח הדת שלנו. עם זאת מוקדם, לדעתו, לצאת במחאה פומבית חריפה, שהרי טרם מיצינו את כל האפשרויות. מן הדין לנסות קודם ולפנות בפטיציה אל המלך ולבקש ממנו ראיון, אולי זה יעזור. רק לאחר שגם זה לא יועיל, ניתן יהיה ללכת בדרך המחאה הפומבית.

הצעת הרב לא נראתה בעיני הרבים, מפני שזוהי דרך ארוכה ביותר, בעוד שכבר עמדו על סף שנת הלימודים. השעה דחוקה ואין להשהות את הפעולה.

דוד רבלסקי מצא, שאין הצירים היהודים בפארלאמנט פעילים די הצורך בשעת חירום זו. יש איפוא להניעם שיקומו שוב ושוב להתריע מעל במת הפארלאמנט על קיפוח זכותנו. תגובה מעין זו וכן הימנעות ההורים לשלוח את ילדיהם לבתי־ספר אחרים, עשויות ליהפך למחאה מרשימה ביותר.

יעקב ריידל מבאֶלץ הביא לידיעת המשתתפים את הצעות המועצה שהתקיימה קודם לכן בצפון ביסאראביה, התואמות כמעט את מסקנותיה של המועצה הנוכחית.

הרב מרדכי שוחטמן מסורוקה הצהיר בשם הרבנות על נכונותה להצטרף בכל ליבה למסקנות המועצה הבאות להגן על בית־הספר העברי. המשאלה היחידה של הרבנים היא — יתר תשומת־לב לענייני הדת והימנעות מחילול השבת.

יצחק שווארץ העלה את הצורך לדאוג להושטת תמיכה חמרית למוסדות, לבל יהיו צפויים לתקציבים מקומיים בלבד.

היועץ המשפטי שמואל רוזנהאופט הביא לאישור המועצה נוסחת התזכיר שיש להגישו מטעם המועצות לממשלה, הנתבעת לתקן את העוול שנעשה למיעוט היהודי בכך שמשרד החינוך פגע במערכת החינוך הלאומי, ללא כל יסוד חוקי. רוזנהאופט הצביע בדרך אגב על האמצעים המעשיים, שיש לנקוט כדי לפתוח את המוסדות הסגורים. שכן "אחוז בזה, וגם מזה אל תנח ידך" — ואין כלל לזלזל בתנאים ובגורמים הקיימים לפעמים בכל מקום ומקום בנפרד.

לאחר אישור נוסחת התזכיר וה"קול־קורא" לציבור היהודי בביסאראביה, ננעלה המועצה בנאום חם ומעודד של חבר המרכז יעקב ואסרמן.

הוועידה השנייה של "תרבות"

הוועידה כונסה בקישינוב בפרוס שנת הלימודים החדשה 1924/25, ב'—ה' אלול תרפ"ד (1—4.9.24), לאחר שנת חרדה נוספת מפני חרב הכיליון אשר הונפה על מוסדות החינוך הלאומי בידי הממשלה ממפלגת הליבראלים.

באו אליה, בנוסף לצירי הסניפים ומוסדות "תרבות" ושליחי ההסתדרות המורים העבריים בביסאראביה, גם באי־כוח הפדראציה הציונית ברומניה ובאי־כוח ההסתדרות הציונית הארצית לזרמיה ונציגי חברות תרבות שונות.

הפתיחה משכה אליה המוני־עם מכל החוגים ונוער לאומי רב, אשר מילאו את התיאטרון "אכספרס" (3000 מקומות) עד אפס מקום. היתה זו הפגנה נהדרת ומרשימה של כל החי והער בציבור היהודי, נוכח התנכרות הממשלה למיעוט היהודי וההתכחשות לזכותו לקיים את בית־ספרו הלאומי ולו על חשבונו הוא. כל זה בא לידי ביטוי עז ונמרץ בדברי הפתיחה של היושב־ראש יחזקאל מאנזון ואברהם אפשטיין, בדברי המברכים הרבים ובנאום הנעילה המרשים של יעקב ואסרמן.

הועידה השניה של „ת ר ב ו ת" בבסרביה.
ב'–ה' אלול תרפ"ד.

ישיבה א':
1) פתיחה – י. מנזון, א. אפשטין
2) ברכות – באי כח הסתדרויות וחברות
3) תשובה על הברכות – י. וסרמן
4) בחירת הועדה המתמדת.

ישיבה ב':
1) בחירת פרזידיום
2) קביעת התקנון של הועידה
3) דין-וחשבון של המרכז – נ. [illegible]
4) ויכוחים וסקירות על המצב במקומות.

ישיבה ג':
1) עמדתנו ודרכי עבודתנו – א. אפשטין
2) המצב הפוליטי-יורידי של מוסדות „תרבות" בבסרביה – ש. רוזנהויפט
3) ויכוחים.

ישיבה ד':
1) על החנוך הלאומי – י. פיכמאן
2) יחסנו אל בתי-ספר שונים – י. שורין
3) ויכוחים.

ישיבה ה':
1) הסתדרות – י. וסרמן
2) תקציב לשנת תרפ"ה – י. מנזון
3) ויכוחים.

ישיבה ו':
1) הצבעת הרזולוציות וההחלטות
2) בחירת הועד המרכזי והפלנום; בחירה ועדה לבקרת
3) נ ע י ל ה.

מס' 50. סדר־היום של ועידת "תרבות" השנייה.

מס׳ 152. המעבדה לציור וכיור שליד האינסטיטוט להכשרת מורות ומחנכות בקישינוב
משמאל לימין, ליד שולחן 1 : 1) מארניאנסקי, מורה, 2) י. אלתרמן, 3) דראכליס, 4) פיטר, 5) ר. צוקרמן, 6) ח. ס. טברסקי, 7) מ. פלום, 8) פ. פישמן, 9) ר. קירז׳נר, 10) מ. שטיינברג, 11) ל. לוונטאל ; ליד שולחן 2 : 1) י. ינקלביץ׳, 2) ב. פרידמן, 3) יאדלין, 4) ח. גארצנשטיין, 5) ק. גרינברג, 6) ל. טברסקי, 7) ר. לב, 8) ש. ספארד, 9) מ. מושנזון, 10) ל. שטיינר, 11) ב. שניאורסון, 12) ט. גייסינר, 13) ב. מסרמן, 14) ללא זיהוי, 15) ג. גרשאנוק.

מס׳ 153. עבודה בגינת האינסטיטוט בהשכמה
מימין לשמאל : ר. צוקרמן, י. אלתרמן, ל. טברסקי, ע. חרך, ש. גורנשטיין, ר. קירז׳נר, אהובה טל, ד. פוסק (?), ל. לוונטאל, ח. ס. טברסקי, ש. סטאראָץ, שינה׳, ג. גרשאנוק, ללא זיהוי, מ. שטיינברג, י. ינקלביץ׳, ב. מסרמן, ללא זיהוי, ח. פיטר, ב. פרידמן, ללא זיהוי, פ. פישמן, ללא זיהוי, מ. פלום, ח. ברשטיין, 3 ללא זיהוי, ב. דוחובני, רחל לב.

מס׳ 154. הנגריה והכריכיה ליד האינסטיטוט בקישינוב
משמאל לימין, ליד שולחן 1 : ש. גורנשטיין, 2) ללא זיהוי, 3) י. דרכליס, 4) המדריך, 5) פאָקלמן, 6) ליברזון, 7) י. אלתרמן ; ליד שולחן 2 : 8) ח. סובלמן, 9) יאדלין, 10) ל. שטיינר, 11) הדסה מרגלית, 12) ח. רכטר, 13) א. ראדושובצקי, 14) ח. פיטר, 15) ללא זיהוי.

מס' 155. המחזור השני של האינסטי־טוט, קישינוב ניסן תרפ"ה/1925

1) ד"ר י. ברנשטיין־כהן, 2) יעקב פיכמן, מרצה בתורת הספרות, 3) נ. טולצ'ינסקי, מורה לעברית ותנ"ך, 4) א. אפשטיין, מורה לספרות, 5) י. אלתרמן, מנהל האינסטיטוט, 6) ה. גארצנשטיין, 7) ב. אלתרמן, מנהלות הגן לדוגמה, 8) מ. לנדאו, מנהלת רשמית ומורה לרומנית, 9) ר. ברין, 10) ח. ברשטיין, 11) ל. גלאנץ, מורה למוסיקה, 12) ע. חרך, 13) ש. גורנשטיין, 14) א. רדושובצקי, 15) סופיה גריג., מורה לריתמיקה, 16) א. ברויטמן, 17) ר. ברקוביץ', 18) גב' שינדר, 19) ח. רכטר, 20) מורה לנגינה בפסנתר, 21) ח. סובלמן, 22) מ. שור, 23) ח. וואוגמן, 24) ד. פוסק, 25) מארניאנסקי, מורה לציור, 26. גב' בארון, 27) ד. הייסינר, 28) ב. שפאן, 29) מ דינר, 30) פרופ' פו־ז'וגה, מורה לפסיכולוגיה, 31) ח. גלמן, 32) ש. טאבאצ'ניק, 33) מורה . . ., 34) טאראבוקין, מנהל הנגריה, 35) פיכהנדלר, אגרונום, 36) טרויב, 37) ש. סטאראץ(?), 38) ח. פיטר, מורה לתפירה, 39) חזין, מורה לנגרות, 40) גב' ליברזון, 41) גב' דנישנסקי, 42) מנהל הכריכיה.

נ. טולצ׳ינסקי (טל), מזכיר הוועד המרכזי, סקר בפרטות את פעולת המרכז בשנתיים האחרונות על ההישגים והכשלונות, מהן בלתי נמנעים. הודות למאמצים המרובים ניתן היה ברוב המקרים להתגבר על המכשולים ולהביא לידי ביטול הגזירות החמורות שהיה בהן משום פגיעה גסה בכבודנו ובזכותנו. אך היינו כמעט בודדים במערכה; לא כל הצירים היהודים בפארלאמנט ובסינאט ידעו לתבוע ברמה את עלבון עמם.

באווירה מחניקה של גזירות ורדיפות אין־קץ עלה בכל־זאת בידי המרכז ליצור כמה מיפעלים חשובים. הגדול בהם הוא האינסטיטוט להכשרת מורות ומחנכות בקישינוב, שהתפתח בהצלחה מרובה והגיע למדריגה שעדיין לא עמד עליה אף מוסד עברי אחר מסוג זה.

בוויכוחים ובדו״חות מהמקומות פרצה החוצה כל אותה התמרמרות רבה, שהיתה כבושה בלב המורים וההורים, על מעשי־הדיכוי של שלטונות ההשכלה, מצד אחד, ועל סימני אדישות לגורלו של בית־הספר שנתגלו מצד אי־אלו חוגים אשר נלאו שאת את טבעת־החנק על צווארם וכרעו תחת העומס החמרי הכבד.

על המשך מהלכה של הוועידה ודיוניה, אין טוב מאשר להביא כאן קטעים מתוך הכתבה שנתפרסמה בשעתה ב״העולם״ מ״א, 10 לאוקטובר 1924, מפרי עטו של נ. בן־לוי (טולצ׳ינסקי־טל):

הישיבות הבאות היו מוקדשות כולן לבירור המצב בהסתדרות ולקביעת דרכי העבודה להבא. נשמעו הרצאות אחדות, שכל אחת נגעה באילו פרטים מהשאלה המסובכה. ביניהן הצטיינה ביותר הרצאתו של אברהם אפשטיין על ׳עמדתנו ודרכי עבודתנו׳, שהיתה עשירה בתכנה ומשוכללה בצורתה.

מר אפשטיין מבסס את הסיסמה של ״תרבות״ — ׳השלטת הלשון העברית בחיים ובבית־הספר׳. עיקרון זה הוא פרי פרוצס ממושך שנעשה במסתרי הנשמה וההכרה היהודית, פרי נסיונות וחיפושים של דורות שבשל וקיבל צורתו המסויימת ביהד עם רעיון התחייה הלאומית בכלל, שהיכה שרשים בלב האומה. על עיקרון זה אין ״תרבות״ יכולה לוותר ואף אינה צריכה לוותר. כוחה של ״תרבות״ — לא בהרחבה יתירה כי אם בצימצום ובהיכּוּל עצמי. בנידון זה צריכה הסתדרותנו להיות דומה ל״החלוץ״, שלדעתו, אינו אף הוא, אלא גילוי אחד מוצלח של תרבותנו בכלל. הצלחתו של ״החלוץ״ מתבארת בזה, שהשכיל להשקיע כל מרצו בהעלאת עצמו ובהעמקת עצמו ולא ידע כל פשרות וכל ויתורים בדרכו. אף ״תרבות״ בביסאראביה צריכה לוותר על עשרה המדומה, להסתלק מבתי־הספר ששינו בהם את שפת ההוראה ולהצטמצם בעבודה בתוך בתי־הספר הנאמנים לדגלה. כאן יש כר נרחב לעבודה. תהום רובצת בין בית־הספר והציבור. היהודי שקוע במ״ט שערי טומאה ועלינו לקרבו לעבודת התחיה, לגלות לפניו את המאור שבתרבותנו. עד שלא

יהיה לנו ציבור עברי, יהיה בית־הספר תלוש מן הקרקע ופורח באויר. יש לגשר בין הציבור ובית־הספר שלנו, יש להרבות בעבודה מחוץ לבית־הספר — ואז תרבינה גם שורות הלוחמים בעד קניינינו הלאומיים ולא יהינו עוד לזלזל בנו ולגזול זכויותינו באין מכלים דבר.

הרצאתו של העו״ד ש. רוזנהאופט ע״ד ׳המצב המדיני והמשפטי של מוסדות התרבות בביסאראביה׳ — היתה מגילת זעם של הקיבוץ העברי על גזל משפטו. הוא מעביר לפני הקהל את תולדות בית־הספר העברי מיום היספח ביסאראביה לרומניה. בשלוש השנים הראשונות, כל עוד שהממשלה זקוקה לדעת הקהל — בית־הספר העברי עולה דרגה אחרי דרגה בסיועה של הממשלה ובהתאמצויותיו הגדולות של הציבור העברי, שכל מחיר וכל קרבן לא ייקר בעיניו לשם שיכלולו ושיפורו של בית־הספר. אולם משנת 1922 ואילך, — ביחוד משעה שהשלטון עבר לידי הליבראלים — מתחילה הירידה הגמורה. אחד אחרי אחד נגזלים מאיתנו בתי־הספר העבריים הממשלתיים הנמוכים, הבינוניים והגבוהים (הסמינריון למורים). מבול של צירקולארים, פקודות, חומרות וגזירות של פקידים גבוהים ונמוכים מכל המינים שׂמים מחנק גם בבית הספר העברי הפרטי, עד שסוף־סוף — גוזרת הממשלה כליה על כ ל בתי־הספר שלנו ששפת ההוראה שם אינה רומנית. גם כיום, אחרי שנתקבל החוק ע״ד בתי־הספר לעמי המועט, לא הוקל לנו. בשרירות לבו של המיניסטר להשכלה הוצאנו מגדר עמי־המועט. לא בפירוש, חלילה, אלא במאמר כלאחר־יד, שיצא מפיו בשעת הוויכוחים בפארלאמנט. וזה כל קשי מצבנו. תנאי חיינו הם כאלה, שאנו תובעים מהממשלה לקיים את חוקיה היא — ואין משגיח בנו. לא אנחנו עוברים על החוק, כי אם הממשלה גופא — ולית דין ולית דיין. הוא מסיים את הרצאתו בקריאה לציבור היהודי, שלא תרפינה ידיו ויוסיף לעמוד במלחמתו אף להבא.

בהרצאתו של י. שווארץ — ׳יחסנו לבתי־הספר השונים׳ — ושל י. ואסרמן — ׳הסתדרות׳ — היתה שורה שלימה של הצעות מעשיות שכולן כמעט הן בבחינת מצוות־עשה שהזמן גרמא.

לגמרי מן הצד עמדה בועידה זו הרצאתו המקורית של המשורר יעקב פ י כ מ ן ׳על החנוך הלאומי׳. אלה היו דברים הראויים להשמע ביחוד בשעת מבוכה ואבדן מסילות. המשורר התרומם מ ע ל לשטח חיינו ודאגותינו הקטנות והכריח את הוועידה לראות עצמה אך חוליה אחת בשלשלת העבודה התרבותית הענקית, הנעשית בדורות האחרונים על־ידי כל חלקי האומה לארצותיהם השונות. אחת הפרובלימות הקשות ביותר, שאנו נתקלים בה תמיד, היא קביעת היחס שבין התרבות המקורית שלנו ובין תרבויות הארצות, שבהן היא מתפתחת. א י ן להתעלם מהקשר הקיים בין התרבות הכללית והעברית. תולדות התרבות שלנו בגולה מוכיחה, ששעות עליה היו לנו באותן הארצות, ששם יכולנו להכות שרשים וליהנות

מאר התרבות הזרה. אף היהודים בביסאראביה יהיו זקוקים בעתיד הקרוב לתרבות הזרה, אם כי אין בה בבדי להעשיר את רוחנו. סכנה צפויה לתרבותנו כאן להתדלדל ולהיות לתרבות ליבנטינית קלושה ותלושה. משום כך עלינו להעמיק בעוד זמן את יסודות החינוך בבתי־הספר שלנו; מן הראוי לשים לב לעבודה מחוץ לבתי־הספר, ליצור ספרות מקומית לגדולים ולילדים, שתהא מחוברת אל הסביבה ויונקת מקרקע גידולה. בפאתוס נעלה מתאר המשורר את הפרספקטיבה הנשקפת לספרותנו העברית להיות ספרות אוניברסלית מיוחדת במינה, שבה יתמזגו היסודות הזרים והלאומיים יחד. אנו זקוקים לכל עמי־הארץ ונהנים מכל התרבויות שבעולם. ספרות עברית, היונקת מלשד המולדת, המשמשת ביטוי לכל האידי־אלים הנשגבים של האנושיות, הסופגת אל תוכה את ריח כל שדות־יה וזיו כל מראות־נוף, שתחת שמי אדוני — זהו עושר, שאין כל אומה ולשון זוכה לו. עלינו להכיר איפוא, בערכו של כל גוון מקומי בשביל תרבותנו הלאומית. אל לנו לזלזל בכל תרבות־שהיא, אל נירא מפני השפעתן של התרבויות הזרות. נעביר את כל הרכוש הנכרי דרך צינורות נשמתנו ובכישרון הסינטיזה הנטוע בנו, ובכור הלשון העברית, נהפכנו לחטיבה לאומית ולחלק מתרבותנו המקורית.

בוויכוחים על ההרצאות השתתפו רוב חברי הוועידה. אולם יש לציין, שדווקא ההרצאות העיוניות, העמוקות בתכנן, גררו אחריהן ויכוחים קלושים. לעומת זה היה המו״מ בכל השאלות החיוניות המעשיות ער וחם למדי. בכלל היה חותם של מעשיות טבוע על כל הוועידה. דעתם של הצירים היתה נתונה לשאלת־השאלות — אפשרות קיומו של ביה״ס העברי להבא. בהיקף תפיסתם לא נכנס, אלא מה שיש לו יחס ישר אל שאלות הרגע. זהו גורלה של כל ועידה, הנקראת בשעת חירום. ה׳שאלות הבוערות׳ בלעו את העניין לכל פרובלימה הדורשת התעמקות. דאגת־מחר וסבל־העבר הקרוב עם שלשלת ההרפתקאות, שעברו על כל אחד מהמשתתפים בוועידה, יצרו בה מצב רוח מיוחד של מעשיות ותכליתיות, ללא התרוממות־רוח וללא התלהבות יתירה.

ואעפי״כ עלתה הוועידה יפה. בשורת ההחלטות שנתקבלו בה ניתן הכיוון לכל עבודת ה״תרבות״ בעתיד; הושם הקץ למבוכה, ששלטה במוחות, בדבר יחסה של ״תרבות״ אל המוסדות ה״מרומנים״. הוברר והוחלט, שאין ״תרבות״ מוותרת אף במלוא נימא על דרישותיה והיא נשארת נאמנה לעצמה בכל התנאים. נסמנו דרכי ואפני העבודה בכל מקצועות העבודה. הושם יסוד לאיחוד ביסאראביה ורומיניה על שדה העבודה התרבותית, ויש לקוות שצירי רומניה, שהשתתפו בפעם הראשונה, באופן אקטיבי בוועידה בהור חלק חוקי מההסתד׳, וחבריהם שנכנסו אל הועד המרכזי, ישתדלו להדק את הקשר הזה, שברכה בו בשביל שתי הארצות גם יחד. ולסוף נציין עוד את ההתעוררות, שהביאה הוועידה בכנפיה בכל חוגי הציבור היהודי ואת המחאה הנמרצה, שהתבטאה בריזולוציה הפוליטית שלה ובתזכיר, שהוגש בשמה על שם הממשלה. ואם כי אין לקוות לתוצאות

ממשיות ולשנוי כל־שהוא מהתעוררות זו וממחאה זו — הנה ערכן רב מאד בזה שסוף־סוף הופרה הדומיה, שנשקע בה הציבור היהודי כאן מעוצר רעה ויאוש. היהדות הביסאראבאית השתמשה בהזדמנות שניתנה לה והכריזה שוב פעם על קיומה בתור קיבוץ לאומי, שלא יוותר על זכויותיו ולא ישלים עם גזל משפטו. ואילולא באה הוועידה אלא לשם כך — דיינו.

החוק החדש על החינוך הפרטי [והציבורי]

ראש הממשלה, יוֹנאֶל בראטיאנו, והתת־שר לענייני פנים גיאורגי טאטארסקו, לא היו, למראית־עין לפחות, נוקשים בדיעותיהם ביחס לבית־הספר הלאומי, כפי שהיה עמיתם שר־החינוך ד"ר אנגלסקו. בשהות השר טאטארסקו בקישינוב הגישו לו נציגי "תרבות" בשם הוועידה תזכיר מפורט[27] על הרדיפות נגד בית־הספר הלאומי, בתביעה להחזיר לו את זכויותיו המלאות. השר הבטיח להביא את הדבר לידיעת הממשלה בישיבתה הקרובה ואף לתמוך בדרישותיהם הצודקות של היהודים, ביחוד בכל הנוגע לבתי־הספר הציבוריים. אך גם לאחר כל אלה לא חל שינוי מהותי לטובה. אם משום שהשניים הנ"ל היו בדיעה אחת עם שר החינוך אך נמנעו מלהיות גלויי־לב עם הנציגים היהודים, או שהיו נטולי השפעה כלשהי על שר החינוך, התקיף בדיעותיו ובעל ההשפעה המירבית בממשלה.

אם מתחילת שנת הלימודים תרפ"ה (1924/25) לא היה לחץ נוסף על בית־הספר העברי, הרי זה היה, כנראה, רק משום שבאותו זמן כבר הוכנה ונערכה במשרד החינוך הצעת החוק על החינוך הפרטי (כלומר: לזה שמחוץ לרשת בתי־הספר הממלכתיים), שבאמצעותו עמדו ממילא לסתום עליו את הגולל. הצעת החוק החדש הוכנסה לדיון בבית־המחוקקים במאי 1925. סלע המחלוקת העיקרי היה בניסוח הסעיפים 35 ו־36, שבאו לקבוע אחת ולתמיד את דמותו של בית־הספר היהודי ברומניה, וכן האיסור לפתיחת סמינר ("שקוֹלה נורמאלה") להכשרת מורים על חשבון הציבור. מגמת השר אנגלסקו היתה ברורה למדי, ללא הסוואה כלשהי, כמוכח מהניסוח שלהלן:

סעיף 35: — בבתי־הספר הפרטיים, שבהם מתלמדים תלמידים ששפת־האם שלהם היא אחרת מזו של המדינה, יכולה שפת־האם של התלמידים, לשמש כשפת ההוראה. בבתי־ספר אלה יתקבלו אך ורק תלמידים, ששפת־האם שלהם היא שפת ההוראה הנהוגה בבית־

27. את הנוסח המקורי ותרגומו ראה להלן במדור "נכפחות", עמ' 38—636.

הספר. בשביל התלמידים היהודים, שפת־האם היא שפת המדינה. (ההדגשות כאן ולהלן של המצטט).

סעיף 36: — בבתי־הספר הפרטיים של היהודים, שפת ההוראה היא השפה הרומנית. ברם, הוראת השפה העברית והדת, בתור מקצוע, תהיה מותרת בשפה העברית.

בהנמקתו להצעת־החוק הצביע שר החינוך בין היתר, שהאוכלוסיה ברומניה, בת 17 מיליון נפש, מונה 3 מיליונים וחצי נפשות מגזע זר: הונגרים, סאשים, שוואבים, רוסים, רותנים, יהודים, סרבים, בולגרים ועוד. עם זאת מצא לנכון לקבוע הלכה, כי בשביל התלמידים היהודים שפת האם היא שפת המדינה, מתוך הנמקה, ש"היהודים נהגו לדבר בכל ארצות מגוריהם בשפת המדינה". יתר על כן — שהשפה העברית בתור שכזו איננה קיימת בכלל, וכמוה כשפת לאטין נחשבת לשפה מתה.

"תרבות" התייצבה בראש החזית הלאומית למלחמה בהצעת־החוק: גייסה את דעת הקהל באמצעות עצרות־מחאה, כרוזים, ומאמרים מלאי התמרמרות וזעם נוכח ההתנכלות בנפש העם; הוציאה חוברת הסברה בשפה הרומנית, בה נתפרסמו מאמרים וחומר אותנטי על מהות המיגבלות והרדיפות על בית־הספר הלאומי לשלביו השונים, וכן התזכיר שהוגש בקשר לכך לממשלה, אשר נחתם בידי רבבות תושבים מרחבי ביסאראביה. בכרוז מצד המוסדות המרכזיים והמקומיים, שנתפרסם בעיתונות הקישינובית ברומנית, ברוסית וביידיש נאמר:[28]

בימים אלה הוכנסה על־ידי שר החינוך לסינאט ולפארלאמנט הצעת חוק, המאפשר לכל המיעוטים הלאומיים ברומניה ומכיר בזכותם להורות בבתי־הספר שלהם בשפתם הלאומית. אומה אחת בלבד נתקפחה והוצאה מכלל המיעוטים. זהו הקיבוץ היהודי המונה כמיליון נפשות. הצעת־החוק קובעת, כי שפת־האם של היהודים היא רומנית, ולפיכך מן הדין הוא, שאף שפת־ההוראה בבית־הספר הפרטי תהיה ברומנית.

אנו החתומים מטה, באי־כוח מוסדות החינוך והציבור בקישינוב, בהיותנו מודאגים וחרדים שמא תאושר הצעת החוק בפארלאמנט, רואים צורך, לנוכח העוול המזעזע ואי־הצדק המשווע שזוממים לעשות לאוכלוסיה היהודית, להרים את קולנו בשעה זו בפנייה לכל המפלגות המתקדמות ולכל אלה שנאבקים למען הצדק ביחס לכל עמי המולדת, כי ימנעו בכל תוקף את קבלת החוק על־ידי הפאר־לאמנט, כי הוא עלול להביא חנק והרס מוחלט לשרידי בית־הספר היהודי.

28. לפי "ערד און ארבעט", קישינוב, גל' (59) 20 מ־22 במאי 1925.

ידעו־נא כל העסקנים הפוליטיים ישרי־הלב שבמדינה, כי כל יהודי רומניה הגדולה [שורה מצונזרת] מעשה מעוות זה, הנעשה לנגד עינינו.

ידעו־נא כל אזרחי רומניה, כי למן הראשון עד [שורה וחצי מצונזרות].

יזכור־נא כל אחד מבני האומה הרומנית שקמה לתחייה, כי מעשה זה של שר החינוך עורר צער רב וזעם ברחוב היהודי, וכי כל היהודים, מקטון ועד גדול, לא יתנו לבצע את הזממה. על בניה המתקדמים של האומה הרומנית להשמיע [שורה צונזרת] מחאה נמרצת נגד העוול המחריד, שזוממים לגבי אחת האומות הוותיקות בעולם!

יזכרו־נא כולם, כי אליהם נשואות עיני כל האוכלוסיה היהודית בריגאט ובכל החבלים הנספחים, שלא יתנו כי על מצפונה של האומה הרומנית הצעירה הקמה לתחייה [שורה מצונזרת] להרוס את בית־הספר הלאומי היהודי.

על החתום:

בשם הוועד המרכזי של "תרבות" — י. מאנזון, ש. ברליאנד; הוועד המרכזי של ציונים כלליים — המהנדס מ.א. גוטליב; הוועד המרכזי של "החלוץ" — ל. גלאנץ; הוועד המרכזי של "אורט" — ש. יאסקי; הוועד המרכזי של "מכבי" — ס/יו"ר עו"ד ב. דובינסקי; אגודת הסוחרים — ס/יו"ר ח. גרונדרוק; חברת עוזרי־המסחר — עו"ד ל. דייליס; הוועד המרכזי של ה"קולטור־ליגה" — ד"ר י. ברגמן; בית־הספר והגימנסיה "מגן־דוד" — פ. גרינברג, י. ברון; ת"ת ברחוב קיליה 31 — יו"ר ש. גרינברג; ת"ת ברחוב סינדינו 69 —א. הרשנוק; הת"ת הישן — פ. קאושנסקי; בית־הספר העממי של חברת "עוזרי־המסחר" — ז. רוזנפיין; הנהלת הגימנסיות לבנות ולבנים של חברת "עוזרי־המסחר — מ. זווין, י. ריס; חברה לחינוך מקצועי לבנות — (חתימה לא ברורה); מועצת ההנהלה של בית־הספר לילדים עניים — עו"ד י. פאגיס; בית־הספר "יבנה" — י. ברמן; בית־הספר "מונקא" — ק. בוקשפאן; הוועד המרכזי של "אוזע" — ד"ר ש. יאקיר; מוסדות ציבור — ש. שור; חברת "סומך נופלים" — ח. איטקיס; חברת "עזרת חולים" — י. פינקלשטיין; בית מחסה לילדים — י. באביטש; וכן — עוד עשרות חתימות של גבאי בתי־כנסת חשובים בעיר.

ביזמת הוועד האזורי של "צעירי־ציון" והוועד המרכזי של "רינאשטריה" בריגאט, זומנה התייעצות מיוחדת בשאלה זו[29] לביתו של ד"ר אדולף שטרן (לשעבר — נשיא ה"אוניאוניה"), ציר הפארלאמנט מבוקארשט. מלבד

29. שם; ראה גם בספר "מאבק חיי" למיכאל לנדאו, הוצ' "מסדה", 1970, עמ' 168.

הנ״ל השתתפו במועצה: הרב הראשי של רומניה, ד״ר יעקב נמירובר — מטעם ועד הקהילות; הרב הראשי לביסאראביה וציר הפארלאמנט, י. ל. צירלסון; סאלו וייסלברגר — ציר הסינאט מצ׳רנוביץ; ד״ר קורנל יאנקו והרוקח אדולף סלומון — מטעם אירגון ״תרבות״ בבוקארשט; ד״ר ש. זינגר — מטעם הפדראציה הציונית בריגאט; ב״כ אירגון המורים בבוקא־רשט; מ. לנדאו — מטעם ציוני ביסאראביה, וכן היועץ המשפטי של מרכז ״תרבות״ בביסאראביה ש. רוזנהאופט, וחברי מועצת ״תרבות״ — מנהל הגימנסיה באקרמן, יעקב ברגר וב״כ סניף ״תרבות״ בסורוקה, יצחק חיטרון. הנהלת ״האוניאוניה״ בריגאט, בראשותם של ד״ר ו. פילדרמן והוריה קארפ, סירבה להשתתף במועצה והעדיפה לטפל בבעייה זו על דעת עצמה וכהבנתה.

לעומת אנשי ביסאראביה וחברי ״צעירי־ציון״, שדרשו לתבוע זכות הוראה לשתי השפות הלאומיות יחד, עברית ויידיש, דרשו שאר המשתתפים זכות הוראה לעברית בלבד, לאמור: רומנית או עברית. אולם לאחר ליבון השאלה לכל צדדיה הוחלט, לקבל את הנוסחה שהוצעה על־ידי נציגי ביסאראביה.

הפדראציה הציונית בבוקארשט פירסמה אף היא קומוניקאט מיוחד בעיתונות, שבו הופרך גזר־דינו של הד״ר אנגלסקו על השפה העברית כשפה מתה. בין שאר דברי ההוכחה, דברים נבונים והגיונים שלעצמם, נאמר:[30]

> הממשלה הבריטית הממונה על ארץ־ישראל מטעם חבר־הלאומים, שגם רומניה חברה בו, הכירה מהתחלה את השפה העברית כשפה רשמית. כיום משמשת השפה העברית בא״י כשפת־הוראה בכל מוסדות החינוך, החל מגן־הילדים ועד לאוניברסיטה. ברוב ארצות אירופה הוכרו כבני־תוקף תעודות הבגרות משל הגימנסיות בארץ־ישראל, שבהן שפת־ההוראה לכל הלימודים היא העברית.
>
> חודשיים בלבד עברו למן היום, שכל העולם התרבותי הכיר, מתוך חגיגיות, בשפה העברית, לרגל פתיחתה של האוניברסיטה בירושלים. בין אלפי הברכות, שהגיעו לשם בקשר למאורע זה, נמצאת גם ברכתה החמה של האקדמיה הרומנית ואיחוליה להתפתחותו של המוסד הנשגב למדע ולקידום, הפותח את שעריו על פני האדמה הרוויה זכרונות נעלים כל כך. — — —
>
> הצעת־החוק בדבר החינוך הפרטי, בנוסחתה העכשווית, גוזלת מאת יהודי רומניה את האפשרות לרוות את צימאון ילדיהם ממעיינות התרבות העברית; שוללת מהם את היכולת לבוא בקשר עם אחיהם השולטים בשפה העברית בלבד. — — —
>
> בפנותנו לדעת הקהל ברומניה, אנו קוראים לכל האישים בעלי

30. לפי ״שטירי״, בוקארשט, גל׳ 134, 6 ביוני 1925.

רצון־טוב, שירימו את קולם יחד איתנו, כדי למנוע סילוף־דין כתוצאה ממישגה חמור. כי באותה מידה ששני אלה אינם לתועלת מדינתנו, בה במידה הם מהווים תגמול בלתי הוגן לגבי אלה שנגדם הם מכוונים.

בשל מחאתה הנמרצת של יהדות רומניה, אשר הצליחה בינתיים למשוך לצידה כמה צירים בבתי־המחוקקים ואחדים מחברי ה"קאבינט" הליבראלי, נאלץ היה השר אנגלסקו להסיר את הצעת־החוק מעל סדר־היום, כדי להכניס בו אי־אלו תיקונים לטובתו של המיעוט היהודי.

הפגנת הסינאט ב...מיברקי מחאה

למען הדיוק ההיסטורי מן הדין הוא להתעכב כאן על פרט אופייני ביותר, שגרם סופית לנסיגתו של השר והסרת הצעת־החוק מעל סדר־היום ממושב הקיץ של בתי־המחוקקים. היתה זו פעולה מופלאה ואחד המיבצעים, ש"תרבות" אירגנה במרץ ובהצלחה לקראת הדיון על הצעת־החוק, בצורת מחאות טלגראפיות, שנשלחו לסינאט מטעם מוסדות הציבור במקומות. ביניהם, גם גופים ציבוריים ופוליטיים לא־יהודיים, מקישינוב ומערי־המחוז, ומכל עיר ועיירה בביסאראביה. המחאות נשלחו על שמו של סגן יושב־ראש הסינאט, האַרמאן ואסילייביץ' פינטיה, מראשי מפלגת הליבראלים בקישינוב.

עשרות הטלגרמות שנתקבלו לפינטיה — מהן מפורטות למדי ומנומקות בטעם — תבעו כולן יחס הוגן למיעוט היהודי ללא הפלייה כלשהי וזכות־קיום לבית־ספרו בלשונו הלאומית, בהתאם לדבר־המלך משנת 1918 וחוקת־המדינה החדשה.

אותה שעה התעלה פינטיה בעיני עצמו, כמי שעיני־כל נשואות אליו, המציל היחידי. קודם לכן לא דימה כלל בנפשו, עד מה עלתה קרנו בעיני הציבוריות בביסאראביה, כולל היהדות, מנובוסאֶליץ, במחוז חוטין שבצפון, ועד לקיליה־החדשה, במחוז איזמאיל שבדרום — לאורך כברת־ארץ של כ־600 קילומטרים. קם ורץ כסהרורי מראש הממשלה, בראטיאנו, לשר־החוץ דוקה ומסינאטור לסינאטור, בהצביעו על ערימת טלגרמות־המחאה שבידו, בקריאות נרגשות: "האם מעוניינים אתם שהאוכלוסיה בביסאראביה תתקומם נגדנו? — צאו וראו מה נעשה שם כעת — ההתמרמרות גדלה והולכת, והיא עלולה לחתור תחת אָשיותיה של מדינתנו ואף להתנקם בנו בבחירות הבאות!" הדבר השפיע עד כדי כך, שראש הממשלה אילץ את השר אנגלסקו לחזור בו מדעתו הראשונה ולהסיר את הצעת־החוק מעל סדר־היום, עד למושב הפארלאמנט הבא בסתיו, לשם תיקון המעוות.

מעשה רב ונועז עשה ציר הפארלאמנט, הרב הבולל של ביסאראביה, י. ל. צירלסון, שהתגייס מעצמו לעמוד בכניסה לאולם הישיבות ולחלק במו ידיו את חוברת ההסברה־והמחאה של "תרבות" בשפה הרומנית, שמפאת מצב המצור בביסאראביה והצנזורה החמורה נדפסה בבוקארשט הבירה.

"תרבות" ניצלה את הנשימה הקצרה שהושגה, לשם היערכות יסודית לקראת הבאות. כינסה עצרות־מחאה ומועצות מיוחדות של הורים ומורים בצפונה ובדרומה של ביסאראביה, במטרה לבצר את החזית הפנימית ולהביא לידי ביטוי עז את מחאתם הנמרצת נגד מזימתו של השר. ואמנם, דברי המחאה מצאו הד נרחב בעיתונות הרומנית הפרוגרסיבית. שליח מיוחד (מחבר ספר זה) יצא מטעם "תרבות" למעבר גבול רומניה, לעיר לבוב שבגאליציה, כדי להבריח לבא־כוח ההסתדרות הציונית שליד חבר הלאומים בג'ניבה, ד"ר אביגדור יעקובסון, חומר אותנטי על הנגישות מצד שלטונות רומניה והתנכלותם לבית־הספר הלאומי. כן יצאו מבוהלים שליחים מיוחדים לקיבוצים היהודים ולהסתדרויות הלאומיות בבוקובינה, בטראנסילוואניה ובריגאט כדי להבטיח את השתתפותם הפעילה בעת הבאת הצעת־החוק מחדש לאישור בבתי־המחוקקים. אורגנו כל הצירים היהודים בפארלאמנט ובסינאט, ממפלגות שונות, כדי להגן על דרישת המיעוט היהודי.

היסוסי ה"בונד"

לעומת עמדתה המאוזנת של "תרבות" שיש לכלול בחוק סעיף מפורש על זכותן של ש ת י ה ש פ ו ת הלאומיות, עברית ויידיש, לשמש שפת־הוראה בבית־הספר הלאומי, ניסה בהתחלה הוועד המרכזי של ה"בונד" בצ'רנוביץ לקבוע את המונח "שפת־האם" (קרי: יידיש) בתור שפת־הוראה לגבי בית־הספר היהודי, כפי שהיה מקובל לגבי שאר המיעוטים. מה שלא ניתן להם, ליידישאים, להשיג בדרך החיוב — אהדת הציבור היהודי לבית־הספר היידישאי ונכונותו לשאת בעולו החומרי, כדרך שעשתה "תרבות" — ניסו להשיג בדרך החוק. מה שאין־כן אנשי ה"קולטור ליגה" בקישינוב (חברת־בת מוסווית של ה"בונד"), שכבר הספיקו להתנער מאשליות ראשוניות שלהם ביחס לרצונו האמיתי של הציבור היהודי בביסאראביה בכלל וקהל המורים בפרט.

הללו כבר נוכחו לדעת, עד מה עמוקים שרשי יהדות זו במסורת הלאומית וכי היהודי הפשוט אהדתו נתונה לבית־הספר ה ע ב ר י, שבו הוא מצא וממנו שאב שאר־רוח — משאת נפשו מכל הימים.

להלן נביא מאמר מפרי עטו של עורך "ערד און ארבעט" בקישינוב, ל. גלאנץ, מיום 22 במאי 1925 בשם "חוצפת הבונד", השופך אור על עמדתו ההתחלתית של ה"בונד", לפני שהד"ר פיסטינר שוכנע להופיע בפארלאמנט בעד הפורמולה המפשרת:

המפלגה הסוציאל־דימוקרטית הבין לאומית, "הגואל היחיד" של הפרולטריון היהודי, ה"בונד" הקדוש, ברצותו לחפות על התנהגותו הבוגדנית כלפי השפה העברית, עשה מעשה שכל מפלגה הוגנת לא היתה יכולה, ולא היתה צריכה לעשות כן. וזאת בשעת חירום כשגזירה מהחוץ באה מתוך כוונה ברורה לדכא את הלאום היהודי ולחסום בפניו את הדרך להתפתחות תרבותית. בעיתונו "דאָס נייע לעבן" ("החיים החדשים") מפרסם ה"בונד" מאמר־שיטנה הבא להאשים את הציונים, שכאילו עשו "יד־אחת" עם ה"אוניאוניה" (התאחדות יהודי רומניה) ו"בגדו בלאום היהודי ובשפתו, בשעה שסכנה מדינית נשקפת להם".

לפירסום שקר מתועב כזה יכלה להגיע רק מפלגה המתייחסת בציניות לדעת־הקהל ושאינה מאמינה בכך, שסופה להתבייש על שקריה הבוטים ומלשינותה השפלה...

הודות ליזמת חברינו "צעירי־ציון" בבוקארשט וחברי קבוצת "רינאשטריה" דשם, בקשר לגזירת ההשמדה על בית־הספר, פיתחה ההסתדרות הציונית ביחד עם באי־כוח הועד המרכזי של "תרבות" פעולה נרחבת ונועזה במידה אחת למען הלשון העברית ולשון יידיש. וזאת בלי שים לב לכך, כי אנו בונים את בית־הספר העברי ולא את בית־הספר היידישאי. שכן היינו רואים כעוון פלילי מצידנו, אילו באנו לנצל את חילוקי־הדיעות שבינינו ולהטיל חרם על שפת ההמונים שלנו.

ובעצם, עמדתנו זו היתה הסיבה לכך, שמועצת כל הצירים היהודים שבבתי המחוקקים, יחד עם החוגים הציוניים בבוקארשט (ראה "ערד און ארבעט" גל' 20—19) לא הביאה לידי תוצאות כלשהן. ה"אוניאוניה" דגלה בנקודת השקפה אחרת, ולפיכך נקטו "צעירי־ציון") הכלל ציונים, "תרבות" והרב צירלסון באמצעים עצמאיים, כדי למחות נגד גזירת ההשמדה ודרשו זכות אחת ללשונות עברית ויידיש גם יחד.

העיתונות שלנו לא פסקה לקרוא ולעורר את הציבוריות לפעולות מעשיות בכיוון הזה, וברוח זו הוצאו כרוזים חתומים בשם כל הגופים הציבוריים והמדיניים. ראיה בולטת, שאין זה אלא מעשה־תרמית מצד ה"בונד", בכוונה תחילה להשניא את הציונות האהודה על המוני־העם, תשמש העובדה, שעל הכרוז של "תרבות" בקישינוב חתומה גם ה"קולטור־ליגה", שבוודאי לא היה ברצונה לבגוד בשפת יידיש ותרבותה.

כל עצם הזעם והשקר, ללא שמץ בושה, מצד העיתון "דאס נייע לעבן" נעוץ בכך, שאמנם הציונים היו ראשוני הלוחמים מבין האוכלוסיה היהודית ברומניה. דרישותיהם ומחאותיהם נתפרסמו

בכל העיתונים הרומניים, והם הם שהוציאו חוברת מיוחדת בשפה הרומנית, שבה פורסם כל החומר החשוב שנצטבר בשאלה זו, לצד שורה שלימה של מאמרים מלאי התמרמרות וזעם נוכח מעשה־הכפיה על תרבותנו ושתי לשונותינו הלאומיות. — — —

נכון הדבר, כי ראשי ה"אוניאוניה" טרחו ופעלו הרבה למען זכות העברית בלבד, כדרך שנכונה העובדה, כי ה"בונד" הבין־לאומי, הקדוש, מצא כעת את ההזדמנות לעשות את חשבונו עם העברים ולדרוש את זכותה של לשון יידיש בלבד — רק את "שפת־האם". שני הצדדים ה"אוניאוניה" וה"בונד" — הם באי־כוחה של התבוללות בלבד, הבזויה ברחוב היהודי. שניהם הושיטו זה לזה את ידיהם. שניהם מילאו תפקיד מאוס במאבק־הדמים שלנו על זכויותינו הלאומיות.

נאמניו היחידים של העם היהודי ובוני עתידו, תוך התחשבות במעשיו שבעבר ובהווה, היו שוב אותם נושאי הגאולה הלאומית הן בארץ והן בכל תפוצות הגולה.

לא היינו מעלים אולי את הדברים האלה, ואף איננו רואים בכך זכות כלשהי מיוחדת, — אך מה היה עלינו לעשות, אנו השוקדים ומתמידים לעורר לקראת תחייה תרבותית־לאומית? אי אפשר היה לנו לעבור בשתיקה על החוצפה הבונדאית של המתבוללים מצ'רנוביץ, הלהוטים לעשות הון פוליטי תוך אסוננו הלאומי ונזקקים, ללא בושה כלשהי, לשקרים גסים שכאלה...

עם התקרב מועד הדיון בחוק מחדש, במושב הסתווי של הפארלאמנט, נתפרסמו בעיתונות קריאות לציבור ומחאות נמרצות, בשם יהודי בוקובינה לחוד ובשם יהודי הריגאט לחוד, נגד כוונותיה של הממשלה להצר את רגליו של בית־הספר הלאומי. בשם יהדות בוקובינה חתמו: הוועד הפועל של ההסתדרות הציונית בבוקובינה, הלשכה המרכזית של ה"בונד" ברומניה, הוועד הפועל של "פועלי־ציון", הוועד הפועל של "צעירי־ציון" והוועד הפועל של ההסתדרות הדתית "מזרחי". בשם יהדות הריגאט חתמו: הקבוצה הפוליטית־תרבותית "רינאשטריה" ("התחייה"), הסתדרות "צעירי־ציון", הסתדרות סטודנטים ציונים "חשמונאיה" וההסתדרות לתרבות עברית "תרבות".

הבדלי תפיסה בין היהודים לבין עצמם

כשהגיעה השעה, שבאי־כוח היהודים מכל חבלי רומניה יגישו לממשלה נוסחת־הצעה אחידה, בדבר שפת־ההוראה הרצויה בבית־הספר שלהם, נתגלו הבדלי תפיסה עצומים, ונחשף ניגוד־השקפות מהותי. באי־כוח "תרבות", שעמדה ראשונה בשער המאבק על זכות לשוננו כלשון הוראה, ביקשו להציע: "עברית או יידיש". אליהם נצטרפו גם באי־כוח ההסתדרות

הציונית בבוקובינה, אשר היתה חדורה מסורת לאומית שורשית, אם כי הסתדרות־הבת שלה "שפה עבריה", חסרה היתה עד אז רשת בתי־ספר עבריים בכל ישוב יהודי, דוגמת ביסאראביה. אף היידישאים חזרו בהם לבסוף והסכימו לנוסחת הצעה זו. לעומת זאת גרסו אי־אלו חוגים מהציונים בריגאט, כי יש להבטיח את זכותה של הלשון העברית בלבד, כשפת־הוראה בבית־הספר העברי הלאומי. השקפה זו אף הובעה על־ידי אחד מחברי "הקאבינט", שעמד לצידנו.

שונה בתכלית היתה עמדתם של נציגי ה"אוניאוניה אֶווראֶילור" (התאחדות היהודים) בריגאט בראשותו של ד"ר וילהלם פילדרמן. הללו לא הבינו כלל, "יידיש — מה זו עושה כאן?" זוהי שפת הרחוב בלבד, ולא שפת השכלה. ואילו ללשון העברית מספיק להקצות שעה נוספת ביום, ולשון ההוראה תישאר רומנית.

קיצוניים מהם היו באי־כוחה של יהדות טראנסילוואניה, שדתיות קיצונית והתבוללות היו משמשות אצלה בעירבוביה. המתבוללים הכריזו על עצמם כעל "הונגרים בני־דת־משה" (משום כך אף היו מקובלים על אחרים כ"נושאי דגל ההתבוללות ברמה"), ומלחמתם נגד הרומאניזאציה נבעה מתוך נקודת־השקפה אחרת לגמרי — מתוך אדיקותם לשפה ההונגרית, שהיתה נהוגה עד־כה בבית־הספר שלהם. אלה לא הבינו כלל על שום מה דחיקת השפה ההונגרית, שפת־האם שלהם, מבית־ספרם, שדינו להיות כדין בית־הספר של המיעוט ההונגרי. אף נמצא קנאי משילהב, שהריץ בשמם תביעה מעין זו לחבר הלאומים בג'ניבה. הינתקות מהשפה ההונגרית נראתה בעיני מתבולל קיצוני, הרב ד"ר ל. קצ'קמאט, כאסון לאומי עד כדי־כך, שהיה נוהג להכריז ברבים: "או העברית — או אני!", "אשאר לנצח הונגרי!"[31] משום כך הוכתר על־ידי ראשי השלטון כסוכן האירידנטה, המסית בפומבי נגד השימוש בלשון הרשמית של המדינה הרומנית. בדרך כלל היוו האורתודוכסים בקרב יהדות טראנסילוואניה למעלה משני שלישים מכלל האוכלוסיה היהודית בחבל. מכלל 121 מוסדות החינוך של היהודים באותו חבל, 86 מהם היו בשליטתם של האורתוכסים. ואילו העברה לשפת־הוראה עברית מדוברת, עברית של חולין, היתה בעיניהם מעין "חילול הקודש". "ועד בתי־הספר היהודיים", שהיה משותף לכל שלוש הקהילות (האורתודוכסית, הניאולוגית־המתקדמת ושל "סטאטוס־קוו") סבר, שאפשר להסתפק בהוראת הדת (ובמשמע — גם קצת עברית) עד כדי שעה ליום.

31. ראה "בתי־ספר יהודיים בטראנסילוואניה בין שתי מלחמות עולם" לשלמה יצחקי, הוצאת האוניברסיטה העברית בירושלים — בית־הספר לחינוך, תש"ל, עמ' 40, 134.

משום־כך — הצדקה להם, להונגרים בני־דת־משה, לקיים את בתי־הספר על חשבונם הם.

המאבק מעל במת הפארלאמנט

ביום 2 לדצמבר 1925 נתקבלה בהיכל הפארלאמגט, לראיון אצל שר החינוך אנגלסקו בנוכחותו של שר החוץ דוקה, משלחת יהודית מאוחדת, שבאה לדרוש הימנו צדק ויושר. במשלחת השתתפו: באי־כוח "תרבות" בביסאראביה, יחזקאל מנזון והיועץ המשפטי שמואל רוזנהאופט, ציר הפארלאמנט ד"ר יעקב פיסטינר וד"ר פרידמן באי־כוח ה"בונד" בבוקובינה וכן ד"ר מאיר אֶבּנר — נציג ציוני בוקובינה.

המשלחת הביאה לידיעת השרים, כי מגוי וגמור אצל ההסתדרויות הפוליטיות והתרבותיות של היהודים, כי יש לקבוע בחוק נוסחה מפורשת ביחס לשפת ההוראה בבית־הספר הפרטים של היהודים, שהיא דו־לשונית — עברית או יידיש, הכל לפי רצון האפוטרופסים על המוסדות.

בתחילה התנגד השר אנגלסקו בכל תוקף, שבבית־הספר הפרטי ירכוש הנוער את השכלתו בשפה אחרת מזו הרומנית. אך לבסוף הביע, לאנסו, את נכונותו להפיס את דעתם של העברים בלבד. כלומר: בבתי־הספר בשפת־הוראה רומנית ילמדו את המקצועות העבריים (דת והיסטוריה יהודית) בשפה העברית, ולהיפך — בבתי־ספר בשפת־הוראה עברית ילמדו את המקצועות הרומניים (שפה, היסטוריה וגיאוגרפיה) בשפה הרומנית.

חברי המשלחת עמדו בתוקף על דרישתם, כי היהודים עצמם זכאים להכריע בבחירת אחת משתי השפות הלאומיות הרצויות להם. ד"ר אֶבנר אף הוסיף, לחיזוק הטענה, כי לאמיתו של דבר יש בדעת הציונים להנהיג בבתי־ספריהם שלהם (שהיוו את הרוב המכריע של מוסדות החינוך הקיימים) אך ורק עברית. ברם, אין הם מוכנים לפרק את החזית הלאומית המאוחדת, שנוצרה כעת בין העברים לבין הידישאים. שהרי אי־אפשר לערער על זכותם הבלעדית של מחזיקי בית־הספר לבחור שפת־ההוראה.

לאחר ששני השרים פרשו להתייעצות, הם נסוגו מעמדתם הקודמת והודיעו על נכונותם לקבל את ההצעה, אבל רק בתנאי אחד — שלכך יסכימו באי־הכוח המוסמכים של יהדות הריגאט, כלומר ה"אוניאוניה".

למחרת נתקיימה פגישה משותפת בין חברי המשלחת לבין באי־כוח ה"אוניאוניה", בבית היושב־ראש שלה, ד"ר וילי פילדרמן. השתתפו בה מחוץ לנ"ל: המזכיר הכללי של ה"אוניאוניה", זלצר־סאראַציאנו, וכן הרב הראשי ד"ר יעקב נמירובר, והעורך־דין מישו וייסמן מטעם הפדראציה הציונית בריגאט. שני האחרונים היססו מתחילה לקבל את דעתם של

נציגי ביסאראביה ובוקובינה בדבר שוויון זכויות לידיש, אך לבסוף שוכנעו והצטרפו לדעתם. ד"ר מאיר אֶבנר דיווח על המצב שנוצר וביקש את הסכמת ה"אוניאוניה" לעמדת חברי המשלחת. פילדרמן הוכיח בנאום מקיף וארוך את מידת הנזק למצבם הכללי של היהודים ברומניה, שלדעתו מביאים המאמצים הלאומיים המיותרים האלה. יידיש לא נתקבלה כלל וכלל על דעתו, מה שאין כן ביחס לעברית. על־כך אף בא בדברים עוד קודם לכן עם השר אנגלסקו והשתדל לשכנעו שיקבל עמדה חיובית.[32]

הוויכוח היה ממושך, והשתתפו בו כל הנוכחים. מהם אף תקפו בחריפות את מדיניות ההתבוללות של ד"ר פילדרמן, אך לשווא. פילדרמן עמד איתן בדעתו ולא רצה בשום פנים להסכים להצעת חברי המשלחת. בכך הקים חיץ בינו לבין ה"משוגעים ללאומיות מופרזת".

נראה היה, שאנגלסקו ודוקה כאילו ידעו מראש, שפילדרמן אינו עומד להיענות לתביעת נציגי החבלים הנספחים ולא יזוז מעמדתו השלילית ביחס ליידיש, לפיכך החליטו, כי מוטב להם לתלות את הקולר בו. בינתיים נסוג אנגלסקו מעמדתו הקודמת, לנוכח ההתקפות המרובות עליו, לקבוע בתוקף הוראה ממשלתית את שפת־האם על הילד. הוא החליף את הגירסה הראשונה שלו בסיפא של הסעיף 35, כי "בשביל התלמידים היהודים שפת האם היא שפת המדינה", במלים: "בשביל התלמידים היהודים שפת ההוראה היא שפת המדינה". ברם, אף צעדים "מחוכמים" אלה החטיאו את המטרה. שכן נחושה היתה דעתם של העומדים בחזית ההגנה: א) לחשוף את פרצופה האמיתי של הממשלה קבל העולם התרבותי ואת המדיניות הנפשעת שלה כלפי היהודים, שלא להכיר בהם כבמיעוט יהודי לאומי, אלא כב"רומנים בני־דת־משה", ב) לעמוד בתוקף על זכותן של כל אחת משתי השפות הלאומיות לשמש כשפת־הוראה בבית־הספר הציבורי.

ימי הוויכוח בפארלאמנט על חוק החינוך הפרטי הפכו להפגנה לאומית נהדרה, כשנציגי מפלגות הימין והשמאל ברחוב היהודי מודרכים ומאוחדים בדעה אחת: לא לתת לממשלה להתערב בריב הלשונות, ודעת ההורים בלבד תהא המכרעת.

הצעירים היהודים ששמותיהם נקשרו לפרשה זו היו: הרב יהודה־לייב צירלסון (נבחר לפי הרשימה היהודית בקישינוב), ד"ר יעקב פיסטינר (נבחר לפי הרשימה הסוציאל־דימוקראטית, בשיתוף עם ה"בונד", בצ'רנוביץ), נתן לרנר (נבחר לפי רשימת ה"צאראניסטים" במחוז חוטין) וד"ר אדולף שטרן

32. לאחר הראיון שהיה לנציגי ה"אוניאוניה" אצל השר אנגלסקו, הוגשה לו ב־1 לדצמבר הצעת תיקונים לחוק המוצע, לסעיפיו השונים (נתפרסמו במילואם ב"קוריארול איזראאליט", גל' 43, מיום 13 בדצמבר 1925).

(נבחר לפי רשימת "האגרארים" בבוקארשט, במערך בחירות עם "התאחדות היהודים ילידי הארץ"). הופעותיהם ריתקו את הצירים מסביב לשאלת היהודים וגילו את תעוזתם ועמידתם האיתנה, כל אחד לפי תפיסתו המיוחדת, כדי להגן על מורשתם הרוחנית. על כולם היה לעמוד מול בליל של קריאות־ביניים תדירות, מצד חברי מפלגת הרוב, הליבראלים. ד"ר שטרן, הוא שנעשה, בעיקר, מטרה לשילוח חיצים שנונים ללא הפוגה. אף ד"ר אנגלסקו בכבודו ובעצמו הפסיקהו מידי פעם והתפלמס איתו חריפות. ברם, המלומד היהודי יצא בכבוד מן המערכה.[33]

אחרי מאמצים עצומים ודברי־הסברה משכנעים נתקבלה נוסחת־פשרה גואלת, המשתמעת לזכותן של שתי הלשונות יחד, והיא: שפת ההוראה בבתי־הספר הפרטיים של היהודים תהיה השפה הרומנית, או שפת היהודים (לימבה אָווריאסקה).[34]

"המקופחים" היו, כמובן יהודי טראנסילוואניה, שבתוקף החוק החדש נאלצו להחליט, אם לקבל את מרותה של שפת המדינה, הרשמית או לחזור לגזע מוצאם...

הודיית ה"בונד"

עמדתם הנאמנה והאמיצה של העברים והגנתם על זכותה של שפת יידיש, בה בעת שזכותה של העברית היתה מובטחת, זכתה לבסוף להערכה חיובית מצד מחנה היידישאים. במאמר "עברית או יידיש", שנתפרסם בשבועון ה"בונד" "דאס נייע לעבן" — בצ'רנוביץ,[35] אנו קוראים את הדברים הבאים:

> כל כמה שהניגוד בין העברים לבין היידישאים הוא גדול, לא יתנו היידישאים לאנגלסקו להרוס את בתי־הספר העבריים. וכן גם העברים מצידם הם. עם כל אהבתם המועטה ל'ז'ארגון', הם הבהירו בצורה חד־משמעית, כי במאבקם עם בתי־הספר היידישאים הם לא יזדקקו לסיועה של הממשלה. לפנינו כאן מקרה היסטורי נדיר. נוצר מצב, שאין דומה לו בכל ארץ אחרת: הזרמים היריבים הגדולים ביותר, הן בתחום המדיני והן בתחום התרבותי, מצאו את עצמם על בסיס אחד בחזית־המלחמה נגד החוק על בתי־ספר הפרטיים ובמאבק על זכות קיומם של בתי־הספר הציבוריים בשפת־הוראה יידיש ועברית. מן הראוי להדגיש במיוחד, שיריבינו העבריים לא ויתרו אף על תג אחד במאבקם למען בתי־הספר הציבוריים, אף לאחר שהובטח להם, כי השפה העברית תהא מוכרת כשפת־הוראה.

33. את נוסח הנאומים ראה להלן, במדור "נספחות", עמ' 651—639.
34. לפי עדותו של מיכאל לנדאו בספרו "מאבק חיי", הוצאת "מסדה", 1970, עמ' 172, אמנם מסר שר החינוך בפארלאמנט הודעה מיוחדת על כך.
35. מצוטט ב"אוסט יידישע צייטונג", צ'רנוביץ, גל 450, מיום 13.12.1925.

כדבר הזה קרה רק פעם אחת, כשהבונדאים והציונים, וכן גם הדתיים, התאגדו כולם יחד, כדי לתבוע מאת שר־החינוך: יד חופשיה לבתי־הספר הפרטיים! יידיש או עברית — זהו מעניינינו, מאחר שאנו משקיעים בדבר הזה את כספנו אנו. ואילו אתה, השר, — תן לנו רק לחיות!

תקוות ואכזבות

לעומת הסכנה הגדולה שרחפה בזמנה על החינוך העברי בביסאראביה, היה החוק החדש בניסוחו הסופי כעין ניצחון זעיר — ניצחון אשר הושג רק הודות למאבק הנועז שהתנהל במשך שלוש שנים. מעכשיו נוצרה שוב האפשרות המשפטית לקיים את בית־הספר בשפת הוראה עברית והושם קץ למעשי־השרירות שהיו שוררים מימי אנגלסקו. אך לעומת זאת זרוע היה החוק אבני־נגף ומוקשים, במישרין ובעקיפין, שהיוו מכשול בפני קיומו הנורמאלי של בית־הספר הלאומי, במגמה ברורה לחסלו בהדרגה. לדוגמה ישמשו: א) האיסור לפתיחת סמינר להכשרת מורים ("שקולה נורמלה") על חשבון הציבור, ב) הדרישה להגיש את כל תלמידי בית־הספר — ותלמידי כיתה א' בכלל — לבחינה בסוף כל שנת־לימודים (ולא בגמר כל 4 הכיתות של בית־הספר), ג) היטל מס־בחינות גבוה, ד) האיסור להשתמש בספרי לימוד, שהוצאו בחוץ־לארץ וכו'. כל אלה האיסורים צימצמו למעשה את אפשרות הקיום לבית־הספר העברי. שהרי בלי מורים מוסמכים קשה היה לקיימו, הן מהצד הפידאגוגי והן מהצד החוקי; חובת־בחינות בסוף כל שנת־לימוד, בפני ועדה ממלכתית מיוחדת, עלולה היתה להשפיל את כבודו של בית־הספר העברי ומוריו ולמעט את ערכו; מס־הבחינות הגבוה — כוונתו היתה להכביד על האב את עולו של בית־הספר, והאיסור להשתמש בספרי־לימוד תוצרת־חוץ — אף כוונתו זו היתה די מובנת לכול. נוספה לכך החרדה להופעת הרגולאמין (תקנות־מילואים) לחוק, שניתן היה להניח, כי יוסיף להחמיר באי־אלו פרטים.

לאור המציאות החדשה התכנסה המועצה של "תרבות" (הפלינום), בימי 2 ו־3 למארס 1926, כדי לבור ולתאם את דרכי הפעולה של הלשכה המרכזית ושל המוסדות לעתיד הקרוב. הוחלט על הצורך למלא בדיוק אחרי דרישות החוק ולהמציא לשלטונות ההשכלה עד אמצע מארס את כל המיסמכים הנדרשים לשם פתיחת המוסדות בשנת הלימוד הבאה. בקשר לכך הובא לדיון ולאישור, לפני ועדה פידאגוגית מיוחדת, הצעת התכנית ללימודים העבריים בגן, בבית־הספר היסודי והתיכוני, כדי להגישה ביחד עם שאר המיסמכים. כן אושרה החלטת הוועדה הפידאגוגית, להנהיג בשלוש הכיתות העליונות של בית־הספר היסודי (ה' ו' ו־ז'), שמתעודתן לשמש

מס׳ 156. גן־ילדים עברי ראשון בסיקוראן, תרפ״א — 1920/21
מימין לשמאל: 1) המנהלת מלכה ציינקר (ספקטור), 2) ללא זיהוי, 3) העוזרת רחל ציינקר.

מס׳ 157. הגן הדוגמאי ליד האינסטיטוט מס׳ 2, תרפ״ד/1923—24
באמצע: המנהלת ויאֶרה קארצ׳אָבסקיה; הגננות המתמחות, משמאל לימין: בליומה שניאורסון, בליומה שפאן, רבקה פרידמן, ללא זיהוי, מלכה נייהוז.

מס׳ 158. גן־ילדים ליד בית־הספר "תרבות" רומאנובקה תרפ״ה — 1924/25
מימין לשמאל, במרכז: 1) המנהלת סוניה פיינשטיין (ברונפמן), 2) העוזרת חנה יא־רושביץ׳.

מס׳ 159. גן־ילדים ליד בית־הספר ״תרבות״, ראני תרפ״ה — 1924/25
קיצונית משמאל — הגננת יעל דראכליס (יעקובי).

מס׳ 160. גן־ילדים עברי ראשון בבריצ׳אן, תרפ״ו — 1925/26
במרכז — הגננת חינקה סובלמן.

מס׳ 161. גן־ילדים של ״תרבות״ בטאטארבונאר, תרפ״ט — 1928/29
מימין לשמאל: 1) הגננת דאשה פוסק, 2) המנהלת שיינדל גורנשטיין (ויניצקי).

מס׳ 162. גן־ילדים ״תרבות״, וארטיז׳אן תרפ״ט — 1928/29
מימין לשמאל: 1) הגננת שיינצה שבייד, 2) המנהלת רבקה שלאפמן.

מס׳ 163. גן־ילדים עברי כבאלץ, תרצ״ג — 1932/33
מימין לשמאל, במרכז: 1) המנהלת פרידה פרידמן (שווארץ), 2) העוזרת לרנר.

מס׳ 164. גן־ילדים ״תרבות״, זגוריצה תרצ״ג — 1932/33
קיצונית מימין — המנהלת חוה רכטר, קיצונית משמאל — העוזרת (?).

מס׳ 165. גן־ילדים "יבנה", קישינוב תרצ"ג — 1932/33
מימין לשמאל, במרכז, יושבות: 1) פסנתרנית, 2) הגננת רחל ויניצקי,
3) המנהלת רחל ברון, 4) גב׳ לוונשטיין.

מס׳ 166. הבאת ביכורים בגן־הילדים "תרבות", קיליה תרצ"ג — 1933
מימין — הגננת שיינדל גורנשטיין (נאוה ויניצקי).

מס׳ 167. תלמידי בית־הספר "תרבות" באיזמאיל בנשף־מסכות למען הקרן־הקיימת
המורים: דוד ברמן, צבי וייסמן, המנהל דוד מוז׳וליאן.

הכנה מעשית של התלמיד לחיי יומיום, את לימודי החקלאות או המלאכה, להלכה ולמעשה. המרכז נתבע למאמץ מיוחד, כדי להכין בהקדם האפשרי את החומר בשביל ספרי־הלימוד ללימודים כלליים, החסרים לבית־הספר

CENZURAT

PROGRAMA ANALITICĂ

— a —

OBIECTELOR EVREEȘTI

PENTRU

CURSUL PRIMAR

—EDITAT—

de Societatea Culturală și educativă Evreească

„T A R B U T"

din Chișinău

1926

Tipografia „TEHNIC", A. Dector, Chișinău

תכנית־למודים

אנליטית

לבתי־ספר עממיים־עבריים בני שבע מחלקות

הוצאה של חברה „תרבות" בבסרביה.

עבדה על ידי הועדה הפדגוגית

שעל יד מרכז „תרבות".

דפוס „טכניק" מ. דקטור, קישינוב, רחוב מיכאיל, 53.

תרפ״ז.

רשימת השעורים ושעות הלמוד בשבוע.

VII	VI	V	IV	III	II	I	הלמודים:	No.
4½	4½	4½	6	6	10	11	עברית	1
4	5	3	4	4	2	—	תנ״ך	2
1½	1½	1½	2	2	—	—	היסטוריה ישראלית	3
—	1	1	—	—	—	—	אגדה	4
2	—	—	—	—	—	—	משנה	5
1	1	2	1	1	2	2	דת	6
2	2	2	4	4	4	5	חשבון	7
2	2	2	2	2	—	—	ידיעת הטבע	8
2	2	2	2	2	1	—	גיאוגרפיה.	9
1	—	—	—	—	—	—	גיאוגרפיה של א״י	10
1	1	1	—	—	—	—	תורת המשפט	11
1	1	1	—	—	—	—	היגיינה	12
—	—	—	1	1	1	—	קליגרפיה	13
4½	4½	4½	6	6	4	3	שפה רומנית	14
1½	1½	1½	2	2	1	—	היסטוריה רומנית	15
1	1	1	1	1	1	—	ציור	16
1	1	1	1	1	1	1	זמרה	17
5	5	5	2	2	2	2	מלאכת־יד	18
1	1	1	2	2	2	2	התעמלות	19
36	35	34	36	36	31	26	ס״ה	

מס׳ 51. תכנית־לימודים ראשונה של בתי־הספר "תרבות".

היסודי, ולהוציאם לאור. חברי המועצה התחייבו מצידם, לתמוך בכל יוזמה מצד המרכז לשם ביצוע המשימה, שבה היה תלוי במידה רבה קיומו של בית־הספר.

הופעת הרגולאמין, בפרוס שנת־הלימודים תרפ"ח (1927/28), אימתה את החששות להגבלת־יתר של זכויותינו. לאור המצב כונסה בקישינוב, ב־20 לנובמבר 1927, מועצת מנהלים לדיון על הצעדים שיש לנקוט, כדי להוקיע את מעשי השלטון בעיני דעת הקהל. המועצה הסמיכה פעם נוספת את "תרבות" לפעול בכיוון זה ובחרה משלחת לבוקארשט, לשם תיאום הפעולה עם הצירים היהודים בפארלאמנט. חברי המשלחת היו: היועץ המשפטי ש. רוזנהאופט, י. תומארקין (מנהל הגימנסיות בבאַלץ) וד"ר האַלנר (מנהל הגימנסיה במארקולאַשט). המשלחת הגישה תזכיר מפורט לממשלה, שבו נגלו ונמנו הסתירות המרובות שבין הרגולאמין ובין החוק, ולפיכך מופרכת חוקיותו של הריגולאמין. כן נכללה בתזכיר הצהרה מפורשת, כי מנוי וגמור עם באי־כוח בתי־הספר של היהודים להיאבק למען תיקונו. פרטים על כך הובאו גם לידיעת העיתונות האוהדת בבירה.

ובינתיים המשיך בית־הספר העברי את דרך קיומו בתנאים לא נוחים אלה ועוד שקד על הקמת הריסותיו. עצם המלחמה של "תרבות" בממשלה לא נחלשה מאז אף לרגע, והיא תבעה וחזרה בכל הזדמנות ושעת־כושר את התיקונים הדרושים בחוק. הזדמנות ראשונה לכך היתה עם היבחרו (בשנייה) של הרב הראשי י. ל. צירלסון, בקיץ 1926, לסינאט (לפי רשימת הממשלה בראשותו של הגנראל אוואַראַסקו).

הרב הקדיש את כל נאומו, שהשמיע במושב הראשון של המליאה, במסגרת הוויכוח על התשובה לנאום־הכתר, למצבו של בית־הספר הלאומי. הוא סקר באריכות את תולדות בתי־הספר של המיעוטים בכלל, ושל היהודים בפרט, למן היספחה של ביסאראביה לרומניה ועד לתקופת השר אנגלסקו. האחרון שם לאַל, באופן שרירותי, את כל זכויותיהם של בתי־ספר אלה, בניגוד לחוקים הקיימים ובניגוד להתחייבויותיה של רומניה בחוזי־השלום שנחתמו על ידה. הרב תבע ומנה אחד לאחד את התיקונים, שיש להכניס בחוק־אנגלסקו האחרון, הן כדי לעשות צדק למיעוטים והן כדי לשפר את דמותה של רומניה בעיני העולם התרבותי.[36]

ואם כי שר־החינוך החדש, הפרופ' נאַגולסקו, היה יותר נוח מקודמו ומוכן לוויתורים, הרי נותן־הטון בממשלה דאז היה שר־הפנים, צורר היהודים הידוע, המשורר אוקטאוויאן גוגה! גוגה היה מראשוני המעודדים

36. את הנאום המלא ראה להלן במדור "נספחות", עמ' 651—654.

את תנועת הסטודנטים האנטישמית, כ״תנועה אורגאנית של העם הרומני״. ובזמננו קרו הרבה מקרי־התפרעויות נגד היהודים. בעיקבות התפרעויות אלה נרצח התלמיד היהודי פאליק בבית־המשפט בצ׳רנוביץ.[37] הנאשם זוכה בדין (באותו זמן, בפברואר 1927, נערך בפיאטרה־ניאמץ משפט נגד 18 יהודים, שהעזו להתגונן בפני 2 סטודנטים אנטישמיים והיכו אותם. על ״העזה״ כזאת נידונו היהודים למאסר מ־6 חודשים עד לשנתיים ולתשלומי נזקים בסך 3 מיליון ליי).

אגב, במושב השני של הסינאט, בדצמבר 1926, העז הרב צירלסון להו־קיע מעל במת הסינאט את מחדלי הממשלה הנותנת יד לפורעים. אך נאומו זה נגנז, לפי רוב דיעות מכריע בסינאט, ולא הגיע לידי פרסום ברשומות הממשלה.[38] כתוצאה מיחס בוז ועלבון כזה הניח הרב את המאנדאט שלו ועזב את הסינאט. הניתן היה ליהודים באווירת־איבה כזאת, ששררה בבתי־המחוקקים לצפות לתושיה כלשהי בתחום התרבותי?

אכזבה ממדיניות ה״נאציונאל־צאראניסטים״

בואה לשלטון של מפלגת ה״נאציונאל־צאראניסטים״ (האיכרים הלאומיים) בסוף 1928, לראשונה בתולדותיה, שברה למעשה את המסורת שהשתרשה בחייה הפוליטיים של המדינה, כי מפלגת הליבראלים בלבד מוכשרת וראויה לעמוד ליד הגה השלטון. שכן נסיגתם של הליבראלים לזמן קצר ומסירת המושכות למפלגת־הצללים שלה, האוואֶראֶסקאנים, מכוונת היתה להסוואה בלבד — להמחיש קבל־עם ולעיני דעת הקהל העולמית קיומו של שלטון דו־מפלגתי, כביכול, במדינה.

הנאציונאל־צאראניסטים הכריזו על עצמם כל העת כעל מפלגה מתקדמת, שענייני המוני־העם קרובים ביותר לליבם; התיימרו בתכניתם הראדיקל־דימוקראטית, תוך אהדה מלאה לתביעותיהם של המיעוטים הלאומיים. לפיכך אף זכו, בכל שנות היותם באופוזיציה, לתמיכה מצד רוב האוכלוסיה היהודית, בעיקר בחבלים הנספחים. הפעם אף כרתו ברית־בחירות עם שלוש ההסתדרויות הציוניות בביסאראביה, בבוקובינה ובטראנסילוואניה. במערך בחירות זה נבחרו לבית המחוקקים: העורך־דין מיכאל לנדאו מקישינוב, ד״ר מאיר אֶבנר מצ׳רנוביץ, ד״ר תיאודור פישר וד״ר יוסף פישר מטראנסילוואניה. לפי ההסכם ניתן לצירים אלה להיות חופשיים

37. פרטים ראה לעיל, בפרק ״ייצוג בבית־הנבחרים״, עמ׳ 460—459.
38. נאום זה ראה להלן, במדור ״נספחות״, עמ׳ 628—625.

בפעולתם הפארלאמנטארית, בכל העניינים הנוגעים לזכויותיהם של היהו־דים, כמיעוט לאומי.

"תרבות" השתעשעה בתקווה, כי הפעם נכתחה הדרך לפתרון בעיית החינוך הלאומי הכאובה, וניתן יהיה לתקן כה שפגם בו השלטון הקודם. היא כינסה מועצה מיוחדת של מנהלי בתי־הספר העבריים (17.11.28), להתוויית דרכי פעולתה לאור המצב החדש שנוצר בזירה הפוליטית של המדינה. המועצה אישרה שתי תכניות פעולה — לטווח קצר ולטווח ארוך. עובדו שני תזכירים נפרדים לשם הגשה לממשלה. בתזכיר הראשון נתבעה הממשלה למלא את חובותיה לגבי המיעוט היהודי שהן בגדר החוק הקיים, אלא שהשלטון הקודם התעלם מהן: א) פתיחת בתי־ספר ממלכתיים בשפת הוראה לאומית באותם מקומות, שהאוכלוסיה היהודית מהווה אחוז ניכר; בתור הראשון — פתיחה מחדש של בתי־הספר שהתקיימו קודם ונסגרו; ב) פתיחת ס מ י נ ר מ מ ל כ ת י בשפה העברית להכשרת מורים. בתזכיר השני נכללו התביעות ביחס לבית־הספר הציבורי: א) להקפיד על מילויו המדויק של הסעיף 36 שבחוק וכל המשתמע הימנו, וכן להרכיב ועדות בוחנות של יהודים לבתי־הספר; ב) לפשט את הנוהל למתן היתרי־הוראה קבועים למורים; ג) לאשר באופן זמני את כל המורים כעת, עד אשר יתוקן החוק במובן זה.

המועצה קיבלה בשביעת־רצון מיוחדת את היוזמה החדשה מצד "תרבות" ובחרה במשלחת בת 3 שתצא לבוקארשט, כדי להביא את החלטות המועצה לידיעת הממשלה. במשלחת נכללו: היועץ המשפטי של "תרבות" — ש. רוזנהאופט, מנהל הגימנסיה באקרמן — יעקב ברגר ומנהל הגימנסיות בבֶּאלץ — ישעיהו תומארקין. כן נבחרה ועדה מיוחדת לעיבוד הצעת־התיקונים לחוק, שיש להביאה לידיעת הממשלה.

בסוף נובמבר הגישה המשלחת לשר החינוך, הפרופיסור קוסטאקאֶסקו, את התזכירים המפורטים הנ"ל. השר התייחס באהדה לתביעותיה של "תרבות" והבטיח למלא בהדרגה את מבוקשה.

ב־16 לפברואר 1929 שוב התייצבה בפני השר משלחת משולשת (הציר מ. לנדאו מקישינוב — מטעם המועדון הפארלאמנטארי היהודי, ד"ר י. פיסטינר מצ׳רנוביץ — מטעם המפלגה הסוציאליסטית, בשיתוף עם ה"בונד", והעו"ד ש. רוזנהאופט — היועץ המשפטי של "תרבות" בקישינוב) לשם דיון נוסף בשאלות שהועלו על ידי "תרבות" בתזכירים הקודמים. כעת סמך את ידיו על התביעות הללו גם איגוד בתי־הספר היידישאים הביסארבאי. כוונת המשלחת היתה לדון עם השר לא רק ביחס להקלות בשאלות שוטפות, שהיו בבחינת הוראת שעה, אלא גם על הצורך בשינוי המדיניות הכללית אשר היתה נקוטה עד כה בידי השלטון לגבי בית־הספר

של המיעוט היהודי. הדיון עם השר הביא לידי תוצאות רצויות רק בשאלות השוטפות: הבטחה, להוציא היתרי־הוראה קבועים למורים בלתי מוסמכים, על סמך עשר שנות ותק בהוראה; הבטחה להעניק אישורים קבועים לבתי־הספר, אשר הוכיחו בזה אחר זה תוצאות רצויות בבחינות סוף־שנתיות; חובת הבחינות הסוף־שנתיות בשלוש הכיתות הראשונות לא תבוטל אמנם, אבל תובטח השתתפותו של בוחן עברי בוועדות הבחנות; מס הבחינות יורד בשיעור ניכר.

בינתיים עברו כמה חודשים, והעניינים לא התקדמו כלל. נציגי היהודים לא הירפו מהשר. בנאומו במליאת הפארלאמנט בחודש מאי בשאלת בחינות ה"באקאלאוראט" (בגרות), הזכיר ד"ר יוסף פישר מטראנסילוואניה לשר החינוך, בדרך אגב, את הבטחתו לפתוח בראש וראשונה את הסמינר למורים יהודים, שהרי בלעדי זה עתיד קיומו של בית־הספר הלאומי אינו מובטח כלל. ב־30 במאי שוב נתקבלה אצל שר החינוך, לשיחה מקיפה ונוקבת בענייני בית־הספר הציבורי, משלחת משותפת של המועדון הפארלאמנטאו היהודי ובאי־כוח "תרבות": הסינאטור ד"ר מאיר אֶבנר (צ'רנוביץ), ציר הפארלאמנט העו"ד מיכאל לנדאו (קישינוב) היועץ המשפטי של "תרבות" בקישינוב העו"ד שמואל רוזנהאופט, ד"ר חיים ברזיס וד"ר יוליאן זילברבוש — מטעם המועצה העליונה בבוקארשט. המשלחת קיבלה שוב מלוא חופניים הבטחות למילוי תביעותיה. מהן — פתיחה (בתחילת שנת הלימודים הבאה) של סמינר ממלכתי למורים בקישינוב, שלושה בתי־ספר תיכוניים ממלכתיים — בקישינוב, בבאֶלץ ובצ'רנוביץ, וכן מספר בתי־ספר יסודיים ממלכתיים, מאלה שנסגרו בזמנו של השר אנגלסקו.[39] ברם, עד מהרה התברר, שלא מיניה ולא מקצתיה. המיניסטריון לחינוך נסוג מכל ההבטחות. הוא גרס: הנחות קלות והטבות כלשהן — כן, אך לעקור את שורש הרע — לא ולא!.

ב־1930 נעשה ניסיון להוציא את המשא־ומתן בשאלת בית־הספר הלאומי מתוך כתליו הצרים של המיניסטריון לחינוך ולהעלות את תביעותיה של "תרבות" בפני הפורום העליון של המדינה, מעל דוכן הפארלאמנט. הסברא היתה, שהדבר ימריץ את הממשלה לפעולה כלשהי, כדי להוציא את בית־הספר מסבך הסתירות והמכשולים, אשר הוטמנו לרגליו בחוק אנגלסקו. עילה לכך שימשה הוועידה השלישית של "תרבות", שהתקיימה בראשית ינואר 1930, והחלטותיה בשאלת מצבו היורידי של בית־הספר. על סמך שאילתה שהוגשה על־ידי הציר לנדאו לשר־החינוך, ניתן לו כעבור זמן לפתח אותה בהרחבה. לנדאו דלה מתוך אמתחת הגזירות הרעות, שניתכו על ראשו של בית־הספר, את כל אלה שפגיעתן לרעה היתה קשה ביותר.

39. "אונזער צייט", קישינוב, גל' 2015, 31 במאי 1929.

הוא סיכם את התביעות הקונקרטיות לממשלה, בהתאם להחלטות הוועידה, בהביאו לידיעת חברי הפארלאמנט את הנוסח המלא שלהן.[40] ומאחר שהממשלה לא נענתה גם לפנייה זו ודחתה אותה בלך־ושוב, נזדקקה "תרבות" ליזמה חדשה: להגיש הצעת־תיקונים לחוק הקיים מתוך יזמה פארלאמנטארית. ההצעה הוכנה ונערכה על־ידי הלשכה המרכזית והיועץ המשפטי, ולנדאו הגישה לנשיאות אסיפת הצירים ביום 26 לינואר 1931. לפי הנוהג הפארלאמנטארי, הועברה הצעת־החוק אל המועצה המחוקקת לשם חוות דעת וב־20 למארס אותה שנה, הוחזרה לוועדת החינוך של הפארלאמנט.

להלן תרגום של הצעת־החוק (תצלום הטופס המקורי, הרשמי, של ההצעה מובא במדור "נספחות" שבסוף הספר, עמ' 667):

אסיפת הצירים / המושב מן המניין של 1931—1930
הצעת־חוק מתוך יזמה פארלאמנטארית
שינוי הוראות בחוק החינוך הפרטי
אל הוועדה לחינוך, 23 במארס 1931

דברי הסבר

רבותי הצירים,

יישום חוק החינוך הפרטי מדצמבר 1925 הבליט מהצד המעשי הרבה ליקויים, שאפשר לנסות ולסלקם באמצעות ההצעה הנוכחית. אף כי בהנמקה לחוק הנ"ל מודגש, כי המחוקק התכוון לעודד את החינוך הפרטי כמיפעל־עזר לחינוך הממלכתי, הרי עיון כלשהו בנוסח החוק דיו להוכיח, כי הטיפול בחינוך הפרטי מושתת על איזה יחס של אי־אמון בו והוא נוטל ממנו אפשרות של קיום נורמאלי ללא מכשולים.

כשאתה מדפדף בחוק, אינך מוצא בשום מקום עדות לכך שבית־הספר נהנה מזכות כלשהי. כמעט בכל סעיף וסעיף הולכת ונשנית נימת ההגבלה, כגון: "אי־אפשר", "אסור" וכו', בלא שתמצא אישהו הביטוי: "בית הספר רשאי".

לשם המחשת המצב הקיים מספיק להביא דוגמה אחת, והיא: תלמידי בתי־הספר היסודיים הפרטיים, מכל הכיתות, חייבים לגשת לבחינות הסיום בגמר בית־הספר. בדרך כלל לא ניתנת שום זכות לתלמידי בית־הספר הפרטי (פרט לבתי־הספר בעלי זכויות פומביות), והם אינם מועדפים על־פני אלה שמתכוננים בבית. עצם הגשת התלמידים לבחינות־מעבר בכל שנה, מחוץ להיותו בלתי פידאגוגי, מהווה עינוי הן לתלמיד והן להורים, והיא מעמידה את המורה

40. את הנוסח המקורי של ההחלטות ברומנית, כפי שנתפרסמו ב"מוניטורול אופיציאל", וכן קטעים נבחרים מהשאילתה של לנדאו, ראה להלן במדור "נספחות", עמ' 59—654 ו־665; את תרגום ההחלטות לעברית ראה להלן בפרק "הוועידה השלישית של 'תרבות'," עמ' 73—571.

הפרטי כנחות־דרגה בעיני תלמידיו. בנוסף לכך מהווה מס־הבחינות נטל כבד על ההורים, שרובם מעוטי־יכולת.

במיוחד נתגלו קשיים, ביישומו של החוק לגבי החינוך הפרטי של בני המיעוטים. והרי שתי דוגמאות: החוק דורש מאת המורים הפרטיים שיהיו בעלי תואר השכלה דומה לאלה של המורים הממלכתיים. כדי שאפשר יהיה למלא אחרי דרישה זו מן הצורך היה להקים מדרשות לבני המיעוטים, דבר שלא נעשה עד עתה.

נכון, כי לפי חוק החינוך היסודי הממלכתי, וכן לפי החוק להכשרת מורים ניתנת האפשרות לייסד סקציה להכשרת מורים מבני המיעוטים. ברם, למעשה לא הוגשמה הוראה זו. ואם אין ביכולתה של הממשלה, מסיבות תקציביות, לייסד מדרשות לבני־המיעוטים, הרי אין זה מן הצדק לשלול מהיזמה הפרטית את הרשות להקים מוסדות כאלה באופן פרטי. לפיכך באה הצעת־חוק זו לשנות את הסעיפים מס׳ 7 ומס׳ 8 של החוק.

דוגמה שנייה: החוק אינו מפרש באיזו שפה על התלמידים להיבחן, ועל־כן נוצר לא אחת מצב לא נורמאלי, כשהתלמידים אשר התחנכו בשפתם הלאומית נדרשו להיבחן בשפת המדינה, דבר שהביא לידי תוצאות מחרידות. הצעת־החוק הנוכחית כוונתה לשפר את מצב העניינים ולשוות, למראית עין לפחות, לבית־הספר הפרטי מעמד מכובד למען יהיה למעשה עזר לחינוך הממלכתי.

(על החתום: 27 צירים ממפלגות שונות, בראשם של צירי המפלגה היהודית — מיכאל לנדאו, ד״ר תיאודור פישר וד״ר יוסף פישר).

המועצה המחוקקת התייחסה בחוות־הדעת שלה בראש וראשונה לשני האספקטים העיקריים של הצעת־החוק: א) מתן היתר למיעוטים לקיים בתי־ספר פרטיים להכשרת מורים, ו־ב) פירוש מפורש בדבר זכותם של חניכי־בתי־הספר הפרטיים של המיעוטים להיבחן בשפת ההוראה הנהוגה בבית־הספר. דעת המועצה היתה, כי: א) מתוך דברי ההנמקה לחוק החינוך הפרטי מ־1925 מוכח, שברצון המדינה להשאיר לעצמה את הסמכות להכשרת מורים, שעליהם לעצב את דמותם הרוחנית של בני־הארץ. עם זאת הרי ניתנה, בתור יוצא מהכלל, אפשרות לייסד ״סקציות״ להכשרת מורים מבני המיעוטים. ההצעה המוגשה עומדת, איפוא, בסתירה לעיקרי היסודות של החוק הקיים; ב) ביסודו של החוק הקיים, וכן גם בדברי ההנמקה לחוק, הונח העיקרון, כי הסמכות להענקת תעודת־גמר בבתי־הספר תהא בידי המדינה בלבד; כי היא תוענק לאלה שיודעים את שפת המדינה ודבר זה לא ייתכן אם הקניית השפה הרומנית לתלמידים תהא בתורת מקצוע שולי — מה שאין כן אם התלמידים יחוייבו להיבחן בשפה זו בכל מקצועות הלימוד. הבעיה שנתעוררה יוצאת מגדר תיקונים סתם

בסעיף זה או אחר. היא קשורה קשר הדוק במהות הסוברניות של המדינה, ואין בכך משום פגיעה במיעוטים, שכן הם נשארים חופשיים לגמרי ללמד גם את שפתם הלאומית.

אשר לשאר השינויים המוצעים: א) היתר לקיים לימוד מעורב (נערים ונערות ביחד) בארבע המחלקות הראשונות של הגימנסיה, ו־ב) היתר להגיש את תלמידי בתי־הספר היסודיים רק לבחינות הסיום, ולא לבחינות־מעבר בסוף כל שנה — סבורה המועצה, כי: א) הלימוד המעורב לא הותר מעולם במדינה, באשר אינו תואם את רוח העם; ב) חובת בחינות־המעבר בסוף כל שנה מוצדקת מטעמים פידאגוגיים ומבטיחה בדיקה רצינית של ידיעות התלמידים.

בנוסף להערות המובאות לעיל יש להביא בחשבון את תשובתו של משרד החינוך, שהמועצה נדרשה לדעתו, כי המשרד אינו נוטה לשנות את חוק החינוך הפרטי, מאחר שאת הדברים הנראים סתומים ניתן לסלק בדרך של הוראות אדמיניסטראטיביות במסגרת החוק הקיים וברוחו. (את הנוסח המקורי של חוות־הדעת ראה להלן במדור "נספחות", עמ' 668).

בסופו של דבר לא זכתה הצעת־החוק להגיע לשלב דיון, בשל קיצור ימי חייה של הממשלה באמצע דרכה, כפי שהיה נהוג ברומניה. יתכן, שלכך גרם גם יחסה השלילי של הממשלה ליוזמה פרטית זו.

חרף הכשלונות הללו צמחה טובה כלשהי לבית־הספר. המאבק הנועז כשלעצמו העלה את קרנו בעיני שלטונות החינוך. ומזל היה לו לבית־ישראל, שהמבצעים, הפקידים ברומניה, לא היו קנאים עקביים במעשיהם; נוחים היו לוויתורים ולפשרות. הודות לחילופי משמרות שהיו תכופים בארץ זו, אף העומדים בראש השלטון נוחים היו על־פי־הרוב לוויתורים ולהנחות זמניים, כדי להפיס את דעתם של היהודים במועד של ערב בחירות. בכך טמון היה בעצם סוד קיומו היורידי של בית־הספר הלאומי בכל העת, בתוך המעגל הקטן והצר אשר עגו בשבילו. מצד שני נעשו מאמצים רבים, הן מצד מרכז "תרבות" והן מצד הנהלות בתי־הספר, כדי להסתגל לתנאים החדשים ולמלא במדוקדק את כל הפורמאליות שהיו כרוכות בקיומו. ועל כל אלה — זכות עצמו של בית־הספר העברי בגלל הרמה הפידאגוגית הגבוהה, היא שעמדה לו לרכוש מעמד מכובד למדי בעיני שלטונות החינוך. פקחי המיניסטריון לחינוך יחדו לא אחת את דבריהם, בפרוטוקו־לים הרשמיים, הן על רמת ההוראה של המורים, לרבות הבלתי־מוסמכים, והן על תוצאות הבחינות הרצויות, אף בלימודי המקצועות הרומניים, בהשוואה למצב בבתי־הספר הממלכתיים. הוכחות חותכות־עין אלה שימשו נשק־הגנה יעיל על זכות קיומם של בתי־הספר.

מן ההנחות הזמניות (כלומר — אלה שהיו בניגוד לחוק החדש) שעלה בידי "תרבות" להשיג אצל הממשלות ממפלגות השונות, ניתן לציין: א) שיחרור כיתות א', ב', וג' מבחינות־מעבר בסוף־השנה (על־ידי השרים פרופ' נאָגולסקו, פרופ' פטרוביץ וד"ר נ. לופו בשנות 28—1926); ב) הוזלת מס־הבחינות עד כדי מינימום סביר; ג) הבטחת השתתפותם של בוחנים עבריים בוועדות הבוחנות (החל מ־1929, על־ידי הפרופ' קוסטאקסקו בממ־שלת ה"נאציונאל־צאראניסטים");[41] ד) אישור המורים מחוסרי הכשרה פידאגוגית מיוחדת, על סמך תעודות ההשכלה והוותק בלבד; ה) אישורם הזמני של כמה מספרי־לימוד, שהופיעו בחוץ־לארץ. משנת הלימוד 1929/30 אף הושגה מידי ממשלת הנאציונאל־צאראניסטים, לראשונה בתולדות המדינה, הקצבה כספית לבתי־הספר, אם כי במידה מינימאלית יחסית.

41 במקומות שהפקידים הנמוכים לא צייתו להוראה זו, רובם מתוך אינטרסנטיות כספית, צייתו ההורים והמורים להוראה טלגראפית כפי שיצאה מלפני "תרבות", להחרים את ועדת הבחינות שהגיעה למקום ולהימנע מלהגיש אליה את התלמידים. אף אירע, שבהיעדר בוחן עברי צירפה אליה ועדת הבחינות, על דעת עצמה, את מנהל בית־הספר העברי, ובלבד לצאת ידי חובת הבחינות. היו כמה מקרים, שהמיניסטריון לחינוך נענה להשתדלות "תרבות", לפסול את הבחינות שבהן לא שותף בוחן עברי, והן הוקיימו לאחר מכן, בשנייה, בנוכחותו של בוחן עברי ומפקח אזורי.

א. המחסור בכוחות־הוראה

אחת הבעיות החמורות, אשר הכבידו ביותר על התפתחותו של החינוך הלאומי, היה המחסור בכוחות־הוראה מוסמכים לבתי־הספר היסודיים. וכידוע, אסר החוק על הקמת מוסד להכשרת מורים על חשבון הציבור (מוסד "פרטי", כלשונם). משרד החינוך דחה מפעם לפעם, באמתלאות שונות, למרות הבטחותיו המפורשות, פתיחת "סקציה" מיוחדת ליד "בית־הספר הנורמאלי" הממלכתי, להכשרת מורים לבתי־הספר של היהודים. על כן נעשה גיוס כוחות הוראה חדשים לבתי־הספר מקרב בוגרי בתי־הספר התיכוניים הממלכתיים, יודעי עברית, וכן מקרב אותם בוגרי בתי־הספר התיכוניים העבריים, שהספיקו בינתיים להשוות את זכויותיהם לאלה של בתי־הספר הממלכתיים. אך מאחר שכולם, ללא יוצא מהכלל, היו מחוסרי השכלה פידאגוגית מקצועית, לא היו מתאשרים אלא באופן זמני, משנה לשנה ("טולֶראריה", בלשונם).

נוהג זה של אישור מורים זמני, על סמך תעודת בגרות בלבד, מבוסס היה על תקדים שהממשלה קבעה לעצמה בראשית שנות סיפוחיה של החבלים החדשים לגבולותיה. שהרי באותו זמן היתה חסרה מערכת החינוך הממלכ־תית כוחות הוראה מוסמכים בשיעור של שני שלישים. נוהג זמני זה הפך כעת לגבי בית־הספר הלאומי לדבר שבקבע, אך ללא הענקת היתרי־הוראה קבועים, בטרם מלאות עשר שנות ותק, לפחות. מצב זה כפה על "תרבות" מאבק קשה ומתמיד לאורך כל השנים, עם רשות החינוך, בדבר מתן אישורים זמניים לכחות ההוראה שלה.

כל זה ביחס למורים למקצועות־לימוד כלליים בעברית וללימודים בשפה הרומנית. אשר למורים ללימודים העבריים (שפה, היסטוריה, תנ"ך ועוד) קיים היה הסדר עם משרד החינוך, בדבר הכרה בתעודת־הסמכה, אשר ניתנה למורה מאת הרב הראשי י. ל. צירלסון. הרב מצידו היה נוהג להעניק תעודה זו למורה על סמך המלצה מצד הלשכה המרכזית של "תרבות", (טופס־הסמכה ראה להלן, עמ' 665) ולאחר שעמד בעצמו על מידת השכלתו העברית של הנדון.

ב. בעיית ההמשך

אחד המחדלים של בית־הספר הלאומי, שהיה מורגש ביותר בעיירות הקטנות, היה — עצם היותו בן ארבע שנות־לימוד בלבד, תוך היעדר שלב ההמשכיות. האוכלוסיה הכפרית ברומניה כולה היוותה 79.78% מכלל האוכלוסיה במדינה, ובביסאראביה בלבד — 87.0% מכלל האוכלוסיה בחבל. המיבנה של בית־הספר היסודי במדינה מותאם היה איפוא למצב הדימוגראפי של האוכלוסיה. מאחר שתושבי הכפר, ברובם המכריע, לא היו נוהגים להקנות לבניהם חינוך על־יסודי, הורחב בית־הספר היסודי עד שבע כיתות, מהן ארבע יסודיות ושלש משלימות. מהמחלקה החמישית ואילך הונהג הלימוד המקצועי, בכפר — החקלאות, ובעיר — אומנות. מצד אחד, לא השיגה ידם של ההורים היהודים בעיירות הקטנות להחזיק בית־ספר מלא בן שבע כיתות. מצד שני, לא תאמה תכנית הלימודים בשלוש הכיתות המשלימות את התכנית אשר בשלוש המחלקות הראשונות של בית־הספר התיכוני. אף לא ניתנה אפשרות חוקית כלשהי לבוגרי בית־הספר השלם, בן שבע מחלקות, לגשת לבחינות־כניסה כדי להתקבל למחלקה הרביעית של בית־הספר התיכוני.

התלמיד היהודי נפגע מאוד ממחסום זה שגרם לו מכאוב על מכאוביו. שכן בעיירות הקטנות, לא היה בסיס כלשהו להקמת פרוגימנסיה, הן בשל המחסור באמצעים חומריים והן בשל חוסר מורים שהיו דרושים לפי התקן במוסדות חינוך מסוג זה. מעטים בלבד היה בכוחם לשלוח את בניהם לערי המחוז, שבהם היו קיימים תיכונים עבריים, ולעמוד בנטל דמי־החזקתם שם ובתשלום שכר־לימוד. השאר — מקצתם הסתפקו בשבע כיתות לימוד ומקצתם המשיכו, לאנסם, את לימודיהם בפרוגימנסיות הרומניות הממלכ־תיות (בית־ספר "מדי", בלשונם) המקומיות, או באיזה כפר סמוך, שלשם היו הולכים יום־יום ברגל.

ג. בחינות־השוואה (אקיוואלאריה)

כאמור לעיל, היה נהוג ברומניה חינוך־חובה בגבול בית־ספר יסודי בן שבע כיתות־לימוד, ולכן קיים היה מעמד משפטי אחד לכל בתי־הספר במדינה, לרבות הציבוריים. ההבדל היה רק בכך, שתלמידי בתי־הספר הפרטיים היו חייבים להיבחן בסוף כל שנה בפני ועדה מיוחדת.

לא כן היה מצבם של בתי־הספר התיכונים הציבוריים. מאחר שמשרד החינוך סירב כל העת לצרף לוועדות הבוחנות בוחנים עבריים ללימודים

הכללים, לא נתקיימו בהם בחינות ממשלתיות. כתוצאה מכך היו בתי־ספר אלה נטולי זכויות כלשהן ובוגריהם היו משוללי אפשרות להתקבל למוסדות השכלה גבוהה במדינה. מצב זה חייב לנקוט אמצעים כלשהם, כדי להביא את מצבם של בתי־הספר התיכוניים לידי נורמאליזאציה. הפיתרון היחידי הסביר שנראה אז היה — קבלת אישור להגיש את התלמידים לבחינות "אקיוואלריה" (על אף האיסור להיבחן כאכסטרניים), בהשתתפות בוחנים עבריים, לשם השוואת ידיעותיהם לתכנית־הלימודים הממלכתית. ומכאן ואילך, לשם יציבות, — בחינות שנתיות.

"תרבות" מצאה לנכון לכנס מועצה מיוחדת מבאי־כוחן של הגימנסיות בימי 15, ו־16 ביולי 1929, כדי לדון בשאלה חשובה זו. לאחר בחינת הבעייה מתוך האספקטים השונים התברר, שלצד החיובי בדבר קיימים גם צדדים שליליים שאין לזלזל בהם. מהחשובים שבהם: א) יצירת פיתוי לתלמידים לעבור למוסדות ממשלתיים ו־ב) יצירת סוג שני של תלמידים אשר לא היו מעוניינים לגשת לבחינות.
בסיום המועצה נתקבלו ההחלטות שלהלן:

א. לתבוע מאת הממשלה עריכת בחינות אינטגראליות בכתב ובעל־פה ביחד, בספטמבר של אותה שנה לגומרי המחלקה א׳ (משום שלא הספיקו לגשת למועד הבחינות הנפרדות במשך השנה). הבחינות תיערכנה באותו מקום עצמו שבו קיים המוסד;

ב. לתבוע הרכבת ועדות־בחינות ממלכתיות כלליות, בהשתתפות בוחנים עבריים לכל בוגרי הגימנסיות העבריות עד כה;

ג. בחינות־השוואה אינן חובה לתלמידי המחלקות א׳—ו׳, אלא רשות.

ד. היוריסקונסולט ש. רוזנהאופט יעמוד בראש משלחת מיוחדת של מנהלי המוסדות, אשר תצא לבוקארשט להשתדל בפני משרד החינוך בדבר מילוי התביעות האלו.

תוצאות ההשתדלות היו חיוביות ובחינות־ההשוואה, ולאחריהן הבחינות השנתיות לכל מחלקה ומחלקה, נערכו למן אותה שנה, שנת־הלימודים 1929/30, ואילך. בזה היה, אמנם, משום עזר למרבית הנבחנים, אך לא היה בכך משום הבראת מצבם של המוסדות גופא. אי־יציבות השלטון במדינה, על רקע התנאים המדיניים שהתחלפו תכופות, גרמה בשנים שלאחר־מכן לסילופים ולסטיות מן המטרה העיקרית. המיגבלות השונות שנגרמו מידי פעם פגעו בצביונם הלאומי של המוסדות.

הוועידה השלישית של "תרבות"[42]

הוועידה התקיימה בקישינוב בימי ה'—ז' בטבת תר"צ (5—7.1.1930) בהשתתפותם של כמאה צירים — עסקני "תרבות", מורים ובאי־כוח ועדי ההורים מ־27 ערים ועיירות.

אורחי־כבוד היו — זאב ז'אבוטינסקי, אשר הגיע לכאן כדי להשתתף גם בוועידת הצה"ר, ד"ר א. מבשן, ב"כ ההסתדרות הציונית ו"תרבות" מהריגאט, וציר הפארלאמנט הרומני, העו"ד מיכאל לנדאו.

הוועידה נפתחה על־ידי ש. ברליאנד, יו"ר הוועד המרכזי של "תרבות", במעמד כמה מאות אורחים מקישינוב ומערי־השדה. הוא העלה את זכרם של העסקנים והמורים אשר נפטרו מאז הוועידה השנייה וביניהם: ד"ר יעקב ברנשטיין־כהן, המהנדס מרדכי גוטליב, יעקב ואסרמן, מ. קובלנוב וי. ריידל — שלושה האחרונים שהיו מחלוצי המחברים של ספרי־לימוד עבריים ברומניה.

את נאום הפתיחה נשא המשורר יעקב קוטשר. הוא ייחד את דבריו לשלוש התקופות אשר עברו על החינוך העברי — תקופות קצרות למדי מבחינת הזמן, אך לא מבחינה היסטורית. שלוש תקופות, שכל אחת מהן שקולה כנגד שנות דור שלם בעבר. בתקופה הראשונה נוצר ה"יש מאין", שבה הוקמו באופן ספונטאני מוסדות החינוך העבריים הראשונים בבי־סאראביה. התקופה השנייה רצופה היתה מלחמות־הגנה על ניצני התרבות העברית מפני היד הזדונית שנשתלחה להשמידם. לאחר כחמש שנות מאבק עקשני כדי להפר את זוממו של השלטון, הגענו לתקופה של מעין שקט יחסי. יד המשחית לא יכלה לנו ולא החריבה את התרבות העברית, אך רחוקים אנו עדיין מהניצחון השלם. ולכן נדרשים אנו לעמוד דרוכים בחזית וערים לקראת כל זממה חוזרת ונשנית.

לאחר סיום סדר הברכות ממוסדות שונים בחו"ל (ההנהלה הציונית בלונדון, מ. אוסישקין, "תרבות" בבולגריה, בליטא ועוד) וברומניה, הביאו את ברכותיהם לוועידה: ישראל סקווירסקי מטעם מרכז "צ"צ" ("התאחדות"), מיכאל יאכינסון בשם הרביזיוניסטים, ישראל ברמן בשם חברת "יבנה", דוב שפריר מטעם מרכז "החלוץ" וההנהגה הראשית של "גורדוניה", זלמן רוזנטאל מטעם היומון "אונזער צייט" ו"פוע"צ" וניוסיה פרידל (נתן פלד) מטעם השוה"צ.

42. בתור חומר עובדתי לפרק זה שימשה כתבה שפורסמה ב"העולם" ה', מ־31 בינואר 1930, מאת א.ר. (על יסוד פרוטוקול של הוועידה שהיה לנגד עיני הכתב).

ד״ר א. מבשן מבוקארשט הביע את שמחתו, להיות נוכח בוועידת "תרבות" שמתקיימת ב"ירושלים דרומניה" — קישינוב. הוא ציין, כי בתי־הספר העבריים הבודדים הם בבחינת "איים קטנים המהווים את היבשה העברית המוצקה, שאיש לא יוכל עוד להזיזה"...

הוא הצהיר בשם המועצה העליונה של ההסתדרות הציונית ברומניה על נכונותם של ציוני רומניה לסייע בפעולה למען התרבות העברית לכל ענפיה, והודה, כי בקרב הציבור היהודי ברומניה הישנה עדיין לא בשלה ההכרה בנחיצות בית־ספר עברי שלם. לשם החדרת רעיון זה דרושה עזרתה המירבית של "תרבות" בביסאראביה.

ציר הפארלאמנט מיכאל לנדאו הביא את ברכת הסיעה הפארלאמנטארית היהודית והעלה את השאלות הכרוכות בפתרון בעיית החינוך למיעוטים הלאומיים במדינה בכלל, ובעיית המיעוט היהודי בפרט.

לנשיאות נבחרו: מוסיה ח. בילוסטוצקאיה (ארציז), יעקב ברגר (אקרמן), צדוק ויינשטיין (קישינוב), יצחק חיטרון (סורוקה), זיידל טוריאנסקי (רומא־נובקה), ישראל סקווירסקי (קישינוב) וצבי שווארצמן (באנדאר). למזכירים: ישעיהו ויניצקי (קישינוב), הלל דוברוב (יאדיניץ), ויעקב שטיינהאוז־עמיצור (רישקאן).

המזכיר דוד ויניצקי גולל לפני צירי הוועידה בדו״ח שלו את פרשת הפורענויות, הנצחונות והכשלונות, שעברו על בית־הספר העברי בביסאראביה במשך חמש השנים האחרונות, מאז הוועידה השנייה של "תרבות". הרדיפות והגזירות לא פסקו במשך כל הזמן, מאז שלא הצליח הניסיון הראשון להשליט, בדרך חוקית, את שפת ההוראה הרומנית בבתי־הספר העבריים.

באותה שעת־ניסיון גורלית הוקמה בהשפעת "תרבות" תנועה כבירה של מחאה והתנגדות לשאיפת השלטון, שהיתה מכוונת לחבל בקנייניו הרוחניים של העם העברי. כעשרים אלף הורים הטביעו את חותמם על התזכיר, שהוגש בזמנו על־ידי הצירים היהודים ליושב־ראש הפארלאמנט נגד הצעת־החוק של אנגלסקו. המלחמה שאסרה "תרבות" אמנם הצליחה, והממשלה נאלצה לבסוף להסיר את הצעת־החוק הקלוקלת מעל הפרק. אולם בכך לא תמה המלחמה למען זכויותיו של החינוך העברי. השלטון נכנע, לכאורה, לדרישת דעת הקהל היהודית המזוועזעת, אך ברצונו היה לפייס את המחנה העברי בלבד ולהתיר רק את השפה העברית בתור שפת הוראה בבתי־הספר של היהודים. "תרבות" לא הסכימה לתת יד להפליית יידיש, והודות למרצה ולעמלה הכיר סוף סוף הפארלאמנט בדצמבר 1925, בסעיף 36 של החוק, בזכותן של שתי השפות השולטות ברחוב

היהודי — העברית והיידיש כאחד (על פרטי המאבק הזה ראה לעיל, עמ' 551—549).

לאחר־מכן הוברר, כי לא זו בלבד שהשלטון אינו נוטה להגשים בחיים את כל הזכויות הנובעות מתוך הסעיף 36, אלא שישנה מגמה גלויה לערום מעצורים בדרך להתפתחותו של בית־הספר העברי.

עם התקבל החוק החדש בפארלאמנט והגשמתו בחיים, צפו המון פרובלימות חדשות שדרשו את פתרונן הדחוף. השאלה הבוערת ביותר היתה: הוצאת ספרי לימוד ללימודים הכלליים, לפי הפרוגראמה האנאליטית המקובלת ברומניה. המרכז התגבר על המצוקה הכספית ועשה את המאמצים הדרושים, כדי למלא את החסר.

חמורה מזו הבעייה של היעדר מורים מוסמכים להוראה בבתי־הספר היסודיים. משרד החינוך אינו נוטה כלל לפתור כעת את הבעייה, הראשונה במעלה לגבינו, בין על־ידי היתר להקים מוסד להכשרת מורים מתוך יזמה ציבורית ובין על־ידי ייסוד סקציה מיוחדת ליד סמינריון ממלכתי. כוחות ההוראה שלנו מתקיימים בתוקף אישורים זמניים ("טולאֶראריה") הניתנים להם מצד משרד החינוך.

לא כן המצב בגימנסיות, הסובלות מחוסר זכויות כלשהן. המחסום לבוגרי הגימנסיות האלה להמשך לימודיהם, מצד אחד, והנטל הכספי הרובץ על צוואר ההורים, מצד שני, הביאו להפחתת מספר התלמידים בהן. כתוצאה מכך נסגרו בשנתיים אחרונות שני מוסדות, והשאר אינם מבוססים כל צרכם. ועוד רעה חולה: בשל המחסור במורים הסתננו לאי־אלו גימנסיות אלמנטים עויינים לחינוך הלאומי, אשר ניסו לזרוע שינאה ואיבה בליבות התלמידים לערכי האומה ולחזון הגאולה.

המצב החמור שבו היו נתונות רוב הגימנסיות, בשל היעדר זכויות, הניע את המרכז לשקול את האפשרויות לנורמאליזאציה, על־ידי הגשת התלמידים לבחינות השוואה ממלכתיות (אֶקיוואלריה), בהשתתפות בוחנים עבריים, וכך לאחר מכן, מידי שנה בשנה, כדי להביא את המוסדות לידי יציבות. שר החינוך, הפרופ' קוסטאקאֶסקו, הסכים להצעת "תרבות", אך ההנהלות של המוסדות וועדי המפקחים פיקפקו תחילה בתועלת הצפוייה מכך, כל עוד איננו יכולים להיות בטוחים בהמשך מעשיהם של שלטונות ההשכלה. לבסוף שוכנעו בדבר. השנה תהיה שנת־מיבחן ראשונה, ונראה איך יפול דבר.

אם הברכה אינה שרויה בגימנסיות העבריות, הרי גן־הילדים הוא נקודת־האור המזהירה בעבודתה של "תרבות". הגנ־ים העבריים מתפתחים במידה יפה וגורמים להרמת החינוך העברי ברומניה כולה. גן־הילדים העברי מביא

לידי התפעלות אף את מפקחי משרד החינוך, שעינם צרה בחינוך העברי בכלל. הפרוטוקולים שלהם מביקוריהם בגנים, מלאים שבח ותהילה גם לגן וגם לגננת. שורה שלמה של גנים נפתחו גם ברומניה הישנה, הודות לסיוע מרכז "תרבות" בביסאראביה. עם סגירתו של האינסטיטוט לגננות, תחת הנהלתו של י. אלתרמן, נסתתם המקור היחידי ליצירה חינוכית בביסאראביה, והמורים הפידאגוגים שהתרכזו מסביבו הלכו באשר הלכו. וביסאראביה, שלא היתה שופעת גם קודם כיחות פידאגוגיים ועסקני „תרבות", נתדלדלה עוד יותר.

המזכיר העלה את הנתונים הבאים על היקפה של רשת בתי־הספר העבריים בשנת־הלימודים הנוכחית, תר"צ (1929/30), והם:

17 גני־ילדים	420 ילדים	25 גננות
38 בתי־ספר עממיים (מ־4 עד 7 שנות לימוד)	4,448 תלמידים	188 מורים
11 גימנסיות (מהן כמה בלתי מלאות)	1,263 תלמידים	145 מורים
בסך־הכל 66 מוסדות	6,131 תלמידים	358 מורים

המדווח סקר גם את המצב החומרי הקשה של מוסדות החינוך בביסאראביה. בשל היעדר קהילות מאורגנות ומבוססות נופל המשא של החזקת בתי־הספר, ברובו, על ההורים בלבד, המכניסים כ־70 אחוז מהתקציב השנתי, שהוא עשרים מיליון ל"י, בערך. לאחרונה, כשהתרושש הציבור היהודי, ובעיקר המעמד הבינוני, שהוא רוב מניין ובניין של האוכלוסין בביסאראביה, וידו אינה משגת לשלם את שכר־הלימוד הרגיל, הולכים בתי־הספר השוקעים בגרעונות עצומים. משכורתו של המורה הזעומה בלאו הכי אינה נפרעת בזמנה. נסיונותיו של המרכז להשיג תמיכה לבתי־הספר מאת חברות־עזרה שונות בחוץ־לארץ, לא הצליחו. בשנה שלפני כן ניתן היה להשיג, באופן יוצא מהכלל, תמיכה קטנה לטובת מוסדות־החינוך שבדרום־ביסאראביה, אשר נפגע מהרעב.

הלשכה המרכזית של "תרבות" נמצאת אף היא במצב חומרי קשה, ואין היא מספיקה לנהל את העבודה לפי רוחה. הכנסותיה הן לרוב מקריות; בעל כרחה מצטמצמת העבודה, ופעולות חשובות מוזנחות והולכות, כגון: אירגון הפיקוח וההדרכה וכיוצא באלה. היעדרו של מדריך פידאגוגי מורגש ביותר וגורם לליקויים בעבודה החינוכית. בסוף דבריו מנה המזכיר את התיקונים שיש להכניס בעבודה, כדי להרחיב ולשכלל את הפעולה.

מס׳ 168. גן־הילדים ובית־הספר ״תרבות״, אקרמן סוף שנות העשרים
מימין לשמאל, במרכז, יושבים המורים: 1) ללא זיהוי, 2) ליובה טראכטנברויט זינה צוקרמן, מאיר גרוזמן, המנהל יעקב ברגר, הגננת בוזיה פרידמן (צוקרמן), מניה שרירא, שמואל שטרנשיס, ברוך סרפר.

מס׳ 169. התלמוד־תורה החדש בבריצ׳אן, תרפ״ז/1927
מימין לשמאל, במרכז, יושבים: שאול גיבלדר, קוקה הורביץ, משה ורטיקובסקי, שרה ורטיקובסקי, משה קורנבליט.

מס׳ 170. בית־הספר ״תרבות״ בחוטין, תרפ״ח/1928
במרכז המנהל א. ז. מלמוד על צוות המורים.

מס׳ 171. מחזור של בית־הספר ״תרבות״ באורהיוב, סוף שנות העשרים
מימין לשמאל, במרכז, יושבים המורים: בנימין יונהביץ׳, שניאור הייניכוביץ׳, המנהל משה פישר, רחל מארקובצקיה, ל. נאהירנר.

מס׳ 172. בחגיגת הנחת אבן־פינה לבניין בית־ספר ״תרבות״ ברישקאן תרפ״ח —1928

מס׳ 173. בית־הספר ״תרבות״, בראֶני, סיוון תרפ״ח — יוני 1928
מימין לשמאל, במרכז, יושבים המורים: דוד שוסטר, יעל דראכליס, (הגננת), יצחק אגאֶנט — יו״ר הסניף ״תרבות, המנהל צבי ריבאקוב, ישעיהו ויניצקי.

מס' 174. ביקורם של תלמידי בית-הספר בראָני אצל תלמידי בית-הספר בקיליה, סיוון תרפ"ח — יוני 1928
מימין לשמאל, במרכז, יושבים: 2—1) חברי הוועד של סניף "תרבות" בקיליה, 10—3) דוד שוסטאר, שמעון לאנדא, רחל מארקובצקיה, ישעיהו ויניצקי, יעל דראכליס, צבי ריבּאקוב — מנהל ביה"ס בראָני, משה פישר — מנהל בית-הספר בקיליה, גב' שוסטר, 11) קארל לוונטון — יו"ר הסניף "תרבות" בקיליה, 12) חבר הוועד (ללא זיהוי).

מס' 176. מורי בית-הספר "תרבות" בקיליה בביקורם אצל מורי בית-הספר "תרבות" בארציז, תרצ"א — 1931
מלמטה למעלה, מימין לשמאל, שורה 1: המנהל נחום ראדוליאנסקי (קיליה), המנהלת מוסיה בילוסטוצקי (ארציז); שורה 2: מ. רבי־נוביץ', ש. גורנשטיין, מ. ויניצקי, ג. קריצמן, ש. שבייד, וינו־גראדוב, גב' וינוגראדוב, י. ראָטאך.

מס' 175. לביקורו של המחנך משה אביגל (שליח המרכז לחינוך בא"י) בבית-הספר בראָני, אביב תרפ"ט
מימין לשמאל, יושבים: ישעיהו ויניצקי, משה אביגל, דוד שוסטר; עומדים: אפרים דודזון, המנהל צבי ריבאקוב.

מס' 177. ביקור תלמידי בית-הספר "תרבות" בקיליה אצל תלמידי בית-הספר בארציז, תרצ"א — 1931

מס׳ 178. מורי בית־הספר ״תרבות״ ברומאנובקה תרפ״ז — 1927
מלמטה למעלה, שורה 1: שמעון לאנדא, חיים שטיינברג, צבי ריבא־קוב; שורה 2: גב׳ פרלשטיין, לייב וייצמן, מניה שור, גב׳ ברקוביץ׳ (חסר המנהל אבא בלאנק).

מס׳ 179. מורי התלמוד־תורה החדש יאדיניץ, סוף שנות העשרים
מימין לשמאל, יושבים: גב׳ לודמיר, טופורובסקי המנהל ברוך יאשצ׳יקמן, מ. קופיט, א. גוקובסקי.

מס׳ 180. כיתות ד׳ וה׳ של בית־הספר ״תרבות״ ברומאנובקה, בסיום שנת־הלימודים תרצ״ב — 1932
במרכז, המורים: ש. מירוניאנסקי, המנהל אבא בלאנק, אהרון טור־כספא, י. ליברוביץ׳.

מס׳ 181. גן־הילדים וכיתה א׳ של בית־הספר ״תרבות״, קיליה תרצ״ב — 1931/32
במרכז, מימין לשמאל, המורים: מאיר ויניצקי, גליה קריצמן, המנהל נחום ראדוליאנסקי, הגננת שיינדל גורנשטיין (ויניצקי), מולה רבינוביץ׳.

מס׳ 182. כיתות ג׳ וד׳ של בית־הספר ״יבנה״ בקישינוב, תרצ״ג — 1933
מימין לשמאל, במרכז, יושבים המורים: יהודה חאריטון, ח. דרבנדינר, י. ריס, דבורה שכטר, יוה״ר ישראל ברמן, ללא זיהוי, פאברמן; שורה 2, עומדים: איטה ויניצקי (ספרוני), ישעיהו ויניצקי ללא זיהוי.

מס׳ 184. תערוכת ל״ג בעומר בבית־הספר ״תרבות״ בבריצ׳יבה
למטה, מימין לשמאל: המורה זאב שצ׳יגליק, המנהל משה נוטה.

מס׳ 183. מורי בית־הספר ״תרבות״ בבריצ׳יבה בשנות השלושים
מלמטה למעלה, מימין לשמאל, ש׳ 1: זאב שצ׳יגליק, המנהל משה נוטה, פיני גולירגאנט; שורה 2: זאבראנ־סקי, הניה גלמן, הגננת רחל נוטה.

מס׳ 185. מחזור בית־הספר העברי מיסודו של ה. דוברוב, יאדיניץ תרצ״ג — 1933
מימין לשמאל, במרכז, המורים: הדסה דוברוב, טופורובסקי, מ. דוברוב, הלל דוברוב, חיים פלדמן.

מס׳ 186. פתיחה חגיגית של הגימנסיה ״תרבות״ בסורוקה, תר״פ — 1919/20

מס׳ 187 המחזור הראשון של הגימנסיה העברית, מיסודו של צבי שווארצמן בבאנדאר, תר״פ — 1920
מלמטה למעלה, מימין לשמאל, שורה 1 על הריצפה: טינקלמן, שלום ברשאדסקי, ללא זיהוי, שלום חייט, דוד וייסר, זכריה קליינמן; שורה 2, במרכז: גיאור׳ איב׳ חווסטוב, וירה ואס׳ בולדיר, דמיט׳ סאוו׳ פירלאך, ללא זיהוי, המנהל צבי שווארצמן, נפתלי זיגלבוים, ייב׳ יול׳ לופוחינה, סיימייקין, סול׳ איס׳ פישר; שורה 3, עליונה: פסח גורפל, מוטי גרשקוביץ׳, בתיה אָטליס, דוד פיסטרוב, זוסיה שאפושניק, אל׳ לדר, ורדי (רוזנצוויט), יהודה לונבסקי, סימה ברונשטיין, ד. גאנדלמן.

מס׳ 188. המחזור הראשון של הגימנסיה העברית לנערים בבאלץ, תרפ״ב — 1922
1) משה קראסיוק (יו״ר הוועד), 2) בוריס דובינסקי (המנהל), 3) אברהם גאפטר (המייסד), 4) ש. בורד, 5) י. גאפטר, 6) פ. קורוטנקו, 7) מ. גאפטר, 8) פרופ׳ ליזבומודרוב, 9) יפה, 10) מ. זיידנמן, 11) שטיינברג, 12) קריימר, 13) א. גולירגאנט, 14) גולדנברג, 15) ר. פ. גואולאָק, 16) לינדבר, 17) ברנשטיין, 18) ספקטור, 19) י. איטאָלימן, 20) לכטמן, 21) י. ס. לאפאָנסקי, 22) פיש, 23) קאליכמן, 24) ח. פיינבוים.

מס׳ 189. חבר המורים של הגימנסיות העבריות בבאלץ, תרפ״ב — 1922

1—4) ללא זיהוי, 5) אידה דראכליס, 6) ב. ס. דובינסקי (המנהל), 7) אברהם גאפטר (המייסד), 8) פרופ׳ ליובומודרוב, 9) ?, 10) לאפאנסקי, 11) סרברניקוב, 12) ללא זיהוי, 13) פנחס לאנגרמן 14) פ. קורוטנקו, 15) ביינוש, 16) ש. בורד, 17) ק. טאטשנקו, 18) מ. זיידנמן, 19) יעקב ריידל, 20) מיצנמאכר, 21) ד״ר פישל קראסיוק.

מס׳ 190. המחזור החמישי של הגימנסיות בבאלץ, תרפ״ו—1926 בהנהלתו של ישעיהו תומרקין

191. התזמורת של הגימנסיות העבריות בבאלץ

שאלת האיחוד של ההסתדרויות "תרבות" בכל חלקי רומניה תפסה אף היא מקום חשוב בוועידה. המרצה בשאלה זו, צדוק ויינשטיין, עמד על החשיבות המרובה שיש לאיחוד לגבי ריכוז הפעולה ולשם פתיחת מוסדות מרכזיים לחינוך ולתרבות, להקמת אינסטרוקטוראט פידאגוגי משותף, להוצאת ספרי־לימוד וכו׳. ביסאראביה יצאה זה כבר מתחומה של פרובינציה, ומזמן היספחה לרומניה כילכלה "תרבות" את בתי־הספר ברומניה הישנה ובטראנסילוואניה במורים ובגננות מנוסים. גם כלפי חוץ יש לאיחוד הפעולה ערך מוסרי כביר. על־ידי־כך ניתן יהיה, אולי, להחיש את פתיחת הסמינריון למורים, שחסרונו מורגש כל־כך בחיי החינוך העברי ברומניה כולה. לפי היסודות של האיחוד, שנעבדו זה כבר בישיבות משותפות, תעבור הפעולה היורידית המרכזית לבוקארשט והפעולה החינוכית — לקישינוב.

השאלה בדבר מקומה של ארץ־ישראל בבית־הספר העברי באה לידי ביטוי בוועידה בהרצאתו של אריה ליכטינגר (נהיר) מארץ־ישראל. הוא עמד על הליקויים היסודיים של בית־הספר העברי בגולה, שבגללם לא הגיע לאותה השלימות שבארץ־ישראל, והוא — היעדר אתמוספירה עברית לחניכים, אף בתוך כתלי בית־הספר גופא. שהרי לא ניתן לנער העברי, הנמצא בתוך בית־הספר, לספוג את הלחלוחית של התרבות העברית. האלמנט הארצישראלי, הרענן והחי, חסר כאוביאֶקט של לימוד בגולה. לחניכים אין מושג על ההרס הכלכלי והחורבן התרבותי, השוררים ברחוב היהודי בגולה. ליכטינגר הגיע לכלל מסקנה, כי יש להחדיר לתוך ליבות הפעוטים את הרעיון המוחשי של ארץ־ישראל. העניינים החיוניים של ארץ־ישראל הממשית, הריאלית, צריכים להיות קניינם של כל התלמידים; צריך לשלב בכל הלימודים ידיעות נכונות על ארץ־ישראל ולטעת את האהבה והעֵרות למפעלינו על־ידי חינוך במעשים, השתתפות בפעולות הקה"ק וכו׳.

היועץ המשפטי, ש. רוזנהאופט, בהרצאתו על המצב היורידי של בית־הספר, מנה את כל הגזירות והאיסורים של השלטון, שבאו עלינו עקב פירושים שרירותיים ומסולפים, שהוא מגלה מידי פעם בחוק הידוע על החינוך הפרטי. ביניהם: חובת תלמידי בתי־הספר העבריים להיבחן בלימודים הכלליים, החל מכיתה ג׳, ב ר ו מ נ י ת, למרות ששפת ההוראה בהם היא ע ב ר י ת, כחוק. מרובים הם הקשיים היורידיים אף בשביל פתיחת שיעורי־ערב ללימוד השפה העברית. התנהגותם של מרבית ה"ראֶוויזורים" (מפקחים זוטרים) ופקידי הממשלה המקומיים — כאילו המה באים רק להזיק להתפתחות החינוך העברי. הדרישות לייסוד בתי־ספר חדשים נתקלות בתשובה לאקונית: הלא אין מורים עבריים! ובה בשעה

עדיין קיים האיסור של השלטון הקודם לפתיחת סמינר למורים עברים על חשבון הציבור. בסוף דבריו הצביע רוזנהאופט על הדרישות שיש להגיש שוב לשלטונות.

המשורר אליהו מייטוס והמורה אבא בלאנק הירצו על יסודות בית־הספר העברי. הם הצביעו על תפקידו של בית־הספר לחנך אישיות יוצרת, אשר תוכל ללחום עם הריקנות והשטחיות אשר פשו ברחוב העברי. החינוך החדש אינו צריך להסתפק בהקניית לשון וספרות בלבד, אלא הוא צריך לשאוב מתוך החיים. צריך להכניס לתוך בית־הספר את המעשה והעבודה, ואת הרוח של החיים עצמם. אף בגולה ניתן ליצור את הטיפוס החדש והשלם של בית־הספר העברי — בית הילדים, שכבר קנה לו שם ואחיזה בארץ ישראל.

יצחק שווארץ, בהרצאתו על השכלה וחינוך מחוץ לביה"ס, דיבר על צינור ההשפעה שמתמשך מביה"ס אל הסביבה היהודית, ולהיפך. השפעת־גומלין זו היא שמביאה ברכה לחניכים ולדור הצעיר הבוגר. רק באופן כזה אפשר יהיה ליצור סביבה עברית שלימה.

ביום האחרון של הוועידה השתתף גם זאב ז׳אבוטינסקי. בתחילת דבריו הדגיש כי הוא

> מוצא את עצמו מאושר, שבאמצע סיבובו הפוליטי, כשחרב שלופה בידו, באו יהודים והכריחוהו לרדת מעל סוסו ולטבול את גופו במים הטהורים והקדושים של התרבות העברית.

הוא ייחד את דבריו על ההכרח ליצור סביבה עברית, ק נ א י ת, לדיבור העברי בין אדם לחברו, ושלשם כך יש לאחוז באמצעים נמרצים. אחד מאלה הוא — ענידת האות "ע" על דש בגדו של כל יודע עברית. בכך יהיה משום אות וסימן ותזכורת נוספת, להעלות את הדיבור העברי לראש־כל — להוציא את שפתנו מתחום המחשבה לתחום המעשה.

בסיום הוועידה נתקבלו הצעות־ברכות למורים העברים בארץ־ישראל, לוועדת התרבות שליד הסתדרות העובדים, הצעת־מחאה נגד הרדיפות על העברית והציונות ברוסיה ועוד.

בין ההחלטות החשובות שנתקבלו, היו: לחפש אמצעים, כדי לאפשר את הקמת האינסטרוקטוראט הפידאגוגי בצורה מתמדת; להתמיד בביצורה של ההסתדרות "תרבות" ובשיכלולם הפנימי של מוסדות החינוך; לפעול

למען איחודה של פעולת "תרבות" בכל חלקי רומניה; להטיל חובה על כל הסניפים, העסקנים והמורים, לתמוך בפעולת "הועד למען הספריה" בקישינוב, באיסוף ספרים ותעודות יקרי־ערך בשביל הספריה הלאומית, האוניברסיטאית, בירושלים.

בהתאם לעיקרי הרצאתו של ליכטינגר הוחלט לחייב את המורים להגביר את הפעולה החינוכית למען הקה"ק; לשלב בכל מקצועות הלימוד את המומנט הארצישראלי והווי חייה של הארץ. בכך ניתנה דחיפה להורוה במיבטא הספרדי גם באותם בתי־הספר, שעד אז נהגו עדיין במיבטא האשכנזי. כן נבחרה מועצה מיוחדת למען הקה"ק שתסמן את דרכי העבודה בפועל ותכוונה באופן מתמיד: יצחק שווארץ (באלץ), הלל דוברוב (יאדיניץ), יעקב קוטשר, יצחק פיטר וישעיהו ויניצקי (קישינוב).

לצערנו, לא ניתן לגלות כאן בארץ את ההחלטות המפורטות של הוועידה, פרט לאלה שדנו במצבו המשפטי של בית־הספר, ובשפה הרומנית בלבד. אלה הובאו על־ידי הציר מיכאל לנדאו בפני מליאת הפארלאמנט הרומני, ביום 24 בספטמבר 1930, ונתפרסמו במלואן ב"מוניטורול אופיצ'יאל" (רשומות הפארלאמנט).

לוועד המרכזי החדש נבחרו: שלמה ברליאנד, ישראל ברמן, דוד ויניצקי, שמואל רוזנהאופט, צדוק ויינשטיין, ישראל סקווירסקי, זלמן רוזנטאל, יעקב קוטשר, יצחק פיטר ורחל לב.

בדרך כלל ניתן לציין, כי אווירה של מעשיות מירבית חפפה את הוועידה, והיא עברה בסימן של דאגה עמוקה לגורל החינוך העברי. עדות לכך — הדיון הער מצד רוב הצירים בכל השאלות של סדר־היום. הוועידה העניקה מרץ ואמונה מתחדשת למורים ולעסקנים, לשם המשכת דרכם הקשה, זרועת המכשולים.

ואלו הן ההחלטות בדבר מצבו המשפטי של בית־הספר, כפי שתורגמו על־ידי המחבר מהנוסח הרומני:

> הוועידה השלישית של "תרבות" בביסאראביה שהתקיימה בקישינוב בימי 5, 6 ו־7 לינואר 1930, בהשתתפות באי־כוח הסניפים, ועדי ההורים והמועצות הפידאגוגיות, בדונה על המצב המשפטי של בתי־הספר ומוסדות התרבות של היהודים בביסאראביה באה לידי המסקנות שלהלן —
>
> א. החוק בדבר החינוך הפרטי אינו נותן אפשרות מספיקה להתפתחותם הנורמאלית של בתי־הספר הפרטייב, בהטילו עליהם חובות בלבד, בלי להעניק להם זכויות כלשהן; החוק אף אינו מגדיר בין בית־ספר בעל אופי ציבורי (נטול מגמה כלשהי לרווחיות) לבין בית־ספר בעל אופי פרטי מוחלט

ב. הסעיף 7 של החוק בדבר הקמת בתי־ספר יסודיים ממלכתיים אינו מופעל לגבי המיעוט היהודי. גם הסעיף מספר 11 של החוק בדבר בתי־ספר על־יסודיים אינו מופעל.[43]

ג. הוועידה מציינת מתוך סיפוק את הניסיון הראשון של הממשלה להעניק תמיכה לבית הספר העברי. עם זאת מדגישה הוועידה, כי ההקצבה מהווה אחוז קטן מדי ביחס לתקציבם של המוסדות ועשוייה להקל אך במעט־מזעיר את צרכיהם. לפיכך מחליטה הוועידה —

1. לייפות את ידי הוועד המרכזי לתבוע:
(א) לקיים למעשה את הסעיף 36 של החוק בדבר החינוך הפרטי, תוך הרכבת ועדות־בוחנים מבין יודעי־עברית, הן לבתי־הספר היסודיים והן לבתי־הספר התיכוניים הפרטיים, למקצועות הנלמדים בעברית;

(ב) לאשר באופן דפיניטיבי את בתי־הספר הקיימים ואת המורים המועסקים בהם כעת;

(ג) להגביל את הסעיף 51 מהחוק בדבר החינוך הפרטי רק בנוגע לבחינות הסיום של בית־הספר היסודי. עד להנהגת ההגבלה הזאת — להשהות את הפעלת הסעיף ביחס לשלוש הכיתות הראשונות, כפי שכבר נהג המיניסטריון בשנות 1926, 1927 ו־1928;

(ד) שיחרור בתי־ספר הפרטיים בעלי אופי ציבורי (נטולי מגמת הרווחיות) ממס־בחינות כלשהו;

(ה) הקמת בית־מדרש ממלכתי למורים עבריים כדי להכשיר סגל מורים עבריים, ועם זאת לבטל את הסעיף 8 של החוק בדבר החינוך הפרטי, כדי לאפשר ייסוד בית־ספר פרטי להכשרת מורים;

(ו) הקמת קתדרה ללימוד השפה העברית בבתי־ספר היסודיים והתיכוניים הממלכתיים, בהם מבקרים תלמידים יהודים;

(ז) הקמת בתי־ספר יסודיים ותיכוניים ממלכתיים בשפת הוראה עברית;

43. ניסוח הסעיפים 7 ו־11, ביחס לזכויות המיעוטים, תואם את הסעיף 10 של חוזה־השלום, שנחתם על־ידי ממשלת רומניה ב־9 לדצמבר 1919 בפאריז האומר, כי במקום שקיימת בו אוכלוסיה, אשר שפתה הלאומית היא אחרת, יקומו בו על חשבון הממשלה בתי־ספר בשפת אותו מיעוט לאומי.

(ח) עריכת תכנית ללימוד השפה הרומנית בבתי־הספר היסודיים, ששפת ההוראה בהם עברית, בהתאם לעיקרון שהונח ביסוד הסעיף 39 של החוק בדבר החינוך הפרטי;[44]

(ט) הגדלת ההקצבה לבתי־הספר היהודיים, שיהיה בה כדי לכסות במידה ניכרת את צרכיהם;

(י) חתירה לקראת פיתרון כלשהו של בעיית הלימוד המעורב, בהתחשב במצב המיוחד בו נמצא בית־הספר שלנו.

2. להכיר גם להבא בוועד המרכזי של "תרבות", שמושבו בקישינוב, כבא־כוחו היחידי של בתי־הספר העבריים מכל הסוגים בביסאראביה, להופיע בשמם ולהגן על ענייניהם, בכל מקום שיהיה צורך בכך. הוועד המרכזי מוסמך לעשות את הצעדים הדרושים לשם מילוי הדרישות המנויות בהחלטות שנתקבלו בוועידה.

החרפת המצוקה החמרית

תופעת־לוואי חמורה ביותר למאבק היומיומי של בית־הספר העברי על זכות קיומו היתה המצוקה החמרית הקשה בכל השנים. ביסאראביה, שבעבר הקרוב עוד היתה מדושנת תוצרת חקלאית, פרי אדמה ועץ, מייצאת למרחבי רוסיה הענקית ולעבר ימים, שתמורתה היתה מקבלת מכל טוב שבעולם — ירדה לפתע מגיאותה ומגדולתה והפכה כעין פושטת־יד. השלטון הרומני לא הרגיש את עצמו בטוח בעתידו בחבל ארץ זה, ולכן היו כל מאווייו לרוקן אותו מאוצרותיו הטבעיים. נעדרי־שווקים ומשוללי־עידוד כלשהו מצד הממשלה, נאלצו האיכרים למכור את תוצרתם בזול, ללא יחס לעבודה ולעמל־הכפיים אשר השקיעו בה.

הואיל וחיי היהודים בחבל, ובמיוחד בעיירות, היו מושתתים בעיקר על החקלאות וענפי הכלכלה הקשורים בה (טאבאקאנים ובעלי־כרמים־וגנים בלבד היוו כרבע מכל האוכלוסיה היהודית שבערי השדה), נפגעו אף הם מדלדולו הכלכלי של החבל. הבצורת, שלמן שנת 1926 היתה פוקדת את ביסאראביה כל 4—3 שנים, ובעיקר את הערבה הדרומית וחלק מן האיזור המרכזי, עוד הוסיפה פצע על פצע.

44. הסעיף 39 חייב את לימוד השפה הרומנית בבתי־ספר פרטיים החל מכיתה ג׳, בעוד שלמעשה חויבו בתי־ספר אלה באותה תכנית הלימודים, שהיתה נהוגה בבתי־ספר ממלכתיים. לפיכך נתגלה פער עמוק בין שתי הגירסאות, והמיניס־טריון גרס דווקא לחומרה.

חמורה מזו היתה המכה הקשה, אשר הינחתה ה״קונווארסיה״ (הקפאת חובותיהם של החקלאים) משנת 1932 על שיכבת סוחרי־היבולים, החנוונים, ובמקצת אף על בעלי־המלאכה היהודיים. כידוע, נהגים היו החקלאים למכור ליהודים את היבול שלהם בטרם־קציר־ואיסוף, כלומר — את „הלחם הירוק״ (״פוניה־וארדה״) — בעודו ״מחובר״. החנונים נותנים להם את סחורותיהם ובעלי־המלאכה את תוצרתם בהקפה עד לאסיף הבא. רוב הישוב היהודי נפגע איפוא מן ה״קונווארסיה״, אשר הביאה אותו לידי פשיטת־רגל בהמון. עברו כמה שנים עד שהמצב המעורער החל להשתפר. הסחר בא במקצת על תיקנו והישוב היהודי החל להתאושש, אך מצבו הכלכלי לא שב עוד לקדמותו.

בשל היעדרן של קהילות מאורגנות ומבוססות ברוב הערים והעיירות שונה היה מצבם החמרי של בתי־הספר מאשר ביתר ארצות־אירופה, ואף מאלה שביתר חלקי רומניה. במקום הקהילות התבסס במקומות שלטונה של ה״קורובקה״ הידועה, אשר נמצאה לרוב ברשותם של ״כלי־הקודש״ והאורתודוכסים. לפיכך נבצר מבית־הספר העברי המודרני, פרט לאלה מבתי־הספר אשר דגלו בשם־לוואי ״תלמוד־תורה״ ובתוספת שעות ללימודי־דת, ליהנות מקופת־הציבור היחידה הזאת. עיקר המשא נפל איפוא על שכם ההורים, כלומר על בעלי־היכולת מביניהם. וככל שעלתה המצוקה הכלכלית בחבל־ארץ זה והתרוששותה של האוכלוסיה היהודית, כן החמיר מצבו של בית־ספר.

בתחילת שנות השלושים, החלה ההתארגנות של הקהילות הדימוקראטיות הנבחרות או הקרואות, כתחליף ל״קורובקה״ האוטוקראטית, אבל הדרך היתה שונה מזו שהיתוו מניחי היסודות. הימים היו ימי שפל כלכלי. כל תכנית של ריאורגניזאציה יעילה ותכליתית, ומעבר לשיטה של הטלת מס פרוגרסיבי על כל תושבי המקום או תשלום דמי־חבר, כדי למלא את כל צורכיהם של המוסדות בעיר — נופצה על־ידי המציאות הקשה והחמורה. כוחה הפינאנסי של הקהילה לא עלה, למעשה, בהרבה על כוחה של ה״קורובקה״. לכל היותר היתה הקהילה לגבי המוסדות המקומיים בחינת מוסד־גג פורמאלי, מדומה בלבד, שהעניק להם תמיכה סמלית כלשהי. על כן המשיכו הוועדים הנפרדים לשלוט במוסדות, כמקודם.

ברם, לא כל מה שניתן היה להנהיג בחיי שאר המוסדות, כדי להתאים את צורכיהם ליכולתם החמרית, היה יפה גם לבתי־הספר, פרט לדבר אחד: קיצוץ שכרם של המורים והלנתו. נמצא, שבנוסף לתפקידו העיקרי של המורה — עמידה על מישמר החינוך העברי, הן בתוך כותלי בית־הספר והן מחוצה לו — היה עליו לשאת בעול הגרעונות הכבדים של המוסדות, אשר הצטברו והלכו משנה לשנה.

בנידון זה עלתה קישינוב הבירה על כולן. הסתבר, שהמאבק החריף על דמותה של הקהילה ומהותה, אשר התנהל בין הגוש הדימוקראטי לבין האורתודוכסים בקישינוב במשך למעלה מעשר שנים בפומביות רבה, הפך בעיני ראשי המוסדות את הרצוי למצוי. כסבורים היו, שהקהל יתייחס לאחר הניצחון במלוא ההבנה לצרכיה של הקהילה העתידה לבוא, כדי שתהא עשויה לענות את הכול. על כן רפו ידיהם של העומדים בראש מוסדות החינוך, ואת כל יהבם השליכו על הקהילה, שלא הצדיקה את התקוות אשר תלו בה. תקציבי המוסדות לא נכללו כלל בתקציב הקהילה, ושיעור ההקצבה לכל מוסד ומוסד הועמד במידה יחסית לעודף ההכנסה, שנשארה לאחר תשלום משכורתם של "כלי־הקודש". שכן עיקר ההכנסה באה לה לקהילה ממכס־הבשר.

איומי־שביתה מצד המורים נתקלו בהצעה נגדית של הקהילה — למזג כמה מוסדות ביחד, כדי לחסוך בהוצאות. ומאחר שהמורים לא הסכימו לכך, נשארו הם לבדם נושאים בעול וסובלים דחקות ועוני, הרבה הרבה יותר מאשר המורים בערי־השדה.

תקוותה של "תרבות", עם עלות מפלגת ה"נאציונאל־צאראניסטים" לשלטון בסוף 1928, שכרתה ברית־בחירות עם ההסתדרות הציונית, כי ניתן יהיה סוף־סוף ליהנות מהקצבה ממלכתית לבית־הספר הלאומי, לא נתאמתה אלא במידה זעומה. מתוך ההקצבה של 20 מיליונים ליי, לשנת 1929, לטובת החינוך הפרטי בארץ, קיבל המיעוט היהודי 4,120 אלף ליי בלבד. מהם עלה בחשבונה של ביסאראביה סך של 1,188 אלף ליי, שנמסר לרשות "תרבות" לחלוקה בין כל מוסדות החינוך. לרבות הדתיים וה־יידישאים.

הקומץ כל כך קטן היה, שלא היה בידו להשביע אף את גור־הארי הרך ביותר. שכן תקציבם השנתי של 66 המוסדות אשר נמנו עם "תרבות" הגיע קרוב ל־20 מיליון ליי. נמצא איפוא, שההקצבה היתה בסך־הכול בשיעור של 5%, בערך. יתירה מזו — בשנת 1930 עוד הופחתה ההקצבה הנ"ל ב־30%, ובנפול ממשלת ה"נאציונאל־צאראניסטים" לאחר מכן — נתבטלה לחלוטין ולא נתחדשה עוד.

"קרן תרבות עולמית"

מצבו החמרי החמור של בית־הספר העברי לא היה נחלת ביסאראביה לבד. לא טוב בהרבה היה מצבם של המוסדות בשאר ארצות מזרח־אירופה, ובמיוחד בפולין. התנועה הציונית נהפכה במרוצת השנים למנגנון של איסוף־כספים ועריכת מגביות לסוגיהן. היא הניחה לה ל"תרבות", שיצרה

לה מתוך הכרח מסגרת יורידית מיוחדת כלפי שלטונות ההשכלה לארצו־תיהם, למשוך לבדה בעול החינוך העברי. עבודת החינוך והתרבות נעשתה מעין "סרח העודף" לכל הפעולה הציונית. לפיכך גברה והלכה ההכרה בקרב חוגי העברים, כי כורח השעה הוא לרתום את התנועה הציונית הרשמית לעגלה כבדה זו. בראש וראשונה — לשם הבטחת קיומם של המוסדות המרכזיים, שבאמצעותם ניתן לבצר את מוסדות החינוך במקומו־תיהם, כגון: הכשרת מורים וגננות, מנגנון הפיקוח וההדרכה וכיוצא באלה. השעה נראתה כשרה בפרוס הקונגרס הציוני הט"ז, בתרפ"ט, שעמד בפני שינוי מיבנה יסודי — יצירת "הסוכנות היהודית המורחבת" והרחבת חוג פעולותיה.

היוזמה לכך יצאה מטעם "ברית הסתדרויות 'תרבות' במזרח אירופה", שהוקמה בקיץ תרפ"ח בצופוט. היא הגישה לצירי הקונגרס תזכיר מפורט ותבעה מהם לקשור קשרים הדוקים בין התנועה הציונית לבין תנועת התחייה של התרבות והלשון העברית. הקונגרס נדרש להקים ליד האכסקוטיבה הציונית מחלקה מיוחדת לענייני החינוך והתרבות העברית בגולה, וכן להכריז על הקמת "קרן תרבות" מיוחדת, המוקדשת אך ורק לצורכי החינוך והתרבות בגולה.

להלן נתונים השוואתיים על היקף רשת בתי־הספר העבריים בביסאראביה ביחס לזו שבפולין, כפי שהובאו בתזכיר הנ"ל אשר הוגש לקונגרס הציוני.[45] נתונים אלה מאלפים מאוד לגבינו, כי בעוד ששיעור האוכלוסיה היהודית בביסאראביה ביחס לאוכלוסיה בפולין היווה 6.9% — הרי מספר המוסדות והתלמידים שהתלמדו בהם היה כמעט פי א ר ב ע ה מזה. (בתי־הספר של

45. מצבם היורידי של בתי־הספר העבריים בפולין ובביסאראביה דומים היו כמעט זה לזה. מצד אחד הכירה הממשלה בזכותו של בית־הספר לשחרר את התלמיד מחובת הלימוד בבית־הספר הכללי, אולם מאידך סירבה להעניק לו תמיכה כספית. בשום פנים לא רצתה להכיר בעובדה, כי עצם קיומו של בית־הספר על חשבון הציבור חוסך לממשלה הוצאות תקציביות בממדים ניכרים. לא כן היה המצב בליטא (וגם בלטביה). שם בתי־הספר העממיים השתייכו לממשלה ונתמכו על־ידי המועצות העירוניות. על ועדי ההורים היה רק להוסיף למשכורתו היסודית של המורה, שבדרך־כלל נחשבה לנמוכה; מכדי לקיים קיום אנושי הוגן. גורם חיובי זה הביא להתפתחות נאותה יותר של בית־הספר בליטא מאשר בפולין ובביסאראביה.

נתונים על בית־הספר העברי בליטא, בת אוכלוסיה יהודית של 150 אלף, בערך, המובאים בתזכיר הנ"ל, מצביעים על קיומם של 128 מוסדות־חינוך שבהם התחנכו 9,995 תלמידים מפי 438 מורים. מהם — 26 גני־ילדים ובהם 760 ילדים, 81 בתי־ספר עממיים ובהם 6870 תלמידים, 10 פרוגימנסיות ובהן 597 תלמידים ו־11 גימנסיות ובהן 2668 תלמידים.

המזרחי ושל הסתדרות "יבנה" לא הובאו כאן בחשבון, מאחר שריכוז החינוך ברשת "יבנה" החל רק ב־1927 וב־"דין וחשבון מפעולות המרכז" שנתפרסם בוואַרשה בתרצ"ז — 1927 — לא הובאו נתונים מפורטים כלשהם. נוסף לכך — הרי בפולין הקונגרסאית היו בתי־ספר אלה דו־לשוניים, כלומר: הלימודים העבריים התנהלו בעברית, והכלליים — בלשון המדינה).[46]

לוחות־השוואה של רשת בתי־הספר של "תרבות" בין פולין[47] לבין ביסאראביה[48] בשנת הלימודים תרפ"ט — 1929 / 1928

הארצות	האוכלוסיה היהודית באלפים	כלל מוסדות	כלל תלמידים	גני־ילדים		בתי־ספר עממיים		בתי־ספר תיכוניים	
				מוסדות	ילדים	מוסדות	תלמידים	מוסדות	תלמידים
פולין	3,000	236	24,863	75	1,975	149	19,132	12	3,756
באחוזים	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)
בממוצע לכל מוסד :									
מורים					1.1		4.6		16
תלמידים					26.3		128		313
ביסאראביה	207	65	5,996	20	621	35	4,120	10	1,255
באחוזים	(6.9)	(27.5)	(24.1)	(26.7)	(31.44)	(23.5)	(21.53)	(83.3)	(33.4)
בממוצע לכל מוסד :									
מורים					1.9		4.6		14
תלמידים					31		118		125

הקונגרס הציוני הקדיש לשאלה זו "ישיבה עברית" מיוחדת. בראשותו של מ. אוסישקין.[49] יצחק גרינבוים, ראשון המרצים בשאלה זו, סקר את עבודת התרבות העברית בגלגוליה השונים למן ימי "חיבת־ציון" עד לאחר המהפיכה הראשונה ברוסיה ב־1917 ועד לצמיחתו של בית־הספר העברי החדש, המודרני. כעת עלינו להרחיב את הגבולין בשביל תנועות החינוך,

46. לפי "תזכיר ברית הסתדרויות 'תרבות' בארציה אירופה המזרחית אל צירי הקונגרס הציוני הט"ז בציריך", וארשה — תמ"ז תרפ"ט, עמ' 9.
47. שם, עמ' 4 ו־6 (כותרת־המשנה בסעיף ד' נשתבשה ובמקום 29—1928 נדפס בטעות 28—1927).
48. "אונזער צייט", קישינוב, גליון 2064, מיום 30.7.1929.
49. "העולם" ל"ה, י' באב תרפ"ט — 16.8.1929.

בכל היקפה, לפי הכלל: כל מוסד תרבותי העומד על הבסיס של תרבות עברית, על ארץ־ישראל ועל עבודה חלוצית כובשת — שייך אלינו, בין שהוא דתי ובין שאינו דתי. כי הדתיות היא עניין רק לזרם אחד של תנועתנו.

לאחר ביסוס ההצעות, שהובאו בפרטות בתזכיר לצירי הקונגרס, הדגיש גרינבוים, כי אין עוד להקל ראש בבתי־הספר העבריים בגולה, שבהם התחנכו 50 אלף ילד, כלומר פי שלושה מאשר בארץ־ישראל. המחסור באמצעים הוא תקלה חמורה, שאינה נופלת מעצם חוסר הזכויות לבתי־ספר אלה. במקרים רבים מביא הדבר את ההורים לידי הסתגלות אל הלשונות והתרבויות של הממלכות החדשות, שלתוכן נדחקו אחרי המלחמה. לדעתו, ניתן להכשיר את הלבבות לעבודה ציונית דווקא על־ידי הוצאת כספים מן הגולה לשם עבודה תרבותית. הוצאת כמה עשרות אלפי לירות שטרלינג לשנה לא תזיק בשום אופן לקרנות הציוניות, אלא להפך.

המרצה השני בשאלה זו, ד"ר א. וולפסברג (מזרחי), היחידי שדיבר בישיבה זו גרמנית, קבע מראש כי "העברית חביבה עלינו ויקרה כלכל יתר הציונים, וכי לא תיתכן עבודה תרבותית כלשהי בארץ־ישראל או בגולה, שהעברית אינה משמשת לה עיקר יסודי. בכל השאר מבדילות בינינו נקודות־השקפה ודרכינו נפרדות". הנואם הוכיח שהמדע המודרני בלבד אינו מספיק בשביל חיי עם. הדת היתה הסימן המובהק ביותר בתולדות חיינו הלאומיים, ולכן אין לוותר גם בהווה על האופי הדתי בחיינו. יש לקרב את הדורות הבאים למקורות היהדות ואת חינוכם לבסס על המסורת שלנו.

הנואם התנגד להצעתו של גרינבוים, משום שהקמת קרן מיוחדת לחינוך בגולה עלולה להביא לא רק לידי התפוררות הכוחות, אלא לידי הפרת הסדר הקיים, שכן הרבה אנשים נתנו את ידם לקרנות הקיימות דווקא בשל היעדר "קרן התרבות".

ראשון המתווכחים היה זאב ז'אבוטינסקי. הוא הזכיר את האמונה המשותפת שלנו בראשית התנועה הציונית, כי אפשר ליצור סביבה עברית גם בגולה. בארצות שונות הצליחו הנסיונות במידה מסוימת, אבל לא נתפתחו עד למדריגה הרצויה, וטרם הצלחנו ליצור תרבות עברית שלימה בגולה. הנואם תמך בהצעות גרינבוים והציע לעובדי התרבות באירופה שלא ייכנסו בפשרות לבית־ספר דו־לשוני, אלא יעמדו בכל תוקף על הדרישה לבית־ספר עברי כולו משלנו.

אחרון המתווכחים, הלל זלאטופולסקי, ציין, שעקשנותנו בשנים הראשונות

להקמת התנועה העברית, לנאום ולדבר עברית בכל מקום ובכל הזדמנות, למרות שהסביבה לא הבינה את שפתנו ואת שאיפותינו, נשאה פרי. לבסוף אף הגענו לבית־ספר עברי שלם. לעומת זאת הזנחנו בזמן האחרון את העקשנות שלנו ר"עד הוא לנו הקונגרס הזה: האיש הידוע בתוכנו בתור העקשן הגדול, נאם בלשון זרה; המזרחי העמיד מרצה שנאם גרמנית. הפשרה אוכלת את בשרנו וחודרת גם אל בתי־ספרנו. הנה אנו שומעים, כי המזרחי שם את דגלו על בית־ספר דו־לשוני. אנו צריכים להבין, כי אין תנועה ציונית לחוד ותנועה עברית לחוד, יש רק תנועת תחייה אחת".

השאלה נמסרה, כנהוג, לוועדה מיוחדת של הקונגרס, אשר הביאה לפני המליאה את הצעותיה. אך כאן הן נתקלו בהתנגדות מצד מחלקת האירגון של ההנהלה, מצד הנהלת קרן־היסוד, ובעיקר מצד נציגי המזרחי ומצד נציגי פועלי־ציון. מאבק זה של התרבות העברית מצא את ביטויו הקולע בדברי הערכה של הסופר אליעזר שטיינמן, שנתפרסמו ב"העולם" (גל' ל"ו, מיום י"ז באב תרפ"ט): "הקולטורה המסכנה" "העומדת כעניה בפתח כל הקונגרסים מבלי שתינתן לה רשות הכניסה לפנים על־ידי שני שומרי הסף, הימין והשמאל, באי־כוח הדת ובאי־כוח החילוניות. שני הצדדים הנ"ל היו תמיד בבחינת שני הקוזאקים, המכים במקל הידוע איש את היהודי של חברו. ובין הזרם הדתי ובין הזרם החילוני נחנקה בינתיים ההשכלה והומעטה דמותה של התרבות במחנה הציוני".

בתשובה למתווכחים התמרמר גרינבוים על ההתנגדות הרב־צדדית:

פעם מנמקים אותה בשם התורה, פעם שנייה בשם התורה הסוציא־ליסטית, פעם שלישית בשם התורה היידישיסטית ולאחר מכן בשם תורתה של הוועדה האירגונית. טעות היא בידי ידידינו מהמזרחי, כי הרי אין כוונתנו להתחיל במאבק כלשהו על התרבות. אין כלל בדעתנו להתערב בעניינים הפנימיים של בתי־הספר. אנו רק קובעים, כי בתי־הספר התואמים את הדרישות הציוניות, בהתאם להגדרה שלכם (שפה עברית, תודעה ארצישראלית), ללא הבדל אם הם מודר־ניים או לא, ייעשו לאגודה אחת. — — — לדברי רמז יש פלג אחד בתוך תנועת הפועלים הדורש בית ספר לא בשפה העברית אלא בשפת יידיש. לפיכך אין להקים מדור מיוחד לבתי־הספר בעברית. והרי ברור, כי תהיו נאלצים להתחיל בתוך מפלגתכם במאבק נגד הלך־רוח זה! — — — ונשאלת השאלה: הנה בלמברג, המקום בו מתנהל מאבק על הזכויות היהודיות, אנו עולים על כל במות הפאר־לאמנט ודורשים את זכותנו לבית־ספר עברי. אם בדעת הקונגרס הציוני לדחות את הצעתנו עליו לדעת, כי בכך הוא גוזר עלינו חנק. אף אחד מאיתנו לא יוכל עוד לדרוש בא־יזה פארלאמנט שהוא זכויות לבית־הספר העברי. והן עליכם, ידידי המזרחי, לדעת למען מה אתם נאבקים כעת. אין מאבקכם למען התורה, כי ממאבקכם זה קבוצה

אחת בלבד תהא נשכרת — היידישיסטית. — — — אנו מוסרים איפוא לידיכם את גורלו של בית־הספר העברי והמאבק למען זכו־יותיה של השפה העברית.[50]

לאחר דיון מפורט בכל אחד מסעיפי ההצעה, שהוגשה בשם הוועדה המיוחדת, הוחלט בין השאר:[51]

(3) מתוך רצון לחזק את פעולת התרבות העברית בארצות הגולה מחליט הקונגרס, כי על ההסתדרות הציונית להירתם לפעולה למען בתי־הספר של היהודים בשפת הוראה עברית ולמען שילוב המומנט הארצישראלי כיסוד עיקרי בחינוך ובתנועה להפצת השפה העברית בקרב הנוער והמבוגרים. כן מחליט הקונגרס, כי למטרה זו תוקם מחלקה מיוחדת בתוך ההנהלה, לענייני החינוך בארצות הגולה.

(4) תפקידי המחלקה יהיו:
א. ליצור קשר עם כל הסתדרויות החינוך העברי בגולה;
ב. לדאוג למען הכרה בזכויות ולמען התפתחותם הפנימית של בתי־הספר מכל הזרמים בהתאם למגמה ולעיקרים היסודיים שלהם;
ג. להגביר את הפצת השפה והספרות העברית בקרב הנוער והדור המבוגר בכל חלקי הגולה;
ד. לדאוג לפעולות הסברה ותעמולה שיטתיות למען השפה והתרבות העברית;
ה. להסב תשומת לב מיוחדת להכשרת מורים בשביל בתי־הספר העבריים.

(5) בהתחשב במצב החמרי הקשה של ההסתדרויות העבריות בגולה ובהכרח לבוא לעזרתן, מחליט הקונגרס לייסד קרן מיוחדת לפעולה תרבותית בגולה. הקונגרס מטיל על ההנהלה לעבד חוקה ותכנית־פעולה ומחייב אותה להגיש את החוקה לאישור במושב הקרוב של הוועד הפועל.

כל זה היה להלכה. ברם, המציאות שנוצרה בימים שלאחר הקונגרס הוכיחה, כי למעשה לא ניתן לבצע את ההחלטות הנ״ל. ההנהלה הציונית הגישה אמנם תכנית־פעולה בשאלה זו לאישור הוועד הפועל באוגוסט 1930, אך מתוך הסתייגות, כי לא תוכל לקבל על עצמה אחריות פינאנסית כלשהי לצרכי בתי־הספר בגולה. הוועד הפועל מצידו, קיבל לידיעתו את ההחלטה העקרונית להקים ליד ההנהלה מחלקה מיוחדת לענייני חינוך בגולה והביע את התקווה שבקרוב תימצא גם האפשרות לביצועה.

50. מתוך ספר הפרוטוקולים של הקונגרס הציוני הט״ז, בגרמנית.
51. שם.

על השתלשלות העניינים מאז מושב הוועד הפועל ואילך אנו קוראים בדו"ח של ההנהלה לקונגרס הציוני הי"ז, בתרצ"א, כדלקמן:

לצערנו, בשל הנסיבות הפוליטיות, שהיינו נתונים בהם מייד לאחר מושב הוועד הפועל, וכן בשל בעיות תקציביות, ניטלה ממנו האפשרות לבצע את ההחלטות.

בכך נגנזה למעשה התכנית בדבר הקמת הקרן השלישית, קרן־תרבות עולמית, ו"העגלה הכבדה" של החינוך העברי בגולה נשארה תקועה במקומה.

הג'וינט ויחסו לבית־הספר העברי

גם הנהלת ה"ג'וינט" התנכרה לבית־הספר העברי בביסאראביה. כידוע, נחלקו בעיניה מוסדות החינוך שבארצות מזרח־אירופה לבנים ולבנים־חורגים, ומוסדות החינוך העבריים יכלו ליהנות רק מן הפירורים שנפלו משולחנם של מוסדות החינוך היידישאים והדתיים. אם מוסדות החינוך העבריים בפולין עוד זכו לפירורים כלשהם מתמיכות ה"ג'וינט", הרי בתי־הספר העבריים בביסאראביה לא זכו אף לכך. המאמצים השונים שנעשו מצד "תרבות" לא הצליחו, וקופת ה"ג'וינט" נשארה סגורה על שבעה מנעולים. שכר־הלימוד שהיה נהוג בחלקו בבתי־ספר אלה, שימש פסול בעיני ה"ג'וינט" והצדקה למנוע מהם את תמיכתו. אך נראה, שבעצם היתה זו מעין הסוואה וכסות־עיניים ליחס העוין לבתי־הספר בעברית, שאינה שגורה בפי המוני העם. אפילו כש"נתברכה" ביסאראביה בשנות־רזון, וקצרה ידו של האב מלשלם את שכר־הלימוד המינימאלי בעד בנו, כי בבית אזל הלחם מן הסל, נשארו מנהלי ה"ג'וינט" נאמנים ל"שיטתם" מאז ומתמיד.

הבצורת החמורה שפקדה את ביסאראביה, במיוחד את הערבה הדרומית (ה"בוּדזאַק") ואת מרכזה, היתה בקיץ 1928. היא עירערה גם את בסיסם החומרי של מוסדות החינוך ואת הקיום של מאות משפחות המורים, שאילמלא סבלנותם הרבה והקרבתם הנפשית היו בתי־הספר נסגרים כליל. שליחו המיוחד של ה"ג'וינט", יעקב לשצ'ינסקי, ביקר במקומות הרעב, ופירסומיו על הממדים הידהדו בעיתונות חוץ. מרכז "תרבות" זימן מועצה מיוחדת בראשית שנת־הלימודים תרפ"ט — 1928/29, כדי לבקש מוצא מהמצב. הוא ניסה להחדיר לליבות "אבות העזרה" את הדאגה לגורלו של החינוך היהודי, אך אלה אזניהם נשארו אטומות לדברים שברוח; הם הסתפקו בעזרה למיפעל ההזנה בשביל תלמידי בתי־הספר.

הקרח נפרץ קצת באמצע שנת תרצ"ח. סוף־סוף עלה להשיג באמצעות

מנהל ה"פונדיישן" בביסאראביה, יצחק מילשטיין. הקצבה מצומצמת מאוד, לפחות לבדק מעונות המוסדות, בסך של 350 אלף ליי. ומכיוון שסכום זה מזער היה מכדי לספק מקצת הצרכים הדחופים בשטח זה, נתלוה למתן הסכום תנאי מפורש, שהמוסדות עוד יגייסו לצורך הבדק סכום מקביל לכך במקום גופא. אכן, עצה טובה ונבונה, אך לגבי ביסאראביה העניה והמתבוססת במצוקתה היתה לא מציאותית. בקושי רב עלה לשפץ, במידה חלקית בלבד, 27 מעונות, היינו — כמחצית המעונות שהיו זקוקים לכך.

הרבה גרוע מזה היה בשנת ת"ש (1940), כלומר — השנה הראשונה לאחר התמוטטותה של פולין ושקיעת היהדות בארץ זו, והאחרונה לקיומה של יהדות ביסאראביה. הקצבת ה"ג'וינט" בסך של 2,500 דולאר לא הגיעה כלל לתעודתה. מרכז "תרבות" ביקש להעביר את הסכום ל"קרן־היסוד" בירושלים, על מנת שהוא יקבל את התמורה מכספי הקרן שהיו מוקפאים אותו זמן ברומניה, אבל באי־כוח ה"ג'וינט" ברומניה לא הסכימו לכך. משמעותו של הסירוב היתה — ה פ ס ד של כשני שלישים מהערך האמיתי של הדולאר. לכן נמשך ונמשך המשא־ומתן לאין־סוף, כשמאות מורי בתי־הספר נתונים בעוני ובחוסר־כל, עד שעלה הכורת על ביסאראביה כולה. והמעניין ביותר בפרשה עגומה זו, שרק באביב תש"א (1941) נתקבל סוף־סוף הסכום לקופת "קרן־היסוד" בארץ, וכמובן, לא יכל להגיע לתעודתו. מסיבות שונות, שהמחבר נמנע מלעמוד עליהן כאן, נשארו כספי־הצלה אלה ברשות "קרן־היסוד" ואף לא הועמדו לרשות שרידי עסקניה של "תרבות" אשר ניצלו בדרך נס מאימת השואה והגיעו בינתיים ארצה, שרצו לנצלם לשם הנצחת מורשתה הרוחנית של יהדות ביסאראביה.

פעולות־הדחק של הלשכה המרכזית

מכל האמור לעיל ניתן כבר לעמוד גם על מצבה החומרי ואפשרויות פעולותיה של לשכת "תרבות" המרכזית, כשזו תלויה היתה לא במעט במוסדות החינוך העניים האלה. הכנסות היסוד שלה היו מבוססות בעיקר על תרומות הסניפים (דמי־חבר), המוסדות והמורים (מס בית־הספר ומס־המורים, לשם כיסוי הוצאות היוריסקונסולאט לסידור ענייני הבחינות והאישורים השנתיים למורים), — הכל לפי מצבם הכספי ונדבת לבם. מאמצע שנות העשרים הונהג המיפעל של "קערות" בערבי־יום־הכיפורים, שהיה נערך בכמחצית ישובי החבל. מפעם לפעם נוצל ה"שבוע־של־תרבות", אשר נועד בעיקרו למסע הסברה למען בית־הספר העברי, לאיסוף כספים לטובת הלשכה. אך בדרך כלל היתה הלשכה שרויה כל השנים בחובות, הן לעובדיה והן לבית־הדפוס, שבו היתה מדפיסה את ספרי הלימוד וחומר הסברתי. ברם, עם היותה כבולה עקב זה במעשיה, לא נרתעה מפני יזמות נועזות ביותר שנדרשו הימנה, כדי שלא להזניח פעולה הכרחית וחשובה כלשהי.

א. הוצאת ספרי־לימוד

אחת השאלות שדחקו עליה ביותר מלמטה למעלה, מבפנים ומבחוץ, היתה הוצאת ספרי־לימוד ללימודים כלליים בשביל בית־הספר היסודי. למטרה זו נוסדה ליד הלשכה הוצאת ספרים מיוחדת בשם "אסכולה", אשר הספיקה להוציא לאור בשנים מעטות: 4 ספרי־לימוד לחשבון, ספר־לימוד לגיאוגרפיה ("דע את העולם") וספר־לימוד להיסטוריה עברית ("עמנו").[52] המחברים נתבעו להקפיד על כך שבחומר (שמן ההכרח היה להתאימו

52. מחברם של ששה ספרי־לימוד אלה היה א ב א ב ל א נ ק, מנהל בית־הספר ברומאנובקה. הוא נרתם לפעולה חלוצית זו לא לשם שכר, אלא מתוך דאגתו לגורל בית־הספר העברי השלם ועתידו. בלאנק עסק שנים בהכנת החומר, ורק בשלב האחרון של ההתקנה לדפוס שיתף לשלושה מספרי הלימוד את המורים הוותיקים: מ. קובלאנוב ("החשבון" לכיתה ג') יעקב קוטשר ("עמנו" — היסטוריה ישראלית לבתי־ספר עממיים ולמחלקות הראשונות של בתי־ספר תיכוניים) ויצחק שווארץ ("החשבון בציורים" — לכיתה א').

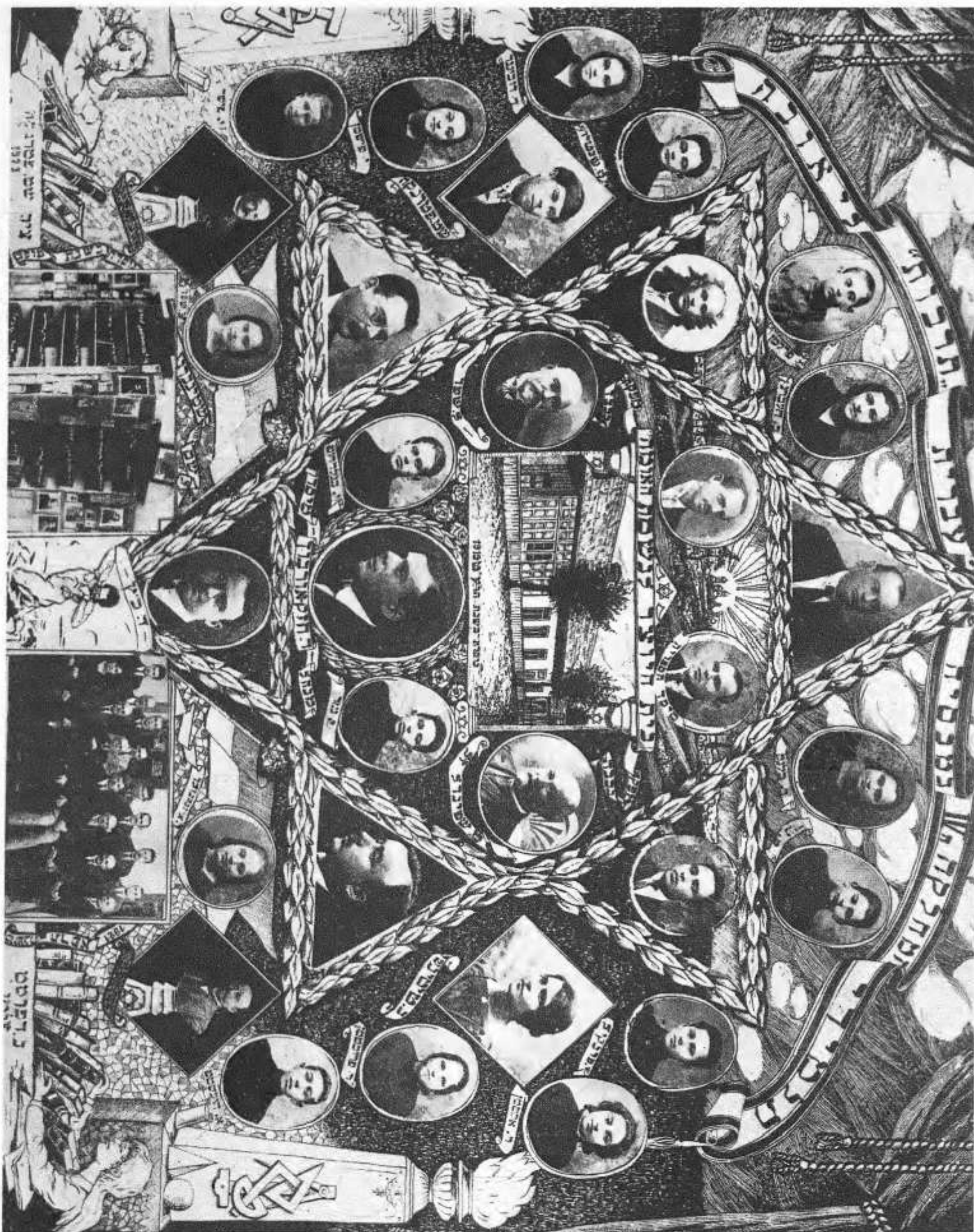
לתכנית הלימודים הממשלתית) ישולב גם היסוד הארצישראלי. במיפעל זה הושקע למעלה מחצי מיליון ליי (קרוב לאלף לירות שטרלינג) שלגבי ביסאראביה הקטנה והענייה נחשב היה לסכום הגון למדי. המיפעל עורר רחשי אהדה בליבות המורים והעסקנים, ואלה השתדלו לתמוך בו במידה נאותה על־ידי הפצת מניות, במחיר מאה לירות כל אחת. אלא שמצוקת השנים הבאות הביאה להפסקת הפעולה, והוצאת יתר ספרי־הלימוד במקצועות הכלליים, שהיו חסרים לבית־הספר התיכון, נדחתה כמאליה. כמובן, הדבר השפיע לרעה על קיומם הנורמאלי ומדרגת התפתחותם של בתי־הספר התיכוניים. שכן המחסור בספרי־לימוד מתאימים בעברית, גרם בהכרח להנהגת שיטה דו־לשונית באי־אלו מהלימודים הכלליים.

ב. פיקוח והדרכה

השאלה השניה, שהיתה לא פחותה בערכה מקודמתה, היו הפיקוח וההדרכה. כבר הזכרנו לעיל, כי ב־3 השנים הראשונות לקיומו של בית־הספר העברי, מתרפ״ב ועד לתרפ״ה, פעל מנגנון פיקוח והדרכה סדיר ליד הלשכה המרכזית של ״תרבות״. המפקח הראשון, הסופר שלמה הללס, עוד פעל מכוח סמכותה של ״הוועדה האסכולתית העברית״ ליד הדירקטוראט לחינוך, שנתבטלה לאחר מכן. לאחריו פעלו, מטעם ״תרבות״ בלבד: דוד רבלסקי, יעקב ואסרמן וצדוק ויינשטיין (האחרון — כמדריך ומארגן מבחינה ציבורית).

היעדרו של מדריך פידאגוגי ואירגוני קבוע הפך לאחת הבעיות הראשונות במעלה, וזאת — ללא קשר כלשהו עם המצב המדיני־יורידי. המחדל הזה נבע מתוך המצוקה החומרית, שבה היתה נתונה הלשכה המרכזית בכל שנות פעולתה. תביעתה של ״תרבות״ מהקרנות הלאומית הארציות, שיטלו על עצמן את העול הכספי הזה, בגלל הברכה שצפונה להן עצמן בהכשרה הרוחנית של הדור־הצעיר והמבוגר, נתקבלה, אמנם, ברצון. ברם, סירובן המוחלט של הלשכות המרכזיות בירושלים לצאת מגבולות פעולותיהן, הכשילו את העניין. ההנהלה הציונית עצמה, ולאחר מכן אף הסוכנות היהודית, דעתן נתונה היתה בימים ההם לאיסוף כספים, ותו לא.

פעמיים בלבד, ולמשך זמן קצר של שלושה חודשים, זכתה ביסאראביה ליהנות מביקוריהם של פידאגוגים דגולים מן הארץ. בשנת תרפ״ט היה זה משה א. בייגל (אביגל), בשליחות המרכז לחינוך ולהרבות שליד הסתדרות העובדים, ובתרצ״א — ד״ר אליהו רוזנבאום (מרוז), בשליחות הלשכה המרכזית של הקהק״ל. הזמן הקצר שעמד לרשותם נוצל באופן מכסימאלי, הן על־ידי ביקורים במוסדות גופא, בישיבות פידאגוגיות

מס' 192. תלמידי המחלקה הרביעית של הגימנסיה "תרבות" בליאובה על־שם יהודה שטיינברג, תרפ"ג

מס' 193. המחזור הראשון של הגימנסיה "תרבות" בסורוקה, תרפ"ו — 1925/26

מס' 194. המחזור הרביעי של הגימנסיה "תרבות" סורוקה, תרפ"ט — 1928/29
1) המזכיר, 2) כרמלין, 3) ח. גלבורד, 4) ב. גלבורד, 5) ב. חיטרון, 6) המנהל רפאל כץ, 7) ד. חיטרון, 8) **בוזיה** שקולניק, 9) ד"ר צבי הלנר (המנהל לשעבר), 10) מוסיה שור, 11) אהרון גולירגאנט (ברתיני), 12) יצחק גורמן, 13) בן־ציון חרך, 14) לאה חרך, 15) גאנדל, 16) ללא זיהוי, 17) שיינדל **גלמן,** 18) רוז'דובה, 19) אידל גרינברג, 20) מניה ברונשטיין, 21) אריה צוקרמן, 22) אהרון חסיד, 23) מורה ללאטינית, 24) יצחק ברודסקי 25) מורה להיסטוריה, 26) איטה ויניצקי, 27) מאכלר, 28) אסתר בוביס, 29) הרב מרדכי שוחטמן, 30) פנחס . . . , 31) בתיה שור, 32) סוניה פרנקל, 33) שלמה קילימניק, 34) לייב גורמן, 38—35) מורים ללא זיהוי.

מס' 195. תלמידי המחלקות א' ב' וג' של הגימנסיה "תרבות" באקרמן, תמוז תרפ"ג — יוני 923
במרכז, מימין לשמאל, המורים: אלכסנדר שפירא, ד"ר שאול צאלארינג, מניה שרירא, שטפאנאסקו, מרים ברמן, המנהל יעקב ברגר, לוי ברקוביץ (יו"ר הוועד של "תרבות"), נובאק, סוניה הלמן, משה כהן.

מס' 196. המחזור הראשון של הגימנסיה "תרבות" באקרמן, תרפ"ז — 1927
שורה 1, עליונה: 2—1) ללא זיהוי, 3) ד. צ'רניאבסקי, 4) המנהל יעקב ברגר, 5) סיניה הלמן, 6) אפרים דודזון, 7) ללא זיהוי.

מס׳ 197. הגימנסיה בטארוטינה, מחלקות א׳—כ׳, תרפ״ז — 1927
במרכז, מימין לשמאל, המורים: 1) ברונשטיין, 2) ללא זיהוי, 3) המנהל גדליה רוזנטאל, 4) ישעיהו ויניצקי, 5) ללא זיהוי.

מס׳ 198. המחזור הראשון של הגימנסיה העברית ״מגן־דוד״ בקישינוב, תרפ״ח — 1928
מלמטה למעלה, מימין לשמאל, ש׳ 1: י. גורפינק, א. דובינסקי, י. לבוב (לבב), ז. גרינברג; ש׳ 2: המורים – מ. קובלאנוב, הרב ז. מלמוד, איליקה, המנהל נחום ליבון, ניידיץ׳, מורה לגרמנית, נ. אוורבוך; ש׳ 3: המורים — הרב י. אפלבוים, אֲלגורט, מרניאנסקי, א. ריס, מורה לרומנית, א. ליברזון, י. פיידל, א. קיסליוק; ש׳ 4, עליונה: צ. קראנקורס, המשורר יעקב קוטשר, י. פוסק, מורדקוביץ׳ — מורה לצרפתית, י. רובינשטיין, יר. טוביס, אל. ספקטור (דורון), (נעדר התלמיד חיים באלצאן).

מס' 199. תלמידי הגימנסיה העברית "מגן־דוד" בקישינוב, תרפ"ח — **1928**
מימין לשמאל, המורים: 1) אהרון ליברזון, 2) ללא זיהוי, 3) יוסף אפלבוים, 4) נתנאל אוורבוך, 6—5) ללא זיהוי, 7) המנהל נחום ליבון, 8) גב' מורדקוביץ', 9) ללא זיהוי, 10) רבינוביץ', 11) קיסליוק, 12) ישראל ורטהיים, 13) יעקב קוטשר 14) ללא זיהוי.

מס׳ 200. המחזור הראשון של הגימנסיה העברית במארקולאָשט, תרפ״ח — 1927/28
מימין לשמאל, שורה 1, עליונה: ד״ר ב. כתבן (מנהל לשעבר), י. גולדשטיין, מ. וייסבוך, המנהל ד״ר צבי הלנר, שווארצבורד, ד״ר פלדמן, אסמן; שורה 2: מ. לכטמן, גב׳ אוקס, ר. פאלאריה, א. וייסבוך, גב׳ פלופסקי, מ. ויינבוים; שורה 3: זאב שצ׳יגליק, גב׳ כרמליו. מ. גורודצקי; שורה 4: ל. קופרשטיין, אולארו, וייסמן, פלופר, מ. אָלקין, אייזנשטיין, א. גולצמן.

מס׳ 201. המחזור השלישי של הגימנסיה העברית במארקולאשט, תר״ץ — 1929/30
מימין לשמאל, שורה 1, עליונה: י. גולדשטיין, ל. ליסינגר, י. גורודצקי, י. גולדשטיין, המנהל דוד קימלפלד, ד״ר פלדמן, חיים זיגלבוים (תורן), ה. רויטמן, ח. לויט, י. גרינברג; שורה 2, מרכז: ר. רוזנפלד, מ. בנדרסקי (בנדור), ח. מילדר, וייסבוך, גב׳ מיאלר, גב׳ פלופסקי, אייפרמן, ד. דודזון, י. גלר, ש. בורטמן; שורה 3, תחתונה: ד״ר ב. כתבן (מנהל לשעבר), ד. גולצמן, י. אייזנברג, ש. פאלאריה, ז. קופרשטיין, ד״ר צבי הלנר (מנהל לשעבר).

מס' 202. ועדת יובל־העשרים של הגימנסיה העברית בבאנדאר, תרע"ב — תרצ"ב
מלמטה למעלה, מימין לשמאל, שורה 1 על הריצפה: 1) חולין, 2) שואל גולדנברג, 3) מ. עפרוני (פורונצ'יק), 4) שלום חיט, 5) זוסיה שאפושניק, 6) ללא זיהוי, 7) ב"צ פוסטילניק; שורה 2: 8) דוד פרוז'אנסקי, 9) ללא זיהוי, 10) אהרן כהן, 11) דוד פיסטרוב, 12) המנהל צבי שווארצמן, 13) ישראל בלאנק, 14) אפרים דרברמדיקר, 15) ללא זיהוי, 16) וינדרמן; שורה 3, העליונה: 17) ש. מרלין, 18) גב' מרלין, 19) ייב. לאפוכינה, 20) ללא זיהוי, 21) אסתר שווארצמן, 22) ללא זיהוי, 23) שרה בלאנק, 24) גב' דרברמדיקר, 25) רחל שפרינצין, 26) ללא זיהוי, 27) דוד שווארצברג.

מס' 203. ועד הסניף "תרבות" בסיקוראן להקמת בניין חדש לבית־הספר, תרצ"ד/1934
מימין לשמאל, ש' 1, יושבים: משה גלוזמן, ד"ר נ. זיסמן א"צ אהרונזון, מ. זיסמן, זאב איגרת, משה־יחיאל זוהר (גלר), אלתר אוורבוך; שורה 2, עומדים: מרדכי לרנר, זוסיה בריכמן, לייבוש גוזמן, יעקב פרידמן, שלום שוחט, מנדל קהת.

מס' 204. מורי הגימנסיה "תרבות" בזגוריצה עם תלמידי מחלקה ו', תרצ"ח — 1938
מימין לשמאל, יושבים המו־רים: יר. גאנדל, ד. גאנדל, ד. טור־כספא, המנהל ז. נאקים, ל. קוטיק, אהרון טור־כספא.

מס. 205. מושבת־קיץ של "תרבות" למורי בתי־הספר, דורנה־וואטרה תר"צ/1930

מלמטה למעלה, מימין לשמאל, שורה 1: 1) גב' לבנון, 2) מרים דינר (גולדשטיין), 3) נחום ראדוליאנסקי, 4) יחזקאל מאנזון, 5) פרידה שווארץ, 6) לייב גוברמן, 7) יעקב קוטשר, 8) בליומה שניאורסון; שורה 2: 9) חיים לבנון, 10) לייב חרסונסקי, 11) גב' דנישנסקי, 12) ישעיהו ויניצקי, 13) חוה רכטר, 14) טובה ראדוליאנסקי, 15) לייב גורמן, 16) גב' רוזנפיין, 17) ישעיהו חזין, 18) ללא זיהוי; שורה 3: 19) ללא זיהוי, 20) רחל לאכטר, 21) בלה אוליאניצקיה, 22) צבי גרינאוצקי, 23—24) ללא זיהוי, 25) זאב רוזנפיין, 26) לאה חזין (קוטשר); שורה 4: 27) דוד ויניצקי, 28) ללא זיהוי, 29) איטה גרינאוצקי, 30) יודל שטוטמן, 31) רחל ברון, 32) מנדל דודזון, 33) ללא זיהוי, 34) גב' פרלשטיין, 35) טברסקיה.

מס' 206. ביקור חברי מושבת־המורים במושבת־הקיץ הסמוכה של "השומר הצעיר", דורנה 1930

ופגישות עם ההורים, והן בכינוסים פידאגוגיים באזורים שונים. ד"ר רוזנבאום לבד ביקר בארבעים מוסדות, בקישינוב ובאחת־עשרה מערי השדה.
כעין תחליף למוסד הדרכה קבוע נאלצה "תרבות" להנהיג מוסד הדרכה קולקטיבי בהתנדבות, מורכב מכמה מורים וחברי הוועד המרכזי, שהיו מבקרים את המוסדות הסניפים לעת צורך. הביקורים תכפו בחופשת הקיץ, בקשר להכנת שנת־הלימודים הבאה. בין המורים שפעלו בתוך מסגרת המוסד הזה, היו: זאב איגרת, אבא בלאנק, צבי גרינאוצקי, יצחק דובינובסקי, הלל דוברוב, נוח לידרמן, יצחק פיטר, שלמה קילימניק ויצחק שווארץ .

בראשית ינואר 1937 הצליח המרכז להתגבר על מצוקתו החומרית ולהזמין את המורה שלמה קילימניק לשלושה ירחים, לשם ביקורים דחופים באי־אלו מבתי־הספר טעוני טיפוח. כן עלה לו למרכז לאפשר ליועצו המשפטי, שמואל רוזנהאופט, לערוך מסע ביקורים באי־אלו גימנסיות במחוזות הצפון. הביקורים האלה העלו את מצב הרוח במקומות והביאו עימם תוצאות חיוביות שלהן קיוו. ברם, אלה היו פעולות ארעי לזמן מוגבל בלבד, ואילו שאלת הפיקוח המתמיד, בשלימותה, נפתרה רק החל משנת הלימודים הבאה, תרצ"ח — 1937/38.
הלשכה המרכזית של "תרבות", שלא יצאה כל השנים מכלל חובות מצטברים, והרבה מכך לעובדי הלשכה גופא, החליטה לעשות מעין "קפיצה נחשונית" לאותה עת, ובלבד לבצע את המשימה לשם שלימות המעשה שלה. מנהל הגימנסיה "תרבות" בסורוקה, המשורר ק.א. ברתיני, נתמנה למפקח על בתי־הספר העבריים והועבר למטרה זו לקישינוב (במקומו נתמנה כמנהל הגימנסיה, צבי וייסנברג־עצמון מקישינוב, כעת מזכיר כללי של עיריית ראשון־לציון). הכרחיותה של פעולה זו נבעה בראש וראשונה משיקול פידאגוגי כפול־מטרה. שכן מלבד התפקיד העיקרי שהיה מיועד לברתיני, היה עליו לנסות ולארגן קורסים להשתלמות בלימודי היהדות ולהכשרה פידאגוגית בשביל צעירים שעיניהם היו להוראה. לצורך זה אף עלה להשיג מטעם השלטונות רשיון בצורה נאותה כלשהי, והחלו בהכנות לפתיחת הקורסים. אך כאן נתגלתה יד הזמן הקשה — מצבו החומרי של המורה היה בשפל, ועל־כן לא קסמה עוד לצעירינו הלאומיים הכשרה לקראת אומנות ההוראה כבעבר. גורם שלילי נוסף היה — היעדר תמיכה חומרית מצד המרכז למשתלמים בתקופת זמן הלימודים. מיעוט התלמידים שנרשמו לקורסים הביא לכך, שהם לא יכלו להיפתח, והתכנית נגנזה.
הקמת האינסטרוקטוראט נהפכה באותה שעה לשאלת חיים ממש, — משום המציאות הקשה, שנוצרה מסביב למיפעל החינוך: דלדולה הכלכלי של

האוכלוסיה היהודית, מעמסת שכר־הלימוד על ההורים, שהיתה כבדה מנשוא והקרבנות העצומים שלהם נתבע ציבור המורים.

מכאן ועד לסוף שנת־הלימודים בת״ש, סדירה היתה עבודת הפיקוח באופן הרצוי ביותר, על אף הקשיים שנתגלו מידי פעם בהשגת אמצעים אפילו להוצאות־הדרך. הודות לתוספת כוח חדש אל הלשכה המרכזית ניתן היה להרחיב שאר ענפי הפעולה, והחל בהוצאת כמה סדרות של חוברות לקריאה עצמית של התלמידים מגילים שונים. שכן מחירו של הספר המיובא נוכח הערך הירוד של מטבע המדינה, יקר היה מדי.

ג. מיפעל הזנה לתלמידים

כבר נזכרו לעיל הבצורת בקיץ תרפ״ח והרעב שפקד את כל האיזור הדרומי וחלק מהאיזור המרכזי של ביסאראביה. ביזמתה של ״תרבות״ נתארגנה, ליד הוועד המרכזי לתמיכה בנפגעי הרעב, ועדה מיוחדת להזנת תלמידי בתי־הספר, אשר פעלה ברוב השנים שלאחר מכן. ואגב, הוועד המרכזי לעזרת הנפגעים נהנה תמיד מתמיכות שהגיעו מחוץ לארץ, אך בעיקר — מאירגון יוצאי ביסאראביה בארגנטינה,[53] שהיה ממציא את תמיכתו ביד נדיבה ביותר. ההזנה התבטאה במתן ארוחות בוקר וצהריים לכל תלמידי בית־הספר, ללא הבדל כלשהו, שכן ההורים בעלי־יכולת היו תורמים מעצמם לכיסוי ההוצאות. מיפעל סוציאלי חשוב זה אורגן כמעט בכל מקומות הישוב, ובהצלחה רבה, על־ידי ועדי נשים בשיתוף עם ועדת נשי „ויצו״. בכך היה סימן ברכה למוסדות גופא, הן מבחינה חינוכית והן מבחינה ציבורית.

ד. מושבות־קיץ למורים

ערך תרבותי נודע למיפעל מושבות־הקיץ, ש״תרבות״ אירגנה למען מוריה. תחילתו היתה בקיץ תר״צ (1930) בדורנה־וואטרה — עיר־הקייט שבין הרי הקארפאטים בבוקובינה. וכמה אפשרויות ומעלות טובות היו לה למושבה לגבי המורה: לנוח בתנאים נוחים ביותר, אף מבחינה כספית; להחליף כוח בסביבה מבריאה מהעבודה הקשה והמפרכת במשך השנה; לערוך טיולים בסביבה וליהנות מנוף נהדר ונדיר; להיפגש ולקשור קשרים עם חברים ולהחליף דעות בשאלות משאלות שונות, שעלו במוחו במשך זמן

53. ראה ״פראָוויזאָרישער צענטראַל קאָמיטעט צו העלפן די הונגערליידנדע אידן אין בעסאַראַביע — 1929—1928 — באַריכט״. קעשענעוו, 1929.

עבודתו; לשמוע הרצאות ודיונים בנושאים שונים מפי החברים עצמם ומפי מרצים חשובים, שהוזמנו במיוחד לכך מן החוץ.

על אף ריבוי הנופשים והמטיילים בסביבת ההרים בעונה זו, היה רישומה של המושבה ניכר היטב במקום, במיוחד בציבוריות היהודית. לא אחת הפכה אחת הכיכרות או הרחבות שבגן העיר לאחר שהתזמורת היתה מסיימת, כרגיל, את הופעותיה בשעה מוקדמת, לבמה מאולתרת לשם שירה וזימרה יהודית, להנאה עצמית. אך הופיע „המנצח" לשעה זו, והמקהלה המאולתרת פתחה בשיר, וכבר נמשך לכאן קהל רב־גוני להאזין ואף לראות בהתפרקות הנפש מגשמיותה והתרוממותה לעולם אחר, נטול דאגות יום־יום.

מאז תר"צ נעשתה המושבה מסורת כמעט לכל השנים הבאות, שסודרה חליפות בעיירות־הקייט קימפולונג ויאקובאַן אשר בין הקארפאטים בבוקובינה. בתרצ"ח, שנת חילופי־משטרים במדינה, כשלא ניתן לסדר את המושבה בבוקובינה, היא נערכה בין הכרמים שבמבואות קישינוב (הפעם בשיתוף עם הסתדרות המורים). חלף זה ניתנה על־ידי המרכז תמיכה אינדיבידואלית לכמה מורים מערי השדה שהיו זקוקים לכך.

ה. מיפעל ספרותי לתלמידים

חילוף המשטרים במדינה הביא לידי סגירת רוב הספריות הציבוריות היהודיות, והן נשארו חתומות ונעולות לזמן ממושך. ובינתיים עלה מחירו של הספר המיובא, בשל ירידת ערך המטבע של המדינה, מעל ליכלתו של הקורא. גדל איפוא הביקוש לספר העברי, ואז נענתה "הברית העברית העולמית" לשלוח, בתרצ"ח, ספרי־קריאה בתורת שי ל"תרבות" ולהסתדרויות הנוער ו"החלוץ". היו אמנם מקרים, שהרבה מן הספרים נעלמו מן המשלוח, לאחר שעברו תחת שבט הצנזורה הרשמית, אבל מה שנשאר לפליטה היה בו ברכה רבה לגולה.

ומאחר שלא היה די בכך כדי לרוות את הצימאון לספר העברי, ברתמה "תרבות" עצמה, החל מתרצ"ט, במיפעל הוצאת ספריה מנוקדת לתלמידים מגילים שונים. הספריה הופיעה בצורת חוברות בשלוש סדרות ("גרגרים", על גבי קרטונים, בשביל הגיל הרך; "תשורות לחגים" — לימי חג ומועד; "ענבים" — לתלמידים בוגרים). כל סידרה כללה כמה מספרים, שהופיעו בזה אחר זה במועד קבוע. במיפעל הושקעו הרבה יוזמה, עמל ואמצעים כספיים, שכן מחירן של חוברות ההוצאה היו זולים ביותר. הספריה התחבבה מאוד על התלמידים, והמיפעל זכה להכרה רבה מצד

המורים ועסקני "תרבות". עריכת ההוצאה היתה מוטלת על המפקח של בתי־הספר, ק.א. ברתיני.

ו. מיפעל ספרותי למבוגרים

וממיפעל ספרותי לתלמידים למיפעל ספרותי למבוגרים, הוא:

א. הוצאת הביטאון "מן הצד" — במת הוועד המרכזי לענייני ספרות, חינוך ותרבות — בעריכת ק.א. ברתיני, ד. ויניצקי, ז. רוזנטאל. תבנית החוברת 4°, היקפה — 60 עמודים כפולי־טורים בהוצאה מהודרת. תוכנה עשיר ומגוון: מאמרים ראשיים בענייני שעה; דברי ספרות מקוריים; רשימות על סופרים וספרים; מאמרים בענייני חינוך והוראה; ואחרון

התוכן

חברי המערכת: ק. ברתיני, ד. וויניצקי, ז. רוזנטל
קישינוב // אביב // תרצ"ט.

מס' 52. תוכן החוברת "מן הצד".

אחרון — סקירה על הנעשה בתנועה: מפעולות הוועד המרכזי; מפעולות הלשכה המרכזית והיוריסקונסולאט (לפי דו"ח המזכיר); מהנעשה במוסדות ומסביבם (לפי דו"ח המפקח); על המתרחש בתנועה העולמית; ועוד הרבה פרטים וידיעות למיניהם, שלפי הנוהג עד כה היו ממלאים את דפי החוזרים ועלי ה"ידיעות", אשר היו נשלחים מזמן לזמן למורים ולעסקנים.

אכן, היה כאן צירוף מוצלח של חומר ספרותי מובחר לצידו של חומר אקטואלי, משקף את בעיות השעה, ותהי החוברת לרצון כול.

לא כן היה גורלה של החוברת השניה. לידתה, שלא כהורתה, בתקלה במזל רע. השלמת הדפסתה חלה על חודו של מועד, אשר גרם לחילופי־משטר מפתיעים. זה היום, בו נכנסו צבאות בריה"מ לביסאראביה, 28 ביוני 1940, במקומו של הצבא הרומני, אשר נצטווה לפנות את החבל למען "אמא־רוסיה". כמובן, לא הגיעה כבר החוברת, לא לקוראיה ואף לא ליוצריה.

ב. הוצאת מבחר שיריו של המשורר מרדכי גולדנברג, ליובל החמישים שלו. חג־יובלו, אשר אגב לא הוחג בשל נסיבות הזמן המעורער במדינה, היה חגה של ביסאראביה כולה. גולדנברג, שהצטיין בנאמנותו להווי העיירה הביסאראבית ובדביקותו לנוף נופה המיוחד, הפליא בפוריותו העשירה, עם כל עיסוקו הרב במקצוע ההוראה בבתי־הספר. לא היה עיתון או קובץ חשוב כלשהו ברחבי התפוצה, אם בעברית ואם ביידיש, שגולדנברג לא ישתתף בו, הן בסיפור והן בשיר. גולדנברג התחבב מאוד על קוראיו גם בגלל לשונו החלקה והעסיסית. הופעת הקובץ הראשון ממבחר שירתו נתקבלה בהערצה ובברכה.

ג. קדמה במקצת להוצאה זו הופעת קובץ שיריו של המשורר י ע ק ב ק ו ט ש ר, ליובלו השישים, שגם הוא לא הוחג מהסיבות הנזכרות לעיל. הקובץ הוצא על־ידי "תרבות" בטימישורה שבטראנסילוואניה (שלשם עבר בינתיים המשורר ממקום מגוריו הקודם בקישינוב) בסיועה של "תרבות" בביסאראביה.

משורר נשגב זה, הצנוע ועדין־הנפש ובעל הסגנון המלוטש, נתקיימה בו משנה־יצירה. שכן רוב שיריו שבקובץ, לידתם היתה עוד באודיסה, עד לפרוץ מלחמת האזרחים. אלא שבשעת הבריחו את הגבול מאוקראינה לביסאראביה אבד ממנו כתב־היד. הודות לזכרונו המופלא של קוטשר (ידע תנ"ך בעל־פה, ודי היה לפתוח בפסוק כלשהו, שהוא ימשיך לקרוא מכוח זכרונו עד לסוף העמוד וגם לאחריו), עלה בידו לשחזר את יצירותיו, ככתבם וכלשונם, בכתב־היד הראשוני.

"תרבות" השתבחה והתפארה במיפעלי תרבות אלה, שהסתעפו והתענפו בשנות תרצ"ט ות"ש, כסימן טוב דווקא לעת מצוקה וירידה בשטח החינוך. על־ידי כך עלה בידה לבצר את החזית העברית, שנפרצה בשנים האחרונות.

במקביל לפעולותיה הספרותיות של "תרבות" בקישינוב ניסה צעיר הסופרים בביסאראביה ב.י. דוחובני (מיכלי), שתקע את אהלו בבוקארשט ושכבר הספיק לרכוש לו מעמד מכובד בקרב משפחת הסופרים, להקים ירחון עברי לספרות ולענייני חינוך. החוברת הראשונה, "תרבות", הופיעה בחודש אייר תרצ"ט בעריכתו ובהוצאת מרכז "תרבות" בבוקארשט.

במאמר המערכת הוגדרה מטרת הבמה החדשה:

> לתת אפשרות לסופר העברי המבודד שבגלות רומניה לפרסם את פרי רוחו; לנוער היהודי — צינור עברי רענן שירווה את צמאונו לדעת את בעיות הזמן המנסרות בעולמנו היהדי; ולמורה — במה שמעליה ישמיע את תביעותיו הצודקות בשטח החינוך העברי.

בחוברת השנייה, "נתיב" (שינוי שם — מפני עינא בישא של השלטונות), שהופיעה בסיון תרצ"ט, שוב מעמידה אותנו המערכת על כוונותיה:

> להוציא את סופרינו המועטים מעוגת קפאונם ושממונם, לזמן אותם לפונדק אחד, לדובב את אלם קולמוסם ומתוך כך יתעוררו לתפילה בציבור, ליצירה בציבור. לא נסתפק בקיים. נדאג להמשך. נטפח את הכוחות הצעירים, נעודדם ונכונן את צעדיהם הראשונים. ללא חוליות חדשות תתפרק ותחליד שרשרת היצירה העברית ברומניה. ואנו רוצים בחישולה, בחיסונה.

ואמנם עלה בידי העורך למשוך ולרכז מסביב לבמה החדשה את רוב הסופרים העבריים במדינה, ובמיוחד את אלה מביסאראביה, כגון: ז. איגרת, ד. בנימין, ק.א. ברתיני, מ. גולדנברג, ב.י. דוחובני, מ. הדסי, ח. הוכמן, י. ויינשטיין, ח. זיגלבוים (תורן), מ. חן, צ. צלמן, יעקב קוטשר ואחרים.

החוברות נתקבלו ברצון רב ובאהדה מצד הקוראים העבריים, והם ציפו להמשכן. ברם, עקב התסבוכת המדינית בענייני פנים כבענייני חוץ (עליית כוכבו של הנוער האנטישמי "משמר הברזל" ומאבקו עם המלך, וכן הלחץ הכבד שהפעילה על המדינה גרמניה ההיטלרית), שבה נקלעה רומניה אותה שעה, לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, עשתה את חיי היהודים בכלל, וחייהם התרבותיים בפרט, לבלי נשוא עוד. ואז נגנזה התכנית כמאליה והופעת החוברות הבאות נפסקה.

מיפעלי תרבות של יחידים

א. "שיבת ציון — שיבת תרבות", חוברת הסברה על הכורח ההיסטורי במיזוגן של שתי הסיסמאות, המוליכות להגשמת חזוננו הלאומי מאת המ־הנדס דוב קלימקר. החוברת הוצאה בתרפ"ד בסיועו של מרכז "תרבות". קלימקר, ציוני ותיק מקישינוב מימי "חיבת־ציון" שהשתקע בארץ, עשה אותו זמן בעיר מוצאו בשליחות הלשכה הראשית של קרן־היסוד.

ב. סידרה מנוקדת של סיפורים לילדים ולנערים בשם "חדות הילדות" ("בן יחיד", "הזמיר נעמן", "לב מתנה" ו"קידוש השם") מאת המורה מאיר סטאראָץ. סטאראָץ נמנה עם המורים הוותיקים באקרמן ובשנות תרפ"ד—תרפ"ה ניסה למלא את החיסרון בחומר קריאה לתלמידי בית־הספר.

ג. "תורת ההיגיינה" לד"ר אשר גולדשטיין, ספר למוד ומקרא לבתי־ספר תיכוניים ולעם. הספר הוצא מתוך יזמה פרטית בתרפ"ו. ד"ר גולדשטיין נמנה עם סגל המורים בגימנסיה "מגן־דוד" בקישינוב, ונחלץ למלא את חסרונו של ספר־לימוד מסוג זה. בהיותו מצוי אצל מקורותינו העתיקים, עלה בידי גולדשטיין להעלות מתוכם, ואף לחדש משל עצמו, מונחים עבריים בתורת הרפואה, שהשתרשו לאחר־מכן בשפתנו.

ד. "המבול היה על הארץ", חוברת מאת אברהם אבן־זהב [גולדשטיין] מקישינוב, בהוצאת המחבר בשנת תרפ"ו. המחבר ניסה להוכיח מבחינה טבעית, שדבר המבול איננו שאוב מעולם הדמיון.

ה. "ספר משה" מאת ישראל־יוסף סירקיס. המחבר הביא ראיות חותכות על ספר דברים שנכתב במדבר. הספר הוצא בקישינוב בשנת תרפ"ח והוקדש ל"קרן ישראל מ"ץ".

ו. "דוגמאות", ספר־לימוד הספרות העתיקה במחלקות הגבוהות של בתי־ספר תיכוניים, מאת הרב יוסף יתום וי. גולדשטיין — מורי בית־הספר התיכון במארקולאֶשט. הספר הופיע בתרפ"ט בהוצאת המחברים.

ז. חיבורי הרב יהודה־לייב צירלסון: 1) "ספר הגיון לב" (דברי הטפה שונים), 2) "ספר לב יהודה" (הלכה והטפה), 3) "ספר מערכי לב" (תשובות, דרושים ונאומים). הסידרה הופיעה בהוצאת המחבר בשנות תרפ"ט, תרצ"ב ותרצ"ו בקישינוב. הספרים היוו חלק מפרי־רוחו ועטו של הרב המכובד,

שנתפרסם כאחד מגדולי הדור. באמתחתו עוד נשארו כתבי־יד נוספים מות־קנים לדפוס. מלחמת העולם השנייה ומותו הטראגי של הרב סתמו את הגולל גם על כתבי־יד אלה.

ח. יהודי משכיל, ששקד כל ימיו בחקר התנ״ך ויצר לעצמו קונצפציה חדשה במדע התנ״ך ובדברי ימי תקופת הנביאים, היה בן־ציון באלצאן מוותיקי הציונים בקישינוב. בשנות תרצ״א—תרצ״ו הוציא, בהוצאת "מקור" שלו, כמה חוברות על בניני האב של הקונצפציה ועל שירי "ראשונים" ערוכים בדלתות, בתור מפתח לתורת השירה המקראית, מיושבים ומבו־ארים. החוברות כללו: שירת חנה אם שמואל, קינת דוד על שאול ויהונתן, שירת דוד על דברי כוש בן־ימיני, שירת דבורה, למען א״שם (אני השם) — על פרק כ׳ ביחזקאל, שירת האזינו, נבואות יואל ועמוס ומשא בבל אשר חזה ישעיהו בן־אמוץ. לדעת המחבר:

> הקדמונים אע״פ שאין להטיל ספק ברחשי הקדושה והכבוד שהיה בלבם לכתבי הקודש, לא נמנעו, כפי שאנו רואים מל״ב המדות של ר׳ אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, מלתקן את נוסחאות התנ״ך, כשטעמם הטוב וההגיון דרשו זאת. כזאת עשו אח״כ האמוראים לנוסחאות המשנה. וכזאת עשו אח״כ הגאונים לנוסחאות הגמרא.

ולכן —

> כעת, מי שהאיר ד׳ את עיניו לגלות בתנ״ך מדות ודרכים המשיבים לו את זיוו והדרו הראשונים — — — אסור לו לכבוש את הגות ליבו. ׳יפוצו מעינותיך חוצה׳.

אם, אמנם, לא זכתה בשעתה ה"קונצפציה החדשה" לשימת לב ראויה, ייתכן שבעידן דנן, לאור התקדמות המחקר התנ״כי, היא תשמש חומר עיוני לחכמי המקצוע.

ט. "ילדי הגאולה", מחזה מחיי הילדים מאת המורה חיים לבנון (לבנוב) ובהוצאתו בשנת תרצ״ג/1932. המחזה היה פרי נסיונו של המחבר, מתוך עבודתו עם תלמידי בית־הספר "תרבות" שבעיר בולגראד (מחוז איזמאיל שבדרום ביסאראביה).

י. "דברי־ימי בן־אדם אלמוני אחד", מרשימותיו של בטלן, מאת אליהו גפני [ויינשטוק] ובהוצאתו ב־1933 בקישינוב.

י״א. צנועה בהיקפה ובעלת־ערך באותו זמן היתה הוצאת "מלון כיס עברי־אידי־רומני" בשנת תרפ״ז בקישינוב. מחבריו היו — לייב באלצאן

והמורה הוותיק הניך וורהאפט, ועורכו, שיבל״א, ד״ר פנחס באלצאן. שימו־שיותו של מילון־זוטא זה, התלת־לשוני, הוכיח מייד את יעילותו והיה לעזר רב לדורשיו.

י״ב. ״פניני הדת״ מאת יוסף אפלבוים (מזכיר ״אגודת ישראל״ בביסא־ראביה) ובהוצאתו, קישינוב תרצ״ח. הספר מהווה מעין ״שולחן־ערוך״ שיטתי מקוצר ומבואר להבנת התלמידים.

י״ג. המשורר ק.א. ברתיני, שהיה מפרסם את פרי־עטו בקבצים ספרותיים שונים, זכה להוציא בתרצ״ט, במאמץ יחיד, את בכור ספר השירים שלו ״תמול דהה״. קהל הסופרים והציבור העברי קיבלו את הקובץ בחמימות־לב ובהכרת ערך שירתו, שפיארה את נופה הספרותי והרוחני של ביסאראביה היהודית.

סיועה של „ברית עברית עולמית״

בחורף תרצ״ח, עם התבסס השלטון האנטישמי ברומניה והחרפת מצבם הכלכלי של יהודי המקום, נאלצה ״תרבות״ לפנות בבקשת עזרה אל ״הברית העברית העולמית״ בארץ־ישראל. ״הברית״ זימנה בראשית מארס אותה שנה לאסיפה מיוחדת את יוצאי ביסאראביה — סופרים, מורים, עסקנים ובוגרים לשעבר של בית־הספר ״תרבות״. מזכירה הראשי, ד״ר א. רוזנפלד, הביא לידיעת המתכנסים פרטים על המצב הקשה שנוצר לאחרונה בארץ מוצאם, והדגיש את הצורך להגיש עזרה דחופה ללשכה המרכזית של ״תרבות״, למען תוכל למלא את שליחותה בימים טרופים אלה. לוועדה המיוחדת שנבחרה למטרה זו נכנסו: יעקב פיכמן, שלמה הללס, ישראל ברמן, צדוק ויינשטיין, ישראל סקווירסקי, יצחק חיטרון, הלל דוברוב, אפרים דוידזון, צבי אקרמן (עקרוני), דבורה שכטר ודוב זיצר.

בידי הוועדה עלה להעביר מיפעל כספי צנוע, שבעזרתו ניתן להקל במקצת על מצוקתה של הלשכה המרכזית. הסופר ארי אבן־זהב, אשר ביקר בחודש מאי אותה שנה ברומניה ועמד על רוע המצב, פעל במיוחד בשובו ארצה להרחבת המיפעל ולהחשת העזרה. אז אורגן בארץ מיבצע מיוחד, כאמור כבר לעיל, — משלוח ספרי־קריאה בתורת שי לבתי־הספר, שברכה לא מעטה היתה צפונה בו.

בהזדמנות ביקורו של אבן־זהב זומן לבוקארשט כינוס מפעילי ״תרבות״ ברומניה, על חבליה השונים, לשם ייסוד הסתדרות ארצית ל״ברית עברית עולמית״. השתתפו בו: ק. ברתיני, ד. ויניצקי ול. קופרשטיין (ביסאראביה),

בורשטיין ופטרושקה (יאסי), ד״ר אַרליך (צ׳רנוביץ), ד״ר רוזנברג (טימי־שורה), מ. אורכובסקי, ב.י. דוחובני (מיכלי), נ. זלבינסקי, מגנזין, ד״ר מ. קוטיק, י. ריספלר (בוקארשט) ועוד. אבל הסתדרות ארצית זו לא הספיקה לפתח פעולה ממשית כלשהי.

יצחק גרינבוים נחלץ לעזרת ״תרבות״

בחורף ת״ש (1939/40), לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה ונפילתה של פולין וחלוקתה בין גרמניה לבין ברית־המועצות, עלתה המתיחות בקרב יהודי ביסאראביה, והמצוקה גברה אף היא. בראש כל נפגעו קשה מוסדות־החינוך, ובתוכם הלשכה המרכזית של ״תרבות״, שלא ניתן לה עוד לכלכל את מעשיה, כמשפטה. יצחק גרינבוים, חבר ההנהלה הציונית, שביקר אותה שעה ברומניה, התעניין במיוחד במצבה של ״תרבות״ ומייד נענה לבקשת נציגיה, ד. ויניצקי וש. רוזנהאופט, ונחלץ להמציא לה תמיכה כספית מכובדת. היא־היא שאיפשרה לו למרכז לשמור על הגחלת, שלא תדעך בטרם עת ולהמשיך בפעולתה עד סוף שנת־הלימודים, כלומר — עד לשנה האחרונה לקיומה של יהדות ביסאראביה כציבור מלוכד ומאוחד.

ביקור נחום סוקולוב בגימנסיה ״מגן־דוד״ בקישינוב

לרגל שהותו של יושב־ראש ההנהלה הציונית העולמית נחום סוקולוב בקישינוב, י״א — ט״ז כסלו תר״צ, נענה לבקשת הרב צירלסון, נשיא ״אגודת־ישראל״, לבקר בגימנסיה העברית ״מגן־דוד״, שהיתה ילד טיפוחיו. סוקולוב הגיע לשם בלווית יושב־ראש ההסתדרות הציונית בביסאראביה שלמה ברליאנד, נציג הפדראציה הציונית בבוקארשט ד״ר א. מבש״ן וכן משמר־כבוד מבין חברי ״מכבי״. הוא נתקבל במוסד ברוב שמחה והדר. לאחר שהמנהל נחום ליבון בירך את האורח המכובד, סקר בפניו הרב צירלסון את תולדותיו של המוסד והישגיו המרובים על אף המכשולים היורידיים שעמדו לפניו בדרך התפתחותו. אחד התלמידים העלה על נס את פעלו העצום והמבורך של סוקולוב להחייאת הלשון העברית.

סוקולוב התרשם מאד מהמוסד ואף ביקר בגן־הילדים, בהנהלתה של הגננת לאה חזין־קוטשר. שוחח עם הילדים וראה את משחקיהם. על רשמיו של סוקולוב מביקורו במוסד אנו קוראים בדברים, שרשם בספר הביקורים של המוסד:[54]

54. אין זו לשונו המקורית של סוקולוב, אלא תרגום מתוך תרגום דבריו, שנתפרסמו ביומון ״אונזער צייט״, קישינוב, גליון 2184 מ־21.12.1929.

במשך שהותי בקישינב ביקרתי לראשונה במוסד שנושא את שמו של סמל המדינה שלנו, "מגן־דוד". שם זה, שכו אנו מכנים צורה מסויימת, התאזרח אצלנו עוד משנות־קדם, והוא מציין גם את הקודש וגם את החול ומחדש בפנינו את זכרון התקופה המפוארת בתולדותינו. אולם על השם "מגן־דוד", המשמש גם שלד וגם סמל, שמעתי לראשונה כאן בקישינוב. לכן גדלה סקרנותי להכירהו מקרוב. לצערי, לא ניתן לי לשהות בו הרבה, לא הזמן ולא הנסיבות הירשו לי זאת. אך מהמעט ששמעתי ושראיתי בביקורי בגימנסיה "מגן־דוד" נוכחתי, עד מה תואם השם במלואו את המוסד. שפת־דוד שולטת כאן בכל, והשאיפה הלאומית לתחייתה של מלכות בית־דוד — היא כאן הרוח המרכזית הבוקעת וחובקת, כענן־הכבוד, הן את המורים והן את התלמידים, מהשתילים הרכים והעדינים שבגן־הילדים וגומר בארזים, המורים והמפקחים. "החדר", ה"תלמוד־תורה" וה"ישיבה" הביאו לכאן, מצד אחד, את ה"מאור שבתורה"; מצד שני, ניכרת כאן ההשפעה הגדולה של הפידאגוגיה החדשה, הלימודים הכלליים וכו', אשר הכניסו את מדעי כלל־האנושות והחינוך המשמעתי, שהיו חסרים במשך שנים במוסדות־החינוך הישנים. אני משוכנע, שהמוסד הזה ייצא דור של יהודים שלמים ובעלי תרבות, מוכשרים למאבק־חיים יהודי במובן הטוב ביותר של המלה.

בקשר למסופר לעיל מן הדין להעלות אי־אלו נתונים לתולדותיו של מוסד מפואר זה, כפי שהובאו בחוברת "תרבות' מס' 4, קישינוב מנחם־אב תרפ"ח — אוגוסט 1928:

הגימנסיה העברית "מגן־דוד" נוסדה בשנת תרפ"א ע"י חברת "אגודת־ישראל" עפ"י האיניציאטיבה של הרב י. ל. צירלסון. צביונה — דתי־לאומי. המיסדים שמו להם למטרה לאחד את היהדות המסורתית העתיקה עם דרישות החיים והתרבות החדשה. לשם זה קבעו בגמנסיה, מלבד השעות ללימודים הכלליים עפ"י הפרוגרמה הממשלתית בבתי ספר תיכוניים, שעות מיוחדות במידה גדושה ללימודים הלאומיים והדתיים: תנ"ך משנה, אגדה, תלמוד, דינים ופסקי הלכות ומוסר היהדות (ש"ע, "יד החזקה" "חובת הלבבות" וכו').

חוגי־הורים ידועים, ואפילו של החפשיים ביותר, מעדיפים את הגימנסיה "מגן־דוד" ומחנכים בה את ילדיהם מפני הרוח הדתי־לאומי השורר בה.

השפה העברית שלטת בגימנסיה שלטון גמור ולספרות העברית הוקצע מדור מיוחד. האורחים הבאים מארץ ישראל ומבקרים את הגימנסיה "מגן־דוד" מוצאים בה פינה ארצישראלית גמורה.

על יד הגימנסיה מתקיימים בית ספר עממי בן ארבע מחלקות וגן־ילדים מופתי, והפרוגרמה שלהם מתאימה בכל לרוחה ותכניתה של הגימנסיה.

בשנת־לימוד זו למדו בגן־הילדים 30 תלמידים, בביה"ס העממי — 140 ובגימנסיה 180 תלמידים. כל תלמידי המחלקה הרביעית

של ביה"ס העממי קיבלו בשנה זו סרטיפיקאטים ממשלתיים.

הגימנסיה נוסדה בלי עזרה חומרית מן החוץ ועכשיו הבודז'ט שלה עולה לשני מיליונים ומאת אלף ליי. מספר המורים והמחנכים שבה — 22.

בזמן קיומה הקצר רכשה לה הגימנסיה ספריה עשירה בלשונות: עברית, רומנית, גרמנית וצרפתית, מכשירים רבים ויקרים בשביל קבינט פיסיקלי ותמונות ומפות רבות.

במחלקה השמינית של הגימנסיה הוקצע מדור מיוחד לפידאגוגיקה ופסיכולוגיה, בכדי להכשיר את התלמידים הגומרים גם להוראה בבתי ספר.

בשנת־הלימוד הבאה תונהג בגימנסיה גם השפה האנגלית.

בשנה זו הוציאה הגימנסיה את מחזורה הראשון. גמרו את הגימנסיה התלמידים הללו: 1) בלצן חיים (הצטיינות יוצאת מן הכלל בשפה ובספרות העברית); 2) קרנקורס צבי; 3) דובינסקי אהרן (הצטיינות); 4) לבוב יעקב (הצטיינות); 5) רובינשטיין יעקב; 6) פוסק יהושע; 7) גורפינק יוסף; 8) גרינברג זאב; 9) ספקטור אליעזר; 10) טוביס ירחמיאל.

אירועי־תרבות רבי־ערך, שתפסו מקום חשוב בקרב הציבור העברי בקישינוב, היו הנשפים השנתיים (עיקרם — נשפי פורים ול"ג בעומר), שנערכו על־ידי תלמידי מוסדות "מגן־דוד" באולמי התיאטרונים החשובים שבעיר. הראשון שבהם, ביום ל"ג בעומר תרפ"ב, במלאות שנה לייסוד הגימנסיה, התקיים בתיאטרון הלאומי. החלק הראשון, לאחר הפתיחה המוסיקאלית, הוקדש ל"פרצופו הרוחני של רבי שמעון בר־יוחאי", בדברי מבוא וסיום של התלמיד חיים באלצאן ובהשתתפות מספר תלמידים.

מחוץ לשירים עבריים אשר הושרו על־ידי מקהלת המוסד והסולנים הכשרוניים מבין התלמידים אברהם שכטרמן, ח. רדאי (ברמן) וברקוביץ', הופיעו זמרי האופירה המלכותית בבוקארשט, היהודים י.ל. גורסקי וג'. ג'וריני, לעתיד זמר באופירה האי"ת (מוצאו מסורוקה בשם הרשל בוגומולני), בליווי הפסנתרן ביק, לעתיד מנצח באופירה שבבוקארשט. בנשף פורים בתרפ"ג הופיע גם הזמר הידוע בארץ פרידמן־לבוב.

הוצגו מחזות מקוריים של הסופרים שלמה הללס, "או חברותא או מיתותא" בבימויו של קארסקי ושל ישראל ברמן "שתי סעודות פורים" ו"פגישת האביב" בבימויו של גורסקי. ועל כל אלה ניצחה תזמורתה המפורסמת של ה"מכבי" בקישינוב.

מתולדותיה של הגימנסיה העברית בבאלץ

נתונים חשובים על הגימנסיות בבאלץ, אחד המוסדות החשובים והגדולים ביותר בביסאראביה, אנו מוצאים ברשימה שנתפרסמה בגליון היובל של

היומון "אונזער צייט" בקישינוב, מס' 4000 מחודש פברואר 1936 (כתבה מאת י. ל. ק־ן): ב־14 באפריל 1917, כחמישה שבועות לאחר המהפיכה ברוסיה, נתקיימה הישיבה הראשונה של עסקני המקום בראשותו של א. גאפטר והחלט לייסד גימנסיה עברית במקום. מתחילה התקיים המוסד במעון הגימנסיה הממשלתית בהנהלתו של פידאגוג מקומי, לא יהודי, ווסקראָסאָנסקי. כבר במשך השנה הראשונה נרכש מעון מיוחד למטרה זו, אשר במשך הזמן, עם התפתחותו של המוסד, הוקמה עליו קומה ב'. לאחר מכן הוזמן כמנהל בוריס דובינסקי, ממשפחה ציונית ידועה בקישינוב. אחריו שימשו עוד כמנהלים — ישעיהו תומארק־ין ורפאל כץ.

בתור יושבי־ראש הוועד שימשו במשך הזמן, עד 1935/1936: א. גאפטר, משה קראסיוק, גדליה ליפסון, ב. רויזמן ולאחרונה — א. רויט. עם חברי הוועד נמנו בשנה האחרונה: י. קראסיוק, וד"ר פאיואַרמן — סגנים, פורר — מזכיר, הרב גולקו — גזבר ומנהל המשק, וכן — א. קאגאן, י. דכטיאר, מ. דוברוסקין, א. פיארשטיין, ש. לכטמן, ג. רוזנטול, מ. טננבום ומ. וויינשטיין.

עם חבר המורים נמנו בשנת 1935/36: ש. בורד, משה גאפטר, גלייבמן, גרוזמן, ווינטרויב, גב' תומארקין, גב' יעקובסון, לאנגרמן, ל. קופרשטיין, ש. קילימניק ואחרים. מספר התלמידים בשנה האחרונה, 1935/36: בגן־הילדים — 40, בבית־הספר היסודי — 104, בגימנסיה לנערים — 139 ובגימנסיה לנערות — 176, בסך־הכל — 459 תלמידים ותלמידות.

העלילה על הגימנסיה בסורוקה

כבר עמדנו לעיל (פרק ייצוג בביה"נ, עמ' 3־482) על הרצח הזדוני של ששה צעירים בסורוקה בראשית ינואר 1932, שנתפתו על־ידי אנשי משמר הגבול להבריחם לברית־המועצות. כהמשך לכך הורה משרד הפנים על סגירת הגימנסיה "תרבות" במקום, בתואנה שאחד מקרבנות הרצח, הצעירה רבקה דאַרקאוצאן, אשר הוחשדה באהדה לקומוניזם, כאילו נמנתה עם צוות המורים של המוסד. זו היתה בדיה זדונית, הן בנוגע לדאַרקאוצאן גופא והן בנוגע לשאר הנרצחים, שלא התחנכו כלל במוסד זה. למרות שהאמת הוכחה הוכחה יתירה לפקחי השלטון, שביקרו במקום, לא תוקן העוול והמוסד נשאר סגור במשך כמה שבועות. בתזכיר שהוגש לראש הממשלה ושר־החינוך, הפרופיסור ניקולאי יורגה, הפריכה "תרבות" את העלילה על הגימנסיה. אף הביעה את התמרמרותה על כך, שמוסד חינוכי נגרר על לא דבר לקלחת זו, מתוך כוונת־זדון. חוות דעתו של ראש הממשלה המובאת

להלן, כתשובה לתזכיר הנ"ל, שופכת אור על כוונתו האמיתית של השלטון, ללא כחל ושרק:[55]

משרד החינוך חוזר ומאשר את סגירת הגימנסיה היהודית "תרבות" בסורוקה, לפי הוראת משרד הפנים באמצעות השלטון המחוזי, מאחר שהניסיון מצד הרבה צעירים יהודים לעבור לרוסיה מוכיח, שבקרב האוכלוסיה היהודית בסורוקה פועל זרם צנטריפוגאלי. על אף מאמצי המורים בגימנסיה "תרבות", אין ביכלתם לתת ערבויות מספיקות, כי הילדים של אותה אוכלוסיה, בהיותם בתוך הקולקטיב הלימודי שלהם, עשויים להיות מבודדים מאותו זרם ושחינוכם במסגרת הגימנסיה "תרבות" יכוון ברוח נאמנה.

ובכדי שלא לגרום על־ידי סגירת בית־הספר נזק כלשהו לתלמידים הן בלימודים הכלליים והן בלימודים העבריים, ניתנה הוראה מצד המשרד כי כל התלמידים והתלמידות של הגימנסיה "תרבות", אשר ניגשו לבחינות בפני ועדות־בחינה ממשלתיות, יירשמו, אם רצונם בכך, כתלמידים מן המניין בגימנסיה הממלכתית. להוראת השפה העברית יוקדשו שלוש שעות בשבוע לכל כיתה.

הציבור העברי לא היה יכול, כמובן, לקבל עליו את הדין, ולאחר השתדלויות נוספות מצד "תרבות" הועבר הדיון על גורלה של הגימנסיה למועצה המתמדת ("קונסיליול פרמאננט") שליד משרד החינוך. ישיבת המועצה התנהלה בראשותו של הפרופ' ראדוּלֶסקוּ־מוטרוּ, אישיות לויאלית בלתי משוחדת. בתור סניגורים הופיעו: היועץ המשפטי של מרכז "תרבות" שמואל רוזנהאופט, בא־כוח "תרבות" בסורוקה יצחק חיטרון וד"ר אברהם מבש"ן, ממנהיגי הציונים בבוקארשט. אלה הצליחו להפריך את כל ההאשמות, החששות והשיקולים אשר הובאו על־ידי פקידי משרד החינוך, והכרעת המועצה המתמדת נפלה לטובתו של המוסד.

אכן, היה זה מאבק די ממושך וממרט עצבים עם כוחות עויינים ואיתנים, אך נועז ביסודו מתוך אמונה שסוף הניצחון לביא. וכן היה.

הנוער לפני פיתויי־שווא

כדי שלא להתכחש למציאות ניתן להיאמר, כי האהדה לקומוניזם היכתה שרשים בקרב אי־אלו חוגים מבין הנוער הביסאראבאי, שהיה חסר תודעה יהודית־לאומית, יותר מאשר בשאר חלקי רומניה. הגורמים העיקריים לכך היו: הדיכוי החמור מצד השלטון הריאקציוני ברומניה, האנטישמיות

55. לפי "רינאשטריה נואסטרה", בוקארשט, גל' 362, 5.3.1932.

הגוברת והולכת — ביחוד בקרב הנוער הלומד — וכן עצם סמיכות הגבולין לברית־המועצות.

התעמולה הקומוניסטית הצליחה להחדיר בלב אלה את האמונה, כי אכן הוקם מעבר לגבול משטר של חירות לאומית, של צדק ואחווה אמיתית ושל שוויון מלא לכל, ללא ניצולו של הזולת. הנוער היהודי בביסאראביה, בהיותו נטול סיכויים לסדר את חייו בעתיד כרצונו, הסתנוור מהאור המדומה שנשקף מעבר לגבול.

תפקיד לא מועט מילא כאן גם הצד הוויזואלי. הרבה מישובי הספר — ביניהם כמה ערים חשובות — עדים היו לתהלוכות ההמוניות בחוצות הסמוכים שמעבר לנהר, אשר נערכו בחגיגיות יתירה לרגל חג ומועד, או לרגל מאורע חשוב כלשהו. צלילי התזמורות, הנאומים המפוצצים מלווי סיסמאות מהפכניות רועמות, אשר בקעו והאדירו מתוך רמקולים ענקיים, כאילו נתכוונו לעורר קינאה וגעגועים בליבות האוכלוסיה שמעבר לזה, אשר נותקה בכוח מ״אמא־רוסיה״ המחודשת ונשתעבדה למשטר נוגש ומדכא.

והיו מבין הנוער, שלא נטו לציית להוראה המפורשת מגבוה — להישאר במקום שבתם, כדי לחרוש ולהעמיק את התודעה הקומוניסטית בקרב האוכלוסיה ולקוממה נגד השלטון הבלתי־קרוא. אלה העדיפו להקדים ולהיכנס, על דעת עצמם, בשערי ״גן־העדן״ הסובייטי. ואין הזדמנות יותר נוחה, מאשר להבריח את הגבול בעונת החורף, כשהדניאֶסטר הקפוא מהווה מעין גשר טבעי. דקות ספורות בלבד נדרשו כדי לחצותו, אם בריצה ואם בזחילה, בעיטוף סדין לבן. היה זה מעבר לדמיונם המתעה, שזו העטיפה הלבנה מסמלת כאחת, לגבי רבים מהם, את גורל חייהם ועתידם ב״גן־העדן״ התחתון. שירות הביטחון הסובייטי לא נהג לתת אימון בחסידים נלהבים אלה. הללו שולחו למחנות־הסגר עם עבודה כפויה, לשם בדיקה וסינון (פילטראציה), אלא שדבר זה נודע לקרוביהם בביסאראביה רק במאוחר.

ועידת המורים הראשונה

הוועידה כונסה בקישינוב בימי חול־המועד של חג הסוכות תרצ״ב, בנוכחותם של קרוב למאה צירים מבין המורים והרבה אורחים ובהשתתפותו הפעילה של הסופר נתן ביסטריצקי — ראש מחלקת ההסברה בלשכה המרכזית של הקהק״ל בירושלים. ברשותנו אין פרוטוקול מהוועידה, מלבד אי־אלו רישומים קצרצרים ונפרדים, לפיהם ניתן לקבוע, כי שונה היתה ועידה זו מכלל ועידות של בעלי־מקצוע. בסדר היום שלה חסרים היו לגמרי הסעיפים האופייניים לאיגודים מקצועיים, של שכר עבודה והגנה על האינטרסים של הפרט וזכויותיו. שהרי בעצם לא היה קבוע בביסאראביה

שכר־עבודה אחיד בכל המוסדות. הכל היה תלוי בתנאי המקום, שבו היה קיים המוסד, בוותק ובניסיון של המועמד ואף במעמדו בקרב הציבור. בגלל היעדר מוסד להכשרת מורים היו נשאבים המילואים לכוחות ההוראה מבין בוגרי בתי־הספר התיכוניים הממלכתיים יודעי עברית. כאלה כן אלה היו כפופים בעיקר למרותה של לשכת העבודה המשותפת ל"תרבות" ולהסתדרות המורים. בסמכותה היה לפסוק ולקבוע את רמת השכר הנדרש, בהתאם לאספקטים המנויים לעיל, והיא־היא שניהלה את המשא־ומתן על כך עם ועדי המפקחים של המוסדות.

לא היה איפוא לוועידה עניין וטעם להפוך בחררה זו. מה גם שאותה שעה מצבם החמרי של המוסדות עדיין לא היה מעורער ביותר. עצם רעיון הוועידה הופנה לביצור בית־הספר מבפנים, ותוך השראת אווירה ארצישר־אלית חיה בתוכו. שכזאת, אחר לא היה יכול לעשות יותר טוב מביסטריצקי.

הושמעו מספר הרצאות בנושאים פידאגוגיים אקטואליים, לאור המצב המשפטי של בית־הספר, ונמסרו סקירות מהמקומות. הוחש בעליל, שעקב ההגבלות הקיימות בחוק החינוך הפרטי, אשר עד כה לא עלה לעקרן משורשן, התפתחותו של בית־הספר העברי נמצאת במצרים גדולים, וימים קשים צפויים לו. ברם, תחושה מדאיגה זו נתמוזזה לנוכח האור השופע מן הארץ ההולכת ונבנית, והכל חזרו לעבודתם מרועננים ומעודדים.

ועידת המורים השנייה

בחופשת הפסחא, 28 באפריל 1935 (כ"ה בניסן תרצ"ה), כונסה בקישינוב ועידת המורים השנייה.[56] כשעל סדר יומה מצבו של בית־הספר והמורה העברי.

פתח את הוועידה המשורר י ע ק ב ק ו ט ש ר, שהגיע במיוחד מטימישוורה, מקום עבודתו החדש לאחר הצטמצמותה של הגימנסיה "מגן־דוד" בקישינוב. הוא הצביע על מצבו הקשה של המורה העברי, שבעקב המצוקה החמרית השוררת בביסאראביה מוטל עיקר הנטל שלה על שכמו של המורה.[57] תופעה

56. לפי היומון "אונזער צייט", קישינוב, גל' 3772 — 1.5.1935.

57. את דמותו של המורה העברי ופעלו הציבורי, במיוחד זה שבעיירה הקטנה, מן הדין לשרטט כאן, ולו ברמיזה לבד: הוא המחנך את הילדים והוא המעורר את הגדולים; הוא הנואם והדורש ברבים; הוא העושה בכל אשר עמך ישראל חייב בהם בעולמו הקטן, למען קיומו החברתי והרוחני; הוא המעין הראשי לכל עשייה תרבותית וציונית — החל מהפצת השקל ומאיסוף פרוטות למען הקה"ק ולמען "החלוץ", ועד למגביות הגדולות החד־פעמיות של קהי"ס והקה"ק. מלבד אירועי־חג והצגות לתלמידים ולנוער, שהם "לחם־הוקו" של המורה, הוא נדרש

מס׳ 207. ועידת מורי בתי־הספר של ״תרבות״, קישינוב חוה״מ סוכות תרצ״ב/1931

מלמטה למעלה, מימין לשמאל, שורה 1 : 1) ללא זיהוי, 2) ישעיהו ויניצקי, 3) ישראל גלייזר, 4) זאב רוזנפיין; שורה 2 : 5) שלמה קילימניק, 6) נחום זלבינסקי, 7) ל. ספיבק, 8) רחל קירז׳נר (נוטה), 9) גוניה גרשאנוק, 10) שיינצה שבייד, 11) חיה דרבנדינר, 12) גיטל יונוביץ׳, 13) לאה חזין (קוטשר), 14) בלה אוליניצקיה : שורה 3 : 15) ישעיהו־ חזין, 16) ללא זיהוי, 17) דוד ברמן, 18) צבי שווארצמן, 19) הסופר נתן ביסטריצקי (אגמון), 20) הלל דוברוב, 21) יצחק שווארץ, 22) יעקב קוטשר, 23) שלמה ברליאנד, 24) נוח ליידרמן, 25) ד״ר מאיר קוטיק, 26) אהרון ליברזון, 27) ישראל ברמן; שורה 4 : 28) מרים דינר (גולדשטיין), 29) ללא זיהוי, 30) ללא זיהוי, 31) חנה־סימקה טברסקי, 32) אלקנא מידאניק, 33) עזריאל גולדשטיין, 34) שיינדל גורנשטיין (ויניצקי), 35) לייב גוברמן, 36) לייב גורמן, 37) רחל לב, 38) **צבי** גרינאוצקי, 39) יצחק **דובינובסקי, 1־40)** ללא יזיהוי, 42) מ. נוטה, **43)** משה לרנר, **44)** לייב קופרשטיין, 45) ללא זיהוי, 46) יצחק יאשאן, 47) ללא זיהוי, 48) דוד ויניצקי, 49) לייב ויינברג, 50) אהרון גולירגאנט (ברתיני), 51) משה פישר, 52) יצחק פיטר; שורה 5, עליונה : **53)** ללא זיהוי, 54) בלה אידלשטיין 55) לייב חרסונסקי, 56) ללא זיהוי, 57) שלמה מלמוד, 58) שפרה סרברניק (כספי), 59) חוה רכטר, 60) נפתלי חרסונסקי, 61) טוביה לאכטר, 62) יחיאל וייסמן (לבנון), 63) גב׳ פרלשטיין, 64) ללא זיהוי, 65) ישעיהו ליברוביץ׳, 66) אלעזר צסיס, 67) רחל ברון, 68) אהרון טור־כספא, 69) ללא זיהוי, 70) א. גיליי־שנסקי, 71) לייב טרויב, 72) ברוך מדניקוב, 73) ללא זיהוי, 74) מאיר שטרנברג.

רשימת בתי-הספר העבריים בבסרביה ותקציבם בשנת הלמודים 1931/32

מספר	העיר	המוסד	מחלק.	מורים	תלמידים	תל-ות	סך-הכל	התקציב לשנה 1931/32
1.	אונגני	בי"ס	6	5	78	61	139	לי' 280.000
2.	אורהיוב	״	4	5	97	34	131	״ 289.500
3.	״	גימנסיה	2	8	80	—	80	״ 200.000
4.	[illegible]קי	ג'	1	1	10	12	22	״ 34.500
5.	״	בי"ס	8	3	38	38	76	״ 145.000
6.	איזמאיל	בי"ס	4	4	36	26	62	״ 190.000
7.	אקרמן	ג'	1	2	16	12	28	״ [redacted] }
8.	״	בי"ס	4	7	27	34	61	״ 900.000 }
9.	״	גימנסיה	7	12	59	49	108	}
10.	ארציז	ג'	1	1	6	5	11	״ 22.000
11.	״	בי"ס	6	4	53	42	95	״ 328.000
12.	בולגרד	״	4	6	45	17	62	״ 181.000
13.	בוס ליה	״	4	2	23	16	39	״ 70.000
14.	בלצי	ג' ע"י תנ"ס.	1	1	18	13	31	״ 36.000
15.	״	בי"ס	4	8	53	39	92	״ 255.000
16.	״	גי"ם. לנערים	7	23	176	—	176	״ 850.000
17.	״	״ לנערות	7	25	—	171	171	״ 850.000
18.	״	ת"ת גדול	4	5	136	66	202	״ 506.000
19.	״	״ קטן	8	5	117	—	117	״ 216.800
20.	בנדרי	בי"ס שורצמן	4	4	34	11	45	״ 128.440
21.	״	גי"ם. שורצמן	7	6	45	59	104	״ 598.910
22.	בריצ'נה	בי"ס	2	3	35	23	58	״ 75.000
23.	בריצ'ני	ת"ת ומכינה	8	6	71	55	126	״ 158.450
24.	ורפוז'ני	ג'	2	2	13	15	28	״ 19.000
25.	״	בי"ס	4	5	61	20	81	״ 108.000
26.	זגוריצה	ג'	1	2	12	7	19	״ 48.500
27.	״	בי"ס	8	4	30	55	85	״ 219.000
28.	״	גימנסיה	8	5	45	40	85	״ 346.000
29.	חוטין	בי"ס	4	4	90	57	147	״ 208.000
30.	טרופינה	גימנסיה	5	7	33	34	67	״ 635.000
31.	״	בי"ס עם.ממשל.	7	5	80	72	152	״ 175.000
32.	ידינצי	בי"ס ,דוברוב"	4	4	49	39	88	״ 194.800
33.	״	ת"ת	4	5	39	29	68	״ 230.000
34.	ליאובה	בי"ס	4	5	45	25	70	״ 210.000
35.	ליפקני	״	3	3	68	37	105	״ 238.000
36.	מר,ולשטי	גימנסיה	4	6	29	24	53	״ 350.000
37.	נובוסליצה	בי"ס	4	5	98	111	209	״ 258.800
38.	״	גימנסיה	2	9	22	45	67	״ 280.000
39.	סורוקי	ת"ת	(4)5	5	153	—	153	״ 520.000
40.	״	גימנסיה	7	12	45	60	105	״ 600.000
41.	סקורני	בי"ס	4	7	62	43	105	״ 230.500
42.	״	ת"ת	(4)5	5	170	—	170	״ 200.000
43.	קהול	בי"ס	4	4	40	28	68	״ 195.000
44.	קיליה	ג'	1	1	16	14	30	״ 65.000
45.	״	בי"ס	4	4	54	31	85	״ 270.000
46.	קישינוב	ג' ,מגן-דוד"	1	1	10	—	10	״ 50.000
47.	״	בי"ס	4	7	103	—	103	״ 384.000
48.	״	גי"ם.	6	18	96	—	96	״ 657.200
49.	״	בי"ס עוה'מה	4	7	90	30	120	״ 456.950
50.	״	גי"ם. לנערות	6	19	—	96	96	״ 660.000
51.	״	ג' ,יבנה"	2	2	42	23	65	״ 178.000
52.	״	בי"ס	4	7	46	55	101	״ 356.400
53.	״	ת"ת 1	4	5	184	--	184	״ 415.032
54.	״	״ 2	5	9	204	—	204	״ 680.000
55.	רופנוביח	ג'	1	1	14	11	25	״ 45.000
56.	״	בי"ס	5	4	61	58	119	״ 275.000
57.	רזינה	״	4	3	34	21	55	״ 112.000
58.	רשקני	ג'	1	1	17	13	30	״ 60.000
59.	״	בי"ס	7	5	68	67	135	״ 427.500
60.	רני	ג'	1	1	7	14	21	״ 50.000
61.	״	בי"ס	4	4	43	18	61	״ 268.000
61	מוסדות		264	349	3516	1955	5.471	16.769.882

מס' 208. רשימת בתי־הספר העבריים בביסאראביה בפיקוחה של "תרבות", קישינוב תרצ"ב — 1931/32
(מתוך הדו"ח שהוגש ל"ברית עברית עולמית", תל־אביב)

מס' 209. מושבת־קיץ של "תרבות" למורי בתי־הספר, פיאטרה־ניאמץ תרצ"ו — 1936
מלמטה למעלה, שורה 1, מימין לשמאל : 1) ל. טרויב, 2) ש. בורד, 3) ל. פרוימצ'וק, 4) ה. דוברוב, 5) ללא זיהוי, 6) ג. הרשאנוק, 8—7) ללא זיהוי, 9—8) הזוג איטה וצבי גרינאוצקי ובחזית — ש. קילימניק ; ש' 2 : 2—1) ללא זיהוי, 3) א. טור־כספא, 4) מ. כהן, 5) ללא זיהוי.

מס' 210. קבוצת מורי המושבה בפיאטרה על גבי הנהר ביסטריצה
מלמטה למעלה, ש' 1, משמאל לימין: 1) ל. פרוימצ'וק, 2) שלמה'ניו (גארי ברתיני׳, 3) פ. לרנר (ברש), 4) צ. גרינאוצקי ; ש' 2, משמאל לימין : 1) מ. כהן, 2) ברתה ברתיני׳, 3) א. טור־כספא. 7—4) ?.; ש' עליונה, מימין : ג. הרשאנוק, מכאן ואילך — ללא זיהוי.

מס' 211. מושבת־קיץ של "תרבות" למורי בתי־הספר, קימפולונג תרצ"ז/1937
מלמטה למעלה, מימין לשמאל, שורה 1 על הרצפה : 1) ללא זיהוי, 2) שרה ברשאק, 3) ללא זיהוי, 4) הרשקוביץ ; שורה 2, יושבים : 5) נוח ליידרמן, 6) גב' וייסמן, 7) צבי וייסמן, 8) אהרון ליברזון, 9) נחום ראדוליאנסקי, 10) ללא זיהוי, 11) אהרון גולירגאנט (ברתיני), 12) יעקב קוטשר, 13) זלמן רוזנטאל, 14) ש. בורד, 15) שלמה מלמוד, 16) משה נוטה, 17) רחל נוטה ; שורה 3, עומדים : 18) לייב טרויב, 19) גב' ליברזון, 20) גב' לוונשטיין, 21) שלמה קילימניק, 3—22) ללא זיהוי, 24) ברוך הורמן, 26—25) ללא זיהוי, 27) אמה, 28) יצחק ראטאך, 29) ברתה ברתיני, 30) ללא זיהוי, 31) אהרון טור־כספא, 32) דבורה טור־כספא, 33) משה לרנר, 5—34) ללא זיהוי ; שורה 4, העליונה : 36) ללא זיהוי, 37) מרדכי כהן, 38) חיים לאבונסקי, 42—39) ללא זיהוי, 43) פיני גולירגאנט, 44) ללא זיהוי

מס׳ 212. מורי בית־הספר ״תרבות״ בסי־קוראן, ניסן ת״ש — אפריל 1940 (כשלושה חדשים לפני הסיפוח לבריה״מ)
מלמטה למעלה, מימין לשמאל, שורה 1: י. ש. ריבליס, זאב איגרת, רבקה איגרת בתיה זילבר; שורה 2: עזריאל קהת, נ. ליפצין, ד. חאליבקה, הגננת שיינצה שבייד, המשורר מרדכי גולדנברג.

מס׳ 213. לעלייתו של המשורר אליהו מייטוס, קישינוב תרצ״ה
מימין לשמאל: המשורר שמאי פינסקי, אליהו מייטוס, הסופר זלמן רוזנטאל.

מס׳ 214. מועצת הסניף הכל־רומני של ״ברית עברית עולמית״, בוקארשט אייר תרצ״ח/מאי 1938
מימין לשמאל, יושבים: דוד ויניצקי, ד״ר מאיר קוטיק, הסופר ארי אבן־זהב (א״י), משה אורכובסקי, אהרון גולירגאנט (ברתיני); עומדים: פטרושקה, בורשטיין, נחום זלבינסקי, ד״ר חיים אֶרליך, ב. י. דוחובני (מיכלי), לייב קופרשטיין.

זו גורמת לידי עזיבת הרבה מורים את ביסאראביה, אם על־ידי עליה לארץ ואם על־ידי נדידה לשאר חבלי המדינה. על הוועידה לטכס עצה, איך לבלום את תהליך ההתרוקנות מהכוחות הפידאגוגיים.

קוטשר הביא איתו את ברכתה של תנועת "תרבות" שבטראנסילוואניה, בראשותם של הד"ר יחזקאל בריסקר וארנסט וארמאש, והביע את אמונתו בעתידה של התנועה בחבל־ארץ זה.

ש. ברליאנד הביא את ברכתה של ההסתדרות הציונית ושל ועדת החינוך שליד הקהילה בקישינוב. הוא הביע את צערו, שעדיין אין לאל ידה של הקהילה המאורגנת הצעירה להעמיס על עצמה את החזקתו המלאה של בית־הספר.

ד. ויניצקי, מזכיר הוועד המרכזי של "תרבות", עמד על שותפות המעשה של "תרבות" ושל הסתדרות המורים — שתי החוליות האחוזות זו בזו, כדי לשמור על האבוקה שנדלקה לפני כחמש־עשרה שנה. מאוד מצערת העובדה, שלעומת החינוך העברי הפורח ועולה בארץ־ישראל, עדים אנו לירידת החינוך העברי השלם אצלנו. המחנה הציוני כאילו פנה לנו עורף, ואנו עומדים כעת כבודדים במערכה. אין איפוא אלא להתריע בעם, השכם והערב, על תופעה מוזרה זו ולמצוא את הדרכים להחזיר את לב הציונים כי יעלו בראש דאגתם את שאלת החינוך.

את ברכותיהם לוועידה הביאו: איסר רבינוביץ מטעם הקהק"ל, יהודית גלר מטעם "ויצ"ו", חיים ויסאדלר ויצחק דובינובסקי (באלץ) מטעם צ"צ, בן־ציון באלצאן מטעם "הנוער הציוני", צבי בוטניק מטעם "גורדוניה", אהרן כהן מטעם השוה"צ, יצחק ראטאך מטעם פוע"צ, קופשטיין מטעם "צעירי מזרחי", חיים באלצאן מטעם איגוד הסטודנטים הלאומיים, רחל ברון מטעם גן־הילדים "יבנה", יוסף אפלבוים מטעם מוסדות "מגן־דוד" וישראל ויינשטיין מטעם היומון "אונזער צייט".

למוסדות הוועידה נבחרו: יעקב קוטשר — יו"ר־כבוד, יעקב ברגר (אקרמן) — יו"ר, זאב איגרת (סיקוראן) ויצחק דובינובסקי (באלץ) — חברי הנשיאות; מ. בריתמן (מארקולאֶשט) וש. מלמוד (קישינוב) — מזכירים; ל. טרויב (אקרמן), לייב קופרשטיין (באלץ) א. טור־כספא (זגוריצה), גרוגרמן (טארוטינה), צבי גרינאוצקי (ליפקאן), גלייזר (מארקו־

מפעם לפעם לעלות על קרשי הבמה המקומית. אם כבמאי, אם כשחקן ואם כמנצח, כדי לעשות למען קופת המוסד שהתרוקנה.

המורה העברי היה אותו החלוץ של התנועה הציונית בגולה, שלא היה יכול לזכות בסרטיפיקאט לעלייה. שהרי לא ניתן ליישב את מקומו המתפנה על־ידי אחר מתאים, וחוץ לזה נראה בכך מעין "הכנסת תבן לעפריים"...

לאָשט), ק.א. ברתיני (סורוקה) נ. ראדוליאנסקי (קיליה), י. ויניצקי (קישינוב) זרחל לאָכטר (רומאנובקה) — לוועדה המתמדת.

מזכיר הסתדרות המורים, ישעיהו ויניצקי, בהרצאתו על מצב בית־הספר העברי, הבהיר, כי על אף אשר הוועידה נועדה לדון באינטרסים המקצועיים של המורים, אי־אפשר לה להתעלם ממצבו הכללי של בית־הספר. שהרי הא בהא תליא. כידוע, אין שכרו של המורה אחיד ושוה בכל המקומות. הוא מותאם בעיקר למצבו החמרי של המוסד באותו מקום. על כן מן הדין הוא לדון בשורשה של הבעייה — המציאות הכללית שבה נתונים המוסדות.

בסקרו את תולדות בית־הספר העברי למן יום היווסדו עד הנה, הוא הצביע על המעשים ועל המחדלים שנתלוו אליי בעיקר בתקופה האחרונה:
א. היעדר הסברה נרחבת בקרב ההורים על ערכו של בית־הספר הלאומי,
ב. היעדר בסיס חומרי איתן לבית־הספר, למען יאפשר לו קיום נורמאלי והתפתחות נאותה. אלה הם שני הגורמים העיקריים לירידתו של בית־הספר בזמן האחרון, להתרוקנותו מתלמידים, לרימונם של כמה בתי־ספר תיכוניים וכו׳.

הקהילה הנבחרת, שכל־כך הרבה נאבקנו וציפינו לאירגונה, איכזבה אותנו לגמרי. חסרת־אונים היא לקראת המיפנה הדרוש מצידה למען חינוכו של הדור ההולך וגדל לעינינו. המורה העברי נשאר היחידי הנושא בעול, וכל הגרעונות של המוסדות על ראשו יחולו. היש עוד לתמוה על התרוקנות שורותינו ועל חוסר האתגר בקרב הצעירים שלנו להתמסר להוראה? המוצא היחיד הנראה לעין הוא — אזעקת הציבור היהודי, ההסתדרות הציונית והקהילה היהודית, למען יתנו את ידם למיפעל ההצלה למען בית־הספר העברי.

צבי גרינאוצקי, מנהל בית־הספר בליפקאַן, בהרצאתו על "הדרכים להטבת מצבו של בית־הספר העברי בביסאראביה" העלה גם הוא הצעות קונקרטיות לפיתרון הבעייה הכאובה, שניקרה במוחם של המתכנסים. ביניהן — לפנות בתביעה למוסדות המרכזיים בארץ, הוועד הלאומי ומרכז הסתדרות המורים, לגייס את אחד מטובי המורים שלהם לשנה־שנתיים לשם שליחות פידאגוגית אלינו. ארץ־ישראל מוציאה מביסאראביה מידי שנה את מיטב הבנים שלנו, ומן הדין הוא שתנהג בנו במידת־מה בהדדיות.

יצחק יאשאן, מנהל הת"ת החדש בקישינוב, העלה בדברי הוויכוח שלו, הצעה להטיל על באי־כחנו לקונגרס העברי בתל־אביב לתבוע מאת ההנהלה הציונית, לאור התנגדותה ליצירת קרן שלישית, "קרן התרבות", להפריש אחוזים כלשהם מכספי הקרנות הקיימות למען החינוך העברי בגולה.

זאב איגרת, מנהל בית־הספר בסיקוראן, הטיח דברים כלפי ההסתדרות

הציונית על כל זרמיה, שאינה נותנת את דעתה במידה מספקת על גורלו של החינוך העברי. הוא תבע מאת העיתונות להקדיש מקום יותר להסברת פני הדברים.

א. טור־כספא, מורה בבתה"ס בזגוריצה, העלה הצעה לכנס מועצה מיוחדת משותפת לבאי־כוח "תרבות" וההסתדרויות הציוניות שבערי־השדה כדי לחפש מוצא מן המיצר.

לאחר דיון ממצה בשאלה הכאובה ביותר — השפל החומרי שחל במצבו של בית־הספר — הוחלט להכריז את יום ה־5 במאי ליום הפגנה והתעוררות, שבו יופסקו הלימודים קודם זמנם ויכונסו אסיפות הסברה לשם גיוס משאבים להטבת המצב.

ואכן, דבר הוועידה מצא הד רב בקרב הציבור. בסוף מאי נתפרסם בעיתונות כרוז־אזעקה לכל יהודי רומניה[58] לערוך מגבית־הצלה למען בית־הספר העברי בביסאראביה. הכרוז נחתם על־ידי הוועדים המרכזיים של "תרבות" והסתדרות המורים וכן על־ידי הוועדים המרכזיים של כל הזרמים הציוניים ועל־ידי ההנהגות הראשיות של כל הסתדרויות הנוער. חודש יוני הוכרז כ"חודש למען בית־הספר העברי" כפול־סיסמה: לסייע למוסדות החינוך לסיים את שנת־הלימודים ללא גרעונות כלשהם, וליצור בסיס חומרי להרחבת בית־הספר לשנת הלימודים הבאה. עשרות שליחים מתנדבים יצאו לערי השדה לעזור בהעברת המיפעל, ועל־ידי כך הובטחה אמנם הצלחתו.

עצרת חגיגית ליובל העשור של האוניברסיטה העברית בירושלים

בעוד שעסקני "תרבות" והמורים היו עסוקים בוועידת המורים, אשר כונסה בימי חופשת הפסחא, נטל איגוד הסטודנטים הלאומיים בקישינוב את היזמה לערוך באותם הימים עצרת חגיגית ליובל העשור של האוניברסיטה העברית בירושלים. העצרת נערכה באולם המפואר של בניין העיריה והונחתה על־ידי העורך־דין הצעיר חיים באלצאן. המנחה תיאר בפרטות את המצב הקשה, שהתהווה בזמן האחרון בשביל הסטודנט היהודי בארצות אירופה. על רקע זה תעלה עוד יותר חשיבותה של האיניברסיטה הלאומית שלנו. בסיום דבריו הציע לבחור בשלמה ברליאנד — יושב־ראש ההסתדרות הציונית ו"תרבות" — לנשיא העצרת.

לאחר דברי הברכה של הנשיא, בעברית, נמסרה רשות הדיבור לקולונל

58. את נוסח הכרוז ראה להלן בנספחות לפרק זה, עמ' 660.

אורבאנוביץ׳, שהביא לעצרת את ברכתו של המושל הצבאי, הגנרל קאַנצ׳ולסקו. עוד בירכו: יצחק פינקלשטיין מטעם הקהילה, לייב קופרשטיין מטעם הסתדרות המורים, צבי כהן מטעם ״קרן היסוד״, העו״ד יהודית גלר מטעם ״ויצ״ו״ וגרשון שטאַרמן מטעם הצה״ר.

יחזקאל לאנדוי, העו״ד יצחק קורן ומיכאל קוטליאר השמיעו דברי הערכה על חשיבותה של האוניברסיטה לגבי העם היהודי בכל העולם ועל הרמת קרנו בעיני דעת הקהל העולמית.

בסיום העצרת נשלח מברק־ברכה לאוניברסיטה בירושלים וכן למלך קארול השני, בבקשה לקבל תחת חסותו את הסטודנטים היהודים המתלמדים באוניברסיטאות המדינה.

העצרת השאירה רושם כביר על הנאספים, ובמיוחד על הנוער הלומד.

מועצה משולשת

מכל האמור עד כאן ניתן לעמוד על כך, כי מצבו של בית־הספר העברי בתקופת העשור הראשון לקיומו היה רווי מומנטים דראמטיים. אלה ליווהו כל השנים, החל מהשלב הראשון לבנייתו עד לשלב היאבקותו על זכויותיו עם השלטון המרושע, וכלה בשלב האחרון — חתירה לביסוסו, תוך כדי התאמה כלשהי לתנאים החדשים שנוצרו בשבילו. מה שאין כן בתקופת העשור השני לקיומו. הקווים הדומינאנטיים שאפיינו תקופה זו, בכל שנות השלושים, היו: המצוקה הכספית שהחריפה והלכה עקב שנות הרזון ב־1933 ו־1935, מצד אחד, ושינוי פני המשטר ויחסו ליהודים, לאחר צעדי הענק של ההיטלריזציה, מצד שני. כל אלה עירערו כמעט עד היסוד את יכולתו הכלכלית של הציבור היהודי בביסאראביה. כתוצאה מכך נאלצו רוב המוסדות לקצץ מידי פעם בתקציביהם, ובהתאם לכך להוריד אף את משכורתם של המורים.

לאור מצב זה נתגלו מספר בעיות, שהצריכו דיון בפורום יותר רחב, בהשתתפותם של באי־כוח הסתדרות המורים ומנהלי הגימנסיות. לשם כך כונסה בקישינוב בראש החודש חשוון, תרצ״ז (אוקטובר 1936), מועצה מורחבת של כל הגורמים הנ״ל.[59] השתתפו בה, מלבד חברי המרכז: י. ברגר (אקרמן), ק. ברתיני (סורוקה), ש. בודקאר (בריצ׳יבה), צ. גרינאוצקי (ליפקאן), צ. וייסמן (אונגאַן), א. טור־כספא, ר. מרמלשטיין וו. נאקים (זגוריצה), י. קויפמן ול. קופרשטיין (באַלץ), צבי שווארצמן (באַנדאַר) ומ. שאפירין (ראַזינה).

59. לפי היומון ״אונזער צייט״, קישינוב, גליונות 12—4210, מ־20 באוקטובר 1936.

המזכיר ד. ויניצקי מסר דו״ח מפעולות הועד המרכזי והלשכה המרכזית על שלוש השנים האחרונות, מזמן כינוסה של הוועידה הרביעית.[60]

על המצב המשפטי. מאחר שכל התקוות והמאמצים לשנות בצורה תחוקתית את הבסיס המשפטי לבית־הספר הפרטי (קרי: הציבורי) לא העלו הישג כלשהו, הופנה עיקר פעולתו של היוריסקינסולאט לביצור העמדות שנרכשו עד כה. מהן, הקלות והנחות מצד המיניסטריון לחינוך: הוזלת מס הבחינות, אישור מורים בלתי מוסמכים ועוד, וכן יחס הוגן מצד השלטונות לגבי תנועת ״תרבות״ כשלעצמה. הפקידים הגבוהים במשרד החינוך נענו על־פי־רוב בחיוב לבקשותיה השונות של ״תרבות״. הודות לכך אף ניתן להשיג אישורים קבועים ל־26 בתי־הספר היסודיים מתוך 34 הקיימים. ״תרבות״ היא בעיני השלטונות באת־כוח יחידה, בעלת סמכות מלאה, לדבר בשם כל מערכת החינוך של היהודים, לרבות מוסדות החינוך של היידישאים, של הדתיים והעבריים אשר אינם דוגלים בשמה המפורש של ״תרבות״. כל ההנחות שעלה בידי ״תרבות״ להשיג חלות תמיד על כולם, ללא כל הבדל.

אישורים שנתיים למורים. בנידון זה קיים מזמן הסדר עם המיניסטריון שהמרכז מגיש רשימה מרוכזת של המורים למוסדותיהם, ללא צירוף העודות ומיסמכים כלשהם של כל אחד ואחד. הללו נשמרים ברשותה של הלשכה המרכזית, לצורך הוכחה לכשתידרש. בטופס המיוחד, שעובד על־ידי הלשכה המרכזית והיוריסקונסולאט, נרשמים כל הנתונים הנדרשים מאת המורה (מעין ״ילקוט״ המורים העובדים) והוא מוגש למיניס־טריון ב־4 עותקים. על ידו הוא נמסר לטיפולו של אחד המפקחים הגבוהים, כשהלה נוהג לרשום את חוות דעתו בעמודה המיוחדת ליד כל מועמד. לאחר אישורו של המיניסטריון מוחזר טופס אחד ל״תרבות״ ואילו העתקו מועבר לאינספקטוראט המתאים.[61] על סמך זה נוהגת ״תרבות״ להודיע רשמית

60. עד כה לא עלה בידינו, לצערנו הרב, לגלות כאן בארץ חומר כלשהו על ועידה זו.

61. יעילותו של הסדר מרוכז זה נתגלתה גם כעבור שנים, לאחר חילופי השלטונות בביסאראביה. מורי בתי־הספר העבריים לשעבר, שגורלם היה להישאר בגבולו־תיה של רוסיה הסובייטית, נהנו מזכויות־וותק, לשם חישובי פנסיה, על סמך עותק ה״ילקוט״ הנושא עליו את הגושפנקה של ״תרבות״, בחתימתו של היושב־ראש והמזכיר, שנשאר למשמרת בארכיון רשות־החינוך הסובייטית בקיר־שינוב. אף המורים, שבעקב מאורעות הזמן אבדו להם כל התעודות שהיו בידיהם, נהנים מזכויותיהם על סמך ״ילקוט״ זה.

בהזדמנות זו כדאי להעלות בפני הקורא אפיזודה מעניינת, בקשר לאישורו של המשורר יעקב קוטשר, ללימודי תנ״ך וספרות עברית. בעמודת ההשכלה

למורה, על פי טופס מיוחד משלה, את דבר אישורו מצד המיניסטריון. הודעה זו משמשת כדי הוכחה מספקת בפני רשית־החינוך האזורית.

היקפה של רשת בתי־הספר. בשנת הלימודים תרצ"ו (1935/36), הקיפה הרשת 59 מוסדות שהתחלקו ל־218 כיתות ובהם 4,897 מתלמדים (3,028 תלמידים ו־1,869 תלמידות) מפי 279 מורים, לפי הפירוט הבא: 13 גנים, שבהם 422 ילדים (לעומת 320 ילדים בתרצ"ב); 34 בתי־ספר יסודיים, מלאים ובלתי מלאים, שבהם 3,332 תלמידים (לעומת 37 מוסדות ו־3,739 תלמידים בתרצ"ב); 12 בתי־ספר תיכוניים מלאים ובלתי מלאים, שבהם 1,143 תלמידים (לעומת 1,178 תלמידים בתרצ"ב). התקציב הכללי — קרוב ל־10 מיליון ליי (לעומת קרוב ל־17 מיליון ליי בשנת תרצ"ב).

לעומת העלייה במספר הילדים בגנים, פחת מספר בתי־הספר היסודיים בשלושה מוסדות, ומספר התלמידים הכללי פחת ב־641. סגירתם של כמה מוסדות, פיחות מספר התלמידים והקיצוץ המבהיל בתקציב הכללי של המוסדות, היו תוצאה ישירה מהמצב הכלכלי החמור, שבו היתה נתונה האוכלוסיה היהודית. מצבו החומרי של המורה ברוב המקומות נתערער לגמרי, וסכנת התנוונות אורבת למוסדות. לאור מציאות עגומה זאת מורגש מאד הצורך למנות מפקח קבוע, שיבקר תכופות במוסדות, — אבל מאין יימצאו האמצעים הכספים לכך?

משמחת רק העובדה, ששאלת המעונות למוסדות באה כמעט על פתרונה. 51 מכלל 59 המוסדות משתכנים כיום במעונות משלהם, דבר שהשפיע בהרבה על קבלת אישורים קבועים לאחדים מהם. ניתן לציין, כי רוב המעונות נבנו במיוחד בזמן האחרון על האמצעים של ועדי בתי־הספר במקום. פרט לשלושה: מעון בית־הספר והגימנסיה באקרמן, שהיה נדבת משה מילשטיין, מראשי הציבור במקום, מעון בית־הספר בביימאקליה — נדבת האחים כץ וכן מעון ביה"ס באטאקי — בחלקו נדבת משפ' חלפין.[62]

היו"ר ש. ברליאנד וח' הנשיאות ז. רוזנטאל הוסיפו על דבריו של המזכיר

שב"ילקוט" נסמן, כי הנדון הוא חניך בית־המדרש ו"ישיבה", משורר שתירגם לעברית משירי אֶמינסקו, אלכסנדרי ועוד. מנהל רשות החינוך הפרטי היסס בכל זאת לאשר מורה ללא תעודת השכלה מתאימה. לאחר שהיוריסקונסול של "תרבות" רוזנהאופט נתן את הסברו, התערב בשיחה, לטובה, גם המפקח הולבאן אשר נוכח באותו מעמד: "אדוני המנהל, וכי איזו תעודת השכלה היתה בידי 'הגואל' שלנו?!" הצטחק המנהל ונתקררה דעתו "אכן, צדקת ממני!". הוסיף ומייד הדביק את חתימתו.

62. בשנת 1938 נבנה מעון לבית־הספר בזגוריצה על חשבונה המלא של הנדבנית סימה רפופורט לזכר בעלה המנוח.

הוכיחו מה רב מאמציו של המרכז לחזק את העמדות שנרכשו ואף להרחיב את מסגרת פעולתו.

בויכוחים, שבהם השתתפו כמעט כל הנוכחים, הובעה הכרת־תודה למרכז על פעילותו, ואושר הדו"ח הכספי שלו. כן הועלו הצעות מעשיות לפעולה בעתיד.

בנפרד ממועצה זו התקיימה ישיבה מורחבת של מרכז הסתדרות המורים, בהשתתפות מורים מערי השדה, וכן ישיבה מיוחדת של "תרבות" עם מנהלי הגימנסיות.

הראשונה דנה בעיקר במצבו החומרי של המורה, אשר ירד פלאים בזמן האחרון. הוחלט על ההכרח לקבוע שכר־מינימום למורים, שממנו אין לזוז. על־ידי־כך ניתן יהיה להמריץ את ועדי המפקחים במקומות, שימצאו אמצעים נוספים לקיום המוסדות. כן הוחלט לעשות למען אירגון מושבת־קיץ נרחבת למורים בשנה הבאה, בתנאים נאותים.

דיון מיוחד הוקדש לשאלת תכנית־הלימודים הנהוגה בבתי־הספר היסודיים. הוחלט, לאור הצרכים החדשים, להרחיב את התכנית ולשם עיבודה לכנס בזמן הקרוב ועדה פידאגוגית מיוחדת.

הבעיות העיקריות שנדונו בישיבה השנייה, עם מנהלי הגימנסיות, היו: מקומם של הלימודים העבריים במוסדות, לאור הרומאניזאציה האנוסה, אופיק של הבחינות הממלכתיות, לאחר נסיונות השלטונות שלא לשתף את הבוחנים לעברית ולדת בוועדות הבוחנות (כדי שלא להביא בחשבון את הציונים במקצועות אלה). הודות להשתדלותה המאומצת של "תרבות" נכשלה אמנם מזימה זו בעבר, אך מן הצורך היה לגבש עמדה אחידה ואיתנה יותר לקראת הבאות.

החשובות ממכלול ההחלטות היו: א) עיבוד תכנית־לימודים מינימלית אחידה ללימודים העבריים בבתי־הספר התיכוניים, לשם הגשה לאישור משרד החינוך. לשם כך מונתה ועדה פידאגוגית שמקום מושבה בבאַלץ. חבריה: ז. איגרת (סקוראן), ש. בורד (באַלץ), מ. בריתמן (מארקולאַשׁ), ק. א. ברתיני (סורוקה), א. טור־כספא (זגוריצה), ל. קופרשטיק וש. קילי־מניך (באלץ); ב) הטלת חובה של בחינת־כניסה בלימודים עבריים לתלמידים יוצאי גימנסיות ממלכתיות; ג) להגשים את ההחלטה הקודמת בדבר חובת מורי הגימנסיות שאינם מלמדים בעברית, לרכוש תוך שנה את השפה העברית; ד) להמריץ את ועדי המפקחים שירחיבו את הספריות ליד בתי־הספר; שיסייעו בסידור מועדונים ואולמי־קריאה לתלמידים; שיקבעו פרסים מיוחדים לתלמידים מצטיינים בלימודים העבריים; ה) להדרז

בהשתדלות לפני משרד החינוך למען הכללת הציונים לעברית ולדת במכלול הציונים; ו) להתחיל בהכשרת הקרקע, בשיתוף עם באי־כוח שאר המיעוטים, לשם הנהגת בחינות חד־פעמיות, בסופה של שנת הלימודים בלבד (ולא בשתי מחציות, כנהוג עד אז); ז) לאפשר ליועץ המשפטי, ש. רוזנהאופט, לבקר בכל אחד מהמוסדות, כדי לעמוד באופן בלתי אמצעי על בעיותיהם המיוחדות.

כשלושה שבועות לאחר המועצה, בימי 6, 7 ו־8 בנובמבר, התכנסה בבאֶלץ הוועדה לעיבוד התכנית ללימודים העבריים בגימנסיות.[63] הוגשו הצעות־תכנית מפורטות, אף בנוגע לשיטות העבודה והבלטת המומנטים החשובים ביותר לגבי כל כיתה וכיתה, על־ידי: ק. א. ברתיני — השפה העברית, דקדוקה וספרותה; א. טור־כספא — התנ״ך; ל. קופרשטיין — היסטוריה ודימוגראפיה יהודית. לאחר דיון, בירורים והבהרות קיבלה התכנית את אישורה הסופי על דעת כל חברי הוועדה ונעשתה חובה לכל בתי־הספר.

לקראת שנת־הלימודים תרצ״ח כונסה בקישינוב ועדה פידאגוגית מיוחדת בהרכב: א. גולירגאנט (ברתיני), צ. גרינאוצקי, א. מיידאניק, ל. קופרשטיין וש. קילימניק. הוועדה עיבדה תכנית־לימודים מורחבת לבתי־הספר העממיים בהתאם להחלטת המועצה האחרונה. (לשם השוואה ראה מערכת השעות החדשה בעמ׳ הבא, לעומת הקודמת, שהובאה לעיל בעמ׳ 553.)

מרכז ״תרבות״ הוציא לפועל את ההחלטה, בדבר ביקוריו של ש. רוזנ־האופט בכמה גימנסיות שבצפון ביסאראביה, והזמין את המורה ש. קילימניק לשלושה חודשים לשם ביקורים דחופים בכמה בתי־ספר יסודיים.

63. לפי ״שורות״, באֶלץ, שנה ב׳ מספר 15, חשוון תרצ״ז — בעריכת ל. קופרשטיין.

מערכת השעות

בבית־הספר העממי העברי „תרבות"

	הכיתות	א	ב	ג	ד	ה				ו				ז			
	המקצועות					חקלאי	תעשיתי	מסחרי	לנערות	חקלאי	תעשיתי	מסחרי	לנערות	חקלאי	תעשיתי	מסחרי	לנערות
1	דת	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2	תנ"ך	—	4	4	3	5	5	5	4	5	5	5	4	5	5	5	4
3	עברית	10	10	7	7	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5
4	רומנית	9	8	7	8	4	4	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3
5	חשבון	5	4	4	4	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
6	פנקסנות	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
7	היסט. ישראלית	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
8	היסט. רומנית		1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
9	משנה ואגדה	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	1	1	—
10	תורת החברה	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
11	גיאוגרפיה	—	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
12	גיאוגרפיה של א"י	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	טבע ופיסיקה	—	—	2	2	2	2	2	1	2	2	2	1	2	2	2	1
14	היגיינה	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	קליגרפיה	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	ציור	—	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
17	זמרה	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
18	מלאכת־יד (לנערים ולנערות)	2	2	1	1	5	5	5	5	6	7	7	5	6	7	7	5
19	התעמלות	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
20	חקלאות מעשית	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—
21	משק	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	5	—	—	—	5
	ס"ה	30	36	36	36	36	35	35	36	36	36	36	36	36	36	36	36

הערה: בביה"ס קם קורס משלים, טיפוס חקלאי. מערכת השעות למחלקות ה' ו' ז' לעונת הקיץ היא: תנ"ך — 1 שעה; עברית — 1 שעה; רומנית — 1 שעה; מלאכה־יד — 2 שעות; חקלאות מעשית — 9 שעות; בס"ה — 14 שעות לכל מחלקה.

מס' 53. מערכת השעות לפי תכנית הלימודים החדשה.

מקורות והבהרות

מתוך הטבלה המרוכזת על תנודת מערכת החינוך העברי במשך עשרים ושתיים שנות קיומה, המובאה בעמודים 11—610, **אנו למדים:**

א. על התפתחותו של בית־הספר העברי וגיאותו בשלוש השנים הראשונות

טבלאה

שנת הלימוד	גני־ילדים: מוסדות	גננות	ילדים	התקציב באלפי ליים רומניים	בתי־ספר יסודיים: מוסדות	מורים	מחלקות	תלמידים	התקציב באלפי ליים רומניים
1921—22	20				40				
1922—23	15				40				
1928—29	20	39	621		35	160		4.120	
1929—30	17	25	420		38	188		4,448	
1931—32	13	16	320	649	37	183	157	3,973	9,439
1933—34	12				37				
1935—36	13		422	439	34			3,332	5.500
1937—38	14	23	415		35	170	155	3,632	
1939—40	15	26	476	483	32	173	146	4.147	5.517

מקורות והבהרות

1. "פרודות", הוצאת "תרבות", קישינוב, תרצ"ד — "לתולדות בית־הספר העברי בבסרביה" מאת ד. ויניצקי.
2. העולם י', ד' בניסן תרפ"ג — "עבודת התרבות בבסרביה" מאת אבא אריכא [אברהם אפשטיין].
3. "אונזער צייט", קישינוב, גליון 2064, 30.7.29; "תזכיר ברית ההסתדרויות 'תרבות' בארצות אירופה המזרחית אל צירי הקונגרס הציוני הט"ז בציריך", ווארשה — תמוז תרפ"ט.

תקציב המוסדות של "תרבות" בביסאראביה לתחילת שנת־הלימודים תרפ"ט — 1928—29 — 19,485,475 ליי — 100%

התקציב התכסה לסוף שנת־הלימודים כדלהלן:

א. משכר־לימוד	10,747,980 ליי	55.16%
ב. מהקצבות העיריות	363,000 ליי	1.86%
ג. מהקצבות ועד הקהילות ומה"קורובקה"	2,188,741 ליי	11.23%
ד. מהקצבות לשכות המסחר	120,000 ליי	0.62%
ה. על־ידי איגוד נשים ציוניות	296.750 ליי	1.52%
ו. על־ידי נשפים ואירועים שונים	1,175,721 ליי	6.03%
ז. על־ידי איסופי־כספים ותרומות	2,180,953 ליי	11.20%
הגרעון לסוף השנה	2,412,330 ליי	12.38%
בסך־הכל	19,485,475 ליי	100.00%

4. "העולם" ה', 30.1.30 — לפי הדו"ח של המזכיר דוד ויניצקי בוועידה השלישית של "תרבות".
5. לפי רשימה מפורטת של "תרבות" בקישינוב אל "הברית העברית העולמית" בארץ (רשימה מקורית, ראה לפי לוח התצלומים); רשת 37 בתי־הספר

מרוכזת

בתי־ספר תיכוניים					בסך־הכל				
מוסדות	מורים	מחלקות	תלמידים	התקציב באלפי ליים רומניים	מוסדות	מורים	מחלקות	תלמידים	התקציב באלפי ליים רומניים
15					75	450		[1]10,000	
15					70			[2]10,000	
10	144		1,255		65	343		5,996	[3]19,485
11	145		1,263		66	358		[4]6,131	
12	150	60	1,178	2,682	62	349	230	5,471	[5]16,770
11					60			5,000	[6]9,500
12			1,143	4,000	59	279	218	4,897	[7]9,900
10	98	53	1,364		59	291	222	5,411	[8]10,000
5	52	28	656	2,497	52	251	189	5,279	[9]8,497

היסודיים הקיפה: 1 בן 2 מחלקות, 4 לפי 3 מחלקות, 23 לפי 4 מחלקות, 5 לפי 5 מחלקות, 2 לפי 6 מחלקות ו־2 לפי 7 מחלקות; 12 בתי־הספר התיכוניים: 2 לפי 2 מחלקות, 1 בן 3 מחלקות, 2 לפי 4 מחלקות, 1 בן 5 מחלקות, 2 לפי 6 מחלקות ו־4 לפי 7 מחלקות.

6. "ערד און ארבעט", קישינוב, דצמבר 1935 — "אין געראנגל" (במאבק) מאת דוד ויניצקי; הגרעון שהצטבר במוסדות משנים קודמות הגיע לכדי 3.6 מיליון ליים רומניים — רובו המכריע החובות למורים.

7. "אונזער צייט", קישינוב, גליון 4,212, 22.10.1936 — לפי הדין והשבון של המזכיר ד. ויניצקי במועצת "תרבות"; אישורים קבועים (דפיניטיביים) הושגו ל־26 בתי־ספר יסודיים; 51 מהמוסדות משתכנים בתוך בניינים ציבוריים משלהם; תלמידים — 3,028, תלמידות — 1,869 וביחד — 4,897 תלמידים.

8. לפי הנתונים של "תרבות" בקישינוב אל ה"ברית עברית עולמית" בארץ (מקצתם נתפרסמו על־ידי ה"ברית" ב"העולם" כ"ט, 24 במארס 1938): רשת 35 בתי־הספר היסודיים הקיפה: 27 לפי 4 מחלקות, 4 לפי 5 מחלקות, 1 בן 6 מחלקות ו־3 לפי 7 מחלקות; 10 בתי־הספר התיכוניים הקיפו: 6 לפי 4 מחלקות, 1 בן 5 מחלקות ו־3 לפי 8 מחלקות; אישורים קבועים הושגו עד לשנת־לימודים זו ל־7 גני־ילדים ול־28 בתי־ספר יסודיים; שוחררו לגמרי מתשלום שכר־לימוד 40.0% מכלל התלמידים, 30.0% — שוחררו חלקית, 30.0% — שילמו שכר־לימוד מלא; כיסוי התקציב משכר־לימוד, בממוצע, — 45.0%; הגרעון — 4.5 מיליון ליים.

9. לפי [illegible] "תרבות" [illegible] בדפוס "ליברו"; שכר־הלימוד כיסה, בממוצע, רק 46.0% מהתקציב, התמיכות — 28.0% והגרעון הנשקף — 26.0%. רשת 32 בתי־הספר היסודיים הקיפה: 26 לפי 4 מחלקות ו־6 לפי 7 מחלקות; 5 בתי־הספר התיכוניים: 3 לפי 4 מחלקות ו־2 לפי 8 מחלקות.

לקיומו, 1920/21 — 1918/19. רשת בתי־הספר הגיעה לשיא של 75 מוסדות חינוך מכל הסוגים, אשר הוקמו מן המסד עד הטפחות בכוחות הציבור העברי בביסאראביה בלבד, ללא תמיכה כלשהי מצד השלטון. בהם קיבלו את חינוכם העברי כעשרת אלפים מילדי ישראל.

ב. עד מה היתה קשה והרת־תוצאות תקופת ארבע השנים הבאות, למן 1921/22 עד ל־1924/25, תקופת שלטונו של שר החינוך אנגלסקו והלחץ השרירותי לרומאניזאציה, ללא חוק ומשפט. הרומאניזאציה הכפויה הטביעה צלקת עמוקה במערכת החינוך העברי. לסוף תקופת ארבע השנים שלאחר קבלת חוק החינוך הפרטי, תקופת הליבראליזאציה כביכול, העמדה מערכת החינוך על 66 מוסדות לעומת 75 מקודם (88%), והעיקר — על ששת אלפים תלמידים בלבד, לעומת עשרת אלפים (60%) תלמידים אשר בתקופה הראשונה.

ג. הצד החיובי שבמאבק זה היה — סיכול המזימה שזמם השלטון, לסתום את הגולל על בית־הספר הלאומי. אם אמנם לא חל גידול כלשהו במערכת החינוך העברי בעשר השנים האחרונות, הרי המשיכה בכל זאת את קיומה על אף המחסומים והמכשולים הרבים אשר הושמו בדרך התפתחותה.

ד. את התנודות הקלות, שחלו מידי שנה בהיקפה של רשת בתי־הספר בעשר השנים האחרונות עד לקיץ 1940 — מועד פינויה של ביסאראביה על־ידי רומניה והיספחה מחדש לרוסיה — ניתן להסביר במצבו המדולדל של הציבור היהודי (על־כך הורחב הדיבור בפרקים הקודמים). פגע זה, רישומו ניכר היה ביותר בבית־הספר התיכון, שנתון היה בלחץ מתמיד של רומאניזאציה, יותר מבית־הספר היסודי. עם זאת לא חלה הפחתה ניכרת, מאז שנת־הלימוד 1930/31, במספר התלמידים הכולל שבבתי־הספר.

סיכום

אכן, רב היה חלקו של בית־הספר העברי בביסאראביה, כבשאר ארצות הגולה, בחינוך לקראת עתיד העם. עשרות אלפי תלמידיו נתקשרו נפשית משחר ילדותם למורשתה הרוחנית של האומה ולארץ מולדתם הרחוקה. באמצעות בתי־הספר חודשה הברית עם "לשון הקודש", עד שהפכוה לשפת־חולין, לשון הדיבור. מכאן המצבר והמשאב לתנועות הנוער הלאומיות, אשר קיבלו על עצמם תורת ההגשמה, לעלייה החלוצית ולהשתרשות בארץ. גם שרידי השואה והגירושים, שעלו לישראל אחרי מלחמת־העולם השנייה ועד היום, הביאו איתם את גירסת ינקותם וחידשוה כאן.

נספחות

לפרק אירגון הקהילות

גילוי־דעת*

לכל הקהילות, למוסדות הציבור ולכל הקהל היהודי!

הגיעו אלינו ידיעות, כי בשמו של ועד המכנה את עצמו "הוועד המרכזי לאירגון הקהילות" נקראת לימים הקרובים ועידה מוקדשת לשאלה זו.
אף מנאומו של הרב צירלסון באסיפת גבאי בתי־הכנסת בקישינוב (ראה "דער איד", גל' 166) מתאשרת העובדה, כי נשלחה הזמנה לערי־השדה לבחור בבאי־כוח בתי־הכנסת להשתתף בוועידה לשם אישור הצעת־תקנון של הקהילה, כדי להגישו לאישור הפארלאמנט.

כדי למנוע מהציבור טעות מרגיזה, אנו מוצאים לנכון להודיע את הדברים הבאים:
בימי 19—17 באוקטובר ש.ז. התקיים בקישינוב כינוס באי־הכוח הוועדים האמרי־קאניים (ועד־"הג'וינט") ובאי־כוח הקהילות הדימוקראטיות שנבחרו, בביסאראביה. בכינוס זה נתקבלו ההחלטות שלהלן:

1. לעבד הצעת־תקנון של האוטונומיה היהודית ברומניה;
2. לכנס מועצה זמנית לאומית־יהודית של באי־כוח הקהילות הקיימות בביסאראביה;
3. לפעול לאירגון מועצות לאומיות יהודיות דומות בכל שאר חלקי הארץ ברומניה (רומניה הישנה, טראנסילוואניה ובוקובינה);
4. להכין כינוס מועצה לאומית־יהודית כל־רומנית, שתביא לאישור הפארלאמנט את הצעת־התקנון של האוטונומיה היהודית.

למטרה זו נבחרה לשכה פועלת, שתבצע את החלטות הכינוס:
1) ד"ר י. ברנשטיין־כהן, 2) המהנדס מ. גוטליב, 3) א. רבינוביץ, 4) נ. רויטמן, 5) הרב ל. צירלסון, 6) ל. טראכטנברג, 7) ש. יאסקי, וכממלא־מקום — ב. באלצאן.
כל המועמדים הללו, שהשתתפו בכינוס הנ"ל, לא סירבו מלקבל על עצמם את התפקיד אשר הוטל עליהם.
רק לאחר מכן הבהיר הרב צירלסון, כי לא יטול חלק כלשהו בלשכה הנ"ל, מאחר ש"אגודת־ישראל" בחרה לשכה לעצמה.
במקום הרב צירלסון הוכנס אל הלשכה ממלא־המקים ב באלצאן, והעבודה נמשכה בהתאם להחלטות הכינוס.

* פרטים נוספים ראה לעיל בפרק "המאבק עם האורתודוכסים", עמ' 17—416.

למען האמת עלינו להבהיר, כי "הוועד המרכזי לאירגון הקהילות" הנ"ל וכן אירגונים אחרים שהתארגנו (אולי) למטרות כאלו ובשמות דומים — אין להם שייכות כלשהי לפעולה הנעשית על ידינו.

אנו מזהירים איפוא את הקהל היהודי מפעולותיהם של אירגונים כאלה.
על הכינוס הקרוב של נציגי הקהילות הנבחרות וכן על פעולותיה בעתיד תודיע הלשכה שלנו במועדו.

הלשכה הפועלת הזמנית לעיבוד הצעת־תקנון של האוטונומיה היהודית ברומניה

יושב־ראש : ד"ר ברנשטיין־כהן
מזכיר : ש. יאסקי

("דער איד", גל' 167, 1.12.20).

א. קטעים מתוך הצעת־הכללים לקיום האוטונומיה היהודית שנתקבלה בכינוס השני של באי־כוח הקהילות בקישינוב, 22 בינואר 1921 (תרגום מרוסית)

1. על יסוד הענקת זכות למיעוטים הלאומיים ברומניה המאוחדת לאוטונומיה לאומית פרסונאלית [אישית], על היהודים בכל רומניה לכונן את שלטון הקהילות על־ידי בחירת:

א) מועצות מקומיות של הקהילות היהודיות והנהלותיהן, ב) מועצות אזוריות של הקהילות היהודיות והוועדים־הפועלים שלהן, ג) מועצה כל־רומנית של הקהילות היהודיות והוועד־הפועל שלה. מוסדות השלטון העצמאי יתקיימו על סמך התקנות המובאות להלן.

הערה א': כל היהודים הגרים באחד היישובים ברומניה המאוחדת נחשבים חברים בקהילה היהודית המקומית.

— — —

2. בכל מקום־ישוב ברומניה המאוחדת, שבו גרים יהודים, תיבחר מועצת־קהילה יהודית אחת בלבד.

— — —

4. מוסדות־תרבות דתיים, מוסדות עזרה, מוסדות רפואה ותברואה וכל שאר מוסדות־ציבור שאינם שייכים לאנשים פרטיים, לחברות או לאיגודים וקיימים, הן על סמך תקנונים מיוחדים והן שלא על סמך שכאלה, וכן מוסדות יהודים הנמצאים, הן על סמך תקנות כלליות והן על סמך תקנות מיוחדות, בניהולם של מוסדות ממשלתיים, עירוניים, כפריים, פלכיים, מחוזיים או בניהולם של מוסדות ה"זאמ־סטבו", חייבים תוך חודשיים למן יום פירסום החוק הנוכחי להימסר על כל הונם, נכסי דניידי ודלא־ניידי, לרשות השלטון העצמאי של הקהילות (מועצות הקהילות).

הערה ד': בהתאם לתקנות החוק הנוכחי (סעיף 4 על הערותיו), אף בתי־הקברות היהודיים עוברים לניהולן של מועצות הקהילות היהודיות.

— — —

5. ביישובי רומניה, שבהם קיימים החוקים הרוסיים בדבר "מס־הנרות" והיטלי ה"קורובקה" [קופת הציבור ממס־הבשר], עוברים כל הסכומים שייכנסו בשנה השוטפת, על סמך תקנות החוק הנוכחי, לרשות מועצות הקהילות היהודיות המקומיות. התקנה זו חלה גם על היתרות מהמיסים הללו.

על המועצות המקומיות של הקהילות היהודיות, בשיתוף עם השלטונות המקומיים, שלהם כפוף מדור המיסים הללו, למנות ועדות־חיסול פאריטאטיות לשם הפקעת זכותם של חוכרי המיסים. החלטות הוועדות האלה טעונות אישור המועצות המקומיות של הקהילות היהודיות.

הערה: השאלה בדבר ביטול המיסים על הנרות ועל הבשר נמסרת לדיון המועצה האזורית הכל־ביסאראבית, כדי שהטלת המיסים תבוטל לא יאוחר משנה אחת למן יום קיומה של מועצת הקהילה.

6. ביישובי מדינת רומניה, שעל סמך החוקים דרוסיים, או על סמך תקנות מאושרות על־ידי החוק, אשר לא בוטלו עד כה, ניתנה הזכות ל״התאחדות האמידים ותושבי־קבע״, להנהלות בתי־הכנסת ובתי־המדרש, לשלכונות העצמאיים המקומיים ולכל שאר מוסדות־ציבור שהם, לנהל מוסדות יהודים שונים ורכושם שלא נזכרו לעיל, — עוברת זכות זו למועצות הקהילות היהודיות. מחובת ההנהלות של המוסדות המנויים לעיל למסור למועצות הקהילות היהודיות, בהתאם לקבוע בחוק הנוכחי, כל הפנקסים של בתי־האב ורשימות החברים לפי סדר האלף־בית, פנקסי הרישום, תיקי ההתכתבות בענייני היהודים והארכיונים על ציודם.

7. את תפקידי הרבנים המנהלים את פנקסי־הרישום בהתאם למערכת החוקים הרוסיים כרך 9, הוצאת 1829 [?] והסעיפים 915— ו־919 (ראה נספחות) להטיל על מועצות הקהילות היהודיות. מחובת הרבנים למסור למועצות הקהילות היהודיות לפי הסדר שנקבע בחוק הנוכחי, את תיקי ההתכתבות, פנקסי הרישום של הילודה, מחברות פרטיות וכל הארכיון על ציודו.

הערה א׳: האינסטאנציה הראשונה לרישום תעודות נישואין, לידות וגירושין היא מועצת הקהילה היהודית. מחובת הרבנים העורכים את הטקס הדתי של הנישואין, הלידות והגירושין בהתאם לסעיף 1327 ו־1328 של התקנון לענייני פולחן הדת של הכיתות הדתיות השונות (מערכת החוקים כרך 9 חלק 1, הוצאת 1896, סעיף 1327 סימן 1, 2 ו־3 וסעיף 1328), להמציא פרטים על עריכת הטקס למועצה המקומית של הקהילה היהודית לא יאוחר ממחרת היום לעריכתו, על גבי טופס קבוע מראש. מועצות הקהילות רושמות בפנקסי הרישום את התעודות המוגשות על־ידי הרבנים בצירוף הודעות מתאימות בשמם.

הערה ב׳: רבני הישובים שבהם לא קיימות מועצות קהילה יהודיות, כפופים בכל החובות המוטלות עליהם, הנזכרים לעיל בסעיף הנוכחי ובהערה א׳, למועצת הקהילה היהודית שבישוב הסמוך להם.

8. מועצת הקהילה מקבלת את האמצעים הכספיים לשם מילוי הפעולות הקשורות בניהול ובאחזקת המוסדות המנויים בחוק הנוכחי: א) ממענקי הממשלה והשלטון המקומי, המיועדים לצרכים אלה במידה יחסית של מספר האוכלוסיה הכללית שבמקום; ב) מהיטלי מועצת הקהילה על חברי הקהילה היהודית, על יסוד התקנות שעובדו על־ידי המועצה לפי עקרון מס־הכנסה פרוגרסיבי; ג) מהכנסות נכסי דניידי ודלא־ניידי השייכים לקהילה; ד) מהכנסות דמי־שימוש בשירות המוסדות, כגון: בתי־חולים, מרפאות, מסעדות, בתי־ספר, ספריות וכן ממס־עזבונות, לפי העיקרון הפרוגרסיבי; ה) מהכנסות ארעיות, כגון: תרומות לפי צוואות, רווחי נשפים, הרצאות, ימי־סרט וכיוצא בזה.

— — —

10. שפת הישיבות, ההתכתבות והנהלת הפנקסים בכל מדורי השלטון היהודי העצמאי היא השפה היהודית.

ב. קטעים מתוך הצעת תקנות־הקבע של הקהילות היהודיות העצמאיות ברומניה המאוחדת

1. המועצות המקומיות של הקהילות היהודיות, שהוקמו על סמך הכללים לקיום האוטונומיה הלאומית־יהודית, הן מוסדות בעלי זכויות פומביות לניהול כל ענייני הקהילות היהודיות המקומיות.

2. הקהילה היהודית בישובי רומניה המאוחדת כוללת את כל היהודים משני המינים, הרשומים ברשימה הראשית של הקאדאסטר הלאומי באותו מקום.

הערה א׳: היהודים שאינם בני דת משה (היהודית) אינם נכללים ברשימה הלאומית ולא נחשבים כחברים בקהילה היהודית.

הערה ב׳: ישוב שהוא משולל אפשרות לבחור מועצת הקהילה, מפאת מיעוט מספרם של היהודים השוכנים בו, מצטרף לישוב סמוך, והם בוחרים ביחד מועצה משותפת.

3. תיאום פעולתה של מועצת הקהילה היהודית כולל:

א) ניהול רישום אישי של הקאדאסטר הלאומי־יהודי;
ב) ניהול פנקסים לרישום נישואין, ילודה, גירושין ותמותה של היהודים בשטחה של הקהילה היהודית, כדי לשקף את המצב החברתי של חברי אותה קהילה;
ג) ניהול רישום בתי־האב ורשימות אישיות של החברים לפי סדר אלפא־בית;
ד) ניהול ענייני כסף, ענייני נכסי דניידי ונכסי דלא־ניידי של הקהילה המקומית;
ה) ניהול ענייני המיסים וההיטלים לטובתה של הקהילה המקומית;
ו) דאגה לחינוך ולתרבות של האוכלוסיה המקומית. כולל בנייה, אחזקה וניהול בתי־ספר יסודיים, בתי ״תלמוד־תורה״ ובתי־אולפנא כלליים ומקצועיים: דאגה לחינוך קדם־בית־הספר ומחוצה לו, לאירגון כל הסוגים של מוסדות השכלה ותרבות, כגון: ספריות, אולמי־קריאה, אוניברסיטאות עממיות, קונסרבטוריונים, אולמי־הרצאות, תערוכות־תרבות־ומדע, מוזיאונים, תי־אטרונים וכיוצא באלה.

— — —

8. הבחירות למועצת הקהילה נערכות אחת לשלוש שנים. כל היהודים משני המינים, שהגיעו לגיל 20 ושמתגוררים במקום לא פחות משנה אחת, נהנים מזכות־בחירה אקטיבית ופאסיבית. הבחירות נערכות לפי דשיטה המקובלת בבחירות של בתי־המחוקקים שבמדינה.

— — —

קטעים מתוך הצעת־התקנון של המערך הדימוקראטי בקישינוב ב־1928

1. כל יהודי המקום מהווים את הקהילה היהודית, שלפי החוק היא מוסד בעל זכויות רשמיות.
2. תפקידיה של הקהילה הם:
א. לדאוג לעובדי הפולחן הדתי, לבתי־המדרש, לבתי־הכנסת, וכן לכל שאר המוסדות הדתיים;
ב. לתמוך או להקים גני־ילדים, בתי־ספר יסודיים, תיכוניים, מקצועיים למלאכה ולחקלאות, סמינריונים לרבנים ולמורים, ספריות, שעורי־ערב, מועדונים ל התעמלות וכיוצא באלה מוסדות, שמתעודתם להפיץ תרבות יהודית־לאומית בקרב שכבות העם הרחבות;
ג. להקים מוסדות סוציאליים שונים (או לתמוך בהם), וכגון:...
ד. לנהל את ענייני בית־העלמין,...

בחירות

42. מועצת הקהילה נבחרת אחת לשלוש שנים, על־ידי בחירות כלליות, ישירות, יחסיות וחשאיות. מספר חברי המועצה נקבע בין 15 ו־66 חברים
43. זכות הצבעה לכל היהודים משני המינים, מגיל 21 שנה, שמתגוררים במקום לפחות שנה אחת ולא נשארו חייבים לקהילה את מיסיהם למעלה מ־6 חודשים.
44. זכות בחירה פאסיבית ניתנת לכל מי שהגיע לגיל 25 שנה.

הערה: הקטעים תורגמו מיידיש.

קטעים מתוך תקנון־הפשרה של המערך עם האורתודוכסים אשר אושר על־ידי המיניסטריון לדתות במארס 1929

1. מתפקידה של הקהילה להקים, להחזיק או לתמוך, וכן לנהל או לפקח על כל המוסדות בעלי אופי דתי וכן גם על החברה־קדישא.
בסמכותה של הקהילה הדתית ל־העביר לרשותה, לנהל או לבקר את פעולותיהם של מוסדות תרבות, מוסדות עזרה, בהתאם להוראות ו־לתקנות שלפיהם הם קיימים כעת.
2. הקהילה בקישינוב מקיפה את כל יהודי המקום וכוללת את כל ה־מוסדות המטפלים בפולחן הדתי היהודי.

בחירות

140. הבחירות לקהילה נערכות אחת לארבע שנים, על־ידי הצבעה כל־לית, ישירה וחשאית, תוך שמירה על ייצוג יחסי מצד רשימות־המיעוט
103. זכות הצבעה לכל היהודים, הזכרים בלבד, מבני 21 שנה ומעלה, ש־רשומים בקהילה ומתגוררים במ־קום לפחות שנה אחת.
לנשים אין זכות הצבעה, אך רשאיות הן להיבחר לכל הוועדות, פרט לוועדת הפולחן הדתי.
108. זכות־בחירה פאסיבית ניתנת לכל מי שהגיע לגיל 25 שנה.

נאום ד״ר מאיר אֶבנר בסינאט הרומני, ב־10 ביולי 1929, בדיון על חוק הדתות* (פרטים ראה לעיל, עמ׳ 19—418).

כבוד היושב־ראש, רבותי הסינאטורים,

אני נוטל את רשות הדיבור כדי להביא עמדת המועדון הפארלאמנטארי היהודי לגבי הצעת־החוק, שגרמה להתעצבנות עצומה בקרב האוכלוסיה היהודית במדינה.

מדי יום מגיעות אלינו, הצירים היהודים, וכן אל איגוד הקהילות היהודיות בריגאט ואל השרים הנוגעים בדבר, מחאות נמרצות נגד חוק זה. חפזונו של שר הדתות להגיש את הצעת־החוק לסינאט איננו מסתבר כלל ועיקר. הוא ביקש להעמיד את החוק לדיון באורח דחוף, כאילו עמדה המדינה בפני סכנה כלשהי או בפני פגיעה, שאינה נתונה לתיקון. החיפזון הזה עלול ליצור רושם, כאילו מטרת החוק היא למנוע סערה העומדת להתחולל בישראל, ולכן הוא בא להעמיד את האוכלוסיה היהודית בפני עובדה קיימת. ואין זו אלא שגיאה מצידו של השר. את תנועת המחאה אין לרסן ואף אין להשקיטה.

אנחנו, היהודים ברומניה — מלבד אי־אלו מעוניינים בדבר מתוך כוונה רעה, שעומדים מאחורי החוק הזה — לא נשקוט ולא נפסיק את מלחמתנו בחוק בכל האמצעים הכשרים. ומאחר שמטבע הדברים אין הילה של קדושה אופפת את החוקים, מאמין אני, כי המאבק שלנו יוכתר לבסוף בהצלחה. ואם גם לא כרגע, הרי בעתיד הקרוב. שהרי הניסיון מלמדנו, כי אין תקפו של חוק כלשהו קיים לעולמים.

חוק הדתות הקודם, שנתקבל בפארלאמנט הליבראלי, על אף שלא היה בו כדי למלא את כל תביעותינו הלאומיות, השׂביע בחלקו את רצון היהודים. על־ידו נוצרה אז האפשרות להקים קהילות בעלות זכות של אישיות משפטית. לפיכך קובע המועדון הפארלאמנטארי היהודי בכאב רב, כי דווקא ממשלת האיכרים הלאומיים, שעיקרי סיסמאותיה לקראת הבחירות היו: מתן חירויות בכל תחומי החיים ויחס כבוד לרצונם של המיעוטים, מתכוונת כעת להרוס את אחדותן של הקהילות היהודיות.

נהגנו לקיים יחסי ידידות עם מפלגה זו עוד בטרם שעלתה לשלטון. בהצהרתנו הראשונה, כתשובה לנאום־הכתר, קידמנו בברכה את בואה של הממשלה החדשה בראשותו של האדון מאניו. בכל הופעותינו, בפארלאמנט ובסינאט, נקטנו עמדה של יחס־כבוד לממשלה ותמכנו בכל העבודה הקשה שלה לתועלת המדינה, שעמדה לפניה.

קיימות הבטחות ברורות מצד ראש הממשלה, כי הממשלה תעמוד איתנו בקשר בכל השאלות הנוגעות ליהודים, אשר יובאו לדיון בפניה. כוונתנו גם להבטחות ביחס למסכת שלימה של תביעות בתחום האזרחות ובתחום בית־הספר. אך עוד לפני שנתמלאה אף אחת מהמשאלות הללו, הופתענו מהגשת החוק הזה לאישור הפארלאמנט, בחינת ״כזה ראה וקדש״, כשהממשלה אף לא נועצה בנו בתהליך עיבודו, כדי שתשמע את דעתנו אנו, נציגי האוכלוסיה היהודית.

יתר־על־כן, הנציג המכובד של הדת היהודית בסינאט לא נשאל לדעתו על כך, עם כל שבסמכותו החוקית לפקח על זכויותיהם של בני עדתו כשמדובר בענין

* ״רינאשטריה נואסטרה״, בוקארשט, גל׳ 262, 13 ביולי 1929.

כה חשוב לאין־ערוך. ואין אני מתפלא כלל, שלא נועצו ביהודים חברי מפלגת האיכרים הלאומיים.

אשר לגופו של הענין עלי לאמור: לא קיים נימוק רציני כלשהו, שיאלץ לשנות את חוק הדתות ביחס ליהודים. רוב־רובה של האוכלוסיה היהודית לא דרשה כזאת ואילו המעטים שעומדים על כך, אינם עושים זאת מתוך דחף דתי, אלא מתוך כוונה רעה לנקום אישית בהנהלות הקהילות הקיימות. יש להודות, כי ייתכן שבינינו היהודים שלעצמם, קיימים יותר סכסוכים מאשר אצל שאר האומות, אך הן זו תופעה שמקורה בתנאי־החיים של מאות בשנים בתוך הגיטו הצר. חילוקי־דעות אלו עברו גם לתחום העניינים האישיים, ורק הקהילה האחידה היא שליכדה אותנו כל העת. הקהילה האחידה היתה ומהווה גם כיום אותה נקודת ביניים, ששם נפגשים יחד האורתודוכסים והמתקדמים, כלומר אלה שהם פחות אדוקים. פירור הקהילה הזאת, תוך מתן היתר להקים מספר קהילות במקום אחד, משמעותו להרחיב את הניגודים וליצור כיתות יריבות מסתכסכות זו בזו.

קשה להאמין, שהממשלה הנכבדה אמנם מתכוונת לכך. דמותם התרבותית והמו־סרית של חברי הממשלה יותר נשגבה בעיני. אינני סבור, שהם מעוניינים ליצור אנרכיה בקרב היהודים. אני משוכנע, כי יהדות שליווה, מאוחדת בפנים, שחייה על אמונתה ועל תרבותה הלאומית והמקיימת בחלקה הגדול את העזרה הסוציאלית לבני עדתה, מהווה לגבי המדינה אלמנט יותר חשוב, מאשר קהילה מפוררת ומפולגת בפנים.

אל־נא, רבותי! אל תשנו את אָפיה של הקהילה שלנו, מבלי שנתבקשתם על־ידינו. אל־נא תהיו דורשי טובתנו, משלא נדרשתם לכך מצידנו. תנו לה לקהילה היהודית להתקיים בצורתה הנוכחית כמות שהיא, כדברי הגנראל הישועי לוֹיוֹלה איגנאטיוס, כשהוצעה ריפורמה של המיסדר הישועי: רצוננו להיות כמות שהננו כיום, או שלא נהיה כלל.

מוטב שתפזרו לגמרי את הקהילה שלנו, במקום להרוס אותה בעקיפין. כי מה שאתם אומרים לעשות כעת, עלול ליצור מצב של תוהו־ובוהו ולגרום לירידה תהומית.

עלי לציין, כי אצלנו היהודים, לא קיימות כיתות דתיות מיוחדות. מושג זה יסודו בקרב בני דתות אחרות. אצלנו קיים שוני כלשהו בתפילה בלבד, אך לא בעצם האמונה. כולנו בני אמונה אחת, והמושג על האלהות אחד הוא. ההבדל בין האורתודוכסים לבין המתקדמים הוא בכמות ולא באיכות. האורתודוכסים הם קיצוניים יותר, ואילו המתקדמים הם פחות אדוקים.

תורת משה, התלמוד וה"שולחן ערוך" הם מקורות־הדת המוכרים של כל היהודים, ללא יוצא מהכלל, שכן אין ניגוד השקפות ביחס לעיקרי הדת. כל כוחנו נעוץ בדבקותנו למסורת בת 3000 שנה ובמסירותנו לאמונה, שבגללה הועלו אבותינו על מוקדי־האש. גם כיום מוכנים רבבות מבני עמנו להקריב את עצמם למענה. — —

רבותי הסינאטורים, האזינו־נא לקולו של המועדון הפארלאמנטארי היהודי, שיש לי הכבוד לעמוד בראשו. הקשיבו לקול־ליבו של הרוב המכריע בקרב האוכלוסיה היהודית ברומניה. שימו־לב למשאלותינו ואַל תכופו עלינו חוק שאינו לרוחנו. אני קורא להבנה מצד חברי הממשלה המכובדים, ובמיוחד מצד שר הדתות, כי יואיל למשוך את הצעת־החוק בחזרה.

אנו מצהירים, שאם לאחר כל אלה יועמד בכל־זאת החוק להצבעה, לא נשתתף בה, לאות מחאה, ונמשיך להיאבק בכל המאמץ למען ביטולו.

קטעים מנאומו של הציר מיכאל לנדאו בפארלאמנט הרומני ב־20 ו־22 ביולי 1929, בדיון על הצעת־החוק לפולחן הדתות*

כבוד היושב־ראש, רבותי הצירים,

הצעת־החוק בדבר תיקונים בחוק הדתות הקייב. שמובאת כעת לדיון, עוררה תמיהה רבה ומחאה עצומה בקרב האוכלוסיה היהודית. — — — ההצעה עובדה בחשאי, בלי להתייעץ קודם עם מישהו, ורק במקרה נתגלה לנו הדבר עוד לפני שהוכנסה לפארלאמנט. הדבר נודע כבר לאחר שההצעה קיבלה את הסכמותיהם של מועצת השרים וועדת החוקה. הועמדנו לפתע במצב קשה ונאלצנו להתריע בפני הגורמים הממשלתיים הגבוהים על העוול הנעשה לנו על־ידי כך. — — — —

מתוך הנוסחה הראשונה של הצעת־החוק, שהוכנסה לסינאט, בולטת לעין הכוונה לבלום את התהליך של אירגון פולחן הדת ולהפכו לגורם נטול־אפשרות לדאוג לענייני הדת ולצרכים הסוציאליים. לפי נוסחה זו גיתן לארגן את פולחן הדת לפי המנהגים ("ריט") השונים, שהיו מקובלים על הציבור ומאחר שלא פורט מה הם המנהגים הללו, הרי כל קבוצת אנשים בעלי נוהג שונה רשאית היתה להקים לה קהילה לעצמה, לפי מושגיה היא. זה היה מביא לידי צמיחתן של קהילות שונות לאין־ספור, לכל קבוצה בת 20 איש שתרצה בכך. שר הדתות הועמד על הנזק הכפול שזה עלול לגרום, הן לעצם שלימותה של הקהילה והן לענייניה העילאיים של הממשלה, שהקהילות נתונות לביקורתה. השר הבין שזה לא ייתכן, ואמנם הכניס במובן זה אי־אלו שינויים קלים בנוסחה הראשונה, אך אין די בכך, וכל האוכלוסיה היהודית ממורמרת מאוד. — — —

רבותי, הבה נבחון את השאלה מבחינה עקרונית: למי הזכות לקבוע את העיקרים לאירגון פולחן דתי כלשהו? אין כל ספק, שרק לאלה השייכים לאותו פולחן עצמו. ואמנם כך היה ב־1928, כשהיה מדובר על החוק הכללי ביחס לכל סוגי הפולחן, ואילו עכשיו מה קרה? שר הדתות הכניס הצעת־חוק, שלא היתה ידועה קודם לאיש, משום שלא נועץ לא בדתיים ולא בחילוניים — חוק הקובע משטר מסוים, שאנו דוחים אותו. — — —

הנוהג הפארלאמנטארי הוכיח, שאין חוק מקבל את אישורו במועצת השרים ובבית־הנבחרים אלא אם נועצו קודם לכן במוסדות המוסמכים, כלומר באותם המוסדות שבשבילם הוא נועד. החוק בדבר לשכות־המסחר לא אושר עד שנתקבלו חוות־דעתן של שלוש לשכות שבמדינה; חוק הקואופראציה — עד שנתקבלו חוות־דעתם של כל מוסדות הקואופראציה. זה לא כבר הכניסה הממשלה הצעת־חוק בדבר אי־אלו שינויים בחוק על מנוחת יום א׳ — ומה קרה? האוכלוסיה יצאה במחאה נגדו, ולשכת העיתונות נאלצה להודיע, שמשרד העבודה ישאל לחוות־דעתם של המוסדות המוסמכים, הנוגעים בדבר. למה זה ייגרע חלקנו מאלה המעוניינים בחוק מנוחת יום א׳ או בחוקים אחרים שאושרו בפארלאמנט? האב ניתן לו לשר היושב בחדר־עבודתו להיות בקי במצב השורר בכל המדינה עד כדי־כך, שיכריע על דעת עצמו?

* לפי "אונזער צייט", קישינוב, גל׳ 9—2058 מימי 23 ו־24 ביולי 1929.

רבותי, מתוך ההנחה שפולחן הדת הוא אוטונומי, כפי שהוגדר בחוקת־היסוד, הרי מחובת הממשלה להבטיח זאת. אני משוכנע, שאין הממשלה רשאית להתערב באירגון חיינו הפנימיים, ושאין היא צריכה להוציא חוק, לפני שתקבל חוות־דעתם של מוסדותינו המוסמכים. אמנם, זכותו של השר לא לקבל את דעת המוסדות הללו, אך דרך הנימוס ויחס־הכבוד מחייבים לפנות קודם לאותו פולחן, שהוכר רשמית על־ידי חוקת־היסוד. אחרת, מה טעם למינויו של בא־כוח הפולחן כחבר בסינאט? והרי גם הוא לא נשאל לדעתו על הצעת־חוק זו! הייפלא איפוא, שכל האוכלוסיה היהודית, ללא הבדל גוון, מתקוממת נגד חוק זה המעמיד בסכנה את קיומנו? — — —

לדעתי, אם אי־אפשר למשוך בחזרה את החוק המוצע — הרי מן הרצוי לדחות, לפחות, את הדיון בו עד לסתיו. עד אז ניתן יהיה לבדוק אותו כראוי ולכנס ועידה יהודית, שתביע את דעתה של האוכלוסיה היהודית. — — — הממשלה הנוכחית נחשבה לדימוקראטית, והיא עלתה לשלטון בכוחה של דעת הקהל; מן הדין הוא, שלא תפעל כעת נגדה. — — —

תשובת הרב י.ל. צירלסון בסינאט הרומני, לנאום־הכתר בסוף נובמבר 1926, שנפסל לפירסום ברשומות הממשלה*

(פרטים על סערת הרוחות בקרב צירי הסינאט בעקב הנאום הזה, ההחלטה על גניזתו וכתוצאה מכך ויתורו של הרב על המאנדאט שלו, ראה לעיל עמ׳ 2—461).

אדוני היושב־ראש, רבותי הסינאטורים,

הרעיון היסודי, שהונח בנאום־הכתר, מטרתו העיקרית היא — לקדם את שיגשוגה של המדינה על־ידי השלטת הסדר הטוב ו״הבטחה מהתפרעויות כלשהן״. השלטת הסדר קשורה איפוא קשר הדוק ב״קפידה על החוק ועל כבוד האדם״, ולכן היא הפכה לסיסמה בידי הממשלה הנוכחית, שמתעודתה ליצור אווירה של אחווה ואיחוד־לבבות בין כל האזרחים, ללא הבדל גזע, שפה ודת.

המחשתו של רעיון זה הוא מתפקידיו הראשיים של הפארלאמנט, שהוא ביטוי־הכוח היחידי של המדינה. אך למרות כל אלה הצהירה קבל כל העולם קבוצת אנטישמים, שחדרו לפארלאמנט הנוכחי, בתשובה לנאום־הכתר במושב הקודם, שהיא חותרת לביטולה של המשימה הקדושה הנ״ל ביחס לכמיליון האזרחים היהודיים.

במקום הבנה הדדית, חיי־שלום ושיתוף־פעולה למען התרבות ושיגשוגה של המדינה, יוצרת הקבוצה הנ״ל זה זמן, ומתוך קנאות עקבית, ניגודים ואיבה בין שכבות העם הרחבות.

הבה נראה, האנטישמיות — מהי?

התשובה די פשוטה וקצרה: אין האנטישמיות נובעת בדרך כלל, אלא מתוך ש י נ א ת ה ב ר י ו ת. ומטבע הדברים שהיא מופיעה נגד הסדר הטוב, נגד החוקיות ונגד כבוד־האדם. אכן, רבותי הסינאטורים, אך ורק שינאת הבריות, המסוכנת כשהיא לעצמה למדינה, היא היא שמביאה בעולם את האנטישמיות. ויורשה־נא לי לבסס את דעתי זו.

בניגוד לתרבות המאה העשרים, המתייחסת בכבוד לכל אשר נברא בצלמו ובדמותו של האלוקים, ללא הבדל לאום ודת, נשארה שינאת־הבריות נאמנה לסיסמה ״אדם לאדם — זאב״. היא זורעת במתכוון איבה מלאכותית בין בני־האדם, מעוררת ומקוממת חלק אחד מהם נגד שאר החלקים, מפיצה ארס וכחש ומוציאה לעז מתוך כוונות־זדון.

והאם אין זו אלא אותו טכסיס אנטישמי ידוע, שלפיו הואשמו היהודים בתקופת ימי־הביניים בהרעלת מי־בארות, במעשי־להטים או באותו אבסורד של שימוש בדם־

* לפי ״רינאשטריה נואסטרה״, גל׳ 150, 4.12.1926.

נוצרים לצורכי־דת וכו׳? בתקופה שלאחר־מכן הואשמו היהודים, שכאילו נהגו בימי המלחמה לשלוח לאויב אווזים ממולאי־זהב, להתעסק בריגול, ולבסוף — באהדה לבולשביזם. וזאת על אף העובדה שהיהודים, בהיותם מועסקים ברובם במסחר, היו מטבעם אויבי המשטר הבולשביקי, והרי ידוע לכל שאכן עיסוקם המסורתי של היהודים במסחר הוא שגרם בשעתו להסחת האשמות כלפיהם, אף על־ידי קארל מארכס וחסידיו האדוקים מכל הזרמים. והן עיסוקם זה של היהודים הוא שהביאם אף לכדי בריחה המונית מרוסיה הסובייטית!

הלאה היהודים, מוות ליהודים!

זוהי דרכה של ההיסטוריה. כל היודע ספר, כל אדם ישר, שמצפונו לא הוכתם, יודע, כי היהודי נפל קרבן בכל עת ובכל מקום לאו דווקא בשל עוון או חטא כלשהו שנמצא בו. אם באילו מקומות הביא הצימאון לדם לידי אכזריות ואלימות נגד היהודים, הרי במקומות אחרים השתדלו לנמק את התופעות האלה כאילו בשל התחרות מוגזמת מצד היהודים ובשל עליונותם בתחום המסחר והתעשיה, בענף הבנקאות וכו׳.

ברור לכול, כי כל מי שנתון לנטיה עיוורת כלשהי, חסרת רסן, ההופכת את האדם לחיה טורפת, נראה בעיניו כל דבר מחוסר־ערך מבחינה היסטורית, כמשהו חשוב ביותר וכיסוד להאשמת החלש ומחוסר־ההגנה, דוגמת היהודים. חיה טורפת זו צועדת תחת דגל האנטישמיות, שסיסמתה: ״הלאה היהודים, מוות ליהודים!״

בסופו של דבר לא הביאה כל אותה פעילות לקראת התקדמות אנטי־הומאנית, מעולם ובשום מקום, תועלת כלשהי למדינות, פרט לנזק והרס.

למה שואפת האנטישמיות?

בעצם, לאילו תוצאות מוחשיות יכולה להגיע התנועה האנטישמית, לפי התכנית שהיתווה מנהיגה הלוחם במושב הקודם של הפארלאמנט? האם יש תקווה, כי באמצעות התנועה הזאת, ובמסווה של לאומיות, ניתן יהיה למחוק את העם היהודי מעל פני האדמה? או אולי רק ישתעשעו בתקווה, כי באמצעות התנועה האנטי־שמית ניתן יהיה לשפר את החוש הפאטריוטי של היהודים המושמצים ללא הצדקה כלשהי?

דבר אחד ברור: הן בקשר לשאיפה הראשונה והן בקשר לשאיפה השנייה משקי־עים האדונים האנטישמים, אנשים מבוגרים למדי, את מרצם (שמן הראוי היה להפנותו לתועלת האומה) לפעולה דון־קישוטית.

שהרי השאיפה הראשונה, להשמיד את עם ישראל, המונה את קיומו מלפני אלפי שנים, היא בבחינת פשע, מצד אחד, ומצד שני, אף ניסיון חסר־היגיון. וההיסטוריה תוכיח. בתחום זה פעלו בכל כוחם ומרצם האנטישמים בממלכת המצרים עוד לפני כארבעת אלפים שנה, והתוצאה היתה, כפי שמסופר בתנ״ך: ״וכאשר יענו אותו, כן ירבה וכן יפרוץ״. לתוצאה דומה הגיעו גם צאצאי המצרים בכל העיתים ובכל הארצות, שכן הרדיפות שבכל המקומות אך חישלו את רוחם של הנרדפים וחיזקו את עצביהם. קארל לודוויק בֶּארנה, הפילוסוף הגדול בהתחלת המאה התשע־עשרה נתן תיאור נכון של המצב, בפנייתו אל האנטישמים בני־זמנו: ״אתם מנעתם מן

היהודים את האוויר, אך על־ידי כך הם הרי נשתמרו מריקבון; אתם זריתם בליבר־תיהם מלח־השינאה, והם אך התנערו וננערו מכך; כלאתם אותם במרתפים עמוקים, כשארובותיהם סתומות בזבל, אך תחת זאת המה יוריקו בעוד מועד, בבוא האביב״.

כרמן סילווה, מלכת רומניה המנוחה והוגה הדעות הדגולה, גילתה אף היא אמת נכונה זו בזכרונותיה המהוללים בשם ״מ־ין פאנאטן־ווינקל״, בהכריזה מעומק ליבה הער: ״מוזר הדבר, אנו חיים כולנו על התנ״ך ומזינים את רוחנו ממנו — אך יחד עם זאת אנו מרשים לעצמנו לזלזל באומה יוצרת ספר־הספרים, וכו׳; אנו לומדים את התנ״ך משרק מתחילים אנו לפטפט, ואנו מענים את העם שהעניק אותו לנו, וכו׳: מוצאנו מהיהדות — ולמה אנו פונים אליה אחורנית ושוללים את מקור מחצבתנו? הרי, לפחות, מוצאנו הרוחני הוא משם ולא ממקום אחר, וכו׳. בזה אחר אחר זה נעלמו, אומות ענקיות ותרבויות עצומות, ובני עמו של משה מחזיקים מעמד וכו׳; כל האומות הגישו לו, בלא יודעים, שירות גדול מאוד, ברדפן אותו ובענותן אותו. על־ידי כך הוא נשאר אדוק ועניו, כשהוא מלכד את שורותיו לבל יתפזרו לכל עבר״.

מאמין אני, רבותי הסינאטורים, שבכל האמור לעיל יש משום הוכחה יתירה, עד מה מגוחכת היא השאיפה להשמיד את היהודים. ועכשיו — אשר לשאיפה השנייה. אם ברצון האנטישמים רק לשפר את החוש הפאטריוטי של היהודים, שאינו לפי רוחם, הרי על־ידי הנגישות הפראיות, הכלולות בתכניתם, שמדרך הטבע הן רק מקוממות נגדן, אין להגיע אל המטרה. ונהפוך היא — על־ידי שיפור מצבם של היהודים כאן, במולדת, כבנים שווי־זכויות, ניתן יהיה להגיע להצלחה הנדרשת. שהרי ככל שהציבור זוכה ליחס חם מצד המדינה, הוא נמשך יותר אליה, כדברי השליח מַתיה: ״במידה שתמדדו לנו — נמדוד גם לכב״.

המלומד הנוצרי הגדול, אלפרד ז׳ירון, פרופיסור באוניברסיטה של בריסל, שהסתמך על העיקרון הנ״ל, נשא נאום גדול, אשר הופיע ב״רווי דה־דרוא אינטר־נאסיונאל״, והגיע לכלל מסקנה: ״אם יש ברצונכם לשפר את הפאטריוטיזם של היהודים, עליכם לראותם כאחים וכפאטריוטים נאמנים, ולא כאויבים וכזרים״.

רבותי, האם לאחר כל אלה ייתכן שתנועה מַתעה כמו האנטישמיות תתפוס במאה שלנו מקום כלשהו במדינה תרבותית כרומניה של היום, שהודות לחסדי שמיים נהפכה ממדינה קטנה, עייפה ממלחמות, למדינה חזקה ופורחת כרומניה הגדולה?
האם ייתכן כיום, שהודות לסילוף דעתם של האזרחים בדרך של תעמולה משמיצה של הפגנות שפלות, התפרעויות ומעשי אלימות, יעלה להם, לאנטישמים, להחזיר את גלגל ההיסטוריה אחורה אל מלפני כמה יובלות שנים?

יתירה מזו: הייתכן, שהתיאוריה של שינאת הבריות, תחת המסווה של אנטי־שמיות, תחדור לתוך הפארלאמנט הרומני, שכל העולם עוקב אחרי דיוניו, או — לתוך האוניברסיטה, המאור הגדול שמיועד להיות המשתלה הנכונה למטע אהבת־הבריות והמוסר־האנושי לטובת המדינה ועמה? ואף־על־פי־כן נדרשת, לצערנו הרב, התורה הנבזית הזאת ברבים והיא מופגנת בכל רחבי רומניה הגדולה!
הפגנת השינאה לבריות מכאיבה ומעליבה ביותר לא רק את היהודים, השעיר

לעוזאל, כי אם את רומניה כולה, שבעקב מעשים מכוערים אלה יידרש שמה הטוב לגנאי בכל העולם התרבותי.

הייתכן כי הפארלאמנט, המייצג את העם הרומני, לא ייענה לתביעת נאום־הכתר ולא יגנה ברוב מכריע את האנטישמיות בהתפתחותה הנוכחית, שאינה אלא מעין מגיפה מידבקת, שנדבקה במנהיגה המסייע להתפשטותה? הרי הוא שהצהיר במושב הקודם, בקול מבשׂר, כי במקרה שתידחה התכנית הבארבארית של הקוזיזם "יאחז העם הרומני באמצעי אלימות!".

האם ייתכן שהממשלה לא תדע להשתמש בכוחה, כדי לשים קץ, אחת ולתמיד, לתעמולה האנטי־יהודית המלווה אלימות ולבלום את התפשטות העיתונות המחרחרת?

רבותי הסינאטורים, אתם נדרשים לשים קץ לכך בשם התרבות ולמען כבודה של המדינה ושיגשוגה. אתם נתבעים לכך בשם חוקת המדינה, בשם מישאלתו של המלך בנאום־הכתר שלו ובשם הסיסמה של הממשלה: "סדר, חוקיות וכבוד!"

אל־נא תשכחו, רבותי, כי רק אתם מסוגלים לעשׂות למען רומניה שתהיה גדולה, לא רק במובן הגיאוגראפי ולא רק מבחינת גודל האוכלוסיה, אלא בעיקר מבחינת מוסר־החיים שלה. אתם הנכם כותבי־ההיסטוריה האמיתית של מדינת רומניה החדשה והגדולה. אל־נא תרשו איפוא לשרבב לתוכה דף מכוער כלשהו, כי אם דפי־זהב בלבד, כמו שנתבענו על־ידי הוד מלכותו בנאום־הכתר.

נאום ד"ר מאיר אֶבנר בפארלאמנט הרומני, 15 בדצמבר 1926, בתשובה לנאום־הכתר*

אדוני היושב־ראש, רבותי חברי הפארלאמנט,

בטרם אבוא להשמיע את שיקולי־דעתי בנוגע להצעת־התשובה לנאום־הכתר, ברצוני להביע להוד מלכותו רגשות השימחה של יהודי רומניה כולה על השיפור שחל במצב בריאותו.

ידוע לנו, שהוד מלכותו אין לו דיעה קדומה ביחס לעם היהודי, ובמעמקי נפשו העדינה הוא מתפלל להבנה, לידידות ולשלום בין כל אזרחי המדינה, ללא הבדל גזע ואמונה. כל יהודי רומניה מתייחדים אף הם בתפילתם, שמלכנו הטוב יחלים במלואו, לאשרו ולאשרה של המדינה.

הוויכוח מסביב לנאום־הכתר במושב הראשון של הפארלאמנט הנוכחי, ביולי ש.ז., היה מעין הקדמה לוויכוח הגדול של עכשיו. רבים מחברי הפארלאמנט הודיעו אז, שאת יחסם לבעיית היהודים הם עומדים לסכם במושב־הסתיו. כעת הגיעה השעה לדיון בבעייה זו, שהוגדרה על־ידי בשעתה כפצע פתוח של החיים המדיניים שלנו. אשתדל לעשות זאת בקור־רוח כדי להוכיח, שעל־ידי גילוי רצון טוב משני הצדדים ניתן יהיה בקלות לבוא לידי הבנה הדדית.

* לפי "רינאשטריה נואסטרה", גל' מס' 152, דצמבר 1926.

הנכרי שנוא בכל מקום

ידוע, כי האנטישמיות היא בעייה עולמית, שהתקיימה בכל התקופות ובכל מקום, ולכן נחשבה כתנועה שיש לה יסוד כלשהו במציאות. אך עובדה היא, כי המיעוט המצטיין נעשה אחראי בכל עת ובכל מקום למחסורם של הרבים. בסין, המונה ארבע מאות מיליונים תושבים, נתונים הנוצרים באותו מצב של יהודים. בעולם המוסלמי שנואים כאחד הנוצרים והיהודים, ונחשבים כנחותי־דרגה; וכן הוא מצב הכושים באמריקה.

בהתעוררות־העמים חיפש לו המצפון האנושי נסיבות לשינאת היהודים. כאלו נתגלו בהתחלה, כמובן, על הרקע הדתי, ולאחר־מכן על רקע כלכלי ותרבותי. האנטישמיות התפתחה בארצות שונות במידה שונה. ברוסיה נהייתה ברוטאלית ביותר; בפולין — בתחום הכלכלי; באוסטריה -- בעיקר על רקע הספרות, ובגרמניה — בשטח המדע בלבד.

אנטישמיות דתית

גל האנטישמיות הדתית עבר על כל עמי התרבות באירופה הקדומה. היו גם כאלה שבלמו, פחות או יותר, את התפתחותו, ומלומדים ידועים אף הכירו בתורת המוסר היהודי, שתורת המוסר הנוצרי דבוקה בה. יתירה מזו — כל אומות העולם היו מכירים בזכות קיומן החוקי של עדות יהודיות דתיות, מה שלא היה נעשה אילו הפרח היפה ביותר שבאנגליה, כלומר — ההטפה לעם מעל ראשי גבעות, לא היה מאותו שורש ולא היה מושרש בתודעת אבותינו הקדומים.

אנטישמיות כלכלית

הצד הכלכלי של האנטישמיות המודרנית היא בעייה רצינית, ונטפל בה בגילוי־לב מוחלט וללא משוא־פנים. לדעת המלומדים הנודעים זומבארט ורושאר, היה תפקידנו בהיסטוריה להשלים באילו ארצות את היעדרה של השיכבה המסחרית הלאומית כמו בפולין חסרת־הכלכלה. ספרד פרחה כל אותה עת, שהיהודים שכנו בתוכה, וירדה מגדולתה לאחר שגורשו משם. הולאנד, אנגליה וארצות אחרות — התפתחו לאחר ששעריהן נפתחו לפני היהודים. אלו הן עובדות היסטוריות, שניתן אולי למעט בערכן, אך לא להכחישן. יש להביא בחשבון, שהוכחות אלה היו נכונות אף בעיתות שבהן היינו מרוחקים ממקצועות כלשהם והורדנו למעמד של סוחרים וחלפנים בלבד.

נראה ברור, כי בעידן האמאנציפאציה, בהיעלם המעמדות והאיגודים מתקופת־הביניים, ניתנה ליהודים בארצות אירופה האפשרות להיות גורם פורה בתחומי התעשייה והמלאכה.

התפקיד הכלכלי של היהודים בבוקובינה

בתעשייה של בוקובינה היינו החלוצים האמיתיים. האילנות שביערות־ההקדש היו נרקבים מכבר, אילמלא היו היהודים התעשיינים מקימים את המנסרות הראשונות ומעשירים על־ידי כך את הדרום ואת כל חבל בוקובינה. הופעתו של היהודי אקסלראד הביאה לידי גילוי, כי עפרות הנחל פוטנה (בוקובינה) יפים להפקת מלט

איכותי (יקר־ערך). הודות ליהודי זה זכתה בוקובינה לתעשיית־המלט הידועה, ונחל פוטנה העני והשקט נתעשר בעקב גילויים של אוצרות־טבע במקום, שלעיני אחרים הם נראו כעפר־דרכים רגיל בלבד. הוא הדין גם ביחס לתעשיית הזכוכית. היהודים היו חלוצי היצרנים בתחום זה, ולא היורשים או הנהנים מרכושם של אחרים, כפי שסבורים אחרים.

היו זמנים, כשנהגו לעקצנו על מכירת מוצרי אלכוהול ועל מתן הלוואות בריבית. זמנים אלה חלפו מכבר. כיום יש הרבה יותר מוזגים נוצרים מאשר יהודים. הריפורמה החקלאית העשירה את האיכרים. הם סילקו את חובותיהם בשטרות־כסף, ואם יש עוד כאלה שמשלמים ריבית גבוהה, הרי משלם אותה גם היהודי. מלבד זאת, הרי ניתן לה לממשלה לאסור תוצרת אלכוהול, כדרך שנהוג באמריקה, במקום להפיק הנאה ממנה בצורת בלו, שהוא לטובת המצב הכספי של המדינה, כדי לייצב את ערך המטבע שלנו ביחס לערך הזהב ולהוריד את הריבית הגבוהה לכדי שיעור סביר.

בבואנו לחקור ולבדוק את התפקיד הכלכלי, שאנו ממלאים במדינה, ניתן להסיק בראש ובראשונה, שאין כל מקום לשטנה ולזלזול שנוהגים בנו. אף אם, לפי נקודת השקפתכם, חזקים אנו למדי בתחום הכלכלה, ויש בכך משום מכשול בפני התפתחותה של השיכבה הלאומית, בפני התיעוש ובפני האומנות הלאומית — אין זה מוכיח שעליכם לזלזל בנו ואף לשטמנו.

התחקות והתחרות

כעת נגיע לשאלה: הבאמת הציפונו את כל תחומי החיים הכלכליים ברומניה וגירשנו מהם את העם הרומני או ששמנו מכשולים בדרך התפתחותו בענף המסחר, בתעשייה ובאומנות?

רבותי, חברי הפארלאמנט,

בנסיעותי הרבות ברחבי ארצנו הגדולה והיפה נוכחתי לדעת, כי רומניה היא אחת הארצות העשירות באוצרות־טבע. המומחים למקצועותיהם יעידו, כי רומניה נתונה לפיתוח ולהתקדמות. אוצרות ענקיים, כמעט אגדתיים, מחכים בזו הארץ לידיים עמלות, שיבואו לכובשם ולנצלם. במצב הנוכחי של ההתקדמות הטכנית, תוך שילוב מדיניות של כלכלה מאומצת, קיים ברומניה שטח־מחייה לאוכלוסיה העולה פי־שלושה על זו מהיום ובתנאי־חיים מפותחים ומאושרים, — — — ברם, כל האוצרות הללו נשארים רדומים, מחכים לגואלם מבני עם־הארץ — ואין מעורר לתחייה. מן הראוי איפוא להזכיר את דבריו הנעלים של המדינאי הנודע פ.פ. קארפ, שהכריז פעם בפארלאמנט: "חקר־נא את היהודים ברומניה בשטחי הכלכלה, המסחר, המרץ והניסיון"!.

תכנית הליגה הנוצרית להגנה לאומית

— — — נואם הליגה הנוצרית להגנה לאומית איננו מסתיר מאיתנו את התכנית לפתרון הבעייה היהודית, שהיא בשני דרכים: בדרך האלימות ובדרך החוק. נניח, שאין הכוונה להשמדה פיסית — רציחה המונית של כל היהודים — כי אם לגירושם מן הארץ. אלא שגם הדרך הזאת סופה שיווכח, כי איננה בת־ביצוע. מצד אחד,

הרי אי־אפשר לגרש מתוך הארץ עם שלם בשיעור של כמיליון נפשות — ולא שני מיליונים כפי שסבורים אחדים — אנשים, נשים וטף, ומאידך — אי המדינה, שתהיה מוכנה לפתוח את שעריה בפני הנודדים השמיים? ועוד — הרי צפויה מחאת כל העולם התרבותי נגד אמצעים בלתי שכיחים כאלה בעידן המודרני. — —

היהודים בצבא

אנו, היהודים, איננו רוצים לוותר על זכותנו לשרת בצבא, וסבורני שאף המטה הראשי יתנגד להרחקת היהודים משורות הצבא. היהודים הוכיחו את נאמנותם בכל חזיתות המלחמה. בכל הארצות, שהשתתפו במלחמה, היה אחוז היהודים מבין הפצועים ומבין הנופלים בשבי דומה לשאר העמים. אני מסתמך על עדותו של לויד־ג'ורג', כי לא נתקל מעולם בקבוצת אנשים, שתוכיה נאמנות יתירה מזו של היהודים לגבי ארץ מגוריהם, וששום חלק מאוכלוסייתה לא מיהרה, בפרוץ המלחמה, להיענות לצו־הגיוס, כשם שמיהרו היהודים.

עובדה היא, שהיהודים הם פאטריוטים נלהבים באותן ארצות, ששם הם זוכים ליחס טוב, וברומניה מילאו את חובותיהם האזרחיות אף בזמן שעוד לא היו שווי־זכויות. — — —

הלאמת הכפרים

הליגה דורשת הפקעת נכסים כפריים מבעלות יהודית. על כך ניתן רק להעיר, שבין כה לא נשאר הרבה להפקיע. מצד שני, אין דרישה זו מתיישבת מנקודת ההשקפה האנטישמית גופא. לכאורה, עליהם להיות מעוניינים שהיהודים יתעסקו דווקא בחקלאות, כדי שלא יציפו, כלשונם, את ענף המסחר והאומנות. אם רצונכם לרמן את הערים, עליכם לעודד את יציאתם מן הערים אל הכפרים; אם רצונכם להפקיע את זכותם על הקרקעות בכפרים, הרי אתם עלולים להמשיך בשיטה של תקופת־הביניים — לרכז אותנו בערים ולהפכנו לסוחרים.

הפקעת נכסים עירוניים מבעלות יהודית

דרישת הליגה להפקיע נכסים עירוניים מבעלות יהודית מחוסרת אף היא היגיון כלשהו. הרי לפי חוקת המדינה, אף נתיני חוץ רשאים לרכוש בעיר נכסי־דלא־ניידי. האפשר לה, למדינה, לאסור על אזרחיה היא, מה שמותר לזרים ושמוכר בכל העולם התרבותי כדבר נכון וחוקי?

נומרוס קלאוזוס

ועוד דורשת הליגה, כאמצעי אחרון, — להנהיג נומרוס קלאוזוס. הרבה דובר ונכתב בשאלה זו, וברצוני רק להצביע במיוחד על שני נימוקים: א) אי־אפשר לחסום את השאיפה להשכלה של היהודים, שהם העם התרבותי הוותיק ביותר באירופה, שכן יש משום טעם לפגם, שהנוער שלנו יורחק בארץ מולדתו ממקורות המדע ויאלץ לקנות חכמה באוניברסיטאות חוץ; ב) ברומניה יש מחסור רב בעיקר ברופאים, שהרי כל כפר וכפר זקוק לשם עניינים שברווח, מחוץ לכומר, גם

לרופא — לשם עניינים שבגשמיות. אי־אפשר להניח, כי צפוי נזק כלשהו לבריאות העם, אם כמה אלפים רופאים יקטינו את המחסור הקיים כיום ב־30 אלף רופאים. האם אין לכם אמון ברופאים יהודים? האם לא הזמין בשעתו הצאר ניקולאי את הפרופיסור היהודי מברלין לרפא את בנו החולה? האם אף בתקופת ימי־הביניים החשוכים לא פעלו רופאים יהודיים בארמנות האפיפיורים שברומא? או שמא חוששים אתם, שהנוער היהודי הלומד יתפוס את המשרות הממשלתיות המיועדות לנוער הרומני הלומד, כשהעם הרומני מהווה את הרוב המכריע במדינה ומרכז בידו את כוח השלטון? האם מפריעים אנו למישהו בפעילותו המדעית לגלות את צפונותיה? או שמא מפריעים אנו למישהו מהאמנים ומהכמרים ביצירת ערכי אמנות ורוח?

האם מתוך כך שחבל אולטניה חסר־היהודים — הושביו עשירים יותר או יותר מאושרים? וכי לא חיים שם בדוחק ובעוני כבמולדובה? האין שם מסבאות, מלווים בריבית, פושעים פליליים לסוגיהם, כמו באותם החבלים, שבהם קיים ריכוז ניכר של יהודים?

הדרך להתפשרות עם היהודים

המדינאי הרוסי הנסיך ויטה, שטיפל בשעתו בבעייה היהודית, מעלה בזכרונותיו. "אילו אפשר היה לזרוק את כל יהודי רוסיה לתוך הים השחור, ניתן היה על־ידי כך לפתור את הבעייה היהודית. ומאחר שאין הדבר אפשרי, עלינו לחתור לפתרונה". ברוח זו, אם כי לא בצורה כה נוקבת, דיבר במושב הקודם שר החינוך והתרבות המכובד הפרופ׳ פטרוביץ׳. בעצם לא התייחס במיוחד ליהודים, אלא למיעוטים בכלל, אך לכל מה שאמר יש ערך גם ביחס ליהודים.

לדעת השר פטרוביץ׳, קיימות שלוש דרכים לטיפול במיעוטים: הראשונה — לגרש אותם מן הארץ, אך זה בלתי אפשרי; השנייה — לשלול מהם את זכויותיהם, ברם זו תהיה שגיאה מצידנו; נשארת איפוא הדרך להתפשרות.

תארו־נא לעצמכם, רבותי הצירים, שלא התקיימה עד כה ואף לא תתקיים לעולם אירידנטה יהודית. הרי אי־אפשר להתעלם מהעובדה, שהיהודים, בשמרם על ייחודם הלאומי ועם כל היותם נאמנים לתרבותם הלאומית, רכשו להם במידה הגונה למדי את שפת המדינה. הם התמזגו עם התרבות הרומנית עד כדי כך, שהם נכונים, כמו שהוכח כבר בהרבה מקרים, להביא למענה קרבנות גדולים. התייחסו־נא ליהודים בעין יפה, הפכו את שיווי־הזכויות לדבר של ממש, הכירו בשוויונם, ותיווכחו שהם פאטריוטים לא פחות מכם. האמצעי הטוב ביותר לפתרון הבעייה היהודית ברומניה הוא — הבנה הדדית וידידותית. — — —

רבותי הצירים, שיעור האוכלוסיה היהודית במדינה מגיע קרוב למיליון נפש, וזה נראה בעיניכם כמספר גדול למדי. שכן לנגד עיניכם היהודים האמידים בלבד. והרי חלק גדול מבני עמנו חי במצוקה ועוני כזה, שכמותו קשה לכם לשער. וזהי התוצאה מאלפי שנות נישול מאמא־אדמה. מכאן נובעת שאיפתנו, להביא את עמנו לידי נורמאליזאציה ולהחזירו לעבודת־אדמה. מטרה זו ניתנת להגשמה על־ידי הגירת היהודים לארץ הקדושה. הקמת ביתנו הלאומי בארצנו הקדומה, כפי שאושר על־ידי חבר הלאומים, אך תסייע להגשמת השאיפה. ה צ י ו נ ו ת היא היא המשמשת כיום את הגשמת מטרתנו זו, כפי שעמד על כך גם האדון דוקה.

שר החוץ לשעבר, בהצהרת־אהדה מטעם הממשלה הרומנית. תנועה זו היא שמביאה לידי הגשמת התקווה משנות אלפיים — תחיית האומה היהודית בארץ־ישראל.

בבקשה איפוא מכבודכם, רבותי הצירים, לראות בעין יפה תנועה זו. אוהדי התנועה הציונית הם אזרחים רומניים טובים ונאמנים, דוגמת הציונים באנגליה ובאמריקה. שכן אין בניינה של ארץ־ישראל מדאגתה של יהדות רומניה בלבד, כי אם מדאגתה של היהדות העולמית כולה. בניינה של ארץ־ישראל הוא הגשמת אותו אידיאל, שאינו עומד בסתירה כלשהי עם חובותינו האזרחיות כלפי הארץ שבה אנו חיים, ושבהתפתחותה אנו מעוניינים ככל האחרים. — — —

מכל שנאמר על ידי לעיל ניתן להסיק, כי: האנטישמיות אינה אלא סיוט רוחני; הליגה הנוצרית להגנה לאומית לא תוכל, עם כל מאמציה, להשיג את מטרתה; הגשמת תכניתה של הליגה עלולה להביא נזק רב למדינה. — — —

אופטימי אני ומאמין בנצחון על האויב, בנצחון הצדק, ובינתיים נמשיך, אנו היהודים, למלא את חובותינו האזרחיות וההיסטוריה תוכיח, כי יהודי המדינה הגדולה והיפה הזאת הם ידידי העם הרומני, משען בטוח ונאמן למדינה.

הצהרת חברי הסיעה היהודית בפתיחת מושב בתי־המחוקקים הרומניים בדצמבר 1928: ד"ר תיאודור פישר — במליאת הפארלאמנט מיום 28 לדצמבר, וד"ר מאיר אֶבנר — במליאת הסינאט מיום 29 לדצמבר 1928*

אדוני יושב־הראש, רבותי הסינאטורים,

על דעת המועדון הפארלאמנטארי היהודי, המייצג את המיעוט האֶתני היהודי במדינה, יש לי הכבוד להצהיר כדלהלן:

שעה מרוממת היא זו בחיי העם היהודי ברומניה הגדולה, כשבפעם הראשונה ניתן לנציגיו, שנבחרו בבחירות חופשיות, לשאת מעל דוכן הפארלאמנט את דברו לעם הרומני ולדעת הקהל במדינה.

רוב גדול של האזרחים היהודים, אשר השתתפו בבחירות החופשיות האלה, הוכיחו את התייחסותם לעם, אשר לא זו בלבד שידע לשמור על קיומו במשך אלפי שנים, אלא דאג לטפח את נאמנותו לאידיאלים הלאומיים שלו בתור מיעוט אֶתני מיוחד בקרב שאר האוכלוסייה של המדינה.

רצונו זה בא לידי ביטוי מלא ובולט בכך ששלח לבתי־המחוקקים את הנציגים הידועים מאז בחיי הציבור כעומדים בראש התנועה היהודית הלאומית.

על דעת חשובי האישים היהודיים מהריגאט הוקמה, על־ידי קבוצת הצירים היהודים, הסיעה הפארלאמנטארית מטעם המפלגה היהודית היחידה במדינה. אפיו של המועדון שלנו, בתור מוסד פארלאמנטארי של המיעוט האֶתני היהודי ברומניה, דומה לאֳפיין של סיעות שאר המיעוטים האֶתניים הפועלות בתוך מסגרות המפלגות. מתעודת המועדון של הצירים היהודים יהיה איפוא להיאבק על זכותו ולהגן על זכויותיו של הפרט ושל כלל המיעוט היהודי ברומניה.

* לפי "אוסט־יודישע צייטונג", צ'רנוביץ, גל' 1154 מיום 2 בינואר 1929.

מקום בראש תכניתו של המועדון הפארלאמנטארי היהודי תופסת האידיאה המַנחה את העם היהודי ברומניה הגדולה, שבמרכזה — קשר נפשי עם העם הרומני ביחס לאמונה בלתי מעורערת בעתידה של המדינה הרומנית, מסירות שלימה לכתר־המלכות ואהבה למולדתנו, רומניה הגדולה.

ברגשותינו הלאומיים ובשאיפותינו בתור מיעוט אֶתני אין למצוא דופי וסתירה כלשהי, העומדת בניגוד לפאטריוטיזם הטהור ולמילוי עיקרי החובות האזרחיות ביושר־לב, ולהיפך. המיעוט האֶתני היהודי רואה את עצמו בתוך מסגרת המדינה הרומנית כאֶלמנט לאומי, שמבקש להוכיח את ייחודו, להתקיים ולהתפתח תוך התקרבות נפשית ורוחנית אל האומה הרומנית; — מיעוט אֶתני אחוז שאיפה נלהבת להבין ולהעריך את נכסי הרוח של העם הרומני.

בהזדמנות זו ברצוני לציין את הכרת התודה שהעם היהודי רוחש לאומה הרומנית על אשר כל הממשלות, שעמדו בראש השלטון עד כה, הביאו לידי ביטוי, במיסמכים רשמיים, את רגשי אהדתן למיפעל התרבותי של הקמת הבית הלאומי בארץ־ישראל.

המועדון הפארלאמנטארי היהודי רואה כאחד מתפקידיו החשובים להיאבק בתוך כתלי הבית הזה לצידם של אלה, שאימצו לעצמם מדיניות של קידום תרבותי למדינה ופיתוח כלכלי, על יסוד שלטון דימוקראטי לפי עקרונות החופש, השוויון והאחווה. המועדון מצפה משלטון דימוקראטי זה, שיבטיח את כל החירויות האזרחיות, וביחוד: חופש הפולחן הדתי, המחשבה והעיתונות, חופש החינוך לילדים בשפת הוראה לפי רצון ההורים וחופש פעילות כלכלית וכו'. אנו מצפים להמחשה שוויון כל האזרחים לגבי החוקים והוראות הממשלה. בהתאם לחוקת־היסוד, כגון: מאבק עקיב ובלימת פעולות מצד אותן התנועות המתנגדות לעקרון האחווה, וביחוד — לאסור את התעמולה האנטישמית בחייה הפומביים של רומניה הגדולה.

מתוך הכרה בעובדה, שהאמונה והמסורת של העם היהודי הם הערכים הלאומיים החשובים ביותר, שהודות להם ניתן לו לשמור על קיומן, תובע המועדון הפארלא־מנטארי היהודי בכל תוקף להכיר בכל הדרישות של היהדות הרומנית, הקשורות קשר הדוק במילוי מצוות הדת ללא הפרעה כלש׳הי. — — — המועדון מוצא לו לחובה להשתדל: למען הכרה מלאה בזכויותיו של המיעוט האֶתני היהודי ולתבוע מאת הממשלה סיוע מוסרי וחמרי לתרבותנו ולשפתנו הלאומית; למען יחס שווה למיעוט היהודי, כלכל שאר המיעוטים במדינה.

בשׂים אל לב שרומניה היא בעיקרה ארץ חקלאית, מדגיש המועדון את התפקיד של הסחר והאומנות בחייה הכלכליים של המדינה. לאור מצב זה ולאור העובדה, שרוב האוכלוסייה היהודית ברומניה מוצאת את פרנסתה מהמלאכה, מהתעשייה הזעירה ומהסחר, יתן המועדון את דעתו על תופעה זו במשק המדינה וישתדל להגן על האינטרסים האלה במרץ ובמידת הצדק. — — — במסגרת התכנית הנודעת של מפלגת האיכרים הלאומיים כלולים עיקרי התכנית שלנו דלעיל. לפיכך עומד המועדון הפארלאמנטארי היהודי לתמוך בממשלה, כל אימת שהיא תישאר נאמנה לתכנית שלה. נאום־הכתר בפתיחת המושב הנוכחי מצביע על הגשמת מרבית סעיפי התכנית של המפלגה. לכן קיבלנו, אנו חברי המועדון הפארלאמנטארי היהודי, את נאום־הכתר בשביעות־רצון. הדגשת העיקרים של שית״ף פעולה אחאית בין אזרחי המדינה למען המולדת מצא הד עצום בליבותינו. אנו רואים איפוא חובה לעצמנו

להביא לידי ביטוי את החלטתנו ולפעול, לפי מידת כוחותינו הצנועים, למען פתרון הבעיות המנויות בנאום־הכתר.

אף אם המועדון הפארלאמנטארי היהודי מוצא בנאום־הכתר ליקויים כלשהם, הנוגעים בעניינים חשובים ביותר לגבי האוכלוסייה היהודית במדינה, אין רצוננו ברגע זה להצביע נגד הצעת התשובה. גילוי הליקויים האלה אין בהם כדי שנבי׳ע הוסר־אמון בעיקרים הישרים של הממשלה, בהנהגתה של אישיות דגולה כראש הממשלה יוליו מאניו, המוכר כמדינאי חשוב, המצטיין בנאמנותו לעקרונות ולהשקפות מתקדמות.

המועדון הפארלאמנטארי היהודי מתחיל את פעולתו ללא תלות כלשהי באחרים, ומתוך חופש פעולה מלא, אך ברוח של אותו אמון, שלפיו נקראה הממשלה הנוכחית לעמוד בראש המדינה, בלוויית־ברכה גם מצד המיעוט האֶתני היהודי. אנו חוזרים ומדגישים, כי נתמוך בממשלה במילוי משימותיה אף מתוך ביקורת אובייקטיבית. בהצהרתנו זו מצטרף המועדון הפארלאמנטארי היהודי להצעת התשובה של הרוב לנאום־הכתר.

מתשובתו של ד״ר ש. זינגר בפארלאמנט לנאום־הכתר, דצמבר 1931

— — — -- בהזדמנויות שונות מתריסים נגדנו כי האוכלוסיה שלנו אינה מהווה יחידה אֶתנית: יש מכריזים על עצמם כהונגרים, כרוסים וכו׳, בעוד שבמציאות הריהי גוף אֶתני יהודי־לאומי. — — — ברם, לאוכלוסיה זו יש גם עניינים משלה. בנוסף לכך היא סובלת כעת יחד עם כלל האוכלוסיה, ואולי אף יותר ממנה, בהיותה נטולת אדמה, שהיא יסוד הקיום. היא מהווה ברובה המכריע מעין שיכבת־תיווך, כלומר האוכלוסיה העירונית. מתעודתנו איפוא להגן על האינטרסים המיוחדים שלה. זכותנו ליחס כבוד אל תרבותנו ואל דתנו, בדומה לדתות שאר העמים, להתפתחות נורמאלית ולכלל זכויות האזרח. ברצוננו גם לטפל, לצידם של נציגי העם, בעניינים דחופים של אזרחי המדינה ללא הבדל דת ולאום. — -— — המדיניות, בה נקטו עד כה, כלפי האיכרים, מוטעת לדעתנו — חלוקת אדמה ללא אמצעים לפיתוחה.

רבותי, האגדה על המלווה היהודי כדחליל אבד עליה כלח. היהודי כורע כיום תחת נטל הנשך לא פחות מהאיכר, שכן האוכלוסיה העירונית מתקיימת בזכות האשראי בריבית קצוצה. ומי הם המלווים לכפרים? — הבנקים העממיים, הבנקים לקואופראציה, הקאפיטאליסטים הפרטיים והבנקים הגדולים לחקלאות. לגבי האיכרים עוד קיימת אפשרות של פיצוי — חוק ה״קונברסיה״ המובא כעת, שיקפיא את חובותיהם, ואני מצהיר בשם המפלגה, כי נצביע בעדו מתוך סיפוק רב. — — —

רבותי, דובר כאן גם על ספסרות יהודית, בקשר למונופולין על הסוכר. והנה מתברר אף מפי האופוזיציה, כי אלה הן חברות הולנדיות ואיטלקיות. אף האדון קוזה קרא מעל הדוכן הזה את הרכב המינהלה של החברות האלו — למה איפוא אתם מדברים על ספסרות יהודית כשהעובדות הן אחרות לגמרי?

תזכיר הוועד המרכזי של "תרבות" שהוגש לתת־שר טאַטאַרסקו, בשהותו בקישינוב בספטמבר 1924, לאחר כינוס הוועידה השנייה

(פרטים על הוועידה השנייה ראה לעיל, עמ' 40—536; את הנוסח המקורי של התזכיר ראה להלן, עמ' 638).

ועידת שליחי בתי־הספר — ועדי ההורים והמועצות הפידאגוגיות — ועדי הקהילות, וכן צירי החברה לחינוך ולתרבות שבביסאראביה "תרבות", שהתכנסו בקישינוב בימי 4—1 בספטמבר 1924, כדי לטכס עצה על המצב שנוצר בשביל בית־הספר הלאומי בביסאראביה ועל גורלו בעתיד הקרוב, בציינם מתוך רגשי מרירות עמוקים, כי בזמן האחרון הוצאה סידרה שלימה של חוזרים ופקודות מאת שלטונות החינוך הראשיים, שהם בניגוד לזכויות הקיימות, פוגעים באינטרסים החיוניים של בתי־הספר היהודיים ומעמידים בסכנה את קיומם לעתיד — פונה אל הממשלה הרומנית בתזכיר שלהלן:

כל בתי־הספר היהודים שהתקיימו עד לאיחודה של ביסאראביה עם רומניה, וכן אלה אשר נוסדו לאחר מכן, לא זו בלבד שלא נתקלו במכשולים כלהם בדרך התפתחותם, אלא להיפך — קיבלו רשיונות לקיומם וכן זכו לעידוד מצד הממשלה.
עצם הרעיון בדבר הקמת בית־הספר הלאומי, שהונח כיסוד בחוזים הבינלאומיים, זכה להכרה מצד ממשלת רומניה, כתואם את תנאי חייה החדשים וכמסייע להתפתחותו של החינוך ולשיגשוגה של המולדת המאוחדת.

בתוקף דבר־המלך מיום 14 באוגוסט 1918, ובהתאם לשורה שלימה של הוראות המיניסטריון שלאחר־מכן, הוכרה זכותו של בית־הספר היהודי, וניתן היתר לקיומו בשפת הוראה הלאומית שלו. נוסדו קורסים להכשרת מורים בשביל בתי־הספר הלאומיים על חשבון הממשלה; נוסד בית־הספר התיכון הממשלתי מס' 4 בקישינוב, וכן הוקמה על־ידי המיניסטריון רשת עניפה של גני־ילדים ובתי־ספר יסודיים, בנוסף לעשרות בתי־ספר יסודיים ותיכוניים פרטיים וכן נוסדה ועדה אסכולתית יהודית, ליד הדירקטוראט הביסאראבי לחינוך, כדי לנהל ענייני בית־הספר היהודי. תקציבי כל המוסדות הנ"ל בשנות 1921—1919 נתאשרו על־ידי בתי־המחוקקים.

והנה, יהדות ביסאראביה, שזכתה לחנך את ילדיה בחמש השנים האחרונות בבתי־ספר לאומיים בתוקף החוקים והתקנות של הממשלה הרומנית, הועמדה, למן שנת 1921, בפני שורה שלימה של פקודות והוראות, המערערות את היסודות אשר הונחו במשך הזמן בכוחות משותפים של הממשלה והציבור היהודי.

• לפי "רינאשטריה נואסטרה", בוקארשט, מס' 2, 21.9.1924.

1. נסגר בית־הספר התיכון הממלכתי היהודי היחידי, מס׳ 4;

2. בוטלה הוועדה האסכולתית היהודית, ונסגרו הקורסים להכשרת מורים שלידה;

3. לאחר ששפת־ההוראה הלאומית שלנו נעקרה מבין כותלי בתי־הספר היסודיים הממלכתיים, בא הקץ לקיומו של בית־הספר הממלכתי היהודי, והחלו הרדיפות על בתי־הספר הפרטיים, שנוסדו והוחזקו על־ידי הציבור היהודי;

4. על אף שכל מקצועות־הלימוד נלמדו במשך השנה בעברית, מחוץ לשפה, היסטוריה וגיאוגראפיה רומנית, נתקבל ביום 23 בינואר 1923 חוזר מטעם המיניסטריון לחינוך, אשר חייב את התלמידים להיבחן בכל מקצועות הלימוד ברומנית (חוזר מס׳ 2 מ־1923 של הדירקטוראט לחינוך בביסאראביה);

5. נסגרו גני־הילדים בשפת הוראה עברית, וכן ה״הדרים״, שבהם קיבלו הילדים חינוך דתי־לאומי;

6. המיניסטריון לחינוך, בפקודתו מס׳ 46010/923, אוסר את הלימודים בימי א׳ בשבוע בבתי־ספר של היהודים. בית־הספר היהודי נאלץ איפוא לשבות יומיים רצופים בשבוע. הפקודה הנ״ל אף ניתנת יד לשלטונות המקומיים לדרוש את מילואה תוך חילול יום השבת — דיום הקדוש ליהודים — שיש בו משום פגיעה ברגשותינו הדתיים;

7. האינספקטוראט האזורי לחינוך ביאסי, בפקודתו מס׳ 1340/923, דורש מכל בתי־הספר היסודיים הפרטיים של היהודים להנהיג את השפה הרומנית כשפת־ההוראה;

8. האינספקטוראט לחינוך בקישינוב בחוזר שלו מחודש פברואר 1924, ותוך הסתמכות על פקודת המיניסטריון לחינוך מס׳ 129,590/923, סגר את כל בתי־הספר של היהודים שבעיר, היסודיים והתיכוניים. בחודש מארס אף נזכר האינספקטוראט להחזיר לבתי־הספר את המיסמכים והבקשות לאישור פתיחתם, אשר הוגשו עוד לפני התחלת הלימודים בראשית השנה. היוצא מזה, כי חודשיים לפני גמר הלימודים עלולים היו התלמידים לאבד את שנת הלימודים השוטפת והיו נאלצים לעזוב את בית־הספר;

9. כעין השלמה לסידרת ההוראות מהסוג הנ״ל, ודווקא לאחר שהחוק בדבר בתי־הספר של המיעוטים ברומניה אושר בפארלאמנט — חוק המתיר לעמי המיעוט לפתוח להם בתי־ספר בשפתם, — נשלה חוזר על־ידי האינספקטוראט לחינוך, מס׳ 10712 מ־7 באוגוסט 1924, שבסעיף 3 סימן א׳ שבו נאמר: ״על חבר המורים של בית־הספר להורות את כל מקצועות־הלימוד לפי הפרוגרמה האנאליטית הממשלתית אך ורק בשפה הרומנית״.

משמעותם הישירה של כל האמצעים החמורים הנ״ל, וכן של אלה שלא נזכרו כאן, היא — סגירת בתי־הספר היסודיים בכלל, מניעת היתרי־קיום לשנת הלימודים הבאה ונטילת אפשרות כלשהי להתפתחותם בעתיד.

Dezastrul şcolii noastre

Ce se petrece în Basarabia

Comitetul central al societăţii culturale „Tarbuth" din Chişinău a înmânat zilele trecute Domnului Ministru Tătărescu, următorul **memorandum**, pe care D-sa a promis că-l va studia. D-l ministru a mai promis să ridice problema şcolilor evreeşti din Basarabia în cea mai apropiată şedinţă a Consiliului de miniştri.

Sperăm că d-l ministru se va ţine de cuvânt.

MEMORANDUM

Congresul delegaţilor comitetelor şcolare al comitetelor părinteşti şi sfaturilor pedagogice ale şcolilor şi comunităţilor evreeşti precum şi Congresul organizaţii culturale Tarbut din Basarabia întrunindu-se la Chişinău în zilele de 1—4 Septembrie 1924, spre a se consfătui asupra situaţiunei create şcoalei naţionale evreeşti din Basarabia şi asupra soartei ei în viitorul apropiat, constatând cu un sentiment de profundă amărăciune, că în ultimul timp au apărut o serie de circulări şi ordine emanate de la autorităţile şcolare superioare, în contrazicere cu normele de drept existente şi dăunătoare intereselor vitale ale şcolilor evreeşti şi cari pun în primejdie existenţa acestor şcoli — se adresează Guvernului Român cu următorul memoriu:

Din ziua unirei Basarabiei cu România toate şcolile evreeşti cari au existat până atunci cât şi acei cari au fost înfiinţate de atunci încoace nu numai că n'au întâlnit piedici în calea desvoltărei lor, ci, din contra, au fost încă aprobate şi încurajate de Statul Român.

Ideea şcoalei naţionale care stă la baza tratatelor internaţionale a fost recunoscută de Statul Român, ca o idee corespunzătoare nouilor condiţiuni ale vieţei şi ajutătoare la desvoltarea educaţiunei şi înflorirei patriei noastre unite.

Astfel, în virtutea decretului regal din 14 August 1918 şi a unei serii întregi de dispoziţiuni ministeriale cari l'au urmat s'a recunoscut şi aprobat existenţa şcoalei evreeşti şi a limbei de predare naţionale. Pe seama Ministerului au fost înfiinţate cursuri pentru pregătirea de învăţători evrei pentru şcolile naţionale evreeşti, a fost creat Liceul No. 4 de Stat din Chişinău şi o întinsă reţea de şcoli primare naţionale a fost creată deasemenea de către Minister afară de zeci de Licee şi şcoli primare particulare şi grădini de copii evreeşti de Stat.

Cu limba de predare ebraică pentru conducerea tuturor intereselor şcolilor evreeşti a fost înfiinţată o Comisie Şcolară Evreiască pe lângă Directoratul de Instrucţiune Publică din Basarabia. Budgetul tuturor acestor instituţiuni a fost aprobat de Corpurile Legiuitoare pe anii 1919—1921.

Şi iată evreimea basarabeană, care a avut norocul să-şi instruiască copiii săi în decursul ultimilor cinci ani în şcolile ei naţionale, sub scutul legilor şi regulamentelor româneşti se vede pusă, odată cu începerea anului 1921 în faţa unei serii întregi de ordine şi dispoziţiuni cari nărue din temelie edificiul indicat cu o sforţare comună din partea Statului şi a obştei evreeşti in cursul acestui timp.

1.—După ce a fost închis Liceul No. 4 de Stat, singurul liceu de Stat evreesc;

2.—a fost desfiinţată Comisiunea Şcolară Evreiască şi închise cursurile pentru pregătirea de învăţători evrei de pe lângă aceasta comisiune;

3.—Şi după ce a fost alungată dintre zidurile şcolilor primare de Stat, limba noastră de predare naţională, s'a pus astfel căpăt existenţei şcoalei de Stat evreeşti, au început a fi persecutate şi şcoalele particulare înfiinţate şi întreţinute de obştea evreească;

4.—Deşi în şcolile particulare evreeşti in cursul întregului an şcolar toate obiectele, afară de limba română, istoria românilor şi geografia României, au fost predate în ebraica, totuş s'a primit în ziua de 23 Januarie 1923 o circulară din partea Ministerului de Instrucţiune Publică, că elevii sunt obligaţi a fi examinaţi la toate obiectele în româneşte. (Circulară No. 2 din 1923 a Directoratului de Instr. Publ. din Basarabia).

5.—Grădinile de copii cu limba de predare ebraică au fost închise şi toate azilurile confesionale în cari copii căpătau o educaţiune naţională religioasă au fost deodată închise.

6.—Ministerul de Instrucţie publică cu Ordinul No. 46010/923 interzice învăţământul în şcolile evreeşti în ziua de Duminică. Acest ordin sileşte şcoala evreească să sărbătorească două zile consecutive pe săptămână şi dă loc autorităţilor locale să ceară executarea lui prin profanarea zilei de Sâmbătă, zi sfântă pentru evrei şi astfel am fost loviţi în sentimentele noastre religioase.

7.—Prin ordinul Inspectoratului Şcolar Regional din Iaşi No1340/923 se cere tuturor şcoalelor primare particulare evreeşti ca limba de predare să fie română.

8.—In Februarie 1924 o Circulară din partea Inspectoratului Şcolar a închis conform ordinului Ministerului Instrucţiunei Publice No. 129590/923 toate şcolile particulare primare şi secundare evreeşti din Chişinău, iar Inspectoratul Şcolar nu s'a sfiit de a retrimite în luna Martie şcolilor actele depuse încă înainte de începerea anului şcolar împreună cu cererile de autorizare. Adică cu 2 luni înainte de sfârşitul anului şcolar, copiii s'au văzut în situaţia de a pierde un an de învăţătură şi de a trebui să părăsească şcoala.

9.—Şi pentru a încheia seria circulărilor de acest fel, după ce legea şcolară privitoare la minorităţile din România a fost votată în Parlament, lege prin care se dă minorităţilor dreptul de a deschide şcoli în limba lor proprie, s'a trimis de către Inspectoratul Şcolar o Circulară cu No. 10712 din 7/VIII/924, a cărei paragraf III. alineatul a spune „Corpul didactic al şcoalei va preda toate obiectele din programa analitică a Statului numai în limba română."

Consecinţa directă a tuturor acestor măsuri severe enumărate şi a celor cari n'au fost arătate aci este închiderea în massă a şcolilor primare impedicarea eliberărei unor autorizaţiuni pentru anul şcolar viitor, şi punerea şcoalei evreeşti într'o astfel de situaţiunea grea că desvoltarea ei pe viitor este cu totul esclusă.

Congresul delegaţilor comitetelor şcolare, comitetelor părinteşti şi Staturile Pedagogice a unui număr de 50 şcoli primari şi Licee evreeşti în cari învaţă 6000 elevi şi eleve, precum şi reprezentanţii Congresului «Tarbutului» protestează cu cea mai mare energie contra îngrădirilor nelegale şi neîntemeiate şi contra tuturor încercărilor de distrugere îndreptate asupra şcoalei evreeşti şi declară, că şcoală naţională evreiască a cărei scop este de a instrui cetăţeni credincioşi României Mari nu va renunţa la limba naţională care este factorul cel mai important în ori-care educaţiune naţională şi normală şi nu va înceta nici odată să înveţe în această limbă, cu toate mijloacele legale va veghia asupra dreptului câştigat de a învăţa copiii în limba naţională şi nu va înceta de a veghea chiar dacă aceasta ar cere cele mai mari sforţări şi jertfe.

Congresul cere executarea întocmai a decretului regal din 14 August 1918 anularea tuturor acelor circulări şi ordine privitoare la limba de predare şi examene şi cari sunt în contrazicere cu sus zisul decret regal şi cu legea privitoare la şcolile minoritare, deschiderea tuturor şcolilor de Stat ca şi alte instituţiuni care au fost desfiinţate în cursul ultimelor ani, reaprobarea liceelor, şcolilor primare şi grădinilor de copii particulare pentru anul şcolar viitor şi funcţionarea şi conducerea lor în aceleaşi condiţiuni ca până acum.

מס' 54. (תרגום התזכיר ראה לעיל, עמ' 636—7).

ועידת השליחים של ועדי בתי־הספר — ועדי ההורים והמועצות הפידאגוגיות — של 50 בתי־ספר יסודיים ותיכוניים שבהם מתלמדים 6,000 תלמידים ותלמידות, וכן באי־כוח ועידת "תרבות" מוחים בכל תוקף נגד ההוראות הנ"ל הנטולות יסוד־חוקי כלשהו, ונגד הנסיונות הבלתי מוצדקים להרוס את בית־הספר היהודי, ומצהירים, כי בית־הספר הלאומי־יהודי שמתעודתו להקנות חינוך לתלמידיו ברוח של אזרחות נאמנה לרומניה הגדולה, לא יוותר על שפתו הלאומית, שהוא הגורם החשוב ביותר להתפתחותו הלאומית הסדירה; בית־הספר לא יחדל לעולם ללמד בשפה זו; הוא יגן בכל האמצעים החוקיים על זכותו ללמד את בניו בשפתו הלאומית, לא יחדל ממנה ולא יחוס על כל קרבנות כלשהם אשר יידרשו ממנו לשם כך.

הוועידה דורשת: קיום מדויק של דבר־המלך מ־14 באוגוסט 1918; ביטול כל החוזרים והפקודות בקשר לשפת־ההוראה ושפת הבהינות, העומדים בסתירה לדבר־המלך והחוק על בתי־הספר של המיעוטים; פתיחת כל בתי־הספר הממלכתיים ושאר המוסדות, שנסגרו במשך השנים האחרונות; חידוש אישורם של בתי־הספר התיכוניים, היסודיים וגני־הילדים הפרטיים לקראת שנת הלימודים הבאה, כדי שיוכלו להתקיים באותם התנאים שהיו קיימים קודם־לכן.

נאום הרב י.ל. צירלסון בפארלאמנט הרומני בהתחלת דצמבר 1925 בוויכוח על חוק החינוך הפרטי*

כבוד היושב־ראש,
כבוד הצירים,

היהודים הם מיעוט אתני

מן המפורסמות הוא, כי היהודים מהווים משכבר הימים יחידה אתנית מיוחדת, עם ככל העמים, בלא להתחשב בעובדה שהם מפוזרים במדינות שונות שלהן הם מסורים ונאמנים. יהיה זה רק מעין אבסורד לבקש הוכחות לאמת זאת בת אלפי שנים, בדומה למי שיבוא לבקש הוכחות על קיום העמים בכלל על־פני האדמה.

אמת זו יסודה בעצם קיומם של היהודים, באנתרופולוגיה של העם היהודי, בתכונותיו הנפשיות, במסורת ובמנהגים שלו. היא מוזדקרת בהחלטיות גמורה, הן בתנ"ך והן בברית החדשה, הן בספרות והן בהיסטוריה — העתיקה, של ימי־הביניים והחדשה.

דיינו אם נתבונן במעשיה של התנועה האנטישמית הבין־לאומית, המכוונים בשצף־קצף נגד היהודים אך ורק על היותם עם נבדל, מאוחד ומלוכד. מצד שני נשים לב למחווה האחרונה מצד אנגליה, המחווה הנשגבה והמזהירה של מעצמה עולמית לפרסם את הצהרת באלפור, להקים בפלשתינה מרכז פוליטי בשביל יהדות העולם, שהיא בעיניה עם ותיק, אך גם עם צעיר ברוח ובחומר.

* לפי "רינאשטריה נואסטרה", בוקארשט, מס' 77, 12.12.1925.

אף השר אנגאלאָסקו בכבודו ובעצמו, בראשית דבריו בהקדמתו להנמקת הצעת־החוק על החינוך הפרטי, מונה ומפרש את שם היהודים בתוך כלל העמים הלא־רומניים היושבים ברומניה. ניתן היה להניח, שאין מקום לשתי דעות, כי גם היהודים, ככל שאר העמים נתיני רומניה הכלולים במונח "מיעוטים", יוכלו ליהנות מכל אותן הזכויות הניתנות לעמים הנ"ל, בתוקף הסעיף 35 של הצעת־החוק, שבו נאמר: "בבתי־הספר הפרטיים, שבהם מבקרים תלמידים אשר שפת־האם שלהם היא אחרת מזו של המדינה, יכולה שפת־האם של התלמידים לשמש כשפת־ההוראה".

ולא היא! כאן קמה לתחייה הסיסמה: "מחוץ ליהודים!" סיסמה ישנה־נושנה שהחוקה החדשה דנה אותה זה מקרוב לגניזה. רוחה של אותה סיסמה מתה, שזה מכבר נחצב לה קבר על־ידי כל העולם התרבותי, קמה לפתע לתחייה, ובסופו של הסעיף הנ"ל בחוק היא מכריזה באָזני כל העולם: "בשביל התלמידים היהודיים שפת־ההוראה בבית־הספר היא שפת המדינה!" ונשאלה השאלה: על שום מה ולמה? אולי משום ששפת המדינה היא גם שפת־האב שלהם?!

רבותי! איזה השמצה, השפלה וסילוף־האמת!

אחת מהשתיים: או שהיהודים קיימים לעיני כל העולם כיחידה לאומית, חיה ורעננה, — ואז מדרך הטבע, שיש לה גם שׂפה לאומית; או שהאומה אינה קיימת כלל — וגם שׂפה משלה אין לה. במקרה האחרון היא משוללת כל אותן הזכויות האָלמנטאריות הניתנות לכל שאר המיעוטים.

אני חוזר: אם היהודים נחשבים בעיני העולם כולו לעם שיש לו שׂפה לאומית משלו — מתוך איזה נימוק נשללת מהם הזכות האָלמנטארית, הניתנת לכל שאר המיעוטים? אם כל היהודים אינם אלא קומץ מתבוללים, אשר הותכו כליל בכור העם השליט; ואם גם כבוד השר מכיר בקומץ הזה ומשתמש בו, כבמשקפת, להתבונן מתוכה ביהודים שעל פני כ ל כ ד ו ר ה א ר ץ; ואם על סמך זה הוא בא ב"הנמקה" שלו לידי מסקנה (עמ׳ 66), שכאילו היהדות ה ע ו ל מ י ת אינה אלא א פ ס, מאחר "שאין לה שׂפה לאומית משלה, ובכל ארץ וארץ נוהגת היא לסגל לעצמה את שפת המדינה" — הרי גם הסעיף בהצעת־החוק, האומר, כי "בשביל התלמידים היהודיים שפת־ההוראה בבית־הספר היא שפת המדינה", שבא כאילו לאשר עובדה ידועה — מיותר הוא לחלוטין. הוא הדין גם לגבי הסעיף 36 החוזר על הדברים האלה. שהרי אם באמת אין ליהודים ברומניה הגדולה שׂפת־אם אחרת מלבד זו הרומנית, הרי אף בהיעדר החוק החדש אין באפשרותם בין כך וכך להורות בבית־הספר בשׂפה כלשהי אחרת!

אין ספק, שכבוד השר יודע אף יודע עד מה הוא חוטא לאמת בהצעת־החוק שלו ומרגיש בעלבון שהוא גורם לכמיליון נתינים. לכן הוא מבקש בסופם של הסעיפים 36 ו־77, להפיס את דעתם, על־ידי מתן אישור, כמתוך "לב רחב והומאני", להורות עברית ודת בשׂפה ה ע ב ר י ת.

רדיפות וסתירות

אך האם אין כבוד השר, מחבר הצעת־החוק, נמצא בסתירה עם עצמו, כשהוא מכיר בזכות היהודים הרומנים, בניגוד לשלילתו הקודמת, להשתמש בשפה העברית כשפתם הלאומית? — — —

כבוד הצירים,

כבוד השר, ד"ר אנגאלאָסקו, כמנתח בעל נסיון רב, היטיב להיווכח בעצמו כי

הניתוח שלו בגופו של היהודי לא עלה יפה. עינו כיטיבה להבחין בתרופה המדומה והמזיקה, שבה רצה להשתמש ללא אבחנה מדעית. עם זאת הוא מנסה לשכנע את הפארלאמנט (שכל העולם התרבותי עוקב אחרי דיוניו), כי אין טוב לו אלא לאשרר את הניתוח שלו הבלתי רגיל, השלומיאלי.

ואכן, כבוד השר אנגאלאסקו מציע לפארלאמנט, הנושא באחריות כלפי ההיסטוריה, שיסלף את האמת לעיני כל העולם תוך הכרזה, שלגבי התלמידים היהודים — שפת־האם היא שפת המדינה. וכל זה — בשעה שמאות אלפים אימהות של אותם התלמידים מהחבלים הנספחים — ביסאראביה, בוקובינה וארדיאל — אינן מכירות אף משפט אחד ברומנית, אף אחד! האם כזו היא שפת־האם הרומנית, כאשר לאימהות עצמן אין מושג כלשהו עליה? האם אין שפת־האם דבוקה ואחוזה בכל נימי נפשו של האדם, והיא ניתנת להצמדה כחווית, לפי חוק שעלה בדמיונו של איזה שר?

לא ולא! לא החוק שנוצר על־ידי מנגנונו של איזה שר עשוי לקבוע את שפת האם, כי אם החיים עצמם. והנה החיים מצביעים על ההיפך הגמור ממה שמצוי בעקרונותיו של כבוד השר.

השפה הלאומית של היהודים

לרגל רדיפת היהודים מאות בשנים והתפזרותם על פני כל כדור הארץ, ועקב תנאי חייהם שהתחלפו תכופות והשפיעו, מדרך הטבע, גם על חייהם הפוליטיים, הם סיגלו לעצמם שתי שפות לאומיות: הראשונה — הנצחית המשותפת לכל יהודי העולם, העברית. שפה זו התפתחה מאמצע שנות המאה התשע־עשרה במידה שלא תאומן כמעט, באופן שהפכה לשפת־דיבור מושלמת. בשפה זו נלמדים בכל הארצות, ובהצלחה, כל מקצועות הלימוד במספר ניכר של בתי־ספר מכל הסוגים — לרבות האוניברסיטה העברית בירושלים. השפה השנייה — היא שפת־האם השגורה בפי רוב־רובו של העם.

בתור שפת־האם נחשבת אותה שפה, שהיהודים סיגלו לעצמם במשך מאות בשנים, לפי אותן הארצות שבהן התגוררו מאז ומקדם. אך התפקיד הראשי מילאה שפת יידיש, שצמחה מתוך השפה הגרמנית דוגמת השפה ההולאנדית, מאחר שהיא מדוברת כמעט על־ידי חמש שישיות מיהדות העולם, בת 14 מיליון נפשות. היא אומצה במידה כזאת על־ידי היהודים במשך השנים, עד שהיא נחשבת כשפה הלאומית השנייה. מכאן צמח גם השם "יודאיקה".

זוהי האמת לאמיתה. שפת יידיש קיימת ושלטת כשפתם המדוברת של היהודים בכל יום ויום, מהעריסה עד לקבורה, כשפת הספרות והפובליציסטיקה — בכל מקום שבו קיים ריכוז יהודי גדול. ולא באירופה בלבד, כגון: רוסיה, פולין, גאליציה, מולדובה (בחלקה אף מונטניה), ביסאראביה, בוקובינה, ארדיאל, ליטא, לטביה וכו׳, אלא גם בארצות אחרות שלשם היגרו מיליוני יהודים במאות השנים האחרונות. שפה זו משמשת בד בבד כשפת הוראה וספרות, שכן בה מוצאים לאור בהרבה ארצות, לרבות רומניה, המון ספרים, עיתונים יומיים ופריודיים שונים.

מה הן כוונותיו האמיתיות של שר החינוך?

למנוע את הזכות מאת יהודי רומניה הגדולה מלהשתמש בכלל בשפתם הם להטיל חובת הכרה בשפה הרומנית כשפת־האם היחידה, בניגוד לגילויי־דעת

מוצהרות מקודם, ובמקרה הטוב ביותר— להסתפק בהוראת דת ועברית לבד בשפה העברית. והרי זה כשלילת זכות כלשהי לבחור באהת משתי השפות הלאומיות לפי ראות עיניהם. — — —

נראה הדבר, כי מטרתו של הד"ר אנגאֶלאָסקו, אשר אליה הוא חותר באופן כה נמרץ, לדחוף כמיליון יהודים להתבוללות. על כך מעידה סגירה שיטתית, ללא רחם, של רשת מסועפת של בתי־ספר לאומיים בביסאראביה, אשר הוחזקו על חשבון הממשלה, מניה וביה הושמו לאַל הן דבר־המלך מס' 2092 מיום 14 באוגוסט 1918, סעיפים 1 ו־8 (ביחס לבתי־הספר של המיעוטים בביסאראביה), הן חוזה־השלום הפאריסאי מיום 28 באוקטובר 1920 (סעיף 3), והן ההצהרה החגיגית של הממשלה מיום 26 במארס 1923, שהוכרזה תוך התרוממות־רוח עם אישורה של הצעת חוקת־היסוד בפארלאמנט. — — —

האפשר לשער כזאת בארץ תרבותית כלשהי, ועוד במאה העשרים? האומנם אמצעי אלימות כאלה, שזה מכבר נידונו לכף־חובה בתולדות האנושות, יקומו לתחייה ויתבצרו במדינה אשר הצהירה ברמה בפי השר שלה בהנמקה להצעת־החוק, על סובלנות? וכי לא ברור, כי פגיעה בנפשה של אומה שלימה יש בה משום חילול אדני־היסוד של עצם החוקה והתכחשות מפורשת לחוזי־השלום, שנחתמו על־ידי המדינה? האם לא תיהפך התועלת המקוּוה מההטמעה הכפויה, להשמצת שמה של רומניה בעיני העמים התרבותיים? והאם אין הדבר עלול לעורר רגשות־איבה בליבות היהודים האנוסים והנרדפים?

אנטיוכוס לא ינצח!

אמצעים מעין אלה, אשר ננקטו בידי השלטונות, הם נחלת העבר בכל העולם התרבותי וכמוהם כעבודה סיזיפית, טירחת־סרק. אמצעים אלה, לא זו בלבד שאינם עשויים לזכות באישרור או באהדה בתוך המדינה, אלא להיפך — הם עלולים לגרור תגובה נגדית מצד הנרדפים. העם היהודי נתון היה באלפי שנות קיומו, ובכל הארצות, לאלימויות אכזריות של ההטמעה מצד אנטיוכוס אפיפנס ובדומה לו. ברם, כל אלה לא זו בלבד שלא שברו את רוחו של היהודי, אלא עוד חישלוהו, חיזקו את עצביו והעמיקו את תחושתו הדתית והלאומית.

כמה דיכויים בארבאריים ועינויים שונים ומשונים, פרי דמיונם של האינקוויזיטורים; כמה כלי־משחית, מוקדי־אש, נחשולי התפרעויות ושודדי־ים קמו לכלות את העם הזה — ולא יכלו לו! לא ניתן להם לעקור את נאמנותם הלאומית של הנרדפים. הם נאבקו עם ההטמעה האנוסה ותמיד עלה בידם להפר את מזימות נוגשיהם. אכן, **ידע ישראל להגן על עצמו באומץ ובגבורה בכל עיתות־סכנה**. בכל מקום ובכל עידן הוא ידע להציל את תרבותו הלאומית־דתית!

אם הצעת־החוק של כבוד השר אנגאֶלאָסקו זוממת לעם הזה אינוס נוסף, דיכוי רוחני חדש, עירוי־רעל לתוך נפשו פנימה — הוא יידע גם להבא להגן על עצמו. היהודים ידעו להסתגל בכל ארצות התפוצה ולהתקשר לארץ הולדתם, לאהבה ולהיות פאטריוטים נאמנים לה, אך בעת ובעונה אחת נאבקו גם על לאומיותם. הם נאבקו ויוסיפו להיאבק לא בכוח האגרוף ולא בעזרת צבאות, אלא בעזרת רוחם העזה, מורשת אבותיהם, כוהניהם ונביאיהם... אני חוזר על דברי, כי הצעת־החוק, שבה אנו דנים היום, לא תביא למדינה תועלת כלשהי, כי אם נזק בלבד.

אנו תובעים, כי יוסר מעל פני היהדות הכתם המחפיר שנצמד לה על־ידי דברי־הסיפא שבסעיף 35 של הצעת־החוק המפרש, כי "בשביל התלמידים היהודים שפת־ההוראה בבית־הספר היא שפת־המדינה". משפט בלתי צודק זה טעון החלפה במשפט אחר, והוא: "בבתי־הספר הפרטיים של המיעוט היהודי שפת־ההוראה תהיה: רומנית, עברית או יידיש, בהתאם להחלטת המייסדים או המהזיקים של בית־הספר". מובן מאליו, כי בקשר לכך יש לבטל את הסעיף 36. כמו־כן תובעים אנו להשמיט את הסעיפים מספר 75, 76, 77, 78 ו־79, העלולים להביא הרס מוחלט של חיי התרבות והדת של היהודים. סעיפים אלה יש להחליף בנוסח אשר הוגש על־ידינו.

אנו תובעים להשוות את זכויותינו לזכויותיהם של שאר העמים, הנמנים עם המיעוטים. ועוד — כי עצם זכויותיהם של המיעוטים לא יקוצצו באיזמל של הצעת־החוק; כי הענקת הזכויות תבוצע בדיוק נמרץ, בהתאם לחוקה החדשה ולחוזי־השלום, אשר נחתמו על־ידי רומניה, תוך הכרה מלאה בעצם הדברים ובכל התוצאות הכרוכות בהם.

אשר לבתי־מדרש למורים — אנו דורשים: א) היתר הקמת בתי־מדרש פרטיים למורים וזכות־בחינה רשמית לבוגריהם ללא תשלום כלשהו, ב) להחזיק על חשבון הממשלה, ליד בתי־הספר הממשלתיים מכל הסוגים, מדריכים דתיים גם בשביל תלמידים שלא מבני הנוצרים, כנהוג בכל הארצות התרבותיות, ג) לשחרר מתשלום מס־בחינות כלשהו את התלמידים והתלמידות המתלמדים בבתי־ספר פרטיים.

אנו נתבעים להיענות לכל אלה, הן למען החיים הרוחניים התקינים של המיעוטים והן למען כבודו של הפארלאמנט וגם למען תפארתה ושיגשוגה של רומניה הגדולה.

נאומו של נתן לרנר (ציר "מפלגת האיכרים" ממחוז חוטין) בפארלאמנט הרומני ביום 7 לדצמבר 1925* בוויכוח על חוק החינוך הפרטי

כבוד היושב־ראש, כבוד הצירים,

בדברי ההנמקה להצעת־החוק בדבר החינוך הפרטי מסביר שר החינוך בין השאר: "מחובתה של המדינה כלפי המיעוטים האלה, לאפשר להם בעת ובעונה אחת התפתחות חופשית, תוך שמירה על לשונם, מסורתם ואמונתם". לאחר מכן מוסיף: "ברומניה של היום, רומניה הגדולה, שבה קיימים מיעוטים ניכרים בעלי מסורת תרבותית חשובה, עלינו להתחשב במציאות הזאת ולאפשר להם התפתחות תרבותית על־ידי הענקת כל אותן הזכויות שמהן נהנית אוכלוסיית הרוב שבמדינה".

נוכחנו איפוא, שכבוד שר החינוך חדור רגשות נעלים של סובלנות כלפי המיעוטים והכרה בזכויותיהם להתפתחות תרבותית חופשית. את זאת הוא בא להמחיש בסעיף 35 של החוק: "בבתי־הספר הפרטייב, שבהם מבקרים תלמידים אשר שפת־אימם היא אחרת מזו של המדינה, יכולה שפת־האם של התלמידים לשמש כשפת־ההוראה". ברור איפוא, שלכל מיעוט הזכות לבית־ספר לאומי משלו. ברם, כבוד השר אנגאֶלאֶסקו הכניס באותו סעיף נוסחה מגבילה: "מ ח ו ץ ל י ה ו ד י ם". השר קובע: היהודים א י נ ם מהווים מיעוט, ליהודים א י ן ז כ ו ת לבית־ספר מ ש ל ו.

* לפי "רינאשטריה נואסטרה", בוקארשט, גליון 79, 19.12.1925.

השר זוכה בפירסום עולמי

השר פוסק בהחלטיות: ״שפת־האם של התלמידים היהודיים היא שפת־המדינה״. ע״י כך זכה השר, ובצדק, לפירסום עולמי. הוא קבע תיאוריה חדשה, כי שפת־אם ניתנת לקביעה באמצעות פסק־דין מיניסטריאלי. רק לאחר־מכן עמד השר על העלבון, שהסב לעצמו על־ידי התיאוריה האומללה והמגיחכה הזאת, והציע לסינאט שינוי־נוסחה של הסעיף. הנוסחה ״שפת־האם תהיה שפת המדינה״ הוחלפה בנוסחה ״שפת־ההוראה תהיה שפת המדינה״.

אך אַל נשלה את עצמנו. אם אמנם, מתוך החשש להיות מגוחך בעיני העולם הוחלפו כמה מלים בנוסחה הקודמת, הרי עצם הכוונה נשארה בעינה. הודות לשורה שלימה של הוראות מגבילות ומכשילות, יהיה המיעוט היהודי נטול אפשרות לקיים בית־ספר בשפת־הוראה יהודית. זוהי עובדה. זוהי הכוונה של ד״ר אנגאֶלאֶסקו, העוברת כחוט־השני בכל 116 הסעיפים המנויים בהצעת־החוק. אך אַל־נא נתפעל מתשומת־הלב המיוחדת שייחד לנו ד״ר אנגאֶלאֶסקו בחוק הנוכחי. יחסו זה אל היהודים מוּכּר וידוע לנו משכבר.

ישמרנו האל מידידים

את מטרת ד״ר אנגאֶלאֶסקו קל לנחש. הוא מתכוון להתנקש, ואם אפשר יהיה, להרוס לגמרי את בית־הספר היהודי הפרטי, בדומה למה שעשה לבית־הספר היהודי הממלכתי. אך באין לו האומץ להגיד זאת בגלוי, הוא מתעטף בגלימה של שוחר־קידמה ושל מכבד זכויות המיעוטים. הוא נאלץ לחוקק, כלומר להבליט בחוק דבר שהוא אנטי־מדעי ואנטי־דימוקראטי — מה צריכה להיות שפת־ההוראה בבתי־הספר של היהודים מנקודת השקפה... פידאגוגית, כביכיל. השפה העברית היא, לדעתו, שפה מתה, וכמוה כשפה הלאטינית. הרחקת השפה העברית מבתי־הספר היסודיים אינה אלא לטובתם של הילדים, שלא יצטרכו להתענות בלימוד שפה מתה. דורש טובתם, כביכול, של ילדי היהודים מתגלה בסעיף 77 האומר, כי ב״חדרים״ שמיועדים לגילאי 7—5 שנים, מותר להורות בשפה העברית. למה איפוא לגילאי 7—5 כ ן מותר להורות בשפה מתה? וכי לאלה יש שפת־אם אחרת מזו של אחיהם המבוגרים המתלמדים בבית־הספר היסודי?

האם מתה היא השפה העברית?

כבוד השר אנגאֶלאֶסקו מאשר בתוקף, כי השפה העברית היא שפה מתה. הייתכן שלא הגיע כלל לידיעתו של השר, כי שפה זו מדוברת כעת בפי אלפים; כי קיימת ספרות עשירה בשפה זו אשר עוד התפתחה בימינו בצעדי־ענק? האם לא הגיע לידיעתו, כי בארצות שונות קיימים מאות בתי־ספר בשפה זו? וכי נעלם ממנו אף דבר פתיחתה של אוניברסיטה עברית בירושלים? האוניברסיטה הזאת נפתחה על־ידי המדינאי הבריטי הגדול באלפור, בדברי הקדמה בלשון העברית! אף האקדמיה הרומנית הוזמנה לטקס הפתיחה, והיא שלחה לה את ברכתה. האפשר כדבר הזה, כי שר החינוך וההשכלה, המכיר היטב את תולדות התרבות והפידאגוגיה של כל ארצות התבל בזמננו — לא יידע כלל על כך?

אכן, כבוד השר יודע אף יודע כל זאת. ולא עוד, אלא שהן בביסאראביה והן בבוקובינה התקיימו הרבה בתי־ספר בשפת־הוראה עברית ויידיש. הלא הוא בכבודו

ובעצמו הנחית מהלומה כבדה על בתי־ספר אלה, בלא להזכיר זאת כאן אף במלה אחת. והרי בדברי ההנמקה להצעת־החוק שהגיש לנו הוא מעיד בעצמו, כי בביסאראביה קיימים 9 בתי־ספר תיכוניים ו־18 בתי־ספר יסודיים בשפת־הוראה עברית!

בית־הספר היהודי בביסאראביה

כבוד הציירים, הרשו־נא לי, לשם הבהרת העניין, למסור כאן בקצרה את תולדותיו של בית־הספר היהודי בביסאראביה.

בשנת 1917, מייד לאחר המהפיכה הרוסית, כשכל עמי רוסיה, משועבדי העול הצאריסטי, החלו בפעולה פוריה בתחום התרבותי, התפשט תהליך זה אף בביסאראביה. האוכלוסיה הרומנית הקימה הרבה בתי־ספר בשפת־הוראה רומנית. אף היהודים פתחו בפעולה עניפה והקימו הרבה בתי־ספר עממיים ותיכוניים בשפת־הוראה עברית ויידיש. — — — באופן כזה היתה קיימת בביסאראביה, לעת סיפוחה אל הריגאט, רשת גדולה של בתי־ספר יהודיים. בתי־ספר אלה, הן הממלכתיים והן הפרטיים, לא זו בלבד שלא נתקלו בדרכם במכשולים כלשהם מטעם השלטונות הרומניים, אלא להיפך — זכו להכרה, לעידוד ולתמיכה. כל מקצועות הלימוד נלמדו בעברית או ביידיש, מלבד תולדות הרומנים, השפה הרומנית וגיאוגראפיה של רומניה שנלמדו ברומנית. — — —

מסע הרדיפות עם בוא הליבראלים

עד לסוף שנת הלימודים 1921—22 לא סבלו בתי־הספר של היהודים, מכל הסוגים, מכשולים כלשהם בדרך קיומם. רק משנת־הלימודים 1922—23 ואילך החלו הרדיפות על בתי־הספר האלה, שנמשכו בהתמדה, מתוך מגמה חסלנית. מבול של חוזרים ופקודות ניתך כמעט יום־יום על ראש בתי־הספר. כדי שלא להוגיע אתכם ביותר, ברצוני להביא בפניכם אך לקט כלשהו מהם, למען תראו ותיווכחו על האמצעים שננקטו נגדם, כדי לשלול מהם את זכייותיהם. — — —

השר אף השתמש בדרכו זו בדברי עלילה, שכאילו בתי־הספר נוהגים להשתמש בשפה הרוסית. לא מיניה ולא מקצתיה! האמת היא, שמייד לאחר סיפוחה של ביסאראביה הורחקה השפה הרוסית מתוך כותלי בית־הספר, ובמקומה הונהגו השפה העברית או יידיש, כשפת־הוראה, והשפה הרומנית — ללימודי השפה הרומנית, גיאוגראפיה ותולדות הרומנים. עיבורם של בתי־הספר נעשה בהדרגה, בהתאם להוראות המיניסטריון. שכן בכל בתי־הספר התיכוניים, לרבות הרומניים, הונהגה השפה הרומנית רק בהדרגה. מובן איפוא, שבכיתות הגבוהות עדיין נהגו להשתמש בשפה רוסית, עד להשלמת ההלאמה. זהו ההסבר הנכון על שום מה השתמשו באי־אלו כיתות, אך לא בכולן, בשפה הרוסית.

כבוד הצירים,

הוכחתי לכם על סמך מיסמכים והאמת ההיסטורית את טיב פעולתו התרבותית של השר אנגאֶלאֶסקו, למען קירוב הלבבות, כביכול, בין המיעוט היהודי לבין המדינה. הוא הביא לידי הרס, וללא רחם, את בית־הספר היהודי והתייחס בבוז לזכויותיהם המקודשות של המיעוטים.

אך צדק ואמת

השר אנגאֶלאֶסקו, בהיותו אחוז שינאת־הגזע, שהטילה צל על הרוח הפאטריוטי שלו וגם על מעמדו כמדינאי, לא התחשב כלל במאמצים הכבירים, שהשקיעה האוכלוסיה היהודית ביצירת ערכי־תרבות משלה. הוא פצע אותה בעמקי ליבה, פגע קשות בכבודה וביוקרתה.

היש עוד לתמוה, ששר זה מביא לפנינו חוק שכזה, חוק משטרתי מובהק, שלא קיים כמותו בעולם, השולל מאת המיעוט לחנך את ילדיו בשפתו הוא ? ולא רק בבתי־ספר של המיעוטים, אלא אף בבתי־הספר שמוחזקים על חשבונו של המיעוט עצמו.

אין אנו מתווכחים עם כבוד השר, בהכירנו מכבר את הלך־רוחו ואת רגשותיו האישיים. קריאתנו הנרגשת מופנית לאומה הרומנית הצעירה, שזה רק אתמול סבלה אף היא מדיכוי לאומי. אנו מקווים, כי האומה הרומנית תבין לרוחנו ולא תיתן את ידה לגזול את הזכות לתרבות לאומית. אנו דורשים יחס שווה אלינו, כלכל שאר המיעוטים. אנו לבדנו זכאים לבחור את שפת־ההוראה בבתי־הספר שלנו.

נילחם בכל כוחותינו ובכל האמצעים החוקיים, בחוק המוגש לנו לאישור, שהוא בניגוד לחוקת־היסוד של המדינה ובניגוד ליסודות החוק הבין־לאומי !

נאום ד״ר אדולף שטרן (ציר מהריגאט) בפארלאמנט הרומני, בוויכוח על חוק החינוך הפרטי, דצמבר 1925*

— — — הפרופ׳ יורגה, בדברי הביקורת שהעלה נגד הצעת־החוק אשר הוגש על־ידי השר אנגאֶלאֶסקו, דן אותו לגניזה והגדיר : ״החוק המוצע איננו מכוון לא לקראת העתיד ואף לא ליום הזה, כי אם... ליום האתמול״. סבורני, כי הפרופ׳ יורגה התכוון לכך, שהעקרונות אשר הונחו ביסודו של חוק זה, אינם תואמים את ההשקפות המודרניות, בכל מה שנוגע לאירגון החינוך הכללי. לדבריו, העיקרון העיקרי שהונח ביסודו של החוק מוטעה, מאחר שבתחום הזה צריך לשרור קודם כל עקרון החופש. כל כפייה אינה אלא לרעת העניין, כי לא על־ידי הטלת הובה ואף לא בכוח ניתן להוליד בעימקי נפשו של האדם רגשות של קירבה נפשית ולנטוע בליבו את הפרח העדין והרך הזה, שנקרא בפינו ״אהבת־המדינה״. — — —

מאחר שהחוק הזה פוגע בעקרונות המקודשים לנו ביותר, אי־אפשר לנו להסתפק בהצהרות בלבד שמשמיעים באָזנינו — ובכך להתנחם. שהרי מקובלת עלינו האימרה הרומנית : ״עד שתגיע לאל שבשמיים, יאכלוך ׳הקדושים׳ שבדרך״. ואין ״קדוש״ עכשיו בעינינו כד״ר אנגאֶלאֶסקו ! — — —

ועכשיו נעבור לבחון, ולו בקיצור, אם לא את כל סעיפי הצעת־החוק הנוכחי, הרי לפחות את העיקריים שבהם.** שהרי עומדים אנו לפני דיון נוסף בכל סעיף וסעיף בנפרד. — — —

* לפי ״רינאשטריה נואסטרה״, בוקארשט, גל׳ 82—80, 6.1.1926—23.12.1925.

** מאחר שדברי הביקורת המפורסמים של הנואם על נוסחאות הסעיפים, תואמים ברובם לדברי הנואמים הקודמים, הרב צירלסון ונתן לרנר, הם הושמטו על ידינו כאן. כן השמטנו בכל שלושת הנאומים של הצירים היהודיים הנ״ל את

הנני רומני בן־דת־משה מבחינה אזרחית, ולגאון הוא לי להיות רומני. ברם, אין זה משמע כי אני רומני מבחינת הגזע. שורשי נעוץ בגזע מפואר, עתיק יומין: חלקי וגורלי עם העם שקיים זה כחמשת אלפים שנה. — — — מאז חורבן בית־המקדש ויציאתם את הארץ נתונים היו היהודים לחיי גולה, וחדלו להתקיים כלאום, מבחינת משמעותה הצרה של המלה. שהרי מקובל לחשוב, בצדק או לא בצדק, כי המושג לאום כולל גם טריטוריה. אם כי לפי דברי המשורר היינה, היתה ליהודים בכל השנים טריטוריה סמלית — ה ת נ " ך. אך התודעה הלאומית ליוותה את היהודים בכל השנים, והתופעה המופלאה האת נעוצה בנסיבות שבהן הם היו נתונים. עם אשר הוגלה כולו מארץ מולדתו מביא עימו, מדרך הטבע, לארץ גלותו את זכרונותיו עליה; עם שנכלא מאות בשנים בין חומות הגיטו, נעשה יותר נוקשה, והוא מחשל את רוחו ואת תודעתו הלאומית. עם זאת הרי הביאו היהודים איתם לתוך הגיטו גם את התנ"ך. חולמי־הגיטו, כדברי זאנגוויל, חיו על זכרונות העבר ולא פסקו מלהגות בתנ"ך ובשאר הספרים הדתיים. הם שמרו גם על שפתם הלאומית, הן בבית־התפילה והן בבית־הספר. תפילות־החג שבכל בתי־הכנסת אינם אלא זכר מהמאורעות שבהיסטוריה הלאומית שלהם.

גם ארץ ישנה לנו כיום

רבותי, עקב הנסיבות השונות שהזכרתי לעיל נשתמרה התודעה הלאומית בנפש היהודים בכל שנות גלותם הממושכה. כיום אנו עדים גם למאורע נדיר בתולדות העמים — הקמת הבית הלאומי בארץ הקדושה. וזאת — לא בגלל מאמצם הבלעדי של היהודים, אלא בהמלצתן של המעצמות — הצהרת באלפור וחוזה סאן־רימו. המאנדאט על פלשתינה נמסר לבריטניה, שהתחייבה לנהל את הארץ במטרה להקים שם בית לאומי יהודי. כתוצאה מכך התחילה האומה האבודה, במשך כאלפיים שנה, להתלכד מחדש. ולא זו בלבד: במאנדאט על פלשתינה, כבהצהרת באלפור, נאמר במפורש, כי תוקם נציגות של העם היהודי כולו. ולא משל העולים לציון בלבד, אלא נציגות משל כל היהודים בכל ארצות תבל, שהם כ־15 מיליון. כאן מתחיל

קריאות הביניים והתשובות עליהן. בעיקר רבו קריאות הביניים במשך נאומו של ד"ר שטרן, שהפכו למעין דו־קרב מילולי חריף בין הנואם לבין השר אנגאֶלאֶסקו בכבודו ובעצמו ועוזרו הנאמן, ה"רפורטור" של הצעת־החוק, ועוד רבים מבין חברי מפלגת הרוב. אך הנואם המזהיר הגן בכישרון רב על עמדתו ועמד בהצלחה מול אש צולבת זו.

על האווירה הכללית המתוחה ששׂררה אותה שעה בפארלאמנט ניתן לעמוד לפי פרט קטן אחד, והוא: הופעת הציר מוראׂרסקו, אבי קצין משמר הגבול שעל הדנייסטר, שבפקודתו נרצחו עשרות יהודים פליטי אוקראינה בעיירות־הספר ואָרטוז׳אָן ואטאקי, לאחר ששילשל לכיסו את המיכסה לגולגולת שקיבל מידי המבריחים. בעוון זה הועמד, אמנם, הקצין לדין, אך זוכה ועוד נהפך ל"גיבור" ונעשה לפעיל במחנה הקוזיסטי. הרבה צירים קיבלו את הופעת אבי הרוצח בפארלאמנט, באמצע נאומו של שטרן, במחיאות־כפיים סוערות. שטרן לא תפס בהתחלה את המתרחש והיפנה את מבטו לעבר היושב־ראש, ג. אורליאנו, שהיה בין המנצחים על ההפגנה. הלה זיכהו בתשובה חגיגית: "הרי זה אבי הקצין מוראׂרסקו, שאך זה זוכה בדין — הרי יודע אתה במה מדובר!"..

העם היהודי לכתוב את ההיסטוריה החדשה שלו, ומובטחני שעוד שמור לו תפקיד חשוב בהיסטוריה של האנושות.

הנה לשם מה דרושה התנועה, הידועה לכם בשם התנועה הציונית. שהרי הקמת הבית הלאומי אינה פרי רצונן ויזמתן של מעצמות אירופה לבד, אלא אף של ארצות־הברית. הקונגרס האמריקאי הביע את אהדתו להקמת הבית הלאומי שאינו רק לתועלתם של היהודים, כי אם מעניינה של האנושות כולה. — — —

אין ללמוד שפה מתוך כפייה

שר החינוך, בדברי ההנמקה שלו להצעת־החוק, מסביר על שום מה נהג יוצא מהכלל לגבי היהודים ומחייבם להורות בשפת המדינה, שכן "היהודים נהגו לדבר בכל ארצות מגוריהם בשפת המדינה". נימוק זה מחזק דווקא את טיעוני אני. וכי משום מה דיברו היהודים בהונגריה — הונגרית, ברוסיה — רוסית ובבוקובינה — גרמנית? — מאחר שמטבע היהודים להתקרב ולסגל לעצמם את שפת המדינה, בה הם חיים. — — — בלכתכם אל החבלים הנספחים עשויים אתם להתפעל מכך, שאנשים מבוגרים, אשר לא ביקרו מעולם בבית־ספר רומני, מתחילים לדבר רומנית, רומנית די נכונה, ודווקא ללא כפייה כלשהי. וידידי, הרב צירלסון הישיש, יוכיח. — — —

אדוני השר, החוק החדש כולל המון אמצעים, נרחבים למדי, כדי לחייב את תלמידי בית־הספר של המיעוטים שיסגלו לעצמם את השפה, הדקדוק, הגיאוגראפיה וההיסטוריה הרומנית. אשר למיעוט היהודי מובטחני, כי תוכל להיווכח בקרוב, שהדור החדש אמנם סיגל לעצמו את השפה הרומנית במידה מספקת. ברם, מלבד השפה הזאת יש ליהודים, כלכל שאר המיעוטים, שפה לאומית משלהם — העברית, שלצערי הרב איני שומע אותה. רוב היהודים התחילו מסגלים אותה לעצמם, מחזירים אותה אל זירת החיים והיא משמשת כשפה לאומית בפלשתינה. באוניבר־סיטה הירושלמית נלמדים כל הלימודים בשפה זו. לפיכך, הנה מה שצריך לעשות, אדוני השר, כדי למנוע הפלייה וכדי לקנות את ליבו של המיעוט היהודי — לתקן את הסעיף באופן כזה, שהשפה הלאומית העברית תוכר כשפת הוראה.

אני כשלעצמי, יהודי מן הריגאט, הייתי מסתפק בכך. שהרי עקב הנסיבות, שלא אעמוד עליהן כאן, נעשיתי, בהתאם להגדרה שלך, אדוני השר, כמעט לרומני מובהק. ועוד — אילו היה מדובר כאן ביחס ליהודי הריגאט בלבד, ודאי שהיינו מסתפקים בכך: רומנית או עברית. ברם, מלבד המיעוט היהודי בריגאט המונה למעלה מ־200 אלף יהודים, רוב היהודים הרי נמצא בבוקובינה, בארדיאל ובביסא־ראביה — ושם שונה המצב לגמרי. ברצוני איפוא להביא לידיעתכם, כי מלבד השפה הלאומית משתמשים היהודים בשפה שנייה, שכמעט נעלמה בריגאט, והידועה בשם י י ד י ש. זהו מעין דיאלקט גרמני (כל השפות הקלאסיות מקורן בדיאלקט תחילה!). שפה זו הובאה מגרמניה לפולין, אך היא לא נשארה עומדת במקומה, ומאז החלה להתפתח ולהתעשר במשך הדורות באלמנטים זרים — רומניים, רוסיים ופולניים. וכפי שנאמר לי, היא הפכה כיום לשפה בעלת כושר ביטוי עצום, לשפת־ספרות עשירה למדי. והנה הגיעו אלי המון פניות מביסאראביה ומבוקובינה, בהן נתבקשתי לפעול בפארלאמנט, ששפת יידיש תהא מוכרת כשפת הוראה.

יידיש — שפה מדוברת

רבותי, חייב אני "להכות על חטא", אך אי־אפשר לי שלא להכיר בעובדה. אומרים לא כי מתוך 15 מיליונים היהודים שנמצאים בעולם, 9 מיליונים מהם מדברים יידיש. הרי אף בבוקארשט מופיע עיתון ביידיש! יתר־על־כן, יש ברשותי כרך תרגומים מרומנית ליידיש — וחבל שלא הבאתיו איתי לכאן — אנתולוגיה מיצירותיהם של גדולי המשוררים הרומנים מתורגמים בחרוזים ליידיש על־ידי אחד סולומון סגל.

כשנתבקשתי על־ידי ידיד רומני לכתוב הקדמה לספר, מעין המלצה לאנתולוגיה בפני קהל הקוראים, עניתי תחילה: "חבל שפנית אלי, שהרי אינני חסיד ה'ז'ארגון' הזה!" החזיר לי הידיד: "סירובך אינו מוצדק כלל, מאחר שהתרגום ליידיש חשיבות מרובה מיועדת לו. הוא עשוי לשמש אמצעי להבנת השירה הרומנית על־ידי אותן רבבות היהודים, ששפת־האם שלהם היא יידיש ועדיין לא מבינים רומנית, כדי שיוכלו להעריך את יפי השירה הרומנית". שוכנעתי וכתבתי דברי־הקדמה. ועוד — אף הפרופ' יורגה, מראשי התרבות והוגי־הדיעות הרומניים ומייצגיהם בעולם, כתב הקדמה לספר. הוא המליץ עליו כעל ספר שעשוי להביא תועלת רבה לעניין הרומני, ואשר יקדים בשעה אחת להדק רגשי הידידות בין המדינה לבין אלה מתושביה, שטרם מכירים את השפה הרומנית. אי־אפשר לנו איפוא להתעלם מהעובדה, שרוב מכריע מיהודי החבלים הנספחים נזקקים לשפה מדוברת זו. עלינו לתת את דעתנו על כך, לפחות ביחס לבתי־הספר וה"חדרים".

רבותי, ביקרתי בפלשתינה ושמעתי במו אָזני ילדי ירושלים מגדפים איש את רעהו בעברית רהוטה. שם קמה השפה העברית לתחייה בכל שטחי החיים, ואני מקווה כי עוד תוסיף להתפשט בכל הארצות. האם אפשר להעלים עין מהמציאות הזאת? סבורני, כי נציגי המיעוט היהודי מהחבלים הנספחים יתמכו בהצעתי, להכיר בבתי־הספר שלהם, מלבד השפה הרומנית, את השפה הלאומית, העברית, ואת שפת יידיש.

כבוד השר, מיצר אני מאוד על אשר בתזכירים של האוכלוסיה היהודית בטראנ־סילוואניה, בביסאראביה ובבוקובינה הכל מתמרמרים על כך, ש"תקופת אנגאֶלאֶסקו" נבדלת לרעה לחלוטין, מבחינת היחס אל האוכלוסיה היהודית; כי המדיניות החדשה הביאה הרס על מיפעל בית־הספר של היהודים. בתזכיר של יהודי בוקובינה אף מדובר על האמצעים שנקטת לגבי בית־הספר, כעל "מלחמת תרבות" מצידך, בדומה לחוקי הנסיך ביסמארק. והרי ידוע, שאף "קאנצלר־הברזל" נאלץ היה לאחר־מכן ללכת לקאנוסה. אכן, תיטיב לעשות, אם תחזור מדרך נלוזה זו ותתן את דעתך על כך, שרק מתוך אותו רגש מסתורי, הנובע מעימקי נפשו של האדם, ניתן להגיע לידי איחוד־לבבות, ולטפח רגשות אהבה ופאטריוטיות לעם ולמדינה. כזו היא המשימה העומדת לפניך כעת. ואם תמצא לנכון להתייחס בחיוב לכמה מהשיקולים שהעליתי כאן, לא רק לטובתם של המיעוטים, אלא גם לטובתה של המדינה עצמה, אהיה מאושר מאוד, כי אדע שמילאתי הפעם את חובתי, הן כלפי המדינה והן כלפי הלאום שלי.

מדברי הציר ד״ר יעקב פיסטינר בפארלאמנט, ראשית דצמבר 1925*
בוויכוח על חוק החינוך הפרטי

— — — בהנמקה להצעת־החוק נאמר, כי רומניה הקטנה, הריגאט לשעבר, דגלה מאז ומתמיד בעקרון החופש וסובלנות תרבותית ודתית. בתי־ספר של המיעוטים התפתחו מתוך חירות גמורה. ברומניה של היום, שבה יש למיעוטים הלאומיים מסורת תרבותית, עלינו להתחשב בעובדה זו ולעודד את התפתחותם התרבותית.

שר החינוך עקבי במעשיו — לעשות תמיד את ההיפך ממה שהוא אומר. הוא התחיל בהשמדת בתי־הספר לא של המיעוטים בלבד, אלא בכלל. החוק בדבר בחינות־הבגרות הוא החולייה האחרונה בהוראותיו. ואין זה מוכיח כלל, שהשר מרבה לטפל בשאלות חינוך. הוא יותר מתעניין בתספורתם ובתלבושתם של התלמידים ובמקום הלמידה הוא המציא שיטה של בחינות, שמביאה את התלמידים לזלזול בלימודים. ביחס למיעוטים הלאומיים הוא הקדים להשמיד את מערכת החינוך שלהם, עוד בטרם יווצר הבסיס החוקי לכך. החוק הנוכחי כוונתו להשמיד לא רק את שארית מערכת החינוך של המיעוטים, אלא אף את החינוך הפרטי המתכלכל על חשבון הציבור.

בהנמקה לחוק מסופר על בית־הספר הפרטי שבכל שאר המדינות. ברם, אין השר מסיק מכך את המסקנה הדרושה. הוא סתם מעתיק את החוק הריאקציוני שהיה קיים בהונגריה, כאומר לעצמו: ״כך נהגו שם, למה לא אעשה גם אני כמוהם?״ מדיניות זו איננה כלל לטובת המלוכה, אף אם חוק־אנגאֶלאָסקו קצת יותר טוב מחוק־אפוני. בדרך כלל אין לעשות השוואה ביניהם, שהרי בחוקים הללו עוד טמון היה איזה היגיון וטובה כלשהי — ודווקא הרומנים אסור להם לחקותם.

מהי בעצם מגמתו של החינוך הפרטי? בית־הספר הפרטי חתר תמיד לקראת עקרונות חדשים; היה החלוץ ביצירת דרכי הוראה חדשים, מאחר שהוא נתברך ביתר חופש פעולה וניסוי. זכותה של כל מדינה, ואף מחובתה, לפקח על החינוך הפרטי — אך אסור לה לדכא אותו. הצעת החוק הנוכחי איננו בא להשליט פיקוח על החינוך הפרטי, אלא לקבור אותו, להלכה ולמעשה.

אם כבוד השר קרא את דברי ההנמקה, שעליהם הואיל לחתום, הרי יודע הוא, שאף בהונגריה היה זמן כשבית־הספר הפרטי היה חופשי בפעולתו. החוקים הריאקציוניים האנטי־לאומיים, אותם מעתיקה כעת רומניה לעצמה, מקורם עוד משנת 1907.

עד היום קיים היה ברומניה חוק בית־הספר של ספירוּ האַראֶט, שגרס חופש להתפתחותם של המיעוטים. החופש לא הביא נזק כלשהו למדינה הרומנית. ובדרך זו התפתחו אף בתי־ספר באנגלית ובצרפתית. כעת לא יותן עוד לשום מיעוט לאימי להקים בית־ספר משלו בשל מחסור צפוי במורים. לגבי היהודים עוד החמיר כבוד השר ויצר מעין ״סעיף־יהודים״ מיוחד, שממנו משתמע: ״בשביל התלמידים היהודים שפת המדינה נקבעת כשפתם שלהם, מאחר שליהודים אין שפה לאומית. מתוך כך הם נוהגים בכל מקום לסגל לעצמם את שפת המדינה כשפת־האם שלהם״.

בשום מקום בעולם לא קיים חוק אשר יקבע, שהיהודים מחוסרי שפה לאומית

* לפי ״ארבעטער צייטונג״, ביטאון המפלגה הסוציאל־דימוקראטית ״פועלי־ציון״ ברומניה, צ׳רנוביץ, גל׳ 189, 11 בדצמבר 1925.

משלהם. לפי הגדרתו של כבוד השר יוצא, כי היהודים בבוקובינה ובטראנסילוואניה שחיו תחת שלטונן של אוסטריה והונגריה, שפת האם שלהם היתה הגרמנית וההונגרית, וכעת הרומנית. ונשאלת השאלה: האם ניתן לשנות שפת־אם? — — —

אין שום טעם לנהוג יוצא מהכלל לגבי היהודים. הן רצונו של השר כי התלמידים יסגלו להם את השפה הרומנית — והרי זה ייעשה ממילא, שכן זהו לטובתם הם. ברם, הלחץ לכך יוצר מצב רוח של איבה למדינה, מאחר שלא ניתן להבדיל בין מפלגת הליבראלים, האחראית לתחיקה, לבין המדינה. הכול ישאלו: למה ומדוע אין המדינה מתירה להורות לילדינו בשפת־האם שלהם? והרי יודעים אתם, מתוך תולדות הרומנים בטראנסילוואניה, שאי־אפשר להעביר עם מלאומיותו בכוח הכפייה. ככל שההונגרים הירבו לחוקק חוקים כדי להעביר את הרומנים מלאומיותם, כן נעשתה לאומיותם אדוקה יותר. כך היה בעבר וכך יהיה בעתיד. כל עוד תנסו לכפות את הטמיעה ולהפעיל אלימות, תגיעו לאותו מצב שאליו הגיעו ההונגרים: המיעוטים יועמדו במאבק מתמיד נגד המדינה. — — —

אני חוזר על דברי: כבוד השר חייב היה ללמוד לקח מההיסטוריה ולהבהיר, שאין אנו עושים כמעשי ההונגרים, משום שאנו נוהגים ללכת בדרך החופש והסובל־נות. מדיניות כזו עשויה להיות רק לטובתה של המדינה. אך כעת, כשהמיעוטים רואים את עצמם נרדפים ממדיניות עויינת, עלול הדבר לעורר משטימה בליבם — וזה ודאי שאיננו לטובת המדינה.

דברי הרב הראשי לביסאראביה, הסינאטור י.ל. צירלסון, בתשובתו לנאום־הכתר במושב הראשון של מליאת הסינאט, יולי 1926*

כבוד היושב־ראש, רבותי הסינאטורים,

משאלתו היסודית של הוד מלכותו בנאום־הכתר היא — ביצור "מושלם" של המדינה על יסודות החוקה החדשה. מובן מאליו, כי ההכרה בזכויות המיעוטים האתניים הכלולות ביסודות הללו — הם בגדר משאלת ליבו הנדיב של המלך, שאהבתו נתונה במידה שווה לכל נתיניו.

מנקודת־השקפה זו מן הדין הוא, כי הממשלה החדשה תיתן כבר מעכשיו את דעתה על מצבם העלוב של המיעוטים בכלל ושל מוסדותיהם התרבותיים בפרט, אשר נוצר על־ידי הממשלה הקודמת.

יסודות המשפט של מוסדות היהודים

אסתפק בדוגמה אחת על יחס הממשלה הקודמת למיפעל בתי־הספר של יהודי ביסאראביה, התופסים מקום ניכר בין עמי המיעוט אשר במדינה. מוסדות אלה נפגעו על־ידי הממשלה הקודמת בעצם שורשי קיומם, שכן זכויותיהם של המיעוטים הלאומיים בביסאראביה מושתתות על היסודות שלהלן:

יסוד ראשון — דבר־המלך מס' 2092, שנתפרסם ב"מוניטורול אופיצ'יאל", חוברת 117 מיום 17 באוגוסט 1918. בסעיף הראשון נאמר: "זכותו של כל אחד מעמי המיעוט השוכנים בביסאראביה ללמד את בניו בשפת־האם שלו; תכנית־

* לפי "רינאשטריה נואסטרה", בוקארשט, גל' 32—131 מיום 17 ביולי 1926.

הלימודים של השפה הלאומית תעובד על־ידי ועדה אסכולתית של אותו מיעוט עצמו". הסעיף השני בא להשלים את הסעיף הקודם, באמרו: "ההורים חופשיים בבחירת בית־הספר לילדיהם".

הדו"ח שעליו מסתמך דבר־המלך, בקשר לענייננו, מבהיר, כי מטרת העקרונות האלה היא: "להעמיד את החינוך הציבורי בתנאים, שיאפשרו לספק במידה צודקת ביותר את הצרכים התרבותיים של כל אחד מהלאומים, בהתאם לעקרון המוסכם על אוטונומיה תרבותית לאומית". ועוד נאמר בדו"ח הנ"ל, כי "בית־הספר הלאומי, בהיותו מושתת על זכותו הבלתי מעורערת של הלאום ליהנות מאוטונומיה, צריך ליהפך לחובת השלטון במדינה, אשר נקרא להגן על האינטרסים הצודקים של העם".

בסעיף השלישי שבדבר־המלך הנ"ל נאמר: "זכות־העדפה להוראה בבתי־ספר אלה תינתן למועמדים מאותו לאום עצמו".

י ס ו ד ש נ י — חוזה־השלום הפאריסאי מיום 28 לאוקטובר 1920 מחייב את רומניה "להקים בביסאראביה שלטון ראשי בהתאם לרצונה של האוכלוסיה, אשר יבטיח מתן חסות למיעוטים, ללא הבדל גזע, דת ולשון, במילוי זכויותיהם". הסעיף השלישי שבחוזה הנ"ל מדגיש מחדש, לרגל חשיבותו המיוחדת של העניין, כי "רומניה מתחייבת למלא אחרי תנאי החוזה שנחתם בפאריס ולאחוז באמצעים אשר יאפשרו את כיבודו בשטחה של ביסאראביה, ובמיוחד — להבטיח לאוכלוסיה, ללא הבדל גזע, לשון ודת, ערובות לחירות ולצדק".

י ס ו ד ש ל י ש י — ב־26 למארס 1923, בעת ההצבעה בפארלאמנט על נוסחת החוקה החדשה, הצהירה המפלגה הליבראלית (נתפרסמה ב"מוניטורול אופיצ'יאל") לאמור: "המצב המשפטי של כל תושבי החבלים הנספחים נקבע על־ידי עצם עובדת האיחוד ועל־ידי חוזי־השלום, ובא לידי ביטוי, לראשונה, בחוקים על הבחירות החבלים הנ"ל".

האם מילאה ממשלת הליבראלים אחרי ההתחייבויות?

לכאורה ניתן היה למיעוטים הלאומיים, לאור הערובות המרובות שנכללו, הן בדבר־המלך, הן בחוזים הבין־לאומיים וכן בהצהרה החגיגית של הממשלה, להמשיך בשלווה ובשקט בעבודת התרבות שלהם, ללא יראה ופחד מפני התנקשות כלשהי. כן ניתן היה לצפות להבטחת תמיכתה החמרית של המדינה, שכן לכל אחד מהלאו־מים זכות בלתי מעורערת לחלק מתאים מתקציבו של משרד החינוך. — ולא היא! במציאות קרה ההיפך מזה.

בית־הספר הלאומי, שקיומו הובטח בחוקת־היסוד המעניקה את הזכות לאוטונומיה תרבותית לכל אחד מהמיעוטים הלאומיים, בית־ספר זה, שהוקם בתוקף דבר־המלך — לא זכה להכרה מצד אלה שחייבים היו לדאוג לקיומו; בית־ספר זה נרדף על צוואר, נסגר ונתון לאחרונה ברגעי חייו הקשים ביותר. מלחמת ההשמדה נגד בתי־הספר של המיעוטים הלאומיים, ובמיוחד של היהודים, מתנהלת בשיטתיות ובהתמדה כדי להעבירם כליל מן העולם.

בהתאם לדבר־המלך נועדו למיעוטים מוסדות־חינוך תיכוניים אלה: לאוקראינים — בית־ספר אחד לבנים ולבנות בחוטין ובית־ספר לבנות בבֶּאנדאַר; לרוסים — בית־הספר מס' 2 לבנים בקישינוב, וליהודים — בית־הספר מס' 4 לבנים בקישינוב, בית־ספר ריאלי ובית־ספר לבנות בבֶּאנדאַר. בשעה זו אף בית־ספר אחד אינו ממלא את המשימות שנועדו להם בתוקף דבר־המלך.

רומאניזאציה כפויה וסגירת בתי־ספר

כל בתי־הספר הללו, ללא יוצא מהכלל, רומנו, ואילו בית־הספר היהודי מס׳ 4 בקישינוב נסגר לגמרי. כמו־כן נסגרו הקורסים הפידאגוגיים היהודיים. בכך נפגעה כל מערכת החינוך היסודי של היהודים, בשל היעדר אפשרות להכשיר את צוות המורים הדרוש. פורקה הוועדה האסכולתית היהודית, שאף היא נוסדה בהתאם לדבר־המלך. בית־הספר היהודי נעשה איפוא נטול אותו מוסד מוסמך, שמתפקידו היה לדאוג לצורכי החינוך היהודי, להכנת ספרי־לימוד, לעיבוד תכניות־לימוד וכו׳. ואחרון־אחרון — חוסלו, כבהרף־עין, כמעט כל בתי־הספר היסודיים הממלכתיים, שהיו מיוחדים ליהודים. הם נהפכו לבתי־ספר כלליים, ובקשר לכך הוחלף חבר המורים היהודיים במורים נוצריים.

השינויים האלה, שהלמו כרעם בראשם של היהודים, הביאו, מלבד הקשיים הגדולים בתחום החינוך שלעצמו, לכך שילדינו הקטנים אנוסים יהיו לבקר אף בשבתות בבתי־הספר, שנהפכו בינתיים לבתי־ספר כלליים. משמעותה של הוראה זו — להכריח את ילדינו לחלל את השבת, שעל שמירתה נצטווינו ב״עשרת הדברות״ הקיימים זה אלפי שנים, ושבהם נזהרים לא היהודים בלבד, אלא אף העולם הנוצרי כולו.

מצבו של בית־הספר הפרטי

לאחר הרס בית־הספר הממלכתי שלנו נשארו בתי־הספר הפרטיים — מפלט אחד ויחיד לתרבותנו הלאומית. בית־הספר הפרטי, אשר הוקם מתוך יוזמה פרטית ללא סיוע כספי כלשהו מצד הממשלה, נקרא איפוא למלא את התפקיד, שבמצב נורמאלי היתה חייבת בו הממשלה. אולם גם בית־ספר זה נתון היה לרדיפות מצד שר־החינוך לשעבר, ד״ר אנגֶלֶאסקו, במקום הסיוע שהיה ראוי לו. שכן כל מטרתו של השר היתה, למחוק מעל פני האדמה זכר כלשהו לשרידי התרבות של המיעוטים הלאומיים. עד שלבסוף קמה לה לתרבות הלאומית הצלה כלשהי, בצורת החוק הנוכחי על החינוך הפרטי שנתאשר בפארלאמנט.

התקוות שלנו

אמצעי הכפייה העלו את זעמם של המוני־העם מבין המיעוטים הלאומיים, שהרי הם אינם תואמים בשום פנים את המדיניות לביצור המדינה — המשימה האחת והיחידה שעליה הוכרז בנאום־הכתר.

רבותי הסינאטורים! האוכלוסיה היהודית מקווה, כי הממשלה החדשה, שהגיעה לשלטון במטרה לתקן ולשפר את מצבה הכללי של המדינה, תיתן את דעתה על הסבל הרוחני שלנו ותעריך את פעולתנו התרבותית, לשם קירוב הלבבות והעלאת רמתם של אזרחי רומניה הגדולה. מטעם זה תהיה הממשלה אף מוכנה לסייע בידינו, לחדש את פני מוסדותינו התרבותיים ולשכללם על־ידי האמצעים שלהלן:

א. פתיחת בתי־ספר יהודיים יסודיים ותיכוניים, במספר יחסי לשיעור האוכלוסיה, על חשבון הממשלה;
ב. פתיחת סמינרים יהודיים להכשרת מורים ומורות;
ג. חידוש קיומה של הוועדה האסכולתית היהודית, שתיבחר על־ידי נציגי הקהילות היהודיות ותהיה בעלת סמכות מוגדרת מצד הפארלאמנט;

ד. החזקת מדריכי־דת, על חשבון הממשלה, בבתי־הספר הממשלתיים מכל הסוגים בשביל כל הילדים הלא־נוצרים, כנהוג בכל הארצות התרבותיות;
ה. היתר לימודים בימי ראשון בשבוע ומנוחת יום השבת בבתי־הספר של היהו־דים, הן הממלכתיים והן הפרטיים;
ו. בדיקת התחוקה על החינוך הממלכתי והפרטי על־ידי הפארלאמנט ותיקונה.

רבותי הסינאטורים! כפאטריוטים נאמנים הנכם מתבקשים לשים לב לכך, כי כל הרוצים לשלוט על־ידי הגבלת זכויות של אחרים, או הרוצים להגיע לידי הישגים באמצעי כפייה והתאכזרות לגבי אחרים, אינם עשויים להביא תועלת למדינה. מחובת המדינה לכבד את זכותם הקדושה של ההורים, אשר הוענקה להם על־ידי אל־עליון — לבחור באורח חופשי את בית־הספר, שבו הם רוצים לגדל ולהנך את ילדיהם. אז, רק אז, תשגשג מדינתנו מכל הבחינות, תתעצם ותתכבד על־ידי כל העולם התרבותי ותזכה לחיי אושר, כמשאלתו של הוד־מלכותו בנאום־הכתר.

רבותי, על דעת האוכלוסיה היהודית הנני מתכבד להשמיע באזניכם, בקשר לדברים שהעליתי בפניכם, את ההצהרה שלהלן:

כבוד היושב־ראש, רבותי הסינאטורים,

נחשול של אנטישמיות הציף בזמן האחרון את כל הארץ, הזורעת שינאה ואיבה שלא היו כדוגמתן והעלולה להביא לידי הפרת הסדר וגרימת נזק למדינה. האוכ־לוסיה היהודית מקווה, על סף התחוקה החדשה, כי הממשלה בהיותה נאמנה לסיסמה: "סדר, חוקיות ויושר" תיתן את דעתה על המצב העצוב שנוצר בשביל המיעוט היהודי ברומניה, אשר לא חסך מעולם את קרבנותיו על מזבח המולדת. אנו תובעים מאת הממשלה החדשה לבלום את התעמולה האנטישמית המזיקה בראש ובראשונה למדינה עצמה, לסלק את הגזירות שמכוונות במיוחד נגד היהודים.

אנו גם מקווים, כי בקשר להודעה על תחוקה חדשה בשאלת המיעוטים הלאומיים, לא יתעלם הפארלאמנט מהעובדה, שגם היהודים מהווים מיעוט אתני בתוך רומניה הגדולה; הוא יתקן את חוק החינוך ללא הפלייה בין מיעוט למיעוט; יביא לידי חקיקת חוק על הפולחן הדתי ועל אירגון הקהילות שלנו, תוך התחשבות באינטרסים של האוכלוסיה היהודית.

רבותי הסינאטורים, רמת התרבות של כל מדינה נמדדת לפי אופן טיפולה בבעיית המיעוטים, ובמיוחד בבעיית המיעוט חסר־המגן — המיעוט היהודי. יהי רצון, שהתחוקה החדשה תיעשה ברוח של סובלנות והכרה מלאה בצורכי האוכלוסיה היהודית. על־ידי כך תהא רומניה רק נשכרת, והעם הרומני יזכה לתפוס מקום נכבד בין עמי המערב המתקדמים.

פיתוח השאילתא של הציר מ. לנדאו שהופנתה לשר החינוך הפרופ׳ קוסטאקאסקו*

(פירוט הדרישות שהוגשו על ידו ראה לעיל, בפרק הוועידה השלישית, עמ׳ 73—571).

כבוד היושב־ראש, כבוד הצירים,

אין לי אלא להביע סיפוק־נפש, שלאחר דחייה של כמה שבועות ניתנה לי כיום

* לפי "מוניטורול אופיצ׳יאל" מס׳ 76 מיום 24 בספטמבר 1930.

האפשרות לעסוק באחת הבעיות הכרוכות בהתפתחותו של בית־הספר — בעיה שבה מעוניינים אולי במידה שווה גם עמי המיעוט במדינה וגם המדינה שלעצמה.

ביום 4 במארס ש.ז. היה לי הכבוד להגיש שאילתה למיניסטר לענייני חינוך ביחס למשטר, שבו נתונים בתי־הספר העבריים במדינה. זה מזמן היה בדעתנו להעלות לפני הממשלה את שאלת בתי־הספר, שלפי המצב שבו הם נתונים כיום היא דורשת פיתרון. הדבר לא הסתייע עד כה לא בשל אי־רצונן של הממשלות, אלא בשל המכשולים הנערמים על־ידי הפקידות, ובעיקר בתקופת שלטונה של הממשלה הנוכחית, הממשיכה לחבל ולא לציית אף להוראות העומד בראש האגף.

אירע לא אחת, כי הוראות המיניסטרים, וביחוד של המיניסטר לענייני חינוך, תתפרשנה שלא כהלכה, או תבוצענה בצורה מנוגדת ולעיתים אף תתבטלנה לגמרי. והרי אי־אפשר להופיע כמעט יום־יום בפני מנהלי האגפים בתלונות על הפקידים, שאינם רוצים להבין לרוח הזמן החדש העובר עלינו כעת.

לפני שנה וחצי, בעלות מפלגת ה"נאציונאל־צאראניסטים" לשלטון, הוגשה על־ידינו למיניסטריון לענייני חינוך סידרה של משאלות, שרובן קיבלו את אישורו של המיניסטר. ברם, לאחר שההוראות הגיעו לטיפול באגפים השונים של המיניסטריון, הן נידונו לגניזה, ועד היום הזה לא ראו את אור היום. לפיכך הנני נאלץ לגולל מעל דוכן זה, בפני הפארלאמנט, את כל הבעיות המסעירות אותנו, כדי להעמיד את המיניסטר על המתרחש במשרדו ולמען ייווכח כי יש מקום לעשיית צדק איתנו.

בשנת 1918, עם סיפוחה של ביסאראביה, פורסם דבר־המלך פרדינאנד, שלפיו הונחו העקרונות לאירגונו של החינוך בשביל עמי המיעוט, אשר שכנו בגבולות ביסאראביה. שורה שלימה של בתי־ספר הוקצו בשביל המיעוטים השונים: הליצאום מס' 4 בקישינוב ובית־הספר לבנות בבאָנדאָר יהיו לבתי־ספר ממלכתיים בשפת־הוראה עברית — בשביל האוכלוסיה היהודית. בדומה לכך — בתי־ספר לגרמנים ולרוסים. ברם, דבר־המלך בוטל באורח פשוט ביותר, לפי הוראה רגילה מצד אנגאָלאָסקו, המיניסטר־לשעבר לענייני חינוך, ולא כמקובל במקרים כאלה: על־ידי פירסום דבר־מלך שני, אשר יבטל את הראשון.

באופן כזה נוצר מצב מוזר, כשהליצאום, אשר מאז 1918 התקיים בשפת־הוראה עברית והגיע לשנה החמישית לקיומו, נסגר, והתלמידים שקיבלו את החינוך בשפה זו וכן מוריהם, נתקעו במבוא סתום.

בעיה זו הועלתה לא אחת לפני הממשלה ואף הגיעה לפארלאמנט בעת הדיון בחוק החינוך הפרטי, בשנת 1925. ברם, איש לא בא לפתור את הסתום: מי ואימתי ביטל את דבר־המלך הנ"ל? עובדה היא, כי מאז 1922, כשהאדון אנגאָלאָסקו הגיע לראשות המיניסטריון לחינוך, אין קיימים עוד אותם בתי־הספר שהמלך פרדינאנד המנוח היקצה למעננו.

בנסיבות שהיו קיימות בביסאראביה, וכן ביתר האזורים הנספחים, היה עניין וצורך לכבד את דבר־המלך; שהרי כלל האוכלוסיה, לרבות ילידי המקום, היתה נתונה תחת השפעת התרבות הרוסית, והיהודים היו מן הראשונים אשר החלו להתנער הימנה ולחפש דרכים חדשות. מן הדין היה איפוא שיזכו לסיוע מצד השלטון הרומני. לפיכך נבונה הייתה דרכו של המלך להוציא את הנוער הלומד מתחומה של הרוסיפיקאציה ולהפנותו לשפתו לאומית. הא' אנגאָלאָסקו, מתוך שבא לסגור את בתי־הספר האלה ולכפות על הנוער את הרומאניזאציה, לא פתר כלל את

הבעיה ורק גרם למרירות שתצטבר בלב הכול. והרי מכך אין עשויה לצמוח טובה כלשהי.

ככל שהשתדלנו מאז — ואני הייתי אחד מחברי המשלחת בשם כל המיעוטים, שבאנו להתאונן לפני אנגאֶלאֶסקו על ביטול זכויותינו באורח בלתי חוקי ותבענו את הרשות להורות בשפותינו הלאומיות, תוך התחייבות ללמד את השפה, ההיסטוריה והגיאוגראפיה הרומנית — לא נענינו בחיוב. כל נימוקינו נתקלו בקולו הרועם של המיניסטר, במקום דברי שיכנוע כלשהם. בתי־הספר חוסלו, ומרירותנו רבתה עד כדי כך, שגם כיום לא ניתן עוד לשכוח את העוול שנעשה לנו.

מייד לאחר שמפלגת ״הנאציונאל־צאראניסטים״ עלתה לשלטון, מפלגה שחרתה על דגלה חופש הוראה לבני־המיעוט בהתאם לחוקים הקיימים, הגשנו תזכירים לראש הממשלה ולמיניסטר לענייני חינוך והעלינו לפניהם את הצרכים שלנו. מילוי הצרכים הללו מותנה בנקיטת אמצעים שאינם נוגדים את החוקים הקיימים ואינם מצריכים תיקוני סעיפים בחוק הקיים.

סעיף מס׳ 10 של חוזה השלום ביחס למיעוטים, שנחתם בפאריס ביום 9 בדצמבר 1919, נכלל אמנם כולו בסעיף מס׳ 7 של חוק החינוך היסודי הממלכתי, אך ביצועו נדחה לזמן בלתי ידוע. וגם כיום, כעבור חמש שנים מאז שנתקבל החוק, טרם ניגשו להגשימו. באותו סעיף 7 מדובר במפורש, כי במקום שקיימת אוכלוסיה בת שפה אחרת יוקם על חשבון הממשלה בית־ספר בשפת הוראה של אותה אוכלוסיה. ברם, הוראה זו אינה מתבצעת ביחס ליהודים אף לא באחד מאזורי המדינה, לא בבוקובינה ולא בביסאראביה, לא ברומניה־הישנה ולא בטראנסילוואניה.

— — — חוק החינוך הפרטי מכיר בשני סוגי בתי־ספר פרטיים — נטולי זכויות רשמיות ובעלי זכויות כאלו. ברם, לפי התנאים המנויים באותו חוק לא נוכל להגיע לעולם לבתי־ספר בעלי זכויות רשמיות, שכן מתן הרשיון תלוי במינויים של שני מורים מוסמכים. וכאן מקום התורפה. הרי אנו נטולי רשות לפתוח בית־מדרש למורים!

— — — ועוד בעייה חשובה אחת בסבך השאלות הקשורות בבית־הספר, והיא — בעיית הבחינות. מאחר שחסרים אנו בתי־ספר בעלי זכויות רשמיות, חובה עלינו להגיש את התלמידים לבחינות בסוף כל שנת־לימודים. הדבר נראה מוזר ביותר לאור העובדה, שלוועדת הבחינות ניתנת ממילא האפשרות לבחון את ידיעותיהם של התלמידים בסיום לימודיהם בכיתה הרביעית של בית־הספר. רק לפני ימים מועטים היינו עדים למקרה מחר באחד מבתי־הספר הרומנים בבוקארשט, כשתלמיד, רומני מלידה, בן 7 וחצי מכיתה א׳ הוגש לבחינות סוף השנה בפני ועדת בוחנים בת 7 מורים! הן אף אני למדתי בגימנסיה ובאוניברסיטה ויודע, כי לבחינות הבגרות בספרות ניגשים בפני ועדה של 3 בוחנים. ואילו כאן, לבחינות־גמר של כיתה א׳ בבית־ספר יסודי — בפני ועדה בת 7! אין איפוא כל תימה, שהילד נבהל מפני הדחליל הזה ונכשל בבחינה מטעם די פשוט, שלא היה מסוגל לפתוח את פיו.

היודעים אתם משום מה נוהגים למנות ועדות־בוחנות בהרכב כה מסורבל, אם כי במקרים אחרים נוהגים למנות גם ועדות־זוטא של 5 חברים בלבד? מסתבר, שאין זו אלא שאלה כספית [שיעור מס־הבחינות נקבע לפי מספר הבוחנים בוועדה]. לכן על המיניסטר לתת את דעתו לחסל את הנוהג הזה באמצעות תיקון בחוק.

רבותי הצירים, אמנם מחובתו של המיניסטריון לבדוק את מערכת החינוך, אך למה לא יעשה זאת באמצעות המפקחים שלו ועל־חשבון תקציב הממשלה? הן רק באופן כזה עשויה הבדיקה להיות אובייקטיבית ובלתי משוחדת. מה שאין כן כאשר

הבוחנים עומדים לקבל את דמי הבחינות מקופת בית־ספר שאותו הם באים לבדוק.

— — — מצד אחד עשתה הממשלה הנוכחית מחווה חשובה כלפי המיעוטים, בהקציבה תמיכה מיוחדת לבתי־הספר שלהם. בחלקם של בתי־הספר היהודיים עלה הסכום של 4 מיליונים ליי, שמהם בחלקה של ביסאראביה 1,1 מיליון. אולם באותה שנה עצמה היה על בתי־ספר אלה להוציא על מס־הבחינות סך של 980 אלף ליי. מה ערך איפוא ל"תמיכה" שניתנה להם? והרי בתי־הספר הפרטיים שבמדינה משחררים את הממשלה מהחזקת בתי־ספר למענם בסכום של 80—70 מיליון ליי לשנה!

כל זה בלי לדבר כבר על עצם הבחינות המחייבות תלמידי כיתות א׳, ב׳ ו־ג׳, שאינן מתיישבות מבחינה פידאגוגית ואפילו גורמות להפחתת ערכו של המורה בעיני התלמיד. הוכחה יתירה לכך תשמש העובדה, שאף ד"ר אנגאלאסקו עצמו וכן המיניסטרים שלאחריו — הפרופ׳ נאגולאסקו, פרופ׳ פאטרוביץ׳ וכן ד"ר ניקולאי לופו, השתכנעו לבסוף בצדקת נימוקינו והורו לשחרר מהבחינות את תלמידי שלוש הכיתות הראשונות.

— — — ומכאן לבעייה חשובה אחרת, והיא — המחסור בספרי־לימוד, שעליו דובר הרבה. ברצוני להצביע כאן על כמה מקרים די מוזרים. כידוע, הוכנו על־ידינו כמה ספרי לימוד בעברית לשפה, להיסטוריה וכו׳ בהתאם לתכנית הלימודים. והנה המומחה במיניסטריון לחינוך בתחום השפה העברית מעלה נימוקים בלתי ענייניים לגמרי לשם פסילתם של הספרים האלה — דבר שבעצם אינו כלל מתפקידו של אותו מומחה. והנה דוגמה: ספר החשבון לכיתה א׳ הואר בתצלומים כדי להרגיל את התלמיד במניין. בין היתר — ציורי דגלונים צבעוניים במספרים משתנים לשם תירגול. השימוש בספר זה נאסר מפני הטעם, שהדגלונים אינם תלת־צבעוניים, בדומה לדגל המדינה. והן לגבי ספרי־הלימוד בצרפתית לחשבון המובאים מצרפת לא הוצג תנאי כזה. ועוד — הממליץ המומחה מצא לנכון להעיר ביחס לספרי־לימוד שהוגשו לאישור את הדברים כדלקמן: "בספרי־הלימוד כלולים קטעי קריאה בחלקם מתורגמים ובחלקם מתוך ספרי רבנות (דת), קטעי קריאה מסוגים שונים לקוחים מהיי העמים, מהגיאוגראפיה וכו׳. אין אלה אלא ספרי־לימוד בעלי אופי בין־לאומי, שניתן להשתמש בהם בכל ארץ וארץ. אף אם ספרים אלה נדפסו כאן במדינתנו, מחבריהם אינם מילידי ארצנו, אלא באו זה מקרוב לכאן. מובן איפוא משום מה לא נכללו אף לא באחד מספרי־הלימוד האלה קטעים כלשהם מתוך ההיסטוריה והגיאוגראפיה של ארצנו. עם כל זאת הנני בדעה לאשר את ספרי־הלימוד האלה, לאחר שיוכללו בהם קטעים מתוך ההווי של ארצנו".

רבותי, הרי אלה אינם אלא ספרים שהילד לומד מתוכו את השפה העברית בלבד והן ביחס לספרי הלימוד לגרמנית ולצרפתית, שבהם משתמשים בבתי־הספר שלנו, אין דורשים זאת, מאחר שקיימים ספרי־לימוד מיוחדים למקצועות היסטוריה וגיאוגראפיה של המדינה. כל זה מעיד בעליל על הרוח השוררת בחוגי המיניסטריון — רוח שאינה תואמת כלל את ענייני הפידאגוגיה.

והמעניין ביותר הוא, שהממליץ מוצא לנכון אף לעוץ עצה באיזה סוג אות מהאותיות העבריות יש להשתמש לצורך הדפסת הספר — באותיות רבניות או באותיות עבריות־ארמיות, דבר הנתון לטעמם הבלעדי של המורים למקצועות הלימוד, ואין זה מענייני הממליץ להתערב בו.

— — — במוסדות המיניסטריון אין הבנה לרוח הזמן ואין רצון להכיר אותה. מכאן הגינויים המגיעים מכל צד והקינתורים מצד המפקחים הראשיים והזוטרים,

שאינם מבינים את המציאות שנוצרה ואינם מוכנים להכיר בתבונתם של הממונים עליהם. ארשה לעצמי להביא לידיעת המיניסטר לענייני חינוך מקרה מעניין, אשר אירע אמנם בתקופה שקדמה לבואו לראשות המיניסטריון. מקום המקרה — העיירה בייראמצ׳ה, מחוז אקרמן שבביסאראביה. בזמנה הוגשה בשם ראשי העיירה בקשה למיניסטריון לפתיחת בית־ספר יסודי פרטי. לפי החוק חייב המיניסטריון לענות על הבקשה תוך שנה, ובהיעדר תשובה כלשהי ממשיך בית־הספר להתקיים. ומה קרה במציאות? המעוניינים שבית־הספר ייסגר מופיעים במקום ועורכים מעין פרוטוקול, כדלקמן. ארשה לעצמי לקרוא את הפרוטוקול במקורו למען יפורסם ב״מוניטורול אופיצ׳יאל״ ויישמר לנצח:

״3 בנובמבר 1927, פרוטוקול מס׳ 35. אנו, סמל הז׳אנדארמריה טודור אולטיאן וראש סניף הז׳אנדארמריה בורונצ׳וק, על סמך הפנייה מצד מפקח החינוך האזורי מס׳ ... שבה מעמידים אותנו על העובדה כי בעיירה בייראמצ׳ה הוקם על־ידי ועד יהודי בית־ספר פרטי ללא רשיון מצד המיניסטריון. היום... שעה 10 בבוקר, אנו בלוויית הסמל קונסטאנטין בורונצ׳וק ראש סניף הז׳אנדארמריה, מצאנו בחצר בית־הכנסת הגדול מעון בן שני חדרים וחדר כניסה, שנהפך לבית־ספר עם קתדרה, ספסלים וספרי־לימוד. בהם התכנסו בנפרד לפי 20 ו־25 ילדי יהודים ושמעו שיעורים נפרדים בעברית מפי שניים, מורים פרטיים כנראה, לייב גוברמן ושכטר. בתוך שני החדרים האלה מצאנו גם האנשים... כשהם מתווכחים תוך עשיית תנועות והעוויות בעברית (צחוק).

״בית־ספר פרטי זה, מלבד אשר הוא קיים ללא אישור המיניסטריון ומלמד בשפת היהודים, עבר עבירה ביחס להוראת המחנה הצבאי מס׳ 3, מאחר שבו התכנסו בהמון וערכו מתחת לקורת־גג אסיפה של מבוגרים מבני 20 ומעלה והתווכחו על עניינים שונים, וייתכן גם עניינים בעלי אופי חבלני (צחוק). באין אפשרות לוודא זאת, מאחר שעם כניסתנו לשם נפסק הוויכוח, פקדנו על סגירת בית־ספר פרטי זה, בשים אל לב כי בעיירה קיים בית־ספר אחר״, וכן הלאה, ״נטילת זכות לעצמם לכנס אסיפות של כל יהודי המקום, במסווה של פתיחת בית־ספר פרטי, לשם הפגנה נגד ביטחון המדינה וחתירה תחת יסודותיו של המשטר הקיים. שכן גם בני המיעוטים האחרים, בהיותם מעודדים על־ידי היהודים, עלולים אף הם להסתייג מבית־הספר הקיים ומלימוד השפה הרומנית ויאמצו לעצמם את העקרונות שמעבר לנהר הדנייסטר, תוך כוונה ליצור כאן מעין רוסיה שנייה — מקום שם הידיים הפורשעות...״ וכן הלאה.

למקרה זה היו תוצאות. מחזיקי בתי־הספר הועמדו למשפט, נסחבו לחקירות מלוות עינויים תוך האשמה על השתייכות לבולשביקים. בסופו של דבר הורשעו מחזיקי בתי־הספר, וכל אחד מהם נענש בתשלום קנס בסך של 5,000 ליי; בית־הספר נסגר על סמך סעיף 13 של חוק בתי־הספר הפרטיים ובהתאם לחוק מצב המצור, וכן עוד הרבה אי־נעימויות. הוגש עירעור בפני בית המשפט לעירעורים בקישינוב, והנאשמים זוכו.

אגב, פסק־הדין גורס בין השאר: ״בית־ספר זה, שבעליו ביקשו רשיון מאת המיניסטריון, יכול להמשיך בקיומו כל עוד הבקשה לא נדחתה״. ואף־על־פי־כן בית־הספר נשאר סגור כמקודם. זוהי דוגמה מאופן עבודתם של הפקידים, מהרוח השוררת בקרב האדמיניסטראציה הפנימית של המיניסטריון וכיצד ממלאים את חובותיהם מוסדות הביקורת שלו, בשעה שמתרחשים מעשים כעין אלה.

— — — ברצוני לנצל את ההזדמנות שכ׳ המיניסטר לענייני חינוך הוא מתושבי

העיר יאסי, ובוודאי מכיר הוא את מר תומא זכריה, מורה דגול, שאגב גם אני זכיתי לשמוע בשעתו לקח מפיו, ושמע על ההמלצות הטובות שהוא נוהג לערוך לאחר ביקוריו בבתי־הספר של היהודים אשר באזור פיקוחו. מר ת. זכריה אומר, ובוודאי מתוך דאגה, כי "חברת 'תרבות' הקימה את גני הילדים האלה ביאסי, ומשנת 1925 ועד היום לא עלה בידה להשיג את הרשיון הדרוש לקיומם, מאחר שבכל פעם שהיא שולחת את המיסמכים הדרושים לכך — הם מוחזרים לשם מילוים. אני מאשר שבתי־הספר האלה מצויידים בכלים הדידאקטיים השיטתיים והטובים ביותר וכן בכל המכשירים הפידאגוגיים הדרושים. שבועת־האמונים ניתנה אף היא בזמנה; כל התעודות נמצאות בסדר גמור בהתאם לחוק, אך הרשיון אינו מגיע".

אלה הם דבריו של מורה ותיק. אינספקציות כעין אלו נערכו בשורה שלימה של בתי־ספר, שתעודותיהם הועברו למיניסטריון. מתוך המון הפרוטוקולים על הביקורים בבתי־הספר בביסאראביה ובריגאט ניתן להיווכח על התקדמותם המפליאה בתחום ידיעת השפה הרומנית, הגיאוגראפיה של המדינה וההיסטוריה הרומנית. ואף־על־פי־כן מוחזקים מוסדות אלה במצב של "סובלנות" בלבד, מבלי להעניק להם רשיונות קבועים.

בקשתי היחידה מאת כ' המיניסטר, כי יזכה אותי בתשובה שלימה וברורה על כל השאלות שהצגתי לפניו מתוך ההנחה, שחוק החינוך הפרטי אינו בא רק להטיל עלינו חובות, אלא גם להעניק לנו זכויות מסויימות. אני תפילה, שעוד נזכה לימים יותר טובים בשביל בית־הספר הלאומי שלנו (מחיאות כפיים על כסאות חברי הסיעה הפארלאמנטארית היהודית).

כרוז*
(אייר תרצ"ה)

(פרטים על הדיון במצבו של בית־הספר ראה לעיל בפרק ועידת המורים השנייה, עמ׳ 603—600).

לכל יהודי רומניה!

אחים יהודים,

התרבות העברית והחינוך הלאומי, שליוו את עמנו במשך דורות, חישלו את רוחו וחיזקוהו בכל הזמנים. העם היהודי, בחושו הבריא, היה נאלץ לאסור מלחמה על זרם ההתבוללות, שהביא חורבן והרס בשורותיו וגזל ממנו את בחירי בניו ובנותיו. וכדי לתת לדור צעיר חינוך לאומי בצורה מודרנית, בהתאם לדרישת הזמן, הוקם בתפוצות הגולה בית־הספר העברי.

עם התבססותו של בית־הספר מבחוץ והתפתחותו העניפה בפנים הוא זכה ליחס של חיבה ואהדה מצד המוני העם. הודות לרצונו החזק של העם עלה להקים חומת־מגן בפני הדור ההולך וגדל, כדי להכינו לקראת חיים חדשים בארץ כיסופיו.

בית־הספר העברי בביסאראביה, שהוקם לפני 15 שנה, הספיק להכות שורשים עמוקים בקרב המוני העם היהודיים, למרות כל הגזירות הרעות שניתכו כל העת על ראשו. רק הודות לנכונותו של הציבור היהודי לשאת בקרבנות, ולעמידתו האיתנה במאבק על זכות קיומו של בית־הספר העברי בשנות הגורליות 25—1923, הוכתרה הפעולה בהצלחה. אם עדים אנו כיום לתופעה, שצעירי הסתדרויות ציוניות שונות נושאים ברמה ובגאווה את הדגל החלוצי, כשהם מתיימרים לשנות את הווי חיינו הגלותיים, לכוננם מחדש על יסודות־עבודה מוצקים ולטעת בלב העם את הרצון ליצור בכל ענפי החיים המשקיים־כלכליים — הרי כל זה בא אך ורק הודות לבית־הספר הלאומי העברי.

כיום מתקיימים בביסאראביה 60 מוסדות חינוך: גני־ילדים, בתי־ספר יסודיים ותיכוניים, שבהם מתלמדים למעלה מ־6,000 תלמידים מפי 350 מורים. שפת הספר נהפכה לשפת החיים, שצליליה מהדהדים בכל פינות ארצות התפוצה. אולם מה יכאב הלב, שדווקא בעת הזאת — עת תחייה לאומית — אנו עומדים במשבר כלכלי חמור המערער את קיומו של בית־הספר העברי. תהליך התפתחותו נחסם והולך גם בשל גורמים פוליטיים חיצוניים, ורבים הם המכשולים הזרועים בדרכו הסבוכה. דרוש מאמץ נועז כדי לאפשר את המשך קיומו וכדי להגן על העמדות שרכש לו עד כה. ורע מזה הם רגשות העצב והייאוש, אשר החלו להתגנב בליבו־תינו עקב המצוקה החמרית אשר השיגה אותו כעת.

מן הדין הוא להודות, כי בית־הספר העברי אינו תופס מקום בראש פעולתו של הציבור היהודי, והדאגה לקיומו מוטלת על קומץ עסקנים בלבד, ובעיקר — על המורים. ברם, הללו כבר נלאו מלשאת בעול הכבד והאחראי של החינוך הלאומי. הם נאבקים בשארית כוחותיהם, כדי להגן על הקיים, וקול ענות חלושה עולה באזנינו.

* לפי התרגום ליידיש, מהכרוז המקורי בעברית, שנתפרסם ביומון "אונזער צייט", קישינוב, ביום 26 במאי 1935.

צו־השעה מחייבנו לפנות בקריאה אל הציבור היהודי בשאר חלקי רומניה, לתנות לפניו את כל חרדת ליבנו מפני הסכנה האורבת לבית־הספר העברי ולבקש ממנו סעד וסיוע, כל עוד לא איחרנו את המועד. הציבור היהודי שבכל הארץ, ובמיוחד אותם החוגים הלאומיים הכואבים את כאב התחייה התרבותית של העם, נתבעים להתגייס למען בית־הספר העברי, כדי להבטיח את המשך קיומו הטבעי והנורמאלי. והרי מן הדין הוא שדלתות בית־הספר העברי תהיינה פתוחות לפני כל ילד יהודי, אך הדבר ניתן רק כשתבוא העזרה מן הצד. יהדות רומניה כולה נתבעת ליטול על עצמה את עול החזקתו המלאה של בית־הספר, בלא לסמוך על העסקנים והמורים בלבד, שכוחותיהם הולכים ופוחתים. שנת־הלימודים מתקרבת לקיצה, ועוד חסרים אנו סכומים ניכרים, כדי לעמוד בתשלומי השכר למורים, הזעום בלאו הכי. המשימה הדחופה העומדת לפנינו היא — להכריז על מגבית־הצלה, שתיערך בחודש יוני, עוד לפני צאת שנת הלימודים הנוכחית.

מחובתם של העסקנים הציונים, של כל יהודי דתי־לאומי, של אירגוני הנשים וכל חברי הסתדרויות הנוער הציוניות למקומותיהם, להצטרף למסע הסברה בקרב המוני העם ולהעמידם על הסכנה הנשקפת לקיומם הלאומי — למען יתמסרו בכל ליבם למיפעל ההצלה.

התנדבו־נא כולכם לשירותו של המיפעל. איספו תרומות לטובת בית־הספר העברי, שהודות למאמציו הנועזים עד כה הצליח להבקיע את דרכו בחיים וליצור את אחד הפרקים המפוארים בתולדותיה של יהדות ביסאראביה.

על החתום:

מרכז "תרבות" בביסאראביה / הוועד המרכזי של "ציונים כלליים" / הוועד המרכזי של "צעירי־ציון" ברומניה / הוועד האזורי של "פועלי־ציון" בביסאראביה / הוועד המרכזי של "מזרחי" בביסאראביה / הוועד המרכזי של הציונים הרביזיונים בביסאראביה / הוועד המרכזי של "המפלגה המדי־נתית" בביסאראביה / הוועד המרכזי של "אגודת הנשים הציוניות" בביסא־ראביה / ההנהגה הראשית של "גורדוניה" / ההנהגה הראשית של "השומר הצעיר" / "מכבי" / "הנוער הציוני" / "בית"ר" / "ברית הקנאים" / "דרור" / "בוסליה" / "צעירי מזרחי" / הוועד המרכזי של אגודת המורים העבריים בביסאראביה.

ROMANIA.
BASARABIA.
DIRECTORIATUL
DE
INSTRUCȚIE PUBLICĂ.
DIRECTORUL
LICEULUI DE BĂEȚI AL IV.
Anul. 1920 Mars 25
No 165
Orașul Chișinău.

Monsieur le Rabbin!

M^eur le Président du Comité des parents m'a envoyé la teneur du résultat de l'enquête sur le choix de la langue d'enseignement dans les classes nationalisées, du lycée qui m'est confié.

Sur 103 parents 92 (90%) se sont prononcés pour la langue hébraïque et seulement deux (1,9%) - pour le jargon.

Non compétant à résoudre le problème du choix de l'une des deux langues israélites, de l'hébreu ou du jargon, pour l'enseignement au lycée de la religion, de la langue par elle même, de la littérature et des autres matières scientifiques et partageant l'opinion du Comité des Parents que

Secretar M Cipițianseara

„l'étude simultanée de deux langues israélites accompagnée de celle du rumain, du français et de l'allemand est accablante pour des élèves de classes inférieures et qu'elles diminue leurs progrès dans toutes les matières," j'ai l'honneur de Vous prier, M^eur le Rabbin, de bien vouloir me faire part, dans le plus bref délai possible, de votre opinion éclairée sur la dite question.

Directeur P Colev

מס' 55. פניית מנהל הגימנסיה מס' 4 בקישינוב (המולאמת) אל הרב צירלסון, שיחווה דעתו באיזו משתי השפות, עברית או יידיש, לבחור כשפת־הוראה.
(תשובת הרב ראה לעיל, עמ' 503).

ההחלטות

אינסטרוקציה

מס' 56. החלטות הוועידה השלישית, המשותפת למורים העברים והיידישאים, במסגרת הוועדה האסכולתית ליד הדירקטוראט להשכלת העם (פרטים נוספים ראה עמ' 504).

[illegible] בתי-הספר אשר למשלה כפי [illegible] (קבוע עין בסעיף 2) נשארים באבוים [illegible] בנוגע לשפת ההוראה יחסם לשתי השפות הנזכרות, ואם איש אינו יכול לחיות את [illegible].

הערה: אם בבית-הספר שפת ההוראה בה היא עברית מלמדים את השפה היהודית [illegible] או כב בסי שפת ההוראה כי היא יהודית מלמדים את השפה העברית צריך להקצות [illegible] לא פחות [illegible] של התלמיד במחלקה [redacted] בשבוע.

2) כל המחלקות החדשות שתפתח הממשלה מקיים והלאה בשביל העברים תעמודנה לרשות [illegible] בין שני מיני בתי הספר הנזכרים. במחלקות החדשות הנפתחות בבתי הספר הקיימים [illegible] לקבל את ראש [illegible] לבית הספר שהן נספחות אליו.

3) השיעורים הפרטיים המוסדרים להפתח בשנה הזאת, צריכים [illegible] בשביל בתי-הספר [illegible] השקרים צריכים להתקבל אנשים ונשים שיכשרו להם השכלה כללית במדה לא פחותה [illegible] ולתלמידים [illegible] מחלקות הגימנזיים או בית-ספר [illegible] ויודעים היטב את השפה היהודית [illegible] או העברית. השיעורים צריכים להיות מסודרים באופן [illegible] השפות הנזכרות תלמודנה עלידם במדה נכונה. [illegible] משתי השפות האלה או גם [illegible] כפי האפשרות ומצב הענינים.

4) הערה האסכולתית מספיקה לבתי-הספר העבריים אשר למשלה [illegible] בעדר מתאים למספר המחלקות שיש לכל אחת משתי הנטיות הנזכרות.

5) מוסיפים 2 אינספקטורים: אחד לפי הצעת הפלגה היידישיסטית ואחד לפי הצעת הפלגה ההעבראיסטית. כל אחד מהם צריך לדעת היטב גם את השפה העברית, גם את השפה היהודית [illegible] ולנחות בקצירת את [illegible] הספר משה הנטיית: עלידם להלק ביניהם את העבודה לפי גלילי הפלך ולא לפי נטיות בתי-הספר שבהם.

6) החברים המתווים של הערה האסכולתית משתתפים בישיבותיה ומקבלים זכות חות-דעת [illegible] רק או כאשר בישיבות האלה משתתפים גם באי-כח הנטיה המתנגדת לנטיתם מהמתו שהם מרברים בשמו.

7) המיסר היחידי שלו הוכות הנמסרה, הן מצד הדין והן מצד היושר, להוציא לפועל את כל [illegible] הועידה ה II של המירים העברים במסרכיה ולשמור את הנטיות והצביונים, שיש לבתי-הספר העברים הקימים מכבר וגם לברר את [illegible] בתי הספר העיסרים להבנות לפי הערך של הסעיף 2 — היא הערה האסכולתית העברית הלאומית [illegible] הדירקטורט הראש להשכלת העם במסרכיה.

8) לעמוד על המבחן לפני הוערה האסכולתית כדי לקבל את הזכות להורות בבתי-ספר עבריים מחויבים רק אותם האנשים שעוד לא הורו בבית-ספר כזה ורוצים לקבל משרות חדשות בבתי-ספר עבריים.

9) הנהלת בתי-ספר עבריים צריכה להמסר רק למורים עברים.

10) הוערה האסכולתית צריכה להוציא לפועל את הרעיון של העברת הנוך הילדים [illegible] והנהלת התלמידים בהם על יסוד העבודה הנופנית של התלמידים וגם ליסד בתי-ספר מהטפוס הזה.

11) על הוערה האסכולתית לדרוש את השלטונות העצמים יאת המיניסטריון להשכלת העם שבעת [illegible] בתי-ספר [illegible] יתחשבו עם הערך היחסי של מספר התושבים העברים אל מספר התושבים סיתר העמים.

מרכז „תרבות"
בבסרביה.

א' שבט, תרצ"ב

חוזר י'.

חברים! ביום י"ד, ט"ו, י"ט טבת היתה בקישינוב מועצת הדירקטורים של הגמנסיות התרבותיות בבסרביה. המועצה נקראה ע"י מרכז „תרבות" ובמשך שלשה ימים שקלו וטרו חברי המרכז ביחד עם הדירקטורים בכל השאלות העומדות על הפרק בעולמנו החנוכי־התרבותי.

מועצה זו יש לה ערך מיוחד, בהיותה הנסיון הראשון לשתף גם את הפרובינציה בעבודת המרכז ואנו בטוחים שמועצה זו תפתח דף חדש בתולדות „התרבות" בבסרביה ותשמש גבול ומעבר מתקופת ההתעוררות והפרויקטים לתקופת המעשה והפעולה הממשית בכל ערי בסרביה.

המועצה הניחה יסוד לארגון בתיה"ס התיכוניים לקשור כל הגמנסיות התרבותיות לקונפדרציה אחת ולסקציה מיוחדת על יד מרכז „תרבות", ואת היא התחלת ארגון בתיה"ס שלנו בכלל — ונקוה כי התחלה זאת תשמש דחיפה לחברינו בכל מקום — לגשת מיד לעבודת ארגון גדולה של בתיה"ס שלנו.

במועצה סמנו הדרכים הריאליים המובילים להגשמת המטרה שהציב לו המרכז בדבר ארגון ההורים שבניהם מתחנכים בבתיה"ס של „תרבות". הדירקטורים נעשו מהיום שותפים בעבודת „תרבות" לא רק ע"י השפעתם בתוך בתי־הספר המתנהלים על ידיהם, כי אם ע"י השתתפות אקטיבית בעבודה התרבותית שהיתה מוטלת עד עכשו על המרכז בלבד.

במועצה זו הונחה גם אבן־הפנה לארגון המורים של בתיה"ס הגמנסיים והתיכוניים והותוו גם הרשומים הראשונים של הסתדרות זו ומטרותיה.

אולם בכדי לתת לכם, חברים, מושג יותר ברור מעבודת המועצה הנ"ל הרינו למסור לכם אף מקצת מההחלטות העיקריות שנתקבלו במועצה:

1) כל הדירקטורים מתאגדים לסקציה אחת של בתיה"ס התיכוניים על יד מרכז „תרבות". אל הועד הפועל של הסקציה נכנסים 5 חברים מהפרובינציה מלבד באי־כח של המרכז. ע"י הועד הפועל המשותף הזה נחתכים כל עניני בתיה"ס התיכוניים ומוצאים אח"כ אל הפועל ע"י המרכז. כל חברי הסקציה נאספים פעם בשנה למועצה בדבר כל עניני בתיה"ס. הועד הפועל מתאסף עפ"י קריאת המרכז או עפ"י דרישת החברים בשעת צרך בדבר. אל הועד נכנסו מהפרובינציה הדירקטורים: ברגר (אקרמן), הובינסקי (בלץ), טומרקין (טרקוליסטי) שברצמן (בנדרי), שפירינג (בריטשנה) ומטעם המרכז נבחרו: מר ברמן, ומר רבלסקי והמנהל הכרים מהגימנזיות בקישינוב.

2) על הועד הפועל הנ"ל הוטלו תעודות רבות וגדולות שמהן נזכיר את החשובות ביותר:

א) לעמד על המשמר ולהגן על זכויותיו של בתיה"ס הלאומי.

ב) לגשת מיד להכנת תכנית הלמודים העבריים בבתיה"ס הגמנזים והתיכונים, להגישה לפני המועצת הפדגוגית של בתיה"ס ולאשרה אח"כ בועידה פדגוגית, שתקרא עוד בשנה זו.

ג) לדאוג שמיד־תיכף להשתלמות בשפה העברית ובספרותה של הלמודים הכלליים בשביל מורים בעלי צנזים מומחים לאלו מקצועות, כמו כן לפתח בימות הקיץ קורסים זמניים להוראת המתודיקה והלמודים העבריים בשביל המורים שאין להם תעודות הבשרה הדרושה, מלבד אלה להשתדל לפני הממשלה להשיג רשיון לבחינת מורים בעברית ללמודים הכלליים והעבריים בשביל בתיה"ס שלנו—הגמנזים והתיכוניים.

ד) לדאג להוצאת ספרי־למוד מתאימים לדרישות בתיה"ס שלנו, לכנוס כל ההוצאות הפדגוגיות שישנם היום בשוק־הספרים, לעריכת רשימות־ספרים לספריות לתלמידים ולמורים, להמצאת מכשירים בשביל בתיה"ס וכו'.

ה) לקרוא למועצה את המורים ללמודים העבריים בימי הפסח לדון בשאלות הפרוגרמה ואפני ההוראה של הלמודים הנ"ל, ולועידת מורים בשביל קביעת פרוגרמה אחת לכל בתיה"ס ופתרון השאלות השונות העומדות על הפרק.

בכדי להוציא את כל ההחלטות הנ"ל אל הפעל הכירה המועצה בצרך ההכרחי לבסס את המרכז „תרבות" ולהמציא לו את האמצעים הגדולים שהוא זקוק להם בגשתו אל העבודה שהתוה לפניו. לשם זה קבלו עליהם הדירקטורים לנהל תעמולה גדולה בחוגי־ההורים שדרשו בלכ־אבות ואמהות גם יהיו בתור חברי הסתדרות „תרבות", ולהפיץ בין כל המורים בתחית התרבות העברית את „תרומת התרבות" לטובת המרכז.

אולם כל ההכנסות הללו אינן מספיקות כלל וכלל. קיומו הנורמלי של בית־ספרנו תלוי במדה מרבה בפעולתם המתמדת של הסקרטריאט, האינסטרוקטורים והיוריסקונסולט של המרכז. החזקתם של המוסדות הללו דורשת סכומים עצומים, כמו כן שעורי־הקיץ למורים, ועידת „תרבות" וועידת־מורים יהיו הוצאות גדולות. ובאיש אחד קראו כל חברי המועצה להתאמצות יוצאת מהכלל, כדי להנצל מהסכנה האורבת לבית־ספרנו.

בתור בטוי להתאמצות זאת באה הצעת ועד ההורים של אחדים מבתיה"ס לשים מס מיוחד על כל תלמיד הלומד בבתיה"ס של „תרבות" בתור הוספה על שכר־הלמוד לטובת המרכז. ההצעה הזאת מצאה הד בלבות כל המשתתפים בועידה ונתקבלה פה אחד. מנהלי בתיה"ס קמו וקבלו עליהם לנהל תעמולה גדולה בחוגי ההורים בשביל לקרבם לעבודת תרבות ובשביל להגדיל הצלחתו של המוסד הפיננסי החדש הזה.

המועצה נגמרה מתוך הכרה משמחת, שהונח היסוד לעבודה מסדרת ומשותפת של המרכז והפרובינציה. אנו בטוחים שההחלטות שנתקבלו במועצת הדירקטורים שלנו תמצאנה להן הד חי בלבות כל בוני בית־ספרנו הלאומי.

המרכז מרגיש בכל כבד התעודה שנטל על עצמו והוא מקוה שכל הפרובינציה תענה לקול קריאתו ותבא לעזרת־עזרת התרבות העברית.

אנו לא נחדל מהתריע ומהתרות על הסכנה האורבת לבית הספר שלנו, אם לא נדאג לו בעוד מועד ואם לא נהיה מוכשרים להתאמצות יוצאת מהכלל לשם בסוסו, שכלולו ושפורו.

אנו שבים ומזכירים לכם, חברים, את גדל האחריות של הרגע וקוראים אתכם לעבודה מידית על שדה התרבות. קראו אספות הורים, קראו אספות תרבות, בררו את המצב לעם ואתם, כי יענה לכם ובעזרתו נעשה ונצליח.

מרכז „תרבות".

CENZURAT

דפוס מ. דקטר „טבניק" קישינוב מיכאליב 53

מס' 57.

URAT.

הועד המרכזי של „תרבות" בבסרביה

קישינב, רחוב קיבי, 52.

חוזר א'.

חברים!

הועידה השניה של „תרבות" בבסרביה גמרה עבודתה. היא הטילה על הועד המרכזי, שנבחר מחדש, לשים לבו לא רק אל העבודה הפיליטית-יהודית כי אם—ובעיקר—לעבודה התוכית הפנימית. היא הניחה יסוד ליצירת אינסטרוקטורים מתאים וקבלה עליה התחייבות בפני הועד המרכזי החדש—להגן על מסרותינו הקיימים, לשמר על רוחם וצביונם ולבדות התנאים היהודים הקשים להוסיף ולבנות מיסדות חנוך חדשים ולשפל לא רק בהשכלה על בתי-הספר, כי אם גם ביצירת מיסדות שלפני ואחרי ביה"ס.

הועד המרכזי נגש לעבודתו מתוך הכרת כל האחריות המוטלת עליו. אנו מאמינים, שחברינו בכל מקום אף הם ישאו אתנו באחריות זו ויסיעו בידנו לבנות את ההסתדרות על יסודות בריאים. ואנו פונים אליכם בהצעות ובדרישות אלה:

א) יסוד החנוך העברי—גן-הילדים—דורש עדיין טפול וטפוח מיוחד מצד הסרי „תרבות" בארצנו. בשעת הרס זו, כשביה"ס העברי עומד בתנאים הכי קשים וקיומו דורש התאמצות יוצאת מהכלל מצד הצבור העברי, יכול גן-הילדים לשמש אמצעי-פעולה רצוי ונאמן בעד החנוך וביה"ס העברי הנורמלי. כל אב, שבנו או בתו נתחנך על טהרת הגן העברי, מסתמא יתוסף על חובבי ביה"ס העברי וישקד על תקנתו. יש לראות משום כך, שבכל עיר ועירה יפתח גן-ילדים—מקלט ומחבוא נאמן ללשון העברית ולחנוך הלאומי עד יעבר זעם ונוכל להקים את ביה"ס על יסודות עבריים גמורים. הגן יש בו בשעה זו משום הצלה פורתא. מלבד חשיבותו וערכו כשלעצמו—הריהו עלול לשמר את החוט המקשר אותנו אל בית-ספר עברי נורמלי ובכל שעת כושר נוכל ונשיב לבנינו ולשכלולו.

גני ילדים, שישמשו מתלמידים בני גיל 4-7—אפשר יהיה להקים בתור „הדרים" (Azil Confesional) ובמקום שאי-אפשר לקימם באפן גלוי גמור—לא יקשה להחזיקם אף בלי כל רשיון שהוא.

בבסרביה נמצא עכשו מספר הגון של גננות מימהיות העוסקות ברשותו של הועד המרכזי. בעזרתן אנו מקוים לבנות את הגן בדימניה ולהעמידו על הגבה הדרוש. בנידון זה הרינו נמצאים בתנאים טובים ביותר הודות לאינספקטור—המיסד העליון לגננות שישפיע מרותו על כל הגנים הנמצאים במדינה ויעשה השיבה אתת. הועד המרכזי נכון לשלח מצדו לכל עיר, שתתחייב לפתח גן-ילדים—את אחד מחבריו לשם עבודה סדור וארגון. באו, איפוא, חברים, דברו עם ההורים ועם העסקנים המעונינים בדבר, עוררו על חשיבות מוסד זה—ופנו אל המרכז ונבוא לעזרתכם.

ב) בכל עיר ועיר, מה גם במקומות, שביה"ס העברי נתרמן או נסגר שם בתוקף הגזרה, על חבריגו להשתדל 1) לקבע מספר מסוים של שעות לתלמידים העבריים בביה"ס הקימים ולהכניסם בתור היבה אל תכנית הלמודים של ביה"ס—ולו גם יצטרכו להוסיף שעות על הזמן הקבוע בבית-הספר. 2) ליסד קבוצות דוגמאיות, עם פרוגרמה של בי"ס נורמלי, שבהן כל הלמודים יונהגו בעברית; 3) ליסד שעורי-ערב ושעורי-שבת לתלמידים העבריים; בתי-תלמידים ובתי עם לקטנים ולגדולים, ששם יקבלו את החנוך הלאומי-צבורי, שיחסר להם בבה"ס; אגודות נער—להקנית הדבור העברי ולהפצת הספר והעתון העברי; ספריות ומקראות; אגודות דרמטיות ומקהלות לזמרה ולנגינה—כל אלה—עבודה תרבותית חשובה—שאין לנו לזלזל בהם.

ג) נגשנו להוציא אל הפעל את החלטת הועידה בדבר סדור האינספקטורט ואנו דורשים מכם למלא בדייק את התחייבויותיכם בשעת הועידה ולהמציא לנו מיד רבע הסכום, שקבלתם עליכם לטובת האינסטרוקטורט. כל עכוב מצדכם מעמיד בסכנה את הקשר שלנו עם האינסטרוקטור, שבחרתם בו. המקומות, שלא שלחו את באי-כחם אל הועידה—מצווים ועומדים אף הם להמציא מיד את הסכום שהוטל עליהם משעם הועידה והועד המרכזי.

ד) אנו עומדים להוציא לאור את „ידיעות הועד המרכזי", שבו יבאו גם דו"ח מפורט מהועידה והערכתה. אנו דורשים מכם לסיע בידנו ולהפיצו בין כל הזקוקים לשפתנו. המציאו לנו מיד קורספונדנציות ממצב המוסדות במקומות—ביחוד בכל הנוגע למצב היהודי—ונקבע להן מקום ב„ידיעות".

הועד המרכזי.

ט"ו אלול תרפ"ד.

דפוס „טכניק", קישינוב.

מס' 58.

ROMANIA

MINISTER al Culti lor şi Artelor

PRIM RABIN

Luna Septem. ziua 21 1925

No. 3581

CHIŞINAU,

CERTIFICAT

Noi Prim Rabin certificam că purtatorul acestuia dl Şaia V i n n i ţ c h i, din com. Arciz Vechi, jud. Cetatea Albă, fiind expus de noi unui examen pentru a căpăta dreptul de a preda LIMBA EBRAICA, BIBLIA şi Istoria EVREILOR la diferite şcoli, a reuşit la acest examen şi a căpătat dreptul susarătat.

Drept pentru care i-am eliberat prezentul certificat cu cuvenita semnatura şi aplicarea sigiliului oficial. –

PRIM - RABIN L. Tirelson

מס׳ 59. טופס־הסמכה מטעם הרב י.ל. צירלסון להוראת הלימודים העבריים בביה״ס.

nistru nu se respectă de către organele inferioare şi avem numeroase dificultăţi de întâmpinat, pentrucă la aceste organe nu există spiritul care trebue să domnească astăzi în ţară.

Cer d-lui ministru al instrucţiunii publice să facă dreptate şi în sesiunea parlamentară viitoare să facă schimbări în legea învăţământului particular la art. 8, care ne ia posibilitatea de a ne face şcoli normale particulare, pentrucă dacă nu se face acest lucru, trebue să se tragă măcar cealaltă consecinţă: înfiinţarea acelei şcoli normale de Stat evreeşti, de care a fost atâta vorbă.

Cer abrogarea art. 51, din legea învăţământului particular prin desfiinţarea examenului în primele trei clase ale şcolii primare. Cer schimbarea art. 54 şi desfiinţarea taxelor prin preluarea de către Minister a plăţii comisiunilor de examinare. Obligativitatea învăţământului şi gratuitatea lui impuse Statului trebue în cazul şcolilor particulare obşteşti să impună Statului, ca el să susţină aceste comisiuni examinatoare.

Cer să se aplice art. 7 din legea învăţământului primar de Stat care este conform art. 10 din tratatul minorităţilor dela Paris; cer aplicarea art. 11 din legea învăţământului secundar al Statului, care impune Statului să creeze şcoli de Stat pentru limba minoritară respectivă.

Deasemenea cer să se înfiinţeze ceeace este prevăzut în lege: catedre de religie mozaică în şcolile primare şi secundare de Stat, acolo unde sunt elevi evrei; scoaterea obligaţiei pentru elevii evrei de a participă la orele de religie creştină în şcolile de Stat, pentrucă este în contra Constituţiei, ca să impuneţi elevilor să înveţe o altă religie decât a lor proprie; revenirea asupra circulării prin care se interzice învăţarea limbii materne în şcolile particulare cu limba de predare română; lămurirea organelor de control, ca să ştie ce însemnează şcolile minoritare, să li se facă cursuri în ceeace priveşte importanţa lor în angrenajul vieţei de Stat, ele concurând la buna stare a învăţământului public.

Cer numirea pentru şcolile evreeşti a unui inspector şcolar, evreu care să fie bun pedagog şi bun cunoscător al limbii evreeşti şi nu un partizan politic, cum au fost acei ce au funcţionat odinioară, necunoscători ai limbii ebraice şi puşi acolo pentru căpătuială.

D-lor, întrucât sunt la sfârşitul interpelării mele şi sper că d-l ministru îmi va da răspunsul, care să satisfacă opinia publică evreiască, îmi iau permisiunea să citesc moţiunea care a fost votată la congresul dela 5, 6, 7 Ianuarie 1930.

MOŢIUNE

„Congresul al treilea al Soc. „Tarbut" din Basarabia, care a avut loc în Chişinău în zilele de 5, 6, 7 Ianuarie 1930, cu participarea reprezentanţilor filialelor societăţii, comitetelor şcolare de toate gradele şi a sfaturilor pedagogice, după ce s'a discutat situaţiunea juridică a şcolii evreeşti şi a tuturor celorlalte instituţiuni culturale din Basarabia, constată:

I. Că actuala lege a învăţământului particular nu dă suficientă posibilitate unei desvoltări normale a şcolii particulare, ca impunându-i numai obligaţiuni fără a-i acordă vreun drept şi nefăcând nici o distincţie între şcoala obştească (care nu urmăreşte nici un scop lucrativ) şi şcoala propriu zisă.

II. Că art. 7 din Legea Invăţământului Primar al Statului n'a fost aplicat cu privire la minoritatea evreiască, după cum nu i s'a aplicat nici art. 11 din legea învăţământului secundar.

III. Congresul ia cu satisfacţie act de prima încercare a onoratului guvern de a acordă o subvenţie şcolii evreeşti, accentuează că subvenţia acordată reprezintă un procent foarte mic faţă de bugetul şcoalelor evreeşti, contribuind numai într'o prea mică măsură la uşurarea nevoilor ei şi hotărăşte:

1. Insărcinează Comitetul central al societăţii de a cere:

a) Aplicarea în practică a art. 36 din legea învăţământului primar, prin acordarea de comisiuni examinatoare în limba ebraică, atât la şcoalele primare, cât şi la şcoalele secundare particulare, pentru obiectele ce se predau în această limbă.

b) Autorizarea definitivă a şcolilor particulare existente şi a membrilor corpului didactic actualmente în funcţiune;

c) Abrogarea art. 51 din legea învăţământului particular, menţinându-se numai examenul de absolvire al cursului primar, iar până la această abrogare, suspendarea aplicării acestui articol, cu privire la primele trei clase, cum s'a procedat de către onor. Minister în anii 1926, 1927 şi 1928;

d) Scutire de taxe de examen a şcoalelor particulare obşteşti (care n'au un scop lucrativ);

e) Infiinţarea unei şcoli normale de Stat pentru învăţătorii evrei, spre a putea pregăti viitorii membri ai corpului didactic evreesc, în acelaş timp desfiinţarea art. 8 din legea învăţământului particular, spre a da posibilitatea de înfiinţare a unei şcoli normale particulare;

f) Infiinţarea de catedre de limba ebraică şi religie mozaică în şcoalele primare şi secundare de Stat, frecventate de elevi evrei;

g) Infiinţarea de şcoli primare şi secundare de Stat cu limba de predare ebraică;

h) Intocmirea unui program de limba română pentru şcoalele primare cu limba de predare ebraică, pornind dela principiul fixat în art. 39 din legea învăţământului particular;

i) Majorarea subvenţiei ce se acordă şcoalelor evreeşti, astfel ca să poată acoperi în măsură apreciabilă toate nevoile lor;

j) Soluţionarea echitabilă a chestiunii coeducaţiei, avându-se în vedere situaţiunea excepţională a şcolii noastre.

2. Recunoaşte şi în viitor Comitetul central al societăţii cu sediul în Chişinău, ca unicul lor reprezentant împuternicit de a vorbi în numele lor şi a apără interesele şcoalelor evreeşti de orice grad şi a tuturor instituţiunilor evreeşti din Basarabia, ori unde necesitatea o va cere. Comitetul central e deasemenea însărcinat de a face demersurile necesare pentru satisfacerea doleanţelor arătate în moţiunile votate".

Acum mai am o singură rugăminte de adresat d-lui ministru, anume să binevoiască a-mi da un răspuns precis la cele spuse de mine şi răspunsul acesta să fie, că avem şi drepturi, cari decurg din legea învăţământului particular, nu numai datorii. De sigur că aşteptăm zile mai bune şi pentru şcoala noastră. (Aplauze pe băncile grupului parlamentar evreesc).

D. St. Cicio Pop, preşedinte: D. ministru al instrucţiunii publice are cuvântul.

D. N. Costăchescu, ministrul instrucţiunii publice şi al cultelor: D-le preşedinte, d-lor deputaţi, d. Landau a adus, în interpelarea d-sale, o serie de doleanţe, privitoare la învăţământul evreesc din ţara noastră, prezentându-le în aşà fel, încât un necunoscător ar putea aveà impresiunea că acest învăţământ la noi este într'o mare, mare suferinţă şi că ar constitui pentru populaţiunea evreiască o adevărată nedreptate. Eu ţin să relev acest lucru că, astfel prezentată chestiunea, este cu totul greşită şi înseamnă a judecà lucrurile absolut fără temeiu, dacă ne punem pe un asemenea punct de vedere.

Eu nu tăgăduesc că învăţământul evreesc nu are lipsuri; sunt cel dintâiu să recunosc că sunt încă multe lucruri de făcut de azi înainte, pentru a aduce la îndeplinire aceste doleanţe privitoare la învăţământul evreesc. Ţin însă să atrag atenţia d-voastre că dacă s'ar fi ridicat un alt d. deputat din majoritate şi ar fi adus, într'o interpelare conexă, doleanţele învăţământului primar din şcoala populară românească (aplause pe băncile majorităţii), dacă ar fi arătat lipsurile pe cari le îndură ţărănimea, în ce priveşte cultura şi dacă ar fi luat apărarea celor 600 de mii de copii de săteni, cari nu urmează la şcoală şi cari rămân în întuneric, în afară de şcoală, ce a-ţi fi spus la toate acestea?

D. Iosif Fischer: Am fi aplaudat.

D. N. Costăchescu, ministrul instrucţiunii publice şi al cultelor: Atunci, aş întreba: în ce raport stă nedreptatea care se face populaţiei băştinaşe a acestei ţări, faţă de nedreptatea care se face populaţiei evreeşti? Aşà trebue pusă chestiunea, în tot ansamblul ei, pentru ca să putem examinà nevoile şi posibilităţile de realizare.

Noi, care avem răspunderea, trebue să

מס' 60. החלטות הוועידה השלישית של "תרבות", ינואר 1930, ביחס למצבם היורידי של בתי־הספר, במסגרת השאילתא של הציר מ. לנדאו, אשר הופנתה לשר החינוך הפרופ' קוסטאקסקו (פרטים נוספים ראה לעיל, עמ' 59—654).

ADUNAREA DEPUTAȚILOR

Sesiunea ordinară 1930—1931

INIȚIATIVA PARLAMENTARĂ

La comisia de instrucție publică

23 Martie 1931.

PROIECT DE LEGE

Modificarea unor dispozițiuni din legea învățământului particular

EXPUNERE DE MOTIVE

Domnilor deputați,

Aplicarea legii învățământului particular din Decemvrie 1925, a evidențiat în practică multe lacune, a căror înlăturare se încearcă a se face prin proiectul de față. Deși în expunerea de motive a citatei legi se arată că legiuitorul a ținut să încurajeze învățământul particular, ca auxiliar a acelui de stat, totuși e suficient să aruncăm o privire asupra textelor ei spre a ne convinge că învățământul particular este tratat cu toată neîncrederea, luându-i-se posibilitatea unei normale și nestânjenite funcționări.

Răsfoind legea, nu se vede nicăieri că școalei i se dă vreun drept oarecare, ci vom găsi aproape la fiecare articol dispozițiuni prohibitive, ca: „Nu se poate", „este interzis", etc., fără ca să întâlnim undeva expresiunea: „Școala va avea dreptul".

Pentru a ilustra această stare de lucruri e suficient să arătăm un singur exemplu, acela că elevii școalelor primare particulare sunt obligați a trece examenul de fine de an. la fiecare clasă în loc să-l treacă o singură dată, la absolvirea cursului primar. In genere, nu se dă școalei particulare (afară doar celei cu drept de publicitate) nici un fel de drepturi, iar elevii nu sunt mai bine tratați, decât cei pregătiți în familie. Prezentarea elevilor la examenul de clasă este nu numai antipedagogic, dar ea mai devine un adevărat supliciu, atât pentru elevi cât și pentru părinți, precum deasemenea contribuie la scăderea prestigiului dascălului particular în ochii elevilor săi. In afară de aceasta taxele de examen apar ca o grea povară asupra părinților, în majoritate lipsiți de mijloace.

Cu deosebire, s'au ivit dificultăți în aplicarea legii, atunci când e vorba de învățământul particular minoritar. Să cităm două exemple: legea cere membrilor corpului didactic particular să poseadă aceleași titluri de studii ca cei dela stat. Pentru a se putea îndeplini această cerință a legii, era necesar să se înființeze școli normale minoritare, ceeace până azi nu s'a făcut.

E adevărat, că în legea învățământului primar și normal al statului se prevede posibilitatea înființării unei secțiuni pentru normaliștii minoritari, dar în fapt nu s'a realizat niciodată această prevedere a legii. Și dacă statul din motive bugetare nu poate înființa școli normale minoritare, nu este drept să se ia inițiativei private posibilitatea înființării de școli normale pe cale particulară. Iată de ce în prezentul proiect s'a căutat a se modifica art. 7 și 8 din lege.

Al doilea exemplu: legea nu precizează în ce limbă trebuiesc examinați elevii, și din această cauză s'a ajuns nu numai odată în situațiunea anormală ca elevii, deși instruiți în limba lor națională, la examene li s'a cerut să dea răspunsurile în limba statului, ceeace nu numai odată a dat rezultate dezastruoase.

Proiectul de față are de scop a remedia în parte această stare de lucruri, a da școalei particulare cel puțin o aparență de prestigiu, ca să poată într'adevăr deveni un auxiliar al învățământului de stat.

Acceptându-se modificările propuse, învățământul particular va putea într'adevăr deveni un auxiliar al statului, iar cetățenilor li se va da posibilitatea de a-și instrui copiii după dorința lor și sub controlul autorităților școlare.

Michel Landau, M. Drăgan, Dr. Th. Fischer, Krakalia, Theodor Roznovan, R. Dan, N. St. Graur, Lotar Rădăceanu, Dr. Iosif Fischer, I. Herdric, C. Leancă, I. M. Leon, L. Știrbăț, Preot Spinei, Șt. Pencoff, Gh. Odobescu, E. Gherman, Z. Ioncu, Ion Flueraș, Dr. Duceak, I. Mirescu, V. Condac, I. Samoilă, Dr. Lupu, D. Bogos, S. Rosenberg, C. Sp. Popescu.

מס׳ 61. דברי־הסבר להצעת השינויים בחוק החינוך הפרטי, שהוגשה מתוך יזמה פארלאמנטארית. לאחריה הובאו במפורט השינויים שהוצעו ל־33 מסעיפי החוק.

(פרטים על כך, וכן תרגום דברי־ההסבר, ראה לעיל, עמ׳ 558).

ROMANIA

CONSILIUL LEGISLATIV

SECȚIA I

AVIZ Nr. 48

Ședința dela 20 Martie 1931

Președinția d-lui I. Ionescu-Dolj.

Prezenți fiind:

Consilieri permanenți d-nii: George D. Nedelcu, C. D. Anghel, Cezar Vărgolici, I. C. Filitti, D. Ispasiu.

Raportor al lucrării d. I. C. Filitti.

Referent d. E. A. Poulopol.

La ordinea zilei fiind proiectul de lege din inițiativă parlamentară pentru modificarea unor dispozițiuni din legea învățământului particular, înaintat Consiliului de Președinția Adunării Deputaților cu adresa Nr. 1.030 din 24 Ianuarie 1931 și înregistrată la acest Consiliu sub Nr. 58 din 26 Ianuarie 1931.

Consiliul,

Luând in examinare proiectul de lege, pornit din inițiativa Camerei Deputaților. pentru modificarea legii învățământului particular:

Văzând textul proiectului și expunerea de motive ce-l însoțește;

Văzând și dispozițiunile legii în vigoare asupra învățământului particular din 22 Decemvrie 1925;

Văzând că propunerile de modificări din proiect sunt referitoare la 23 articole din legea susmenționată și după cum se arată în expunerea de motive ele privesc mai mult învațământul particular minoritar;

Că în special din expunerea de motive rezultă că modificările urmăresc între altele două principale scopuri: să se acorde dreptul minorităților de a avea *școli normale particulare* și să se precizeze că elevii preparați în școalele particulare minoritare să poată trece examenul *in limba de predarea școalei*.

Consiliul are de făcut asupra modificărilor propuse următoarele observațiuni:

a) Modificările propuse la art. 7 și 8 au de scop acordarea dreptului minorităților etnice de a avea școli normale particulare.

Din expunerea de motive a legii învățământului particular din 1925 se vede că Statul înțelegând să rezerve pentru el dreptul de a prepara corpul didactic care are menirea de a forma sufletul fiilor țării, nu a voit să-l încredințeze nici unui fel de învățământ particular și deci nici a celui minoritar. Că această regulă a creat însă două excepțiuni: 1) a prevăzut posibilitatea înființării de secțiuni pentru normaliști minoritari pe lângă școalele normale de Stat și 2) a respectat școlile particulare în ființă la punerea în vigoare a legii.

In atari condițiuni modificările propuse vin în contradicțiune cu unul din principiile fundamentale ale legii în vigoare. Apoi există posibilitatea de a se înființa secțiunile prevăzute de lege cari pot satisface năzuințele populațiunii minoritare;

b) A doua modificare e aceia referitoare la permisiunea de a se ține examenele în limba de predare a școalei.

Și asupra acestui punct legea în vigoare și expunerea ei de motive pun ca principiu că diplomele sau certificatele ce se eliberează de Stat, putând să deschidă personalului dreptul la funcțiuni publice, ele nu pot fi date decât acelora cari posedă limba oficială a țării; Or această limbă nu va fi deplin posedată de elevi dacă ei o vor privi ca o simplă dexteritate, ci numai dacă vor fi obligați să se rostească la examene în aceste limbi asupra tuturor materiilor.

Legiuitorul a ținut ca prin această dispozițiune să se asigure că limba oficială nu e neglijată în școlile particulare cu limba de predare alta decât cea română și că purtătorul unei diplome a Statului român posedă bine limba română.

Chestiunea depășește cadrul unei simple modificări de articol. Ea stă în strânsă legătură cu dreptul de suveranitate al Statului și Consiliul crede că ea nu poate fi de natură a vătămă minoritățile, când au toată libertatea de a învăță și limba lor maternă;

c) Intre celelalte modificări propuse sunt încă de semnalat următoarele două: prima, aceia prin care se voește ca legea să permită ca și cursul inferior al

școalelor secundare să poată fi mixt, adică să învețe la un loc băieții și fetele și cea de a doua acea ca să se permită ca examenul de absolvirea claselor primare să nu fie dat an cu an ci o singură dată după terminarea claselor.

Și asupra acestor două modificări Consiliului, ține să observe: că în ceeace privește amestecul copiilor de ambele sexe în cursul inferior al școalei secundare nu a fost niciodată admis la noi, considerându-se că nu e potrivit firei poporului nostru; iar dispozițiunea după care examenele trebuie să fie date în fiecare an s'a crezut că e mai pedagogică și asigură un control mai serios al cunoștiințelor câștigate de copii.

d) Toate celelalte modificări cari se mai propun nu conțin vreo dispozițiune contrarie Constituțiunii sau altor legi în vigoare afară de aceia pe care o modifică;

e) In afară de observațiunile de mai sus Consiliul ține să adauge și considerațiunea că făcând intervențiune scrisă la Ministerul Instrucțiunii Publice cu referire la acest proiect, și întrebând Ministerul dacă modificările propuse prin proiect i-au fost semnalate de către organele în subordine ca lacune constatate în aplicarea legii, Ministerul, cu adresa Nr. 28.087 din 9 Martie 1931 a răspuns că nu crede potrivit să se *modifice legea învățământului particular, deoarece, anume lipsuri de precizie, ce le-ar prezenta să pot înlătură prin dispozițiuni administrative luate chiar în marginile și în spiritul actualei legi.*

Cu aceste observațiuni și propuneri Consiliul dispune restituirea proiectului.

Președinte, **I. IONESCU-DOLJ**.

Consilieri permanenți: *George D. Nedelcu, C. D. Anghel, Cezar Vârgolici, I. C. Filitti* și ***D. Ispasiu.***

Referent titular, *E. A. Poulopol.*

מס׳ 62. חוות־דעת של המועצה המחוקקת שליד הפארלאמנט (תמצית חוות־הדעת, בתרגום, ראה לעיל, עמ׳ 60—559).

הועד המרכזי
של
חברת „תרבות" בבסרביה
קישינוב

COMITETUL CENTRAL
— al —
SOCIETĂȚII CULTURALE EVREEȘTI
„TARBUT"
din Basarabia
Chișinău, str. Regele Ferdinand, 52.

No. 1275
193 13 OCT. 1931

Domn vle

Avem onoare a vă face cunoscut că onor. Ministerul Instucțiunii Publice și al Cultelor cu ordin No. 98909 din 17 Septembrie 1931 v'a acordat autorizațiunea de a funcționa în anul școlar 1931/32 în învățământul primar particular pertru predarea obiectelor generale ir l.romara si ebraica

Prezenta comunicare vă va servi înaintea organelor de control drept dovadă de autorizare pe anul 1931/32.

Presedinte Berman

Secretar Vinitzky

Domn ului Vinitchi Saia Chieinau

מס׳ 63. טופס של הודעת הלשכה המרכזית של "תרבות" בדבר אישורו של המורה מטעם המיניסטריון לחינוך.

מס׳ 64. היעתק מהודעת המיניסטריון לחינוך למרכז "תרבות" בקישינוב בדבר מתן היתר־הוראה למספר מורים בבתי־הספר שבפיקוחה (ראה עמ׳ הבא).

R O M A N I A

MINISTERUL INSTRUCTIUNII PUBLICE AL CULTELOR SI ARTELOR

D I R E C T I U N E A I N V A T A M A N T U L U I P A R T I C U L A R

SERVICIUL B.

Onor Soc. culturala evreeasca
"TARBUT" Str. Regele Ferdinand No.52 7.DEC.1931

CHISINAU

191936/931

DOMNULE PRESEDINTE,

Referindu-ne la raportul Dv. No.1394/931, va facem cunoscut ca, Ministerul, autorizeaza pentru anul scolar 1931/932 pe invatatorii Berman David, Crinsutchi Ghere, Dubinovechi I. Zolicovici Volf, Cogan Mordco, Hazin Saia, Fiter Itic, V I N I T C H I S A I A , Vinitchi Meer, Radulmerechi Nuhim-Bur, Blanc Abram, Aba, Belostotcaia Musea, Calinver Mordco, Burd Smul, Tesis Ithoc, Gutterman Iy Leib, Sapir Grinevtchi Itce, Milmer Srira Pena, Tuchurman Zisla, Vaisman Ghere, Rabinovici Eva, sa functioneze ca invatatori la scoalele primare particulare ale Societatii Dv., pentru obiectele general de invatamant;

pe Urman Boruh, Frieman Mordco, Guirihovici Srour, Landau Simon, Lwiderman Noeh, Malerud Abram Zalman, Prujerechi Smul (David), Sternensis Smil, Slobodschi S, Falc C. Volf, Steinhaus Iacov, Zucher Volco, Lerner Moise, Fidelstein Moise, Modric Boruh, Zilberg Aron, Goldergant Pinhas, Fidelman Pinhas si Istureschi Haim sa functioneze ca invatatori la scoalele primare particulare ale societatii Dv., pentru predarea limbii ebraice (obiect de invatamant) si religia mozaica, pe anul scolar 1931932.

pe Chijner-Nita Ruhlea, Brun Ruhla, Sein Sura, Ierda Poica, Hazin-Cucer Peagei Dortardier H. sa functioneze in calitate de conducatoare la scoalele de copii mici "Tarbut" pe anul scolar 1931/932.-

Pentru toate celelalte persoane indicate in tabloul ce ne-ati inaintat (A.B.C.D.) Ministerul nu va putea pronunta numai dupa ce se indica scoala din tara unde si-au facut studiile.

CONSILIER, (ss) Indesc.

Seful serviciului,
(ss) Indesc.

Scoala Primara ... Chisinau [stamp]
[signatures]

מס׳ 65. ספרי־לימוד שהופיעו בהוצאת ״אסכולה״ ליד מרכז ״תרבות״.

מס׳ 66. מההוצאות הספרותיות של מרכז ״תרבות״.

"תרבות" — ציוני דרך

תרע"ז/1917

פברואר. מיגור שלטון הצאריזם מפיח רוח חיים והתעוררות בליבות העברים. חלומותיהם משכבר, להוציא את השפה העברית משיתוקה האנוס ולהנהיגה כ־שפת־הוראה בבתי־הספר שלהם, הופכים למציאות;

יוני. ייסוד חברת "תרבות" בקישינוב;

אוגוסט. ועידת מורים כללית משני ה־זרמים, בהרכב שני שלישים יידישאים ושליש אחד עבריים. הנחת היסוד ל־הלאמת בתי־הספר הממלכתיים היסודיים של היהודים בשפת־הוראה י י ד י ש, במקום השפה הרוסית;

צעדים ראשונים להקמת בית־הספר ה־עברי;

הקמת "ועדה אסכולתית יהודית", כמח־לקה מיוחדת ליד הדירקטוראט לחינוך, לשם פיקוח על מערכת החינוך הלאומי. הרכבה לפי יחס הכוחות בוועידת המו־רים — 8 יידישאים ו־4 עבריים.

תרע"ח/1917—18

עיבור הדרגתי של הגימנסיה היהודית בבאָנדאָר, מיסודו של צבי שווארצמן;

ייסוד הגימנסיות העבריות בבאָלץ;

פתיחת גני־ילדים ראשונים של "יבנה" בקישינוב ושל "תרבות" באקרמן.

תרע"ח/1918

ניתוקה של ביסאראביה מרוסיה וסיפוחה לרומניה;

אוגוסט. ועידת המורים השנייה מביאה לידי קרע בין היידישאים לבין העבריים. בשל אי־קבלת דעתם של האחרונים, כי יש לדון מחדש בשאלת שפת־ההוראה בבתי־הספר הממלכתיים, הם עוזבים את הוועידה;

אוגוסט. פירסום דבר־המלך הרומני, פר־דינאנד, על מתן זכות התפתחות לאומית למיעוטים בחבל הנספח ולהנהיג ב־3 בתי־ספר ממלכתיים תיכוניים, בבאָנדאָר ובקישינוב, את שפת היהודים כשפת־הוראה רשמית. בגימנסיה מס' 4 בקי־שינוב מונהגת בשנתיים הראשונות — 1918—19 ו־1919—20 — יידיש כשפת־הוראה.

תרע"ט/1918—19

ייסוד הגימנסיות "תרבות" באקרמן, ב־ליאובה, במארקולאָשט ובסורוקה;

עיבור הגימנסיה לנערים של חברת "עוזרי־המסחר" בקישינוב;

הקמת רשת גני־ילדים, בתי־ספר יסודיים ופרוגימנסיות של "תרבות" בערי השדה.

תר"פ/1919

9 בדצמבר. ממשלת רומניה חותמת על חוזה השלום בפאריס, שלפיו היא מת־חייבת להעניק זכויות מלאות למיעוטים הלאומיים.

תר"פ/1920

מאי. אישור חברת "תרבות" בטריבונאל הקישינובי כאישיות משפטית בעלת 30 סניפים בערי השדה;

תחילת מאי. כנס מורים עבריים לדיון בדבר עיבוד תכנית להוצאת ספרי־לימוד בעברית, להכשרת מורים והקמת אירגון המורים;

התחלת הוצאת ספרי־לימוד בעברית על־ידי המו״לים ״שכטר ובניו״ ו״מוריה״ [י. ברמן] בקישינוב, ופ. לבטוב בבאַלץ.
אמצע יולי. פתיחת שיעורי השתלמות למורים עבריים, בהשתתפות 20 מורים ותיקים וכמספר הזה צעירים, המתכוננים לעתודת ההוראה;
סוף ספטמבר. אסיפת הורים (שנייה) של הגימנסיה הממלכתית מס׳ 4, המולאמת, בקיש־נוב, שבה אושרה סופית ההחלטה הקודמת — לעבור לשפת־הוראה עברית בכל מקצועות־הלימוד, בהתאם לדרישת ההורים במישאל המיוחד שנערך ביניהם.

תרפ״א/1920—21

ייסוד בית־הספר היסודי העברי והגימנסיה העברית ״מגן־דוד״ של ״אגודת ישראל״ בקישינוב, בנשיאותו של הרב יהודה־לייב צירלסון;
ייסוד הג־מנסיה העברית בסיקוראן;
דצמבר. חיים גרינברג מגיע לביסאראביה. מפתח פעולת הסברה רחבה למען התרבות העברית והחינוך הלאומי. יוצא באמצע אוגוסט כציר לקונגרס הציוני הי״ב בקארלסבאד ואיננו חוזר עוד לכאן. עושה בברלין, מטעם הקונגרס, למען הקמת אירגון עולמי לתנועה ה־עבר־ית.

תרפ״א/1921

ייסוד סמינר להכשרת מורים ביאסי, על־ידי הפדראציה הציונית בבוקארשט, ב־הנהלתם של ד״ר אפרים פורת והמשורר אליהו מייטוס. הרוב המכריע מכלל 60 החניכים הם צעירים מביסאראביה. ה־סמינר התקיים קרוב לשנתיים ונסגר מטעמים יורידיים;
5—9 ביולי. כינוס הוועידה השלישית, המשותפת למורים, מטעם הוועדה האס־כולתית, בעיקבות ההסכם החדש בין היידישאים לבין העבריים על חלוקת תחומי ההשפעה והעבודה ביניהם שווה בשווה, לקראת הסיכויים לייסד בתי־ספר ממלכתיים חדשים. חברי הוועדה האס־כולתית נבהרו הפעם אף הם באופן פאריטאַטי בין הזרמים — שישה כנגד שישה.

תרפ״ב/1921—22

ייסוד קורסים פידאגוגיים מטעם הוועדה האסכולתית על חשבון הממשלה (הת־קיימו שנה אחת בלבד ונסגרו על־ידי הממשלה ביולי 1922);
מינוי מפקחים לבתי־הספר מטעם הוועדה האסכולתית: מצד היידישאים — יצחק שרמן, ומצד העבריים — שלמה הללס;
רשת בתי־הספר העבריים מקיפה לאותה עת: 20 גני־ילדים, 40 בתי־ספר יסודיים ו־15 גימנסיות. מספר המחנכים והמו־רים — 450, מספר התלמידים — 10 אלפים (לעומת 38 בתי־ספר ממשלתיים בשפת־הוראה יידיש, במקום רוסית לש־עבר, ו־14 בתי־ספר ציבוריים ביידיש, שבהם מבקרים 5,757 תלמידים ב־147 כיתות).

תרפ״ב/1922

מארס. עליית מפלגת הליבראלים לשל־טון במדינה והתחלת ההגבלות והרדיפות על בית־הספר הלאומי;
מינויו של דוד רבלסקי כמדריך של ״תרבות״;
שבוע חג השבועות מוכרז כ״שבוע של ׳תרבות׳״, לשם הסברה לציבור ברחבי ביסאראביה את ערכו של החינוך ה־עברי. הוצא גליון מיוחד של ״תרבות״;
יולי. בפקודת שלטונות החינוך נסגרים הגימנסיה מס׳ 4 בקישינוב והקורסים הפידאגוגיים שליד הוועדה האסכולתית;
אוגוסט. הפידאגוג יצחק אלתרמן, העומד לפתוח בקישינוב מטעם ״תרבות״ אינ־סטיטוט להכשרת מורות ומחנכות, יוצא לברלין להשתתף בוועידת מומחים בשא־לת אירגון החינוך העברי בארצות ה־גולה;
4 בספטמבר. כנס מורים בקישינוב,

משותף לשני הזרמים, העברי והיידישאי, בקשר להגבלת זכויותיו של בית־הספר הלאומי ואמצעי ההגנה שיש לנקוט בהם;

9—5 בספטמבר. הוועידה הראשונה של "תרבות", במעמד של 60 צירים ואורחים רבים. ביניהם באי־כוח הפדראציה הציו־נית בבוקארשט וההסתדרויות ביאסי ובג־גאלאץ.

תרפ"ג/1922—23

קישינוב. פתיחת האינסטיטוט הפראבאלי של "תרבות" להכשרת מורות ומחנכות, בהנהלתו של הפידאגוג יצחק אלתרמן; מינויו של המורה יעקב ואסרמן כמפקח על בתי־הספר;

38 בתי־הספר הממלכתיים בשפת־הוראה יידיש מתרמנים. ברובם מתמנים מנהלים נוצרים. בערים הגדולות שבהן קיימת אוכלוסיה לא־יהודית, הם נהפכים לבתי־ספר כלליים, לילדי יהודים ונוצרים ביחד, שבהם מקפידים על מנוחת יום א' בשבוע במקום יום השבת;

דצמבר. בפקודת שלטונות החינוך נס־גרת הוועדה האסכולתית היהודית;

בתי־הספר היידישאיים הציבוריים (לא־ממלכתיים), במספר 14, מתחסלים כמעט כולם בערי השדה, ונשארים רק 3 בתי־ספר בקישינוב, מהם — שניים למלאכה לבנות;

בית־הספר העברי הציבורי סובל קשות, אך נאבק בעוז על קיומו ומחזיק מעמד. בסוף השנה נסגרות הגימנסיות בעיי־רות: טאלאנאשט, טארוטינה, פאלאשט ופירליץ.

תרפ"ג/1923

סוף ינואר. ישיבה פלינארית (מועצה) של "תרבות" לדיון במדיניות הרומאני־זאציה, שהשלטון כופה על בית־הספר הציבורי ואמצעי ההגנה שיש לנקוט נגדה;

אירגון עצרות־חג ליובלו החמישים של ביאליק, בקישינוב ובערי השדה. הוצא גליון "תרבות", השלישי, מוקדש לחג היובל;

מארס. הזמנת נחום טולצ'ינסקי (טל) לתפקיד מזכיר ראשי של הלשכה המר־כזית, ודוד ויניצקי לסגנו. המזכיר לש־עבר, צדוק ויינשטיין, מתמנה לאינ־סטרוקטור מארגן בערי השדה;

26 במארס. עם קבלת ה"קונסטיטוציה" (חוקת היסוד) החדשה בפארלאמנט מצ־הירה הממשלה על כיבוד התחייבויותיה הבין־לאומיות כלפי המיעוטים הלאומיים;

ספטמבר. מתקיימות שתי מועצות אזו־ריות של ועדי המפקחים והוועדות הפי־דאגוגיות של בתי־הספר, בבאלץ ובקי־שינוב, בקשר להחרפת המצב היורידי של המוסדות.

תרפ"ד/1924

4—1 בספטמבר. בקישינוב מתכנסת ה־ועידה השנייה של "תרבות". פתיחת הוועידה הופכת להפגנת מחאה עזה ו־מרשימה נגד התנקשותו של השלטון ב־חינוך הלאומי.

תרפ"ה/1924—25

ביקורה של השחקנית מרים ברנשטיין־כהן בקישינוב. אירגון סידרת נשפים תנכיים בערים החשובות, בביסאראביה ובריגאט;

ניסן. סגירת האינסטיטוט להכשרת מו־רות ומחנכות. עלייתם ארצה של מנהלו, יצחק אלתרמן, והמורה נחום טולצ'ינסקי (טל);

אפריל־מאי. לפארלאמנט הרומני הוכנס החוק החדש בדבר החינוך הפרטי ושלי־לת זכות הקיום לבית־הספר הלאומי־יהודי. ההנמקה: היהודים אינם בגדר מיעוט לאומי; השפה העברית — שפה מתה, ושפת יידיש — אינה מוכרת;

מחאתה הנועזה של יהדות ביסאראביה, בראשותה של "תרבות" — הגשת מחאה תקיפה בכתב ליושב־ראש הפארלאמנט

חתומה על־ידי כ־20 אלף הורים, משלוח עשרות מיברקים מאת גופים ציבוריים חשובים שברוב המקומות לסגן יושב־ראש הסיאנט, הרמאן פינטיה וכו׳ — מביאה לידי הסרת הצעת־החוק מעל סדר־היום, עד אשר יוכנסו בו אי־אלו תיקונים.

תרפ״ה/1925

סוף ספטמבר. כינוס גננות לשם עיון בדרכי העבודה ודיון בשאלות אירגוניות.

תרפ״ו/1925

הופעת ״תורת ההיגיינה״ — ספר לימוד ומקרא לבתי־ספר תיכוניים ולעם מאת ד״ר אשר גולדשטיין, מורה בגימנסיה ״מגן־דוד״ בקישינוב ;

נובמבר־דצמבר. הצעת־החוק, בכמה שינויים קלי־ערך, מוגשת מחדש לדיון בפארלאמנט. משא־ומתן עם שר החינוך ד״ר אנגאֶלאֶסקו ושר החוץ דוקה, בדבר הכרה בשתי השפות הלאומיות של היהודים. הכישלון לשכנע את באי־כוח ״האוניאוניה״ (התאחדות היהודים בריגאט), להסכים לנוסחה זו. המאבק מעל במת הפארלאמנט. הופעתם המרשימה של הרב צירלסון, ד״ר פיסטינר, נתן לרנר וד״ר שטרן בזכותן של שתי הלשונות לשמש כשפת־הוראה בבית־הספר הלאומי, לפי רצונם ובחירתם של המחזיקים בו. ניצחון חלקי אך מהותי ; ה״בונד״ משבח את העבריים, ש״לא ויתרו אף על תג אחד במאבקם למען בתי־הספר הציבוריים, אף לאחר שהובטח להם, כי השפה העברית תהא מוכרת כשפת־הוראה״.

תרפ״ו/1926

2—4 במארס. ישיבה פלינארית (מועצה) של ״תרבות״ לדיון במכלול הבעיות החדשות, שבהן נתקל בית־הספר לאחר קבלת החוק החדש. עיבוד הנחיות כליות ואישור תכנית־הלימודים לכל סוגי בתי־הספר, אשר נערכו על־ידי ועדות פידאגוגיות מיוחדות. המרכז נתבע למאמצים כדי לפתור את בעיית המחסור בספרי־לימוד למקצועות הכלליים, בהתאם לפרוגרמה האנאליטית הממשלתית ;

מאי. ״תרבות״ משיגה מאת שר החינוך החדש ממפלגת האַוואֶראֶסקאנים, פרופ׳ נאֶגולסקו : א) הוצאת כיתות א׳ וב׳ של בית־הספר היסודי מכלל חובת בחינות־מעבר בסוף השנה, ב) הוזלת מס־הבחינות בשביל תלמידי שאר הכיתות, עד כדי המינימום של 120 ליי לתלמיד (למעשה, היתה זו פירצה ראשונה בחוק אנגאלאֶסקו, שהשתמשו בה מדי שנה על־ידי השתדלות חוזרת של ״תרבות״), ג) הוראה לשלטונות החינוך הנמוכים לשתף, ככל האפשר, בוחנים עבריים בוועדות הבחינות הממשלתיות ;

יולי. נאום הרב צירלסון בפארלאמנט בהרכבו החדש, לאחר העברת השלטון למפלגת הגנראל אוואֶראֶסקו, כולו מוקדש לשאלת החינוך לבני המיעוטים הלאומיים. דרישה להחזיר את זכויותיהם לחינוך ממלכתי בשפתם הם, בהתאם להתחייבויותיה הבין־לאומיות והקונסטיטוציה של המדינה. תביעה לתקן את העיוותים בחוק־אנגאֶלאֶסקו על החינוך הפרטי, לגבי בית־הספר הלאומי־יהודי.

תרפ״ז/1926

בהוצאת ״אסכולה״, ליד מרכז ״תרבות״, מופיעים שני ספרי־לימוד לחשבון בשביל כיתות א׳ וב׳ של בית־הספר היסודי. הראשון — מאת אבא בלאנק ויצחק שווארץ, השני — מאת א. בלאנק.

תרפ״ז/1927

בהוצאת ״תרבות״, בשיתוף עם היומון ״אונזער צייט״, מופיע ירחון מצויר לילדים ולנערים ״אשכולות״, בעריכת הסופר זלמן רוזנטאל.

תרפ״ח/1927

בהוצאת ״אסכולה״ מופיע עוד ספר־לימוד לחשבון בשביל כיתה ג׳, מאת המחברים א. בלאנק ומ. קובלאנוב ;

הופעת ה״ריגולאמנט״ (מעין ביאור מפורש) לחוק, המגביל את זכויותיו של בית־הספר הלאומי.

תרפ״ח/1928

אירגון ״שבוע של ׳תרבות׳״ בימי חג השבועות. מופיעה חוברת ״תרבות״ ד׳, מוגדלת וגדושה חומר הסברתי רב־ערך;

יולי. שליחי ״תרבות״, צ. ויינשטיין, ז. רוזנטאל וי. שווארץ, יוצאים לצופוט ל־השתתף בוועידת ההסתדרויות ״תרבות״ מארצות אירופה המזרחית.

תרפ״ט/1928

בהוצאת ״אסכולה״ מופיע עוד ספר־לימוד לחשבון בשביל כיתה ד׳, מאת אבא בלאנק ;

הבטחות השלטון החדש, ממפלגת ה״נאציונאל־צאראניסטים״, על סמך מערך־בחירות בינו לבין ההסתדרות הציונית, להיטיב את מצבו של בית־הספר העברי, אינן מתמלאות. ההגבלות וההפליות ב־חוק אנגאלאכקו נשארות בעינן ;

בשל הבצורת החמורה, שפקדה בקיץ את האיזור הדרומי והמרכזי של ביסאראביה והרעב שפגע באוכלוסיה היהודית, הוקם, ביזמת המרכז ״תרבות״, ועד ציבורי להזנת תלמידי בתי־הספר. הוועד פעל כמעט בקביעות בכל השנים שלאחר מכן.

תרפ״ט/1929

רשת בתי־הספר העבריים מקיפה 65 מוסדות, שבהם מתחנכים 5,996 תלמידים מפי 343 מורים. מהם : 20 גני־ילדים, 39 גננות ובהם 621 ילדים ; 35 בתי־ספר יסודיים — 4,120 תלמידים ; 10 בתי־ספר תיכוניים — 1,255 תלמידים;

בראשית השנה. סיור הפידאגוג משה א. בייגל (אביגל), שליח המרכז לחינוך ולתרבות, בבתי־הספר של ״תרבות״ ב־משך כשלושה חודשים ועריכת כינוסי־מורים אזוריים בקישינוב, ברומאנובקה ובבאלץ ;

יוני. ״תרבות משיגה הוראה ברורה מצד שר החינוך, פרופ׳ קוסטאקאסקו, בדבר שיתוף בוחנים עבריים בוועדות הבוחנות, שהיא בבחינת חובה מוחלטת. בכך ניתנה הזכות ל״תרבות״ לתבוע פסילת הבחינות במקומות שלא ינהגו לפי הוראה זו ;

יולי. מועצה מיוחדת של מנהלי בתי־הספר התיכוניים מוקדשת לשאלת בחינות־השוואה (אקיוואלאריה). עריכת ה־דרישות שיש להגיש בנידון זה למיניסטריון החינוך ;

״ברית ההסתדרות ׳תרבות׳״, מגישה תזכיר לצירי הקונגרס הציוני הט״ז, על מצבו הקשה של החינוך העברי בגולה. תובעת להקים מחלקה מיוחדת ליד ה־אכסקוטיבה לענייני החינוך והתרבות ולהכריז על הקמת קרן שלישית — ״קרן תרבות״. הקונגרס מקדיש לשאלה זו ישיבה מיוחדת, אך בסופו של דבר ״הועמדה ׳הקולטורה המסכנה׳ כעניה בפתח, מבלי שתינתן לה רשות הכניסה לפנים״.

תר״צ/1929—30

בהוצאת ״אסכולה״ מופיע ספר־לימוד לגיאוגראפיה, ״דע את העולם״, מיועד לכיתה ד׳ של בית־הספר היסודי, מאת אבא בלאנק ;

המיניסטריון נענה בחיוב להשתדלות ״תרבות״ לערוך בחינות־השוואה (אקיוואלאריה) לתלמידי בתי־הספר התיכוניים, כדי להעניק להם זכויות ממשלתיות. ומכאן ואילך לגשת לבחינות שנתיות לפני בוחנים עבריים למקצועות הלימודים הכלליים ;

אמצע דצמבר. ביקורו של נחום סוקולוב בגימנסיה ״מגן־דוד״ בקישינוב ;

נתקבלה הקצבה, ראשונה במינה, מטעם

ממשלת ה״נאציונאל־צאראניסטים״ ל־בתי־הספר של היהודים, בתוך כלל ה־הקצבה לבתי־הספר של המיעוטים. ה־סכום 1,188 אלף ליי (כ־6% ביחס ל־תקציבם השנתי של המוסדות) מועבר ל״תרבות״ לחלוקה, כראות עיניה, בין כל בתי־הספר בחבל: העבריים, הדתיים והיידישאים;

רשת בתי־הספר העבריים מקיפה 66 מוסדות, שבהם מתלמדים 6,131 תלמידים ותלמידות מפי 358 מורים. מהם — 17 גני־ילדים, 420 ילדים ו־25 גננות; 38 בתי־ספר יסודיים, 4,488 תלמידים ו־188 מורים; 11 בתי־ספר תיכוניים, 1,263 תלמידים ו־145 מורים.

תר״צ/1930

ינואר. כינוס הוועידה השלישית של ״תרבות״, בנוכחות של כמאה צירים ו־הרבה אורחים. אורח הכבוד — ז א ב ז׳ א ב ו ט י נ ס ק י, שהשתתף ביום ה־אחרון שלה. מהחשובות שבהחלטות — ההחלטה המדינית ביחס למצבו המשפטי של בית־הספר;

מארס. ציר הפארלאמנט מביסאראביה, העו״ד מיכאל לנדאו, מגיש שאילתה לשר החינוך בדבר מצבו של בית־הספר הלאומי;

סידור מושבת־קיץ למורים, ראשונה ל־מניין, בעיר־הקייט דורנה־וואטרה שבין הרי הקארפאטים;

סוף ספטמבר. הציר מ. לנדאו מפתח את השאילתה לשר החינוך. בהזדמנות זו הוא קורא מעל הדוכן את הנוסח המקורי והמלא של ההחלטה המדינית, כפי שנתקבלה בוועידה השלישית של ״תרבות״. תובע את תיקונו של חוק אנגאלאסקו, הפוגם קשות במערכת החינוך של היהודים.

תרצ״א/1930

ד״ר אליהו רוזנבוים (מרוז), שליחו ה־מיוחד של הלשכה המרכזית של הקהק״ל מבקר במוסדות החינוך של ״תרבות״ במשך כשלושה חודשים. שהותו כאן מנוצלת לעריכת כינוסי מורים באזורים שונים;

הקצבת הממשלה, השנייה למניין, לבתי־הספר של המיעוטים נקצצת ב־30%;

מתוך יזמה פארלאמנטארית מוגשת הצעת־התיקונים לחוק החינוך הפרטי, החתומה על־ידי 27 צירים ממפלגות שונות.

תרצ״ב/1931

כינוס ועידת מורים בחולו של מועד חג הסוכות, בהשתתפות הסופר נתן ביסטריצקי. השתתפו בה למעלה ממאה מורים ואורחים רבים מקישינוב ומהוצה לה.

תרצ״ב/1931—32

רשת בתי־הספר העבריים מקיפה 62 מוסדות ובהם 230 כיתות, שבהם מתלמדים 5,471 תלמידים ותלמידות מפי 349 מורים. מהם — 13 גני־ילדים, 320 ילדים ו־16 גננות; 37 בתי־ספר יסודיים, 157 כיתות, 3,973 תלמידים ו־183 מורים; 12 בתי־ספר תיכוניים, 60 מחלקות 1,178 תלמידים ו־150 מורים. ה־תקציב הכללי — 16,770 אלף ליים רומניים.

תרצ״ב/1932

פברואר־מארס. העלילה על הגימנסיה ״תרבות״ בסורוקה. סגירתה ופתיחתה, על סמך דברי הסבר אשר הוגשו, בכתב ובעל־פה, על־ידי היועץ המשפטי של המרכז ל״קונסיליול פרמאננט״ (המועצה המתמדת) שליד משרד החינוך.

תרצ״ג/1932—33

יובל־השישים לח.נ. ביאליק נחוג בכל בתי־הספר על־ידי עריכת נשפים לתלמידים ולהורים. בקישינוב נערכה פעמיים עצרת־חג ענקית באולם הקרקס

"אכספרס". התכנית כללה הצגות מיצי־רותיו של המשורר שהומחזו במיוחד למאורע;
בהוצאת "אסכולה" מופיע ספר־לימוד להיסטוריה ישראלית, "עמנו", חלק א', לבתי־ספר יסודיים ולכיתות הראשונות של בתי־ספר תיכוניים, מאת אבא בלאנק ויעקב קוטשר.

תרצ"ד/34—1933

נפתחו פרוגימנסיות (4 המחלקות הרא־שונות) ליד בתי־הספר "תרבות" בברי־צ'יבה (מנהלו הראשון היה דוד קימל־פלד ואחריו — ש. בודקאר) ובזגוריצה (בהנהלת ז. נאקים). תוך זמן קצר אף הוקמו בניינים חדשים למוסדות אלה, שהתפתחו יפה והחזיקו מעמד עד סוף שנת־הלימודים 40—1939, עם היספח ביסאראביה מחדש לברית־המועצות;
בהוצאת "תרבות" מופיע הקובץ לדברי ספרות "פרוזדות", בעריכת יעקב קוטשר וזלמן רוזנטאל.

תרצ"ה/1935

התחלת הופעתו של "שורות" — ביטאון לדברי ספרות ולענייני חינוך — בעיר באַלץ, בעריכת לייב קופרשטיין ובהור־צאתו, בסיועה של "תרבות";
בחופשת הפסח מתכנסת בקישינוב ועי־דת המורים השנייה, בנשיאותו של יעקב קוטשר;
עצרת חגיגית ליובל העשור של האוני־ברסיטה העברית בירושלים, בראשותו של העורך־דין חיים באלצאן ובנשיאותו של ש. ברליאנד — יושב־ראש ההס־תדרות הציונית ו"תרבות";
חודש יוני מוכרז כ"חודש בית־הספר העברי", לשם הסברה להרחבת בסיסו וגיוס כספים למילוי תקציבו.

תרצ"ו/36—1935

רשת בתי־הספר מקיפה 59 מוסדות ובהם 218 כיתות, שבהם מתלמדים 4,897 תל־מידים ותלמידות מפי 279 מורים. מהם — 13 גני־ילדים, שבהם מתחנכים 422 ילדים; 34 בתי־ספר יסודיים, שבהם מתלמדים 3,332 תלמידים; 12 בתי־ספר תיכוניים, שבהם מתלמדים 1,143 תל־מידים. 51 מכלל המוסדות משתכנים ב־מעונות שהם רכושם הפרטי. עקב ההור־דה התלולה, שחלה בשנים האחרונות במשכורת המורים ברוב המוסדות, אין תקציבם הכללי עולה על 10 מיליון ליי.

תרצ"ז/1936

חשוון. מועצה דחופה משולשת, של "תרבות", של מרכז הסתדרות המורים ומנהלי הגימנסיות, לדיון במצב החומרי של המוסדות שנתערער ובשאלת הבחי־נות בגימנסיות;
ועדות פידאגוגיות מיוחדות מעבדות תכנית לימודים מינימאלית אחידה ללי־מודים העבריים בבתי־הספר התיכוניים ותכנית־לימודים מורחבת לבתי־הספר ה־יסודיים, בהתאם לצרכים החדשים.

תרצ"ז/1937

סידור מושבת־קיץ למורים (60) לחודש ימים, בעיר הקייט קימפולונג שבבוקר־בינה.

תרצ"ח/38—1937

העברת ק.א. ברתיני, מנהל הגימנסיה "תרבות" בסורוקה, לקישינוב ומינויו כמפקח קבוע על בתי־הספר "תרבות" בביסאראביה.

תרצ"ח/1938

ביזמתם של יוצאי ביסאראביה ו"הברית העברית העולמית" בארץ, נערכת מגבית צנועה למען לשכת "תרבות", שנפגעה קשות עקב חליפת המשטר ברומניה מאז עלותה של מפלגת גוגה־קוזה לשלטון;
מלבד אוסף הכספים נשלחים לקישינוב, כשי, ספרי־קריאה לתלמידים, עקב סגי־רת הספריות הציבוריות;

רשת בתי־הספר מקיפה 59 מוסדות, שבהם מתלמדים 5,411 תלמידים ותלמידות מפי 291 מורים. מהם — 14 גני־ילדים, שבהם 415 ילדים ו־23 גננות ועוזרות; 35 בתי־ספר יסודיים, ובהם 155 כיתות, שבהם מתלמדים 3,632 תלמידים ותלמידות מפי 170 מורים; 10 בתי־ספר תיכוניים ובהם 53 כיתות, שבהם מתלמדים 1,364 תלמידים ותלמידות מפי 98 מורים. תקציבם הכללי — 10 מיליון ליי. גרעון מצטבר משנים קודמות, שכולו מורכב מחובות למורים — 4.5 מיליון ליי;

אישורים דפיניטיביים אשר הושגו לסוף שנה זו: ל־7 גני־ילדים ול־28 בתי־ספר יסודיים;

מאי. כנס פעילי התרבות ברומניה, על כל חבליה, בבוקארשט, בהשתתפותו של הסופר ארי אבן־זהב, חבר מרכז "הברית העברית העולמית", מחליט על הקמת הסתדרות ארצית של ה"ברית". מצד ביסאראביה השתתפו בכנס: ק.א. ברתיני, ד. ויניצקי ול. קופרשטיין.

חופשת הקיץ מנוצלת לבדק 27 מוסדות הזקוקים ביותר, הודות לתמיכה ש"תרבות" משיגה במיוחד למטרה זו מאת ה"פונדיישן";

סידור מושבת־קיץ למורי קישינוב בלבד, בסביבת הכרמים במבואות העיר, בשיתוף עם אגודת המורים. בהיעדר אפשרות לסדר מושבה מיוחדת בשביל המורים מחוץ לקישינוב, מוקצבת על־ידי המרכז תמיכה אינדיבידואלית למורים נזקקים ביותר.

תרצ"ט/1938—39

התחלת ההוצאה של הספריה המנוקדת, בשלוש סידרות, לתלמידים בגיל שונה;

מפעל חלוקת ספרי־לימוד חינם לתלמידים מחוסרי־יכולת;

הופעת "אודים" — ביטאון לדברי ספרות ולענייני חינוך — במקום "שורות" שנסגר על־ידי השלטון, בעיר באלץ, בעריכת לייב קופרשטיין ובהוצאתו;

אביב. הופעת הביטאון החדש של "תרבות", "מן הצד", בתבנית 4°. עמודיו — 60 כפולי־טורים. עורכיו: ק. ברתיני, ד. ויניצקי וז. רוזנטאל;

חודש אייר. ב.י. דוחובני (מיכלי), מצעירי הסופרים בביסאראביה, מקים במה עברית בבוקארשט בעריכתו ובהוצאת מרכז "תרבות" משם. הופיעו שתי חוברות: "תרבות" בחודש אייר ו"נתיב" בחודש סיון;

סידור מושבת־קיץ למורים למשך של 4 שבועות בעיירה יאקובאן שבבוקובינה;

הופעת קובץ שיריו של יעקב קוטשר, ליובל השישים שלו, "ביגוני בין השמשות", בהוצאה משותפת של "תרבות" בטימישורה ובקישינוב;

הופעת קובץ שיריו של ק.א. ברתיני "תמול דהה";

ת"ש/1939—40

הופעת קובץ ממבחר שיריו של מרדכי גולדברג, ליובל החמישים שלו, "רשפים בערבה", בהוצאת "תרבות" בקישינוב;

יצחק גרינבוים, חבר ההנהלה הציונית, מבקר ברומניה. בעמדו על מצבה החמור של "תרבות" בביסאראביה, הוא מעניק לה תמיכה מכובדת להמשך פעולתה.

ת"ש/1940

רשת בתי־הספר מקיפה 52 מוסדות, שבהם מתלמדים 5279 תלמידים ותלמידות מפי 251 מורים. מהם — 15 גני־ילדים, שבהם 476 ילדים ו־26 גננות ועוזרות; 32 בתי־ספר יסודיים, שבהם 4,147 תלמידים ותלמידות ו־173 מורים; 5 בתי־ספר תיכוניים, שבהם 656 תלמידים ותלמידות ו־52 מורים. תקציבם הכללי — 8.5 מיליון ליי;

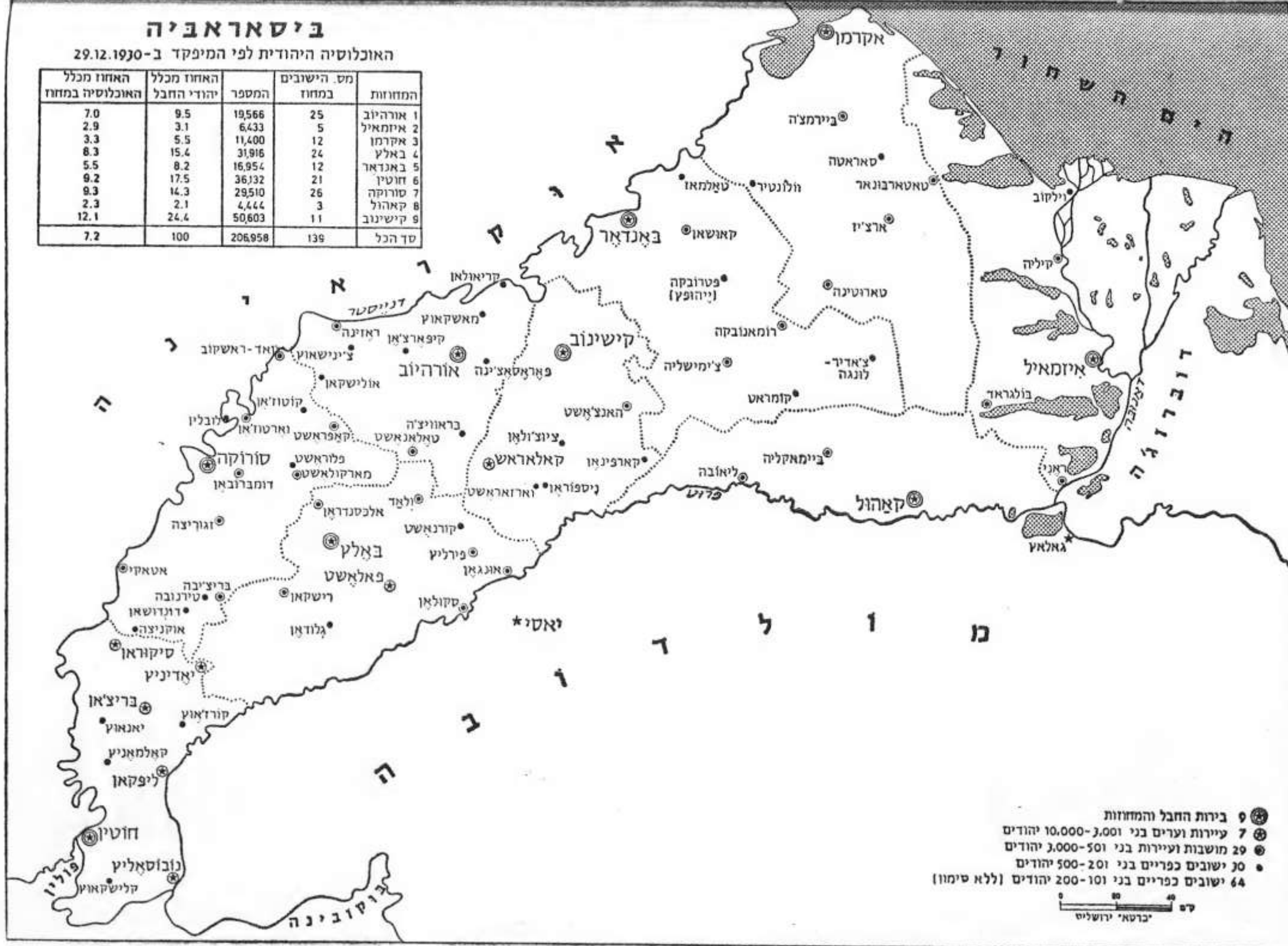
סוף יוני. השלמת הדפסה של "מן הצד" ב' חלה בעצם היום בו נכנס הצבא האדום לביסאראביה. החוברת לא הגיעה כבר לא לקוראיה ואף לא ליוצריה.

לוח התעודות והמיסמכים

רשימת השמות

א. אישים

463 470—1 515 520(א) 565—6 571 593

ביסאראביה

האוכלוסיה היהודית לפי המיפקד ב-29.12.1930

המחוזות	מס. הישובים במחוז	המספר	האחוז מכלל יהודי החבל	האחוז מכלל האוכלוסיה במחוז
1 אורהיוב	25	19,566	9.5	7.0
2 איזמאיל	5	6,433	3.1	2.9
3 אקרמן	12	11,400	5.5	3.3
4 באלץ	24	31,916	15.4	8.3
5 באנדאר	12	16,954	8.2	5.5
6 חוטין	21	36,132	17.5	9.2
7 סורוקה	26	29,510	14.3	9.3
8 קאהול	3	4,444	2.1	2.3
9 קישינוב	11	50,603	24.4	12.1
סך הכל	139	206,958	100	7.2

ב. ישובים

ג. נושאים

ביבליוגראפיה

אודים — קובץ ספרותי בעריכת ל. קופרשטיין ובהוצאתו, באלץ תרצ"ט

אורהיוב בבניתה ובחורבנה — בעריכת יצחק ספיבק, מרדכי רוטקוב, מרדכי פרנק; הוצאת ועד יוצאי אורהיוב, תל־אביב תשי"ט/1959

אף־על־פי — ספר עליה ב׳ מאת חיים לזר־ליטאי, הוצאת מכון ז׳בוטינסקי, תל־אביב תשי"ז

ארכיונים: ארכיון העבודה, ת"א; ארכיון הציונות הרוסית, ת"א; ארכיון "השוה"צ", מרחביה; ארכיון פבזנר ליד האוניברסיטה העברית, ת"א; ארכיון קיבוץ „לוחמי הגיטאות"; "בית־אורן"; "בית־דוד" [דודזון], ת"א, "בית טרומפלדור", תל־יוסף; "ברית עברית עולמית, ת"א; האיגוד העולמי של יוצאי ביסארביה, ת"א; הארכיון הציוני, ירושלים; הספריה הלאומית, ירושלים; "יד וייצמן", רחובות; אוספים פרטיים: לייב גלאנץ ז"ל; ישעיהו ויניצקי ת"א

אשכולות — ירחון מצויר לנערים ולילדים בעריכת זלמן רוזנטל, הוצאת "תרבות" ו"אונזער צייט", קישינוב תרפ"ז — תרפ"ט

בדרך ח׳ ה׳—ו׳ הוצאת "ההתאחדות העולמית של 'הפועל הצעיר' ו'צעירי־ציון'". וינה תרפ"א/1921

בהכשרה — הוצאת מזכירות מרכז "החלוץ" ברומניה, בוקארשט תרצ"ז

בחבלי העליה והעפלה — מאת י. יקותיאלי, הוצאת "ספרית הפקיד", ת"א תשכ"ז

ביולטין ב׳ — הוצאת השוה"צ, נובמבר 1936

ביולטין אינפורמטיבי (משוכפל) — הוצאת מרכז "החלוץ" ברומניה, בוקארשט מארס 1935

בלב ונפש — מאת אברהם קמיני, הוצאת הלשכה הראשית של הקהק"ל, ירושלים תשכ"ה/1965

במאבק לגאולה — מאת אריה רפאלי (צנציפר), הוצאת "דבר" ו"עיינות", ת"א תשכ"ז

בסרביה — קובץ בעריכת חיים שורר, הוצאת חוג עולים מבסרביה, ת"א תש"א/1941

בריטשאן — בריצ׳אני היהודית במחצית המאה האחרונה — בעריכת יעקב עמיצור (שטיינהאוז), מיכאל אמיץ (צ׳רקיס), שלמה וייסברג; הוצאת ארגון יוצאי בריצ׳אני, תל־אביב תשכ"ד

בתוכנו — בוליטין פנימי בין־קיבוצי (משוכפל) — הוצאת ברית חלוצים פועלי־ציון ברומניה, צ׳רנוביץ 38—1936

בתי־ספר יהודיים בטראנסילוואניה בין שתי מלחמות העולם (משוכפל) — מאת שלמה יצחקי, הוצאת האוניברסיטה העברית בירושלים — בית־הספר לחינוך, תש"ל

גולה במאבקה — מאת ד"ר מ. קוטיק, הוצאת "מסדה", ת"א 1944

גשר — רבעון לשאלות חיי האומה,חוב׳ (12) 3, הוצאת ההנהלה הישראלית של הקונגרס היהודי העולמי, ישראל תש"ז

דבר, יומון תל־אביב 1929, 1933, 1938, 1942, 1969

דבר השבוע, תל־אביב נובמבר 1962

דוחו"ת לקונגרסים ציוניים, י"ב/תרפ"א — כ"א/תרצ"ט

החלוץ בכור המהפכה — מאת דן פינס, הוצאת "דבר", ת"א תרצ"ח

החלוץ — כלי מבטאה של הסתדרות "החלוץ" העולמית, וארשה תרפ"ג.

החלוץ הבית"רי, ביוליטין, קישינוב תרצ"ב

החלוץ הלאומי, ביוליטין, קישינוב תרצ"א

הירדן — ביטאון ברית תרומפלדור ברומניה, בהשתתפות ראש בית"ר, בוקארשט 37—1934

הנוער (עברית ויידיש) — הוצאת "ועד הנוער המאוחד", קישינוב תרפ"ו/26—1925

העבר — לדברי ימי היהודים והיהדות ברוסיה, ספר ט"ו, בעריכת ברוך קרוא ויהודה סלוצקי, הוצאת "אלתירא", ת"א תשכ"ח
העולם — שבועון ההסתדרות הציונית העולמית, ברלין — לונדון
העולם שנחרב — בכבלי הגורל, משעבוד לגולה (משוכפל) — מאת ד"ר פנחס באלצאן ובהוצאתו, הרצליה תשכ"ז
העם — שבועון פובליציסטי־ספרותי, מוסקבה 30 ביוני 1917
העתיד — עתון הסתדרות "החלוץ" העולמית, וארשה
הפוגרום בקישינוב, במלאות 60 שנה — בעריכת ח. שורר, י. קורן, ד. ויניצקי, הוצאת האיגוד העולמי של יהודי ביסאראביה, ת"א תשכ"ג
הפועל הצעיר — כלי מבטאה של מפלגת הפועלים בארץ ישראל, ת"א — תרע"ט, תרפ"א, תרפ"ג, תרפ"ט.
יבנה — הסתדרות לתרבות ולחנוך דתי־לאומי בפולניא שעל־יד "המזרחי" בפולניא — דין וחשבון, וארשה 1937 — תרצ"ז
ידיעות ההסתדרות הציונית בביסאראביה — ביטאון הוועד המרכזי של הציונים הכלליים, קישינוב תרפ"ב—תרפ"ג
יהדות ביסאראביה — הוצאת האיגוד העולמי של יוצאי ביסאראביה וחברת "אנציקלופדיה של גלויות", ירושלים — תל־אביב תשל"א
לקט מהעתונות (עברית ויידיש, משוכפל) — הוצאת מרכז "החלוץ" ברומניה, המזכירות המרכזית, בוקארשט 1934/35.
מאבק חיי — מאת מיכאל לנדאו, הוצאת "מסדה", תל־אביב 1970
מאסף לתנועת החלוץ — הוצאת הסתדרות "החלוץ", המרכז העולמי, בהשתתפות הלשכה הראשית של הקה"ק, וארשה תר"צ/1930.
מיכאל עמיר (מישו וייסמן), במלאות שלוש־עשרה שנה למותו — הוצאת ידידים תל־אביב־יפו 1967
מן הצד — ספרות, חנוך, תרבות — בעריכת ק.א. ברתיני, ד. ויניצקי, ז. רוזנטל; הוצאת "תרבות", קישינוב, אביב תרצ"ט
נתיב — במה עברית בעריכת ב. י. דוחובני [מיכלי], הוצאת מרכז "תרבות", בוקארשט תרצ"ט
ספר בית"ר — הועד להוצאת ספר בית"ר, ירושלים — תל־אביב, תשכ"ט
ספר ברנשטיין־כהן — הוצאת חוג יוצאי ביסרביה, ת"א תש"ו
ספר החלוץ — אנתולוגיה, הוצאת הסוכנות היהודית, מחלקת העליה, בעריכת משה בסוק, ת"ש
ספר המעפילים — הוצאת הספריה הציונית בעריכת משה בסוק, תש"ז
ספר העליה השלישית — ספריית "עיינות", הוצאת "עם־עובד" — בעריכת יהודה ארז, תל־אביב תשכ"ד
ספר תולדות ההגנה — הוצאת הספריה הציונית בעריכתו הראשית של פרופ' בן־ציון דינור, ירושלים תשכ"ג
סקוריאן בבנינה ובחורבנה — בעריכת ז. איגרת הוצאת הארגון של יוצאי סקוריאן, המקום (?) השנה (?)
על אדמת ביסרביה — קובץ א' בעריכת ק.א. ברתיני, ת"א תשי"ט; קובץ ב' בעריכת א. ב. יפה, ת"א תשכ"ב; קובץ ג' בעריכת ג. קרסל, ת"א תשכ"ג
על חורבות בסרביה — אקרמן, דמויות טראגיות, רומאנובקה — מאת י. שילדקראוס; מאידיש א. מייטוס, ת"א תשי"ד
על יהודי רומניה בארץ גלותם ובמולדת — קובץ מאמרים ומסות בעריכת עמיאל שרגא, הוצאת "התאחדות עולי רומניה בישראל", ת"א השנה (?)
עלים (משוכפל) — ירחון הסתדרות "החלוץ" ברומניה הגדולה. קישינוב תרפ"ה — תרצ"א

עם דורי ומאבקיו — מאת אריה (לאון) מזרחי, ת"א 1970
עם תותר אל תוף — מאת יהודה בראגינסקי, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ח
פרודות — קובץ לדברי ספרות בעריכת יעקב קוטשר וזלמן רוזנטל, הוצאת "תרבות", קישינוב תרצ"ד
פרקי העליה השלישית — מאת צבי ליבנה (ליברמן), הוצאת "ספרי גדיש", ת"א תשי"ח
פרקי הפועל הצעיר כרך י"א, הוצאת נ. טברסקי, ת"א תרצ"ח
ציון — רבעון לחקר תולדות ישראל, הוצאת החברה הא"י להיסטוריה ואתנוגרפיה, ירושלים תשכ"ד
קונצפציה חדשה במדע התנ"ך ובדברי ימי תקופת הנביאים — מאת בן־ציון בלצן, קישינוב תרצ"א
קציר — קובץ לקורות התנועה הציונית ברוסיה, הוצאת "מסדה" בשיתוף הוועד הציבורי לתולדות התנועה הציונית ברוסיה, ת"א תשכ"ד
שבילי החינוך — רבעון, בהוצאת ההסתדרות הכללית של המורים העברים באמריקה ואגודת מנהלי בתי הת"ת בניו־יורק ובסביבותיה, בעריכתו הראשית של צבי שארפשטיין, ניו־יורק תש"ג (דצמבר 1942 — מארס 1943)
שורות — ביטאון לדברי ספרות ולענייני החינוך (הציבור) העברי בעריכת ל. קופרשטין ובהוצאתו באָלץ תרצ"ה—תרצ"ח
שער העמקים — כ"ה שנים לקיבוץ על אדמתו, תרצ"ה — תש"ך/60—1935
שרשים (עברית ויידיש, משוכפל) — הוצאת הסתדרות "החלוץ" ברומניה, בוקארשט תרצ"ז—פ"ח
תולדות החינוך בישראל — כרך שני, רומניה — מאת צבי שארפשטיין, הוצאת ראובן מס, ירושלים תש"ך
תזכיר ברית ההסתדרויות "תרבות" בארצות אירופה המזרחית אל צירי הקונגרס הציוני הט"ז בציריך, וארשה תרפ"ט
תכנית־למודים אנליטית לבתי־ספר עממיים־עבריים בני שבע מחלקות, מיסודה של חברת "תרבות" בבסרביה, קישינוב תרפ"ז
תרבות — במה לספרות ועניני חנוך, בעריכת ב.י. דוחובני [מיכלי], הוצאת מרכז "תרבות" בוקארשט תרצ"ט
תרבות — כלי מבטאה של ההסתדרות "תרבות" בביסארביה, קישינוב תרפ"ב—תרפ"ח
תרבות בסרביה — פרוגרמה ללימודים העבריים בבתה"ס העממיים העבריים בבסרביה, קישינוב תרצ"ח

אויפבוי — פועלי־ציוניסטישע טריבונע. טשערנאָוויץ 1937
אויף דער וואך — צייטשריפט פארן ציוניסטיש רעוויזיאניסטישן געדאנק (צוויי מאל אין חודש) קעשענעוו 1929—1927
אונזער צייט — טעגליכע צייטונג, קעשענעוו 1938—1922
אונזער קאמפף — ארגאן פון ציוניסטן־רעוויזיאניסטן, צו די נעכסטע קאָנגרעס־וואלן, קעשענעוו יוני 1933
ארבעטער צייטונג — ארגאן פון דער יידישער סאצ. דעמ. פארטיי "פועלי־ציון" אין רומעניע, טשערנאוויץ 23—1922
בולעטין פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע אין בעסאראביע, קעשענעוו 40—1939
ביי אונדז — אינערלעכער אינפארמאציע בולעטין פון פועלי־ציוניסטישער יוגנט־פארבאנד „דרור" אין רומעניע, טשערנאוויץ 1938—1936
בעסאראבער היימט — וואכנבלאט פארן קאמפף פאר א אידישער מלוכה אין ארץ־ישראל, בעלץ 1934—1933

דאס קאאָפּעראטיווע וואָרט — אָרגאַן פונם פאַרבאַנד פון די אידישע קאָאָפּעראַטיוון אין בעסאַראַביע. דערשיינט איינמאָל אין חודש. קעשענעוו 1937—1925

די וואָך — אָרגאַן פון רעליגיעז־נאַציאָנאַלן אידנטום אין בעסאַראַביע, ערשיינט איין מאָל אין דער וואָך, קעשענעוו תמוז תרפ״ח — אב תר״צ/1930—1928

די פרייהייט (ביילאגע), טשערנאוויץ אפריל 1923

דער איד — טעגליכע צייטונג, קעשענעוו תר״פ—תרפ״ב/922—1920

דער פונק — אומפּאַרטייאיש פּאָליטיש־געזעלשאַפטליך און ליטעראַריש וואָכנבלאַט, קעשענעוו תרפ״ד

טריבונע — צוויי־וועכנטלאכע אויסגאבע, בוקארעשט 1938—1937

יתומים־הויז פאר אינגלעך — 35 יאר טעטיגקייט (1935—1900), קעשענעוו 1935

יידיש־ליטעראַטור אין רומעניע פון איר אָנהויב ביז 1968, כראָנאָלאָגישער איבערבליק, פון נתן מארק, אויסגאבע ״הלבנון״, חיפה תשל״א/1971

מכבי — צום 20 יעריקן יובילעי, קעשענעוו 1937—1917

נאך דער פאראייניגונג (פוע״צ־צ״צ), בוקארעשט אפריל 1936

ערד און ארבייט — ארגאן פון דעם צענטראל־קאָמיטעט פון דער ציוניסטישער פאלקס־פּראקציע ״צעירי־ציון״, כארקאוו פערוואל 1918

ערד און ארבעט — ארגאן פון דעם צענטראל־קאָמיטעט פון דער ציוניסטישער פאָלקס־פּראקציע ״צעירי ציון״ — קיעוו אפריל 1918

ערד און ארבעט — וועכנטליך, ארגאן פון צעירי־ציון (התאחדות) אין רומעניע, קעשענעוו תר״פ—תרצ״ו

סטאַטוט פון דער אידישער קהלה, צוגעשטעלט דעם בעסאראבער צענטראל קאָמיטעט אויף צו אָרגאַניזירן די אידישע קהלה, קעשענעוו, אוגוסט 1928

סטאַטוט פון דער אידישער קהלה אין קעשענעוו, 1930

פאר אונדזער שול — ביילאגע צו ״דאס נייע לעבן״ נ׳ 30, ארגאַן פון אלגעמיינעם אידישן ארבעטער־בונד אין רומעניען, טשערנאוויץ 1924

פארן אידישן קינד — ערשיינט איינמאל אין חודש אונטער דער רעדאקציע פון ז. ראזענטאל, אויסגאבע ״אונזע־צייט״, קעשענעוו תרפ״ה—תרצ״ו

פילאָלאָגישע שריפטן — שריפטן פון ידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט, דריטער באנד, ווילנע תרפ״ט/1929

פּראָוויזאָרישער צענטראַל־קאָמיטעט צו העלפן די הונגערליידנדע אידן אין בעסאראביע, באריכט פאר 1929—1928, קעשענעוו

ציימפראגן, אקטועלי פראגן, אקטועלע פּראָבלעמען, ציוניסטישע פּראָבלעמען — זאמלהעפטן פאר אקטועלע ציוניסטישע פּראָבלעמען, ארויסגעגעבן דורך דער ציוניסטישער ארגאניזאציע אין בעסאראביע ״בנין־הארץ״ [פוע״צ־צ״צ], קעשענעוו 1940—1938

צענטראלער אמעריקאנער קאמיטעט (דזשוינט) אין בעסאראביע, טעטיגקייטס־באריכט, קעשענעוו מאי 1919 — אוגוסט 1921

קולטור — אָרגאַן פון דער ידישער קולטור־פעדעראציע פאר רומעניע, פארלאג ״קולטור״, טשערנאוויץ 1921

קעשענעווער אוקראינער קאָמיטעט — צוויי יאָר הילפס־ארבעט, סעפּטעמבער 1919 — סעפּטעמבער 1921

שבוע החלוץ — ספעציעלע אויסגאבע פון מרכז ״החלוץ״ אין רומעניע צו דער וואָך פון ״החלוץ״, קעשענעוו תרפ״ב — תרצ״ז

שול און לעבן, ווארשע סעפּטעמבער 1922

Adeverul asupra problemei evreeşti din Romania — Dr.W. Filderman, Bucureşti 1925

Anuarul Statistic al României, Bucureşti 1931 — 1937

Almanachul Ziarului Tribuna Evreească pe anul 5698, Jasi Septembrie 1937 — Tişri 5698

Curierul Izraelit — organ săptamânal, Editura soc. "Fraternitatea", Bucureşti

Mântuirea — Cotidian National evreesc Bucureşti 1920 — 22

Monitorul oficial, Bucureşti 1930, 1931, 1932

Recensământul general al populaţiei României din Decembrie 1930, vol. II, Bucureşti 1938

Renaşterea noastră — organ naţional evreesc, Bucureşti

Ştiri din lumea evreeasca — organ săptămânal al federaţiei sioniste din Romania, Bucureşti

Tribuna — organ evreesc bilunar, Bucureşti 1937 — 1940

Das hebräische Schulwerk in osteuropa, Warschau 1929

Dr. Majer Ebner, ein judisches leben, von Dr. Reifer Manfred, ed. Olympia — Martin Feuchtwanger, Tel-Aviv 1947

Geschichte der juden in der Bukowina I, von Hugo Gold, Ed. "Olamenu" 1958, Tel-Aviv

Ost judische Zeitung, Cernauţi

Rumänische Schreckensherrschaft in Bessarabien (Bericht eines Augenzeugen), Kopenhagen 1918

Universal jewish Enciclopedy, New-York 1948, vol. II p. 46—47

Еврейская жизнь, Москва 1917

Еврейская энциклопедія, С.-Петербург

История Кишинева (1466—1966), Изд. "Карте Молдовеняскэ", Кишинев 1966

Малая Советская Энциклопедия, Москва 1928

Программы и уставъ Сіонистской организаціи и всѣхъ фракцій въ ней, Изд. Киш. Ком. Сіон. орган. учащихся "Геховеръ", 1917

Проектъ общихъ законоположеній о Еврейскомъ самоуправленіи и нормальнаго устава еврейскихъ общинныхъ самоуправленій въ объединенной Румыніи, Кишиневъ, 1921

Разсвѣтъ, Петроградъ—Москва 1915, 1917, 1918

תיקוני טעויות

עמוד	מלמעלה שורה	מלמטה שורה	במקום	צ״ל
25	1		הצונית	הציונית
61	1			מ. שייקביץ׳ (שם שנשמט)
61	8			מ. יאכינסון (שם שנשמט)
64		12	גולדברג	גולדנברג
125	13		א כראנשיה	אך אנשיה
129		1	לירון	לרון (וכן גם בעמ׳ 164, 191)
177		9	הדיאסטר	הדניאָסטר
129		9	ל. לוינסקי	ל. וילנסקי
182		5	באוזני	בין
192		3	תשי״א	תש״א
194		7	כפי שכונה בעיני	כפי שכונה בפי
266	14		ד. שטיינברג	ק. שטיינברג
278	9		ר׳ שלמה	ר׳ שמואל
304		15	לאחר הכותרת ״עליית הנוער״ נשרו 2 שורות מהת־חלת הקטע, והן: בקיץ תרצ״ח הוקם בבוקארשט ועד מיוחד בראשותם של ד״ר ו. פילדרמן וד״ר מ. קוסיק, כדי לגייס אמצעי־מימון למיפעל עליית הנוער.	
361	ס		תרפ״ז . . . 1937	תרפ״ז . . . 1927
362		8	ברוך	ברוך (ש)
373		1	Volum	Volume
405	14		Hâjdenl	Hâjdienl
405	15		מיכאילאן	מיכאליאָן
414	18		יחידת	יחידה
449	6		מלככי	מלחכי
456	9		מהאנדרלמוסיה	מהאנדרולומוסיה
465		7	הגיע העת	הגיעה העת
502	6		דיבּרוב	דיבּרוב, ד״ר י. הר־אבן
504		5	אלה	אלה היו
		16	נחבר	נבחר
508	14		להתפתחותה	להתפתחותו
508		10	ליבּומורדוב	ליבּומודרוב
510	11		בצלאל גלוזמן	יעקב גלוזמן
527		1	באולמות מפה לפזה	באולמות מלאים מפה לפה
556	17		המורים כעת	המורים המועסקים כעת
557	6		השתתפתו	השתתפותו
577	3		1927	1937
584		12	הלאומית	הלאומיות
587	12		בעיירות־הקיט	בעיירות־הקיט פיאטרה־ניאמץ
625		3	בעקב	עקב
636	15		כלהם	כלשהם
639	9		על כל קרבנות	על קרבנות כלשהם
652	23		החבלים	בחבלים
655		2	לשפתו לאומית	לשפתו הלאומית

Photographes on coated paper are in a separately listing, 80 pages

CONTENTS OF HEBREW TEXT

Printed on paper manufactured by the Hedera Paper Mills
and with their courteous assistance

P.O.B. 25067, Tel-Aviv
Printed in Israel, 5733 — 1973
D. Mayo Press, Tel-Aviv.
Offset: "Achdut" Press, Tel-Aviv.

DAVID VINITZKY

THE JEWS IN BESSARABIA

BETWEEN THE WORLD WARS

1914—1940

VOLUME II

Publishers:
THE ZIONIST LIBRARY JERUSALEM
"GVILEI BESSARABIA" TEL-AVIV
5733 — 1973

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX & TILDEN
FOUNDATIONS

.26	זגוריצה	ג"י	1	2	12	7	19	48.500
.27	"	בי"ס	8	4	50	85	85	219.000
.28	"	גימנסיה	8	5	45	40	85	346.000
.29	חוטין	בי"ס	4	4	90	57	147	208.000
.30	טרופינה	גימנסיה	5	7	33	34	67	635.000
.31	"	בי"ס עם. ממשל.	7	5	80	72	152	175.000
.32	ידינצי	בי"ס "דוברוב"	4	4	49	39	88	194.800
.33	"	ת"ת	4	5	39	29	68	230.000
.34	ליאובה	בי"ס	4	5	45	25	70	210.000
.35	ליפקני	"	3	3	68	37	105	238.000
.36	מרקולשטי	גימנסיה	4	6	29	24	53	350.000
.37	נובוסליצה	בי"ס	4	5	98	111	209	258.800
.38	"	גימנסיה	2	9	22	45	67	280.000
.39	סורוקי	ת"ת	(4)5	5	153	—	153	520.000
.40	"	גימנסיה	7	12	45	60	105	600.000
.41	סקורני	בי"ס	4	7	62	43	105	230.500
.42	"	ת"ת	(4)5	5	170	—	170	200.000
.43	קהול	בי"ס	4	4	40	28	68	195.000
.44	קיליה	ג"י	1	1	16	14	30	65.000
.45		בי"ס	4	4	54	31	85	276.000
.46	קישינוב	ג"י "מגן-דוד"	1	1	10	—	10	50.000
.47	"	בי"ס "	4	7	103	—	103	384.000
.48	"	גימ. "	6	18	96	—	96	657.200
.49	"	בי"ס עוח'מח	4	7	90	30	120	456.950
.50	"	גימ. לנערות	6	19	—	96	96	680.000
.51	"	ג"י "יבנה"	2	2	42	23	65	178.000
.52	"	בי"ס "	4	7	46	55	101	356.400
.53	"	ת"ת 1	4	5	184	—	184	413.032
.54	"	" 2	5	9	204	—	204	680.000
.55	רופנובקה	ג"י	1	1	14	11	25	45.000
.56	"	בי"ס	5	4	61	58	119	275.000
.57	רזינה	"	4	8	34	21	55	112.000
.58	רשקני	ג"י	1	1	17	13	30	60.000
.59	"	בי"ס	7	5	68	67	135	437.500
.60	רני	ג"י	1	1	7	14	21	50.000
.61	"	בי"ס	4	4	43	18	61	268.000
62	עיירות	13 [illegible] 37 [illegible] 12 [illegible]	284	849	3516	1955	5.471	16.769.982

Ja.

* PXW
(Bessarabia
v.8 75-2345

רשימת בתי-הספר העבריים בבסרביה ותקציבם בשנת הלמודים 1931/32

מספר	העיר	המוסד	מחלקות	מורים	תלמידים	תל-ות	סך-הכל	התקציב לשנה 1931/32	
1.	אונגני	ב"ס	6	5	78	61	130	280.000	לי'
2.	אורהיוב	•	4	5	97	54	151	289.500	•
3.	•	גימנסיה	2	8	50	—	50	200.000	•
4.	אסקי	ג"י	1	1	10	12	22	24.500	•
5.	•	ב"ס	8	3	38	38	76	145.000	•
6.	איזמאיל	ב"ס	4	4	36	26	62	190.000	•
7.	אקרמן	ג"י	4	2	16	12	28	[redacted]	•
8.	•	ב"ס	4	7	27	34	61	900.000	
9.	•	גימנסיה	7	12	50	49	108		
10.	ארציז	ג"י	1	1	6	5	11	22.000	•
11.	•	ב"ס	6	4	53	42	95	328.000	•
12.	בולגרד	•	4	6	45	17	62	181.000	•
13.	בום-ליה	•	4	2	23	16	39	70.000	•
14.	בלצי	ג"י ע"י חגים.	1	1	18	13	31	35.000	•
15.	•	ב"ס	4	8	53	39	92	255.000	•
16.	•	גימ.לנערים	7	23	176	—	176	850.000	•
17.	•	" לנערות	7	25	—	171	171	850.000	•
18.	•	ת"ת גדול	4	5	136	66	202	506.000	•
19.	•	" קטן	8	5	117	—	117	216.800	•
20.	בנדרי	ב"ס שורצמן	4	4	34	11	45	128.440	•
21.	•	גימ. שורצמן	7	6	45	59	104	598.910	•
22.	בריצ'בה	ב"ס	2	3	35	23	58	75.000	•
23.	בריצ'ני	ת"ת ומכינה	8	6	71	55	126	156.450	•
24.	ורפוז'ני	ג"י	2	2	13	15	28	19.000	•
25.	•	ב"ס	4	5	61	20	81	108.000	•
26.	זגוריצה	ג"י	1	2	12	7	19	48.500	•
27.	•	ב"ס	8	4	50	35	85	219.000	•
28.	•	גימנסיה	8	5	45	40	85	346.000	•
29.	חוטין	ב"ס	4	4	90	57	147	208.000	•
30.	פרופינה	גימנסיה	5	7	33	34	67	635.000	•